

KAREL VAN DE WOESTIJNE

7

K A R E L   V A N   D E   W O E S T I J N E

VERZAMELD JOURNALISTIEK WERK

ZEVENDE DEEL

NIEUWE ROTTERDAMSCH E COURANT

NOVEMBER 1913 - MAART 1915

CULTUREEL DOCUMENTATIECENTRUM
GENT

BRIEVEN, TEKSTEN EN DOCUMENTEN

VII

onder de redactie van Prof. Dr. Ada Deprez

VERZAMELD JOURNALISTIEK WERK

VAN

KAREL VAN DE WOESTIJNE

VII

Voor Elisabeth Warnez-
van Blaere

I N H O U D

1913

"Le Sillon"	11
De schoolwet XVII	17
De schoolwet XVIII	21
De schoolwet XIX	26
De schoolwet XX	31
De schoolwet XXI	35
Speenhoff te Brussel	40
In den Muntschouwburg	46
Ander gesprek met den Filosoof	50
"L'enfant prodigue"	59
Derde gesprek met den Filosoof	63
Vervolg en einde van het derde gesprek	69
Silhouetjes III: Asscheraapsters	75
"La Phalène"	81
"La Querelle"	86
Tooneelkunst eene regeering	90

1914

Parsifal	99
Herbeginnen I	101
Herbeginnen II	105
Meerbegaafden	111
Herderlijke vermaningen	119

* Volledig of gedeeltelijk gepubliceerd in V.W.
(ed. Minderaa) VI en VIII, Brussel, 1950

° Volledig of gedeeltelijk gepubliceerd in Journalistiek
(Vlaamse Pockets, Hasselt, 1960)

Minister en zendelingen I	126
Minister en zendelingen II	130
Eene nieuwe school	135
Xavier Neujean †	141
Muziek te Brussel	145
Jeanne Marié de l'Isle - David Blitz	152
"Cachaprès" in den Muntscouwburg	155
De taalstrijd	161
"Moedertaal-voertaal" en de regeering	171
Gesprek met den Boogschutter *	177
Een grapje	186
De andere wet I	190
De andere wet II	193
"Le timbre d'Argent"	198
Inleiding tot de Belgische politiek	203
Emil Sauer	209
Verdere inleiding tot de Belgische politiek	212
Derde hoofdstuk der inleiding	217
Loïe Fuller en hare school	223
Op de planken	228
Louis Franck, door hem-zelf I	234
Louis Franck, door hem-zelf II	239
Vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres I	247
Vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres II	253
Vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres III	258
Vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres IV	265
Vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres V	269
Sam Wiener †	277
De dubbele nagalm	281
De laatste redevoering	288
Voor bibliophielen	293

Emile Verhaeren, Belg	297
Voorteekenen	301
Stervend vliegje	306
Wagner-festival	309
Het laatste concert	314
Voorbereidselen	320
Driejaarlijksch salon	325
De jongste graaf	329
Politieke opruiming	334
Tot afscheid	340
De verkiezing	346
De oude en de nieuwe Kamer	351
De pottenbakker Lanooy te Brussel	356
De vergissing	361
Karel Buls †	366
Rozen * °	371
Te Beloeil I *	377
Te Beloeil II *	381
Te Beloeil III *	386
Dagboek van den oorlog *	390
20 Augustus 1914 - 10 Februari 1915	

"LE SILLON"

Brussel, 18 November.

De menigvuldigheid der in België jaarlijks voortgebrachte plastische kunstwerken leidt, op nogal natuurlijke zoo niet strikt logische wijze, tot de gevolgtrekking van de noodzakelijke middelmatigheid derzelfde. Deze gevolgtrekking is allesbehalve overdreven. Het kan zonder ave-rechtsche hyperbool gezeid, dat de beeldende kunsten ten onzent eene crisis van verarming doormaken, die verer-gert naar de opbrengst grooter wordt. Dit ligt aan eene dubbele anarchie, die ons van Parijs uit heeft aangetast. Het is de anarchie-van-het-snobisme eerst en vooral; het is, deze ten gevolge, de anarchie-van-de-schoonheidsin-zichten bij de kunstenaars.

Ik zal zeker wel de laatste zijn, de onwrikbare School te verdedigen, het Tabernakel aan te prijzen, waar de onkreukbare normen der probate kunst gedoceerd, waar het allerheiligste der aesthetische onaantastelijkheid bewaard worden. Ik heb een uitnemende reden om het niet te doen : ik heb dezer dagen de schilderijen gezien die ingezonden werden voor den "Prix de Rome", en.... dat ware voldoende geweest om mij voor eeuwig en altijd te genezen van alle relatieve berusting in schoolschheid en aan te secuur geloof in de alleen-zaligmakende leer. Maar het heeft mij tevens genezen van den waan, dat men in de kunstacade-mies waarlijk nog onderwijs gaf zelfs maar in de aller-eerste beginselen van "het ambacht", en dat in deze ge-stichten nog zou worden gedacht aan het vormen, op goe-de voorbeelden en met gewikste voorzichtigheid, van den

smaak der leerlingen. Want het werk dier leerlingen in onbeholpen-wandrochtelijk en pretentieus; het is leelijk en het is onoordeelkundig; het is wanhopig-onkundig en soms walgelijk-storend. En dit alleen, omdat de leeraars, die zulke weerspannige en eigenwijze leerlingen kweeken, doorgaans zelf afhangen van de anarchie-van-het-snobisme.

Het snobisme, enkele jaren geleden belachelijk, wordt lengerhand bangelijk-eerbiedwekkend als alle gevaar. Vroeger, in een tijd zoo oud dat ik er geen herinnering meer aan draag, kochten de "kunstminnaars" wat.... in hun smaak viel; en ik verhaast mij te zeggen dat het voor de kunst-zelve een heel slechte tijd was. Even later kozen de "kenners" met voorzichtigheid, wat door de critici geloofd werd en mode was geworden, en zij deden soms goede zaken, buiten hun weten om, of althans zonder dat hun doorgrondend inzicht er voor iets tusschen was. Thans zijn de "aestheten" de kritiek vooruit, onoordeelkundig, maar des te lawaaiëriger, zien zij vooral uit naar hetgene het nieuwste is, hoe dat nieuwe zich ook voordoe, hoe weinig hun smaak er ook aan hebbe - deze is geweken voor hun snakken naar onverwachte zintuigschokken hoe weinig ook, zelfs als "geldbelegging", van hun kieskeurigen toekomstzin overblijven zal, - want alle innerlijk genot van eenigen duur, en zelfs de zorg voor de duiten, is allang geweken voor de frenesie-van-het-oogenblik, die haar-zelf vooruit werpt met de bij voorbaat getrooste zekerheid, haar-zelf niet te zullen achterhalen.

Zoodat de jonge, en ook reeds oudere, "artiesten", met de waardige onschuld van vroedvrouwen die de minst-problematieke toekomst op de meest-loonende wijze voorbereiden, en overigens met eene goede trouw, die niet mag in twijfel

getrokken, zich tegenwoordig vooral op "uitvinden", veel meer dan op "uitvoeren" toeleggen. Tenzij ze, ten behoeve van eene verachterde, maar niettemin kunstzinnige burgerij - deze die een paar modes ten achteren is, doordat zij eerst sedert een paar etmalen, trouwens met gevestigd fortuin, aan de alles-opslorpende zorg-der-zaken ontsnapt is, - tenzij die "kunstenaars" met meer geslepenheid en misschien minder oprechtheid, maar doorgaans met zorgvuldiger bedrevenheid, de kunst van voor twintig jaar als het onaantastelijk paladium hunner norsch-bewaakte idealen op bewonderenswaardige wijze hooghouden.

Helaas, eten is eene eerste noodzakelijkheid. En ik ken er velen die met den besten wil der wereld van honger sterven. En dat komt veel vergoelijken. Het dient trouwens erkend : sluwe, doortrapte, gemeene opzettelijkheid zult gij bij niemand onder dezen vinden. De meesten immers zijn onontwikkeld, en gehoorzamen aan dezelfde drijfveeren als de snobs, die nieuws willen, "n'en fut-il plus au monde", omdat wij juist leven op het uiterste-toppunt van een wankelend individualisme... dat er naar lijkt, de diepten in te willen tuimelen. En zij, die hunne koopers vinden onder de "bourgeois", zijn in alle braafheid evenzeer bewust, dat zij edel werk verrichten, wijl werk van remmende reactie.

Ik schrijf deze gemakkelijke algemeenheden naar aanleiding van de twintigste tentoonstelling van "Le Sillon". Ik zou ze hebben kunnen pennen bij elke kringtentoonstelling die ons dit jaar wacht, en waar ik voornemens ben u, te gepasten tijde, binnen te voeren, niet zoozeer om u te doen bewonderen hoeveel kunst-"cercles" wij bezitten, en hoeveel leden elke "cercle" telt, dan om uit elken

kring het paar leden te halen... die niet beantwoorden aan de omschrijvingen die ik hierboven gaf.

Hetgeen niet wil zeggen, dat ik alle "nieuwlichters", evengoed als alle "poncifs" doodzwijgen zal. Waar ik naar zoeken wil is : geschoolde naturen. "Naturen", dus kunstenaars met eigen blik en eigen oordeel. "Geschoolde" naturen, die uit te drukken vermogen, wat zij zagen en beoordeelden, naar de meer of minder groote volkomenheid der kennis.

Zoo zal ik, te dezer gebodene gelegenheid, allesbehalve spreken van de afschuwelijke chromo's van een Bastien, die nochtans zoo handig gedaan zijn, noch van de vieze vloeibaarheid der kunstproducten van Jean Landy : beiden zijn nu eenmaal zeker van hunne klandizie, en ik geloof niet dat zij hogere bedoelingen hebben, dan eraan te voldoen. Ik zal nog minder lang stilstaan bij de vele landschapschilders, die lang niet zoo cynisch zijn, en zich vrij-conscientieus, zij het dan ook zonder veel bekommernissen, elken dag voor hun doek zetten, het smakelijke pijpje aangestoken, om met bekwame middeltjes hunne dagelijksche taak tot een niet onaangenaam einde te brengen. Ik zal ze niet noemen, al zijn het zulke goede jongens, en juist omdat het zulke goede jongens zijn : want ik wil hun niet zeggen hoe onverschillig hun werk mij laat, - al is het lang niet slecht, neen, zeker niet... En ik zal eveneens uitvoerigheid vermijden waar het Medant Maertens geldt. Deze is een stevig en ernstig werker, ongetwijfeld met toekomst, maar zonder personaliteit. Ik kijk met plezier naar zijne stoere, en nochtans fijne teekeningen al konden zij van honderd andere teekenaars zijn. En zijne schilderijen... Ja, die zijn ongetwijfeld inte-

ressant, - maar staan toch beneden hunne Fransche, hunne voor Maertens nog minder dan voor mij vergetelijke Fransche modellen.

Blijven dan nog, in "Le Sillon", vier namen van meeroorspronkelijke artiesten. "Geschoolde naturen" echter? Helaas, behalve één enkele, vooralsnog niet meer dan "naturen". Die eene uitzondering heet Navez. Deze heeft waarlijk een sterk uitdrukkingsvermogen, en een waarlijk zeer gevoelig. Zijne kleurenvisie is uiterst delikaat. Maar men kan niet zeggen dat zij hem, niet meer dan zijne vormgeving, persoonlijk zou zijn en vol eigen inzichten. Beide zijn trouwens wel wat gemakkelijk en een beetje oppervlakkig. Want wat de "natuur" van Navez uitmaakt, is niet in zijne zeer echte schildersgaven gelegen: het schuilt in zijn gemoed, het gemoed van een bitter en medelijdend caricaturist, die echter te kiesch is en te warm-gevoelend, om ooit in kwetsende charge te vervallen.

Ramah, hij, is een scherp ontleder. Men bezit van hem strakke, en in hunne onmeedoogende uitdrukkelijkheid grootsche en rhythmusvolle etsen voor "Les Villages illusoires." Zijne liefde voor vorm en gebaar vindt men, zeer gevoelig uitgedrukt, terug in teer-gekleurde naakt-teekeeningen. Dat Ramah echter zijn wil niet steeds beheerscht, en zijne uiting, bij te veel inspanning, de bedoeling te buiten gaat, bewijzen een paar nogal wanstalige schilderijen.

Ik schreef met lof over Permeke naar aanleiding van de tentoonstelling der "Indépendants". Zijne inzending in "Le Sillon" is te weinig belangrijk, om ditmaal evenlang bij hem stil te staan. Het vertoonde staat trouwens beneden het voorgaande.

Blijft mij over, te spreken over Spilliaert. En waarlijk, het brengt mij in verlegenheid. Het is onbetwistbaar : met zijne vereenvoudigende geometrische visie, zijn gestard rhythmisch gevoel, zijne soms hallucinerende kleur, is hij "iemand". Het herinnert aan heel weinig-bestaands.... dat Spillaert dan nog waarschijnlijk niet kent. Het is van eene soms angstwekkende, zeer zeker troebele oorspronkelijkheid, die maar heel zelden opheldert. Ik zal dan ook wel de laatste zijn om hem van opzettelijkheid in het onloochenbaar-vreemde aan te klagen. Al vrees ik, dat het troebele en angstwekkende van 's schilders geest nooit den stipten vorm krijgt, die er kunst van maakt....

Navez, Ramah, Permeke, Spilliaert : het zijn de eenige namen die in "Le Sillon" aan te stippen zijn. En dan nog niet omdat zij zuivere schoonheid beteekenen.

N.R.C., 20 November 1913.

DE SCHOOLWET

XVII

Brussel, 19 November.

Wij hebben besloten, iederen dag te zetelen tot 6 uur. Is het, om spoediger klaar te komen met de algemeene discussie ? Ik vrees het tegendeel; ik vrees dat men een uurtje langer blijven wil, alleen om de bespreking nog wat meer uit te spinnen. En, daar ik nu juist van nature geen pessimist ben, en vandaag juist geen enkel oogenblik te verliezen heb, zal ik maar niet klagen over het tijdverlies in de Kamer. Laat ze maar allemaal aan de beurt komen : wij beleven er misschien meer vermaak bij dan wanneer alleen de kooraanvoerders het woord zouden hebben genomen. Maar laat ze dan toch, zoo ik bidden durf, niet langdurig worden als de heer Buyl, die, aan vijf uren pratens van verleden week, er heden nog een klein drietal toevoegde.

Niet dat het onbelangrijk zou zijn geweest. Oordeelt maar zelf !

- "Ik heb, na al de folteringen der klerikale drukking in 1879 te hebben aangewezen," aldus de heer Buyl, "een woordje gerept over de criminaliteit. Wij stellen vast dat deze aangroeit als het getal der officieele scholen vermindert. In Wallonië is er meer en beter onderwijs : het aantal onwettige geboorten is er geringer dan in Vlaanderen, waar het dag aan dag vermeerdert. In Vlaanderen is de kindersterfte tweemaal groter dan onder de Walen. In Vlaanderen vindt men 700 bijgestane armen tegen 450 in het Walenland. En dit is de schuld van het konfessioneele onderwijs, waar men ons een nieuwen jaarlijkschen

last van 24 millioen vraagt, en dit door verkrachting van de grondwet. Van nu af aan kosten aangenomen en aanneembare scholen ons 16 millioen. Het nieuwe ontwerp dikt die som met meer dan 8 millioen aan. Ik ben, zegt gij, in tegenstrijd met de cijfers van den minister ? 't Is dat de cijfers van den minister fantazie en begoocheling zijn. - Onze openbare schuld bedraagt op dit oogenblik vier milliard; weldra belooft ze, zooals gij weet, een milliard meer. Onze vlottende schuld, slechts 214 millioen groot voor de laatste verkiezing, bereikt thans 530 millioen : in 17 maanden tijd hebben wij voor 320 millioen schatkistbons uitgegeven. Op 31 December jl. had de Spaar-kas een tekort van 12 millioen. Honderd millioen, gespaard door kleine burgers en werklui, werden opgebruikt. Wij staan aan den vooravond van eene financieele débâcle. En van dat oogenblik maakt gij gebruik om ons ontzaglijke nieuwe lasten op te leggen, die alleen de kloosters ten goede zullen komen. Want gij hebt mooi beweren, dat gij vooral de lotsverbetering der vrije wereldsche onderwijzers op het oog hebt. Waar immers staat in de wet, dat de bestuurders der vrije scholen gedwongen zijn, aan hunne leerkrachten de wedde uit te betalen, die gij in de wet vaststelt ? Gaat hier niet een schandalige mededinging ontstaan ? Het is trouwens bewezen, en de vrije onderwijzers hebben er dikwijls genoeg over geklaagd, dat de hoofden der aanneembare scholen in deze maar al te dikwijls hunne verplichtingen doode letter lieten, en verwaarloosden de toelagen der regeering te verdeelen zooals voorgeschreven was. Het ging zoover, dat de vrije onderwijzers in een congres den wensch uitdrukten, rechtstreeks door den staat betaald te worden. Anderdeels is

het bewezen, dat schoolopzieners en oversten van klooster-gemeenschappen aan deze subsidies uitdeelden, waar zij geen recht op hadden... Maar niet alleen de staat wordt hierin bedrogen : ook de provincie zal onder de nieuwe wet heel wat te verliezen hebben. Elsene, b.v., trok tot op heden 21,856 frank toelagen; met de nieuwe wet wordt dat verminderd tot 10,000 frank. En zoo zal het gaan met al de groote antiklerikale centra. - Gij zegt dat gij geen ander doel hebt dan de gelijkheid tusschen openbare en vrije scholen. Maar als men de zaak goed uitrekent, stelt men vast, dat, bij gelijke voorwaarden, de vrije klas de helft minder zal trekken dan de officieele. Ander feit, dat uw zucht naar gelijkheid kenschetst : de leerlingen der kloosternormalscholen zullen aan studiebeurzen juist het dubbele krijgen van de leerlingen der normalscholen van de gemeente Brussel. Ziedaar uwe gelijkheid. - Wat gij wilt : monopolium van het onderwijs voor de kerk. Maar hoe denkt de kerk over onderwijs ? "Als de pastoor geleerd is, dan heeft de gemeente geen onderwijs noodig", verklaart een priester. "Onderwijs leidt alleen naar liederlijkheid", meent een andere. "Napoleon heeft Europa overwonnen met een leger ongeletterden", doceert een derde. En zulke houding is goed te verklaren : te veel geleerdheid brengt tot nadenken, en nadenken voert van de priesters af. Intusschen is het vrije onderwijs voor twee derden in handen van geestelijken, en twee derden van die geestelijken bezitten geen diploma. "Dat gaat verbeteren," zegt gij, vermits voortaan iedereen zal moeten gediplomeerd zijn." Ik antwoord : gij ontslaat van het diploma alle leerkracht in dienst die boven de dertig is. Trouwens, wij kennen de waarde der diploma's

die in de vrije normaalschool worden afgeleverd ! Gelijk wij het onderwijs kennen, dat in uwe scholen gegeven wordt : een onderwijs, geheel naar de politiek gekeerd, vermits gij de scholieren gebruikt om strooibriefjes en dagbladen te verspreiden, en in de scholen stukken laat opvoeren, waar liberalen en socialistes als bandieten worden voorgesteld. Gij zelf verspreidt onder de kinderen prenten en bladen, waar de oppositie op even lasterlijke als hatelijke wijze voorgesteld wordt. Ziedaar wat uwe scholen zijn, en waar gij ze voor gebruikt... Tegenover zooveel haat willen wij alleen onze verdraagzaamheid stellen. Wat wij wenschen is, de nationale school, tempel der wetenschap, der vrijheid, der wederzijdsche toeeving. In ruime en blijde lokalen zou de onderwijzer streven naar het volbrengen van zijne nobele taak als sociaal opleider der jeugd. De staat zou het belang dier rol inzien en ze naar waarde vergoeden. De onderwijzer zou de speelbal niet meer zijn van de openbare machten : hij zou de achting genieten die hem toekomt. Hij zou in goede overeenkomst leven met den dorpspastoor, die eindelijk in zou zien dat al wat tegen de officieele school werd ingebracht laster is. Geen spraak dan meer van schoolstrijd. Overal zou heerschen een atmosfeer van oprechtheid, van moreele gezondheid. Deze zou bijdragen tot de nationale eenheid, niet alleen tusschen stad en buiten, tusschen de onderscheiden partijen, maar ook tusschen Walen en Vlamingen. Aldus zou gewerkt worden aan de grootheid van het vaderland. Ziedaar ons ideaal. Om het te verwezenlijken doen wij een oproep tot elken rechtgeaarden Belg !"

Buyl oogst overvloedigen bijval.

Waarna, onder luid protest van de linkerzijde, de katholieke Colaert vindt dat het nu al welletjes is met die algemeene discussie. Van sluiting op a.s. Vrijdag wil men echter niet weten.

En gezelschap Berloz begint, met opgewektheid, eene nieuwe redevoering, die hij morgen voort zal zetten, zoodat ik, goeder gewoonte voor heden maar uitschei.

N.R.C., 21 November 1913.

*   *
*

XVIII

Brussel, 20 November.

Weet gij wat een "panaché" is ? Neem een niet al te groot pintglas; vul het ten halve met zoeten-Lambiek; giet er daarna tot aan den boord Geuzen-Lambiek bij : gij zult een "panaché" hebben, het lekkerste wat voor een rechtgeaard Brusselaar bestaat, vermits de smaak der diverse variëteiten van het genus Lambiek erin aanwezig is en tot eene harmonieuze eenheid versmolten.

Waarom heb ik, die nooit ofte nimmer "panaché" drink (zonder daarom wie ook onder de Brusselsche letterkundigen te willen beleedigen), heb ik bij de zitting, heden, der Kamer, aan "panaché" gedacht. Omdat het tijdsbestek van twee tot zes uur er gevuld is geweest met al de variëteiten van het genus Oppositie, te beginnen met den roodsten socialist, om te eindigen, over de gematigde vrij-

zinnigheid, met het ondubbelzinnigste radicalisme. Waar nog wat zoogenaamde onafhankelijkheid bijkwam. Of de rechterzijde het echter alles lekker heeft gevonden, is eene totaal andere vraag. De rechterzijde wordt gedrenkt met gal en edik, zelfs zonder te klagen over dorst. En de "panaché" van heden was niet minder zuur dan wat vroeger ter gedwongen lessching werd aangeboden.

De socialist Berloz was gisteren begonnen. Hij had hardnekkig geloochend, den godsdienst een kwaad hart toe te dragen. Maar de kerk, dat is iets anders. Zij heeft niets dan schade en schande : zie maar Spanje. En waar zij het monopolium, niet alleen der moraal, maar nu ook van het onderwijs eischt, daar hebben wij tot eersten plicht, een oog in 't zeil te houden. - Men geeft ons leerplicht ? Jawel, maar omdat men van nu af aan in de overgroote meerderheid der scholen meester is. Gij geeft ons echter den leerplicht niet, zonder dat wij hem betalen : gij stelt als voorwaarde den ongrondwettelijken eisch : de subsidieering der vrije scholen op gelijken voet met de openbare. - Gij geeft ons ook, zegt gij, den vierden graad. Waar haalt gij echter de leerkrachten ervoor ? Gij verbetert het lot der onderwijzers. Maar de onderwijzeressen, wat doet gij daarmee ? Bezitten zij ook niet een lot, dat voor verbetering vatbaar is ? Gij schijnt het niet in te zien ! En de Fröbelscholen, die zulke ontzagwekkende diensten bewijzen : behandelt uwe wet ze niet gansch stiefmoederlijk ?... Gij ontketent eenvoudig den schooloorlog; en waarom ? om onze centen uit onzen zak te trommelen !

" 't En is geen waar !" repliceert de voormalig-onafhankelijke Gielen. "Wij willen alleen verdraagzaamheid.

De katholieke gezindheid is doorkneed met den deesem der verdraagzaamheid, en daar is het ontwerp-Poullet het schoonste bewijs van. Er moet een einde komen aan die schoolkwestie !"

"Goed," meent de liberaal Wolf (en gij bemerkt dat de redenaars vandaag niet zoo lang van stuk zijn als zij het tot op heden waren), "maar laat ons eens spreken over de kwaliteit van het onderwijs." (En dat is nu eens het rechte standpunt naar mijne bescheiden meening.) "Dat onderwijs is in Vlaanderen armzalig. Het officieele schoolopzicht heeft het erkend; de gouverneur van Oost-Vlaanderen heeft het uitgeroepen. De gemeenten verwaarloozen hun plicht, in tegenstelling met Wallonië, waar het onderwijs dan ook beter is. Vele kleine Vlaamsche gemeenten beschikken niet over voldoende geldmiddelen. Daar diende de staat duchtig tusschen te komen, terwijl men de ouders nu ook maar eens uit hunne onverschilligheid wakker moest schudden. Trouwens, het toezicht is onvoldoende, en het leerpersoneel ook. Er zijn immers klassen met niet minder dan tachtig leerlingen. En dan moest er ook gelet op de hoedanigheid dier leerkrachten, die al te zeer bezeten zijn door partijzucht. Men weze nu eens waarlijk verdraagzaam. Laat godsdienst eens buiten de politiek, en alles zal goed gaan. Nu gaat in Vlaanderen alles slecht. In plaats van eendracht ziet men veete heerschen. Eenvoudig omdat gij de gezworen vijanden zijt van het openbaar onderwijs, en er de vrije school zegevierend tegenover stelt. Het brengt dwang en drukking mee. En zoo zijt gij de eersten om de vrijheid van den huisvader te fnuiken, waar gij u zoo bazig op beroept. - Wij willen van geen partij-scholen weten, wij. Eerbied voor elke gezindheid, in scho-

len die voor ieder toegankelijk zijn : ziedaar wat wij willen.... Gij regelt in uwe wet het lager onderwijs; van het middelbare geen sprake. Weet gij hoeveel middelbare scholen er in heel West-Vlaanderen zijn ? Twee ! Eene derde is afgeschaft : zij was vrijzinnig. Meer dan waar ook, hebben wij in Vlaanderen eene echt-nationale oplossing der schoolkwestie noodig. Wat gij voorbereidt is nieuwe onrechtvaardigheid, is een nieuwe aanslag door uw sectarisme gepleegd !"

Een geralliëerd onafhankelijke, de heer Théodor, meent dat gelijke plichten gelijke rechten meêbrengen, en dat ieder huisvader recht heeft op het konfessioneel onderwijs dat hem bevalt. Gij kunt, tezelfder tijd als leerplicht, de verplichting der neutrale school niet opleggen. De vrijheid van den huisvader, hij weze katholiek, liberaal, socialist, moet ons eenig richtsnoer zijn.

"Best," antwoordt de radikale Féron, die ons den hoofdschotel der vergadering komt opdisschen (als gij er niets tegen hebt), "maar wij houden het er voor, dat men zoo godsdienstige als politieke discussie nu maar eens voor goed uit de scholen moest bannen. En dat gij van de vrijheid der huisvaders een zeer aparte opvatting hebt. Gij wilt de school onderwerpen aan uwe financieele macht : ziedaar de reden van uwe wet. En voor het overige schijnt gij het al heel weinig eens te zijn. De regeering zegt, het openbaar onderwijs niet te willen uitroeien. De heer Woeste, hij, steekt het onder stoelen noch banken, dat het zijn vurigste wensch is. Zoodat wij in verlegenheid zitten : moeten wij den minister gelooven, of wel den heer Woeste ? Zal men ons de weinige neutrale scholen laten, die wij in de groote steden bezitten, of zal men

ze verketteren, verdacht maken, en aldus ten ondergang doemen ? Zal men, zooals de heer Woeste wil, overal uwe katholieke moraal opdringen ? Zult gij weêr maar eens de grondwet krenken, en ons eene staatsmoraal, een staats-godsdienst opleggen ? Of zal de regeering ons toelaten scholen op te richten waar het godsdienstig juk niet langer op drukt ? Wij willen eerbied voor ieders gezindheid uitroepen en onderwijzen : wij willen dat de onderwijzers doordrongen wezen van verdraagzaamheid !"

"Juist !" stemt de meer gematigde Giroud in. "Wij willen vrede door verdraagzaamheid. Wel beweert gij, dat de vrede nimmer heerschte als thans. Het is moedwillig blind zijn. Er is wel degelijk beroering in den lande, en zoo gij in uw boosheid voortgaat, dan wordt het opstand. - Daar zijn twee machten in België, die onderwijs kunnen geven : de staat en de kerk. Trekt de staat zich terug, dan blijft alleen nog de kerk over. Het is wat wij zien gebeuren. Wij zien de partij die het roer van den staat in handen heeft, de openbare school belasteren, die zij tot plicht heeft onder hare hoede te nemen. Waarom ? Onder voorwendsel dat zij neutraal is. Is zij dit in werkelijkheid ? Neen, zij is het niet. Wat u handelen doet, het is niet de liefde tot God; het is de liefde van het geld voor de scholen eener verbasterde geestelijkheid. Wat gij wilt : de officieele school uitroeien, om u, in de vrije school, goede kiezers voor te bereiden. Ziedaar uwe bedoelingen. Maar wij hebben ze gelukkig doorzien. En daarom zullen wij niet rusten voor wij hebben bereikt : neutraal onderwijs, met eerbied voor elke gezindheid !"

En ziedaar hoe de vergadering eene einde nam : eene

vergadering die niet ging zonder aangename verscheidenheid, zooals gij misschien reeds zult opgemerkt hebben.

N.R.C., 22 November 1913.

*   *
*

XIX

Brussel, 26 November.

Wordt gij in uw dierbaar binnenste niets gewaar ? Hebt gij het gevoel niet, dat iets op het gebeuren staat ? Is het u niet te moede, alsof u eene verrassing wacht ?

Komt, gij zult niet zoo hardhuidig wezen, dan dat het over u heen zou zijn gegleden als over de welgekende schubben van de ratelslang. Uw hart is nog niet zoo verdord of zoo verbeest - met permissie - dan dat het niet ongevoelen zou hebben geklopt op het goede oogenblik. En argeeloos-ongerept zijn uw intellectueele vermogens genoeg - het is trouwens een loftuiting die ik hun toeslinger als uit een gulden wierookvat - om niet te hebben gesidderd van vreugd, zij het dan ook vreugd met tien percent ongevoeligheid doorwerkt, bij het vernemen dat....

Maar ik wil u niet langer op de pijnbank leggen. Ik ben geen handlanger van Torquemada, geen suppoost van het niets eerbiedigend gerechtelijk onderzoek, en zelfs geen psychiater. Want heb ik geïnformeerd naar uwe gevoelsbewegingen, naar de gevoeligheid van uwe huid, en naar de frischheid van uwe indrukken, dan is het alleen

omdat ik, knaapje van vijftien jaar, in Hasselbach stijl-
leer heb gestudeerd.

Ja, geachte toehoorders, dit alles is anders niet dan
stijlfiguur, en - laat ik het maar bekennen - zoo maar
wat gefantazeer van mij om u nieuwsgierig te maken. Ik
ben trouwens niet zoo naïef, dat ik zou gelooven daar
nu werkelijk in geslaagd te zijn. En was het mij nu wél
gelukt, uwe bij voorbaat gloeiende begeerte naar sensatie-
berichten op eene stoof te hebben gebracht vol lichter-
laaie kolen (gij ziet dat ik mijne verbeelding niet spaar),
dan zou ik noodlottig op de gruwelijke afstraffing van
uw smalend misprijzen worden onthaald, op het oogenblik
dat ik u mee zou deelen wat ik als zoo heel belangwekkends
en verrassends voorstel.

Dat belangwekkende, dat verrassende is : overmorgen
is het gedaan met de algemeene bespreking van de nieuwe
schoolwet. Na drie en twintig (23) vergaderingen zal de
Kamer ophouden, het ontwerp-Pouillet in zijne principieele
beteekenis te ontleden. En ik - dit vooral brengt u al-
licht in de hartelijke bui, die ik u voor de volgende
dagen van uw dierbaar leven toewensch - ik, die bij deze
anatomie, dewelke bij de twee maand zal hebben geduurd,
de rol heb gespeeld van het nog niet uitgevonden, zelf-
registreerend werktuig, dat elk vezeltje en elk spiertje
aanteekent (nietwaar, dat ik knap ben ?), ik zal onder
mijn paar dozijntjes brieven een streep trekken, en uit
gaan rusten in andere intellectueele oasen, tot wanneer
het doorwroetelde en doorwrochte, doorknede en doorsneden
ontwerp wat zal zijn geworden, ik het met mijne olympische
blikken zal hebben beschouwd en er u dan een met redenen
omkleede synthesis zal van aanbieden onder den u welge-

gekenden vorm van eene Brusselsche correspondentie.

Intusschen vloeit in de Kamer de welsprekendheid op woedende wijze en in stormpas. Gij kent ongetwijfeld de beschrijving van den Indischen bergstroom, door niemand minder dan Multatuli ? Ehwel, zoekt niet verder : geen vergelijking is juister. Te meer dat Kamiel Huysmans aan het woord is.

Voor hen, die het soms nog niet mochten weten, zal ik maar zeggen dat Kamiel Huysmans eene Vlam is. Hij is eene vlam, zoo louter en zoo onvermengd, dat ze haarzelf opbrandt (hetgeen volgens de jongste scheikunde zeer goed mogelijk is). Hij is een vuur, neen, een geest, die zichzelf verteert door eene passie, een aldoor uit ijver vergloeid maar aldoor uit ijver vernieuwd geloof, die hem het absolute van een aartsengel zouden verzekeren, indien de Hervorming het averechtsche dogma van het vrije onderzoek niet had ingesteld. Gevallen aartsengel - een aartsengel die zwart is als gloeiend git -, is Huysmans nu geworden een fanaticus van dat onderzoek. Wij hebben nog een aartsengel in de Kamer, een witte deze, die tot even-groote laaie is geroepen - of gedoemd ? in onze tegenwoordige wereld kan men nooit weten ! - als Kamiel Huysmans. Het is Frans van Cauwelaert. Maar deze heeft zich gekozen een albasteren vat van hardnekkige leeringen, het hardste dat hij kon vinden (al is albast nu toch steeds een weeke stof), om er zijn vuur in samen te rapen. Al kan hij niet beletten, dat het vat er doorstraald van wordt als ware het bergkristal. Maar bij Huysmans is geen vat, - althans niet schijnbaar. Zijn vierigheid des geestes doorbrandt, verteert, subtiliseert alles.... tot op het oogenblik dat hij u zelf, demonisch,

doet gevoelen, dat het wel degelijk bestaat, en onder de stugste is, en onder de kantigste...

Maar met dat al weet gij nog niet wat hij heden verteld heeft ("verteld" is trouwens een euphemisme). Luistert dan :

"De bespreking heeft bewezen, dat de nieuwe wet op twee leugens berust : de gelijkheid der toelagen en de vrijheid der familievaarders. Vrijheid der familievaarders : alsof vrijdenkers en socialisten niet buiten uwe gunst gesloten werden ! Dat alleen wettigt eene revolutionaire houding, die gij-zelf hebt uitgelokt. Een mooi woord trouwens in uw mond, dat woord vrijheid. Zie maar wat een katholiek, die Stéphane teekent, in eene brochure, die gericht is tot kardinaal Mercier, schrijft over de wijze waarop de geestelijkheid in zake onderwijs de vrijheid verstaat !" (En hier leest Kamiel Huysmans een stelletje voorbeelden af, zooals ik er u verleden week een viertal dozijnen mededeelde uit de redevoering van den heer Buyl, en waar gij u weer de lippen zoudt bij aflikken. Dit laatste wil ik u echter beletten : het is gevaarlijk bij het vriesweêr, waar wij onder bukken, en daarom houd ik de voorbeelden uit naastenliefde maar liefst voor mij.) "Gestadig, en met hardnekkigheid, wordt op de huisvaarders, die hunne kinderen naar de openbare scholen sturen, drukking uitgeoefend. Men verkracht, heel eenvoudig, het geweten der behoeftigen, Phariseeërs van het Christendom, afschuimers van de goddelijke caritas, dat zijt ge ! En gij komt spreken van de vrijheid der huisvaarders ! - Uwe bezorgdheid voor de onderwijzers berust op geen zuiverder gronden. Zij worden slechter behandeld dan gendarmes. Al is hunne sociale rol, gij zult het bekennen, van toch

wel wat hoogere beteekenis. De heer Woeste riep eens uit : "Leve de gendarm !" Laat hij nu eens met evenveel oprechtheid uitroepen : "Leve de onderwijzers !"... - Gij subsidieert de vrije scholen onvoorwaardelijk. Gij geeft hun geld, en daarmee uit. Het is eenvoudig leerplicht doen buigen voor den eisch der kerk. Gij sticht de strijdende, de partijschool, en wij mogen de boeken betalen waarin men ons lastert. Aldus lokt gij, wetens en willens, den oorlog uit. Zoo er slachtoffers vallen, dan zult gij het aan u-zelf te wijten hebben !"

"Jawel !", zegt leuk voorzitter Schollaert; "maar indien wij nu eens besloten, dat geen enkel redenaar nog langer dan een halfuur aan het woord mag blijven ?"

"Gij zijt wel vriendelijk", repliceert de socialistische Pepin, "maar indien wij nu eens besloten, er Vrijdag eerstkomend, naamdag van den heiligen Sosthenus (een voorbestemde naam, vindt gij niet ?), maar voor goed een einde aan te maken ?"

Pepin krijgt helaas op dat oogenblik bittere pillen te slikken van zijne politieke vrienden. Daarentegen bieden zijne politieke vijanden hem aanminnelijk suikergoed aan. De vriendgeworden vijanden waren ineens het talrijkst aanwezig. Zij droegen in gedachte Pepin rond op het schild van hunne overtuiging, gelijk de Frankische krijgslieden plachten te doen met hunne overwinnende aanvoerders.

En zoowaar, de ontroering was mij op dat oogenblik zoo machtig, dat ik nauwelijks nog den heer Branquart hoorde, al was hij bitter en luidruchtig-sarkastisch; dat ik amper aandacht schonk aan een brief, door den heer Buyl voorgelezen, en waaruit de lompe en vlegelachtige bekrompenheid blijkt van sommige landelijke edellieden;

en plotselijk in de welbekende Boeddhistische verdooving kwam te verkeeren, die mij belette te vernemen wat de heeren Graffé en Anson tegen de schoolwet in te brengen hadden.

Hetgeen gij echter, evengoed als ik, kunt opmaken, uit de zes en dertig vorige redevoeringen, door oppositiedonden meer of minder sierlijk uitgesproken.

N.R.C., 28 November 1913.

* *

*

XX

Brussel, 27 November.

Het riekt naar den stal : ieder heeft haast er zijn rustplaatsje terug te vinden. Maar zooals alle wegen naar Rome leiden, bestaat er ook meer dan een pad dat naar den stal voert.

De stal - is het wel noodig, het u te zeggen ? - het is de sluiting van het debat over de schoolwet. Ieder snakt ernaar, er een einde aan gesteld te zien. Maar hoe dat einde te bereiken ? Het is eene andere vraag. Of liever, het is de aanleiding tot allerlei vragen !

"Indien wij, bijvoorbeeld, eens ochtendzitting gingen houden ?" oppert Vandervelde. " Het zou een middel zijn om de schoolwet van de baan te krijgen, en tevens om nog een paar sociale wetjes te bespreken, die naar zulke behandeling schreeuwen. En zoo zouden wij in Juni met een

gerust geweten voor onze kiezers kunnen verschijnen : wij zouden dan toch iets hebben uitgericht in de zitting 1913-1914."

"Gij hebt mij zeker niet goed gezien ?" antwoordt daarop Leuwunier, advocaat, ingenieur en wethouder te Brussel. "Denkt gij dat ik een rentenier ben, die niets heb te doen dan hier mijne gansche dagen te komen verluieren ? Neen, dat kunt gij onmogelijk denken. Daar ken ik u te goed voor.... Ik stel dan ook voor, de bespreking der schoolwet in allen eenvoud te schorsen tot na de Kerstvacantie. Wij weten nu toch allen nagenoeg waar het om gaat, en het land, zoo het maar eenigszins heeft willen luisteren - en wie, onder u, zou het tegendeel durven beweren ? - zal het nu ook al beginnen te weten. Laat ons dus na nieuwjaar met verschen moed de behandeling der artikelen van het schoolontwerp weder aanvatten. Intusschen kunnen wij de aan Vandervelde dierbare sociale wetten met onze aandacht, en ook - ik dring aan met al de overtuiging mijner onwrikbare ziel - een wordeken lossen over de begroting der kolonie, een vraagstuk dat, waar het discussie eischt, zich al even schreeuwerig voordoet dan de troetelontwerpen der socialistische bank."

"Jamaar, jamaar !" komen de ministers tusschen, "denkt gij dan dat wij u zoo maar gaan laten begaan ? Wij hebben de verkiezingen van 1912 gedaan op de schoolvraag. Voor wij de aanstaande verkiezingen aangaan, moeten wij aan het volk de wet geven, die het blijkbaar verlangt. Daar heeft het recht op. Trouwens, ook om practische redenen dient de wet zoo spoedig mogelijk gestemd : in October 1914 moeten al de scholen van België op het princip van leerplicht geopend worden. Denkt gij dat zoo iets op wie -

letjes loopt, gelijk het Paard van Troje ? Gij zijt er wel meê ! En al de nieuwe klassen die wij nog moeten gaan stichten; en 't rampzalig lot der onderwijzers dat al evenzeer als sociale wetten en als Kongobegrotingen staat te schreeuwen als een bezetene, niet om behandeling maar om verbetering ! - Morgenzittingen, nadat gij, oppositie, er plezier in gevonden hebt ons tijd te doen verliezen in het oneindige ? Meent ge misschien dat wij zot zijn geworden ? Anders, gij hebt het maar te zeggen !.... Neen, laat ons maar kalmpkens de discussie der artikelen aanvatten. Wij kunnen het trouwens kort maken, vermits wij het over hoogstens drie punten oneens zijn. Zoodat wij gauw klaar komen, en.....

"Met permissie !" onderbreekt Paul Hymans, "die punten waar wij niet t'akkoord over zijn, mogen niet beschouwd worden als katten, die zich zonder handschoenen laten aanpakken. De heer Woeste heeft eergisteren pas te Aalst tusschen pot en pint verklaard dat zij - ik bedoel de kat - eerst met de bespreking der artikelen te koorde zou gaan. Hij wil haar dus blijkbaar (de kat namelijk) de bel aanbinden, en wij, die ze niet in den zak willen koopen (de kat natuurlijk), wij willen ze uit den boom zien - de kat, snapt u -, om u te beletten dat gij ze in het donker knijpen zoudt (de kat, wel te verstaan). Want gij zult met ons niet spelen als.... de kat met de muis, vermits wij nu eenmaal tegenover elkander zijn komen te staan als honden en..... (Schei uit, mevrouw, ik smeek u !)"....

Ziedaar, geachte lezer, hoe men vandaag naar middelen uitzag om tijd te winnen. Met denzelfden zucht naar spaarzaamheid, weigerde de heer Pieter Daens hardnekkig tot

de oppositie te worden gerekend, aldus eene bewering, van Kamiel Huysmans tegensprekende. En, altijd om eenige oogenblikken te bezuinigen, wilde de heer Carton de Wiart, minister van justitie, van denzelfden Kamiel Huysmans niet hooren gezegd, dat paters en nonnen bij machte zijn, ter dood veroordeelden hunne boeien te doen slaken door hunne met tonnen gouds omgekochte cipers. En Kamiel Huysmans-zelf, die ook de waarde kent der zuurgewonnen seconden, komt in een orde-motie op tegen de bewering, als zou hij de heer Cyriel van Overbergh verdacht hebben den "Stephane" te zijn, die de brochure geschreven heeft waar hij het gisteren over had in zijne redevoering.

En..... zoo was de zittingstijd verlopen. Men had van twee tot zes geëischt, dat men spoed zou maken. Gij ziet, dat men er wonderlijk in gelukt was. Zoodat men van de algemeene bespreking, de eindigende maar daarom nog niet afgelopen bespreking en algemeene bespreking niets anders vernam, dan een redevoeringetje van den heer Cocq en een ander van gezel Pepin. Dewelke in de overige redekavelingen verloren gingen, zooals men ziet van eene naald, die men in den wijden Oceaan zou hebben geworpen,.... als gij mij wel te verstaan voor een oogenblikje deze beeldspraak permitteeren wilt.

N.R.C., 29 November 1913.

*   *
*
*

Brussel, 28 November.

Ik zou mij moeten vergenoegen met hier "Oef !" neer te schrijven. En daarop het eindpunt te zetten van dezen brief. Maar ik bedenk dat op die wijze deze "correspondentie" toch wel wat kort zou schijnen. En, wat hare duidelijkheid betreft, in al hare onderdeelen misschien niet voldoende belicht. En daarom slaak ik dan maar een zucht van gelatenheid, gelijk de rampzalige galeiboef die zijne plaats op de roeibank weer in gaat nemen, en voeg nog maar wat inlichtingen bij dat, anders zoo oprechte als verklaarbare, "Oef !".

Gij weet trouwens wat ik met dat "Oef !" bedoel. Gij hebt nu een-en-twintig brieven onder oogen gehad, die allemaal over hetzelfde onderwerp liepen, en... ik bewonder uit den grond des harten uwe volharding. Deze brief nu is de laatste van deze lange reeks, althans voorloopig. Want pas anderhalf uur geleden (de tijd om een brokje te eten : daar kunt gij toch niet tegen hebben; gij moet u toch ook voeden !), pas negentig minuten geleden is de algemeene bespreking over de schoolwet gesloten. En daarom zeg ik, met permissie, "Oef !" En het zou mij niet verwonderen, indien gij, mijne lezers, ook "Oef !" zegdet. Ziet gij, dat ik, op hetzelfde oogenblik, aan honderd-duizend Nederlanders hetzelfde "Oef !" ontlok ? Ik zou er mij zeer gevleid door gevoelen, ik verzeker u.

Maar dat gevoel, hetwelke ik, in mijne ijdelheid, bij voorbaat smaak (wie, in dit ondermaansch tranendal, is geheel vrij van infatuatie ?), belet mij niet, mijn plicht

tot het einde toe in het oog te houden en te betrachten. Ik ben u een verslag schuldig over de laatste vergadering van de algemeene bespreking. Ik schenk het u dan ook, en zelfs zonder verdere commentaren.

Het ware anders eene wél verleidelijke gedachte, hier in uitweidingen te treden over het aspect der Kamer bij dezen ultiemen dag. Zonder veel nadenken, en met mijne gewone vulpen-bedrevenheid, zou ik u een tafereel ophangen van de neerslachtigheid der eenen, van de gemaakte luchtigheid der anderen; ik zou u de brutaliteit schilderen van dezen, die in alle oprechtheid blij schenen dat het was afgeloopen, en anderdeels de verbeterden wanhoop van genen, die eene onuitgesproken redevoering, waar zij den mond vol van hadden, weer door moesten slikken. (Neemt een slokje water tot u, mijne heeren). Want niets ontsnapt aan de scherpe blikken van mijne psychologische voortvarendheid. Maar van dit alles verneemt gij niets, al stondt gij op uw kop, al stondt gij allemaal op uw kop. (En ziet gij, dat ik, op hetzelfde oogenblik, honderdduizend Nederlanders op hun kop breng te staan ? Ik zou er mij zeer geveleid door gevoelen, ik verzeker u.)

Neen, niets dan een droog verslag over eene, trouwens droge, vergadering. Want het is weer in een visschenstaart uitgelopen, gelijk Vergilius zou hebben gezegd, die van kabeljauw hield (maar het moest eerst gevrozen hebben). Eene gewone zitting dus, en eene koele, al werd zij ingeleid door Pepin.

Niet dat Pepin gewoonlijk de gemoederen in vuur en vlam weet te brengen of, anderdeels, zoo heel dartel zou zijn. Hij zelf geeft zich wel eens moeite, die hem transpireeren doet, en waagt van tijd tot tijd een grapje, dat

in de kolenstreek op bijval zou worden onthaald. Maar de Kamer der volksvertegenwoordigers is nu eenmaal zoo verwend !... Pepin, trouwens, bleef beneden zich zelf.

"De Staat", betoogt hij met verbluffende geleerdheid, "ontlaadt zich van zijne schoollasten op den geduldigen nek der gemeenten. In 1911 gaf hij voor het lager onderwijs 24 millioen uit, terwijl de gemeenten er 28 betaalden. En met de wet-Poullet zullen de gemeenten tot zes millioen meer nog te verspillen hebben, terwijl heel de financieele politiek der regeering erin bestaat, de vrije scholen vet te mesten. Zelfs in het Walenland is men, tengevolge der lasten die op de gemeenten wegen, gedwongen geweest gemeentescholen te sluiten, die dan natuurlijk vervangen werden door kloosterscholen. Zoo staat gij de rechten van heel den staat af aan de kerk. Dat beschouwen wij als eene oorlogsverklaring, die wij met niets anders dan eene oorlogsverklaring beantwoorden kunnen. En wij zullen eens zien, wie den zege weg zal dragen !"

"Intusschen", vindt, in het Vlaamsch, Augusteyns, "heeft men het grootste ongelijk, te beweren dat het gemeentebestuur der stad Antwerpen aan zijne onderwijzers verbiedt, 's Zondags naar de mis te gaan. Daar is niets van. Wij zijn de verdraagzaamheid in hoogst eigen persoon, en dat weet iedereen. Ten bewijze : vele katholieke ouders zenden hun kinderen naar de gemeentescholen, hetgeen toch wel niet het geval zou wezen, indien het onderwijs er de godsdienstige overtuiging dier families kwetste. De waarheid is, dat gij het zijt, die de vrijheid van geweten aan boeien legt, regeering die ge zijt !"

Maar Antonius Delporte meent : "Het is billijk, dat katholieke families katholieke scholen wenschen. Doch

niet billijk is het, dat de openbare machten die scholen betalen, dat zij onderwijzers betalen, die zij niet hebben benoemd en waar zij geen toezicht over hebben. Wat erger is, niets waarborgt ons, dat de toelagen, die wij voor zulke onderwijzers bestemmen in handen van die onderwijzers komen.... Andere ongerijmdheid in de wet : de onderwijzers krijgen lotsverbetering, de onderwijzeressen niet. En van uw vierden graad gesproken : hij zal meêbrengen, dat de kloosterscholen nog wat meer mededinging aandoen aan de vrije arbeidsters. Gij steelt aldus het brood uit den mond van de werkersbevolking : weêr een schoon gevolg van uwe schoone wet !"

"Te meer", dikt Arthur Buysse aan, "dat gij niet bij machte zijt, dien vierden graad in te richten. Immers, gij hebt geene leerkrachten. Trouwens, de derde graad wordt niet overal onderwezen. En door dit feit alleen sluit gij wel zeventig pct. der kinderen buiten dien vierden graad, waar gij zoo prat op gaat, en die weêr niets anders is dan een fijn middeltje om aldoor maar meer geld te geven aan de kloosterscholen. Want in de gemeentescholen zal de vierde graad eerst binnen een jaar of vijf geheel zijn ingericht, en intusschen zullen de vrije scholen de duiten opstrijken. Het eenige practische middel ware : onmiddellijk een bevoegd leerpersoneel aankweeken. Maar daar zult gij u wel voor wachten, vermits uw doel is, niet verplicht onderwijs, maar verplicht clericalisme !"

En nog eenige, trouwens beleefde, aanmerkingen van den heer Serruys.

En toen viel het, als eene incantatie, van de lippen des voorzitters :

"La discussion générale est close."

- Ik zal de heiligheid van zulke verklaring door niet de minste beschouwing ontbloesemen.

N.R.C., 2 December 1913.

SPEENHOFF TE BRUSSEL

Brussel, 29 November.

Eergisteren trad uw Speenhoff met zijn 'Klein Tooneel' op te Antwerpen, en ik wist uit eene bron, die tot in het oneindige boven alle verdenkbaarheid verheven staat, dat uw correspondent der Scheldestad u daar zakelijk, oordeelkundig en in alle punten betrouwbaar verslag over geven zou.

Waarmede hij mij eigenlijk de kaas van het brood neemt, figuurlijk gesproken.

Want nu is gisterenavond Speenhoff ook naar Brussel gekomen, eveneens met zijn gezelschapje, en.... met hetzelfde programma. Ik, die hier het genot, aan de vertooning beleefd, niet gaarne ongezegd wil laten, maar anderdeels mijn confrère uit Antwerpen, wiens bevoegde uitspraken mij in deze nog niet bekend zijn, niet leugenachtig wil maken met oordeelvellingen, die mijlen ver van de zijne zouden zijn afgelegen (want, niettegenstaande Taine en zijn aanhang, is en blijft alle kritiek subjectief, en wie het tegendeel meent, heeft het maar te zeggen !), - wat staat mij nu te doen ?

"Te zwijgen", is uw wel-overdacht antwoord.

En ik dank u : ik volg uw raad met gretigheid. Over het prettige avondje van gisteren zwijg ik als een inktvisch, symbool van journalisten-bij-rust. En wil mij dan alleen eenig gefladder permitteeren over de personaliteit van Speenhoff, door de oogen van een Brusselschen Vlaming gezien.

Eigenlijk ken ik Speenhoff sedert een tiental jaar

reeds, al zag ik hem gisteren voor het eerst.

Tien jaar geleden dan had ik te Gent als gast een Gentsch-Parijschen schilder, die in Rotterdam door een paar tentoonstellingen op Reckers bekend is geworden. Hij is Parijsenaar van geboorte, maar zijn vader, niemand minder dan de eerste Fransche vertaler van Richard Wagner, en die Victor van Wilder heette, was zoo goed als een Gentenaar. Die schilder nu, die André Wilder teekent, eenvoudig omdat hij werkelijk aldus heet, wou van Gent naar Rotterdam, waar hij aan de haven wilde gaan werken. Hij kende echter geen woord Hollandsch, zelfs niet met Gentsche uitspraak, tenzij één enkel, dat ook Voltaire kende, en dat ik hier niet neerschrijf, omdat ik er vergeefs in Van Dale naar gezocht heb.

Dit doet trouwens niets ter zake. Wat iets ter zake doet : dat mijn vriend Wilder in Rotterdam wel iemand had willen ontmoeten, die hem aldaar bij het zoeken naar logies en andere materiële noodzakelijkheden des levens, behulpzaam kon zijn. Ik-zelf, die te dien tijde de eer niet genoot, uw correspondent te zijn, kende te Rotterdam niemand. Maar een kennis, een Hollandsch acteur die te Gent speelde, en den heroïschen tijd der bohème van de onmiddellijke nieuwe-Gidsepigonen had meegemaakt, noemde Speenhoff. En Wilder toog naar Speenhoff.

Ik moet tot mijn schande bekennen, dat ik, in dien naïeven tijd, niet vermoedende was wat al diepe en innige en pittige en levenslustige talenten in Speenhoff schuilden, al was zijn naam mij toen reeds, ook als liedjesdichter, niet onbekend. Geen tweemaal vier-en-twintig uren later echter kende ik Speenhoff : ik had van Wilder één dier brieven ontvangen, zooals alleen schilders die schrijven

kunnen en waarvan gij u den inhoud nu maar verder voorfantazeeren moet....

Gisteren nu zag ik Speenhoff voor het eerst in levenden lijve. De Hollandsche bladen hadden mij trouwens belet, hem uit het oog te verliezen. En wat ik vernam uit zijn werk bevestigde nogal goed het geestig oordeel van Wilder.

Nu ben ik echter een beetje ontgoocheld. Of beter : ik loop, sedert gisterenavond elf uur tot op dit oogenblik met een gevoel van dankbare desillusie, en ik verzoek u dringend u in dezen gemoedstoestand in te werken.

Ik verklaar hem trouwens onmiddellijk, en kan hem resumeeren in deze woorden : Speenhoff is wel degelijk, tot in de minste bijzonderheden, een Hollander.

Aan die constatacie ligt mijne ontgoocheling : geen kunstvak (wil mij deze leelijke woordkoppeling permitteeren) wijst, uit den aard der zaken, op een zeker en noodzakelijk cosmopolitisme als dat, door Speenhoff beoefend. Geboren te Parijs, kan en moet het zich natuurlijk in elk land aanpassen op plaatselijke aangelegenheden. Maar in den grond moet het, per se, algemeen-Europeesch blijven, omdat het zich hoofdzakelijk richt tot een publiek, dat, bij gebrek meestal aan individueel gevoel en bij zucht naar mondaniteit, internationaal mag heeten. Te Weenen als te Londen, te München als te Berlijn moge de navolging van Rodolphe Salis en zijne opvolgenlijke discipelen linksch en soms potsierlijk lijken : haar oorsprong verloochent zij nooit, ook waar de plaatselijke aanpassing op de meest-argelooze wijze is geschied (wat niet dikwijls het geval is, daar de zanger er steeds angstvallig voor zorgt, Fransche luchtigheid en distinctie, zelfs waar het in zijn lied de eigen streek geldt, te fingeeren).

Ik heb hier in Brussel al heel wat gelegenheden zien opkomen, bloeien, kwijnen en vergaan, met chansonniers, die hetzelfde genre beoefenden als Speenhoff. Onder die chansonniers waren er geboren Brusselaars, en die er zich op toelegden, Brusselsch te zijn in alle werkelijkheid. Tot verleden jaar toe hadden wij er zulk eenen, die vol talent is : Henry Enthoven. Maar... Henry Enthoven was vroeger al te Parijs geweest, in "Boîte à Fursy" of "Pie qui chante", en - had er toen minstens evenveel sukses als te Brussel. Hetgeen wel bewijst, dat zijn talent, als dat van haast iedereen in het vak op Fransche leest geschoeid, internationaal genoeg was, niettegenstaande zijn Brusselsch-zijn, om zelfs te Parijs bijval te oogsten.

Stelt u nu voor, dat Speenhoff zijne liedjes in het Fransch zou voordragen, maar overigens zijne voordracht in niets zou wijzigen : vreest gij niet, dat hij in Parijs geen ander sukses zou hebben,... dan omdat het vreemd zou aandoen ?

Nu had ik mij gisteren Speenhoff als zingend chansonnier geheel anders voorgesteld : internationaal namelijk. Vandaar mijne desillusie. - Want hij kwam mij, in al de fijnste en degelijkste beteekenissen van het woord, nationaal, en daardoor persoonlijk-superieur voor. En vandaar de dankbaarheid waar mijne desillusie meê gedrenkt is.

Ja, Speenhoff is door en door een Hollander (en doe nu maar eens een oprecht en volledig gewetensonderzoek om te ontdekken, wat ik daar eigenlijk meê bedoel). En ik wensch er hem en zijn land hartelijk geluk mee. Want ik weet, bij ondervinding, wat zoo'n liedjeszanger voor zijn land en zijn volk zijn kan : een krachtmeter en een krachtmenner.

Wij hadden indertijd te Gent een man, met de leukste der apentronies, oogjes als gezwollen krenten die schichten schoten achter de brilglazen, een wijden wellustigen satersneus, en een smallen, aldoor sluw-lachenden mond die als een gapende houw liep van oor tot oor. In zijn langen, groen-versleten gekleeden jas, liep hij 's zomers de "guinguettes" af van Gent's omstreken, waar de winkelburgerij gebakken aal en rijstepap gaat eten, den Zondagschen rustdag. Karel Waeri, - aldus was zijn naam - haalde toen zijn viool uit hare kist, praeludeerde, en had onmiddellijk een gretig auditorium om zich heen. Want hij was de geboren gelegenheidsdichter, die de bijtende luimigheid bezat van den geboren polemist, en daarenboven gevoed en doorkneed was met de plaatselijke, de weinig-kieskeurige maar heftig-grootsche Gentsche beeldspraak en humor en de heldhaftig-kritische koppigheid, gepaard met de dwarsdrijvende waaghalzerij, die de grond zijn van het Gentsche karakter.

Karelke Waeri's viool kraste. Hij zong. En men drong om hem heen. Want wat hij zong had actueel belang : hij liet immers niets voorbijgaan van eenige beteekenis, of berijmde het, kras en uitdrukkelijk, en altijd met voldoende peper en zout. En men luisterde. Het oordeel der toehoorders werd gevormd op Karelke's lied. En het is niet gewaagd te zeggen, dat hij aldus op de kleine burgerij meer invloed uitoefende dan al de Gentsche dagbladen samen.

Verre van mij, Speenhoff met een Waeri gelijk te willen stellen. Hij is een beschaafd man, en werkt voor beschaafde lieden. En hoever is Holland in kultureel opzicht op Vlaanderen niet vooruit ! Maar, dat hij een gelijkaardigen

invloed kan uitoefenen, al zal zijn natuurlijk publiek het misschien niet gaarne erkennen : wie, die onbevooroordeeld is, zou het durven loochenen ?

En welke onder de dichters, onder de verhevene en veelbestrevende dichters, en onder de allergrootsten zelfs, en ook wel onder dezen die ijveren voor propagandeerende gemeenschapskunst; welke, helaas, kan dit van zich-zelf getuigen ?

N.R.C., 2 December 1913.

IN DEN MUNTSCHOUBURG

Brussel, 2 December.

Dierbaarste der boeken ! Hoe dikwijls hebt gij mij laten leven in het blijde, maar kalme licht eener nooit getaande bewondering; hoe vaak zelfs zijt gij mij troost geweest in uren van leed en zorg, betooverende Odusseia, compendium van machtige en teedere menschelijkheid, waar alle menschelijke driften en drijfveeren, en alle liefde en alle smart, als nergens echt, als nergens eenvoudig, rustig en grootsch gelijk de eeuwigheid, eeuwig in leven ! Ik neem u telkens weêr ter handen; geen boek heb ik zoo vaak gelezen, geen is mij naar den geest en in den letter meer vertrouwd. En telkens keer ik uit mijn lezen naar de werkelijkheid van het dagelijksche leven terug met een gevoel van verwonderde afzondering wel, maar tevens met meer naastenliefde, met een ruimer hart, met een gelouterden geest, met heel mijn wezen vol onuitsprekelijke teederheid, omdat ik geleefd heb in eene atmosfeer waarin de minste beweging des gemoeds zich uitzet tot het sublieme, waarin elk gebaar de beteekenis krijgt van het definitieve, waarin al het nuttelooze tot het ongeziene verijlt, en niets kan ademen dat niet te ademen vermag in de onbegrensdeheid van het absolute....

Zondag heb ik weêr in de Odusseia gelezen. Want gisteren, Maandag zou ik in den Muntschouwborg de première bijwonen van "Pénélope", door René Fauchois voor het gedicht en Gabriël Fauré, bestuurder van het Conservatorium te Parijs, voor de muziek. En ik zeg het maar onmiddellijk : het is, voor den getrouwen Odusseia-lezer, die ik ben,

geen desillusie geweest.

Ik was anders wel wat bang voor dien Fauchois. Een paar jaren geleden vertoonde een Fransch gezelschap hier te Brussel - en, naar ik meen, ook in Holland - een drama, dat het leven van Beethoven met begeleiding van deszelfs muziek op de planken bracht. Het was een heiligschennis om den kalmsten mensch te ergeren : als tooneelwerk een prul, als adaptatie aan een ongelooflijke handeling van Beethoven's kunst, een ontheiligende verknoeiing. Men vond voor den schrijver maar ééne verontschuldiging : hij was misschien alleen zeer naïef, en had gehandeld met de meeste goede trouw der wereld. Maar kort daarop kreeg de heer Fauchois het in zijn hoofd, na Beethoven romantisch verburgerlijkt te hebben - wat hem verlaagde tot een futloozen drakenheld (en hierbij moet gij vooral maar niet aan Siegfried denken) - de zuiverste glorie van de Fransche poëzie en van het Fransche genie, Jean Racine, van zijn voetstuk te halen. Er was geen twijfelen meer aan : die Fauchois was kwaadaardig, gelijk de monomanen, die zich verongelijkt achten. Verre van naïef te zijn, was het een booze ziel. En 't Fransche letterbent deed geen blad om den mond, en knoopte zijn bevinding duchtig in den Beethoven-adaptator zijn ooren.

Is de heer Fauchois met Racine verzoend ? Hij heeft, met zijne "Pénélope", die boven vele eigenlijke libretti staat, in elk geval eene daad beslecht, die hem met de literatoren verzoenen kan, hij heeft ditmaal voldoende eerbied betoond voor Homeros, en.... kwasi-Raciniaansche verzen weten te schrijven. Want zijn lyrisch treurspel in drie bedrijven, dat de Odusseia op den voet volgt, doet dit op de wijze waarop het Fransche classicisme Sophokles

en Euripides geschikt maakte voor het publiek der Groote Eeuw.

Nu is, helaas, met dat al Fauchois noch een groot dichter, noch een diep psycholoog. Ik voeg er onmiddellijk aan toe : te beter, vermits hij Gabriël Fauré als medewerker had.

Ik heb u dezen laatste niet voor te stellen : hij is eene, eenigszins vage, niet zeer mannelijke, geenszins revolutionaire personaliteit. Maar om zijne aanminnigheid, zijne fijnheid, en den adel van al wat uit zijn geraffineerd-eenvoudig en innig-diep gemoed ontwelt heeft hij sedert lang ieders eerbied afgedwongen. Die eerbied zal nu, ook bij meer kantige naturen, die met beslistheid de nieuwere Duitsche muziek tot in hare verste consequenties aankleven, zeker met deze "Pénélope" tot grootere waardeering en misschien zelfs tot bewondering stijgen. Want, drijft Fauré de vereenvoudigende verfijning niet tot de uitersten, waar Debussy zich in vermeit : zijne beheersching van eene techniek die alle middelen aandurft, al doet zij het met voorzichtigheid en een verbazenden goeden smaak, verdort nooit tot handig musiceeren de steeds wellende bron van eene overvloedige, hoe dan ook kieskeurig-beteugelde inspiratie. Dit groote, zoo niet grootsche werk, dat zijn oorsprong vindt in de zuiver Fransche traditie, wordt nooit gemakzuchtige navolging. De persoonlijkheid van den toondichter, hoe ook geschoold en van de school afhankelijk, gaat nooit onder in schoolsche normen, laat zich nooit knellen in bij voorbaat gestelde vormelijkheid. Steeds beheerscht, weliswaar, de Geest heel de ordinatie van het muziekdrama; maar zelfs waar hij al te gevoelig kontrol houdt over te gemakkelijke overgave en het noo-

dige evenwicht, scheidt hij zich nooit af van het innige gemoed. Zoodat deze "Pénélope" een werk is, waar de liefde wel steeds beheerscht wordt, maar de beheersching nooit zonder de liefde gaat.

Het gevolg is geweest een feest van nobele aandoeningen. Fauré heeft de Odusseia doorvoeld, en dankbaar bemint hij ze. Doordrongen van klassieke schoonheid, gelijk een Franschman die smaken kan, - en bij voorbaat weten wij, dat wij hier ver zullen blijven van de tragiek, die Strauss ontwikkelt in eene "Elektra", hoe welkom zij ook ware geweest bij de slachting der pretendenten, die Fauré niet heeft weten te bezielen, - doordrongen dus van klassieke schoonheid, heeft Fauré ze zelfs in haar breeden ernst, en zonder de sentimentaliteit die men van hem vreezen kon, weten weêr te geven. Zijn werk is, ook muzikaal, vol groote, diepzinnige, vereeuwigde gebaren, die in u het woord "meesterwerk", in zijne beteekenis van harmonieuze hoe dan ook strenge volmaaktheid, oproept. En waar het de groote lyrische tragédienne Claire Croiza is, die "Pénélope" zingt, kan men thans in den Muntschouwburg een kunstgenot smaken, dat ik alleen vergelijken kan bij de eerbiedwekkende indrukken, die sommige Glück-uitvoeringen in mij nalieten.

- Voor een paar weken ging, in denzelfden Muntschouwburg, het laatste gewrocht van den heer Raoul Gunsbourg. Gij weet dat deze... toondichter zijne opera's door anderen laat orchestreeren, die het trouwens doorgaans heel knap doen. Het laatste gewrocht van Gunsbourg heet "Venise", en... ik had na de eerste vertooning waarlijk den moed niet, er u over te schrijven : zooveel modieuze en brutaal-aanstellerige platheid stelt gij u niet voor. En nu ik "Pénélope" gehoord heb...

N.R.C., 6 December 1913.

ANDER GESPREK MET DEN PHILOSOOF

I

Brussel, 7 December.

Wien vond ik gisteren, op een uur dat ik niet aarzel nachtelijk te noemen, zitten in een bodega (die ik uit bescheidenheid niet nader beschrijf), achter eene halve flesch Heidsieck, en met tusschen zijne lippen een sigaar, op het bandje van dewelke een goed-geoeffend oog, wit op rooden achtergrond, den naam van Henry Clay had kunnen lezen ? Ik vond er, tot mijne groote verbazing, mijn vriend den filosoof, dien ik u - bewonder mijn geheugen ! - op twee November jongstleden voorstelde als den zonderling, die aan niets meer hecht dan aan zijne onafhankelijkheid; als den monomaan der vrijheidsidee, die, wars van alle tucht, welke hij zich-zelfen niet heeft opgelegd, zijne dierbaarste overtuigingen tot doodbloedens toe aan meedoogenlooze dissectie zou onderwerpen, liever dan ze moreele sleur of intellectueele gemeenplaats te zien worden; den opstandelijke waarheidsziek die zoo naïef is dat hij, bijvoorbeeld, onmogelijk vatten kan hoe men in onze dagen nog oorlog voert; hoe het wezen dat homo sapiens heet, er zonder verder nadenken toe besluit, het gezag te erkennen en te ondergaan van iemand, dien hij doorgaans allesbehalve goede gevoelens toedraagt; of hoe iemand, die zich-zelf verstand toekent en het inderdaad blijkt te bezitten, erin toestemt, andermans gedachten en denksystemen te adopteeren, zonder ze aan eigen wezen te hebben getoetst, of naar eigen vermogen te hebben verwerkt.

Dien filosoof vond ik, in eene gelegenheid waar hij nooit komt, op een uur dat hij gewoonlijk allang in de vederen ligt, naast een publiek van verlepte sportmen en fleurige oud-cocottes, die hunne spaarcentjes profijtelijk wisten te beleggen, dewelke exemplaren van humaniteit hij anders met al de macht van zijne naastenliefde verfoeit, - vond ik zitten achter eersten-rangs-champagne, dien hij anders nimmer drinkt, en met in den mond een Havanna-sigaar van ruim vijfen-zeventig centimes. Zijn rozig-bol gezicht lachte mij uit de glundere oogjes toe; zijn gebaar wees mij een plaats naast de zijne aan hetzelfde tonnetje. Ik was nog niet bekomen van mijne verwondering of hij had eene nieuwe halve fles extra dry besteld, en bood mij, uit een tot barstens toe gevulden koker, een broerken aan van de goed-weeke, heerlijk-geurende sigaar, waarvan hij den hemels-teëren rook met welgevallige blikken volgde.

Terwijl hij aantikte, sprak hij, warme gezelligheid in de stem :

"Jawel, ik ben het ! Ik zit hier, waar zeker niemand van mijn vrienden mij zou zoeken. En erger : ik bedrink mij, en versuf mij aan tabak. Waarom ? Eenvoudig omdat het Sinterklaas zou zijn ? Maar ge weet wel, dat ik, hoe dol ook op legenden en hoe overtuigd van de gelukkige werking van sommige tradities, er toch heel goed als objectief waardeerder buiten kan blijven staan, zonder om die zelf-gekozen afzondering maar eenig leed te gevoelen.... Neen, deze Sinterklaasdag is alleen een voorwendsel geweest om, al zij het dan ook op mijn eentje, de heuglijke gebeurtenis te vieren, die deze week is geschied en aan de onverschilligheid onzer lieve landgenooten zoo

geluidloos-flegmatisch is voorbijgegaan; - zoo onopgemerkt zelfs, dat ik uw voorhoofd zich met heldhaftige inspanning fronsen zie, om te raden, journalist die ge zijt, van welke gebeurtenis ik spreek....

"Is het over het aftreden van minister Levie, dat ik mij op deze sumptueuze wijze verheug ? Neen : want dronk ik om die reden champagne, dan zou het zijn om mijn verdriet te verzuipen. Rechttuit gezeid, ik zie den heer Levie met leedwezen weggaan. Niet omdat ik zou vinden, dat hij ons belastingsstelsel ongenoegzaam verzwaaard heeft. In dat opzicht heeft hij ruimschoots zijn plicht gedaan; hij mag zich met een gerust geweten terugtrekken, zij het dan ook onder de zegenende lofzangen van de Belgische burgerij. Neen, waarom de heer Levie mij sympathiek is : om de onkreukbare gratie, waarmede hij zijn slachtofferslot wist te dragen. Want elke minister van Financiën is, sedert graaf de Smet de Naeyer, een slachtoffer; hij is dubbel slachtoffer als hij vlak na Liebaert komt; hij is een driedubbel slachtoffer, als, terwijl hij aan de regeering is, algemeene dienstplicht en algemeene leerplicht worden ingevoerd. Dat drievoudig slachtoffer is de heer Levie. Nochtans heeft men zijne spiritueele lippen nooit de minste klacht hooren loozen. Deze minister-tegen-wil-en-dank (vierde slachtofferschap !) moet een meesterlijk gedrilde ziel hebben. Nooit zijn de omstandigheden hem de baas; steeds is hij, in zijn onderworpen slachtoffersrol, een meester geweest. Nimmer wrok of wanhoop : het optimisme van een zef-beheerscher, die er naar tracht, eene leelijke taak toch maar netjes te verrichten. Ook was, sedert zijn optreden als minister van Financiën, eene heele verandering gekomen in het discussieeren over

Belgisch-financieele aangelegenheden. Men zag daar vroeger wel eens gelegenheid in tot lompheid en zelfs tot grofheid. Met minister Levie werd het fijn en superieur gekeuvel, waarbij onbevoegden de noodzakelijkheid gevoelden, zich te onthouden; niets was prettiger b.v. dan Levie met Franck te hooren praten over zijne begrooting : het was degelijk, het ging diep, en het bleef beleefd en hoofsch.... Geloof dus niet, mijn vriend, dat ik dezen wijn drink, omdat, naar wij deze week vernamen, minister Levie aftreedt; noch zelfs om mij te verheugen in de bedremmelde verwarring, die wij aanschouwen, nu het er om gaat, voor den heer Levie een waardig opvolger te vinden.

"Het is ook niet, omdat de socialisten deze week een ontwerp van parlementaire staking onderworpen hebben aan de liberalen, die over de vraag verdeeld zijn en geen voorbarige uitspraak willen doen. Ik ben allesbehalve tegen krachtdadig optreden, en meen, dat het boycotten, zelfs van den parlementairen arbeid, door het beoogde doel, en vooral door de zekerheid der uitkomst, kan te billijken zijn. Het stelsel wordt trouwens genoeg toegepast, zij het dan ook niet in geregelde voorwaarden van organisatie, om, ook buiten de erkenning, die ik er aan hecht, zijn bestaan, en dus zijn reden van bestaan te bewijzen. Maar ik kan het niet bijtreden, als het op voorhand weet, zijn doel niet te zullen bereiken, hoe edel dat doel ook weze. Het doel : gelijkheid van verplichtingen voor de vrije scholen inzake leerplan en vooral inzake toezicht, nu zij aan toelagen gelijke rechten bekomen, is alleszins gewettigd. Maar het is niet door alle discussie te verijdelen, dat men dat doel bereiken zal. Wil de regeering de in dien zin neêrgelegde amendementen niet

aannemen, men legge er nieuwe neêr, die, in subtielere bewoordingen, dezelfde doeleinden nastreven. En men herbeginne totdat men wal rake. Trouwens, alle staking is eene daad van brutaliteit, en geen brutaliteit weet te treffen op de goede plaats. Hoe dit te verwachten van een blinde kracht, als brutaliteit is ? Zelfs de algemeene, de groote werkstaking van April j.l., volgens den zeer katholieken Cyriel van Overbergh, die er een vlugschriftje... van zes-honderd-vijftig bladzijden aan wijdt, de belangrijkste uiting van sociaal bewustzijn in ons land, - zelfs die algemeene staking heeft tot niets geleid dan tot... eene commissie, die, met alle mogelijke omzichtigheid en eene traagheid, die hare deftigheid bewijst, de vraag van het algemeen kiesrecht aan 't beduimelen en beprutsen is zoo, dat er, bij duur van jaren, waarschijnlijk een ontwerp zal uit ontstaan, dat niemand bevredigen zal.... - Tot wat zou ditmaal de parlementaire staking leiden ? Tot verdaging van de bespreking der Schoolwet misschien tot na de kiezing. Maar merkt men niet, welk prachtig wapen men aldus in de handen der regeeringspartij geven zou ? In al de partijen, tot zelfs in de socialistische, zijn menschen, die een hekel hebben aan alle geweld. Ik zal wel de laatste zijn om hunne verdediging op mij te nemen : die liefde voor onverbroken orde spruit dikwijls voort uit eene ongeneeslijke luiheid des geestes. Maar die lanterfanterige geesten zijn... kiezers, en meestal gewichtige en invloedrijke kiezers. Staan zij nu niet rotsvast in hunne politieke schoenen - en meer dan wie, men weet het, staan ze in dit opzicht op leemen voeten - dan keeren zij zich, het spreekt van zelf, tegen de rustverstoorders, in casu socialisten en

al te gedweeë liberalen en... in Juni, na de verkiezing, telt de regeering een paar partijgenooten méér in de Kamer, om haar, ongewijzigd, schoolontwerp geestdriftig te stemmen... - Neen, het is niet op den goeden uitslag van de parlementaire stakingsidee, dat ik drink; waarvan ik trouwens vermoed, dat zij door de meerderheid der liberalen zal afgewezen worden.....

"Waarom ik dan drink ? vraagt gij mij; waarom dit bij-mij-verbluffende ? Omdat ik zoowaar nog verbluft ben om het mirakel, dat ons is overkomen : een katholiek ministerie heeft ons deze week leerplicht afgestaan, en dit in openlijke bewoordingen, zonder dubbelzinnigheid, zonder voorbehoud. Wij bezitten leerplicht, mijn vriend, en krijgen het zoowaar uit klerikale handen !

"Och, ik weet het wel : sedert ruim twintig jaar zijn vele katholieken voorstander ervan; en toen, een achttal jaar geleden, Alfons Sevens' "Schoolmeester" verscheen, hoorde ik hieromtrent uit den mond van sommige Leuvensche hoogleeraren woorden, die de kameroppositie luidruchtig zou hebben toegejuicht. Het zou mij dan ook niet zoo heel erg verwonderd hebben, jongere katholieken met overtuiging en warm de leerplicht te zien verdedigen en stemmen, - waren de heer Woeste en zijne sleepdragers er niet geweest.... Een vriend van mij, die zoowaar correspondent is van Hollandsche kranten, vond er langen tijd zijn plezier in, den heer Woeste "geniaal" te noemen. Daar heb ik niets tegen : het komt alleen op de beteekenis aan, die men aan het woord "geniaal" hecht.

"Le génie est une longue patience" schreef eens als ik mij niet vergis, LaBruyère. Men kan in den zelfden gedachtengang eraan toevoegen : genie is taaie wilskracht

en ezels-sterke stijfkoppigheid. En als het niet anders is dan dat : leve dan het genie, dat wij in Woeste bezitten !... Wij hebben echter mooi gillen : "het leve !" : wij merken immers dat het sterft. Woeste, tot voor een paar jaar sterk van de dertig jaar regeering, die hij aan zijne partij heeft helpen verzekeren, voelt hoe zijne behoudsgezinde ideeën, die het bewustzijn der macht zou ruggesteunen en tot den rang verheffen van onaanroerbare dogmata, plaats moeten ruimen voor idealen... die voor de oppositie haast eene eeuw oud zijn - het komt op geen jaartje aan -, maar voor hem onbetwistbaar al het hatefulijke moeten bezitten van het nieuw-lichtende. En de heer Woeste is gedwongen, er zijn "genie" aan te offeren ! Voelt ge al het tragische van het voorval ? De heer Woeste, die zijne heerschappij en die zijner vrienden sedert dertig jaar steunt op zijn afkeer voor wat zijne tegenstanders sedert lang als noodzakelijk beschouwen, is gedwongen de, moeilijk te verwezenlijken, inzichten der oppositie tot werkelijkheid te maken. Gelukkig houdt hij van zijn "genie" een leuze over : "Aut Caesar, aut nihil". En de heer Woeste, gij weet het, heeft een onvervreembaren Caesars-neus. Daarmee alleen kan men nog een tijdje voort.... mits toegevingen. En de heer Woeste gaf toe, gaf verbazingwekkend-veel toe, gaf toe tot zijn harte-bloed ervan vloeide, tot hij zich van eigen schatten meer dan Job beroofd gevoelde, tot hij - wat erger is - moreel gekwetst zou zijn, zoo, dat hij zich een martelaar moest achten. En Woeste martelde zich. Hij gaf zich ten prooi aan de eischen der oppositie en van de demokraten in de eigen partij. Waarom ? Om in den dood de illusie te bewaren, dat hij meester gebleven is tot het einde toe;

om tot het einde toe het voorrecht te mogen genieten, al de onzindelijkheidsjes, die het gezag meêbrengt te mogen verrichten, die den trouwste der oude en bedaagde die-naars den waan blijven verzekeren, dan toch de eigenlijke meester des huizes te zijn... - En op die zegepraal nu, de armzalige zegepraal die de heer Woeste op zich-zelf behaald heeft, drink ik, o Jongeling. Die pijnlijke heldhaftigheid is wel de vier-en-twintig frank waard, die de filosoof, die ik ben, hedenavond in deze Bodega verteerd heeft (zonder het drinkgeld te rekenen).

"Ik weet wel," vervolgde mijn lengerhand ongewoon-welsprekend-wordende vriend, "ik weet wel, dat de heer Woeste zijne inschikkelijkheid duur betalen laat. En er zijn in de wet artikelen, die ons aanleiding zullen geven tot een nader gesprek. Wat zoudt gij ervan zeggen, indien wij volgende week eens samen soupeeren gingen in dat vischtaveernken, dicht bij de vischmarkt, waar men zoo lekker eet, en waar wij thans gerust kabeljauw kunnen bestellen, vermits het gevrozen heeft ? Daar vinden wij ongetwijfeld, behalve Vlaamsche letterkundigen, de gelegenheid, de trophéeën, door den heer Woeste behaald, aan de hand der Kamerbesprekingen, te wegen en te beoordeelen. (Hebt gij al iemand iets aan eene hand zien wegen en beoordeelen ? Het is uiterst vermakelijk !) Intusschen drink ik maar op de overwinning, die Woeste op zich-zelf behaald heeft. Ik drink.... - Maar weêr is onze flesch leeg. Wat zijn die halve flesschen onoogelijk klein ! Jean, holà, Jean !"

Maar Jean, de kellner met de liefelijk-gele scheiding en de oolijke bovenlip, naderde met blikken als van een zalvend-vergramden biechtvader : "Monsieur voit bien qu'il n'y a plus personne. Monsieur voit bien que le gérant

est couché !"

Het verstoorde mijn vriend allesbehalve : "Wij vinden wel eene gelegenheid om verder te praten", zei hij. "En ik heb nog zes ongeschonden sigaren, en een vijffrankstuk, om cognac meê te betalen.".....

N.R.C., 10 December 1913.

"L'ENFANT PRODIGE"

Brussel, 10 December.

Wie soms nog mocht twifelen aan de in-het-oog-springende (ik schrijf de qualificatie met onverzwegen opzet) verwantschap tusschen klankindrukken en kleurindrukken na al het verbijsterend-overtuigende dat Baudelaire in het algemeen en Rimbaud in het bijzondere, om niet te spreken van een aantal stevig-gedocumenteerde psychologen, erover meenden te moeten schrijven, moet maar eens voor een winter naar Brussel komen. Ik heb het u al gezeid : hij zal er in den Muntshouwburch elk oratorio in opera, elke symphonie in ballet herschapen zien. Berlioz ziet er zijn dierbaarste scenische droomen tot ergernis toe verwezenlijkt; Vincent d'Indy weet er zijn "Chant de la Cloche" verwerkelijk; en wat niet kan gezongen, wordt er gedanst. Een suite van Weber is er dankbare gelegenheid tot ontroerende kallisthenie; en "Istar", de "variations symphoniques" van d'Indy, waar ik u nog geen twee maand geleden over schreef, laat er aan mejuffrouw Josette Cerny, eerste danseres, toe, zich zorgvuldig uit te kleeden zonder daarom naar bed hoeven te gaan.

Maar nu wordt het, sedert gisteravond, zoowaar erger : na oratorio, na symphonie, krijgen wij cantate, en "prix de Rome"-cantate nogal. Indien gij het soms niet wist, meld ik het u volgaarne : eene cantate is, eenige klassieke voorbeelden uitgezonderd, die trouwens niet altijd zoo heel bijzonder-gelukkig gekozen zijn, eene samenvatting, een "raccourci" van muzikale ijkte. Wilt gij uzelf overtuigen dat gij op concerten uw tijd verliest, abonneer

u dan op de uitvoeringen van prix de Rome-cantates. Zoo heel veel kost het niet, en gij wint er heel wat gerustheid bij des gemoeds. En zulk muzikaal oefenwerk nu, dat niet anders bedoelt dan bewijs te leveren van eenige muzikale knapheid, juist genoeg om de ettelijke duizenden franks mee te krijgen voor eene reis rond de muziekwereld, geniet sedert gisteren de eer, in vleesch en been, o ja, gematerialiseerd te worden op de planken, die, na deze van de Parijzer Opera en Opéra Comique, gelden als de meest betrouwbare van alle, waar in het Fransch op gezongen wordt.

In de schoone decors, met uitnemende "krachten", heeft de Muntchouwburg dus lichaam gegeven, en een menigvuldig lichaam nogal, aan eene cantate. Ik verhaast mij eraan toe te voegen, dat zij van Claude Debussy is, hoe dan ook zijn allerbeste werk.

"L'Enfant Prodigue", waar het hier over gaat, en waarvan de Aria voor sopraan : "L'année en vain chasse l'année", naar ik vernam ook in de Hollandsche concertzaal gepopulariseerd werd, is dan de prix de Rome-cantate van Debussy. En rechtuit gezegd, er is tusschen dit aanvangswerk, dat berekend was op het bewijs van technische kennis, en den onvergelyken "Pelléas" nogal eenige afstand. Men bedenke echter, dat Debussy het werk dichtte in 1884, als nog zeer jong kunstenaar. En men verplaatse zich nu maar eens in dat jaar 1884. Terwijl het, zeven à acht jaar oude "Carmen" zijne plaats begint te veroveren, verbluft "Lakmé", de oppervlakkige opéra-comique van Léo Delibes, als het allernieuwste "Sigurd", van Reyer, dat het Wagnerisme, niet zonder strijd, op Franschen bodem definitief in moet voeren, zal eerst het volgende jaar

"les Feux de la Rampe" zien. Massenet is nog nauwelijks den invloed van Meyerbeer ontstegen. Men staat nog steeds verbaasd over de stoutheden van "Aïda". En het is een jaar voor dat "Le Cid", van Massenet, zou triumpheeren als het hoogtepunt van muzikale bevattelijkheid voor het "ontwikkelde publiek". (Herinner u maar hoe Berlioz te dien tijde nog voorvechters als een Peter Benoit noodig had, en Wagner eenvoudig verketterd werd, zelfs door bevoegden).

Op dat oogenblik schrijft, als muzikaal piepkuiken, Debussy zijn "Enfant Prodigue". Nu nog verbaast het werk door de rhythmische diversiteit, door het "ontwrichten" der melodie. Nu nog smaken wij erin eene verrassend-subtiele harmonisatie. Nu eerst ontdekken wij er akkoord-ontledingen in, die ongerept in "Pelléas" terug zijn te vinden. En de echt-nieuwe aandoening, nieuw nog steeds, van het latere snarenkwartet, dat eene zoo verrassende aanwending der polyphonie aanbracht, klinkt schuchter al in deze prix de Rome-cantate.

Jawel, jawel, wij denken, in het minder-zoete, aan het beste werk der Franzosen van de 17e en de 18e eeuw. En vandaar komen wij ertoe, te denken aan Massenet eveneens in zijn beste werk. Maar "Werther" is van 1892. En "L'Enfant Prodigue", dat nu nog steeds veel zuiverder-traditioneel maar ook veel moderner aandoet, is van 1884. En nu moet gij maar zelf de conclusie trekken....

Waaruit gij echter niet moet besluiten, wat me-zelf aangaat, dat ik met "L'Enfant Prodigue" wèg zou zijn. Ik verberg u niet, dat ik muzikaal zóó geblaseerd ben... dat ik veel liever kil bronnenwater ben gaan drinken dan orphischen kümmel. Wat ik echter nu juist in Debussy's cantate smaak is.... Russisch; ik meen : het is de invloed

van Moussorghsky, die hem, van bij den aanvang zijner carrière (hij had trouwens toen al in Rusland gereisd en had bovendien den volkszang doorgrond), belet heeft.... den weg van een Massenet op te gaan. Van bij dit jongelingswerk is hij eene gelouterde individualiteit, die, buiten alle school om, zich bij de landstraditie aan komt sluiten.

En om die vaststelling heb ik hem dan ook gisteren veel luidruchtiger toegejuicht, dan de naad van mijne splinternieuwe witleeren handschoenen verdragen kon.

N.R.C., 12 December 1913.

DERDE GESPREK MET DEN PHILOSOOF

Brussel, 15 December.

Gij vindt het misschien belachelijk; tenzij gij het onwelvoeglijk vindt. Maar het doet mij daarom nog geenszins van mijne zienswijze en gevolgen ervan afwijken. Ja, ik beken het : de gewoonte van mij, die erin bestaat iederen Zondag-namiddag in een Turksch Bad te gaan doorbrengen, is ongewoon, en ik heb er u nooit mogen ontmoeten, mevrouw. Maar beken op uwe beurt, dat zij hygiënisch is. - Wat doet gij, als uwe kleederen bezoedeld zijn ? Gij laat ze, vermoed ik met eenig recht, uitstoomen. Ik doe hetzelfde, ik, iedere week, en liefst op den namiddag van den dag die der Rust is gewijd, met mijn geest en met mijn lichaam. Aan mijn geest kleven dan allerlei vlekken, waarvan de politieke mij bijzonder hinderlijk en weerzinwekkend voorkomen. En wat mijn lichaam betreft.... Maar spreek mij, bid ik u, toch van mijn lichaam niet !....

Gisteren ging ik dan, als naar gewoonte, de zuiverende Zondagrust genieten in eene inrichting, zooals de Sultan der Porte er vergeefs eene zoekt sedert zijne onwillekeurige afzetting; toen ik, de zaal binnentredend, dewelke anders gewoonlijk mors-ledig is (wie zou het immers in zijn hoofd krijgen, zich een Zondag-namiddag van eene gansche week onzuivers te gaan reinigen ? Wij leven in zulken on-gezonden tijd !) toen ik, binnen de vijf-entwintig graden-rijke temperatuur der confortabele zaal vond te zitten, in een rieten zetel en nauwelijks-aangevuld costuum van Adam-voor-de-Ballingschap, met de "Kritik der reinen Vernunft" in de handen, - wie ?

Gij hebt het al geraden....

Aldus zat hij, mijn filosoof, en glimlachte.

Bene physio-psycholoog heeft eens eene proefondervindelijke studie geschreven over den glimlach van Schopenhauer; en wat Lafcadio Hearn eens zoo hartelijk vertelde over den nonkel van den Japanner zal u ongetwijfeld nog versch in het geheugen liggen, gelijk een zuigeling in de door zijne moeder met zorg gespreide donzen wieg. Ik zou u, op mijne beurt, heel wat kunnen mededeelen over den glimlach van mijn vriend den filosoof. Maar ik zit hier naast een haard, waar knetterend een heele eik te branden ligt; terwijl zooveel arme menschen in koude en regen op straat loopen, zonder eenige hoop op een verzorgd avondmaal of zelfs maar op een veeren bed, alwaar zij hunne leden in gerustheid mogen uitstrekken. Met zulke gedachten beziel, heeft men den lust niet over een glimlach te schrijven. Ik vervolg dus eenvoudig, en zonder meer, mijn verslag over het derde gesprek met den Filosoof, hetwelke ik u heden mede te deelen heb.

"Gij, die daar, op weinig na, in het dagelijksch toilet van de Waarheid-met-een-Hoofdletter zit, waagde ik hem toe te voegen, is het wellicht al te grovelijk onbescheiden U te vragen, wat u hierheen, en in zulke argelooze oprechtheid des wezens, voert?"

Tot antwoord gaf hij mij :

"Oef !"

Maar vervolgde onmiddellijk daarop :

"Ik heb naast de liberalen van België, of althans hunne gevolmachtigden, vanmiddag tegen de schoolwet medegemanifesteerd. En ik heb het, over alle beginselen heen, met geestdrift gedaan. Stel u voor : vanochtend tien uur al

was ik op de been. En het uurwerk, dat hier, al ben ik weinig gekleed, aan mijn pols door een lederen riempje gevestigd is - zooals de mode het voorschrijft - zegt mij, dat het weldra zes uur dertig wordt. Al dien tijd heb ik experimenten gedaan. Nauwelijks heb ik tijd tot eten gevonden, en ik weet niet eens meer waar ik mijn middagmaal genoot. Ik heb geloopt, ruim zeven uur.... voor zoover de menigte mij loopen toeliet. Boven mij heen, in den razerigen wind, tegen de grauwt in van de winterlucht, beketst nu en dan van den nijdig-aangezweepten motregen, honderden fel-blauwe, norsch-blauwe, leelijk-blauwe, maar stoer- en geestdriftig-blauwe vlaggen. Om mij heen, tegen mij aan, duizenden aandringelijke lijven-in-zondagskleêren. De zondagskleêren zwart, maar riekend naar naphthaline of naar gezuurdheid der sudoriferische afzetting. En op mijne teenen : duizenden voeten... Zoo ben ik, met die talloze liberale manifestanten aangeland tot bij het stadhuis. Aldaar moet burgemeester Max mooi gesproken hebben voor de liberale volksvertegenwoordigers, senatoren en afgevaardigden van kringen. Ik ben geen volksvertegenwoordiger, geen senator, geen... Ik ben niets, vermits ik een filosoof ben. Ik heb mij dan ook laten voortslepen naar de Magdalenazaal. Gij kent natuurlijk de Magdalenazaal. Maar gij kent misschien den "Onzichtbaren Man" niet van Wells. Het is iemand die zich heeft weten onzichtbaar te maken... en er gruwelijk onder lijdt. Nu ben ik wel niet onzichtbaar; en ten bewijze : de Cerberus, die aan de poorten der Mohammedaansche badinrichting de wacht houdt, heeft mij zoowaar eene zekere som afgeperst, die mij toegang tot deze steeds stijgende temperatuur zou verzekeren. Maar in de Magdalenazaal stonden

zij met z'n vijfduizend, en alle oogen, die tienduizend oogen gericht op het podium, waar alle bekende liberalen zaten, die gij u voorstellen kunt.... Terwijl gij ze u voorstelt, stond ik in 't midden van die menigte, dewelke voor mij géene oogen had; en er bleef mij niets anders te doen, dan te luisteren, gelijk een sardien zou doen in een blikje-van-honderd. Ik luisterde, en hoorde veel profijtelijks. Al is de Waarheid toch steeds maar den gemeenplaatselijken spijker, waar alle muren te hard voor zijn. (En deze gedachte ontleen ik geenszins aan Emerson). En het was vooral Paul Hymans die mij trof, omdat hij het minst loog. Omdat wij onzen plicht hebben gedaan, zei hij, moeten wij ons geene illusies smeden. Wij zijn het recht; daarom weten wij dat wij zullen zegevieren. Wij hebben in het Parlement ons best gedaan, en het heeft nu al vruchten gedragen : wij hebben immers leerplicht, en wij mogen fier zijn, dezen op de klerikalen veroverd te hebben. Zullen wij nu als snoevers optreden en door onvoorzichtige middelen verdere veroveringen onmogelijk maken ? Zullen wij door obstructie, als parlementaire staking zou zijn, onze aanwinsten in het gedrang brengen ? Laat ons toch voorzichtig zijn ! Ons gezag berust op het ontzag dat wij zullen inboezemen. Wij zijn de meerderheid niet in de Kamer. Maar laat ons bewijzen, door de waardigheid onzer houding, dat de meerderheid wel eens ongelijk heeft. Wij zijn eene Gedachte : eene gedachte draagt steeds in zich eene rijpere vrucht, dan een samenvoering van toepasselijke feiten ter wereld kan brengen,... al duurt het soms wat langer....

"Dit zijn nu geenszins de eigene woorden van Paul Hymans. Maar zij zijn hetgeen mij van zijne redevoering

is overgebleven. En dan ben ik maar, ziet gij, een Turksch bad komen nemen. Om nu maar alles eens te laten uitstoomen; om alleen, binnen mijn geest, te behouden wat onuitwischbaar echt is. - Dat is, voorloopig (ik zit hier pas een half uurtje), dat wij inderdaad leerplicht hebben veroverd. En daar juich ik om, - in petto, om den jongen-van-het-stortbad, denwelke ik ongaarne met overtuigingen zou besmetten, die hem oproerig en dus als eenheid in het maatschappelijk leven onbruikbaar konden maken, niet wakker te schudden uit het dutje waar hij dezen Zevenden Dag recht op heeft. Al heb ik deze week mijne eigene overtuigingen aan een onderzoek onderworpen, waar zij eenige pluimen bij verloren hebben, zooals ruiënde vogelen op kritische levensoogenblikken. - Wat beteekent, heb ik mij afgevraagd, leerplicht, zelfs met het complement van Vierden Graad ? Ik ben gedwongen geweest te antwoorden : Pierke, de koewachter van pachter Janssens, mijn geboortebuurtgenoot, weet heel goed te onderscheiden wanneer Blesse-de-koe te veel nat voedsel tot zich genomen heeft; maar zijn broerke, die voor zijn veertiende jaar niet meer zal gaan "dienen", zal daarentegen weten dat Blesse een "Bovide" is (hij zal het in het Fransch geleerd hebben), van de familie der Herkauwers, van de klasse der Zoogdieren, die op hunne beurt Werveldieren zijn. Maar hij zal het niet zien, als Blesse de balgpijn heeft, en dat men haar van de weide moet houden. - Treeze daarentegen, mijne beminde zoogzuster, die als ik bij de zestig is, moet sedert zeven jaar, telkens als ééne harer tien dochters trouwt, herleeren haar naam te schrijven... al heeft zij tot haar elfde jaar school gegaan... - Gij spant uwe aandacht in, mijn jongevriend, om het verband te snappen ?

Het is nochtans eenvoudig : de broer-van-Pierke met al zijne geleerdheid, blijft evenver van de vrucht ervan, als Treeze-de-zoogzuster, die ze nooit heeft nodig gehad dan wanneer hare dochters in het huwelijksbootje stapten, als ik mij aldus uitdrukken durf, De eene, die weet dat de koe een "bovidé-ruminant-mammifère-vertèbre" is, is niet verder gevorderd, met zijne gehoorzaamheid aan leerplicht, dan de andere die in hare jeugd zoowaar Conscience even-goed als haar catechismus te ontcijferen vermocht. Want geen van beiden heeft voor zijne kennis de noodige plaatsing gevonden.

"Want het komt aan op : plaatsing-der-kundigheden. Waaruit gij het gevolg zult trekken : het komt aan op bruikbaarheid-der-kundigheden, met of zonder plicht-tot-leeren. En om kort te gaan : leerplicht helpt weinig, als er geen degelijk leerplan, geen goed programma is. En ik weet wel: wij zijn, in de Kamer, aan artikel 12, dat over dit onderwerp loopt. Al is het niet over wielekens. Wij zijn er nog verre van, in de Kamer, daar eenige eensgezindheid over bekomen te hebben. Wij zijn er nog verre van, te weten hoe wij sterke en goede Vlamingen, sterke en goede Walen en zelfs sterke en goede Belgen gaan maken bij middel van de nieuwe schoolwet... Maar gij weet het : ik ben een optimist. Hetgeen mij niet beletten zal, mij onmiddellijk aan het stortbad te gaan onderwerpen, dat ik wel verdiend heb, nu overvloedig transpireeren mijn te gemakkelijken geestdrift eenigszins heeft afgekoeld. Mag ik u uitnoodigen ?... Volgende week spreken wij wel verder over artikel 12 !"

En beiden gingen wij onder de douche staan, die een analphabetische neger ons zorgvuldig toediende.

N.R.C., 17 December 1913.

VERVOLG EN EINDE VAN HET DERDE GESPREK

Brussel, 17 December.

Opgewekt door het verkwikkende stortbad na de zuiverende kracht der uitstooming, stapten wij, de filosoof en ik, onder den lagen maar ironischen groet van den Poortwachter, het Turksche Bad buiten. De handen diep in de zakken van den pelsmantel, de dure sigaar in den mond, de hooge zij schitterend onder het lantaarnlicht, gingen wij, door de verlaten straat van de bovenstad, waar de "Bain Royal" zich bevindt, gelijk twee helden uit een roman van Paul Bourget; dewelke helden eenige psychologische mededeelingen aan hunne lezers hebben te doen. De wind was gevallen: te lekkerder smaakte onze bock y co. En onze hakken klonken op het plaveisel, alsof zij de aandacht van heel de stad wilden roepen op het gesprek, dat wij, als een wispelturig maar door onzen wil volkomen beheerscht ros, aan het voeren waren.

Dit gesprek was eene alleenspraak, zooals meestal het geval is als ik met mijn vriend den filosoof uitga. En de monologant was niet uw dienaar, hetgeen u van mijne befaamde bescheidenheid niet verwondert. De monologant kon dus alleen de filosoof zijn. En inderdaad, hij was het, die, kernachtig maar nochtans op innemend-vriendelijken toon oreerde :

- "Als ik in een zweetbad zit, spreek ik gewoonlijk bij aphorismen. Er moet natuurlijk een physiologisch verband bestaan tusschen transpireeren en uiten-van-lapidaire-spreuken. Indien ik zoo goed het tegendeel niet wist, zou ik gelooven, dat Nietzsche zijn "Zarathustra" in een

Turksch bad heeft geschreven. Ik zou u de waarschijnlijkheid hiervan aan me-zelf ten stevigste kunnen bewijzen. Maar ik heb andere doelwitten voor het oogenblik. En ik vervolg ze.

"Onder den invloed der Mohammedaansche temperatuur zei ik u daareven, dat ik, op de groote liberale meeting tegen de nieuwe schoolwet, vooral van Paul Hymans' rede genoten had, omdat het mij voorkwam dat hij de minste loog. - Gij zijt onnoozel genoeg, uit deze gedrongen expressie af te leiden, dat ik Paul Hymans voor een leugenaar hou, en de andere liberale sprekers voor nog grootere leugenaars. En dit is nochtans alles behalve de waarheid. Want ik ken, in heel de Belgische Kamer, geen mensch, die op-rechter is dan de heer Hymans,... tenzij, misschien, zijne collega's, die in de Magdalenazaal voor hem het woord namen. Hij zal het in ruime mate meer zijn dan vele leden der rechterzijde, Woeste aan het hoofd, die nu ineens leerplicht voorstaan, na er een gansch menschenleven tegen te zijn geweest. En hij zal het ongetwijfeld op andere wijze zijn dan sommige socialistten, die van parlementaire staking praten, al weten zij heel goed, dat deze slechts tot negatieve gevolgen leiden kan. Als ik zei dat Hymans minder loog dan de andere redevoerders, dan moet gij dit vertalen door : men gevoelde dat hij een meer realistischen blik op de toestanden had dan de meeste anderen; anders gezegd : dat hij minder rijk aan illusies is. En daar komt het nu juist, in eene zaak, die van zulk algemeen belang is als deze schoolwet, op aan : op zin der werkelijkheid.

"In ons arm landje herleidt men alles tot politiek, en meestal tot heel lage politiek. En wat is eene partij-

overtuiging ? het is een bril : neen het is een prisma, waarvan elke facet een beginsel vertegenwoordigt, die elken zuiveren straal der naakte en argelooze zon opvangt, ontleeft, en... brekend vervormt. O, ik wil niemand beledigen ! Maar men kan heel goed oprecht zijn, en nochtans de wereld door niet anders zien dan door een stramen van politieke illusies, en... liegen dan (al zal de kerk dat nu nog geen leugen noemen, zoo het hare belangen niet benadeelt) zonder dat men het zelf weet.

"En onze Kamer van volksvertegenwoordigers heeft, drie en twintig vergaderingen lang, bij de algemeene bespreking der schoolwet, hoezeer zij inderdaad het onderwerp onder het vervormende prisma van hare, weze het dan ook zeer eerlijke, vooringenomenheden zag, als het niet was onder de leuzen van haar baatzucht of van haar haat. De regeringspartij heeft niet opgehouden, hare toegeving in zake leerplicht als eene echte opoffering voor te stellen. De oppositie is er bijna uitsluitend op uit geweest, om aan te toonen, dat de toegestane leerplicht niet dan een middel is om de kloosterklassen te vullen en nieuwe kiezers aan te kweeken. Al weet men links heel goed, dat vele, zij het dan misschien nog onervaren, katholieke politici het principieel leerplicht zonder alle verdere bijgedachte zijn toegedaan; en al is men het zich rechts zeer goed bewust, dat vele, zij het dan ook misschien wat heel makke, liberalen en socialisten, mits hun de zekerheid worde gegeven dat zij hunne kinderen een onderwijs kunnen verzekeren, dat even neutraal is als het onderwijs, dat de wet van 1897 verstrekt, bereid zouden zijn, zonder verderen argwaan den leerplicht uit klerikale handen te aanvaarden. En het ware dan ook zoo eenvoudig geweest

eene eerste wet aan de Kamer te onderwerpen, die hadde geluid : "Leerplicht wordt, van bij 1915, in België ingevoerd, mitsgaders al de andere mooie dingen van het onderhavig ontwerp, waar iedereen het over eens is. Die leerplicht zal berusten op een leerplan, dat door eene gemengde commissie van bevoegde kamerleden en pedagogen tusschen dit jaar en 1915 zal worden opgemaakt. Eene tweede wet zal uitmaken op welke wijze de vrije scholen, die zich aan dat leerplan en verder aan het erbij behoorend toezicht onderwerpen, daarvoor door staat, provincie en gemeente zullen worden vergoed." - De eerste, de principiële wet zou ongetwijfeld in de Kamer algemeen bijgetreden zijn geworden : en zoo kregen wij eindelijk eene echt-nationale wet, en werd leerplicht bij ons ingevoerd zonder het minst verdacht geurtje eromheen.... Wat de tweede wet aangaat : de oplossing van het gestelde vraagstuk zou natuurlijk moeilijker zijn, en de oppositie zou haast onvermijdelijk in botsing komen met de rechterzijde,... maar haar dan ook de verantwoordelijkheid kunnen laten van hare tot wet geworden beschikkingen; terwijl zij nu, de oppositie, de inkonsekwentie staat te begaan, op de artikelen-leerplicht,- vierden graad, - medisch toezicht, e.a. "ja" te stemmen, maar "neen" zal zeggen bij 't aanvaarden van de geheele wet, die nochtans deze gelukkige hervormingen invoert.

"En dit alleen, omdat onze politici den zin voor realiteit sedert lang verloren hebben. Daarom ook is mij hun leerplicht wel een ziertje verdacht. Leerplicht zonder goed gebruik ervan, d.i. zonder behoorlijk leerprogramma, een programma, dat zich op nooden en omstandigheden aanpast, is eene fata morgana, als ik mij aldus uitdrukken

mag. Wat heb ik eraan, te kunnen zwemmen, als gij mij opsluit in de Lybische woestijn, waar ik zelfs geen water vind om mijn dorstige lippen te laven ? Terwijl het voor mij eene ramp zou zijn, niet te kunnen zwemmen als ik ertoe gedoemd moest zijn, mijn leven door te brengen op zinkende Titanic's. Elk het zijne dus naar eigen behoefte : het is de eenige reden van bestaan voor leerplicht, die zonder dat niets dan eene schoone theorie is; die ik trouwens, het spreekt vanzelf, gretig bijtreed, als men haar maar vruchtdragend maakt door haar een practisch leerplan tot grondslag te geven.

"Dat leerplan, verschillend naar streek en levensvoorwaarden, zou, opgemaakt door specialisten, niet alleen leerplicht maken tot iets anders dan een voor sommigen ergerenden dwang; niet alleen zou het ook de minder be-deelden, als kleine landbouwers en ambachtslieden, weldra leerplicht als een weldaad leeren beschouwen : het zou ook de taalkwestie zonder geharrewar onder meer of minder baatzuchtige politici vermogen op te lossen, en verder... zou het misschien verbetering brengen onder ons leerpersoneel. Want een theoretisch leerplan, dat hetzelfde is voor al de kinderen van heel het land, of ze in stad of op het land wonen, brengt in het onderwijs sleur en dogmatisme meê. Terwijl het practische nut van het programma, dat ik mij voorstel, en zonder hetwelk leerplicht niets dan een ijdel woord is, niet alleen de aandacht der leerlingen wekt, maar dientengevolge meer inspanning vergt van de onderwijzers. En een schooltoezicht, dat hetzelfde zou zijn voor iedereen, en geen onderscheid zou kennen waar geen onderscheid meer zou bestaan in de ondersteuning door de openbare machten, zou verder mede helpen om ons

een leerpersoneel te bezorgen, dat den leerplicht waardig zou zijn.

"Ik zou er nog aan kunnen toevoegen.... - Maar wat bemerken mijne oogen ?"

Wat zijne oogen bemerkten ? Ik wil het u niet verzwijgen. Zij bemerkten, dat wij stonden voor "Justine". - "Justine" is een zeer aanbevelenswaardig visch-restaurant, dat ik u ten zeerste kan aanraden, bij gelegenheid te bezoeken. Deze aanbeveling was in hooge mate overbodig bij mijn vriend den filosoof. Zonder mij maar in de verste verte te raadplegen, rukte hij de gelegenheid binnen. En zonder mijne inzichten maar eenigszins doorgrond te hebben, bestelde hij zoowaar voor ons beiden kabeljauw.

Dewelke men thans verorberen kan, vermits het gevrozen heeft.

N.R.C., 18 December 1913.

SILHOUETJES
III
ASSCHERAAPSTERS

Brussel, 18 December.

Zoo de wanhopige strijd tegen de nachtmerrie u plots ontwaken deed in het geniepig-fluweelen duister, waarin ge uw hart voelt kloppen als een verren wolle-omwikkelden klepel, en u voor 't overige van den nacht liggen laat met gebroken lendenen en de holte van uw angstig hoofd; - zoo de hardnekkige daimon der slapeloosheid uren lang in de ijle donkerte van uw zenuwen heeft getokkeld en genepen als àl te strak-gespannen snaren van een menschelijk-, àl te menschelijk-gevoelige gitaar; - zoo ge, vrijwillig den slaap verzaakt, de oneindelijke wake over bittere of geestdriftige boeken de randen uwer oogen heeft gebrand tot felle wonden en uwe ooren dronken gemaakt van de vreemdste en verleidelijkste muziek : kom dan uit de veêren, nuttig dan uw lusteloos ochtendmaal nog voor de luie klaarte boven de harde vries-horizonnen rijst; wikkel u daarna in uw warmsten overjas, die u het best zal doen begrijpen, dat het buiten koud is en leelijk; kom vervolgens meê met mij, in den ontwakenden dag, door den venijnigen motregen, langs de straten, waar gij nog niets ontmoet dan nederige en gore menschen, die, in den groezeligen ochtend, gedwee hunne onzindelijke stielen doen. Kom meê, gij die van den pijnlijken, van den angstigen, van den geheimzinnigen nacht de schampere herinnering als een gevreesd talisman, als een vervaarlijk kleinood door den lamlendig-grauwen dag wilt mededragen tot bij

het uur, dat de aangestoken lamp u weêr hare troostelijke vuurbloem biedt. Kom meê uit uwe nachtelijke hel : ik bezit tegen de ijle vervluchting uwer smartelijk-dierbare genietingen, beelden, werkelijke beelden, schamper-echte beelden, die gij niet meer vergeten zult door gansch uw wrokkigen en weemoedigen dag niet, en waarvan gij misschien nog huiveren zult, als het licht der avondtafel weer de mildheid in uw hart aan komt steken...

Kom meê. Ik leid u door de middenstad. De voorbij-snellende naaistertjes zijn armzalig-schraal vandaag en hun verlept gezichtje is vaal en als smeekend. De uitdagende fatterigheid der kantoor-Don Juan's is het masker dat de meest-hopelooze decepties verbergt. Lompenwijven pikken in de vuilnisbakken met nijdigen wellust. Met den tragen gang van wie weet, nooit aan te zullen komen, loopen de groenteboeren naast hunne zwarte karren waar eenige koolstronken en verwaterde slablaêren samen zijn geveegd in een hoek als voldoende voedsel voor een ongekende en blinde miserie.....

Wij gaan. Ik leid u naar de hooge stad. Daar loopen al, walgelijk-zelfvoldaan, ambtenaren-met-hooge-hoeden, die in fraaie bureelen aan hunne nagels gaan zitten knagen. Eene deur gaat open van een deftig-geniepig huis : een jongeling met groen-omwalde oogen waar hopelooze lusteloosheid in jammert, treedt buiten met eene weelderige, hoog-blonde vrouw, die melk-blank is, en wier laarsjes ongeknoopt aan beider zij van hare enkels in een lap neêrhangen; zij kussen elkander lang; hij staart ze na terwijl zij met zenuwachtige bewegingetjes op een tram springt met een vurig-geel oog. Ennonchalante mannen in zware bouffante, de lage pet diep over de ooren, wasschen aan

lange brandspuiten het gladde asfalt der wijde straat tot een donker-glanzigen spiegel, tot een giftig-blinkende vijver....

Kom meê, door den huilerigen wind die nijdig is opgestaan, door den striemenden motregen, die guller werd en u thans aan komt slaan als een natten dweil. Wij zijn aangekomen : wij zijn de zwarte hekkens binnen die de veiligheid uitmaken van 's lands beheer; wij loopen tusschen de hooge steilte der passielooze en logge ministeries.... En ziet :

In een rook, in een walm van grauw stof, tot eene ronde holte neêrgeslagen door den regen; als in eene stolp, eene ijle stolp van stof, van slechts half-doorzichtig stof, wemelen, op een berg van asch en sintelen, op den hoogen, valen en roestigen hoop der uit de ministeries aangevoerde koolslakken, wroeten, als vreemde wezens, als dieren met onbekende vormen, als gedrochtelijke schepsels uit de hel der onmogelijke volmaaktheden; - wemelen en kruipen traag en ploffen neêr om zich dan weêr pijnlijk ten halve te rechten, als de nachtmerrie die uw slaap omklemde; - graven diep en nijdig aan lange vingers, aan magere grauwe armen met harde hoeken, gelijk de slape-loosheid die uwe zenuwen martelde; - rijzen ineens in hun duistere lompen als spoken, als prachtige figuren uit het rijk van het kwaad, gelijk de dubbelzinnige en heerlijke verbeeldingen uwer koortsige wake; - liggen en rechten zich gestalten, die kleurloos-duister als de belt van hun ijver doorwrocht en doorzocht, zijn het beeld der minst-denkbare, der ondoorgrondelijkste, de meest-verbijsterde ellende.

Ze zijn drie : drie vrouwen. De huid van aangezicht

en handen en half-naakte beenen is grijs als de poeiërende asch, die hun sliertig haar tot eene grauwe pruik bestoft. Hunne kleëren zijn ros en groenend als de ertsen, die het koolschuim kleuren. Hunne gedaanten, in de dichte en afgesloten wolk waar ze bewegen, krasselen als duistere kreeften over hard-hoekige rosse en mossige rotsjes, achter de dikke, was-geel aangeslagen ruit van een aquarium. En zij zijn geluidloos, gelijk heel deze dag is, waar ge niets verneemt dan, bij wijlen, de langgerekte geeuw van den wind.

Treedt nader. Want gij moet ze van dichterbij zien, deze Drie Maria's van de onmeêdoogendste menschelijke hopeloosheid, deze liefdezusters van de ongeneeslijkste menschelijke miserie, deze verpleegsters welke zorgvuldig de wonden open houden die weelderig moeten plengen alle onzuiverheid.

Ze zijn drie. - En ziet : er is een oude. Als een logge mantel, een nat-wollen mantel over een lagen stapel voddën; als eene taai-kleverige korst over eene aanhooping van verdacht vuil; als, alle voelarmen ingehaald, eene reuzenpoliep, en die trage, trage ademt, zoo ligt ze, onroerend haast, hare grabbel-handen onder den buik en gierig onder den buik hare vingers die op den tast uit den tas der sintelen de koolkens halen van haar problematiek vuurken, - den tas dien ze ligt te bebroeden, dien ze warm maakt van haar breed en plat lijf, dien ze bemeeustert als een beminde en verholene prooi. En geen leven aan haar, geen leven dan, even onder de hoekende schouders en den hoogen rug in het veeg-grijze doorgroefde gelaat, de glurende en slecht-gezinde, de rood-omrande oogen; - o gij, mijn vriend, die aan u den versmachtenden druk

van de nachtmerrie nu maar liefst bij dit onzalig Decemberweêr, nog wat navoelen en -genieten wilt.

En gij, die in al uw pezen, in al uwe zenuwen, in de wriemelingen van uw hol en duister hoofd, eenige herinnering wilt bewaren aan eene insomnie, die u zoo uitnemend voorbereidde op den mistroost van dit geniepig-gure seizoen : zie, er is daar ook eene jongere vrouw. Zij zit op hare knieën, en bezielt u met al den onstelbaren honger van haar aangezicht. Honger naar voedsel voor dit knokig lichaam alleen, dat waarlijk aan alle spijs sedert tijden verzaakt schijnt te hebben ? Hare blikken, hare arme, bleeke blikken, als uitgeput van kijken, schijnen in u, in de diepste en best-verborgen hoeken, in de meest-verzorgde hoe dan ook liefst-verzwegen kameren van uw gemoed, iets te zoeken, iets - waar gij u in eens zelf zoo arm aan gaat voelen te zijn. En zij weet wel dat zij niet vinden zal; haar klein smal vogelhoofd neigt naar den aschhoop; maar niet lang. Want zie : ze is u weêr al aan het bezien, aan het martelend bezien....

Doch de jongste der drie, een heel jong meisje nog, een lang, slank meisje van heerlijk prille maar reeds harmoniëuze gestalte - o gij, die uwe nachten doorwaakt in wrange en acute begoochelingen ! -, de jongste is gerezen, naakt de schacht der scheen onder den korten rok, teeder welvend de heup boven de hooge beenen, smal en welvend de rug waarboven de dunne en ronde hals eene zuile blankheid recht. Zij keert haar bovenlijf naar u; zij heft de naakte, ranke armen de lucht in; zij beurt de jonge borst, en haar mond, haar roode mond in de groezelige vaalheid van 't gelaat waar wonder-groote oogen vrank branden, bloeit open, als ging zij zingen. Zij heft

het rechterbeen tot een hoek; zij punt en spant op de teenen van het linkere. Maar één blik van de oudste, één angstig en smeekend gebaar van de tweede : zij stuikt ineens : zij wordt weêr één met de belt, hare handen gaan weer ijverig krassen in de slakken.

En....

En, mijne vrienden, mijne bittere en weemoedige makers, nu kunt gij gerust weêr naar huis toe gaan, en bij uwe knetterende heerden : gij hebt uw ochtend niet verloren !....

N.R.C., 19 December 1913.

"LA PHALÈNE"

Brussel, 20 December.

Meen niet dat ik u op de vervaarlijke en perverse paden meênen wil, waar de nauwgezette plichtvervulling van uw correspondent te Parijs wel gedwongen is, u nu en dan te leiden. Nog zoo heel lang niet geleden werd aldaar een stuk vertoond van Henry Bataille, dat eveneens "Phalène" heette. En daar werd u dan hier naar alle behooien verslag van gegeven.

Nu is het geenszins voor deze "Phalène", dat ik een kleine vijf minuten beslag leg op uwe aandacht. Den heme-len dank ! er zijn nog andere phalènes dan de angstwekken-de nachtvinders, die de Parijzer lucht onveilig maken. Deze, waar ik het over heb, is ook wel een monster, en zelfs een even-verleidelijk monster. Maar het is, als ik mij aldus uitdrukken durf, een veel gezonder, of althans veel minder gevaarlijk monster, daar het alles gedaan moet krijgen alleen met zijne armen en beenen (wat, ik geef het toe, al véél is), vermits het voor het overige - zijn naam duidt het aan - zoo stom is als een walvisch (hetgeen, gij zult het op uw beurt toegeven, bij vrouwelijke verleiding toch wel het allerergste mankement mag heeten).

Ja, mijn nachtvinder spreekt niet. En is eene danse-res. Mijn "Phalène" is geen tooneelspel : het is een ballet. En daarenboven een Vlaamsch kunstwerk van merkwaardige hoedanigheid....

- Wat gij, Hollanders, ons in allereerste plaats benijden moogt : het balletkorps van den Muntshouwborg. Ik

spreek van het "korps", niet van al de balletteuses afzonderlijk, hetgeen mij waarlijk al te ver kon voeren. Ik spreek u van het korps, dat ons ieder jaar, op gesteld tijdstip, en buiten de tot-choregraphische-oefeningen-herleide-symphonieën of de verrassingen die eene of andere opera ons brengen komt, een degelijk en deugdelijk, een echt en confortabel, een prettig-traditioneel ballet brengt, als in den ouden goeden tijd, waar zulke periodische kallisthenie van alle jonge, zoo goed als oude, abonnementen der opera eene behoefte, eene levensvoorwaarde was, zonder dewelke een theaterseizoen zich niet denken liet.

Geen ballet dus, zooals deze, waar de symphonische werken van Vincent d'Indy en Weber (ik denk aan "Istar" en "Le spectre de la Rose", te Brussel, zoo als ge weet, op de planken gebracht) in alle argeloosheid en, waarschijnlijk niet zonder verbazing aanleiding toe gaven, geen rhythmisch reageeren, zooals wij kennen van Isadora Duncan, zooals Napierkowska ons verleden jaar in den Cercle artistique openbaarde, of waarmee Jacques-Dalcroze ieder pas-geboren kind tot eene orphisch-bezetene maenade herschept, en zelfs geen Russische acrobatie in decors van Bakst, waar tot de muziek van een Claude Debussy toe als nederige eigenaresse aan onderworpen wordt. Neen : een ballet, een ballet-tout-court, een ballet met de gebruikelijke "nummers", de gebruikelijke opvolging van "passen" , en het gebruikelijke eindgalop, het trouwe ballet onzer voorvaderen, met de helft der danseresjes in jongeling-vertoon : met de "danseuse noble", die van de liefde niet wil weten van de "première danseuse travestie", dewelke op hare beurt gaat vrijen met de meer

goedschiksche "première danseuse demi-caractère", puur om de jaloerschheid te wekken van voornoemde "danseuse noble", dewelke eindelijk toegeeft, na veel gekokketteer; waarna de gezamenlijke dames, aangevoerd door de "coryphées", van louter instemming met aanstekelijke lichtvoetigheid aan 't huppelen gaan.

"Et je n'ai pas trouvé cela si ridicule", zei eens François Coppée. En de abonnementen, zoo jonge als oude, deelen blijkbaar in dit gevoel, vermits ieder jaar ons dergelijk danssfeertje terugbrengt, voorbereid door il maëstro Ambrosiny, die telkens voor het libretto, of liever het scenario, zorgt.

Wat de muziek betreft : zij is hier bijzaak. Sedert enkele jaren werd zij gevraagd aan Lauwerijs, die anders veel talent heeft, maar het niet te grabbelen heeft gegooïd, noch in "Quand les Chats sont partis" noch in "Hopjes et Hopjes". En daar had hij misschien groot gelijk in. Dit jaar echter werd de partituur opgedragen aan August de Boeck. En daarom spreek ik er u van.

August de Boeck staat vooral bekend als opera-componist. Zijn "Reynaert de Vos", één der bijval-stukken van de lyrische opera te Antwerpen, werd ook in Frankrijk op veel lof onthaald. En zijn "Winternachtsdroom" wordt terecht geroemd als een der allerbeste producties van onze jonge lyrische kunst. Terwijl de massa zich gaarne gaan laat op de decoratieve breedheid zijner cantates, trekken zijne liederen aan door echtheid der emotie en zuiverheid der melodie. Maar bij dat al houd ik van De Boeck om toch nog heel andere begaafdheden : die, namelijk, van den symphonist. Volmaakt musicus; zonder grondig omwentelaar te zijn een harmonist en een contrapunctist

van veel kennis, fijnen smaak en groote frischheid, gaat zijne Vlaamsch-Brabantsche gulheid, vooral in zijne orchestrale werken, nooit zonder imponeerende distinctie en vaak-verrassende klankverfijning. Hij is, met Gilson, één der weinigen ten onzent, die bewijzen, dat muzikale inspiratie zich nog in andere bestanddeelen dan louter in den melos openbaart. Ik meen eens van hem gelezen te hebben : "Onze musici vergeten te veel, dat muziek-schrijven een ambacht is" ; hij alleen mocht dit met deze brutaliteit zeggen, niet alleen omdat hij dat ambacht zoo meesterlijk beheerscht, maar omdat het bij hem natuur, rijke en overvloedige, maar sobere en beteugelde, en daardoor meestal gedistingeerde, hoe ook meestal uitbundige natuur is.

"La Phalène" is voor Aug. De Boeck gelegenheid geweest, om blij en schoon symbolisch werk te leveren. Hij is er ten volle in geslaagd. Maar waarom, vraag ik mij af, zich dat blok-aan-het-been imponeeren, dat een scenario is, en zelfs het dunne en elastische scenario van een ballet als deze "Phalène", als men, gelijk Kloos, muziek, symphonische muziek in zich heeft voor wel duizend optochten ? Wanneer laat De Boeck ons een nieuw "Scherzo" smaken, als het van hem beroemde, zonder ons te dwingen naar danseressen-beenen te kijken ? Want dit zijn twee genie-tingen, die zeer goed uit elkander te houden zijn en, in samenwerking, elkander storen....

En laat mij toe, tot slot, van den os op... den walvisch te springen. Want "Phalène" (dat vrouwelijk en mannelijk is : "Un tigre n'est pas un phalène", schreef eens mijn hooggeachte collega Robert de Monterquion-Fezensac) beteekent inderdaad in het Grieksch (Phalaina) : walvisch

ofte zeegedrocht. Hoe ze er toe komen een vlinder, zij het dan ook een nachtvlinder, "walvisch" te noemen ?, vroeg uw Parijzer correspondent zich af, toen hij over het stuk van Bataille schreef. Mag ik er hem op wijzen, dat een andere nachtvlinder "Sphinx" heet, en dien naam dankt aan de uitdrukking van zijn kop ? Misschien staat de etymologie hier voor eenzelfde geval ? En wil verder "phalos" niet "blank" zeggen ?....

N.R.C., 23 December 1913.

"LA QUERELLE"

Brussel, 21 December.

Henry Davignon is niet alleen de zoon van den Belgischen minister van buitenlandsche zaken, hij is in eigen land en zelfs in Frankrijk op korten tijd een gezien en zelfs befaamd letterkundige geworden. En dat moet u niet verwonderen : in Frankrijk geldt Henry Davignon terecht voor een volgeling van René Bazin en Henry Bordeaux, dewelke auteurs, gij weet het, de literaire orakels zijn van een wel-denkende rijke en zeer geziene wereld, waar zelfs de Académie française meê af te rekenen heeft, hetgeen zij trouwens gaarne doet. Terwijl hij in België behoort tot een groep schrijvers, die de nobele verzuchting koesteren, eene zuiver-nationale, of beter gezegd eene Belgisch-nationale literatuur, natuurlijk in het eenig-nationale Fransch, tot stichting van Walen evenzeer als van Vlamingen, in het leven te roepen en te houden; waartoe zij op den steun mogen rekenen van de Openbare Machten.

Gij zoudt ongelijk hebben, uit deze gegevens af te leiden dat de heer Davignon eene middelmatige natuur is. Wel is hij - dit geef ik u toe - een middelmatig schrijver, wiens kwaliteiten vooral die van veilige gezetheid en secure zelfvoldaanheid zijn. Maar het is niet, omdat hij zich aangesloten heeft bij meesters (die tevens, als ik mij niet vergis, magistraten zijn), dewelke zelfs geniale bokkesprongen voor.... bokkesprongen houden en toonaangevend zijn in kringen die doorgaan voor de kern der natie en door hunne deftigheid zelfs onder de meest radikale gezindheid, een zwijgende eerbied afdwingen; het

is niet omdat Adolphe Brisson hem onder de bescherming heeft genomen van de "Revue Hebdomadaire" en aldus eene benijde plaats heeft verzekerd in den schoot der "Université des Annales", aldaar de echte jeugd van Frankrijk voor eene eindelijk-gezonde, voorzichtig-vooruitstrevende en liefdevol-traditioneele toekomst wordt gekweekt; - het is verder niet omdat het Belgische middelmatisme, dat vanwege de Belgisch-nationale gezondheid uit de hardste keien voedzame, zij het dan ook natuurlijk weinig-edele spijs vermag te verduwen, in hem een overtuigd kampioen heeft gevonden; - uit al deze redenen, zeg ik, moet nog niet als eenig-logisch afgeleid, dat Henry Davignon eene middelmatige natuur zou zijn.

En ten bewijze : hij heeft een roman geschreven die heet "Un Belge", en daaruit een comédie gepuurd die heet "La Querelle". En deze comédie werd Vrijdag, bij aanwezigheid van koning en koningin en van wel zes ministers, in het "Théâtre du Parc" met groote plechtigheid opgevoerd. Hetgeen niet belet dat zij eene daad van moed, zij het dan van Belgischen moed is, die middelmatigheid des karakters definitief uitsluit.

Eene daad van moed. Want bedoelde "Querelle" is deze tusschen Walen en Vlamingen, die, wat Henry Davignon ook doe, er maar niet willen toe besluiten, al hunne raseigenschappen, al hunne oorspronkelijke hoedanigheden, zelfs in het kwade, af te leggen, om dan toch eindelijk Belgen-zonder-meer te worden. Dit betreurt Davignon, en hij doet geen blad voor den mond om het te zeggen. Hij zegt het met energieke overtuiging, en de middelen, die hij gebruikt om die overtuiging op het publiek over te doen gaan, kiest hij onder de eenvoudigste, de meest sprekende,

zij het dan ook de banaalste. En daarom maakt hij van den held die in zijn stuk den Waal moet voorstellen, een, nogal wufte, maar daarom juist zoo sympathieke violist, terwijl Vlaanderen vleesch wordt in den lommen, onvoorzichtigen en nogal vlegelachtigen professor Lodewijk. Wie heeft daar eens gezeid dat "le ridicule tue ?" De heer Davignon, die zijn klassieken kent, heeft het bij het scheppen van zijn Lodewijk niet vergeten.

Want als al de moedigen-van-nature is de heer Davignon partijdig. Men begripe mij goed : hij, die er vooral naar dringt in het Belgische huishouden een onzijdigen vrede te doen heerschen, meent daarom nog niet dat onzijdigheid in deze synoniem is aan onpartijdigheid. Naturalist, zij het dan ook als zijne meesters, binnen de grenzen van de strengste zedelijkheid, neemt hij zijne personages zoo met hunne donkere als met hunne lichte zijden. Maar omdat hij moed heeft, en zijn naturalisme steeds op een tendentieelen ondergrond gedragen wordt, toont hij van den eene vooral de lichte, en van den andere vooral de donkere. En zoo komt de Vlaming Lodewijk bijna heel zwart, en in elk geval genegerd uit zijne Belgische handen. Terwijl de Waal Violette....

Och, ik zou hier niet op drukken : het stuk is, als dramatisch werk, te zwak, te naïef, te onhandig om gevolgen te hebben. Deze "Querelle", verwerkt in eene nogal onnoozele intrigue, is des te minder belangwekkend, dat de twee twistende partijen te ongelijk in kracht zijn voorgesteld. De worsteling van twee evenwichtige antagonisten is afwezig : dus ontbreekt dramatische spanning en uitwerking. En verder is de uitbeelding der, zinnebeeldig-bedoelde, dramatis personae, hoe partijdig ook,

dan toch nog te naturalistisch, om symbolische beteekenis te krijgen. Waarbij komt, dat het van een dwaas auteur is, de held die, in zijn stuk, het moreele onderspit moet delven, van meet af als geklopt voor te stellen. Ik zou dan ook deze "Querelle" geheel verzwegen hebben, indien eene dubbele gevolgtrekking, die ik in het kleinst-mogelijke getal woorden ga trachten te formuleeren, zich in deze niet opdrong :

1°. de heer Davignon stelt zich den vrede in het Belgische huishouden niet voor, dan door de vernedering van de Vlaamsche gevoelens en verzuchtingen; en

2°. de leden van het "comité du théâtre belge" (waar ik u in een volgenden brief over schrijf), aarzelden daarom niet, op de vertooning dezer oplossing van de groote Belgische crisis, aldus door den heer Davignon voorgesteld den koning, de koningin en al de Belgische ministers uit te noodigen.

Alle verdere bedenkingen laat ik aan u over.

N.R.C., 23 December 1913.

TOONEELKUNST EENE REGEERINGSZAAK

Brussel, 27 December.

De Belgische tooneelliteratuur "d'expression française" viert hoogtij : op een paar dagen afstand werden twee stukken met nogal wat ophef, zij het dan ook met nogal weinig bijval, op de planken gebracht. Het eerste : "La Querelle" van Henry Davignon, dat ik hier besprak, had eene slechte pers, zelfs in de geestesverwante bladen, maar mocht zich verheugen in het gehoor van den koning en van wel zes ministers. Het andere, een somber treurspel in verzen, in soms zeer schoone verzen, dat heet "L'An Mille", door Victor Kinon, en aan "Les Burgraves" doet denken, zonder de tooneelkundige vaardigheid van Victor Hugo te bezitten (en meer zal ik er u niet moeten van zeggen : op onze dagen, een Hugo-drama zonder tooneelkennis, met schoone brokken lyriek) - het andere werd opgevoerd voor eene zaal, waar men alleen in frak werd toegelaten, al waren er ditmaal maar twee ministers, en waar niet al de dames gedecolleteerd waren, alleen omdat vele ervan tot den meest puriteinsch-katholieken grand-monde behooren. Hetgeen niet belette, dat den smokings er een nog zeer ruim ontdekkingsveld overbleef.

Twee stukken dus, technisch zeer onvolmaakt, waarvan het eerste naar den geest verre van kiesch, het andere verre van modern is, twee stukken, die dan toch iets als eene gebeurtenis worden.

In hoofdzaak, omdat in België Tooneelkunst eene Regeeringszaak is.

En ik bewijs het.

Voor de dichtkunst, de romanliteratuur, het betoogend proza wordt ten onzent niet zoo heel veel gedaan. De poëet, de romancier, de criticus verkoopen aan den staat een zeker aantal exemplaren van elk werk dat zij uitgeven ten behoeve der door de regeering ondersteunde volksbibliotheken. Vroeger, toen de auteur meestal zijn eigen uitgever was, kwam die officiëele inschrijving hem goed te stade : ze hielp de drukkosten te dekken. De toestanden zijn nu echter veranderd. De schrijvers, Fransch-Belgische of Vlaamsche, richten zich nu heel dikwijls tot buitenlandsche, Fransche of Hollandsche uitgevers, die op eigen risico het werk laten drukken. De bestelling der regeering gaat dan ook door den band naar den uitgever, die, als hij een inschikkelijk man is, de schrijvers in meer of mindere mate in de winst laat deelen, maar er natuurlijk het eerste en wel eens meeste profijt bij heeft, - als hij niet alles opstrijkt, wat volkomen zijn recht is. Zoodat de staatsondersteuning aan literatuur meestal de uitgevers, soms Fransche en Hollandsche uitgevers ten goede komt. Een paar jaar geleden is het bevoegde ministerie het verkeerde daarvan gaan inzien : geeft een jong auteur een bundel verzen, of een roman, of een boek opstellen uit, dan kan hij, boven de bestelling, eene toelage bekomen, als hij ze, wel te verstaan, zelf aanvraagt, toelage die zelden tot vijfhonderd frank reikt.

Een zelfs begaafd schrijver staat dus ten onzent verre bij den jongen schilder, den jongen beeldhouwer, den jongen bouwkundige, en zelfs den jongen musicus achter. Als officiëele "prijs" bestaat slechts de vijfjaarlijksche, die vijfduizend frank bedraagt, en natuurlijk slechts bij rijpheid en allereerste uitnemendheid des talents

(gesteld natuurlijk dat de jury wel degelijk bevoegd is,) is te winnen. Terwijl de verdere subsidies gering zijn, en moeten aangevraagd. De schilder daarentegen, en de beeldhouwer, en de architect, en de musicus kunnen van voor hun dertigste jaar - in de leerjaren dus - de kans loopen van den "prix de Rome", die zestienduizend frank, verdeeld over vier jaar, bedraagt en voor ieder kunstvak om de twee jaar wordt uitgereikt. Verder geldt voor de plastische kunsten als regel, dat de jonge artiest op vasten tijd staatssubsidie geniet en kunstwerken aan de regeering verkoopt, zonder daartoe heel veel, meer of minder vernederende, "voetstappen" te moeten "aanwenden". Ik herhaal : dit is zoo goed als regel. Wat den musicus betreft, de staat komt tusschen voor het drukken van partituren.

Ge ziet : de ondersteuning van den literator, doet onder voor die van alle andere kunstenaars. Men kan niet zeggen, dat de regeering hem waarlijk steunt, ten hoogste, dat zij hem aanmoedigt. Heeft b.v. een schilder van talent lust, eens op reis te gaan, de regeering stuurt hem naar het land van zijn keuze, onder voorwendsel er een of andere copie te gaan maken. Een dichter, die eveneens wou gaan reizen, heeft misschien nog nooit eene toelage gekregen, die er hem waarlijk toe in staat stelde.

Al bestaat er voor hem, gelukkig, een uitweg : hij kan voor het tooneel gaan schrijven.

Wij zijn, bij aanleg, een decoratief volk. Wij leven in het land van het decorum, van de decoratie, en ook wel van het decor. Het is eene eerste reden om tooneelkunst onder de bescherming te zien nemen van de regeering, zij weze zelfs ultramontaansch. Waarbij komt dat wij in

een land zijn, en onder een volk dat, niettegenstaande de kerk, en misschien wel omdat het der kerk zoo onderworpen is, het tooneel in het bloed heeft, en.... waar het tooneel, zoowaar voor verbetering vatbaar is. De staat steunt dus op bijzondere wijze het tooneel. Binnen minder dan vier minuten zult gij die wijze kennen.

Een letterkundige voltooit dus een tooneelstuk. Zijne allereerste zorg is, het in te zenden bij het Fransche, Vlaamsche of Waalsche leescomité dat zetelt in het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten. Dat leescomité oordeelt over de waarde van het stuk, en kent er het minimum, het medium of het maximum aan toe van eene premie, daartoe ingesteld. De premie echter wordt alleen uitgekeerd na de opvoering van het stuk in eene door den staat erkende zaal - die aan zekere voorwaarden moet voldoen - op advies van een ander comité, dat vooral oordeelt over de tooneelkundige waarde en over de opvoering van het stuk. Is dat advies gunstig, dan wordt de, meer of minder hooge, premie voor de vijf eerste opvoeringen in dezelfde stad uitbetaald aan den schrijver, die te deelen heeft met de opvoerende tooneeldirectie. Hieruit blijkt dat alleen technisch-vaardige en goed-opgevoerde stukken de premie genieten, zoodat literair-hoogstaand werk, dat moeilijk opvoerbaar zou zijn, als van-zelf vervalst en buitengesloten is. Terwijl de eerste beste kluchtenfabrikant uit een Vlaamsch of Waalsch dorpje (want gij merkt dat bij dit stelsel de zes en dertig ongeboekte dialecten uit Wallonië, dewelke dikwijls moeilijk te herleiden zijn tot een groep, door den staat als literair-vaardige taal worden verheven), terwijl dus zoo'n kerel, die ten behoeve van een paar honderd boerenlummels een alles behalve letterkundig,

maar tooneelmatig-knap ding ineem weet te stooten, er zich jaarlijks een inkomen van enkele duizenden (ik zou voorbeelden kunnen noemen) mee verdienen kan.

Het premie-stelsel, gelijk men dat noemt, liet derhalve vele schrijvers onbevredigd, vooral zij, die op het tooneel echte letterkunde willen brengen, en onder dezen niet het minst de Fransch-schrijvenden. Want het is een feit : heel België door is het publiek zoo achterlijk, en niet het minst in de hoofdstad waar alleen Parijzer import genadig ontvangen wordt, dat vele stukken, door het leescomité tot het genot der premies toegelaten, door geen enkel tooneelbestuur ter studie genomen werden, alleen omdat zij literair te goed zijn. Wil een ernstig Fransch-Belgisch tooneelschrijver - over de Vlaamsche krijg ik het straks - in zijn vaderland sukses hebben, dan moet hij maar zien op eene of andere wijze in Parijs opgevoerd te worden. Terwijl dialect-auteurs, die een onsmakelijk allegaartje samenbrouwen, dat alleen voor vijftienhonderd menschen te genieten is - een stuk in het Luikerwaalsch moet men letterlijk "vertalen", wil het begrepen worden te Namen of te Doornik -, terwijl zulke exploitanten op staatskosten zoo goed als rentenieren. Met ernstige Vlaamsche tooneelschrijvers is het eenigszins beter gesteld : er zijn een aantal tooneelmaatschappijen die zeer degelijk en zeer bewust meewerken aan volksbeschaving, en daartoe gaarne Vlaamsche goede stukken gebruiken. En het toekennen van toelagen aan de officiële schouwburgen te Brussel, Antwerpen en Gent - ik noem de drie voornaamste - hangt af van het spelen van een zeker aantal oorspronkelijk-Vlaamsche stukken. Bij mijn weten gaat slechts één Fransch-Belgisch tooneel

onder zelfde verplichting.

Met het gevolg : bijna geen enkel degelijk Fransch-Belgisch werk komt op de planken of houdt er stand. Met de ernstige Vlaamsche werken - en de stand onzer kultuur maakt ze zeldzaam - is het eenigszins beter gesteld, al moeten zij natuurlijk onderdoen (en dit was vooral in een nog zeer dicht verleden het geval) voor kluchten of draken zonder letterkundige beteekenis. En het meeste "vet" van het premiestelsel gaat naar onsmakelijkheden, - waaronder, zoo ik mij niet vergis, nog meer Waalsche dan Vlaamsche. Met het gevolg dat de, eigenlijk zeer ruime, uitreiking van staatspremies onliterairen wansmaak ten koste van echte letterkunde in de hand werkt.

Tooneelkunst wordt dus op voordeelige wijze door den staat gesteund. Echter alleen de slechte. (Ik generaliseer en overdrijf eenigszins met opzet.) En in elk geval slechts deze, die beantwoordt aan de bekrompene, althans meestal zeer beperkte middelen van de Belgische "Bühne", en aan het nog meer bekrompene, althans meestal zeer beperkte intellect van het Belgisch publiek. Het, goed-gemeste, Belgische tooneel was de steunpilaar geworden van de zelfgenoegzame Belgische mediocriteit. De staatsgelden onderhielden vooral het Waalsche als Vlaamsche plattelands-middelmatisme. En zoo de zelf-bewuste Vlamingen der groote steden - en die van Brussel verdienen in het bijzonder een pluimpje ! - wél iets over hadden voor eigen werk, dat tevens deugdelijk was, de verfranschte bourgeoisie, en die te Brussel vooral, gaf halsstarrig blijk ervan, door niet het minste chauvinisme aangetast te zijn, waar het gold eigen Fransch-Belgisch tooneel, - tenzij het, via Frankrijk, van Maeterlinck, of van Francis de Croisset,

of van Henry Kistemaekers fils kwam, ééne enkele uitzondering als het, trouwens literair-bedenkelijk, "Mariage de Mlle Beulemans" niet te na gesproken.

Daar moest - op het laatste, bedoel ik - iets op gevonden worden. Men moest, zoo niet de Fransche Belgen, of die ervoor willen doorgaan, dwingen naar Fransch-Belgisch werk te komen luisteren, dan toch het Fransch-Belgische werk op de planken zien te krijgen. Er werd een comité gesticht, dat zich noemde "du théâtre belge". Na vele zittingen kwam het tot het besluit, dat men niet veel beters kon doen, dan de schouwburgbestuurders, en om te beginnen, die van het "Théâtre du Parc" om te koopen. De, in premies reeds zoo milde, regeering schonk daartoe vijf-en-twintig duizend frank. De koning gaf evenveel. En de stad Brussel ook, meen ik. De stukken, onder bescherming van het comité op te voeren, werden, ondanks de officiële leescommissie, aan de schifting van nogmaals andere centra onderworpen. En zoo kregen wij o.m. verleden week.... "La Querelle" te slikken.

Ik weet niet of de gelukkige auteur die de eer geniet, door het "Comité du Théâtre belge" gepatroneerd te worden, daar eenig pecuniair voordeel bij heeft, buiten de premies natuurlijk. Ik weet echter wel dat de ongelukkige tooneeldichter, die zich om het officiële leescomité niet bekommerde en daardoor aan de premie verzaken moet, door dit feit zijn werk in der eeuwigheid van de planken geweerd zou zien.... indien de driejaarlijksche prijs van tooneelletterkunde niet bestond. Men kan heel goed met dien prijs - achttien honderd frank of zoo iets - gezegend worden, of door de jury die hem moet uitreiken met eere vernoemd worden, en daarom nog geenszins door de handen

van het leescomité zijn gegaan. Wat dan ? - Men vindt wel, dank zij den prijs, een tooneeldirectie of dito maatschappij om uw stuk op te voeren. En terzelfder tijd beklagt men zich bij de bevoegde overheid : men wist niets van dat premiestelsel af; men blijft dus helaas van premies gespeend; en nochtans werd het stuk bekroond, of althans door de kritiek geroemd. En... de bevoegde overheid staat eene uitzonderlijke toelage toe, die het bedrag der eventueele premies kan overtreffen.

En dank zij dit middel, kon Victor Kinon "L'An mille" vertoond krijgen, zonder dat hij of de "Cercle Melpomène" er al te groote geldelijke schade onder hoefden te lijden.

Gij ziet het : tooneelschrijver zijn is, mits eenige plooibaarheid en niet al te veel genie, in België een niet ondankbaar bedrijf. Het tooneel, bij ons regeeringszaak, vaart er niet te slecht bij. Als het zich, wel te verstaan, ver genoeg van de kunst weet te houden.

Of beter gezegd, en om niet onbillijk te zijn : de staat, met het doel tooneelkunst te bevorderen, bereikt gewoonweg niet meer dan tooneel-tout-court. En waar extra-gelden worden besteed om daarin te verhelpen, om eerst en vooral de kunst, de echte, te helpen, wordt ons.... "La Querelle" geboden.

Want - en dit moge een troost zijn voor de Hollandsche auteurs die geene tegemoetkoming der regeering hopen mogen - want met staatsgeld maakt men nog geen genie. Terwijl genie, of alleen maar hooger talent, ook wel zonder staatsgeld zijn weg breekt,... al is het doorgaans in het buitenland.

Wat niet belet, dat zelfs staatsgeld voor ieder welkom kan zijn, en dan toch wel bij toeval eenig nut kan hebben.

Sommige Vlamingen hebben dan ook de samenstelling van een officieel "comité van het Vlaamsch tooneel" gevraagd en bekomen, in navolging van het "Comité du théâtre belge". Het redekavelt. Wat de uitslag zal zijn, weet ik nog niet. Misschien ook al 75 duizend frank, - al vrees ik van niet. Maar zal het ons het eindelijke meesterstuk schenken ?

N.R.C., 29 December 1913.

PARSIFAL

Brussel is slechts één dag bij Parijs achter gebleven met de groote repetitie van Parsifel, en dit was de Munt-schouwburg aan zich zelf wel verschuldigd. bestuurd door een onzer beste Wagnerkenners, Maurice Kufferath, die met Judith Gauthier den Franschen tekst voor deze Brusselsche vertooningen leverde, is het Théâtre de la Monnaie, lang voor welke andere schouwburg in Frankrijk, de tempel van het Wagnerisme in landen van Fransche taal geweest en gij weet dat nog steeds, nu Wagner overal heeft getriumpheerd, ieder jaar ten onzent een reeks modelvertooningen met de beste krachten der wereld worden gegeven, die ook uit Frankrijk vele toehoorders lokken.

Aldus werd hier een publiek aangekweekt, zelfs onder de burgerij, dat voor Parsifel rijp was, en andere redenen had dan louter snobisme om gretig naar de "avant-première" van het meesterstuk te gaan luisteren. Voor een bijzonder schitterende zaal ging dus de eerste vertooning, die, ik verhaast mij het te zeggen, een triumph is geweest. Parijs had ons Otto Lohse, den gewonen dirigent onzer Wagnervoorstellingen, afgenomen. De jonge Georges Lauwe-ryns had de zware taak der leiding aangedurfd en hij heeft er zich met eere van gekweten, in zooverre dat allereerste lof ongetwijfeld naar het orkest moet gaan, dat met blijk-bare liefde en ongewone zorg de partituur heeft ingestu-deerd. De in de laatste jaren bijzonder goed geschoolde koren hebben in Parsifal wonderen verricht; hunne ver-tolking doet men hun nergens na. Wat de hoofdrollen be-

treft, Heinrich Hensel, die als gast de Parsifalpartij zingt, zooals hij hier vroeger als Siegfried optrad, heeft groot ongelijk dit in het Fransch te willen doen. Zijne uitspraak niet alleen, zelfs zijn geluid schijnt er onder te lijden. Zijne vertolking, die ongetwijfeld de Bayreuther traditie volgt, is ons wel wat zoet en zwaar.

Levendiger, zeer intelligent maar niet innig genoeg bewogen, was mad. Panis als Kundry. Rouard daarentegen is een heerlijke, onvergetelijke Amfortas. De overige rollen zijn goed bezet en zodoende zal deze vertooning, die misschien niet de ideale is, in haar geheel dan toch wel in staat zijn om ons anders moeilijke publiek te bevredigen. Het publiek scheen na het eerste bedrijf wel wat vermoeid; er werd echter een uur gepauzeerd, waarna het met nieuwe aandacht luisteren kon. Het werk heeft het meer en meer geboeid; men is laat in den nacht uit den schouwburg gekomen onder een heiligen, onafweerbaren indruk. Een laatste woord over de decors, die van den luministischen meester Delescluze zijn. Ik weet niet in hoeverre zij op die van Bayreuth zijn geïnspireerd; op mij hebben zij een indruk gemaakt van verrassende schoonheid met een zeer persoonlijk karakter. Fantazie en stijl zijn erin gepaard tot groote en warme schoonheid. Het bestuur van den Muntschouwburg verdient al onzen lof, dat het dit jaar liet beginnen met een onvergetelijke kunstgebeurtenis, waar ik natuurlijk meer in bijzonderheden op terug keer.

N.R.C., 3 Januari 1914.

HERBEGINNEN

I

Brussel, 8 Januari.

Het moge naar uw zin zijn of niet : gij zijt van eene zelfde natuur als ik, en zelfs Linnaeus zou mij van die overtuiging niet afbrengen, terwijl hij de aangewezen persoon zou zijn om u te bewijzen, dat gij inderdaad tot hetzelfde genus als uw dienaar behoort. Gij zult dan ook heel goed begrijpen, al maakt de gedachte u misschien wrevelig, dat ik sedert negen dagen in eene oase leef. Want gij leeft er ook in. De vernieuwing van het jaar verleidt u evengoed als mij, wat gij u ook moget inbeelden, tot het minst-overdrachtelijke epicurisme. Gij legt visites af, wat op zichzelf misschien niet zoo heel prettig is, maar tot gevolg heeft eene dagelijksche buitenhuizigheid, die, afgezien van de dagen, dat men Parsifal speelt, wel heel gezellig kan worden. Want de dagen dat Parsifal opgevoerd wordt - en wie, die van de "monde" is, zou bij ééne enkele vertooning durven afwezig blijven ? - dient de stemming eene andere te zijn, waar ik u een anderen keer het fijne van uiteen doen zal. Maar speelt men Parsifal niet, dan nopen de, soms vervelende, nieuwjaarsvisites u tot het bezoeken van oorden en gelegenheden, die het dagelijksche geroezemoes en het eraan verbonden pessimisme gewoonlijk voorbijloopen met iets als weemoedigen walg....

Evengoed als gij dan ben ik sedert een-en-dertig December j.l. nieuwjaarsbezoeken aan het afleggen; met het natuurlijk gevolg, dat ik al die opvolgenlijke dagen heel

laat in den nacht thuis kom, hetzij dat de Heilige Graal mij opvordert, hetzij de verlokkelijkheid, die vooral bij het herbeginnen van het jaar prikkelend werkt, mij terughoudt in de sjiekste openbare gezelschapsoorden van Brussel-en-voorsteden.

Zoo kwam ik gisteren de allerjongste dezer Sybaris'sen te bezoeken. De straat waar zij zich bevindt, hoewel in het midden der stad en vlak bij den Muntscouwburg gelegen, krijgt, als de nacht eenigszins gevorderd is, een verlaten en geniepig uitzicht. In die geniepigheid heeft bedoelde gelegenheid-zelve een uiterlijk, dat de geheimzinnigheid vermeerderd : niet dan een donker-gloeiend, rood en vierkant oog in eene lijst van passend mahonie. Als gij er voor staat, in den om u heen gierenden wind of de ruischlooze dubbelzinnigheid van den motregen (ge moet u dat nu maar eens goed voorstellen), - als gij er voor staat, onder uw hoogen zijden hoed, en in den opstaanden kraag van uw pelsjas, bevangt u een kleine griezeling, die geene vrees wordt, maar is als de onweerstaanbare verlokking van een mogelijk gevaar; want zie : boven het vierkante monsteroog dat laait, staat in witte porseleinen letteren : "Life Targets."

Gij kent Engelsch genoeg om te weten dat deze twee eenvoudige woorden kunnen bedieden de kans die uw dierbaar leven loopt, tot doelwit van schietgeweren te worden verkozen... De bedoeling van het opschrift zal echter wel eene andere zijn. Want gij ziet, terwijl gij te talmen staat, dames binnenwippen van licht, maar dan toch duur allooi, waarvan gij allang weet dat zij hun bestaan niet zoo klakkeloos vergooien of althans prijs zouden geven aan bloedgierige aterlingen. Aarzelt gij nog langer ?

Neen, want uw moed is mij niet onbekend. Achter de dames aan, treedt gij, langs de zwijgzaam aan de hand van een lordlike-gestyleerden groom, openkierende deur, over de diepe, diepe tapijten, den bar binnen. Het is, gij ondervindt het onmiddellijk en uwe geblaseerdheid sluit langzaam hare misprijzende oogschalen, - het is een bar als alle andere bars. Ik laat het dan ook aan mijne lezeressen over, harer leergierige dochters verdere inlichtingen hieromtrent te verstrekken. Men eet er oesters en men drinkt er champagne. Een geliefkoosd spelletje der late bezoeksters bestaat erin, al de bij het slurpen van drinks gebruikelijke strooipijpjes, gekoesterd door het waakzaam oog van den barkeeper, bovenop elkander te steken, en dan op de hoogste kruk te gaan staan, en langs die meterlange stroobuis te probeeren, een sherryglober op te zuigen. Dat spelletje wordt ook, onder zekeren bijval, in "Life Targets", uitgevoerd. En daar is ook een drieledig strijkje van patent-Brusselsche Tziganes, dat, prat of lusteloos, tango's uitvoert. Daar als elders, knagen vele bezoekers aan hunne nagelen. En 't eenige nieuwe wat deze dolle pretmakers - o ja, hoe dol ! - hierheen voert, en dat de reden van bestaan der anders zoo weinig afwijkende inrichting op Brusselschen bodem uitmaakt, is de gelegenheid tot het schieten op levende schijven.

Ten tweeden male voeg ik u toe : stel u gerust. Hier niet meer dan elders in de wereld der officieele pret heeft het woord leven eene zeer diepgaande, vooral eene ernstige beteekenis. Die beteekenis is essentieel overdrachtelijk, en heeft anderdeels de waarde van eene fictie. De eenige welvoeglijke reden van het hier-bedoelde leven is, niet echt te zijn, al is het nu ook heftiger

dan de werkelijkheid. Hier, in deze gelegenheid-tot-schieten-op-leven, wordt daarmede bedoeld, dat een vlugge film van een kleine kinema een hertenjacht ontrolt, en dat gij, als gij daartoe eenig verlangen koestert, met een licht geweer op de herten en ook op de jagers, die aan uwe aandacht voorbijvliegen, schieten kunt. 't Aardige is, dat gij bijna altijd treft, en dat de kinema telkens een oogenblikje blijft staan om het u te toonen. Het is dan ook (ge moet zoo niet geeuwen !) het is dan ook zeer streelend voor uwe ijdelheid....

Het spelletje slaat te Brussel in. ("Zooals mazelen ?" vraagt gij mij nieuwsgierig. En ik antwoord : "Ja, zooals mazelen; maar het inslaan is hier zoo levensgevaarlijk niet.") Het slaat zoozeer in, dat ik er gisterenavond of beter gisterennacht, mijn goeden vriend, den welbekenden filosoof, vond te zitten. En ditmaal was het achter een Schweppes.

- "Berg", zoo sprak hij, "Berg, bid ik u, voor betere gelegenheid de verwondering die uwen blik vergroot. Want het is geenszins uit, anders terecht uwe verbazing wekkende mondaniteit, dat ik dit bezoek aan zulke wuftheid wijden zou. Het is, eenvoudig, omdat ik van symbolen hou. Immers, wat is wijsheid ? Het is anders niet dan : opleiden tot, afleiden uit symbolen.... Nu heb ik, in het voorbijgaan, hier boven den ingang zien staan : Levende Schiet-schijven (in het Engelsch weliswaar). Ik bevroedde onmiddellijk dat het opschrift overdrachtelijk diende geïnterpreteerd, dat hier alleen symbolisch op leven zou worden geschoten. En daar ik eene zelfde, of beter gezegd eene gelijkaardige bedoeling koesterde, ben ik binnengekomen. De bedoeling namelijk, de schichten mijner overweging

en ervaring af te schieten op menschen en gebeurtenissen van den dag... Ik had trouwens het voorgevoel - het Voor-gevoel is sedert Bergson in de Wijsbegeerte zeer goed aanneembaar, - dat uw plichtbesef van nauwgezet journalist u hierheen zou voeren. Alsook de noodzakelijke nieuwjaarsvisites. En ik zie dat ik mij niet bedrogen heb."

Hij zag mij met welgevallen aan mijn kiss-me-quick slurpen. En begon toen :

"Daar hebt gij, zal ik maar zeggen, de politiek"....

- Ik breek hier plots dezen brief af, lezer. Want wat mijn vriend vertelde was zoo interessant, dat het frissche aandacht ten volle waard is. En uwe aandacht van heden heb ik al zoozeer afgetobd, dat ik vrees.....

Het vervolg in een nieuwen brief dus.

N.R.C., 10 Januari 1914.

* *

*

II

Brussel, 12 Januari.

"Wat het herbeginnen van dit jaar en van de politiek zal geven ?" zei mijn filosoof, terwijl wij - gij weet het - samen zaten in den jongst-ontstanen, dus aanlokkelijksten bar van Brussel; "wat dit herbeginnen zal geven ? Eenvoudig een herbeginnen."

"Meen niet, dat ik met dit simplistisch antwoord eene vraag ontduiken wil, die ikzelf heb gesteld. Gij kent

mij genoeg, jongeling, om dit van mij niet te onderstellen. Ik wil alleen zeggen dat de som onzer eigenschappen, in het goede als in het booze hier te lande geene oplossing toelaat, voor welk vraagstuk ook, dat niet op voorhand vast te bepalen is door vorige oplossingen van vorige problemen. Behalve Frankrijk misschien, dat de verontschuldiging kan doen gelden van eene eeuwenoude kultuur, zit geen land met meer stevigheid in de pantoffels zijner gewoonten, dan het onze. Rijk als wij zijn, hebben wij nog niet leeren beseffen, dat het aannemen eener gewoonte eene noodzakelijke verarming beteekent. En dat komt, omdat het begrip "rijk" bij ons eene beteekenis bezit, die eveneens op eene gewoonte berust. In ons aangeboren middelmatisme, hebben wij immers ambitie met pretentie leeren verwarren. Ambitie is, nietwaar, ontevredenheid over zich-zelf; pretentie is : tevredenheid om zijn eigen. En wij zijn over ons-zelf zéér tevreden.

"Middelmatisme en zelf-tevredenheid : nationale deugden die alles beheerschen, en, in politiek, de hoofdeigenschappen worden van de partij-aan-het-bewind... hoe deze partij trouwens heette en uit ga zien. Het is de reden waarom wij indertijd Kongo afwezen, al zijn wij anders weinig-huiselijk aangelegd. Gij weet het : het Belgische huishouden is geen toonbeeld van die eendracht, die macht heet te baren. Toch kijkt het nimmer het huishouden van den buurman in, en denkt er nog minder aan, zich door buitenhuizigheid eene schuilplaats te verzekeren. Omdat het, zelf-tevreden, doet denken aan Martine uit "Le Médecin malgré lui", die den goedbedoelden burger, dewelke beletten wil dat haar man haar slaat, antwoordt : "Et s'il me plaît d'être battue ?".... En dan : die cultus

voor de mediocriteit, het schoonste blijk van onze nationale, gezette, alles tot degelijke zekerheid verwerkende gezondheid...

"Ik zeg : dit herbeginnen zal een herbeginnen zijn. Gij begint mij al wat beter te begrijpen. Ik bedoel dat al de punten - en er zijn er zéér belangrijke ! - die aan de orde van den dag der Belgische politiek dit jaar zullen komen te staan, eene toekomst tegemoet gaan, die goed te voorspellen uit, en te verklaren door de oplossing zijn, dewelke andere, even belangrijke, punten vorige jaren te beurt viel. Onder deze punten is hangend - o, geenszins meer als een zwaard-van-Damokles, zooals in April, toen de algemeene werkstaking uitbarstte en.... uitliep in eene algemeene beteustering-op-zijn-Belgisch - onder deze punten is algemeen kiesrecht. Het heette een jaar ongeveer geleden : wij willen de verkiezing van 1914 doen op de open vraag van het zuiver algemeen kiesrecht, het land zal uitspraak doen, en de wet wel weten te stellen. Maar wat zien wij ? Het kiesrecht wordt besproken in de commissie der XXXI. Die XXXI heeren redekavelen sedert lang al. Elk komt met zijn stelseltje af. De socialisten geven blijk van eene urbaniteit die alle, zelfs Belgische, verwachtingen overtreft. Zij redekavelen meê in zulke mate, dat zij er hun halsstarrigen eisch, waar bij de groote staking van April jl. honderden duizenden honger om leden, schijnen vergeten te zijn. Einde Mei, bij de kiespropaganda, zal hij natuurlijk wel weêr opduiken. Maar de "politieken" der partij, door bovengemelde redekavelingen gebonden, zullen wel voorzichtig weten te zijn. En intusschen gaat de heer Woeste, de geklopte van April, verkonden : "Dat algemeen kiesrecht, is men

zoo zeker dat het Land het verlangt ? Laat ons toch voorzichtig zijn ! Het is het eenige middel om de geschikte formule te vinden." De geschiktste formule, wees er zeker van : de heer Woeste heeft ze op zak. Wat er van het algemeen kiesrecht, naar de radikale zienswijze, in overblijven zal, - ja, dat kunt gij afleiden uit de eerste militaire wet die ons algemeenen dienstplicht moest verzekeren, weêr eens berustte op de joviale voorzichtigheid die ons Belgen eigen is, ..., en drie jaar later al moest herzien worden in meer absoluten, zij het dan nog niet volledigen, klaren, geheel ondubbelzinnigen zin.

"Na kiesrecht, leerplicht." Ik zei al hoe gek het leek, schooldwang op te gaan leggen, zonder dat men overeengekomen was omtrent het wezen-zelf der school. Leerplicht is, het spreekt vanzelf, een eisch waar men alleen nog in België over twist.... of twistte, want de twee laatste jaren zijn wij er angstwekkend op vooruit gegaan. Maar wat zal aan dien Plicht beantwoorden ? Welk Recht wordt erdoor gewaarborgd ? Even... voor de parlementaire vacantie heeft men er links aan gedacht, bij het bespreken van de invoering van den vierden graad. En één van de weinige bevoegden der Kamer, dewelke nochtans een tiental oud-onderwijzers, weliswaar verpolitiekte onderwijzers telt, een lid der rechterzijde, Prof. Frans van Cauwelaert hield over leerplannen in de verplichte school eene rede.... die vooral bij de oppositie zeer grooten bijval genoot. - Met dat al blijft men in de Kamer twistvoeren over allerlei zaken, die naast het leerplicht-vraagstuk staan, en dit ingewikkeld maken. De opwerpen zijn soms al even geestig als de antwoorden. En het gevolg ? Dat wij, in afwachting van de herziening der aanstaande wet,

iets krijgen dat weêr Belgisch-middelmatig en Belgisch-zelftevreeden zal zijn, met de twijfelachtige uitslagen die men ervan verwachten kan en allesbehalve zullen zijn wat wij mogen eischen....

"Het is om die zelfde reden - middelmatisme, zelftevreedenheid - dat ik waarlijk pessimistisch gestemd ben aangaande den wensch, op nieuwjaar door den koning voor de afvaardiging der Kamers van Volksvertegenwoordigers uitgesproken. De koning wil, dat de Kongoleesche kolonie ter plaatse zelf worde bestuurd, natuurlijk onder het toezicht en naar de moreele belangen van het moederland. Hij wenscht dat in de nooden voorzien worde door hen, die met eigen oogen de nooden kunnen vaststellen. Hij wenscht vermoedelijk verder, dat kontrol worde gehouden over de werking der kerkelijke genootschappen die er een al te gevoeligen dwang over schijnen uit te willen oefenen. - In België heeft men er eerst en vooral uit afgeleid, dat de in de laatste tijden nogal hevig aangevallen minister Renkin zich wilde wreken door zich onderkoning van Kongo te doen benoemen : een nieuw bewijsje, zou ik meenen, van burgerlijke kleingeestigheid.

Of echter de wensch des konings, eenmaal werkelijkheid geworden, wel andere praktische gevolgen zal hebben ? Het valt te bezien, en zeer ernstig. gesteld dat eene zekere autonomie aan de kolonie zou worden gegeven - eene in der aard natuurlijk zeer beperkte autonomie, die in de kolonie niet anders zou kunnen zijn dan autocratie - hoe beklag ik den armen, hoe dan ook rijk-betaalden toekomstigen ambtenaar die, begaafd met den ruimen blik en den onbevangen geest die zijne positie zullen eischen, binnen den klem zal zitten van het kontroleerende Bel-

gische Parlement, dat over de Afrikaansche toestanden in de laatste instantie oordeelen zal met.... de haar-eigene deugden.

"Want het is nu eenmaal zoo. Wij zijn een volk, dat alles neerhaalt tot op eigen hoogte. Al heeft het nu ook de beste bedoelingen der wereld. Zien wij niet dat een probaat-Belgisch onderwijzer het middel zoekt, "meer-begaafden" aan te fokken ? Ontvingen wij niet dezer dagen...."

In den bar was, op één pitje na, alle licht uitgedoofd ! Alle bezoekers waren verdwenen. Het werd er ijse-lijk koud. Met het gezicht van Hecuba bij het vernemen van Hector's dood, stond een tragische kellner ons aan te zien.

"De rest zal voor morgen zijn," zei mijn filosoof, die begreep.

En wij gingen.

N.R.C., 13 Januari 1914.

MEERBEGAAFDEN

Brussel, 13 Januari.

Vroeger het slagveld van Europa, zijn wij er het proefveld van geworden. Het woord is van Charriaut : "La Belgique, terre d'expérience." Het is trouwens een feit waar wij, al naar onze geaardheid of gezindheid, fier mogen op zijn of zullen om treuren, maar dat niet valt te loochenen : nergens wordt alle nieuwe gedachte, elk nieuw inzicht op het gebied der kunst of der wetenschap, elk sociaal ideaal als elke technische verbetering even gemakkelijk verwerkt of verbruikt, vindt het even spoedig zijn practischen vorm, wordt het even gauw toegepast op de heerschende usantiën en de costuymen en door dezelfde als gemeengoed aanvaard en gekoesterd, als ten onzent.

Van slagveld tot proefveld : ligt misschien de verklaring van onze gemakkelijke aanpassing en verwerking juist in het feit van de gedwongen gedweeheid, die onze toestand van bestendig oorlogsterrein aan den Belg-door-de-eeuwenheen oplegde ? Is het de aangehouden verknechting die ons zoo handig heeft gemaakt zelfs voor de listigste en onaangenaamste karreweien, - verknechting die als natuurlijk gevolg heeft ons berustend middelmatisme en onze nationale gezondheid, eene gezondheid van primaire wezens, die keiën verduwt en tot nuttig voedsel maakt, evengoed als zij de verst-gedrevene oeconomische theorieën om weet te zetten in klare, door ieder aanvaarde, door ieder zelfs geloofde, hoe dan ook natuurlijk verburgerlijkte, althans verminderde, en, het spreekt vanzelf meestal kleingeestige, werkelijkheden; eene gezondheid die gisteren het pralend-

geweldige impressionisme van Frankrijk de alchemie deed ondergaan, die het tot de geliefkoosde kunst der stompste bourgeoisie zou maken, en morgen een kubistisch portret tot de onontbeerlijke versiering zal verheffen van elk spekslachterssalon ?

België : proefveld. Er valt niet aan te twijfelen. Al verberg ik u niet, toch wel eenigszins verbaasd te zijn geweest, toen dezer dagen eene circulaire mij verzocht, nu eens te zeggen wat ik dacht over het stichten, in België, van klassen voor meer begaafde leerlingen, klassen die, volgens Binet, "even nuttig en wellicht nuttiger (zouden) zijn dan die voor normale kinderen, want het is door de élite, en niet door de inspanning der middelmatigen, dat het menschedom uitvindt en vooruitgaat".- Wat, wij zouden, wij België, op een paar na het eenige land dat tot heden op leerplicht moest wachten, wij zouden innoveeren op onderwijsgebied; wij zouden, met den schim van den schooloorlog op de hielen - ook op dat gebied zijn wij voormalig en misschien toekomstig slagveld - ineens proefveld worden voor de modernste ideeën der paedagogie ?

Heel lang heb ik niet moeten nadenken, om in te zien dat alle hoop - anderen zullen zeggen : alle vrees - hieromtrent ongegrond zou zijn. Ik voeg er aan toe : gelukkig. En ik bewijs, dat het inderdaad gelukkig is.

De heer Varendonck, leeraar M.O. (lagere graad) te Gent, een ijverig paedoloog die, naar de ingeniëuze hoewel wat naïeve en simplistische methodes van Binet, al menig belangwekkend onderzoek heeft ingesteld naar de geestelijke vermogens der schoolkinderen, en er zich zelfs eenigen roem door verworven heeft, richt dus eene vraag "aan

al de mannen en vrouwen, die mogen aanzien worden als vertegenwoordigers van de intellectueele standen" tot het bekomen van hunne meening aangaande het opnemen van klassen voor meerbegaafden. Hij verzoekt hen, "zooveel bijzonderheden mogelijk mede te deelen over hun scholiersleven", met de verzekering dat "de baanbrekers in de psycho-pedagogiek uit het dank aan (hen) verkregen materiaal afdoende besluiten zullen weten te trekken."

- Het spijt mij, de assurantie in deze van mijn ouden schoolmakker Varendonck, wiens wetenschappelijken arbeid ik waardeer en die wel weet hoe ik zijn streven naar beter en doelmatiger onderricht hoogschat (ook ik ben tegen de methodes die "willekeurig de meest uiteenloopende verstanden in denzelfden vorm pramen"), - het spijt mij, niet te kunnen deelen in zijn vertrouwen, dat die knappe psychopaedagogen "afdoende besluiten" zullen weten te trekken uit eene aldus ingestelde enquête over en bij de Meerbegaafden.

Om te beginnen, is hij wel zeker dat de "geleerden, letterkundigen, kunstenaars, wijsgeeren, godsgeleerden, geneesheeren, ingenieurs, professors, toonkundigen, politiekers, enz. enz.", tot dewelke hij zich richt, wel degelijk meerbegaafden zijn ? Voor een wetenschappelijk psycholoog volstaat het misschien, tot een der "intellectueele standen" te behooren om voor dusdanig te mogen doorgaan; voor een... ander psycholoog, iemand die alleen gewapend is met wat levenservaring en menschenkennis, staat dit nog niet zoo vast. Varendonck zal mij antwoorden : "ik richt mij alleen tot beroemde intellectueelen"; waarop ik repliceer : "beroemdheid is in België, en ook wel elders, nog geen waarborg voor begaafdheid". Zoodat

ik al tot eene eerste vaststelling kom : hoe kunnen baanbrekende psycho-pedagogen afdoende besluiten trekken uit gegevens, die, zelfs als zij in alle oprechtheid zijn medegedeeld - en men weet hoe argeloos beroemde artiesten kunnen liegen ! - onbetrouwbaar zijn in dezen zin, dat geen ernstige maatstaf van de meerbegaafdheid der onder-vraagden er ten gronde aan ligt.

En gesteld nu, dat bedoelde intellectueelen inderdaad en onbetwifelbaar meer begaafden zijn, dan zal dit toch eerst lang na hun schooltijd gebleken zijn, wanneer het hun onderwijzer zeker nog al moeilijk zou geweest zijn in hen ingenieurs, godsgeleerden of politiekiers te ontdekken en ze daartoe op te leiden. Dit zal misschien niet het geval zijn met de kunstenaars in het algemeen : Ribot erkent immers als één der eerste teekenen van kunstgenie de vroege rijpheid, de precociteit; en in vele gevallen geeft de kritiek die op historischen grondslag berust hem gelijk. Maar het gebeurt heel dikwijls, dat, door allerlei omstandigheden, de precociteit aanvankelijk een verkeerden weg opgaat; dat een later dichter, b.v., op tien- of twaalfjarigen leeftijd eerder blijken van beginnend teekentalent geeft, alleen omdat het instrument, waar hij later wonderen meê verrichten moet, hem nog onbekend is. Het is nu eenmaal eene meer natuurlijke verrichting, te teekenen dan verzen te schrijven... En daargelaten nog dat de paedagoog zich dus noodlottig vergissen kan bij zijne ontwikkelingspogingen en verder dat, zoo vele genieën vroeg rijp zijn, alle vroeg-rijpen daarom nog geen genieën mogen heeten, en er trouwens heel wat genieën worden gevonden die slechts op leeftijd blijk van hunne meerbegaafdheid hebben gegeven; blijft dan nog de

vraag, of, primo, de onderwijzer wel over de middelen, het talent en den takt zal beschikken, om dat jonge genie op het eenig goede, voor hem geschikte pad te leiden; en ten tweede - het is de hoofdzaak - of het voor de maatschappij als voor den voorbestemden enkeling, en voor dezen laatste vooral, wel wenschelijk is, hem tot kunstenaar op te fokken, of artistieken-broeikassen, uit bloot-humanitair gevoel, zelfs niet te verwerpen zijn. Want voor velen, men vergeet het niet, en dikwijls zelfs voor de allermeeft-begaafden, is het kunstenaarschap een doem, die niet eens vergoed wordt door het nut dat de samenleving er uit trekt. Varendonck herleze eens het zoo diepe, het zoo echte, en helaas zoo verschrikkelijke "Les Poètes de sept ans" van Arthur Rimbaud. En daarna zegge hij mij : 1°. wat een zelfs baanbrekend psycho-paedagoog met zulk een leerling in eene bijzonder voor hem ingerichte klas, waar zijne absurde en angstwekkende eigenschappen dienen aangekweekt, zou aanvangen; en 2°. of het niet zou gaan lijken op eene sociale misdaad, die eigenschappen, welke bij duur van tijd onafwendbaar hunne vrucht moeten dragen, te koesteren en te mesten - ik vind geen beter woord - tot vervroegde, overdrevene en daardoor monstruëuze vruchtbaarheid....

Ik ben zoo vermetel hier te verzoeken : geen bijzonder onderwijs, s.v.p., voor kinderen waar men sterk uitgesproken artistieken aanleg bij aantreft. Niets kan het kweken van ongelukkigen billijken. En liever, want beter voor hen, een onderwijs waaruit hun moge blijken de zoetheid van den handel of zelfs de geneuchte, als het anders niet kan, van de balie, den kansel of het kathedr.

Staat dus vast : slechts voor de kunst kan vroegrijp-

heid vastgesteld, en het is, wat Binet ook meene, niet gewenscht deze te ontwikkelen. Want niet in de wieg, noch zelfs in de eerste broek ontdekt men aanleg voor het vak van "geleerde, wijsgeer, godsgeleerde, geneesheer, ingenieur, professor of politicus." Dat men dit wordt laat zich alleen veel later, meestal bij de laatste jaren van het middelbaar onderwijs (op het oogenblik dat reeds bijzonder onderwijs gegeven wordt en de klassen voor meerbegaafden dus overbodig zijn) vaststellen. Alle besluit hieromtrent, genomen voor het vijftiende-zestiende jaar, loopt meestal verkeerd uit, zelfs waar particuliere neigingen, reeds heel vroeg bespeurd - voor wiskunde, b.v., of voor geschiedenis - het anders deden voorzien. Klassen voor meerbegaafden, bestemd voor kinderen die nog zelf hunne loopbaan niet hebben kunnen kiezen, zouden dus logischer wijze weinig kunnen dienen tot ontwikkeling van bijzondere eigenschappen. Het onderwijs zou er algemeen moeten zijn, en alleen intensiever. Dat is dan ook de eenige bedoeling, naar ik meen. Het gaat er om, het einde der lagere en middelbare studiën te bespoedigen. Met welk gevolg ?

Het doel tijd te winnen, berust op geen practischen grond. Men wordt immers niet tot hogere onderwijsinrichtingen toegelaten dan op een bepaalden leeftijd, berekend op den gemiddelden leeftijd van de middelmatig-begaafden. Het berust ook op een verkeerd inzicht : waar de geestelijke ontwikkeling op de levenservaring - ik spreek niet eens van de lichamelijke ontwikkeling - vooruit is, daar ontstaat eene verbreking van het evenwicht dat niet dan ontredderden voort kan brengen. Wij zijn, in elk opzicht, den tijd der eenzijdig-ontwikkelde kamergeleerden voorbij;

zijn wij over de positivistische wetenschap heen, laat ons daarom niet vergeten dat zelfs de metaphysica in het teeken van het pragmatisme staat. Meer dan ooit gaan wij sociaal voelen, en zij die, door hunne psyche of door hunne opvoeding, asociaal zijn, lijden eronder en laten niet na, bijna altijd, te dringen naar eene gemeenschap, die deze niet is misschien waar ieder aan offert, maar dan hooger, ideëeler, misschien minder-bereikbaar, maar daarom niet minder-werkelijk mag heeten, wijl dieper menschelijk misschien, of misschien goddelijker.

Om te besluiten : klassen van meerbegaafden zouden alleen "forts en thème" kweeken,.... wier meerbegaafdheid daardoor nog niet zou bewezen zijn, en die, wèl meerbegaafd, door die bijzondere klassen nog geenszins daardoor beter tot het leven zouden zijn voorbereid. Voor dezen, die inderdaad intelligenter dan hunne makkers zijn, of die eene bijzondere bekwaamheid in sommige vakken vertoonen, is vertraagde studie in practisch en in moreel geen hinderpaal. Voor anderen, die van bij prille kindschheid niet meerbegaafden, maar andersbegaafden blijken te zijn, moet de bijzondere klasse bepaald afgewezen : als een gewoon kind opgeleid te worden, is zelfs voor een buitengewoon kind - buitengewoon meer door zijne affectieve dan door zijne intellectuële hoedanigheden, zooals bij toekomstige kunstenaars het geval is -, is zulke gewone opleiding eene sedatieve en tonische weldaad. En trouwens, er zijn al slechte "geleerden, letterkundigen, kunstenaars, wijsgeeren, godsgeleerden, geneesheeren, ingenieurs, professoren, toonkundigen, politiekers, enz. enz.", genoeg. Het Belgische middelmatisme moet waarlijk dien weg niet opgestuwd. Onze waarde als volk zal er nooit eene

kultureele zijn : daar zijn wij vroeger te veel slagveld,
en thans nog te veel proefveld voor. Daarom moesten wij
maar streven naar betere ontwikkeling van de middelmatig-
begaafden; de meerbegaafden zullen toch altijd boven-
drijven; wat verdrukking zal ze niet schaden; terwijl
ze de schijnbegaafden voorgoed den nuttigen dieperik in-
sturen kan.... zelfs in dit land der aurea mediocritas....

Ik wensch het van harte.

N.R.C., 14 Januari 1914.

HERDERLIJKE VERMANINGEN

Brussel, 18 Januari.

Waarom het u verbergen ? Deze wintertijd, dit sneeuwweer benemen mij voor een goed deel mijn anders uitnemenden levensmoed. Mijne verkleumde vingers denken er nog nauwelijks aan, te gehoorzamen aan mijn geest, dewelke ervan afgezien heeft, logisch verband te brengen tusschen de schaarsche beelden, die de luister der zintuigen hem aanvoeren, bij schildpadtred of slakkendrafje. Hoe zegt Leo graaf Tolstoj het ook weer (vertaling Halpérine-Kaminsky) ? Hij zegt : "Je suis un peu fatigué aujourd'hui." Dit is eene leuze, die ik sedert eene gansche week op mezelf toepassen kan, zonder de minste valsche schaamte. En daarom zie ik er waarlijk met zekeren afschuw tegen op, u over twee onderwerpen te schrijven, die in andere omstandigheden aanspraak zouden maken, en terecht, op mijne gretige belangstelling, waarvan gij onvermijdelijk den terugslag zoudt ondervinden in gloeiende "correspondenties". Daar hebt gij eerst de vraag van het Nederlandsch-als-voertaal-in-het-lager-onderwijs : eene vraag, die de bespreking der schoolwet deze verlopen week heeft opgeroepen. En daar hebt gij die andere kwestie : het Kongo-beheer, verpersoonlijkt door minister Renkin, en de zendelingen die zich door dat beheer gekrenkt gevoelen : kwestie die eveneens dezer dagen voor het Parlement kwam.

Deze twee actualiteiten kon ik met goede vrucht voor u behandelen. Maar werkelijk : ik voel mij bijzonder medeloos. En heb daarenboven een prachtig voorwendsel om

er heden over te zwijgen : zij blijven nog steeds "hangend"; zij zijn nauwelijks ingeleid; eene oplossing ervan vertoeft nog steeds in het voorportaal der Kamerbespreking; bij de eerste weten wij nog niets van het inzicht der regeering ; bij de tweede moet de minister nog van repliek gediend; zodat, in elk geval, het interessante, het spannende, het bevredigende of het kwetsende; het conflict, de knoop, de dramatische botsing nog komen moeten. - Wat doet in zulk geval, de nauwgezette en voorzichtige verslaggever ? Hij glimlacht, en hij wacht. En, is mijn glimlach nu ook bijzonder bleek vandaag - ach, hoe moedeloos ik ben ! - ik wacht dan maar liever.

Te meer daar ik u een paar gebeurtenissen heb mede te deelen, waar, evenals bij Kongoleesche moeilijkheden met zendelingen, de geestelijkheid de hoofdrol in speelt. Hetgeen meest altijd aangename lektuur biedt. Die ik u niet wil onthouden.

Gij hebt een te voortreffelijk geheugen, om vergeten te zijn dat, laatsten zomer - hoe ver zijn wij daarvan verwijderd ! -, een oud-professor der Gentsche Hoogeschool, Adolf de Ceuleneer genaamd als ik mij niet vergis, België en het naastliggende buitenland beroerde met een pamflet tegen de Kunst-op-de-Wereldtentoonstelling. In naam der aesthetiek, waar hij zich den best-doorvoeden kweekeling en secuursten verdediger van achtte, trok deze emeritus te velde tegen het gebrek aan linnen en ondergoed, dat sommige geschilderde en gebeeldhouwde personagiën in de afdeling Schoone Kunsten onbeschaamd en zelfs met blijkbaar voorbedachten rade vertoonden. Deze Lohengrin der bedreigde Deugd ging verder : hij wierp zich op tot den Boudewijn van Constantinopel der geteisterde Schoonheid. En ik zeg

het recht-uit : al kon ik mij te dien tijde onmogelijk vereenigen met de beweegredenen en drijfveeren, die dezen Michaël der raphaëlitische zedelijkheid de speer der wrakende pen in de spierige hand gaven, ik geef thans gaarne toe, dat op sommige plaatsen, de eerbaarheid van enkele voorbestemden in het gedrang kon komen, en de zin voor kunst - en zelfs gekleede kunst - van ontwikkelde gevoeligen niet dan gekwetst, gehavend, of althans beteuterd enkele lokalen verlaten kon.

De heer De Ceuleneer, Jeremias der gekrenkte kunstprincipes, liet niet na, (het ware al te ver gedreven nalatendheid geweest !), aldra in zijn voorvechterschap gevolgd te zijn door de Belgische bisschoppen, die, argeeloos, al te veel vertrouwen hadden gesteld in het voor een goede helft onverdacht-rechtgeloovig tentoonstellingsbestuur. Vermaningen en herderlijke aanbevelingen bleven niet uit. De expositie kon niet meer gelden voor de veste van het onschuldig vermaak, - iets wat trouwens alleen belanghebbenden konden beweren. De geestelijkheid kreeg bevel, de geloovigen kregen den raad, enkele gelegenheden onbezocht te laten. En het is te hopen, en zelfs te verwachten, dat gelegenheden als niet-bezoekers er zich goed bij bevonden. Maar wie er wél voor een goed deel onder leed : het bestuur der tentoonstelling, waar zooveel probate regeeringslieden aan het hoofd stonden.

En dit blijkt nu weer, al is de expositie sedert vier maand gesloten. Genoemd bestuur dan had aan een jong Belgisch beeldhouwer, die den prachtig-romantischen naam van Marnix d'Havelooze voert, een paar bekende en zeer geprezen beelden gevraagd tot versiering der tentoonstellingstuinen. Marnix d'Havelooze nu, die heel veel talent

bezit, heel veel sukses heeft en terecht aanspraak mag maken op eenigen eerbied voor zijn arbeid, stond beide werken af, die dan ook een monumentale trap kwamen te tooien met hunne gratievolle... naaktheid. Want die beeldengroepen waren uiterst ongekleet, en hunne leden misschien niet geheel naar de normen van jhr. De Ceuleneer's schoonheidsbeginselen. Met het gevolg dat die werken wél werden geplaatst, - maar na enkele dagen spoorloos verdwenen. De navraag des heeren d'Havelooze, die terecht ongerust werd (hoe ver gaat de behendigheid niet der tentoonstellingsgawddieven !) bleef zonder voldoende antwoord. In elk geval zag men ze op de hun toegedachte plaats, waar de wensch en wil der tentoonstellingsregering ze gesteld had, al mochten zij het er maar enkele etmalen uithouden, niet terug. Marnix d'Havelooze tempeestte : het hielp niet méér, dan dat hij karpers met oude schoenen had willen visschen (wat inderdaad heel moeilijk is). En heel de tentoonstellingstijd verliep, zonder dat "La Toilette" en "La Danse" hunne door de directie uitgezochte en toegewezen plaats weer in kwamen nemen... Nu vindt de beeldhouwer deze handelwijze unfair. Hij kan het zich in het hoofd niet krijgen, dat men afwijzen gaat wat men zelf heeft gevraagd; dat men verwerpt wat men, om zijne goede hoedanigheid, gretig besteld heeft. Men zou het nog niet doen met een beefsteak. Met hoogstaand beeldhouwwerk is het nog minder voeglijk en geoorloofd. En wat doet Marnix d'Havelooze ? Hij sleurt de verantwoordelijke leiders der tentoonstelling voor de vierschaar van zijn vaderland. Hij eischt geldelijke vergoeding voor de moreele schade. De bewondering die zijn arbeid moest verwerven en ontberen heeft hij in franken

beraamd. En - het woord is aan het gerecht....

Het zou idioot zijn, hier rechtstreeksche inmenging van de geestelijke overheid in te zien. Maar dat de geest dier geestelijkheid hierbij geheel afwezig zou zijn geweest : men kan het zich moeilijk voorstellen. Welke De Ceuleneer heeft hier het tentoonstellingsbestuur tot deze nogal beschamende palinodie gebracht ? De vraag dringt zich op. En blijft ze misschien voor eeuwig onbeantwoord : wat dan in elk geval te denken van de lichtzinnigheid der verantwoordelijke directeurs, die de medewerking van befaamde artiesten inroepen om ze cito met afschuw af te wijzen ?...

Rechtstreeks ditmaal, en zonder doekjes erom, kwamen dezer dagen onze bisschoppen tusschen in zake tango en damestoilet. Het werd u reeds medegedeeld : een herderlijke brief banvloekt de huidige modes en maakt tot doodzonde niet alleen het dansen van tango, maar ook van den berenpas, van turkey-trott, van Gaby-glide, waarvan het de Herders walgt, de namen te noemen. Zij schijnen trouwens heel goed op de hoogte te zijn, de Herders, en bezitten een bijzonder-suggestief uitdrukkingsvermogen. Luistert maar hoe stipt en tevens elegant de tegenwoordige dames-toiletten worden omschreven : "l'exiguité des draperies, la transparence des étoffes, la forme du vêtement, la disposition suspecte des lignes" : men gaat waarlijk vreezen dat de hogere geestelijkheid in sommige omgevingen verkeert, waar men ze niet zou zoeken, en daar dan ook bijzonder goed heeft toegekeken....

Van hun standpunt uit, en ook van het standpunt uit van ieder die, gekomen tot den leeftijd der discretie, alle overdrijving wansmakelijk, zooniet per se onzedelijk

vindt, hebben de bisschoppen natuurlijk over van gelijk. Hunne argumenteering echter lijkt mij verre van zuiver. Hetgeen nochtans, bij vermaning aan redelijke wezens, eene hoofdvereischte is. Zoo verwerpen zij de vrouwelijke modes omdat zij "ne sont plus des moyens de vêtir harmonieusement la femme honnête", en omdat zij verder zijn "des artifices calculés pour la livrer à la convoitise".

En nu hoef ik maar die heeren terug te roepen tot hunne dierbare jeugd, die ik plaats in het Tweede Keizerrijk. Die tijd was wel, op gebied van zeden een der rotste die Europa gekend heeft. Al verborg de decadentie er zich onder sentimentaliteit, de sentimentaliteit bedekte er nauwelijks het verst-gedreven dévergondage. En het was nochtans de tijd der hoepelrokken, het gruwel dat geenszins "calculé" was om de vrouw aan "convoitise" over te leveren, en dat als middel "de vêtir harmonieusement" evenzeer te verwerpen is : een bewijs dat vorm van toilet niet noodzakelijk onzedelijkheid meebrengt. Wat tango aangaat : het is mijn lievelingsdans. Ik dans hem heele dagen en heele nachten. Ik dans hem op plankenvloeren en, sedert verleden week, op het ijs. En, recht-uit gezegd, ik vind hem heel wat minder bedwelmend dan walsen. Ik ga verder en beweer : voor een argeloos jong meisje is hij veel minder gevaarlijk. Want, geeft hij aanleiding tot gebaren, die den "homme averti" verdacht voorkomen, de onschuldige, geen-kwaad-vermoedende jeugd zal in het ronddraaien van de verouderde dansen heel wat meer prikkels vinden. De tango, sensueel van aard, eischt bij beginnelingen te veel cerebrale inspanningen, en is verder te bedaad, dan dat hij de zenuwen op zinnelijk gevaar af prikkelen zou. En dan....

Ja, dan : het komt noch op de kleêren, noch op den dans aan, hoe zij ook wezen of heeten : het komt op de mentaliteit, op de moraliteit, op de ziel aan. Zeker, het zuiverste en schoonste gemoed kan bezoedeld worden, maar dan zeker niet meer door spanrok dan door crinoline, niet meer door tango dan door wals.

Dat de bisschoppen tegen de aanleidingen-tot-falen verwittigen, is natuurlijk en prijzenswaard. Maar dat er thans meer dan vroeger noodwendigheid toe bestond, kan worden betwijfeld.

N.R.C., 21 Januari 1914.

MINISTER EN ZENDELINGEN

I

Brussel, 20 Januari.

De feiten liggen ongetwijfeld nog in uw uitnemend geheugen. En lagen zij er niet meer in, treur daarom niet : het vervolg van dezen brief zal ze er opnieuw binnenvoeren. Daartoe dient hij immers, nietwaar ? Ik stel dan ook uw geduld niet langer op de proef, en vang aan, wat ik verleden week al had moeten beginnen, maar het toen niet deed, omdat de behandeling der zaak (en bij de heerschende koude !) nog zoo weinig om het lijf had. Heden echter zijn wij, hoewel nog verre van klaar, toch al een heel eind opgeschoten. Zoodat gij aan dit gepraat wat meer zult hebben dan ik u verleden week bieden kon.

Gij hebt den titel van dit stukje gelezen : hij is te duidelijk, dan dat ik hem u verklaren zou. En die verklaring vindt gij trouwens verder.

"Wij stellen vast", aldus, verleden Dinsdag, de linkerszijdsche heer Brunet, "dat zeker blad, ingegeven door een lid van deze Kamer, den heer Briffaut, hoofdredacteur van het "Bulletin anti-maçonique" en groote vriend van de Jezuïeten, de hoogere ambtenaars der kolonie, en zelfs de minister derzelfde onophoudend aanvalt. Het heet, in die aantijgingen, dat bedoelde ambtenaars en zelfs minister Renkin gehoorzamen aan zekere vrijmetselarij. Natuurlijk weêrstaat geene enkele dezer aanklachten aan grondig onderzoek. De toestand echter is pijnlijk en ernstig. Wat bedoeld wordt : het hooger bestuur van Kongo in verlegenheid te brengen, om aan sommigen toe te laten,

buiten de wet te treden. Wie zijn die sommigen ? De Jezuïeten-zendelingen. Om aan de wet te ontsnappen, willen zij den minister treffen. - Zeker, die zendelingen zijn voortreffelijke mannen, die in Kongo heel wat diensten bewijzen. Maar daarom hebben zij nog het recht niet, de wet over het hoofd te zien. In 1906 ontstond tusschen Rome en den Kongo-staat eene overeenkomst : geschillen tusschen missionarissen en ambtenaars zullen door de administratieve overheid worden beslecht. Slechts bij beroep zou de hulp der hoogere - kerkelijke en civiele - overheid worden gevraagd. Dit laatste nu, wat minister Renkin ook bewere, is in onderhavig geval reeds geschied. En dat verwijten wij hem : hij heeft de civiele autoriteit over het hoofd gezien. Want welke actie kan een wereldlijk ambtenaar bij den Heiligen Stoel oefenen ? Daarom beging minister Renkin eene fout, die hij thans vergeefs wil goed maken. - Wij moesten nu maar eens de kolonie buiten onze eigene Belgische politiek houden. Dat is voor ons Belgen nu wel heel moeilijk, - maar toch noodig. Al was het maar om te beletten, dat de fanatieke klerikalen ons af zouden schilderen als de vijanden der zendelingen, om des te beter het autocratische dezer zendelingen in Kongo te bevestigen. Wel legt de akte van Berlijn ons de bescherming van alle zendelingen - ook de protestantsche - op. Maar dit is nog geen hooger bevel, om de Jezuïeten maar te laten begaan. Minister Renkin heeft het zelf in den Senaat verklaard. "De civiele overheid dient altijd en door ieder geëerbiedigd" zegde hij. Het is hetgeen de protestantsche missies tot hiertoe hebben gedaan.

Terwijl de minister al meer dan eens Roomsche zendelingen tot de orde terug moest roepen. Dit kan voor dezen

eene ontgoocheling zijn geweest; zij konden het er voor houden, vervolgd te worden door hunne eigene vrienden. Want de kerk beroept zich wel op het gemeene recht, als zij minderheid is, maar wil er niet van weten als hare vrienden aan het bewind zijn. De Roomsche zendelingen bewerken Kongo volgens twee stelsels. Het stelsel der Jezuiten, dat erin bestaat, de bekeerde zwarten te vereenigen in kapel-hoeven, is onsociaal. Daaruit zijn dan ook alle betwistingen en wrijvingen met den staat ontstaan. Maar men wil alle schuld leggen op de vrijmetse-laarsloges, die in Kongo zouden bestaan. En het is de heer Briffaut die er zich mee belast heeft, het te bewijzen. Doch de eenige loge die bestond is ontbonden !.... De heer Briffaut heeft een vrijmetselaar op den neus : deze belet hem, verder te zien. Van daar al de leugenachtige aantijgingen van het "Bulletin anti-maçonique." Hij heeft de heer Renkin persoonlijk aangerand. En dit moge nu eene persoonlijke kwestie zijn : ik beken dat ik ongerust word. Staat het beheer onzer kolonie niet op het spel ? De paus is met de zaak bemoeid, doch wij, Belgische Kamerleden, weten er zoo goed als niets van. "Persoonlijk heeft geen enkel lid der regeering zich tot Rome gewend", zegt minister Renkin. Maar - onpersoonlijk ? Wat ik niet kan dulden is, dat de Belgische regeering zich wende tot den Heiligen Stoel om een Belg tot de orde terug te roepen, al was die Belg nu ook een Jezuit. Tegenover de Jezuiten heeft men zich maar al te lang slap en lankmoedig betoond. Wat wij van den minister eischen : gelijkheid van behandeling voor allen, en zonder dubbelzinnigheid !"

"Jawel", antwoordde Renkin : "eerste plicht van een

minister is, zijne ambtenaren te verdedigen waar het nood geeft, zooals hij ze treffen zal waar hij moet. De zendingen hebben in Kongo meer dan hun plicht gedaan : zij hebben den staat meer dan eens geholpen, zonder dat kan gezegd worden dat zij aan den staat hun wil wilden opdringen. Ik kan verklaren dat de Jezuïeten zich tegen de werking van den staat niet hebben verzet; o.m. hebben zij niet geweigerd, belasting te betalen. De verhouding tusschen zendelingen en civiele ambtenaren wordt geregeld door de acte van Berlijn. Deze, meent de heer Brunet, is vervallen. Het is eene vergissing : de conventie van 1906 tusschen België en het Vatikaan werd nooit opgezegd, en krenkt geenszins het publieke recht. Het is volkomen ongegrond, te zeggen dat deze ambtenaars onder den dwang van Rome zouden staan. Diplomatische relaties vallen binnen de bevoegdheid van den minister van buitenlandsche zaken : ik-zelf heb dan ook bij den Heiligen Stoel geen stappen gedaan, in de overtuiging dat ik slechts van het Belgische parlement afhang. Onze plicht is, de missies te steunen. Het is dan ook belachelijk te beweren, dat wij onder maçonischen dwang zouden handelen. Het bewijs van de inwerking der vrijmetselarij op de Kongoleesche magistratuur moet nog geleverd. En trouwens, persoonlijke tekortkomingen van enkelen brengen nog de ongeschiktheid niet mee van het geheele bestuur. Ik beteugel de misbruiken, maar weet de verdiensten te erkennen. En de politieke overtuigingen van mijn ambtenaars gaan mij niet aan. Ik zal dan ook nooit iemand treffen, alleen omdat hij vrijmetselaar zou zijn. En wat een vreemd prelaat nu ook moge meenen over eene staatsorganisatie, waar vrijmetselaars in betrokken zijn : ik zal hem doen opmerken, dat wij

onze eigen zaken ook wel buiten zijne eminente tusschenkomst zullen weten te regelen." De heer Briffaut steunt de aanklachten van "Le Patriote". Hij heeft ongelijk. Die aanklachten gaan uit van een individu die, erfelijk belast, een dief en een dronkaard is, en die voor leugen of laagheid niet terugdeinst. Hij heeft ongelijk, de heer Briffaut, een magistraat aan te klagen, die algemeenen eerbied verdient. Hadde hij, de heer Briffaut, de zaak ineens voor het parlement gebracht, in plaats van naar eene lasterlijke perscampagne te luisteren, dan hadde de verantwoordelijke minister hem onmiddellijk te woord gestaan, en wat thans gebeurt, zou achterwege zijn gebleven. Maar neen : men kiest het moeilijkste oogenblik uit voor minister en ambtenaars, om gehoor te geven aan oud-veroordeelden, die hun gal willen uitspuwen. Steeds ben ik katholiek geweest. Maar juist omdat ik katholiek ben, zal ik rechtvaardig blijven tegenover iedereen."

Aldus, verleden week, minister Renkin.

En nu vandaag....

N.R.C., 22 Januari 1914.

* *

*

II

Brussel, 20 Januari.

Vandaag dus.....

Maar laat ik u eens voor goed zeggen, dat ik mij voor-

loopig in deze van alle beoordelingen onthouden wil. Ik verzwijg u wat ik denk over Brunet; ik wensch mijn oordeel niet bekend te maken over de rede van Renkin; wat heden de Broqueville, Woeste en Briffaut zegden, zal hier aan u voorbijgaan zonder dat ik er commentaren aan toevoeg. Want de bespreking is nog verre van afgelopen. Volgenden Dinsdag wordt ze voortgezet, en het is te verwachten, dat zij dan nog haar einde niet bereikt. En mijne bedoeling is, u mijne eigene opmerkingen niet te onderwerpen, zoolang alle advokaten voor en tegen hun wordeken niet hebben gelost, - hun wordeken, dat u hier onpartijdig in beknopten vorm wordt weêrgegeven.

Vandaag dus kwam het hoofd van het kabinet, minister de Broqueville, aan het woord, en, dikwijls onderbroken, deelde hij mede : "Toen de kolonie door België werd overgenomen, laadden wij ons daardoor verplichtingen op den hals, die wij thans niet moeten willen afschudden. Ons doel moet zijn, het welslagen van ons kolonisatiewerk te verzekeren, en daartoe moeten wij leeren, breed te zien, buiten kleingeestigheid om. Recht en waarheid zijn daarbij onze hechtste steun. Alle persoonlijke kwesties moeten hierbij vervallen. Slechts de toekomst moet ons bezighouden. Men heeft vergissingen begaan. Sommige ambtenaren hebben gefaald. Maar de regeering heeft het zich steeds als eersten plicht gerekend, alle misbruiken tegen te gaan. Waar Augiasstallen zijn, worden zij gereinigd. En het is dan ook een dienst bewijzen aan de regeering, die Augiasstallen aan te duiden. Eén onzer heeft de vuilnishoopen ontdekt en aangetoond : dat Kamerlid handelde met moed en volgens zijn geweten.

De heer Briffaut heeft anders niet dan edele en be-

langlooze inzichten, zijne bedoelingen zijn die van de groote kolonisators. En daarom schat hij naar hunne echte waarde de zendelingen, zonder dewelken de kolonisatie onmogelijk ware. - Gij zegt : hij, men, de rechterzijde doet de ambtenaren te kort. Men bewijze het. Waarheid echter is : samenwerking tusschen missies en wereldlijke overheid is noodig. Belet de wereldlijke overheid de christelijke werking der zendelingen, dan werkt zij ons koloniaal doel tegen. En nu zegt de minister van koloniën wel : er is geen coalitie tegen de missionarissen; maar hij loochent de persoonlijke vijandschap van sommigen niet. Hij is in deze al moeten tusschenkomen. Want wat wij van onze ambtenaren moeten vergen : de hoogstmogelijke, de zuiverste mentaliteit. Deze kan de vrijmetselarij ons niet bezorgen. En daarom drukte de betrokken minister den wensch uit, haar geen werkdadig deel in het koloniaal bestuur te zien innemen. Hij vond het verkeerd, dat in Kongo loges bestonden. Ik heb hetzelfde gezeid voor het Belgische leger : het land heeft mij gelijk gegeven. En zoo eene instelling zich tot doel stelde, de zendelingen tegen te werken, dan zou een ambtenaar te kort schieten in zijn plicht, door van die instelling deel uit te maken, vermits hij aldus rechtstreeks den staat tegenwerken zou. Gambetta zei eens, dat anticlericalisme geen uitvoerartikel is : hij bedoelde ermee, dat kolonisatie buiten politiek moet blijven. De missionarissen gaan naar Kongo niet, dan om zielen te winnen voor het vaderland. Volgden alle wereldlijke ambtenaren ze daarin na, de toekomst der kolonie ware verzekerd. En wij werken eraan, dat aldus geschiede. Want, met zelfde wetten voor allen, wenschen wij van allen zelfde plichts-

betrachting.

- "Ik zal kort zijn," beweert daarop de heer Woeste, die het inderdaad in elk opzicht is. "De heer Briffaut zal zich-zelf wel wit wasschen in deze zwarte geschiedenis. Ik plaats mij op een meer principieel terrein. Gij, oppositie, hebt als hoofddoel : de zendelingen in Kongo te vernegeren. En daarom roept gij het conflict Briffaut-Renkin in het leven. Snapt gij mijne sluwheid ? Ik wel ! Ik wil dan ook met de oppositie niet meêgaan, en de punten op de iota's zetten, gelijk Demosthenes zou hebben gezegd. - In wat verschilt des heeren Renkin's meening van deze des heeren Briffaut ? In kattedelletjes, in zeepbelletjes, in belletjes tout court, dien men ons tot beschaming onzer regeering aanbinden wil. De heer Briffaut heeft de werking der vrijmetselarij in Kongo ontdekt. Hij stelt ze aan de kaak. En hij heeft geen ongelijk. Dat hij vergissingen heeft begaan ? Errare humanum, zei eens iemand, die geen klerikaal was. Het belet niet dat hij goed doet, de heer Briffaut, de actie van geheime genootschappen in Kongo te willen breken, en er de Jezuïeten, die lang niet zoo schuldig zijn als men beweert, tegen te werken. Men zegt : ze willen, de Jezuïeten, de wet te buiten gaan. Maar er zijn, in spiritueele orde, vraagstukken, die deze vrijheid, deze onafhankelijkheid, billijken zouden. Daar kunnen moeilijkheden uit voortspruiten ? Goed : laat ons samenwerken om ze uit den weg te ruimen. Door tusschenkomst van Rome ? Jawel, want de overeenkomst van 1906 blijft, tot ons aller heil, bestaan, en slechts de loges zullen erover klagen. Deze streven naar macht in Kongo. Daar moeten de zendelingen de slachtoffers niet van zijn !"

En nu is het zoowaar de heer Briffaut-zelf, die aan het woord komt.

Maar slechts de helft van zijne argumentatie komt te ontrollen.

En komt eerst Dinsdag a.s. klaar.

In welke handelswijze ik hem volgen wil, daar de heer Biffaut zeer interessant is, en ik het belang van zijne redevoering niet wensch te versnipperen.

N.R.C., 22 Januari 1914.

EENE NIEUWE SCHOOL

Brusel, 22 Januari.

Sedert enkele jaren, en meer bepaald sedert enkele weken, houdt België zich bezig met zijn schoolwezen, meer en beter dan dit vroeger het geval is geweest. Behalve de schoolwet, die wij aan het bespreken zijn in de Kamer, is, zooals ik u verleden week schreef, de vraag aan de orde of wij geen klassen voor meerbegaafden zouden gaan stichten; terwijl de stad Brussel eraan denkt, haar normaal-onderwijs door het inrichten van postnormale leergangen uit te breiden. Voor extra-normaal onderwijs zorgt het ministerie van wetenschappen en kunsten al geruimen tijd: het heeft een specialist, Dr. J.J. Van Biervliet, professor in de proefondervindelijke psychologie aan de universiteit te Gent, belast met paedagogische voorlezingen, die, als ik mij niet vergis, bestemd zijn voor de schoolopzieners en de schoolhoofden der staatslagere inrichtingen. En de nu sedert jaren bestaande gemeentelijke normalscholen van Brussel staan vooral bekend om hun zeer modern, zeer vooruitstrevend onderwijs. Overal wordt gezorgd, met ijver zoo niet steeds met doelmatigheid, voor goede leerkrachten; men leert aan de jonge onderwijzers inzien dat, evenzeer als geleerdheid, persoonlijk inzicht hun onontbeerlijk is; dat de studie van het kind den vorm van onderwijs aan dat kind bepalen zal; dat dit onderwijs naar den aard der kinderen verschillen moet. Men is zelfs wat ver gegaan, hier en daar : sommige jonge, intelligente en vooral onversaagde leraars, die waren gaan liefhebben in psychophysiologie, zonder daar echter de onontbeerlijke

wetenschappelijke opleiding toe te hebben, heeft men in hun arbeid gesteund, zonder altijd na te gaan of de uitslagen van dien arbeid op vasten en betrouwbaren grond berustten; zoodat wij thans in België een aantal psychopaedologen bezitten die vol goeden wil zijn, maar waarvan de proefnemingen, in de klas aan welker hoofd men ze geplaatst heeft, daarom nog geenszins beantwoorden aan de verwachtingen. Zoo wordt weleens verwarring teweeggebracht, al was het alleen maar vanwege gebrek aan eenheid in het geleidelijke onderwijs van het kind, dat van de eene klas tot de andere naar eene verschillende methode opgeleid wordt.

Want, zoo het lager onderwijs in zijne uitkomsten niet beantwoordt aan de onloochenbare pogingen die, officieel en niet officieel, gedaan worden om het te verheffen, dan kon dit wel liggen aan het onsamenvangende van die pogingen. Persoonlijk initiatief is eene schoone zaak, en men kan niets dan lof hebben voor den jongen onderwijzer die, na zijn officieelen leergang in de paedagogie en in de methodologie, - van de zedeleer zal ik maar niet spreken - zich toelegt op de studie der nieuwere gedachten over en stelsels van opleiding. Zoo hij echter nu die gedachten en die stelsels toe gaat passen op zijne leerlingen, die komen uit de handen, of in de handen overgaan, van onderwijzers, die zich om het nieuwe niet bekommeren en de oudere methodes blijven volgen - het is immers hun recht -, dan lijden die leerlingen daaronder, en het bekomen resultaat, verre van het algemeene peil der geleerdheid te verhoogen, is negatief.

Denk niet dat ik hier een toestand aanklaag die onbestaande is. En ten bewijze : weet gij hoe een kind tot

bij het einde zijner middelbare studies (klassieke of moderne humaniora) ten onzent opgeleid wordt ? Het bezoekt eerst eene lagere school, waar het onderwijzers kan hebben die opgekweekt zijn, 't zij in eene staatsnormaalschool, 't zij in eene gemeentenormaalschool (in de groote steden), 't zij in eene bisschoppelijke normaalschool.

Nu is het leerplan in de drie soorten normaalscholen theoretisch hetzelfde : maar welk verschil in de uitvoering van dat leerplan ! Terwijl de staatsnormaalscholen bezadigd, en eerder behoudsgezind zijn in hun onderwijs, en meer bepaald wat paedagogie aangaat, zijn de kweekscholen van steden als Brussel vooruitstrevend en zelfs een tikje anarchistisch, terwijl de inrichtingen, die onder uitsluitend bestuur en toezicht der bisschoppen staan buiten alle inmenging, tenzij de geldelijke, van den staat, vooral kunnen gelden als onderwijzersfokkerijen, waar alle moderne gedachte verdacht is, zoo niet steeds uit den booze. Nu is het in de groote steden gewoonte geworden, dat zij geene leerkrachten aanwerven die in hunne eigen scholen zijn opgeleid. Dit brengt natuurlijk eene zekere eenheid in het lager onderwijs. Maar die gewoonte is geen wet, en is voor mindere steden en op het platteland door het feit zelf onbestaande, zoodat een leerling opvolgenlijk drie onderwijzers kan hebben die uit eene staats-, eene gemeentelijke, en eene bisschoppelijke normaalschool komen. Gij stelt u de verwarring voor van zulk onderwijs, en hoe het kind eronder moet lijden. Waarbij dan nog gebeuren kan, dat onder die onderwijzers er zich een bevindt die op eigen houtje de jongste methodes is gaan bestudeeren, en ze op zijne klasse toepassen wil... Maar dit is nog niet alles : bij 't verlaten der lagere

school, waar de verscheidenheid der leerstelsels zeer zeker niet zal bijgedragen hebben tot de degelijkheid en de aanwending der kennis, komt het kind op een athenaeum of op een bisschoppelijk college (van de inrichtingen van middelbaar onderwijs lageren graad spreek ik niet : zij zijn, ook in zake paedagogie, alleen voortgezette lagere scholen). Daar komt het, op twaalf-dertienjarigen leeftijd, op het oogenblik dus dat, bij 't aanwerven van eene zeer compacte wetenschap in betrekkelijk-korten tijd, stipte, scherp-omschreven, mathematisch-nauwkeurige methode onontbeerlijk zou zijn, - daar komt het in handen van leeraars... die van opvoedkunde niet de flauwste idee hebben.

Op het athenaeum zijn het doctors in al wat gij wilt, die in hun vak soms heel knap zijn, die wetenschappelijken arbeid leveren van hooge waarde, maar op de universiteit niet den geringsten leergang van paedagogie of methode-leer te volgen hadden. Op de colleges zijn de leeraars priesters; o, meestal uitnemende priesters, de intelligentste die men in de seminaries heeft kunnen vinden, die men daarenboven op de universiteit te Leuven tot deskundigen in het vak, dat zij zullen onderwijzen, heeft laten opleiden; velen ervan zijn eveneens doctor in het eene of andere. Maar.... van opvoedkunde hebben zij evenmin verstand, als een karper van handschoenen.... Hier is dus niet alleen gebrek aan eenheid in de wijze van onderricht : alle methode is uitgesloten, of althans overgelaten aan het persoonlijke ingenium van den leeraar, die een uitstekend geleerde kan zijn en tevens de onmogelijkste der schoolmannen....

In dit laatste zou nu wel te verhelpen zijn : men make

de leergangen van paedagogie, die in de universiteiten alleen op het papier bestaan, werkdadig en verplicht. En daar wij niet meer dan vier universiteiten bezitten, zullen wij dan ook maar hoogstens vier richtingen te vreezen hebben, wat nog zoo heel veel niet is. Te meer dat op de hoogeschool een cursus in de opvoedkunde per se een ander karakter krijgt dan op de normaalschool, waar hij leiden moet tot den omgang met veel jongere kinderen, die intellectueel en naar het karakter veel minder gevormd zijn, en dus in dit opzicht heel wat meer zorg eischen en heel wat meer werken in een zelfde opvoedingslijn, dan het geval is op athenaeum of college.

Op de normaalscholen is het dan ook van grooter gewicht, dat naar die eerbied gestreefd worde. En deze is te moeilijker om te bereiken, dat de normaalscholen zoo talrijk zijn, en zoo uiteenlopend van karakter. Een nieuw en gelijkvormig leerplan instellen, zelfs op de jongste opvattingen gesteund, zou al weinig baten, - tot eeuwige schade dan der schoolkinderen en van het algemeene peil der geleerdheid.

Slechts plaatselijke pogingen kunnen er dan ook toe leiden, de gewenschte verbetering tot werkelijkheid te maken. Het is dan ook het doel der Nieuwe School, waarvan ik hier de stichting vermelden wil.

Ik sprak u al meer dan eens over de machtige "Ligue de l'Enseignement" te Brussel, aan wier hoofd oud-burgemeester Karel Buls staat. Reeds had die "Ligue" eene model-school ingericht. Nu wil zij, ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan, voor den model-onderwijzer zorgen, door het stichten van eene "Ecole de Pédagogie". Zij wil ervoor zorgen, dat de dialectische opvoedkunde,

deze die het houdt bij formules en op intellectueel empirisme berust, vervangen worde door eene wetenschappelijke, die de kennis van anatomie, physiologie en psychologie van het kind, het abnormale als het normale, tot grondslag heeft. Zoo brengt zij niet alleen eene gelijke verstandhouding tusschen al hare leerlingen : zij belet, dat dezen, die op eigen hand gaan studeeren, verdwalen zouden op gebieden die voor hen gevaarlijk zijn. Aldus is haar nut onbetwifelbaar, en de lagere scholen der provincie Brabant kunnen er wèl bij varen.

Als men op die school voor paedagogie dan dit aller-eerste principie van gezonde opvoedkunde maar niet vergeet te onderwijzen : dat geen onderricht deugen kan, dat niet bij middel der moedertaal gegeven wordt.

Hier heb ik U juist iets over te vertellen. Gij zult het vinden in mijn volgenden brief.

N.R.C., 24 Januari 1914.

XAVIER NEUJEAN †

Brussel, 23 Januari.

Al is het een dicht verleden nog, toch behoorde reeds voor het groot publiek tot het verleden de liberale minister van State Xavier Neujean, waarvan gisteren de avondbladen het overlijden melden kwamen.

Nochtans, twee jaren geleden behoorde hij nog tot de Kamer der Volksvertegenwoordigers. Maar zijne rol was er lengerhand eene bescheidene geworden. Of beter : hij was op sommige groote tooneelspelers gaan gelijken, die bij ouder worden zeker niets van hun talent, en minder nog van hun geëerbiedigd gezag verliezen, maar slechts zelden nog, en alleen bij groote gelegenheden en in uitzonderlijke gevallen, van dat talent blijk geven en hun gezag opnieuw komen staven bij hun oude ervaring en hun steeds jonge kunde. De twee laatste jaren van zijne politieke loopbaan verscheen Neujean niet heel dikwijls meer in de Kamer. Zijn laatste optreden aldaar, en een gewichtig optreden, was, als ik mij niet vergis, ten voordeele van zuiver algemeen kiesrecht, dat hij, na lange aarzeling, was bijgetreden. Daarna verdween hij : in 1912 liet hij zijne plaats in het Parlement over aan zijn zoon.

Die plaats had hij zelf bekleed met eene waardigheid, die in de Belgische Kamer zelden werd bereikt. Want Neujean was de waardigheid-zelve. Luiker-Waal bezat hij al de beminnelijke en innemende beleefdheid die zijne stadsgenooten aangeboren is. Een krasse man-op-leeftijd, van middelbare gestalte, het nog volle gelaat rozig in de kroon van het spierwitte kroeshaar, de gelige snor goedig

over den mond, maar vinnig de vleugels van den kleinen arends-neus, en onder de nogal ruige wenkbrauwen de schrandere en onderzoekende oogen : zoo trad hij op u toe, reikte u de kleine mollige bischopshand, sprak u toe met zachte en melodiëuze stem en eene natuurlijke gratie die eerbied wekte voor zulken schoonen eenvoud - want in zijne manieren was Neujean een aristocraat,.... zooals men er onder de aristocraten weinig vindt;-maar men werd aldra gewaar dat deze man geen ijdele woorden sprak; dat deze vriendelijkheid geen toegevendheid beteekende; dat de goede en waarlijk-voorkomende manieren daarom nog geenszins eigen besliste meening, zelfgekweekte en gewogen overtuiging uitsloten. - Zoo in den persoonlijken omgang : zoo ook in de Kamer. En daarom luisterde men zoo graag naar hem, en bleef zijne rede nooit zonder eenigen nuttigen uitslag. Niet dat hij de inzichten zijner tegenstrevers aan 't wankelen bracht of te keeren vermocht. Maar zijne bezadigdheid, die evenzeer van kwetsen als van vleien bleef, en bij alle sierlijke urbaniteit nooit faalde waar het gold de wonderbare plek, het "défaut de la cuirasse" aan te duiden, dwong dezen, tegen wien hij het had, zich te verdedigen waar hij werkelijk was beklaagd van ongelijk, of althans zijn gezichtspunt te belichten met nieuwe argumenten, die er vaak de onhoudbaarheid van zouden bewijzen.

Maar Neujean, matig redenaar, die niet hield van rhetoriek, was een eersterangs-dialectieker. Zijn geluid was nooit heel groot geweest, hoewel nimmer, zelfs in de laatste jaren, wanneer het beslist zwak was geworden, onaangenaam door rauwheid of schorheid. Het was een mooi salon-geluid, dat zich nooit forceerde, nimmer streefde

naar tribune-sukkes, en dan ook nooit oratorische trucs gebruikte. Het was niet pijnlijk als dat van Hector Denis, die zich inspande om zijne aphonie uit te zetten tot ampele periodes. Het deed niet valsch en pompeus aan als dat van den verouderden en gebroken Janson, die, in de keus reeds van bijzonder-klinkende woorden, geholpen door middeltjes die op eene onvoorbereide of argelooze meening vat hebben, een bijval zocht, die door zulke praktijken weleens bij een sceptisch publiek verkorven werd. Neujean, hij sprak.... zooals hij gebekt was. Het was kalm en harmonieus. En het imponeerde vooral door het scherpe, het logische, het onafwendbare der rede. Men mag wel zeggen dat Neujean nooit heeft verbluft. Maar dat hij, bij gevatheid, voorstelling en klem der redenatie velen heeft overtuigd, getuigt voor de heldere schrandereheid van dezen vooral beschaafden politicus : eene zeldzaamheid in België.

Zoo was hij tot voor enkele jaren. Maar hij werd ouder en ziek. Men zag hem maar zelden meer in de Kamer. En.... men scheen er hem, in de gewichtige besprekingen die sedert de verkiezing van 1912 onze aandacht hebben opgeëischt, en die voor België van zulk blijvend belang zullen blijken, nauwelijks te missen. Want wij leven vlug, wij zijn ondankbaar, en al te zeer zelf-ingenomen dan dat wij ons zouden bekommeren om wie achter wilden blijven. Ik zeg niet dat in de Kamer, zoo rechts als links, het parlementair verdwijnen van Neujean niet werd betreurd : ik spreek van het publiek, dat immers aan bescheidenheid, hoe talentvol ze ook weze, zoo weinig heeft.

Hem echter, die dagelijksch de politiek te volgen heeft, blijft de besliste hoe dan ook bezadigde, de ver-

hevene hoewel vriendelijke figuur van Neujean onvergetelijk. Hij was onder de laatste vertegenwoordigers van eene Kamer, die waardigheid als eene eerste burgerdeugd beschouwde, en met het verliezen van waardigheid vele andere deugden zou verliezen. Want waardigheid, die is zelf-eerbied, brengt als eerste gevolg meê dat men afziet van leugen, laster, en zelfs onnoodige aanklacht....

- Xavier Neujean (het worde hier als laatste bijzonderheid vermeld) was de schoonvader van den grooten Vlaamschen, ook in Nederland zeer beroemden, schilder Albert Baertsoen.

N.R.C., 29 Januari 1914.

MUZIEK TE BRUSSEL

Brussel, 7 Februari.

In elke wereldstad, en meer nog in elke stad die voor wereldstad wil doorgaan - Brussel is tusschen de twee te rangschikken - vindt de journalist steeds gereede en dankbare stof in de telkens door iederen dilettant geuite klacht : Wij hebben geene goede concertzaal.

Toevallig is die klacht in Brussel niet ongegrond. Wel hebben wij een paar kleinere zaaltjes, die, al was het hunne aanvankelijke bestemming niet, voor kamermuziek en solovoordracht goed geschikt zijn. De groote concerten echter moeten zich tevreden stellen met lokalen die, hoe uitnemend ook voor de akoestiek, - zooals Muntschouwburg en Alhambra, - ingericht zijn voor tooneeluitvoeringen, en bij het plaatsen van orkestrale en korale massa's heel wat moeilijkheden opleveren. Terwijl de eenige eigenlijke concertzaal die wij hebben - in het "Patria"-gebouw - als mislukt moet worden beschouwd : de akoestiek is er zeer ongelijk, en op sommige plaatsen afschuwelijk.

Zooals wij er wel toe gerechtigd zijn, om eene dege-lijke concertzaal te roepen.

Maar daarom nog niet te klagen over gebrek aan dege-lijke concerten. Die hebben wij, vooral in dit jaargetijde, in overvloed. De kunstminnaar, die ze allen zou willen bijwonen, kon wel iederen avond lange jas of jaquette aantrekken, en zou op zekere dagen de gave der ubiquiteit moeten bezitten. Waarbij dan nog belangrijke "premières" komen, die elkander opvolgen, en waar de muziekminnaars "en vue" (want men ontmoet overal dezelfde gezichten, wat

toch wel gezellig is) niet bij ontbreken mag. Zoo kregen wij dezer dagen "Cacharprès" van Casadesus in den Munt-schouwburg voor het eerst opgevoerd, waar ik morgen verslag over doe. En men kondigt ons voor over kort eene on-uitgegeven opera aan van Raoul Pugno, dat natuurlijk de helft van de Parijzer muziekwereld naar Brussel zal lokken.

Wat bij dat al voor den recensent noodwendig is : een neus. Zijne eerste hoedanigheid moet zijn : een ontwikkelde reukzin, ofte "flair". Hij moet op het belangwekkende af als een hond op het wild. Maar wat bij den hond natuur is, met een beetje africhterij erbij, is bij hem vooral studie, naderhand gewoonte, en heel dikwijls... allesbehalve natuur. Daar zijn nu eenmaal gevestigde reputaties, en van nieuwe genieën en talenten wil het publiek - en dus ook de beroepscriticus - niet weten.... dan wanneer men de gevestigde reputaties een beetje beu wordt. Tenzij die criticus, ten behoeve van een ander soort publiek, dat minder zeker maar rumoeriger en briljanter is, zich toelegde op het ontdekken van opgaande zonnen, - iets wat minder studie, heelemaal geen gewoonte, en alleen een beetje natuur en een goede dosis nieuwsgierigheid vergt.

Ik, die de bescheidenheid zelve ben, kan in deze aan mijne hoofddeugd den vrijen teugel vieren, als gij mij deze beeldspraak toelaten wilt. Ik mag, in zake muziek-uitvoeringen te Brussel, meestal zwijgen, en doe het dan ook met gretigheid. Gevestigde reputaties als opgaande zonnen, immers, voor of na ze naar Brussel komen, komen van of gaan naar Holland. Heel dikwijls ben ik op de hoogte van hunne praestaties nog voor ik ze te hooren kreeg, dank zij dit eigenste blad, - waarin ik, twee dagen nauwe-

lijks na hun optreden alhier, uit bevoegdere pen, en na uitvoeringen te Amsterdam of te Rotterdam, vernemen mag wat ik over hunne kunst voor eigen gerustheid zal denken moeten.

Ik kan mij dus, in deze briefjes over "Muziek te Brussel", bepalen tot wat inheemsch blijft : wat niet reist en toert als een Hollandsch tooneelspeler; wat voor het goede Brusselsche publiek, en voor dat publiek alleen - trouwens een goed-voorbereid, inschikkelijk en dankbaar publiek - werd voorbereid. Het beperkt mijn arbeidsveld op belangrijke wijze, en ik bedank er de moedige globe-trotters- violisten, pianisten en -dirigenten om, die, dank zij den spoed van het wereldverkeer, mij de taak zoo-zeer vergemakkelijken. Het belet echter niet, dat nu en dan wel iets te vermelden valt, waar gij in Holland niets van verneemt zonder mijne tusschenkomst. Die tusschenkomst is u trouwens verzekerd. Want anders zou ik - gij begrijpt het - deze letteren niet zitten neer te pennen in het zweet mijne aanschijs (want ik geniet centrale verwarming).

Zoo komt ditmaal in eersten rang het Concert van Fransche muziek aan de beurt, dat eenige dagen geleden Vincent d'Indy dirigeerde. - Vincent d'Indy mag zich wel beschouwen als Brusselsch burger. Hij is zoo dikwijls onze gast geweest, dat hij zich ten onzent wel thuis zal gevoelen. En wij-zelve ontvangen niemand liever dan dezen bescheiden maar energischen, fijnen en ernstigen, klaren en krachtigen componist, die een groot toondichter is. Zijn optreden als orkestbestuurder is opvallend, juist omdat het zoo buitengewoon eenvoudig is.

Deze alles behalve simplistische geest bezit in zulke

mate den zin der rust, dat hij ze als een welbehagen doet overgaan op de uitvoerders, die hij bestuurt en op de toehoorders, die hij verbaast door het schijnbaar gemak waarmee hij tot in den kern van het uitgevoerde werk dringt, zonder er eene bijzonderheid van verloren te laten gaan en zonder er een oogenblik de eenheid van te storen ! In tegenstelling met vele orkestleiders van onze dagen, is hij geenszins dionysisch bezeten; hij wil ook niet apollo-nisch-zelfbewust lijken. Hij is eenvoudig menschelijk-evenwichtig. Zooals in zijn werk is er in zijn optreden als dirigent een natuurlijk evenwicht tusschen gevoel en techniek. Deze man schijnt het niks buitengewoon te vinden, dat hij van eene symphonie denderieperen zin snapt en er de vormelijke schoonheid van weet aan te toonen. Hij levert knap en gewetensvol werk. En omdat hij op zulke rustige wijze een geliefden plicht vervult, komt over zijne toehoorders eene behaaglijke aandacht, waar de dirigent wel bij ondergaat en verdwijnt, maar waar de wijding aan de muziek die men hoort oneindig bij wint.

Het werk zelf van Vincent d'Indy heb ik bij u niet in te leiden : gij kent er de voorname, eenigszins koel waar-dige, maar steeds innige gedragenheid van. Zijne "symphonie sur un air montagnard," voor orkest en piano, die op dit laatste concert werd uitgevoerd, gaf blijk van dien nobelen ernst, van wat ik zou willen noemen die verhevene degelijkheid, die van d'Indy iets als een levens-wijzen maar beminnelijken vader maken. Hij is iemand die, trouwens niet heel smartelijke en geenszins romantische goed-servaring omzet in praktischen ernst. Nooit wild en onstuimig, is hij in zijne matigheid nooit ledig, en zijne vaardigheid werkt niet dan met doorleefde materialen. -

Dat deze, eerder schoolsch-aangelegde, eclectisch weet te zijn bewees zijn programma. Zich-zelf gunde hij weliswaar het leeuwenandeel met voormelde symphonie en de, anders wel wat koel-intellectueele "Jour d'été dans la montagne." Maar hij gaf ons in eene ballade van Gabriel Fauré voor piano en orkest, en waar eene jeugdige pianiste, mej. Oussenac, blijk kon geven van fijne intenties en volmaakte musicaliteit (in de "symphonie sur un air montagnard" schoot ze aan kracht tekort en was het orkest haar te machtig), in bewuste ballade leverde hij ons het bewijs dat hij zelfs het zoeterige te waardeeren weet, als het maar buiten de schreef der echte muziek niet loopt; en dat hij die schreef weet te verplaatsen, waar genie ze staat te overschrijden, toonde hij aan door eene conscientieuze, hoewel weinig bezielde interpretatie van twee nocturnes van Claude Debussy.....

Meer inheemsch, meer louter-Brusselsch dan Vincent d'Indy, is ons Albert Zimmer, de uitstekende musicus waar ik u naar aanleiding van de uitvoeringen der "Société Bach" al zoo dikwijls over sprak. Deze uitvoeringen blijven telkens, evenals die van het "Quatuor Zimmer", de innigste vreugde van het Brusselsche muziekseizoen. Buiten alle aanstellerij om bieden zij ons, nu jaren al, zuiver kunstgenot, dat wij ontvangen uit liefdevolle handen. Verleden week weêr speelde het kwartet ons Brahms naast Hugo Wolff, en Mozart na Schubert. Nooit was het programma zoo afwisselend. En met minder-bekwame en tevens minder-intelligente musici zou die afwisseling hinderlijk zijn geweest, zou zij kregelig hebben gemaakt; maar de smaak, de zuivere en geschoolde geest van Zimmer durft en mag veel aan, dat anderen af moest schrikken. Bedaardheid en nauwlettend-

heid : het zijn eigenschappen, die hem toelaten steeds gave en schrandere, zoo niet altijd warme en bezielde, maar dan toch immer liefdevolle interpretaties te bezorgen. De drie jaarlijksche concerten van het zeer homogene "Quatuor Zimmer" zijn onder de meest gezochte en fijnst-bezochte van het seizoen.

De Bach-concerten, zij, lokken ruimer, en anderdeels meer speciaal publiek. Zij zijn in hun zevende jaar. Zij hebben ons al heel wat vergetens geopenbaard, en komen telkens nog met eene "première exécution en Belgique" af. Zoo worden wij, tot onze groote vreugde, opgeleid tot uitnemende Bach-kenners. En nu bracht ons het laatste concert wel niets nieuws, maar wij mochten er, tusschen de cantate "Also hat Gott die Welt geliebt", de bas-aria uit de cantate "Ach wie flüchtig", het aria voor sopraan "o Holder Tag" uit de Hochzeitscantate no. 210 en het "cum spiritu sancto" uit de mis in H-moll, waarin Anna Kaempfest en Rudolf Gmeiner wel heel bedreven maar nogal onverschillig de soli zongen, - wij mochten, zeg ik, weer maar eens de wonderbare Wanda Landowska toejuichen, waar zij het evenwonderbare "Capriccio über die Abreise seines geliebten Bruders" voordroeg op een clavecimbel, dat ik niet aarzel, ook wonderbaar te noemen. Ik wil niet lyrisch worden. Trouwens, de centrale verwarming belet het mij. Maar het was eenvoudig subliem. Met een nog onbekend, trouwens heel jong, en overigens Gentsch cellist, Rodolphe Soiron genaamd, droeg mevr. Landowska de Sonate in G-moll voor : mooi, hoewel weinig diepgaand en hoofdzakelijk op technische vaardigheid aangelegd spel van de warm-klinkende cello.....

En laat mij nu besluiten met eene personaliteit, die

waarlijk niet uitsluitend-Brusselsch is : met Pablo Casals. Casals speelde, een paar dagen geleden, uit Bach en uit Boccherini, uit Brahms en uit Fauré. Gij seint mij uit Rotterdam, dat het een bedenkelijk-bescheiden programma is. Ik geef u gelijk. Maar hadt gij Casals maar gehoord !.... Van mij is het wel de zestiende maal dat ik hem hoorde. De eerste maal had hij nog al zijn haar (dat thans angstwekkend aan het dunnen is). Maar drie dagen geleden heeft hij mij verbluft en.... met eerbied vervuld, alsof ik hem nooit in mijn leven beluisteren mocht. Het spreekt van-zelf : deze man is een weêrgalooze virtuoos. Waar geen moeilijkheden bestaan, weet hij ze uit te vinden en op te lossen. Maar hoever rijst zijne kunst daarboven uit ! Want niet alleen de techniek wroet hij door tot ongepeilde en voor den toondichter-zelf onvoorziene diepten : zijn muzikaal genie (dit woord acht ik niet overdreven) zet de ziel van het uitgevoerde werk uit, in dezelfde verhouding als de klankziel van zijn instrument onder zijne vingers wordt uitgezet. En ik zeg dat geenszins om te lachen.

- Ziedaar, om te beginnen, een verslagje over wat de aangevangen maand ons bood, en dat gij niet genieten mocht. En zoo gij meendet, dat dit verslagje alleen moest blijven in zijn soort, dan zoudet gij u deerlijk vergist hebben.

N.R.C., 7 Februari 1914.

JEANNE MARIE DE L'ISLE - DAVID BLITZ

Brussel, 9 Februari.

De klassieke-Hollandsche klacht over het gebrek aan belangstelling voor zelfs uitnemende concerten, gegeven door de eminente krachten, kan gelukkig niet gelden voor Brussel. Ik schreef het u in mijn vorigen brief : wij hebben een rondreizend publiek, een paar honderd mensen, meest altijd dezelfde, die, van einde-November tot einde Maart, geen avond thuis blijven, van eene zaal naar de andere trekken, om de praestaties toe te juichen. - Jawel, steeds en met de meeste toegevendheid toe te juichen - van de cosmopolitische virtuozen die, tusschen Parijs en Amsterdam in, Brussel plegen aan te doen.

Ik heb ze, de tweehonderd getrouwe dames en heeren, gisterenavond in volmaakten gezondheidstoestand en met meer welwillendheid dan ooit teruggevonden in het prettig-intieme Acolian-zaaltje, waar uw te Parijs verblijvende stadgenoot David Blitz musiceeren zou met eene zangeres, wier naam ook te Brussel goeden klank heeft, omdat zij jaren lang eene geroemde "étoile" van het Opéra Comique is geweest en de herinnering oproept van eene groote naamgenoot, wier nanicht zij is, van Galli-Marié, nl., die door de oudere dilettanten der hoofdstad nog steeds met ontroering wordt herdacht. Jeanne \Marié de l'Isle, "de l'Opéra Comique", de zeer gevierde vertolkster van Massenet-rollen - welke aanbeveling voor een Brusselsch publiek, dat voor "Werther" en "Manon" nog steeds eene, niet meer zoo drukke, maar dan toch moeilijk onderdrukte genegenheid blijft koesteren ! - Mej. Marié de l'Isle,

ontpopt tot concert-zangeres, zou liederen komen voordragen, eene reeks liederen vol verscheidenheid, waar zeer zeker gebrek aan eclectisme niet aan verweten kan worden.

Op het concert-podium doet mej. Marié de l'Isle niet vergeten, dat zij hare eerste en schoonste lauweren op opera-planken geplukt heeft. Niet dat zij zou vervallen in overdreven acteren, in overvloedige intenties die bij gebaar of spel van oogen en mond uiting zoeken. Hare voordracht is integendeel de eenvoud-zelf, een gratievolle, distinctievolle, houdingvolle eenvoud. Deze zangeres is wel degelijk eene raszangeres. Gediend door eene wonderbare dictie, waar weêr alle aanstelling uit afwezig is, en zoo geoefend en geschoold dat men aan de natuur, aan niets dan natuurlijke gave, denkt, terwijl hare zoo klare, zoo gave uitdrukking niet dan na langen en gewetensvollen arbeid zal zijn verkregen, - gediend dus door eene bewonderenswaardige dictie, legt zij getuigenis af van eene intelligentie, eene musicaliteit en een fijnen smaak, die haar toelaten de meestverscheidene genres met even grooten bijval aan te durven. En zoo wist zij evenzeer te boeien in lichte werkjes van Giordani, Sarti en Paisiëlo als in "Frauenliebe und Leben", dat zij zeer voor naam, zonder de gevreesde sentimentaliteit, met ingetoomd, maar niet te minder zeer innig gevoel voordroeg. Zij muntte echter vooral uit in drie liederen van Brahms, waar zij tevens gul en gedistingeerd wist te zijn. - Waar mej. Marié de l'Isle vooral blijk geeft van hare opleiding aan het tooneel, het is in hare stemvorming. Haar geluid is helder, en in het hooge register glansrijk. Het medium is echter minder aangenaam : soms is de klank nassaal;

van homogeniteit is geen spraak; de gewoonte van den dramatischen, van den uiterlijk-bewogen zang schaadde blijkbaar aan de egale klankwaarde van het orgaan. En dit is jammer bij eene zangeres, die ook als concertzangeres zeer begaafd mag heeten.

Een eerste hoedanigheid is het klavierspel van den heer David Blitz is eene zeer ontwikkelde techniek, gepaard aan groote zekerheid. Hij heeft een graad van virtuositeit bereikt, die, om de som arbeid die zij doet onderstellen, werkelijk eerbied afdwingt. Het is dan ook vooral in de stukken, waar hij bravour in ontwikkelen kon - in een "air varié" van Haendel, in het 2e "impromptu" van G. Fauré, in de 12e Rhapsodie eindelijk van Liszt - dat hij zijn talent liet gelden. Niet zeer gediend door een wat week, niet zeer aansprekend instrument, een Pleyel, kwam zijn interpretatie minder tot haar recht in stukken, die meer rechtstreeks tot het gemoed spreken, zooals het adagio sostenuto der Mondscheinsonate of het "Warum" uit de Phantasiestücke. Dat bij Blitz echter wel degelijk eene zuivere musikaliteit aanwezig is, bleek uit de vertolking van Debussy's scherp weêrgegeven "Soirée dans Grenade".

Uit de opgegeven titels blijkt, dat het programma van den heer Blitz al even verscheiden was als dat van Mej. Marié de l'Isle. Morgenavond, Dinsdag dus, geven zij in hetzelfde zaaltje een nieuw concert, dat de Belgische politiek mij helaas beletten zal, bij te wonen.

N.R.C., 11 Februari 1914.

"CACHAPRES" IN DEN MUNTSCHOUBURG

Brussel, 10 Februari.

"La gloire est le soleil des morts". - Ik hoor het nog uit den mond, met het door leeftijd en emotie gebroken geluid, van Edmond Picard, toen hij, een paar maanden geleden, in den loop der manifestatie waar de lange en moeitelijke carrière van den Meester, door een moedigen dood bekroond, gehuldigd werd, zijn ouden strijdmakker Camille Lemonnier herdacht.

"La gloire est le soleil des morts". Ook dezen immers, een krachtige nochtans en geenszins een schuwe, is het als zoovele anderen gegaan : hij heeft moeten sterven om te leven op de lippen, zooniet nog in het hart, van zijne landgenooten. Het is nochtans niet dat hij het publiek, zijn natuurlijk, zijn Belgisch publiek maar eenigszins met smaad zou hebben bejegend. Een jongeling, die in zich het "feu sacré" gevoelt en zich aan het schrijven zet, zondert zich ten onzent daardoor alleen reeds van het maatschappelijke leven af. In België mag de zoon schilderen : zijn vader zal hem helpen en fier zijn op hem. Het is zelfs een nogal vaak voorkomend verschijnsel dat een jong musicus, trots zijner moeder, door zijne familie op de handen wordt gedragen, en dat deze zijn genie schat naar de moeite die dat dragen haar bezorgt. Want een schilderij ziet men, en een muziekstuk hoort men. De zintuigen hebben er iets aan. Terwijl een boek moet gelezen worden, en lezen voor een Belg eene heel ingewikkelde operatie is. Vroeger, toen de dagbladen, en vooral deze die uit Parijs worden ingevoerd, minder talrijk waren, ging dat nog eenigs-

zins beter. Maar thans staat het vast : wij boeren achteruit. In den tijd van Conscience las men veel meer dan tegenwoordig. En daarom is het iederen Belg een gruwel en als een doem, zijn kind literatuur te zien gaan doen. Dat kind wordt de gevreesde en het wordt de geweerde. De familie beoordeelt het met strengheid en ontvangt het met achterdocht. En dan : schrijven onderstelt, dat men denkt, en denken wil zeggen : negeeren. Geene gewoonte, waar de Belg minder stoornis in duldt, meer stoornis voor vreest, dan voor zijne denkgewoonten. En gebeurt het dat de jonge Belg sukses heeft over de grens, in Frankrijk of in Holland, (het Belgisch letterkundig kringetje is voor den Belgischen burger al even verdacht als de Belgische letterkundige eenling), dan zal de vader er 's avonds op café wel een zedig woordje over reppen, maar gretig toegeven niettemin, als zijne vrienden hem toevoegen dat zijn telg toch evenzeer een schitterende apotheker of een gedistingeerd juwelier had kunnen worden. En dan, het zou meer hebben opgebracht....

Camille Lemonnier, die reus van werkzaamheid, schonk ons elk jaar drie, vier boeken. Telkens kondigde de Brusselsche pers zijn roem af. Het moest wel eindigen met eenige bekendheid. Maar kon nochtans den muur van argwaan niet breken, die hem scheidde van het publiek. Hij bleef, tot bij de apotheose-na-den-dood waar elke Belg die gedecoreerd is (en ze zijn het allemaal) recht op heeft, een eenzame. En nochtans, hoe had hij zijn best gedaan, de groote naïeve man, om het publiek tot zich toe te halen, om het rechtstreeks aan te spreken, om het te roeren in zijn anders zoo ontvankelijk-argeloos hart ! Want Lemonnier woekerde met zijn talent niet alleen in dezen zin,

dat hij als schrijver, zoo geestelijk als in opzicht van productie, onvermoeibaar scheen te zijn : hij wist ook heel handig eenzelfde werk tot eene meervoudige gedaante om te werken, zoodat het zich onder verschillende vormen, als roman, en daarna als drama, en zelfs weleens als opera, bij het publiek toegang zocht te bezorgen. Zijn roman "Le Mort" werd aldus omgewerkt tot eene pantomime, waar Léon Dubois eene partituur voor schreef : met het libretto van die pantomime werd door den schrijver-zelf een gesproken drama samengesteld, dat, door Debaere ingekort en vertaald, met de muziek van Dubois een Vlaamsch lyrisch tooneelspel werd. - Twee jaar geleden werd in de lyrische opera te Antwerpen een werk gespeeld van denzelfden Dubois. "Edenie" getiteld, waar Lemonnier zelf den tekst van getrokken had uit zijn naturalistischen roman "L'Ile vierge". Ik geloof wel dat er nog andere adaptaties moeten bestaan. En daar hebt gij eindelijk dat prachtige werk "Un Mâle", het eerste groote sukses van Lemonnier.... dat opvolgenlijk Fransch, daarna, omgewerkt, Vlaamsch tooneelspel werd, en eindigt, als "Cachaprès" in de gedaante van wat men, vijftig jaar geleden, een "opéra comique" zou hebben genoemd, onder dien vorm getoonzet door Francis Casadesus....

"La gloire est le soleil des morts." - "Un Mâle" is, zelfs in België, een nogal populair werk. Als Vlaamsch tooneelspel genoot het te Gent uitbundigen bijval. En nu lokt het, als lyrisch drama, in de drie vertooningen, die het beleefde, heel veel volk. Iedereen wil het zien. Maar ik kan mij dien jongsten bijval moeilijk anders voorstellen, dan door het feit... dat Lemonnier wel degelijk dood is. Want, Lemonnier nog in leven, zou het waarschijnlijk

na de eerste vertooning gevallen zijn als een steen, omdat de muziek, die Francis Casadesus erbij dichtte, nog minder dan de operatekst die Lemonnier uit zijn roman hielp filteren, geschikt is om de glorie van Lemonnier, hij nog in leven, te verhoogen, laat staan te vestigen.

Lemonnier zal tegenover musici wel de inschikkelijkste auteur der wereld zijn geweest. Althans tegenover dezen Casadesus. En ik bewijs het.

In "Un Mâle" is het hoofdmotief, bij wille van den schrijver, het Woud : het woud dat zingt en huilt en fluistert en slaapt; het woud met zijn geheimig en zijn geweldig leven; het woud zonder hetwelke de hoofdpersonen, zoo Germaine als Cachaprès, zoo Cadelette als La Cougnolle niet zouden bestaan. Nu heeft Lemonnier, ten behoeve van Francis Casadesus, erin toegestemd... het Woud uit de omwerking zoo goed als te schrappen. Zijne helden - zij zijn het, als oer-Germanen en woud-Geuzen het zouden zijn - heeft hij hunner atmosfeer, hunner reden van bestaan onttrokken, het zijn veristische geweldenaars geworden ten behoeve van sensatie-tukke tramontaansche toondichters. Hun karakter, dat zijn reden van bestaan gaat missen - het moederwoud, het breed-inspireerende, het bloed-ophitsende, het teeder-calmeerende woud - wordt oppervlakkig en brutaal-gemeen, evengoed als onverklaarbaar. Van menschen, logisch-naar-de-wetten-van-hun-adem-en-hun-bloedlevende menschen, heeft de dichter ledepoppen gemaakt, met gek-overdreven gebaren. En de toondichter....

Nu ja, deze Casadesus is zeker geen impressionist à la Debussy, en van de natuurtooneelen uit "Siegfried", b.v. heeft hij maar liever niets onthouden.

Ik verhaast mij eraan toe te voegen, dat hij evenmin

het gemakkelijk sukses zoekt van een Leoncavalho. Francis Casadesus, dien gij maar niet moet verwarren met den virtuoos uit het bekende kwartet, kan ik als toondichter niet beter kenmerken dan met de woorden : hij lijkt wel een bekwaam leerling van Alfred Bruneau te zijn. Als dezen ondergaat hij wel den indruk der natuur : het naspel van zijn werk bewijst het. Maar hij tracht allesbehalve, dien indruk maar eenigszins objectief weêr te geven. Men begrijpt wel, dat de musicus ons een dageraad beschrijft. Maar zijn beschrijving is uiterst sober. In proza zou zij, zonder veel meer, luiden : "De dag rees". De emotie kan de toehoorder er voor zijn part bij fantazeeren. En wat aangaat benaderen van klankexpressie van het ondergane gevoel : daar denkt Casadesus voorloopig niet aan. Hetgeen niet belet dat zijne orchestratie vaak zwaar en vlijtig-geleerd klinkt, overladen en gewild, zonder echter ooit eigenaardig of zelfs maar doorleefd te zijn.

Het verdwijnen uit Lemonnier's werk van den hoofdthema : "het Woud", zal hem dan ook waarschijnlijk gehinderd hebben. Want er bleven hem de twee prachtige operaminnaars, die elkaar de liefdesbetuigingen waarlijk niet sparen : Cachaprès en Germaine (la Cougnole en Cadelette, die buiten het woud om geen reden van bestaan meer hebben, worden dan ook erg verwaarloosd). En er kwam ook de volkskermis bij, een steeds welkome, een steeds dankbare stof voor een dramatisch toondichter. Aan zijne hoofdpersonages en aan die kermis heeft Casadesus dan ook muzikale orgieën begaan. En het publiek schijnt er hem waarachtig dankbaar om.

Wil het zeggen dat het werk ons onverschillig zou hebben gelaten ? Geenszins. Het is in hooge mate dramatisch :

het is zeer knap; het is soms smaakvol. Alleen blijft het weinig gedistingeerd, en, niettegenstaande de vaardigheid soms onmuzikaal, want het staat beslist buiten de muzikaliteit die de jongere toondichters ons hebben leeren be-
minnen.

Ik heb na "Cachaprès", "Un Mâle" herlezen. - Ik geloof dat ik "Un Mâle" nog dikwijls zal herlezen, vooral vanwege het Woud. Ik geloof niet, dat ik ooit nog naar "Cachaprès" ga, misschien wel omdat het Woud er uit afwezig is...

N.R.C., 12 Februari 1914.

DE TAALSTRIJD

Brussel, 11 Februari.

Het is niet zonder in eene zekere plechtige stemming te verkeeren, dat ik mij aan het schrijven zet van dezen brief. Al lijdt men nu ook ten doode toe aan de professioneele hartversteening, die van den journalist een passieloos wezen maakt, men begrijpt niettemin wat het voor een volk beteekent, op het oogenblik te staan, waar over zijn verdere lotsbestemmingen beschikt wordt. Op zulk oogenblik van zijn bestaan verkeert het Vlaamsche volk : morgen, misschien vanavond al, zullen wij weten of zijne eigene vertegenwoordigers in het Parlement het zullen worgen, dan of het uit hunne handen het middel zal ontvangen, dat zijne toekomst waarborgt en schoon moet maken. Zulk oogenblik stemt tot ernst. Wie er verslag over geven moet, wordt het zich bewust dat hij historie schrijft. Dat hij zich met schroom in plechtige atmosfeer voelt verkeeren, zult gij begrijpen.

Vannacht, bij afloop van de groote meeting, die de Vlaamsche Wacht van Brussel voor het verdedigen van het amendement-Van Cauwelaert-Franck-Huysmans belegd had, seinde ik het u dat senator Rijckmans, van Antwerpen, die als bemiddelaar was opgetreden, gezamenlijk met Frans van Cauwelaert en den heer Nobels, den ongelukkigen dienaar van 's heeren Woeste's inzichten, door den bevoegden minister ontvangen was geworden. Na urenlange bespreking waren de grondvesten van eene overeenkomst gelegd. Vanmiddag zou eene nieuwe bijeenkomst plaats hebben, en de vaste hoop bestond, dat minister Pouillet onmiddellijk aan zijne par-

tij nieuwe amendementen zou onderwerpen in zake voertaal van het onderwijs, waar ieder zich bij zou kunnen... of moeten neêrleggen.

Dit nieuws, waarvan men vermoeden kan dat het van Frans van Cauwelaert-zelf komt, verwekte gisterenavond groote geestdrift. Een voorbarige geestdrift misschien. Want al staan de persoon en de jongste, waarlijk kranige houding van Frans van Cauwelaert borg voor eene oplossing, waar de Vlamingen vrede meê kunnen hebben, toch komt mij als even zeker voor, dat de regeering toch nooit zoo ver zal gaan als de dagorde, door de zeshonderd aanwezigen gestemd, en waarin het luidt : de voertaal van het lager onderwijs is de moedertaal, zonder welke afwijking ook, in Brussel niet meer dan elders.

Wat de houding van den minister betreft, zij verwondert mij maar half. Zooals ik u vannacht seinde : hij doet hierin, met minder elegantie misschien maar met geheel dezelfde middeltjes, zooals vroeger minister de Broqueville wel eens deed. Hij begint met den heer Woeste en de reactionaire leden van zijne partij te volgen. Het verwekt natuurlijk bij de overige leden der rechterzijde - in casu de "flamingants pointus", en bij de oppositie eene misnoegdheid, die zich uit in krasse bewoordingen, onherroepelijke bewoordingen zelfs, die de sprekers voor de toekomst verbinden en de eenheid der partij in het gedrang brengen; terwijl zij, de misnoegdheid, buiten het Parlement een weerklank vindt, die een plichtbewust ministerie eveneens aan het nadenken brengt. Dat oogenblik heeft de minister afgewacht, om de reactie zijner partij onder het oog te brengen, dat het aan den wil van de meerderheid in het Parlement en in het land niet mag weerstaan. En

de heer Woeste komt weer in het "superbe isolement" te staan, dat voor hem eene, zoo niet gemakkelijke, dan toch dankbare houding is geworden, vermits ze hem toelaat zich voor een martelaar te houden.... Zulke handelwijze bij de onderscheiden leden der regeering-de Broqueville kan nu goed- of afgekeurd. Het is zaak van taktiek : wie buiten het eigenlijke gevecht staat, kan ze moeilijk beoordeelen; waar het trouwens alleen om het resultaat gaat. Is dat resultaat het gewenschte, dan kan het de middelen wettigen. Wat het geval-Pouillet betreft, zijne rol was geen gemakkelijke, en, speelt hij ze tot het einde met de uitslagen die men ons aankondigt, dan moet men toegeven dat hij ze nogal handig heeft vervuld. Heel de zaak is, dat de heer Pouillet kwam te staan tusschen de heeren Woeste en Van Cauwelaert, die nu precies geen boezemvrienden zijn.

Toen zijn schoolontwerp in de afdeelingen besproken werd, verluidde het dat de heer Van Cauwelaert verslaggever zou zijn geweest van de middenafdeeling. Of dit de wensch was van den minister kan in het midden worden gelaten : een feit is, dat hij in Van Cauwelaert, oud-hoogleeraar in de pedagogie aan de Universiteit te Freiburg, een bevoegd man dus, een uitnemend luitenant zou hebben gehad. Van Vlaamsche amendementen was toen nog eigenlijk geen sprake : als vele anderen dacht toen Van Cauwelaert, dat men zooveel mogelijk aan de wet haar principieel karakter moest laten behouden, om de toepassing ervan later, en liefst met meewerking van echte schoolmannen, vast te stellen. Dat zulke Vlaamsche amendementen zich echter moesten voordoen, had de heer Woeste geraden. Het optreden van Frans van Cauwelaert als verslaggever zou voor de Vla-

mingen een waarborg zijn geweest, dat zij door de regeering aangenomen en door de Kamer gestemd zouden worden. En dat mocht niet gebeuren. Woeste zocht dan ook de gelegenheid, die én de Vlamingen in deze weer maar eens te kort zou doen en het rijzend gezag van Frans van Cauwelaert zou fnuiken. Hij was het principieel leerplicht toegetreden : hij wilde ervoor betaald worden, en eischte dat men hem tot verslaggever der middensectie zou benoemen.... De minister moest er zich bij neêrleggen. En wij zagen dan ook, zoodra Vlaamsche amendementen ter sprake kwamen, Woeste zijne eigene inzichten laten verdedigen door Nobels. - Het overige weet gij : op 22 Januari trad de regeering het amendement Nobels bij. 's Anderen daags liet de minister zich een interview afnemen, waarin het luidde : "de gestemde tekst komt met de bedoeling van de regeering overeen". Daags nadien echter werden deze woorden als volgt gerespectueerd : "natuurlijk kan de regeering zich bij tweede lezing voegen bij nieuwe amendementen, die het thans gestemde zouden verduidelijken." Van dat oogenblik af kon men hopen dat de pogingen van Woeste verijdeld zouden worden. De, schijnbare of echte inkeer van minister Pouillet kreeg intusschen voedsel : allerlei verzoekschriften, waaronder twee van Vlaamsche letterkundigen, en vooral de groote meeting te Antwerpen, waar drie volksvertegenwoordigers, vrienden der regeering, niet aarzelden te verklaren, dat zij liever de scheuring in de partij zouden laten gebeuren dan in zake voertaal van het onderwijs toe te geven, waren de schansen, waar de minister zich tegen de woede van Woeste achter verschuilen kon.

Dat onderhandelingen plaats moesten hebben, lag voor

de hand. Zelfs de verzoening in een zin, die voor de Vlamingen aannemelijk zou zijn, mocht worden gehoopt. Of de uitslag der besprekingen nu echter zoo bevredigend en voordeelig zal zijn als ons wordt aangekondigd, zullen wij eerst later vermogen te beoordeelen....

Intusschen heeft het Vlaamsche volk van Brussel - en hier verwijs ik u naar mijn ander nachtelijk telegram - gisterenavond krachtdadig geprotesteerd tegen de begane inbreuk op zijne rechten. Zeshonderd man in de zaal : evenveel op straat, die geene plaats hadden kunnen vinden. Opgewonden ovaties bij het binnentreden der drie redenaars : pastor Verriest, Mr. Deswarte, Prof. Dr. Vermeylen, en toen de kranige volksvertegenwoordiger Dr. Borginon eveneens door de menigte heen plaats ging nemen op het podium. Vader Hoste, omringd met het keur van de Vlaamsche intellectueelen uit Brussel, presideert en doet geen lapje op den mond om, bij dezen "schoonsten dag van zijn leven", het stilzwijgen te laken van de Belgisch-Fransche pers, daar waar duizenden Vlamingen protesteeren tegen de systematische uitmoording van hun volk. Hij brengt hulde aan Hugo Verriest, wiens gansche lange leven is geweest een werken aan de verheffing van zijn volk; aan Vermeylen die, als professor der Brusselsche universiteit, er gansch alleen staat om onze rechten van dat volk te verdedigen en het doet met bewonderenswaardige kranigheid; aan Alberik Deswarte, die heeft begrepen dat een Vlaamsch socialist niet anders dan een strijdend flamingant kan zijn.

De Swarte komt daarop aan het woord. Het blijkt onmiddellijk hoe prachtig deze geestdriftige is gedocumenteerd. Nochtans is zijn enthousiasme daarom nog niet van intellec-

tueele orde.

Het vindt alleen in statistieken en wetenschappelijke afleidingen een bewijs van de goede gronden, waarop zijn innig geloof, dat hij met zulke warmte verdedigen komt, berust. "Ik ben de woordvoerder van alle flaminganten", zegt hij, "als ik hier luide verklaren kom dat deze bijeenkomst niet is gericht tegen het Fransch. Het geldt hier alleen methodes van onderwijs. Deze methodes zijn tegenwoordig in Vlaanderen slecht, en dat men die methodes bevestigen en bestendigen wil, daar protesteeren wij tegen. Want de cijfers bewijzen het : onze Vlaamsche kinderen staan vier, vijf jaar achter bij de Waalsche; het blijkt uit de wedstrijden. Door zulken toestand te blijven gedoo-gen, helpen wij mede aan de inbreuk die gedaan wordt op de belangen van het volk. De belangen van dat volk worden vooral te Brussel miskend : het Fransch versmacht er op school het Vlaamsch, maakt er van onze Vlaamsche kinderen achterlijke kinderen. Dezen nochtans zouden niet beter vragen dan anders te zijn : hunne grootere inspanning bewijst het, en de uitslagen, die zij bekomen, zijn, gesteld de slechte onderwijsvoorwaarden, verbazingwekkend. Ja, het Vlaamsche volk te Brussel is levenskrachtig. Kreeg het onderwijs - naar het Zwitserssch stelsel - eene tweede landstaal slechts bij het elfde jaar onderwezen, dan zou het zich-zelf waardig worden. Dat nu schijnt men te willen beletten, en dat eischen wij. Er bestaat niet de minste reden om Brussel te schakelen uit den algemeenen stelregel, uit het aangenomen axioma : de moedertaal moet de voertaal zijn. En nog minder reden, waar het gaat om de zoogenaamd tweetalige gemeenten, waaronder natuurlijk Antwerpen, Gent, Leuven, Mechelen met wat goeden wil kunnen

gerekend worden. De gestemde tekst beteekent niets anders dan : den genadeslag voor onze Vlaamsche nationaliteit. En er bestaat bij onze vijanden dan ook geen ander doelwit. Doch, waar wij zien dat een Destrée meêwerkt met een Woeste, dan werken wij, socialisten, meê met een Verriest. Wij, kiesgerechtigden, kunnen de wet stellen aan onze gekozenen : zij zullen het desnoods ondervinden. Wij stammen af van de mannen die, in de 14e eeuw al, de eerste democratie in het leven wisten te roepen : laat ons dan ook de beteekenis van den volkswil niet onderschatten. Helpt u zelve, zoo zal God u helpen !"

En na de stem als een klok, als een galmende stormklok van mr. de Swarte, het zuute geluid van Hugo Verriest : "Ik zal niet zeggen dat ik ontroerd ben : maar wel ben ik een beetje angstig : ik treed voor het eerst op in eene politieke vergadering. Eene politieke ? Neen : dan ware ik hier op mijne plaats niet, en ik ware er verdoold. Maar ik ben niet verdoold, want het geldt hier iets dat boven de politiek staat : het geldt den onbewusten nood van mijn volk. Dat volk kent gij niet, als ik het ken. Wij, pastoors, doen nog iets anders als sermoenen preêken. Ons eerste werk is : ons volk te beminnen. En ik, die een kind ben van wie heeft gezegd : "Miserior super turbam," ik heb het volk bemind : ik heb mijn oor geleid aan het hart van mijn volk, en helaas, ik heb het moeten ondervinden : daar leeft geen licht in het hart van mijn volk; daar is, bij dat volk, helaas alleen zelf-misprijzen. Wat beteekent in den vreemde de benaming : een Vlaming ? Het roept er de herinnering op aan een roemrijk kunstverleden. Wat beteekent zij ten onzent ? "Wij, Vlamingen, zijn toch maar stomme boeren !" - Ja, zoo is het, of althans was het nog

voor over kort. Maar nog steeds is het om van te huiveren. Want ons volk, het lagere volk, heeft tweeërlei nood : den harden dagelijkschen nood die het naar beneden trekt, en die zoo afschuwelijk is, dat het gevoel eraan ontstond, dat niets zoo min kan zijn als een Vlaming. Maar het heeft ook een anderen nood, een onbewusten nood, dien men ondervindt als men aan dat volk spreekt van betere tijden. Dan wordt men gewaar hoe in dat volk nog leeft eene kracht van verheffing, die op het minste teeken zich beurt en naar buiten en naar omhoog werkt. Zulk een teeken kan een springtij verwekken, en de geweldige macht van eene woedende zee. Wordt weldra zulk teeken gegeven ? - Zie, ik heb een tijd gekend dat er in Vlaanderen geen enkel Vlaamschgezind student was, - zelfs ik niet. Thans zijn er vierduizend studenten op onze colleges, en hoevelen daarvan zijn Vlaamschgezind ? Vijfduizend ! En die kunnen dan nog vechten voor twee. Hoeveel priesters zijn er in Vlaanderen ? Ik weet het niet : In Brussel zal men zeggen : in elk geval te veel. Maar wat ik weet : vroeger was er geen enkele flamingant, thans zijn zij het nagenoeg allemaal.

Zelfs in de burgerij komt er begeerte naar schoon Vlaamsch. Verleden week is er te Brugge een bond gesticht onder dames die Vlaamsch willen leeren. En toen ik van zomer te Ingoyghem gevierd werd, ontving ik een telegram dat luidde : achthonderd Vlaamsche meisjes bieden hulde aan den ouden pastoor. Zesduizend van die meisjes zijn in Vlaamsche bonden vereenigd; en tegen die meisjes kunnen al de Kamerheeren van heel de wereld niet op !.... Er is stuwkracht in Vlaanderen : het springtij nadert. O, ik weet het wel, het eigenlijke volk wordt stelselmatig ter neer gedrukt : het kent alleen den nood die het naar bene-

den haalt. Maar op een enkelen wenk kan de hoogere, de onbewuste nood weer bovenkomen. Wordt die wenk gegeven - en hij zal ! -, dan zal dat volk zijn wil bewust worden en zeggen : "Wij eischen onzen wil, - of anders buiten !"

Onbedaarlijk applaus. Waarna Vermeylen, bleek van aandoening en woede :

"Ook ik voer voor het eerst het woord op eene flamingantenmeeting. Maar stel er eene eer in, als man van studie, hier mijne overtuiging te komen uiten. Men noemt mij soms wel eens een flamingant-niet-als-de-anderen. Maar heden ben ik liever met dezen, die men "de bezetenen" noemt, dan met dezen die alleen "de platbroeken" mogen heeten. Wij vragen voor onze kinderen niets anders dan onderwijs in de moedertaal. Wij wenschen aan de Fransche kinderen Fransch onderwijs toe, maar willen gelijk recht voor de onze. Want tweetaligheid is halfslachtig, en wij willen noch vermuilezelden, noch verachterden en vertrapten worden. Men is ten onzent een volk geestelijk aan 't vermoorden. Men staat ons leerplicht toe, - maar met de hoop ons des te meer te kunnen verfranschen.

Eischt dan maar eene Vlaamsche Hoogeschool, als het volk op de lagere school systematisch ondermijnd wordt ! Daarom zijn er twee punten, waarop wij niet mogen toegeven : moedertaal-voertaal overal, en overal bepaling van de moedertaal. Hier kan de vrijheid van den huisvader niet in betrokken worden : deze kan gelden in gewetenszaken, in zake onderwijs kan of mag zij niet bestaan. Vooral niet bij den Vlaamschen huisvader. Want wat heeft men van dezen gemaakt ? Zij hebben hem zijn Vlaamsche beenen gebroken, en nu komen zij hem zeggen : dans nu maar ! Zij hebben hem het Fransch als toppunt van ontwikkeling voorgehouden,

zoodat voor hem het ideaal van alle onderwijs een klad Fransch is. En de vrijheid van zulke huisvaders zou, in Brussel vooral, de grondslag zijn der wet ! ? Wij mogen Brussel niet loslaten; wordt het Vlaamsch er geheel ver-smacht, dan wordt een der elementen aan de uitstralingskracht der hoofdstad ontnomen, met het noodlottig gevolg, dat heel Vlaanderen meer en meer verfranscht wordt. Het gaat hier om een nationaal belang, dat boven de politiek gaat. Daarom zeg ik tot de volksvertegenwoordigers : gaat tot het uiterste, en worden wij morgen toch overwonnen, dan worde het, eenvoudig, de oorlog, zonder genade, haat tegen haat, onbarmhartig tegenover de verraders, al moest het de scheuring brengen in iedere partij. Het gaat hier om iets hoogers dan vrede in de partij. Zij zullen weten wat het kost, ons verkocht te hebben. Wij willen ons niet laten kapot maken, en daarmee uit !"

Aldus liep deze vooravond af van een misschien historischen dag, waar eindelijk aan de Vlamingen recht weder-vaart in zake onderwijs. Vurig hoop ik, het u vanavond te mogen seinen.

N.R.C., 12 Februari 1914.

"MOEDERTAAL-VOERTAAL" EN DE REGEERING

Brussel, 17 Februari.

Zooals ik u in mijne telegrammen van verleden week voorzei, maakte heden de minister van wetenschappen en kunsten het amendement bekend, waarvan de tekst in overeenstemming met de heeren Van Cauwelaert, Delbeke, Nobels en Decoster verleden Donderdag al was vastgesteld, maar dat tot op heden geheim zou worden gehouden, vermoedelijk - zooals heel ernstig een 'pince sans rire' me daareven zei - om te beletten dat de openbare meening er al te zeer hare hersenschors op vermoeien zou. Men scheen het rechts onnoodig te vinden, over de aldus onherroepelijk vastgestelde zienswijze der regeering in zake 'moedertaal-voertaal' nieuwe, en trouwens volkomen nuttelooze discussies uit te lokken; van meetings had men genoeg; het werd tijd dat al die bedilzuchtige en betwetende Vlamingen weer aan hun ambt en maatschappelijke positie terug werden geschonken. En het amendement werd dan ook neergelegd, juist vier-en-twintig uren voor het besproken, neen gestemd zou worden.

"In al de gemeentelijke, aangenomen of aanneembare scholen is de moedertaal der kinderen de voertaal in de onderscheidene graden van het lager onderwijs.

"Tot het eenigszins verzacht toepassen van bovengemelden regel kan, volgens de behoeften der scholen, machtiging worden verleend te Brussel en in de voorsteden van Brussel, alsmede in de gemeenten op de taalgrens. Die verzachtende toepassing mag niet tengevolge hebben, dat het grondig aanleeren van de moedertaal geschaad wordt.

"De ministerieele besluiten tot machtiging worden in het Staatsblad bekend gemaakt.

"Het gezinshoofd verklaart, welke de moedertaal of de gebruikelijke taal is. Acht het hoofd van de school, dat het kind niet bekwaam is om de lessen in de door het gezinshoofd aangewezen taal met vrucht bij te wonen, dan kan het gezinshoofd in beroep komen bij het schooltoezicht.

"Elk jaar brengt het schooltoezicht een bijzonder verslag uit over de toepassing van bovenstaande bepalingen."

Of deze tekst alle Vlamingen zonder onderscheid zal bevredigen ?

Laat ons beginnen met te wijzen op eene, wellicht onvrijwillige, dubbelzinnigheid. Als wij, na al het voorgaande, lezen : "Het gezinshoofd verklaart welke de moedertaal is", dan leert het tekstverband ons, dat natuurlijk is bedoeld : "In de gemeenten, waar de verzachte toepassing van den algemeenen stelregel wordt toegestaan, verklaart het gezinshoofd welke de moedertaal is." Leest men echter dit lid zonder het voorgaande, dan kan de interpretatie luiden : "Overal in België, verklaart het gezinshoofd welke de moedertaal is." - Dat men den tekst aldus uitleggen kan, wordt hedenavond reeds bewezen door de rede-neering van den zeer Franschgezinden Soir, die schrijft : "Voilà qui est bien. La liberté du père de famille reste absolu. *C'est le père de famille qui détermine, en Flandre comme en Wallonie, ainsi qu'à Bruxelles, la langue maternelle ou usuelle.*" Wil men zulke interpretatie ontgaan, die zeer zeker de bedoeling van de heeren Van Cauwelaert en Delbeke, en ook wel die der andere heeren voorbijstreeft, dan zal eene uitdrukkelijke verklaring van den minister dringend noodig zijn. Zonder deze uitdrukkelijke

verklaring, die bij toepassing der wet van het grootste belang is, staat de deur open voor alle misbruiken; dat men zich op deze voorbereidt in de vijandige gelederen, kan geen twijfel lijden. Het zou mij zelfs heelemaal niet verwonderen, zoo bij de stemming van het amendement de splitsing werd gevraagd : het ware een valstrik, gelijk men er reeds bij de eerste stemming aan de Vlamingen gespannen heeft en waar zij lichtzinnig zijn ingelopen. Stemmen zij er ditmaal in toe, het amendement tweeledig te laten maken, (eerste lid : "verzachte toepassing"; tweede lid : "vrijheid in zake taal van het gezinshoofd"), dan wordt het geheele amendement onnoodig, en is Vlaanderen met handen en voeten gebonden aan den vijand overgeleverd, zooals dat in Vlaamschgezinde taal heet.

Wat te denken valt over bewuste vrijheid vanden familiévader, meer bepaald in de gemeenten waar "verzachte toepassing" wordt toegestaan, hoeft wel niet herhaald. Vermeylen heeft het met een krachtig beeld uitgedrukt: men heeft hem zijne Vlaamsche beenen gebroken, en nu zegt men hem : dans maar ! - Op de grenslijn zal het Vlaamschgezinde gezinshoofd vooral naar het belang zien, dat zijn kind heeft, met zijne Waalsche geburen, die wel te verstaan hardnekkig weigeren Vlaamsch te leeren, om te kunnen gaan. Weliswaar zou dat kind, door den dagelijkschen omgang, al gauw het Waalsch dialect hebben geleerd dat ruim voldoende is voor handel en conversatie, zonder daarom eene zevenjarige Fransche school te hebben bezocht. De "verzachte toepassing" is dus hier alles behalve gewettigd, en de katholieke regeering, die anders zoo heel veel van socialistisch-Waalsche insijpeling op Vlaamschen bodem niet hebben moest, had daarentegen een machtigen dam kunnen opwerpen door versterkt Vlaamsch-

katholiek bewustzijn, aangekweekt door degelijk Vlaamsch onderwijs. Maar blijkbaar heeft zij zoover niet gedacht...

Wat Brussel-en-voorsteden betreft, daar is de toestand eenigszins anders. Het heeft zeker zijn nut, dat het volk, dat Vlaamsch bleef, omgang hebbe met de voor een goed deel verfranschte burgerij. Maar de vraag rijpt : is het door aan het gezinshoofd de vrijheid te laten, zelf de voertaal van het onderwijs te kiezen, dat men dit doel bereikt ? Leert de paedagogie ons niet, dat gelijktijdig tweetalige opleiding alleen tot gelijktijdige tweetalige onkunde kan leiden ? Aanvankelijk onderwijs in de moedertaal dus, en aanleeren van de tweede taal te beginnen met den derden graad zou ongetwijfeld de kennis van die tweede taal baten. Het zou het eenige, het allereenigste middel zijn om te beletten dat "het grondig aanleeren van de moedertaal geschaad wordt, zooals het amendement zegt... zonder te leeren hoe men dit grondig aanleeren verzekeren zal. En de tweede taal, na reeds gevestigd taalinzicht der leerlingen aangeleerd, zou met heel wat meer vrucht worden onderwezen.

Het beginsel van "vrijheid van het gezinshoofd", afgezien van het feit dat het zinledig is, kan, men ziet het, tot geene, dan verkeerde uitslagen leiden. Weliswaar houden schoolhoofd en schooltoezicht er eene zekere kontrol over. Of zij in de praktijk veel opbrengt zal echter slechts na jaren kunnen uitgemaakt,.... als de taalgrens naar het Noorden toe zal zijn verschoven, en Brussel meer en meer voor Vlaanderen verloren zal zijn.

Kan dit laatste, juist bij middel van die vrijheid van den huisvader, niet worden tegengegaan ? Ja, vermits telkens vijf en twintig Vlaamsche kinderen recht hebben

op een Vlaamsche, door staat, provincie en gemeente gesubsidieerde klas. Maar die officieele toelagen zijn verre van toereikend, om die klassen recht te houden; de Vlamingen zouden dus weêr maar eens in hun zak moeten schieten, alleen omdat men hunne primordiale rechten ont-kent....

Machtiging tot het afwijken van den stelregel "moedertaal-voertaal" wordt bij ministerieel besluit verstrekt. Ik heb er u al meer dan eens op gewezen, hoe dit, zoo niet nu, dan later, de deur openstelt voor willekeur. Te meer daar dit ministerieel besluit feitelijk onnoodig is. Er bestaat immers een koninklijk besluit, dat de moedertaal of meest-gebruikte taal in elke Belgische gemeente, om de tien jaar bij de volkstelling vaststelt. Men merke dat in heel het nieuwe amendement niet de minste spraak is van "tweetalige" gemeenten. Aldus wordt impliciet erkend, dat voor iedere gemeente maar eene moedertaal bestaat. Het brengt weêr meê dat de gouden stelregel "moedertaal-voertaal" nergens "verzachte toepassing" eischt, dan waar een belangrijk gedeelte der bevolking, laat ons zeggen een vijfde, eene andere taal streekt. Aan dat gedeelte kon dan het recht toegekend op scholen, waarvan de voertaal die andere taal zou zijn. Zoodat de tekst van het amendement had kunnen luiden : "De moedertaal wordt vastgesteld op de gegevens der tienjaarlijksche volkstelling." In de Brusselsche agglomeratie en op de taalgrens, kan, zoo éen vijfde der bevolking als erkende moedertaal eene andere dan die der meerderheid heeft, op vraag van dit gedeelte, verzachte toepassing van den algemeenen stelregel worden toegestaan.

Ziedaar een paar beschouwingen die het nieuwe amen-

dement uitlokt. Na bespreking bij tweede lezing - morgen dus - kom ik er, als op heel de wet trouwens, op terug.

N.R.C., 19 Februari 1914.

GESPREK MET DEN BOOGSCHUTTER

Brussel, 22 Februari.

"Men blijft niet eeuwig jong", en "het leven is een eeuwig herbeginnen" zijn van die diepzinnigheden, dewelke men niet pleegt te uiten dan met diepen weemoed in den blik en diepe zuchten in de stem. Ik breek vandaag voor een enkel maal met die gewoonte af : ik constateer met innige voldoening, dat het leven inderdaad eeuwig herbegint, en heb er nu eenmaal lol in, niet eeuwig jong te blijven. Want de eerste vaststelling bracht ons vannacht den Karneval terug, en het tweede feit laat mij toe, een reeds oud Brusselaar te mogen heeten. Wat doet nu een zichzelf respecteerende oude Brusselaar bij de opening van carnaval ? Hij gaat naar het gemaskerd "bal des abonnés" van den Muntshouwborg. - Ik ben naar het "bal des abonnés" geweest, en het heeft mij met vreugde vervuld. Ik ben er heengegaan zonder valsche schaamte, en zelfs zonder valschen neus; maar met mijn vriend den Boogschutter. En daar wil ik nu iets van vertellen.

De Boogschutter : gij kent hem immers ? Hij logeert in het Paleis der Regenciestraat, dat men "Musée ancien" noemt, en houdt er zich gewoonlijk op in de groote zaal, die heet "van de Primitieven". Zijne geliefkoosde bezigheid bestaat erin, met een manshoogen boog te schieten, die hij met evengroote vaardigheid hanteert als wijlen Odusseus. Hij schiet op geene pretendentes : zijn doelwit streeft naar geene kroon dan deze van het martelaarschap, en wil geen anderen troon dan eenen in den hemel. Gerhard Hauptmann heeft hem niet vereeuwigd : hij heeft zich moe-

ten tevreden stellen met een verheerlijker, die vooralsnog den Nobelprijs niet behaalde, misschien wel omdat hij hem best gebruiken kon tot uitbetaling zijner schulden : ik heb Gabriele d'Annunzio genoemd. Want dat doelwit is, eenvoudig, Sint Sebastiaan. Welk doelwit kan een boogschutter zich beter kiezen, dan zijn eigen patroon ? De mijne, - ik bedoel mijn boogschutter - die van 's ochtends tot 's avonds zich met de beste gevolgen der wereld oefent in zijne edele kunst, zou op Kamiel Huysmans gelijken, indien Kamiel Huysmans maar wat meer haar op zijn kin kon krijgen : wat meer donker kroeshaar. Hij draagt lange puntschoenen en spannende, uiterst kleurige hosen. Zijn wambuis is kort en nog spannender. Het lijkt wel naar de kleedij of hij leefde in eeuwige karnavaltijd. Hij is trouwens geheel der eeuwigheid voorbestemd : hij blijft, hij, eeuwig jong, en 't leven is voor hem geen eeuwig herbeginnen : het is verstard in de bestendigheid van het Schoone. - In een woord als in duizend : mijn Boogschutter staat op een welbekend schilderij van Hans Memlinc, en gij had het allang moeten raden.....

Die Boogschutter nu is sedert lang mijn zeer vereerde vriend. Ik beschouw hem, op mijne beurt, als een patroon, - een schutspatroon, c'est le cas de le dire. Omdat hij zoo raak weet te schieten, en er zijn ijverig ambacht van heeft gemaakt. Want wat doen wij, journalisten, tenzij, zoo raak mogelijk, te schieten, en er een ijverig ambacht van te maken ? Ja, wat doen wij anders ? Ik vraag het u !.....

's Avonds, als het museum gesloten is, vereert de Boogschutter mij nu en dan met een bezoek. Hij trekt dan gewoonlijk een burgerpak aan, en dan zeggen de menschen

op den tram : "ziezoo, daar gaat Kamiel Huysmans weer partijgeheimen verklappen aan den correspondent der N.R.Ct." - Gisterenavond kwam hij weer, maar ditmaal in zijn dagelijksch karnavalkostuum. "Wij gaan naar het bal der abonnés", zei hij. "Ik trok mijn rok en mijn pels aan. Wij gingen. Aan den ingang werden wij zeer beleefd begroet, ik omdat ik inderdaad een oud-abonné ben - men blijft niet eeuwig jong ! - hij omdat men hem, waarschijnlijk, voor Kamiel Huysmans hield. Wij gingen; zij zagen; en - god, ja ! - wij overwonnen.

Het is niet moeilijk op het "bal des abonnés" conquêtes te maken. Als op een futuristisch schilderij wemelen zij u voor de oogen. Zij zijn er om het grijpen, zou ik zeggen, indien het woord "grijpen" geene handelswijze deed veronderstellen, die nooit of nimmer onder mijne gewoonten heeft vertoefd. Ik verzoek u dan ook, geene veronderstellingen te doen die krenkend zijn voor mijn eergevoel en mijne rechterlijk-vastgestelde eerbaarheid. Neen, ik heb geen hand uitgestoken naar deze Perzische schoonheden, die hier getuigenis kwamen afleggen, dat de belijdenis der Sjiïeten heel wat meer vrijheid in de zeden toelaat dan het geloof der Sunnieten (hier moet gij maar eens Winkler Prins op naslaan); noch naar deze Andalusische cigarera, die mij afdoend bewees, dat er tusschen seguedilla en tango eene verwantschap bestaat, die op ethnographische gronden kan worden gevestigd; noch naar dezen zoo merkwaardig licht gekleeden Amor, die in mij - ik vraag u eens ! - zijn Psyche meende gevonden te hebben; noch naar deze Piërrette die mij, beneveld waarschijnlijk door overtolligen champagne, voor een dikken groenen hond hield, vermits zij mij "mon gros chien vert" noemde (dit

laatste heb ik nog steeds niet begrepen). Neen, ik stak geene hand uit, en dat hoefde ook niet : die handen werden zoowaar naar mij uitgestoken....

Ik ben geblaseerd : gij weet het. Ik bleef dus zedelijk onaangeroerd, en om het te bewijzen : "Wist gij," zeide ik tot den Boogschutter, "wist gij dat de prijs dezer toilettes in omgekeerde reden staat tot hunne lengte ? Ik bedoel, dat...."

Maar de Boogschutter luisterde niet. Met schichtigen blik volgde hij, door de hossende groepen heen, een gemaskerden, die inderdaad wel zeer afstak bij de anderen. Was het een man : was het eene vrouw ? De vrouwen plegen op bal masqué's hunne sekse minder zorgvuldig te verduiken. En de heeren komen hier doorgaans zonder masker. Het masker van dezen - geleek op Woeste. Maar die gelijkenis (en hier komt het vreemde van het geval) was zoo vluchtig dat men zich eene seconde nadien reeds afvroeg, of zij wel ooit bestaan had. Dit mombakkes was werkelijk een meesterstuk : men dacht een oogenblik er Woeste in te herkennen, en nochtans veranderde het gestadig van trekken en uitdrukkingen. Een leeftijd gaf het al even weinig aan als een vast gelaat : het kon oud zijn als de straat, en jong als de eeuwigheid. Het was bij beurte Jezuietisch en joviaal; na geniepig, werd het opeens verbazend-oprecht. En slechts één kenmerk scheen er onveranderlijk in : het merk van halsstarrigen zucht naar zelfbehoud... De kleedij (een soort van grooten domino, die de gestalte afwisselend machtig-groot en kruipend-klein deed schijnen) was nog opmerkelijker dan het masker : het was wel blank, maar van eene groezelige blankheid. Gij weet dat, zoo men op eene schijf de zeven kleuren

van het zonnenspectrum schildert, en daarna die schijf op haar eigen middelpunt draaien doet, de verven ineensmelten tot één enkelen toon, die nogal vuilig wit is. Hewel, dat was de kleur van dien domino, die - het dient hieraan toegevoegd - weldra ieders aandacht op zich gevestigd had, en niet ophield zich nu eens als een trotschen imperator op te richten, daarna in dansmeestersstrijkages onophoudelijk te buigen. - "Ik vind dit eene zeer zonderlinge vermomming," zei ik tot den Boogschutter. "Welk diep symbool kan hier zijn onder vorm gebracht ?"

De Boogschutter schaterde kort; werd daarop plots ernstig; zei daarna, dood-eenvoudig : "Merkt gij niet dat gij hier met eene Belgische regeeringspartij te doen hebt ?" - Ik laat mij niet voor het lapje houden, en liet het, zonder lapje voor den mond, den Boogschutter weten. "Wees niet boos" suste hij. "Weet gij dan niet wat eene Belgische regeeringspartij is ? Zie maar eerst naar de kleur van deze kleeragie, een kleur die wijlen Tolstoj zou hebben vergeleken bij die van een Levend Lijk. En dat is al een eerste attribuut, dat de allegorische bedoelingen van dezen gemaskerde ondubbelzinnig ontsluiert, als ik mij aldus uitdrukken mag. Die kleur heeft eene nog andere en vast diepere bediedenis. Hoe bekomt men ze op de natuurkundige schijf, die bewijzen wil dat natuurlijk wit niet van deze wereld is. (Helaas, ook niet op zedekundig gebied) ? Men vermengt al de kleuren die bestaan. En wat doet nu eene regeeringspartij, die haarzelf bestendigen wil ? Zij neemt uit liberaal-blauw en socialistisch-rood al wat er goed en door de kiezers gewenst in schijnt te zijn, verwerkt het naar eigen inzichten, wrijft het door mekaar tot het de blankheid krijgt eener - trouwens groe-

zellige - onschuld, en drapeert zich daarna in deze nogal morsige argeloosheid met een air van : "wat verlangt gij nog meer ? Wij verwezenlijken toch alles wat de anderen alleen beloven kunnen, en nooit zullen bewerkstelligen ! Zagen wij de tegenwoordige aan het staatsroer fungeerende partij, die "hare oogen niet sussen laat door Hupnos", zooals die ouwe, goeie Aischulos zou zeggen, niet aldus tot militarisme en persoonlijken dienstplicht overgaan ? Is zij niet - natuurlijk steeds met de eigen sondeermiddelen, met het materiaal dat samengesteld is uit de beste uitvindingen der anderen en met de bedrijvigheid van neutraliseerende handigen - is zij de verjongingsbron niet aan het boren, die naam draagt algemeen kiesrecht ? Zwaait zij niet sedert een paar dagen, en niettegenstaande den heer Woeste, die aldoor maar door haar eigen masker heen komt kijken en die zij uit haar facies maar niet weren kan (wie vergeet ooit het dierbare gelaat zijner schoonmoeder ?) zwaait zij thans de beruchte aigis ofte Minervaschild niet van algemeenen leerplicht ? En verder.....

Verder geraakte de Boogschutter niet; hij verschrikte als iedereen in de zaal. Want daar was ineens een groote schaduw over de zaal komen schichten, die aleven plots verdwenen was. Men zag elkaar verbluft aan. Wat was er hier aanwezig, dat angstwekkend op heel deze feestvierende menigte deze, even spoedig verdwenen als gekomen duisternis vermocht te werpen ? Aan de electriciteit ontbrak niets. En de schaduw had trouwens eene heel bijzondere gedaante : het was wel die van een mensch, met weêr dat Woeste-profiel. De scherpschuttersoogen van mijn makker gingen aan het zoeken. Zijn zoeken werd onderbroken door hetzelfde verschijnsel, dat weêr maar een enkelen stond

duurde, maar weêr de zaal voor eene seconde onderdompelde als het ware in een poel van donkerte, die Dante Alighieri niet zou geaarzeld hebben te rangschikken onder dezen van rouw-om-onvervulden-plicht of wrok-om-genegeerd-recht. De Boogschutter, die een latere tijdgenoot van Dante is (ik ook, trouwens, al is het aan mij minder te merken), besepte onmiddellijk de oorzaak van het phenomeen. "Ik wed", zei hij mij, "dat hier iemand rondloopt die zich verkleed heeft in Vrijheid-van-het-Gezinshoofd-in-zake-Onderwijs."

Heb ik u al gezegd dat ik liefst niet voor het lapje gehouden word ? Een enkele blik aan den Boogschutter zou hem hiervan hebben overtuigd, als zijn eigen blik mijne aandacht niet geroepen had op het vreemdste schouwspel dat men zich zelfs op het bal der geblaseerde abonnés denken kan. In een kring van ineens bleek-ernstige mannen en zoowaar huiverende vrouwen stond een nietige gestalte, iets als een dwerginnetje, met ellendig-triest aangezicht. Zij was, geloof ik, naakt, maar waarachtig, 't is of niemand het kon bemerken. Zij keek bedremmeld rond, en wimperde met hare oogen, als een straathond, die gewoon is slagen te krijgen. Zij stond, in hare beschaamde schamelijkheid, en... verdween plots. telkens als zij verdween, ging die schaduw over de zaal, waar de rictus van Woeste in scheen te grijnzen. Maar dan dook zij weêr op, ineens, op eene andere plaats, van het bal, daar waar men haar het minst verwachtte. En...

"Welja, nietwaar", betoogde mijn Boogschutter, "dat kan toch niet anders zijn dan de Vrijheid-van-het-Belgisch-Gezinshoofd-in-zake-Onderwijs ?! Hebben wij ze, in de drie laatste jaren, niet telkens als hier zien opduiken

en verdwijnen, telkens zien verheerlijken en verduisteren terwijl zij telkens een nogal tragischen schaduw afwierp op onze politiek ? Het was in haar naam, dat men ten tijde van Schollaert leerplicht wel invoeren, maar niet in de wet schrijven wilde. Want, heeft ten onzent ieder het recht onderwijs te geven, dan spruit daaruit het tegenovergestelde recht onderwijs te weigeren. Tegen zulke logica was niets bestand, drie jaar geleden : de vrijheid van het gezinshoofd, al wist zij niet goed wat aan te vangen met de haar erkende heerlijkheden (zij is nederig van nature), heerste als meesteres. Tot zij, de heer Schollaert nauwelijks vervallen verklaard omdat hij ze niet aan haar lot wou overleveren, ineens in het gedrang kwam, onderdrukt werd, in hare breede beteekenis gefnuikt, en buigen moest als een slavin onder den leerplicht. En zij ging onder, en wierp als een lijkwa een grooten schaduw over de wereld, waar het profiel des heeren Woeste duidelijk in herkenbaar was. Maar hare verduistering duurde niet lang : zij daagde weêr op onder een haar zeer passend kleedje : haar werd de vrije keus der school toegestaan, al moest het millioenen kosten; er werd haar zelfs toegestaan te oordeelen over de kwaliteit van het onderwijs, al heeft zij daar natuurlijk geen flauw benul van : zoo heeft een koorddanser en een bedelaar wel het recht niet zijne kinderen te vermoorden, maar wél ze zoo te... vervormen (ik wil niemand van verminking beschuldigen) dat zij handige acrobaten en deerniswekkende schooiers worden."

Zoo sprak mijn Boogschutter. Het had mij geweldigen dorst gegeven. Te meer dat ik aan het buffet eene minder-politieke, maar des te aanlokkelijker schoone meende

te bemerken, dewelke....

Maar weest niet onbescheiden, zoo ik u bidden durf. En laat het volstaan met de mededeeling, dat het al aardig klaar was, toen ik vanochtend thuis kwam. En dat ik nochtans moeite had het sleutelgat te vinden dat mijne inrijpoort versiert. Wat heel goed hieraan liggen kan, dat mijn gezicht in den laatsten tijd zoowaar aan het verzwakken is.

N.R.C., 24 Februari 1914.

EEN GRAPJE

Brussel, 25 Februari.

Laat mij u, tot opfleuring dezer mistroostig-grauwe Assche-woensdaguren, volgend grapje vertellen.

Niet dat het zoo dol-geestig zou zijn. Ach neen ! De helft der Belgen vindt het waarschijnlijk zelfs alles behalve prettig. En ik-zelf heb er wel eens gehoord en zelfs uitgevonden, die veel beter waren geschikt voor het hygiënische oefenen der lachspieren. Ik vrees dan ook dat gij van mijn verhaal als gelaatsmassage niet al te veel verwachten moet. Ik heb u trouwens een beetje verwend, gij zult het bekennen. Maar het geval is actueel, en dan toch nogal pikant. En vergeet niet dat wij in vastentijd zijn, zoodat gij u met weinig tevreden hebt te stellen.

Het gaat om de schoolwet : gij weet wel, onze nieuwe schoolwet die zoo bijzonder-veel Vlaamschgezinden inkt heeft doen vloeien, zoovele Belgen om de verwerking van het begrip leerplicht en de evenwaarde ervan aan subsidieering der vrije scholen kregelig heeft gemaakt, en... waar ik u niet verder over praten zal, dat in zooverre zij verband houdt met het grapje dat ik u wil mededeelen. Al dient hier toch tusschen haakjes nog even aangestipt dat men het in de oppositie nog heelemaal niet eens schijnt te zijn over de interpretatie van het Vlaamsch amendement, dat Vlaanderen in rep en roer zou brengen. Terwijl de minister ons in het onzekere liet, of het gezinshoofd alleen in de gemeenten, waar afwijkingen van het principieel "moedertaal-voertaal" zijn toegestaan, de

keus der taal zal behouden, dan wel of die vrijheid zich over het geheele land zal uitstrekken, vindt men, ook buiten de rangen der katholieke Vlaamsch-gezinden die het natuurlijk bij de eerste interpretatie houden, aan de uiterste linkerzijde iemand als Kamiel Huysmans, die meent dat de minister geene andere bedoeling kan hebben gehad. Daarentegen is men het op de liberale banken eens om te meenen, dat de vrijheid van den huisvader in zake voertaal zich over het geheele land uitstrekt : zoodat deze beschikking het princip-zelf van "moedertaal-voertaal" teniet zou doen. Hoe het nu ook weze, het feit dat het artikel aldus op tweeërlei wijze kan uitgelegd, en uit de kamerbespreking niet is gebleken hoe het nu eigenlijk dient begrepen, mag men afleiden dat het tot onafwendbare willekeur kan leiden. Wat dan ook zeker niet uitblijven zal.

Maar ik zei u reeds dat ik u niet langer met de nieuwe wet vervelen zal, dan in zooverre zij mijn grapje tot gevolg heeft.

Stel u voor dat deze nieuwe wet... nog heelemaal geen wet is. Zij is wel gestemd geworden door de heeren volksvertegenwoordigers, maar onze honorabele senatoren hebben er nog den stempel niet op gedrukt van hunne bezadigde ervaring. Dit ziet men weliswaar gewoonlijk over het hoofd. Men bereidde er zich zelfs toe voor, weêr maar eens hetzelfde te doen : de groote katholieke meerderheid zou er wel voor zorgen, dat de Senaat in stormpas de wet goedkeuren zou en naar de Kamer ter eindsanctie terug zou sturen. Zoodat iedereen, kamerleden als senatoren der regeeringspartij, in Mei eerstkomend voor zijne kiezers zou kunnen treden met dat prachtig geschenk in zijne han-

den : de nieuwe schoolwet.

Doch, het noodlot zou er anders over beschikken. Het noodlot dat het uittrekken der afdeelingen van den Senaat praesideert. Eene wet, voor zij het vuur der bespreking van één der wetgevende lichamen trotseert, moet, gij weet het, door de onderscheidene afdeelingen en eindelijk door de hoofd- of middenafdeeling, die verslag uitbrengt. Nu bestond in den Senaat deze maand de middenafdeeling uit vier katholieken en drie liberalen. de katholieken wreven in hunne handen : hunne meerderheid zou den rapporteur benoemen, die al gauw met zijn, natuurlijk gunstig, verslag klaar zou zijn, zoodat over korte dagen de Senaat van zijn vaderlandschen ijver blijk zou kunnen geven. Het heet dat die rapporteur zelfs op voorhand benoemd was en zijn verslag reeds op zak had : het was baron Descamps-David die, als oud-minister van onderwijs, over eene onmiskenbare bevoegdheid en een door ieder geëerbiedigd gezag moest beschikken, aldus voor de rechterzijde de onfeilbaarheid van een Tireisias moest bezitten en die dan ook met al de autoriteit die der waarheid eigen is, moest dienen om den mond te stoppen der linkerzijde, zoodra zij maar eenig bezwaar tegen de wet te opperen kwam.

De dag, dat de middenafdeeling vergaderen zou, was aan de Oosterkim gerezen, en de uitgelotene patres conscripti begaven zich naar het hun aangewezen lokaal. - Bedriegen mij echter mijne oogen ? Neen, dat doen ze niet: één der zeven middenafdeelingsleden is afwezig, en... het is een katholiek. Daar zaten zij nu met hun zessen, drie klerikalen, tegenover drie liberalen. Met het gevolg.... dat de parlementaire gebruiken dienden gevolgd,

en de oudste der leden tot rapporteur moest worden benoemd. En die oudste - was een liberaal. Zoodat die arme baron Descamps al zijne moeite voor niets had gedaan, en zijn mooi verslag - alles zegt mij dat het mooi moet zijn - kan laten rusten tot op het oogenblik, dat zijne posthume geschriften zullen worden uitgegeven.

De liberale verslaggever, de heer Fléchet, is niet minder dan zeven-en-zeventig jaar oud. Op dien leeftijd doet men niets met overijling. En meer dan een paar uurtjes werk per dag is gevaarlijk voor de gezondheid. Het lijdt dan ook geen twijfel, of de heer Fléchet zal niet dan na rijp overleg aan zijn verslag beginnen. Ieder woord ervan zal hij wikken en wegen. Met trage zekerheid zal het worden neêrgepend. Intusschen wordt aan den Senaat nog wat rust gegund....

De verkiezing heeft plaats rond 20 Mei. de grondwet schrijft voor, dat het Parlement uiteengaat zes weken voor de verkiezing, - aanvang-April dus. Intusschen moeten nog al de begrotingen besproken wier behandeling in de Kamer pas begonnen is, en die eerst na die behandeling voor den Senaat komen.

En de heer Fléchet schrijft gemoedelijk aan zijn verslag, dat hij met den besten wil der wereld voor de bespreking der begrotingen door de Hooge Kamer onmogelijk kan klaar krijgen....

Zoodat de rechterzijde van de vreugde gespeend zal blijven, hare nieuwe schoolwet aan de kiezers voor te houden als het grootste bewijs, dat zij de liberaalste denkbeelden weet aan te passen op de nooden van het geheele land....

N.R.C., 27 Februari 1914.

DE ANDERE WET

I

Brussel, 27 Februari.

Verdenk ons niet, bid ik u, van eenzijdigheid. Wel zijn in den laatsten tijd onze zinnen en gedachten gespitst geweest op één en hetzelfde voorwerp. De toekomst van het Belgische onderwijs is dan ook zulke geringe zaak niet, dan dat wij erover heen zouden gaan fladderen, om nektar te puren uit andere parlementaire bloesems. Wij zijn wel heel lichtzinnig; plichtvergeten zijn wij echter vooralsnog niet. En zoo hebben wij wel heel veel tijd besteed, en zelfs verspild, aan de nieuwe schoolwet (weest gerust, ik kom er niet meer op terug), maar dat is geen reden, dat de rechterzijde op hare lauweren zou gaan rusten, of de linkerzijde zich op die lauweren zou hebben neergezet.

Nauwelijks dan de schoolwet gestemd in eerste en in tweede lezing, zijn wij tot andere oefeningen overgegaan. En ditmaal ging het bijzonder, ging het verbazend vlug. Zoo vlug zelfs, dat ik er nog niet heelemaal van ben bekomen. Zoo vlug, dat het om onze aandacht schreeuwt en met een duw in de maag alle andere politieke nieuwtjes, die ik u verschuldigd ben en waar ik u zoo verlekkerd op weet, in den hoek der vergetelheid tracht te dringen.

Gelukkig dat ook ik er nog ben. En ten bewijze : het is op deze nieuwtjes, als op een schotel fleurige hors d'oeuvres, dat ik u allereerst vergasten wil.

Zoo ben ik genoopt, door niets minder dan de omstandigheden, een staartje te geven aan mijn jongste briefje. Gij weet, dat het rapport over de schoolwet in den Senaat

aan liberale handen werd uitgeleverd. Inde ira. Tientallen katholieke senatoren hebben erbij de rilling des doods door hun ruggegraat voelen gaan. Te meer dat al de schuld op den bouwvalligen nek van den klerikalen voorzitter der middenafdeeling schijnt neêr te moeten komen. Deze had zelf de aanduiding van den liberalen rapporteur uitgelokt; hij had de afwezigheid van het vierde katholieke lid kunnen aanvoeren om het aanduiden van den verslaggever te verdagen; hij zelf beschikte trouwens over het recht, op eigen gezag den woordvoerder der meerderheid van de afdeeling aan te duiden. Gij stelt u voor hoe de katholieke senatoren op hun, even katholieken, collega schelden ! Temeer dat in de algemeene commissie van het openbaar onderwijs de leden der oppositie van het incident gebruik schijnen willen te maken, om "Kamer" te spelen. Zij willen op hun beurt, evengoed als de volksvertegenwoordigers, die er maanden voor noodig hebben gehad, de schoolwet met de aandacht, de nauwgezetheid, den kritischen zin, de logische gevolgtrekkingen en de welgemeende stremningsmiddelen behandelen, waar zij recht op heeft. Aldus hebben zij heden verklaard. Zoodat het heel goed kan gebeuren, dat al de argumenten van de Kamer tegen de wet in den Senaat eene nieuwe bespreking tegemoet gaan. En gij weet dat oude menschen veel trager denken en spreken dan jonge....

Waaruit voortvloeit dat de ministeriële wijzigingen, waar men van spreekt, allang een voldongen feit zullen zijn, voor de regeering, de in-haar-geheel-verantwoordelijke, aan de handteekening des konings de nieuwe wet zal vermogen te onderwerpen.

Want die wijzigingen zullen morgen al plaats grijpen.

Zondag op zijn laatst zal de Moniteur ze publiceeren. En zij luiden : de heer Levie, die er genoeg van heeft, verlaat het ministerie van financiën om zich te wijden aan de studie van Bach. Minister Van de Vijvere, die thans den last der spoorwegen torst, gaat naar het geldwezen over; en daar heeft hij groot gelijk in, want, daargelaten dat ons spoornet eene minder-aangename vracht is, vanwege het gewicht, dan ons nationaal fortuin, dat, vanwege de aangroeiende schuld, bij gebrek aan zwaarte aldoor maar omhoog schijnt te willen vallen, is de heer Van de Vijvere een oud wethouder voor financiën van de stad Gent; en de heer Anseele, die te dien tijde met hem over deze localiteit heeft geregeerd, verzekerde ons dat hij als dusdanig lang niet kwaad was. De spoorwegen, zij, gaan wegen (pardon !) op den heer Seghers. Gij zult mij zeggen, dat de heer Seghers reeds de verantwoordelijkheid draagt van onze marine. En dit is inderdaad zoo (waarom de evidentie loochenen ?). Maar de heer Seghers neemt, niettegenstaande dit, de spoorwegen op, en, bij deze oefening, glimlacht hij. Want hij weet, de heer Seghers, dat het voor niet lang zal zijn. Immers, wat staat er na de verkiezing van einde Mei te gebeuren ?

Ik zal het u zeggen. Er staat eerst te gebeuren (en nu keer ik even naar de finacie terug, die al het talent van den heer Van den Vijvere ruimschoots zal kunnen gebruiken !), er staat te gebeuren, dat wij eenvoudig wat nieuwe belastingen, voor een bedrag van ettelijke tientallen millioenen, te heffen zullen hebben. Gij weet, dat, bij sommige schotels, de saus duurder te staan komt dan het vleesch. Zoo heeft men leerplicht ten onzent rijkelijk voorzien van de u welbekende "garniture". En de heer Van

de Vijvere is nu eenmaal de geroepene, die de kosten dier "garniture" uit de Belgische zakken zal hebben te trommen.

Dit zal, naar het heet, en zooals nogal natuurlijk is, na de verkiezing gebeuren. Er zal nog iets anders gebeuren - en dit brengt ons tot den heer Seghers terug - dat misschien evenveel misnoegen verwekt. Er staat te gebeuren, dat ons spoornet overgaat, zoo groot als het is, in de handen van eene Nationale Maatschappij.

Het zal heel zeker vanavond niet zijn, dat ik daarover philosopheeren zal. Maar aan dit feit zal ik echter een ander knopen, dat eigenlijk het onderwerp van dezen brief moest zijn : namelijk het stemmen van de nieuwe wet, die eene andere Nationale Maatschappij inricht : die van de Werkmanswoningen.

Doch, ik zie dat gij dit briefje al lang genoeg vindt. Uwe aandacht, doet gij mij opmerken, heeft hare grenzen... Glimlachend treed ik deze beschouwing bij, en zal u dus eerst morgen met deze andere wet in nadere kennis brengen.

N.R.C., 28 Februari 1914.

* *

*

II

Brussel, 28 februari.

Het gaat dus om het stichten van eene Nationale Maatschappij, die, met medehulp van den staat en allerlei,

fiskale en andere, faciliteiten, het bouwen van werkmanswoningen moet bevorderen. Eene kapitalistische wet dus, daar zij den werkman alle gemak wil verleen tot het eigenaar-worden; eene wet die echter door haast heel de Kamer - de totaliteit der aanwezige leden, min drie onthoudingen - en dus ook door de socialisten werd gestemd.

Eene wet die trouwens niet innoveert. Want voor zij tot het oprichten van bedoelde Maatschappij overging, had de wetgeving aan de gemeenten aardelijke vergunningen en tegemoetkomingen toegestaan. Zij was zelfs verder gegaan : aan de gemeente is toegelaten, onteigeningen te doen met het doel, eene reserve aan bouwgronden te stichten. Van dat voorrecht heeft o.m. de stad Brussel ruim gebruik gemaakt : het heeft haar toegelaten, een uitgebreide werkmanswijk met modelwoningen te ontwerpen. Met het sloopen van de bouwvallige en ongezonde krotten, die door de nieuwe wijk moeten vervangen worden, is men, naar ik meen, zoo goed als klaar. En reeds op de tentoonstelling te Brussel kon men de maquette zien van het ontworpen gebouwencomplex, dat wel ruim veld geeft aan kritiek, maar waarvan den grootschen opzet niet kan geloochend worden. - Aan de nieuwe "société nationale" wordt nu de macht ontzegd, op eene zelfde wijze heele blokken huizen tot haar eigendom te maken. Het gaat, in den wetstekst, om twee woorden : "woonplaats" en "gebouw". De regeering wilde onteigening van elke ongezonde "woonplaats" (wat best een gedeelte van een gebouw kan zijn) toelaten; Kamiel Huysmans stelde eventueele expropriatie van het geheele "gebouw" voor (dat best enkele gezonde woonplaatsen kon bevatten). Het amendement-Huysmans werd echter verworpen, hetgeen de werking van de Nationale Maatschappij

kan belemmeren. - Misschien wordt hier bij tweede lezing der wet of bij de bespreking in den Senaat nog verandering aangebracht, zoodat de Maatschappij op gelijken voet komt te staan met de gemeenten in haar streven naar gezondmaking, zij het dan ook wel eens ten koste van het schilderachtige, en naar moreele opleiding, die het gevolg moet zijn van zindelijke en vriendelijke woningen.

Ziehier nu in 't kort wat de wet behelst. Het kan, in een land waar de groote steden naar uitzetting dringen, wat 't bouwen van nieuwe wijken noodig maakt, zijn nut hebben, ze hier samen te vatten.

De regeering wordt er dus toe gemachtigd, de statuten goed te keuren van eene maatschappij die, met plaatselijke vertakkingen, fondsen mag voorschieten tot het bouwen van goedkoope woningen. Die maatschappij bezit rechtspersoonlijkheid, met al de daaraan verbonden voorrechten. Staat, provinciën en lokale of regionale maatschappijen kunnen inschrijven op hare actiën. Als goedkoope woning wordt beschouwd, elk huis of deel daarvan dat voor minderbemiddelden is bestemd. Drankhuizen worden uitgesloten. De jaarlijksche huishuur en het kadastraal inkomen zullen een bij koninklijk besluit vastgesteld maximum niet mogen overschrijden.

Onder de minder bemiddelden zijn begrepen : de eigenlijke werklieden; de klerken en bedienden van lageren rang, zoo in openbaren als in privaten dienst; de onderwijzers; in een woord al dezen wier jaarwedde een door de regeering vastgesteld maximum niet overtreft of die niet meer belasting betalen dan eveneens door de regeering bepaald wordt.

Door de Nationale Maatschappij worden aangenomen de

maatschappijen die zich als uitsluitend doel stellen :
1°. het koopen, bouwen, verbeteren, verkoopen en verhuren van huizen en woonplaatsen of van bouwgronden die bestemd zijn om ingericht of verkocht te worden met het oog op het bouwen van huizen of aanleggen van tuinen, geschikt voor werklieden of van openbaar nut; 2°. het uitleenen van gelden, die moeten dienen voor dergelijke doeleinden. De deelneming van staat of openbare machten kan afhankelijk worden gemaakt van de voorwaarde, dat een deel der woningen verhuurd of toegestaan wordt bij voorkeur aan gezinnen met vele kinderen. De lokale maatschappijen kunnen worden opgericht als naamlooze vennootschappen of op samenwerking berusten. Zij bezitten eveneens rechtspersoonlijkheid. De regeering kan tot een vierde van hun kapitaal inschrijven. Een thans op honderd millioen frank vastgesteld kapitaal wordt door de regeering ter beschikking van de Nationale Maatschappij gesteld, naarmate zij voor deze som gebruik zal hebben. Dit voorschot wordt gedaan naar voorwaarden, die door bijzondere reglementen worden bepaald. De algemeene spaar- en lijfrentekas is ertoe gemachtigd, hare operaties over eigenaars van werkmanswoningen uit te breiden. Daar zal de regeering haar geldelijk bij helpen, weêr onder vaste voorwaarden.

Op voorstel van de nationale maatschappij kan het onteigenen van ongezonde woonplaatsen als zijnde van openbaar nut uitgesproken worden. De onteigende lokalen moeten door werkmanswoningen vervangen worden, tenzij een koninklijk besluit er anders over beschikte. De regeering kan de stedelijke armbesturen en besturen der godshuizen ertoe uitdrukkelijk aanzetten, zich eene of meer lokale maatschappijen aan te trekken. Gebeurt dit niet binnen de

zes maanden, dan kunnen zij ertoe worden gedwongen. De weldadigheidsbureelen kunnen rechtstreeks tusschenkomen door het uitbetalen van een deel der huishuur van talrijke of behoeftige gezinnen. - Toezicht over gezondheid, over eigen gebruik van de woning, over eventueel speculeeren, wordt door tusschenkomst van den staat uitgeoefend.

Zijn ontslagen van het zegelrecht al de akten die van de Nationale Maatschappij uitgaan of er in betrekking mede staan, zoo voor het verkoopen of verhuuren van gronden of huizen als voor het verstrekken van leeningen, en alles wat er zou kunnen bijbehooren. Zoo ook voor een goed deel wat registratie en overschrijving betreft. Voor het verkoopen van onroerende goederen aan aangenomen maatschappijen zijn de registratierechten veel verminderd. Al deze reducties worden toegestaan aan de minder bemiddelden die van de maatschappijen koopen of leenen, mits beperking van grondoppervlakte en ontleende som.

Ziedaar in hare grondlijnen, de nieuwe wet.

De Belgische Kamer heeft er wel eens slechtere gestemd.

N.R.C., 3 Maart 1914

"LE TIMBRE D'ARGENT"

Brussel, 3 Maart.

Behalve misschien voor de eigene landgenooten - dezen althans beweren het, en sommigen hebben inderdaad reden tot klagen - is de Muntschouwburg te Brussel het meest-gast-vrije huis der wereld. Wagner vond er zijn eerste Fransch publiek, dat hem begreep, waardeerde en weldra beminde. De Italianen hebben er huis gehouden alsof zij zich in een overwonnen land bevonden. Indertijd zagen Lalo en Reyer er hun talent bevestigen voor dat Parijs het maar erkennen wilde. Na Massenet mochten jongere Fransche componisten - Paul Dukas met zijn "Ariane et Barbe-bleue", Pierre de Bréville met "Eros Vainqueur" - er de eerste opvoering van hun werk beleven in voorwaarden, die dat werk zeer ten goede kwamen. Geen stad was Brussel voor - na de creatie te Parijs - om Debussy's "Pelléas et Mélisande", met de onvergetelijke en onvergelykelijke Mary Garden voor het voetlicht te brengen. Maar geene toondichters mogen zich ten onzent "thuis" gevoelen, als Vincent d'Indy en als Camille Saint-Saëns.

Ik zei u, pas een paar maanden geleden, wat d'Indy, - aan onze bewonderende landgenooten geïmponeerd door den kieskeurigen en scherpzinnigen Octave Maus bestuurder der "Libre Esthétique", - den Muntschouwburg dankt. Zelfs zijne zuiverst-orchestrale werken worden er op de planken gevoerd. Wat niet kan gezongen wordt eenvoudig gedanst. En niemand klaagt erover. Integendeel.

Wat Saint-Saëns betreft : hij heeft het ten onzent zoover gebracht, dat hij er telkens en telkens een welkome

gast onzer vorsten is, Weinigen, verzekert men mij (onze schilder Franz Courtens en onze dichter Emile Verhaeren zijn onder deze uitzonderingen) weinigen mochten evenzeer als hij de kunstzinnige hartelijkheid van koning Albert en van koningin Elisabeth ondervinden. Het Brusselsche publiek was hier trouwens de hooge en zoo beminnelijke kunstbewonderaars vooruit geweest : voor Parijs, en onmiddellijk na Weimar, juichten de Brusselaars "Samson et Dalila", toen nog oratorium toe. En een jaar nadien - in 1879 - bracht de Muntschouwburg 's meesters allereerste opera, "Le timbre d'Argent", op de planken. Intusschen was Saint-Saëns bij ons als klaviervirtuoos en als schrijver van symphonische poëmata vermaard geworden. Hij is het gebleven. In zooverre dat hij met ons publiek als een nieuwe huurceel schijnt te hebben willen teekenen, door voor onze opera denzelfden "Timbre d'Argent" om te werken, te vernieuwen, en voor het tegenwoordige geslacht even aangenaam te maken, als het werk voor onze voorouders van 1879 moet zijn geweest.

In 1879 heb ik "le timbre d'Argent" niet mogen toejuichen. Ik woonde toen nog niet in de hoofdstad. En was trouwens pas één jaar oud. Ik hoopte dan ook gisteren de geleden schade in te kunnen halen. Want gisteren werd de verjongde "Timbre d'Argent" in groot gala heropgevoerd : het was het jaarlijksche feest der Pers, waarbij koning en koningin, de laatste in heerlijk Liberty-toilet, de eerste in habiet-costuum - eene innovatie - aanwezig waren. Het was eene prachtige zaal. En eene zeer schoone vertooning.

Ik spaar u verdere mondaniteiten : de namen onzer ministers kent gij beter dan ik, en het spreekt vanzelf dat

zij allen aanwezig waren. Zal ik de schittering der diamanten van barones X onder woorden trachten te brengen ? Zal ik trachten de matte pracht te suggereeren, die het peerlensnoer van mevrouw Y op de donzen schouders tooverde als op het blankste fluweel ? Neen, neen, ik zal het niet. En verder zouden al de kollega's der Brusselsche kranten waarlijk al te fier zijn, indien ik ze in dit blad noemen ging. Ik onthou mij dus, en heb ooren en oogen nog slechts voor "Le Timbre d'Argent."

"Le Timbre d'Argent" is haast vijftig jaar oud. Het werk is vijftien jaar ouder zelfs dan "Les Contes d'Hoffmann", van Offenbach. En op eerste zicht verwondert dit wel eenigszins. Want het herinnert onmiddellijk aan Offenbach's meesterstuk, dat veel beroemder werd en veel langer de planken hield; zoodat men zich bezwaarlijk voorstellen kan dat het eerst later ontstond - in 1881 namelijk, terwijl de "le Timbre d'Argent" van 1865 is -, en de toen nog heel jonge Saint-Saëns den wereldberoemden grijsaard Offenbach - die, als ik mij niet vergis, voor de opvoering van "Hoffmann's Vertellingen" stierf - zou zijn voor geweest.

Niet alleen in het onderwerp ligt de gelijkenis tusschen de beide werken, - gelijkenis die goed is te verklaren : eenzelfde librettist had ze geschreven, en het fantastisch-romantische was sedert "Robert le Diable" nog niet van de lucht geweest. Maar ook in de muziek is "le Timbre d'Argent" geheel van zijn tijd, en meer bepaald in de richting van Offenbach's beste werk. "Elle va de l'opérette à la tragédie lyrique, schreef de gemoedelijke Saint-Saëns in eene toelichting van zijn eigen werk : eene definitie, die tevens zeer toepasselijk is op de parti-

tuur van "Les Contes d'Hoffmann". En verder is zij alles-behalve het doorlopend muzikale gewrocht, dat eenheid beoogt en in eenheid hare schoonheid zoekt : als de meeste werken van dien tijd, is "le Timbre d'Argent" eene aaneenschakeling van aria's, koren en orchestrale interludiën, met wat dans ertusschenin en verbonden door een, weinig literair, voor de handeling trouwens hoogst-noodig dialoog-in-proza. De muziek kon dan wel dramatisch worden door het accent : het drama echter werd eigenlijk aangegeven door de korte zinnen die de zangers tot elkander spreken. Zoo is het aanvankelijk ook met "le Timbre d'Argent" geweest : mijne voorzaten hebben hem aldus in 1879 toegejuicht. Nu heeft Saint-Saëns het dialoog vervangen door recitatieven.... die voor mijn part best konden wegblijven. Want zij ontnemen een deel van het karakter der vaak charmante, zuiver-lyrische, hoe dan ook licht-lyrische, en zeer zangerige duetten, aria's en walsen-voor-orkest, die het eigenlijke werk uitmaken.

Een werk, dat trouwens verouderd is en blijft, niettegenstaande het nieuwere bijwerk en de groote zorg der tegenwoordige opvoering. Een werk, dat echter boeit om nog eene andere reden, dat den geur van gedroogde bloemen, dat het als het ware met zich meebrengt. Want mist het dramatische kracht, en blijft de streeling van eene te gemakkelijke sentimentaliteit wel al te oppervlakkig - men kan zich niet onthouden, aan een Olivier Métra of een ander der mindere feestaanvoerders van het, toen reeds op een vulkaan dansende, Tweede Keizerrijk te denken -; staat het, in zijn geheel, beneden de "Contes d'Hoffmann" met hunne aangrijpende menscheijkheid : toch iets maakt van "le Timbre d'Argent" voor ons eene aangename verras-

sing : in het onsamenvangende der partituur hoort men zoo-
waar de eerste leitmotive, die wel ooit geschreven zijn
geworden.

Dit is nogal goed te begrijpen : symphonist avant tout
(een zuiver dramatisch musicus zou Saint-Saëns nooit wor-
den), kent de toondichter de waarde van het muzikale the-
ma. Zijn vorige arbeid, die hem reeds in 1865 tot een jon-
gen meester had gemaakt, ging de symphonische baan uit.
De opdracht, "le Timbre d'Argent" te schrijven (want het
is, geloof ik, eene bestelling geweest), kan den innerlij-
ken drang van den zuiveren musicus niet hebben gesmoord.
En daarom zal het werk bij eerste opvoering - tien jaar
nochtans nadat het was voltooid - misschien wel wat hebben
bevreemd, terwijl het voor ons, na zulken langen tijd,
juist daardoor eene zekere, en onmiskenbare jeugd bewaart.
Te meer daar er waarlijk heerlijk-frissche, waarlijk-ge-
inspireerde bladzijden in voorkomen, en Saint-Saëns er
blijk in geeft van zijne aangeboren distinctie en van zijn
zoo bijzonder fijn klankgevoel.

Zoodat wij gisterenavond een genot hebben gemaakt,
dat dubbel was : dat om eeuwige musicaliteit en dat van
eene voorbijgegane, maar nog steeds weemoedig-verleidelij-
ke muziekperiode.

De Meester heeft er een derde genot aan toegevoegd :
de acht-en-zeventigjarige grijsaard heeft voor ons piano
gespeeld. met orkest heeft hij zijne rhapsodie "Africa"
uitgevoerd. En het was verbluffend van jeugdig vuur, zoo-
niet van groote schoonheid.

N.R.C., 4 Maart 1914.

INLEIDING TOT DE BELGISCHE POLITIEK

Brussel, 6 Maart.

Paul Hymans, de leider van de gematigde, en als het pas geeft van de geheele liberale linkerzijde der Kamer, is te Parijs als gast van de "Société des Conférences" in de Sorbonne gaan redevoeren over de Belgische politiek. Het is een onderwerp dat hij, historiograaf van Frère-Orban, Bara en Graux, volkomen meester is, en dat hij vermag te behandelen met meer onbevangenheid, met minder partijdigheid dan, b.v. de heer Karel Woeste het zou doen, die, over twee jaar een tachtigjarige, een zeer strijdbare en thans nog een zeer wrokkige tegenstander van voornoemde liberale politici is geweest. Want de christelijke caritas bezoekt, op politiek terrein, den heer Woeste maar zelden. - De heer Hymans, al zet hij zijn vader - liberaal journalist en liberaal staatsman - als het ware voort, is tegenover den heer Woeste een jongere. Het laat hem toe, het verledene, voor zoo goed dit bij een politicus gaat, sine ira nec studio te beschouwen. En het tegenwoordige, ik bedoel de jongere parlementaire periode, dewelke hij heeft meêgemaakt, heeft hij het geluk te mogen overschouwen met een heerschersblik, den blik van een partijhoofd, van een leider. Dat bezorgt hem het voorrecht, zooniet der absolute onpartijdigheid (zij is niet van deze wereld), dan toch van de toegevende genade. En met die deugd kan men eene heele mooie voorlezing, en eene werkelijk-Belgische, over onze politiek gaan houden.

Paul Hymans heeft dan ook veel sukses gehad. En dit moet u niet verwonderen, en zal het ook niet doen. Ik

meen u al te dikwijls zijn portret als redenaar te hebben geschetst. Maar gij hebt een zeer beperkt geheugen, en daarom herbegin ik maar. Paul Hymans is mager en schraal, en ziet er kleiner uit dan hij in werkelijkheid is. Hij is van nature hoekig en puntig, en naar het uiterlijke aangewezen voor een kubistisch portret, dat in triangulatie zijn heil zou zoeken. En ook het innerlijke - ik bedoel dit deel van het ingewand, dat men hersenen noemt - schijnt wel op vaste, wiskundige, en liefst-scherpe geometrische vormen gesteld. Het driehoekige syllogisme, werkelijke vorm van heel zijn geestelijk persoon, heeft voor hem geene geheimen, en het verwondert dan ook niet dat hij anderen met zulke vreugde het mombakkes ervan, dat men sophisme noemt, afrukt, en - zoo ik mij aldus uitdrukken mag - aan de kaak stelt, met eene geestigheid die trouwens nooit vergeet logisch te zijn. En dergelijke geestigheid is bijna wonderlijk. - Wonderlijk is eveneens de welsprekendheid van Paul Hymans. Zijne vijanden hebben zijn uiterlijk, wat den kop betreft, bij dat van Pulcinella vergeleken. De waarheid is, dat in heel de Kamer slechts de heer Woeste hem hierin overtreft. Ook naar het geluid der spraak : als die van den ouden katholieken vechtersbaas is de stem van Hymans soms scherp op het kwetsende af. Ik bedoel dat hij den aesthetischen zin kwetst van hem die, onmiddellijk voor Hymans, bijvoorbeeld den galmenden Vandervelde zou hebben gehoord, of zelfs den blaf-gierigen Hajois. De welsprekendheid van Hymans, afgezien van den inhoud en beschouwd als naar den klank, jongleert met slachtersmessen. En in de Kamer is men er terecht om beducht. Want die welsprekendheid is (ditmaal naar den inhoud vooral) inderdaad als slachtersmessen

gevaarvol voor de tegenstrevers. Zij is het hoofdzakelijk vanwege de eerlijkheid van den heer Hymans en zijne trigonometrische logica, zij is het....

Maar ik zit hier te praten, alsof ik zoowaar niets anders te doen had. En ik heb u nochtans een paar aardige moppen te vertellen, die kenschetsend zijn voor het wezen der Belgische politiek, waar de heer Hymans het te Parijs over had. Zij geven er een der vermakelijkste kanten van te zien, die, naar ik vermoed, door Hymans verzwegen zullen zijn, daar hij de Belgische politiek zoo ernstig mogelijk opneemt, en vaderlandslievend genoeg is, om in Frankrijk, waar men ons met genadigde ironie pleegt te bejegenen, wat aan ons minder gunstig is, niet openbaar te gaan maken. De heer Hymans moet zelfs voor zijn politieke vijanden goedertieren zijn geweest; het beeld, dat hij in de Sorbonne van ons politiek leven heeft opgehangen - een zeer academisch beeld, naar het schijnt, - zou niets dan nobele gebaren, uiting van edele gevoelens, vertoonen. En daarom heeft hij er zich wel voor gewacht, de ongeloofelijke lichtzinnigheid te ontsluiëren, waarmede ten onzent sommige wetten worden gemaakt en gestemd. Daarvan moet dit briefje u een paar voorbeelden geven. Gij zult zien, dat zij nog zoo kwaad niet zijn.

Het eerste heeft betrekking - neem mij niet kwalijk - op de nieuwe schoolwet. Ik had u beloofd over deze te zwijgen. Maar de omstandigheden zijn mij de baas; telkens duiken er nieuwe op, die mijne, en dus ook uwe, aandacht erop vestigen komen. Eene eerste omstandigheid, die ik u verteld heb, was, dat de rapporteur der middensectie van den Senaat tot de liberale minderheid behoort, met het natuurlijk gevolg, dat de wet niet zoo spoedig zal

worden gestemd als de senatoren der regeeringspartij wel hadden gewenscht. Het is thans bijna zoo goed als zeker, dat de wet niet meer ter bespreking komt voor de Meiverkiezingen. Immers, de heeren van links laten, in de commissie van onderwijs, hunne rechten op voorloopige discussie ruimschoots gelden. Terwijl de rechterzijde er als taktiek heeft aangenomen, al de amendementen te laten voordragen, zonder ze maar met een enkel antwoordje te vereeren, en ze daarna bij stemming verwerpen, zelfs wanneer zij ze gunstig zijn (een senator van rechts verklaarde inderdaad, dat hij het op sommige punten met de linkerzijde eens was, maar uit partijtucht tégen zou hebben gestemd), ziet men liberalen en socialisten schatten van welsprekendheid verspillen aan de moedwillige doofheid hunner katholieke collega's. Men voorziet, dat dit duren zal tot bij de Paaschvacantie. Waarop men van al deze lastige oefeningen zal gaan uitrusten. En, keert men daarna naar het Parlementsgebouw terug, dan zal men nog juist den tijd hebben, voor men definitief uiteen gaat, de begrootingen even in oogenschouw te nemen.

Het is nu gedurende die lange discussie in de onderwijscommissie van den Senaat, dat de eerste der politieke lichtzinnigheden, waar ik het hier over hebben wou, moest blijken.

Artikel één der nieuwe wet voert, zooals gij weet, leerplicht in. Dit brengt natuurlijk niet meê, dat alle Belgische ouders op straf van inhechtneming gedwongen zijn, hunne kinderen naar school te sturen. Die kinderen kunnen ziekelijk zijn. Meer nog : sommige bevoegde ouders vinden nu eenmaal dat het Belgische onderwijs niet deugt. En ik ken er die besloten hebben hunne kinderen van school

thuis te houden zoolang het principieel moedertaal-voertaal niet overal en met voldoende strengheid wordt toegepast. Deze laatsten zouden er zelfs aan denken, gezamenlijk aan den minister hun voornemen bekend te maken, de wet te boycotten zoolang niet zal zijn gebleken wat hij met zijn berucht taal-amendement in zake vrijheid der gezinshoofden heeft bedoeld. Zij zijn allen overtuigde voorstanders van leerplicht, maar willen van geen leerplicht weten die slechts onvoldoende, ondoelmatig, onpaedagogisch en onvaderlandsch onderwijs verzekeren kan. En zij houden dan ook hunne kinderen thuis, hetgeen hun recht is, als zij hunne telgen dan maar particulier onderricht verstrekken, dat niet beneden de programma's van de officieele of niet-officieele scholen staat.

Hoe nu gaat de minister uitmaken - hetgeen krachtens de wet zijn recht en zijn plicht is -, dat die afvallige kinderen, die geene school bezoeken, inderdaad zulk onderwijs ontvangen ? De wet zegt het niet. Wel is de zaak even ter spraak gekomen in de Kamer. Men heeft zelfs, als ik mij goed herinner, strafmiddelen voorgesteld voor het gezinshoofd, dat zijn kind van de school afhouden zou, - wat zijn volle recht is, vermits vergoedend huis-onderwijs. Maar, als ik mij niet vergis, tot een amendement kwam het niet. Zoodat ik lekker de wet kan ontgaan, en op mijn talrijk kroost nagaan, zoo ik mij tot dergelijke ethnographie voel aangetrokken, wat er van gewordt als ik het tot den primitieven natuurtoestand terug laat keeren door de gevoelige hersenen te spenen van alle voortgezet onderwijs. En de minister zal over geen enkel middel beschikken, om mij deze studie te beletten. De wet verstrekt hem geen enkel dwangstelsel, waar hij mij klein

meê krijgt en mijne jongens naar school meêjaagt, of althans de beginselen der spelkonste of de rudimenten der Romeinsche geschiedenis inprent.

In de senatoriale commissie heeft men deze lacune in de wet opgemerkt. En gij stelt u natuurlijk voor, dat men zijn best gaat doen om ze te dempen. Maar gij zijt er wel mee ! - Ik zei u het systeem, dat de meerderheid van den Senaat aangenomen heeft. Zij laat genadelijk alle amendementen voorstellen. En er zijn er, die zij in petto goedkeurt. Maar op het oogenblik dat die goedkeuring zou dienen te blijken uit de stemming, geeft die meerderheid haar zelfs ongelijk, en stemt tegen de zoo uitnemende wijziging.

En zoo krijgen wij, bevestigd zoo door Senaat als door Kamer, den lang verwachten leerplicht.

Maar bezitten niet het minste wapen, dat de toepassing ervan verzekeren moet....

Ik wilde deze korte inleiding tot het politieke beleid in België met een tweede voorbeeldje van lichtzinnigheid (ik hou van euphemismen) opluisteren. Maar ik zie dat gij van dit mijn proza begint te walgen. Ik schei dan ook voor heden uit, en hou mijn voorvalletje voor mijn volgenden brief over.

N.R.C., 7 Maart 1914.

EMIL SAUER

Brussel, 6 Maart.

Gij weet dat virtuosen ons niet gespaard worden, niet meer dan aan u. Zij zijn van alle slag en komen uit alle oorden. Hier als ten uwent komen zij hunne bijzondere schakeering vertoonen, die ze in de toonladder der ijdele zelfgenoegzaamheid moet onderscheiden. Wel te verstaan zijn zij allen hoogst-interessant. Hunne geschoren leelijkheid brengt verscheidenheid in de gedachten der smachtende vrouwelijke jeugd, die men bij elk concert ontmoet; verhoudingen tusschen gelaatsuitdrukking, artistiek temperament en graad der beminnelijkheid laat zich, na een paar seizoenen, vaststellen met eene zekerheid, waar Lavater een punt aan zuigen kon; het is eene patente waarheid geworden, dat alleen het uitzicht der virtuositeit met meer zekerheid eene matrimoniaale positie verzekert, dan waarachtige knapheid en zelfs persoonlijk fortuin; en ik ken eene peperkoekbakkersdochter uit eene groote Vlaamsche stad, dewelke dochter zeven millioen waard is, en die getrouwd is met een virtuoos, alleen omdat hij zich toelegde op gelijkenis met Paderewsky.

Tegenover dergelijke aanstellerigheid zult gij mij steeds eene houding zien aannemen, die smalende minachting aan ondubbelzinnigen walg weet te paren. En dat doen ook de meeste muzikale Brusselaars, die, al die virtuosen vergelijkend bij paddestoelen, weten dat de meest-verlokende weleens de meest-giftige zijn.

Eenigen zijn er echter, waar zij telkens naar terugkeeren als naar heerlijke spijs : één daarvan is Sauer.

Jaarlijks komt hij ons bezoeken. Wij zien hem ieder jaar, bij zijn heftig en lastig leven van aldoor maar reizend artiest (vermoeienis van het steeds maar reizen, vermenigvuldigd door de aangehouden zenuwspanning), wij zien hem jaar aan jaar wat ouder worden. Sauer wordt aldoor maar schraler : lager en langer aan het prachtige voorhoofd schijnt zijn neus te hangen ; zijne vingers lijken magerder geworden, en dan ook subtieler, bij elk bezoek.

Sauer's concert is in hoofdzaak prettig geweest. Sauer, die anders bewogen-dramatisch en innig-gepassioneerd weet te zijn, scheen zijn programma te hebben willen samenstellen naar de aanminnelijke luimen der fantazie. Wel speelde hij, als pièce de résistance, de sonate opus 100 van Beethoven, en de zes voorgedragen stukken van Chopin waren niet altijd dartel. Maar, waar hij aanving met eene gratievolle gavotte van Rameau, om over te gaan op variaties waar het ballet der "Alceste" van Gluck het smachtende en geestige thema van waren : waar hij eigen werk voordroeg - eene "boîte à musique", een "Motoperpetuo en octaves" - die muzikaal wel niet zoo heel veel te beteekenen hebben, maar van fijne geestigheid getuigen, en zoo oneindig-spiritueel werden voorgedragen; waar "Auf Flügeln des Gesanges" van Mendelssohn-Liszt als Liszts "Mazeppa", vuurwerkstukken meer dan innerlijke muziekmonumenten, en dan ook als de luchtigste pyrotechnie werden voorgesteld, mag men wel zeggen, dat de wonderbare kunstenaar ons nu maar eens een vooral prettigen avond had willen voorbereiden.

Het bleek ondubbelzinnig, toen hij gebisseerd werd en..... twee walzen van Johann Strauss, twee echte Wiener-

walzen speelde. En zoo het nog moest bewezen worden :
in die twee walzen bewees Sauer welk een toovenaar hij
is : die "Wiener Musik" wist hij te kleeden in eene mu-
zikaal-psychische schoonheid, die eene openbaring was.

N.R.C., 7 Maart 1914.

VERDERE INLEIDING TOT DE BELGISCHE POLITIEK

Brussel, 12 Maart.

Ik heb u nauwelijks zes dagen geleden, een onkieschen blik gegund in onze politieke keuken : gij hebt er kunnen zien op welke kleingeestige wijze men er het princip-leerplicht, dat onze nieuwe schoolwet tot grondslag dient, of er althans de aanleiding van heet te zijn, zoo goed als onuitvoerbaar maakt, of ten minste hoe alle kontrol er onmogelijk over wordt. En ik beloofde u, in dienzelfden brief, u nog eene andere zijde van ons politiek beleid te laten genieten.

Het is vandaag een hondenweêr, mevrouw. Ik had mij voorgenomen, te paard eene lange wandeling door het Zoniënbosch te doen. Maar met zoo'n weêr is het bepaald onmogelijk. Hoe dan ook beter de reeds wassende melancholie gekeerd en den vervelenden tijd gekort, dan door mijne belofte van verleden week te houden en u dat nieuwe exempel te vertellen ?

Het is er een, ditmaal, van lichtzinnige vergetelheid.

- Stelt u voor, dat nooit onze tweede Kamer zulken ijver aan den dag heeft gelegd, dan sedert zij aan de schoolwet zooveel tijd heeft verbeuzeld. Zij bespreekt en stemt wetten met de hardnekkigheid van een maaier, die onder het dreigend onweêr een stuk koren aan 't neêrleggen is (gij stelt u dat natuurlijk voor, vermits gij allen "De Oogst" van Stijn Streuvels van buiten kent). Zoo lag de wet over de goedkoope woningen op haar oor, als ik mij aldus uitdrukken mag, nog voor het land begrepen had waar de Kamer het op dat oogenblik over had. En

cito die goedkoope woningen uit de voeten, of daar ging het over vrouwenarbeid. Met razerigen spoed, en al kwam er verzet van een paar Kamerleden, die er zoowaar van leven, werd de Kamer het erover eens, dat zoo kinder- als vrouwenarbeid diende, zooniet verboden, dan toch duchtig gereglementeerd. Alle nachtarbeid moest, van 's avonds negen uur af, van den aardbodem verdwijnen, zoover, natuurlijk, als de Belgische horizon strekt. En de Kamer, zeer voldaan over dat categoriek besluit, ging met licht gemoed tot andere oefeningen over.

Zij had echter zonder den waard gerekend; den waard der taveerne (het enkelvoud is hier generisch te verstaan), dewelke aan de Vrouw een belangrijk deel van den goeden roep zijns huizes en de zekerheid van een welgestelden ouden dag dankt. Om alle dubbelzinnigheid te vermijden zal ik u maar onmiddellijk zeggen dat ik hiermede bedoel : een aantal zuiver-Brusselsche, oer-inlandsche herbergen ofte "brouwerijen", die, buiten den "korten" drank, niets dan inheemsche bieren verkoopen, hebben geen ander dienstpersoneel dan, deftig in het zwart gekleede, wit-geschorte "serveuses", op wier eerbaarheid ik u verzoek niet af te dingen, die dikwijls voorbeeldige huismoeders zijn; dewelke aldus moeten werken omdat haar echtvriend een "wallebak" en een "genevelist" is, en die gewoonlijk tot middernacht in de bres staan tot laving van het dorstige menschedom van Brussel. - Niettegenstaande de herhaalde aanbeveling van Herman Teirlinck, die er vooral in Holland den Pieter den Heremijt van wilde zijn, worden deze drinkhuizen door België - bereizende Nederlanders nog al te weinig bezocht. Niet alleen zouden zij er eene vergelijkende studie kunnen ondernemen van de

onderscheiden variëteiten in het genus Lambiek, maar ook op folkloristisch gebied menig pareltje, van het zuiverste water nogal, kunnen verzamelen. Zoo is er het volgende gesprekje tusschen de "serveuse" en den stamverbruiker klassiek :

Serveuse : "Wat blijft er aan meneer ?"

Verbruiker (met smachtende blikken) : "Geef mij.... een kus."

Serveuse : "Allez, meneer, niet "truuten" (geen grapjes)."

Verbruiker (ernstig ineens) : "Wel, geef mij een Faro."

Dit is een staaltje van zuiver Brusselschen humor, waar gij zeker wel al de Attische fijnheid van snappen zult. Welnu, één enkel avondje in zoo'n Brusselsche tapperij, en gij zult er wel duizend dergelijke hooren. Elk zegge het voort....

Om op onze jongste wet terug te komen : zij schafften dus allen vrouwenarbeid af, te rekenen van 's avonds negen uur. Met het gevolg, natuurlijk, dat om negen uur al de witte schorten zouden worden afgedaan, en... de tapper zijne klanten zou zien vertrekken. Geef het toe; geen cataclysmen kon de Brusselsche taveerniers ellendiger teisteren dan deze onbezonnen en onvaderlandsche wet. Het was het Messina van den traditie-staminee. Weldra zou men hem alleen nog vermogen te ontdekken onder de Pompejaansche lava's die het Belgische parlementarisme erover uitgegutst zou hebben.... Vier dagen lang hebben de waarden dan ook tranen met tuiten gestort : terwijl de schenkende dienstmaagden (is het Victor de la Montagne niet, die ze zekeren dag poëtisch "Hebe" doopte, en kenden zij in Julius Vuylsteke haar geïnspireerden zanger niet ?

om dan nog te zwijgen over haar goedmoedigen en echt-vertrouwelijken omgang met zoo menig ander Vlaamsch dichter, onder dewelken ik alleen Emanuel Hiel zal noemen), terwijl de serveuses-zelfen zuchten slaakten, die klonken als holle tonnen : voor velen dezer stond eigen bestaan en dat van soms talrijke kinderen op het spel, en dat was nu waarlijk niet om meê te gaan lachen....

Doch er kwam, gelukkig, redding. De tweede lezing der wet kon de lichtzinnigheid eener Kamer, die op zulke niet te verantwoorden wijze een knak had gegeven aan eene eerbiedwaardige nationale traditie, weêr goedmaken. Men stelde dan ook een artikel voor, dat, ingelascht tusschen de andere, vertellen zou dat in zake nachtarbeid uitzondering zou worden gemaakt voor alle vrouwelijke bedienden van hôtels en koffiehuisen (want er zijn niet alleen de aanminnige "serveuses" : daar tronen ook de strenge "caissières", daar zitten in stille verblijven de stemmige en deftige dames de... doch genoeg.)

Dat tusschen-artikel was niet naar de gading van den Goeden Tempelier, dien wij bezitten in gezel Emile Vandervelde. Hij wilde geene uitzonderingen die den sterken drank in de hand werken, zoo ik dergelijke beeldspraak te mijner hulp mag roepen. En hij stelde voor, dat alleen de koning zou beschikken over het lot der vrouwen, die hun levensonderhoud overdrachtelijk in den alkohol zoeken. Geen wetstekst, alleen een steeds herroepbaar Koninklijk besluit zal de toelating verstrekken tot het gebruiken van vrouwenhanden bij het plengen van "l'oubli qu'on cherche en des breuvages exécrés", om nu maar eens in 't geniep Paul Verlaine aan te halen.

Aldus besloot de Kamer, en maakte hare aanvankelijke

vergetelheid goed. De vraag blijft nog alleen, in hoeverre de koning zich om het lot der herbergprinsessen ontfemen zal. Deze prinsessen schijnen echter niet de minste vrees meer te koesteren. De herbergbazen blinken weêr van voldoening. En de nijverheid der Brusselsche bierbrouwerij gaat met dankbare rust in het hart eene toekomst tegemoet, die door de nieuwe wet op kinder- en vrouwenarbeid als door eene onweêrswolk een oogenblik scheen bedreigd te zullen moeten worden.

N.R.C., 13 Maart 1914.

DERDE HOOFDSTUK DER INLEIDING

Brussel, 15 Maart.

Alle goede dingen bestaan in drie, en zelfs de slechte. In vorige brieven gaf ik u twee voorbeelden aan van de manier, waarop in het Belgische parlement politiek wordt gedreven. Het eerste wees uit, hoe enge partijdigheid het principie van eene wet kan worgen. Het tweede was een exempel van plezierige lichtzinnigheid. Het derde, dat ik u heden opdisschen wil, is er een van, niet eens fijne, schurkerij. Ach, ik kan het wel verdragen, dat men in politiek aan eerlijkheid een zeer bijzonderen zin geeft, en dat de waarheid er voor ieder de gedaante aanneemt, die zijne eigene belichting eraan toekent. En er zijn zooveel manieren van belichten en er bestaan zooveel soorten kunstlicht ! Boots de maan zoo goed na, dat de menschen er zich aan bedriegen : uwe nabootsing zal - en wie weet, misschien terecht ! - meer bewondering vinden dan de maan-zelve. Zoo ook in politiek : als uw bedriegerij klaarder schittert dan de echtheid van uwe tegenstrevers, dan telt gij ook zeker meer partijgangers, en ik weet niet eens of die partijgangers ongelijk zullen hebben, vermits gij blijk zult gegeven hebben van talent, terwijl uwe tegenstanders alleen hunne braafheid bewezen.

Eene schurkenstreek kan dus in de politiek een prettigen kant bezitten, die den toeschouwers iets als aesthetisch genot verschaft. Mist zij echter dat geestige, dat pittige, dat sprankelende hetwelk een vlug talent er aan geven komt, dan is zij plomp, plat en laag, en doet zij zelfs den journalist, die bij het gedwongen slikken van

politieke padden anders wel wat cynisch is geworden, voor dat soort beschaamde ploerterij walgen.

Einde der verleden week kregen wij er het bewijs van, dat ik u hier mede wil deelen. - Laat ik u bij voorbaat verwittigen dat het hier om eene zaak zal gaan, waar ik al heel wat inkt aan verspild heb, zonder dat mijn ijver, niet meer trouwens dan dien van duizenden andere journalisten, schrijvers en redenaars, haar veel verder heeft gebracht dan men b.v. verwachten kan van een spijker, waar men heel veel op geklopt heeft, en die dan ook in den wand is gedrongen, maar daarom nog geenszins zijne bestemming heeft gekregen of volbracht. Het gaat hier om de Vlaamsche Hoogeschool : en om alle beeldspraak achterwege te laten : men heeft op het beginsel zoo hard geklopt, dat het eindelijk in het brein van de meeste Vlamingen is gedrongen; maar daaruit afleiden dat het Parlement het onvermijdelijk moet bekleeden met zijne goedkeuring, en het Vlaamsche volk dus morgen reeds de weldaden genieten zal van hooger onderwijs in eigen moedertaal, ware getuigenis afleggen van argeloos maar nogal te verachten optimisme.

Al heeft het vraagstuk der Vlaamsche Hoogeschool nu ook weêr een stap vooruit gedaan. Het is namelijk, na lang en koppig aandringen van de vaders van het wetsontwerp waarbij de universiteit te Gent wordt vervlaamscht in de Kamerafdeelingen ter sprake gekomen. Men meene daarom nog niet, dat het definitief door het Parlement in behandeling genomen wordt. De afdeelingen hebben wel heel vlug werk geleverd; maar het kunststukje, dat het onderwerp uitmaakt van dezen brief en dat ik u straks vertel, kan de werking van de middenafdeeling heel langzaam en heel laborieus maken; het zou mij niet verwonderen, slechts over langen

tijd het rapport ervan overgelegd te zien; dan hangt het nog verder van het bureel der Kamer af, dat trouwens tegen de wet is gekant, of zijter publieke bespreking komt, en wanneer; de leden der regeering zijn het verder nog lang niet eens; en, hebben wij nu ook binnenkort de verkiezing, die aan het princip der vervlaamsching een aantal stemmen verzekeren kan - vele kandidaten in het Vlaamsche land zullen zich gedwongen zien, hunne stem aan het ontwerp Franck-Van Cauwelaert-Anseele te belooven - de discussie zal, zelfs in de gunstigste gevallen, toch nooit dan na nog heel veel tijd aanvang nemen.... en dan zullen de kiesbeloften allang vergeten zijn.

Intusschen doet zich de zaak zoo kwaad niet voor : in schijn kan de bespreking in de afdeelingen een zeker optimisme wettigen. In vier secties op de zes bekwam het ontwerp eene groote meerderheid. In de twee andere was er, hetzij gelijkheid van stemmen, hetzij vanwege sommige leden eene onthouding, die ten gunste der wet kan keeren. Einduitslag der discussie was dat één en zestig Kamerleden "ja" hebben gestemd, terwijl slechts twee en veertig "neen" stemden, en vijftien zich onthielden. Dat is een zeker niet te misprijzen uitslag. - Men bedenke er echter bij, primo dat heel wat leden afwezig waren, en de meesten daarvan beslist tegen de vervlaamsching der Hoogeschool te Gent zijn, zoodat de bespreking in de afdeelingen niet kan beschouwd worden als een beeld van de eigenlijke Kamerstemming; secundo dat wij zoowaar aan den vooravond der verkiezingen staan, en dit op vele Vlaamsche volksvertegenwoordigers een weldadigen invloed kan hebben uitgeoefend; tertio dat zooals ik reeds zei, het kabinet in deze verdeeld is : terwijl de heeren Helleputte en Van

de Vyvere het ontwerp genegen zijn (Helleputte moet het met warmte verdedigd hebben), willen ministers de Broqueville en Pouillet, die het rechtsprinciep der moedertaal als voertaal huldigen, toch van niets anders weten dan van eene tweetalige universiteit : de leergangen zouden alle gesplitst worden, en aldus zou ieder zijn gading vinden; quarto dat de gekende koppigheid van minister Helleputte niet geschikt is, om eensgezindheid in de regeering te bespoedigen, zoodat de Kamerbespreking, gesteld dat wij ze in een kort verschiet mogen beleven, wel middendoor zou kunnen afgebroken worden door eene ministerieele crisis; en ten slotte dat, bij inroeping van de partijtucht, vele Vlamingen, die zich in de afdeelingen partijgangers van de heer Van Cauwelaert-Anseele-Franck hebben betoond, wel naar de opvattingen van de regeering konden overhellen, zoodat van de wet, zooals zij thans als eenigen en eenig aanneembaren wensch en wil van de ontwikkelde Vlamingen werd voorgedragen, niets dan eene ellendige karikatuur zou terecht komen : eene onrechtstreeksche krenking, op zijn Belgisch, van een natuurlijk recht dat door niemand wordt ontkend, - en die trouwens weêr maar eens nieuwe belastingen zou meêbrengen, waar alleen de Vlamingen iets aan hebben zouden, hetgeen, naar gij u wel voorstellen kunt, de nationale eenheid allesbehalve bevorderlijk zou zijn.

Gij ziet het : niettegenstaande den, dan toch wel verblijdende uitslag der discussie, in de Kamerafdeelingen, mogen wij vooralsnog geene overwinning voorzien. Een gunstige oplossing, zooals de Vlamingen die verlangen en eischen, kan vooralsnog niet worden verwacht. Temeer - hetgeen uit het volgende blijken moet - de vijanden der

wet geen middel ongebruikt zullen laten, om ze kost wat kost onmogelijk te maken.

Zoo kom ik tot het leelijke streekje, waar ik het hier over hebben wou. Moet ik u zeggen dat het geen andere held hebben kon dan onze fijne strateeg, kampioen der Kamertraditie, tabernakel der Belgisch-parlementaire usantiën en costuymen, groot-inquisitor tevens en meester-folteraar van al wie aan dat heiligdom wou raken, wat zeg ik ? van ieder die de oerlijkheid zou durven betwisten van de mid-deltjes die de heer Woeste - want gij hadt al geraden over wien ik het hier had - in een of ander stoffig hoekje ervan weet te ontdekken om zijne vijanden den nek om te draaien op het juiste oogenblik, dat zij victorie kraaien gaan.

Ziehier dan wat gebeurde : zooals ik zei had de meerderheid van vier afdeelingen op zes zich ten voordeele der wet uitgesproken, terwijl in eene andere afdeeling geen meerderheid bestond en in de overblijvende de tegenstanders slechts twee stemmen meerderheid aanwezen. - Nu weet gij dat de verslaggevers der zes afdeelingen natuurlijk meestal in de meerderheid gekozen, de middenafdeeling zou hebben moeten bestaan uit vier, zooniet vijf leden, die het wetsontwerp gunstig waren, en één, hoogstens twee leden, die ertegen gekant zijn. Met het gevolg dat de eind-rapporteur, die in de Kamerbespreking eene overwegende rol speelt en meestal bij voorbaat het oordeel der twijfelers op het zijne vereenigt, voor de vervlaamsching der Gentsche universiteit zou zijn : een niet te misprijzen voordeel, dat trouwens het eenige logische gevolg der bespreking in de afdeelingen ware geweest.

Maar dit mocht natuurlijk niet gebeuren, althans niet

naar het oordeel van den vijandigen heer Woeste. En hij bedacht er het volgende op. Terwijl afdeeling één, waar de tegenstanders meerderheid waren, één der hunne rapporteur hadden benoemd; hetzelfde was gebeurd in afdeeling twee waar gelijkheid van stemmen heerschte; maar in de afdeelingen drie en vier twee voorvechters van de wet, Siffer en Kamiel Huysmans, als verslaggever werden aangesteld, moest dit belet in de twee overige secties, waar de voorstanders der wet eveneens de groote meerderheid uitmaakten. Nu wordt de rapporteur gewoonlijk door de meerderheid voorgesteld en zoo maar onmiddellijk aangenomen. Maar de heer Woeste herinnerde zich, dat hij het recht bezat, hierbij geheime stemming te vragen. Dat recht laat hij in de vijfde afdeeling verdedigen door een zijner handlangers, met het gevolg... dat een vijand der wet tot rapporteur wordt gekozen. En in de zesde, die hijzelf voorziet, en waar hij vroom verklaart zich bij zulk gewicht vraagstuk te zullen onthouden, wordt er zoo gemanoeuvreed dat, niettegenstaande de voorstanders er elf tegen vijf waren, ballotage ontstaat tusschen een voorstander en een tegenstander, en... de tegenstander het natuurlijk wint.

En ziedaar op welke behendige wijze aan de aanhangers van het wetsontwerp een hunner beste troeven uit de hand werd genomen.

Over de kieschheid der handelwijze laat ik u-zelf oordeelen....

N.R.C., 17 Maart 1914.

LOIE FULLER EN HARE SCHOOL

Brussel, 22 Maart.

Toen ik voor 't eerst met de kunst van Loïe Fuller kennis maakte, was ik nauwelijks volwassen. Zij was, te dien tijde, niet heel veel meer dan een merkwaardig variété-nummer. Het was de kinema, die, in zijne eerste schoenen en haast in de luren nog - stel u zoo'n kinema nu maar eens goed voor - haar in België populariseerde. Onder felle electrische belichting - rood, groen, paars, en soms heel de regenboog door mekaar - stond zij op het doek, de beenen haast zonder bewegen, wat bij eene danseres zeker wel revolutionair was te noemen; die armen echter, verlengd door stokken, waaromheen de stof van het wijde kleed was gewonden, des te onstuimiger. Een uiterst-gepommadeerde meneer vertelde bij 't afrollen van den film - het was de tijd dat kinemafilms nog uitlegging behoeften - dat dit nu moest beteekenen : "La danse du Lys" of "La danse du Glaive". Men nam het gaarne aan, al verwonderde deze danseres, die hare beenen stilhield, van wie men niet kon zien of ze nu ja dan niet gedecolleteerd was, en die zelfs meestal bij hare zwaaiende armen haar aangezicht verborg. - Zij werd er niettemin beroemd om, en moest dan ook, ik herhaal : als variété-nummer, en onder nog scherpere electrische belichting, naar België overkomen in eigen persoon. Die felle belichting maakte haar naar den gezichte zeer leelijk. Hare nauwelijks-roerende voeten bleken groot en grof te zijn. Haar kleed was, in werkelijkheid, maar heel weinig uitgesneden. Maar zij bracht iets heel nieuws, iets fantastisch-nieuws : zij was de vloei-

bare menigvuldigheid, de meervoudige bewegingsmogelijkheid, zij, de statische danseres, van de menschelijke fantazie. - Wij waren toen in de jaren, dat Henry van de Velde, die thans te Weimar Goethe vervangt en toenmalig als verluchter van "Van Nu en Straks" debuteerde, den beruchten palingstijl uitvond. De innoveerende bouwmeester Victor Horta gebruikte onder de eersten de buigzaamheid van het ijzer tot nieuw, en zeer kromlijinig constructie-motief. En wij verkeerden, verder, vergeet het niet, in het tijdperk van het anarchisme. Des bewonderden wij, in de kinema, en op de variété-planken, niettegenstaande de schreeuwerige belichting, den pommade-heer, de gemeene muziek, de versteende beenen en andere bijhoorigheden, de beslist-Amerikaansche (het woord had toen nog eene andere beteekenis dan heden), de overtuigend-Amerikaansche Loïe Fuller.

Sedert dien kwam die andere Amerikaansche, dewelke Isadora Duncan heet; de Amerikaansche ditmaal uit het land, waar ijverig studie wordt gemaakt van Helleensche epigraphie en van Assyriologie, - wetenschappen, die wel buiten de bevassing van Loïe Fuller zullen liggen. En na de groote Duncan kwam daar de rhythmische zuiverheid van Jacques-Dalcroze's vondst. En toen kwamen nog de Russische balletten : weelderig terugkeeren tot den natuurtoestand van een vroeger zorgvuldig-besnoeiden Pompadour-tuin; barbaarsch-levendig ontaarden van de elders bloedarmoedig geworden Italiaansche balletkunst.

Bij al dat nieuws moest de ouder-gewordene, hoe dan ook baanbrekende Loïe Fuller ondervinden, dat zij achterwege gebleven was. Hare praestaties, die berustten noch op het weelderige maar beheerschte en nochtans zoo frisch-behoudene kunstbegrip van Isadora Duncan, noch op de phy-

siologische wetten van Jaques-Dalcroze, noch op de geschoolde natuurschoonheid van de Russen, waren zoo goed als vergeten geraakt, zonder eenige hoop op herleven. Want Fancy, de schoone Fancy sterft, waar zij aan het leven, aan de brutale wetten van het Leven verzaakt.... En toen stichtte, tot zelf-behoud, Loïe Fuller eene dans-school.

Men heeft misschien wel ongelijk gehad, Loïe Fuller voor onintelligent te houden. Dat zij grof-Amerikaansche middelen heeft gebruikt om eene besliste en imponeerende beteekenis te doen toekennen aan hare dan toch zeer groote originaliteit, wijst misschien alleen bij haar op een toenmalig gebrek aan kultuur. Het opdringerige en leelijke lag verder misschien alleen dááaraan, dat zij dan toch de eerste was om iets nieuws te brengen. En nu komt hare school ons inderdaad bewijzen, dat zij van de andere baanbrekers der nieuwe danskunst veel heeft geleerd, onthouden, en met eigen inzichten verwerkt op eigenaardige wijze.

Wat zij echter behouden heeft : hare liefde voor ongebondene fluïditeit. Minder dan ooit schijnt zij, de verpersoonlijkte drasticiteit aan vorm-eurythmie te hechten. Waar deze, buiten haar wil om, kon blijven bestaan, werkt zij ze tegen met hare, van ouds beminde, meest onverwachte, soms storende lichteffecten. Men stelt zich de kunst van Loïe Fuller, in tegenstelling met die van Isadora Duncan, niet vóór in het naakte en zuivere licht van, eenvoudig, de zon. En hare menigvuldigheid der beweging, veel minder gebonden dan toen zij alléén danste en wel gedwongen was, aan meer of minder symmetrische arm- en lichaamgebaren te gehoorzamen - ons menschelijk lijf is nu eenmaal ten prooi aan synergetische onontkomelijkhe-

den -, de menigvuldige beweging, die zij tot wetteloosheid toe haren leerlingen permitteert, heeft waarlijk niets te maken met de vrije, maar door natuurwetten gebonden eurythmie van Dalcroze's begrippen. Terwijl aan de levenslustige, echt-Amerikaansche losbandigheid der leerlingen van Loïe Fuller verder de ernstige, op het acrobatische af verbazingwekkende scholing der Russen al te zeer ontbreekt, om bij kunstliefhebbers voor aanneembaar door te kunnen gaan.

Overwicht van fantasie; al te licht aangewende verbluffingsmiddelen; gebrek aan kultuur, physiologisch gevoel en geschooldheid : zij kenmerken het onderricht in het dansen van Loïe Fuller, zooals dit onderricht blijkt uit hare leerlingen. Maar zij beletten niet, dat de befaamde danseres er ons verrukkelijke tooneelen mee weet te bezorgen.

Want - en hier blijkt hare intelligentie, of haar zeer fijn instinct zoo ge wilt - Loïe Fuller, die, voor zoover ik mij herinner, vroeger danste op infame deuntjes, heeft de muziek gevonden, waar ze hare eigene neigingen in ontmoeten moest: de impressionistische . - Zij heeft nu in Brussel drie vertooningen gegeven. Dinsdag komt er eene vierde : op de vier programma's neemt Debussy de eerste plaats in, en naast hem staan Russen als Mousorgski; terwijl aan jongere toondichters, als aan Prinses Armande de Polignac, die hunne bewondering voor den jongen en grooten Franschen meester alles behalve onder stoelen of banken verstoppen, tevens ruime plaats wordt ingedeeld. Bij deze kunst, waarvan het bij versteende liefhebbers heet, dat zij vormloos en arhythmisch is, laat Loïe Fuller aan hare jonge leerlingen eene interpreteerende vrijheid

toe, waar men meestal schooltucht vergeefs bij zoekt. Hemel, wat moet dit eene plezierige school zijn, waar ieder doet wat hij goed vindt, aan elke grill gehoorzaamt als aan een gebod, en er alleen aan gehouden is, nu en dan te loopen of te springen of te buitelen over schelverlichte plekken van het plancher, even te verwijlen in de zoeklichten, die over het tooneel schichten schieten, en zich... in de doeken te laten winden, die Loïe Fuller uit hare vroegere loopbaan als voornaamste dans-accessoire heeft overgehouden.

Met dat al, ik herhaal het, een verrukkelijk schouwspel. Maar zonder diepte. En met niet dan zeer oppervlakkige kunst.

Wat aan Loïe Fuller en hare school een grooten bijval verzekert.

N.R.C., 24 Maart 1914.

OP DE PLANKEN

Brussel, 23 Maart.

Nauwelijks enkele maanden geleden vond ik de gelegenheid, die ik gretig te baat nam, om u omstandig maar overtuigend te vertellen op welke manier een Belgisch letterkundige fortuin maakt. Het volstaat, gij herinnert het u, dat hij middelmatige blijspelen of griezelige drama's schrijft en laat uitvoeren. Want - verschopte der lyriek, verloochende der romankunst, ontkende van de kritische literatuur - is het voldoende, dat zijne ontberende maar ambitieuze verlatenheid hem in de armen voert van Thalys met den zoeten adem of van Melpomene met het klagend gekweel, om zich te zien vertroetelen door den Staat, die de formule van kunst-regeeringszaak (of het omgekeerde daarvan) bij hooge voorkeur op de tooneelletterkunde toepast. België, land der breede decoratief, hoefde er niet eens aan te denken, dat het Tooneel eene dochter is der Kerk, om die dochter onder hare zorgvuldige hoede te nemen. En zoo de dochter er op hare beurt voor zorgt, ingang te vinden bij het gastvrije en weinig-nauwziende publiek, dan verzekert zij aan den pleegvader, die haar de wijde wereld inzond (ik bedoel, gij hebt het al begrepen, den dramatischen auteur) de belooning voor zijne moeite en de kommerlooze rust van zijn wel-verdienden ouden dag.

Het wil, het gaat, het moet trouwens beter en beter worden. Het is eene besliste zaak, dat de tooneeldichter het in België beter en beter krijgt, zij het dan ook ten koste van den.... anderen dichter. Laat dezen bezwijken, die in deugdelijk-begrijpelijken dialoogvorm den publiek-

Belgischen kunstzin niet weten te benaderen, weerspiegelen, verheerlijken : hij, die Beulemans en Jacob van Artevelde (de twee polen van de Belgische dramaturgie) den volke niet voorhouden kan als een spiegel, waar het zich als in eene geflatteerde photographie in erkent, is waarlijk de zilverlingen niet waardig, die dat volk aan spijs van kunst den Belgischen Staat verdienende schijnt te zijn.

Om het met meer eenvoud te zeggen : sedert ettelijke dagen wordt de dramatische letterkunde ten onzent nog wat beter gevoed, dan zij tot op heden mocht ondervinden. Voor haar bestaat geen vastentijd, - misschien wel omdat zij zoo zwak en bloedarm blijft. Behalve de tooneelpremies, die nog altijd niet afgeschaft zijn, ziet zij den driejaarlijkschen prijs van tooneelliteratuur van plusminus vijftienhonderd frank ineens op drieduizend frank gebracht. Weliswaar wordt de groote, zuiver-letterkundige prijs van vijfduizend frank tegelijk tot drieduizend frank verminderd, hetgeen het budgetaire evenwicht voldoende herstelt.....

Het is eene gansche lijdensgeschiedenis, die ik u moet vertellen om u een juist begrip te geven van wat ondersteuning der letterkunde in België beteekent. - Tot vóór een drietal dagen werd bedoelde letterkunde in twee verdeeld : de "zuivere" (poëzie, romans, betoogende literatuur), en... de andere, de vertroetelde, de tooneelliteratuur. Voor de eerste bestond een vijfjaarlijksche prijs van, zooals ik zei, 5000 frank. Voor de tweede een driejaarlijksche, die, naar ik meen, tot 1800 frank kon gaan. Behalve dezen laatsten prijs mochten zelfs in dialectvorm-schrijvende Walen (de Vlamingen niet) altijd rekenen

op de opvoeringspremies, die tot een aardig sommetje konden stijgen. Weliswaar konden de niet-tooneelschrijvers bij de regeering om aanmoediging aankloppen : eene "gunst", die tegen het "recht" op premies opwegen moest. - Nu hadden sedert lang zoo Fransche als Nederlandsch-Vlaamsche schrijvers niet alleen over die splitsing geklaagd, maar ook over het feit dat, bij het vijfjaarlijksch toekennen van den prijs aan "het beste boek in dat tijdperk verschenen", een bundel verzen b.v. op gelijken voet werd gesteld met, laat ons zeggen, een bundel reisherinneringen, of sermoenen, of pleidooien. - Men vergelijkt echter geene appels met oorlogsschepen, zooals Shakespeare zou hebben gezegd. Daarom verzochten de vereenigde Vlaamsch-Belgische en Fransch-Belgische schrijvers herziening van het reglement der prijskampen.

Er werd berekend, dat, zoo men elk jaar bij beurte een prijs van vierduizend frank zou toekennen 1e. aan poëzie, 2e. aan romanliteratuur, 3e. aan tooneel en 4e. aan betoogend of kritisch proza, de Staatskas er nauwelijks zou onder geleden hebben. De regeering nam het principe der wijziging aan. Maar heeft drie dagen geleden besloten, dat de splitsing in tooneelliteratuur eenerzijds, en in algemeene-literatuur anderdeels de eenige is, die zij aanvaarden kan; dat voor beide "vakken" de prijzen driejaarlijksch zullen zijn; dat de tooneelschrijvers echter voortaan drieduizend franken zullen krijgen, de andere schrijvers zich echter tevreden zullen hebben te stellen met eene vermindering van tweeduizend eenheden van onzen muntstandaard. Daar het een uitgemaakt feit is, dat nog nooit een Belgisch letterkundige, Verhaeren uitgezonderd, beide prijzen op zijn enig hoofd vereenigd

heeft en het slechts voor Conscience en aan Streuvels weggelegd was, tweemaal den zuiver letterkundigen prijs te behalen, zoo is het klaarder dan de middernachtzon, dat de nieuwe beschikking de belangen der alleen-dichters voor de belangen der tooneel-dichters over het hoofd ziet. En daarom begin ik vanavond nog aan het treurspel, waar sedert zoo langen tijd al het Belgisch publiek met ongeduld op wacht.....

Al die ondubbelzinnige aanmoediging maakt er helaas onze tooneelliteratuur niet beter op. En ook niet onze tooneelspeelkunst, die ook in de pap brokt en voor de helft het gouvernementeele manna geniet dat aan tooneelkunst wordt voorbehouden. Ik vertelde u te gepasten tijde dat de Staat, zoo tot veredeling van tooneelspel als tot verheffing van tooneelschrijfkunst, de mooie som van vijf en twintig duizend frank had verleend aan een "essai de théâtre d'art belge". Dat "essai" werd een erbarmelijk fiasco : de letterkunde had er niets bij gewonnen : de schouwburgbesturen en tooneelmaatschappijen wél... maar niet in den zin dien men verwachtte. - Dit geschiedde voor het Belgisch-Fransche tooneel. Het heet, al is dit nog niet uitgemaakt, dat dezelfde gunst het Vlaamsche tooneel staat te wachten. Of het ons, ik zeg niet een meesterstuk (wat immers niet onmogelijk is), maar slechts eene voldoende opvoering van dat meesterstuk zal bezorgen?

Wat dit laatste betreft : schouwburgbestuurders, en zelfs goed bedoelende tooneelmaatschappijen, die anders wel diensten hebben bewezen aan onze nationale schrijvers, zijn veel te veel verlekkerd op en bekommerd om hun deel in de premies, dan dat zij voldoende aandacht zouden gunnen aan bloot-de-Kunst. Daarom is het, niet het minst

in Vlaanderen, zaak, tooneeldirecties te vinden, die van de werking der loutere kunst genoeg verwachten, om ook niet op de ondersteuning der openbare macht te willen rekenen en.... met den volksmaak af te moeten rekenen. Het is mijne overtuiging geworden, dat wij zulke directies nog alleen uit Holland krijgen kunnen, vermits in Vlaamsch-België een tooneelkunst dreigt, die haar bed zoekt in geld van de openbare schatkist en van het schellinkjes-publiek. Van der Horst, gij hebt het hier meer dan eens vernomen, heeft met Bertrijn te Antwerpen in zeer korten tijd zeer merkwaardige resultaten bekomen, zonder beter ondersteund te worden, en door den engelenbak over het hoofd te zien, als ik het aldus uitdrukken durf. Nu ben ik gelukkig vast te mogen stellen, dat wij voor volgend seizoen zeer waarschijnlijk dergelijk verschijnsel te Brussel kunnen verwachten : de commissie voor Schoone Kunsten heeft hier als kandidaat voor de directie van den Vlaamschen Schouwburg uw oud-stadgenoot Van Kerckhoven voorgedragen die, met zijne talentvolle vrouw, lange jaren in Nederland in goede voorwaarden en met goede gevolgen heeft gewerkt : eene waarborg voor ons, Brusselaars, dat wij eindelijk echte tooneelliteratuur, en misschien zelfs echte tooneelspeelkunst te genieten krijgen. *)

Want het is met die speelkunst misschien nog het slechtste gesteld. Vooral te Brussel, enkele werkelijk verdienstelijke krachten - Arthur Hendrickx, Adolf Clauwaert, Mevr. Jeanne Schouvliege, en in de eerste plaats August Cornelis, om van een paar Hollandsche elementen te zwijgen, - niet te na gesproken, staat deze beneden kritiek; wat niet verwonderen moet, daar in de hoofdstad sedert den dood van Emmanuel Hiel de leergang van "Vlaamsche

declamatie" op het conservatorium werd afgeschaft, en dus alle opleiding, buiten de praktijk in de tooneelkringen, voor jonge tooneelspelers ontbreekt. Het heet, dat bedoelde leergang binnenkort weêr een titularis krijgt. En een aantal kandidaten dingen naar de plaats : een zeer verdienstelijk romancier, die echter geen bevoegdheid heeft noch in uitspraakleer noch in sceniek : een acteur, wiens voornaamste aanbeveling, volgens mij eene onvoldoende, in de "diensten" bestaat, die hij "aan de Vlaamsche Beweging bewezen" heeft; een specialist eindelijk, doctor in de Germaansche philologie bekend en gewaardeerd phonetist, en liefhebber-tooneelspeler van groot talent.

Laat ons hopen, dat de bevoegde overheid, alle bewezen diensten bij de eenige verdienste achter stelt.

---

*) Sedert heeft de Raad hem benoemd.

N.R.C., 26 Maart 1914.

LOUIS FRANCK, DOOR HEM-ZELF

I

Brussel, 26 maart.

Ik heb hier in de laatste tijden heel wat kwaad gezeid van de Belgische politiek. Het spijt mij niet. Het is immers natuurlijk dat de wintersche - kwade humeuren uitweg vinden in erbij-behoorende kwade luimen, en het is zelfs gelukkig. Wij hebben nu trouwens, in afwachting der Meiverkiezingen, het politieke seizoen zoo goed als achter den rug. Het kan ons tegenover de politiek milder stemmen. En vooral tegenover de politici.

Men doet overigens verkeerd, in België politiek met politici te verwarren. De laatsten zijn doorgaans meer waard dan hunne staatkundige bezigheid en gewone handelwijze. Sedert acht jaren beijver ik mij u duidelijk te maken, hoe de Belgische atmosfeer neerdrukkend, en zelfs verlagend werkt op elke persoonlijkheid, die naar onafhankelijkheid dringt. Onze nationale leuze van "Eendracht maakt Macht" vindt hare beste interpretatie in het versmachtend vermogen, dat ten onzent van uit massa op den eenling inwerkt. Als democratie wil zeggen de brutale en oppermachtige regeering van den juist-berekende gemiddelden volkswil, verminderd tot de bevattelijkheid der meest-achterlijken, dan zijn we het meest democratische volk der wereld, want tot zulke democratie laten hier zelfs de besten zich dwingen. En daarom juist zeg ik, dat de meesten onzer politici meer waard zijn dan onze politiek.

Het is niet zo heel moeilijk om te bewijzen, al zou

dat bewijs meer ruimte eischen dan mij hier kan worden toegestaan. Ik zou er kunnen op wijzen, hoezeer oprechte jonge christene socialisten van nauwelijks dertig jaar geleden thans minister zijn bij den wil van zeer behoudensgezinde cipiers, en dat het meest-kritische liberalisme, en het zuiverst-doctrinale, aanhangers vindt onder voormalige anarchisten. Daar ik het er nu voor hou, dat de mensch-in-zijne-jeugd echter en oprechter is dan nadat het leven en de levensvoorwaarden hem hebben gedwongen tot aanpassing, zoo ben ik dan ook gerechtigd te meenen, dat, in den grond, velen van onze staatslieden, vooral onder de jongeren, meer waard zijn dan de staatkunde die ze van het voetstuk hunner personaliteit heeft neêrgehaald.

Voor al onder de jongeren, zeg ik. Want de geest, die ze, misschien ondanks hun-zelf, beheerscht, onderscheidt ze zeer duidelijk en geheel te hunnen voordeele van onze oudere parlamentsleden. Deze laatsten immers hebben hunne opleiding genoten in een tijd, waar de zin voor individueele ontwikkeling der geestelijke hoedanigheden zeer beslist onder moest doen bij de kultuur, in elk brein, van algemeen-erkende en algemeen-geschatte deugden. Deze deugden heeft minister Carton de Wiart "les vertus bourgeoises" genoemd : voor men zich bezighield met de eigen begaafdheden, kwam het er op aan, die overgeërfde en publieke virtuyten te kweeken en te oefenen. Men behoorde, bij machte van zulke geëerbiedigde overlevering, tot een stand. Deze stand legde geëerbiedigde plichten op, die zelfs den persoonlijken smaak regelden en breidelden. Het imponeerde dogma's, die zelfs tot over de kunstuitingen strekten : de aesthetiek was van de ethiek afhankelijk;

men mocht geen schilderij beoordeelen naar eigen inzichten of gewaarwordingen : er waren wetten, die door den Stand waren opgelegd. En, om op onze oudere politici terug te keeren, behalve wijlen minister Beernaert, een vrije geest en zelfs een vrijgeest, ken ik geen enkele onder deze ouderen die zich niet met een zekeren walg van moderne kunst heeft afgekeerd.

Tegenover deze vrijwillig-gebondenen, die in de gebondenheid van hun geestelijk leven de drijfkracht van hunne politieke actie hebben geput, waar trouwens die actie hare vastheid, hare degelijkheid, hare logiek-hoedanigheden die wij thans moeten menen - aan dankte, staat thans in elke partij de groep van dezen, die in twijfel hunne vrijheid hebben gevonden. O, ik verhaast mij er u aan te herinneren, dat de noodzakelijkheden van het Belgische samenleven de al te ver uitspringende hoeken van die vrijheid behoorlijk en beminnelijk hebben afgepuimd. De traditie-van-den-stand is trouwens een haast-physiologisch bestanddeel, dat nooit geheel wegsterft, vooral als zij vastgeankerd zit zooals het in de hoogere burgerij het geval is, zoodat de geestelijke onafhankelijkheidszin onwillekeurig maar noodzakelijk aanrakingspunten vindt met de opvattingen der voorgeslachten, en zich bij vorderen der jaren door deze meer en meer gebonden voelt en acht. Het belet niet, dat de omwentelingsgeest, die nooit vergeefs waait, niet alleen bij de meesten zuiverend heeft gewerkt, maar zelfs zaden heeft achtergelaten, die, onwillekeurig ontkiemd, soms tot onontwortelbare gewassen zouden gedijen.

Dat verlangen naar zelfstandigheid, gevoed door den nieuwen kritischen geest, die de wetenschap op elk gebied,

en zelfs op dat der theologie, zou keeren, ging woelen in de braafste gemoederen. Het dicht omschorste gevoel der stands-hoorigheid werd, bij ieder die maar eenigszins intelligent, dit is zintuigelijk-ontwikkeld was, duchtig en halsstarrig aangetikt door den spechtensnavel van het onwillekeurig-negeerende zelf-onderzoek. Zelfs de moraal werd niet meer aanvaard dan onder voorrecht van boedelbeschrijving. De kerk achtte nadere bekendmaking der liturgie - een uitnemend middel tot het wekken van steeds schoonheidsgrage belangstelling in den godsdienst - wenschelijk en noodig om wankelē gemoederen in het geloof te bevestigen, want de familieoverleveringen gingen falen waar het ging om het behoud bij de jongere geslachten van de voorvaderlijke religieuze overtuigingen en praktijken. Op het gebied der politiek ging het er nog erger aan toe : eerbied was een sedert lang afgedankte huisonderwijzer, onafhankelijkheidszin de verleidelijkste der minnaressen; er is heel zeker een tijd geweest, dat niemand onder de nieuwe mannen de revolutie, de grondige omwenteling van alle staats-elementen vreesde, en dat velen ze vurig wenschten, en ik geloof dat ik dit mag zeggen zoo voor de toenmalige jonge katholieken als voor de vrijzinnigen. Quantum mutati : ik weet het wel, en ik zei u waarom. Vele jonge katholieken, die in 1886 te Leuven als student graaf Albert de Nuw, die er het goddelijke "Miserior super turbam" kwam prediken, geestdriftig toejuichten, of in de daaropvolgende jaren door dien lang-nalevenden geest werden gevoed, zouden thans niet zonder bedenking en voorzichtige weigerigheid dezelfde rede aanhooren : de politiek, de "partijtucht" die de oudere opvattingen aan hun voet klinkt, zorgt voor het dompen van al te gevaar-

lijke jeugdopvlammingen. Maar het vuur dier jeugd, kan men wel zeggen, is niet dood, zelfs niet bij tot minister uitgebroeide voormalige christen-demokraten. Zij hebben genoeg frischheid behouden, om blijk te geven, nu en dan, van ruime mildheid des geestes. En, om een voorbeeld te geven dat ze onmiddellijk onderscheidt van de generatie waar hunne ouders en grootouders toe behooren : zij zijn voor een goed deel overtuigde, meest voortvarende, soms vermetele beminnaars van kunst, literatuur en zelfs heterodox filosofie.

Ik sprak hier vooral van katholieken. Bij vrijzinnigen doet het geval zich onder eenigszins andere gedaante voor. Immers hier ontbreekt de groote familieband : de godsdienstoefening; al is het een feit tot staving mijner beweringen dat vele leden der tegenwoordige oppositie, in of buiten de kamer, uit zij het dan ook geringere, maar dan toch zeer godsdienstige kringen spruiten. Waar wij echter heel de voorgaande generatie, op enkele uitzonderingen na, met stugheid hechten zien aan beginselen die haar heilig waren, zijn het hare kinderen die met de grootste beslistheid de banden verscheuren, die haar aan een traditioneel verleden kluisteren. Niet dat zij, langs lijnen van beredeneerde gelijkheid, zich zouden aan gaan sluiten bij de kwijnende Internationale. Zelfs het opkomende, georganiseerde, zeer werkzame en zeer vruchtbare Socialisme lokt ze minder aan : zij hebben alle gebondenheid leeren verdenken, zij gaan liefst naar de weteloosheid, zij aanvaarden niets meer dat ontsnappen mocht aan hun eigen onderzoek, hoe gebrekkig, hoe vooropgezet dit ook mocht wezen.

En het werd de jonge vrijzinnige generatie die ik,

voor een oogenblik en "pour les besoins de la cause", naar Louis Franck zal doopen. Het werd.....

Maar deze brief wordt onbehoorlijk lang, vindt u niet ? Gij verneemt dan morgen wat "het werd".

Alle maatregelen door de Belgische regeering genomen om den handel in vijffrankstukken tegen te gaan, zijn vruchteloos. Welken omvang die uitvoer naar Frankrijk genomen heeft, blijkt uit de volgende cijfers.

De Nationale Bank heeft aan vijffrankstukken in Frankrijk moeten terugkopen : 184 millioen in 1910; 129 millioen in 1911; 269 millioen in 1912; 369 millioen in 1913.

Verleden jaar zijn dus voor meer dan 1 millioen vijffrankstukken per dag over de Fransche grens gebracht.

Op dit oogenblik schijnt die handel nog veel aanzienlijker te zijn.

N.R.C., 28 Maart 1914.

*   *

*

II

Brussel, 29 Maart.

De Vlaamsche auteur die, na mij, het meeste in Holland gelezen wordt, - ra, ra, wie is dat ? - vraagt mij, in eene open briefkaart, naar aanleiding van het eerste stukje onder zelfden titel, dat hier in het Ochtendblad A, van Zaterdag 28 Maart 1914, verscheen, wat Louis Franck, onze volksvertegenwoordiger, met den zwendelhandel in

vijffrankstukken te maken heeft, waar aan het slot van dezelfde correspondentie spraak van is. Hij meent, dat eene geestelijke aberratie bij mij gedachtenassociaties heeft doen ontstaan, die met de loopende logica maar weinig gemeens hebben; dat het klankbeeld "Franck", mijn onderbewust vermenigvuldigingsvermogen in werking heeft gebracht en denken deed aan bedoelde vijffrankstukken, en hij roept mij niet zonder verontwaardiging tot de orde terug met deze overtuigende woorden : "Er zijn immers in België geen vijf Franck'en !"...

Daargelaten, dat ik hem bij dit laatste volmondig gelijk geef, wil het bij mij niet in het hoofd, dat mijn geachte brief-, neen kaartwisselaar, niet onmiddellijk heeft ingezien, dat het grapje hetwelk mij tegenover ernstige lieden in leelijk postuur stelt, allesbehalve aan mij kan of mag toegeschreven. Het is de letterzetter, die de woordspeling toekomt. Bedwelmd misschien door de gedachtenrijkdom van mijn proza, heeft hij verwaarloosd, dit laatste van het berichtje over het verduisteren van onze dierbare rijksdaalders met het gebruikelijke, ongeveer twee centimeter en half-lange streepje te scheiden. De lezer, die mijne artikels voor het nakroost bewaart, gelieve hem en mij te verontschuldigen, en zelf mijne kopy van dat sluitstreepje te voorzien, onmiddellijk na het zinnetje dat luidt : "Gij verneemt dan morgen, wat "het werd"."

Dit brengt mij weer op mijn verhaal. En ik zou u dan ook maar zonder verdere transitie vertellen wat "het werd" inderdaad, dwongen de omstandigheden mij niet, eene nieuwe parenthesis voor eene andere verklaring te openen. De verklaring, namelijk, van mijn titel. - "Hoe !" vraagt

mij eene tweede open postkaart (het is ongelooflijk hoeveel ik er tegenwoordig ontvang) " sleurt Louis Franck u de pen uit de hand om in de N.R.Ct. over zich-zelf te schrijven ? Want voor zoover ik weet, heeft hij vooralsnog gedenkschriften noch autobiographie uitgegeven"....

Dit laatste, tweede geachte brief -, neen kaartwisseelaar, is eene vergissing. Althans eene halve. Vermits verschenen is, en aanleiding geeft tot deze brieven, een boek, dat behoort tot de reeks "Taal en Kultuur uit Vlaanderen", en heet : "I Louis Franck : levensbericht door Arthur Buysse. II Louis Franck : redevoeringen, studiën en schetsen", eene studie dus door bevoegde en bevriende hand, en eene bloemlezing. Daaruit spreekt, in letterlijken, naast onletterlijken zin, heel de personaliteit van Franck. Het is, in een woord als in duizend, althans voor een goede helft, "Louis Franck, door hem-zelf". En de andere helft, die eveneens een goede helft is, kon evengoed door hem als door Arthur Buysse, broeder van Cyriel en liberaal volksvertegenwoordiger, zijn, zoo flink en betrouwbaar is hij.

En dit brengt mij ten tweeden male weer op mijn verhaal, zoodat ik u zonder overgang zou kunnen vertellen wat "het werd", indien ik niet met een enkel woord terug te keeren had op het einde van mijn vorigen brief.

Ik zei u, hoe, einde der jaren '80 tot einde der jaren '90, in België, en meer bepaald in de groote Vlaamsche steden, Brussel incluis, eene jeugd was opgestaan, die langs vele zijden verschilde van de generatie, waar hare onmiddellijke voorgangers toe behoorden, en die zich zelfs niet zonder opstandigheid had schrap gezet tegen de opvattingen, vooroordeelen meende zij, die hare vaders aan-

kleefden. Waar deze laatsten moeilijk denkbeelden en stelsels bevatten konden, die niet berustten op, die niet strookten met vooropgezette, zonder verder onderzoek van bij 't ontluiken des geestes aanvaarde begrippen en beginselen, hadden een onbluschbaren dorst naar weten en tevens een onafwendbare neiging tot negeeren gedaan, dat deze nieuwe jeugd met een zeer kritisch-realistischen, zeer scherp onderzoekenden en onderscheidenden, maar daarom geenszins dorren of bitteren blik voor de wereld kwamen te staan. Want deze graag-afbrekende jongeren waren geen dilettanten, geen predikers van de algemeene ijdelheid : opbouwnaturen, geestdriftige levensminnaars; het brein vol scheppingsdrang en vol daden de vuisten, vertoonden zij het verschijnsel dat de vernietigingsmanie van elke revolutionaire jeugd toch steeds vruchtbaar heeft gemaakt : bij hun razenden stormdrang tegen alle idolen, bezaten zij een vertrouwen, dat, onverwoestbaar, bij schoone evidentie wel overwinnen moest.

Het was begonnen, zooals het meestal begint, met de literatuur. De "Jeune Belgique", die eens de Fransch-Belgische letteren een vasten grondslag zou geven, waarop kon gebouwd, moest beleven, dat hare beste, wen levendste en geestdriftigste krachten, een Emile Verhaeren, een Georges Eeckhoud, een Camille Lemonnier zelfs, het huis verlieten en de deuren met gedruisch achter zich toeklachten, om een nieuw gebouw te betrekken, waarvan het uithangbord : "Le Coq Rouge" de uiterste omwenteling in hare uiterste gevolgen beloofde. Intusschen had Fernand Brouez "La Société nouvelle" gesticht, waar, naast de nieuwe dichters, de jongste sociologen hun geloof verkondigden in de idealen van de Reclus'en van prins Kropotkine. En

de jongere Vlamingen bleven niet uit : Emmanuël de Bom en Aug. Vermeylen stichtten "Van Nu en Straks", dat, aanvankelijk zuiver-literair, in 1896 al de uitingen van den menschelijken geest omvatten zal.

De invloed van die literatuur was grooter, dan ooit literaire invloed in België geweest is. Is het misschien gewaagd, van eene "Société Nouvelle"-generatie te spreken, omdat de invloed van dit tijdschrift over meer krachten verspreid en versnipperd lag, er was een tijd, dat in Vlaanderen een bent jongeren bestond, die er voor uitkwam en met fierheid, "Van Nu en Straksers" te heeten. Moest deze benaming beteekenen, dat deze jongeren allen een vasten rooster van door allen aangenomen gedachten aankleefden ? Geenszins. Er waren daar trouwe katholieken onder, en er waren ook overtuigde Marxisten. Wat ze bond : de zucht naar geestelijke zelfstandigheid, binnen of buiten welk dogma ook. En de talrijkste waren, die van alle dogma walgden, sommigen omdat zij het niet verwerken konden, anderen omdat zij zich liefst tevreden stelden met wat hun was vaste stelligheid, moesten zij er ook alle geestelijke eenheid bij inboeten. Deze laatsten, zeer konsekwent met hun tijd, verzaakten alle mystiek. Zij gevoelden, zij betuigden meer geestdrift voor cijfers dan voor louterpsychische of -geestelijke constructies. Weldra zag men ze, gewapend met al de scherpzinnigheid van hun kritischen individualistisch geoefenden geest, terugkeeren tot het voorvaderlijke stel principen, dat zij met zulken verbolgen afschuw in hunne prille jeugd verworpen hadden. Zij voelden, na een vruchteloos gebleken strijd - een innerlijken of uiterlijken - behoefte aan een houvast, dat binnen de onmiddellijke, probaat gebleken werkelijk-

heid, niet in de sfeer van het louter gevoelsleven of dat der onwezenlijke ideologie lag. Doch dat, zij het dan ook burgerlijke, maar bij ervaring noodzakelijk-bevonden houvast werd aangeboden, telkens, door het zout van den nieuwen geest, door den aldoor-aanklotsenden, of ontembaren levensrythmus gedragen vloed der nieuwe bevindingen, der zekerheden van eene nieuwe jeugd.

Onder deze laatsten was Louis Franck. Geen ijdele en bittere dreamer, veel meer een klare en blijde geest, weet hij al heel jong overoud-Belgische deugdelijkheden te paren aan het nieuwere, graag negeerende onderzoek. Hij is, van meet af, een wakkere traditioneele, die traditioneel wil blijven, maar wakker wil zijn. Het blijkt van bij de jaren, dat hij discretie ofte verstand verwierf. En 't eerste blijk van dat Belg-zijn was : hij stichtte, op 't athenaeum nog, eene vereeniging, hierin de Belgische overlevering getrouw, maar wist er van toen af jonge krachten in te verzamelen, die opstandig zouden blijken. Toen hij te Brussel op de universiteit kwam - einde der jaren '80, wanneer hij reeds brochures had uitgegeven, over Jan van Beers, Pol de Mont en, in 't Fransch, over Victor Hugo - herbegint het met het tot stand brengen van den roemruchten "Cercle Universitaire", een prachtig voorbeeld, in zijne leden, van de toenmalige jeugd, waaronder was een Emile van der Velde, voorvechter toen reeds van het geordende socialisme, een Jacques Mesnil, apostel van 't ontbreidelde anarchisme en tevens smaakvolle aestheticus; een Georges Dwelshauvers, later een voortvarend filosoof - maar daarnaast een eclecticus als de tegenwoordige burgemeester van Brussel, Adolf Max, een scherpzinnig, maar voorzichtig geleerde als de psycholoog De Moor, een sys-

tematisch natuurvorscher als dr. Bordet, een der meest geziene leerlingen van Pasteur. Bij de bent zou zich weldra Aug. Vermeaylen voegen, die ik nu maar eens den praktischen idealist zal noemen. En er waren nog een aantal andere, te lang om te melden, maar die, elk in hun eigen beroemd zijn geworden.

Daar waren er dus die - beschouw ze, ik bid u, in het licht van de eerste jaren '90 - géén mate hielden. Doch er waren er ook, die wél mate hielden, maar de mate dezer was heel groot. En ten bewijze : Louis Franck. Hij was zijn geestelijke loopbaan begonnen als literair criticus, hetgeen zelfvertrouwen verraadt. Zijne studie zou die der rechten zijn, hetgeen voor een jong literator, eerder op praktischen zin wijst. En hij deed dan ook uitnemende juridische studies; wat hem niet belette - en hier blijkt zijne levende nieuwsgierigheid voor alle, in het verleden, in het heden, in de toekomst, en in der eeuwigheid levende verschijnselen, - tevens volijverig geschiedenis onder prof. Van der Kindere, en physiologie onder prof. Heger te studeeren, om niet te spreken van sociologie, die voor ieder student te dien tijde als het noodzakelijke dagelijksche brood was. - Aldus bereidde hij zich, binnen en buiten de universiteit, met een brein dat, als een prisma alle licht opslorpte en weërkaatste, tot het leven voor.

En dat leven....

Maar dit is weêr, zult gij zeggen, een werkelijk-onwelvoeglijk-lange brief geworden. Ik zeg het ook. Ik breek hem dus hier af, om morgen verder te gaan.

Niet echter, zonder u te hebben kond gedaan, dat het weldra met den zwendelhandel in Belgische vijf Frankstukken

uit zal zijn. De minister van financiën moet maatregelen hebben getroffen, die...

Maar wat heeft dit met de loopbaan van Louis Franck te maken ?....

N.R.C., 1 April 1914.

VIJFDE GROOT-NEDERLANDSCH STUDENTENCONGRES

I

Gent, 4 April.

"Het zou heel mooi worden", hadden de inrichters in jeugdigen ijver, die echter geen overmoed zou blijken, mij uit Gent geschreven. "De vorige malen, van 1910 af, bij beurten te Antwerpen, te Leiden, te Leuven, te Amsterdam, was het ook wel best verlopen. Maar het Algemeen Nederlandsch Studentenverbond (het A.N.S.V., om het duidelijker uit te drukken) dat die pannederlandsche congressen inricht, bezat toen nog de macht niet, waar het thans over beschikt. Stel u maar voor : op 't oogenblik zijn niet minder dan vijf-en-veertig studentenvereeningen tot het verbond toegetreden, die vertegenwoordigen een goede zeventuizend leden, zeventuizend studenten, die, in Nederland en in Vlaanderen, in Zuid-Afrika als in Indië, en ook te Aken en te Bingen in Duitschland, en te Zürich in Zwitserland, en zelfs in Engeland, te Cambridge, te Edinburgh, te Londen, waar talrijke Zuid-Afrikanen studeeren, door de Groot-Nederlandsche idee bezield zijn. Ditmaal wordt het vooral zoo heel bijzonder, omdat meer dan ooit en beter dan ooit is gebleken hoe in Holland sympathie is ontstaan en aangegroeid voor Vlaanderen. Op het congres te Leuven, het laatste dat in België gehouden werd, waren te nauwernood een kleine twintig Hollanders aanwezig, waaronder een vijftal meisjes-studenten. Ditmaal zullen zij honderden zijn, en ook vele jonge dames zullen den Moerdijk oversteken, om aan het congres deel te nemen. Dit heeft te meer beteekenis, dat het te Gent plaats grijpt,

de stad waar die honderden Nederlandsche broeders en zusters van Groot-Nederland met ons de vervlaamsching der universiteit zullen eischen. In de stad, waar eene weigere overheid, door hare houding in zake Vlaamsche Hoogeschool, de mogelijkheid eener Nederlandsche wetenschap schijnt te willen loochenen, zullen honderden vertegenwoordigers van duizenden Nederlandsche studeerenden over heel West-Europa, in het verre Zuid-Afrika, in het heerlijke Insulinde, het blijk geven dat die wetenschap bestaat, dat ze in de toekomst op een steeds rijkeren en wijder-golvenden oogst zal mogen wijzen, en dat het niet aangaat, in de hoofdstad van Vlaanderen, het oudste bolwerk der Nederlandsche kultuur, de universiteit te weigeren, waar die kultuur, blijkens haar verleden en ter verzekering van hare toekomst, als op een rechtmatig erfdeel aanspraak op maken mag."

Aldus mijne enthousiastische vrienden. - Ik verduik het u niet : ik was voor hun geestdrift bij voorbaat gewonnen. Bij deze nieuwe lente paste, vond ik, het nieuwe geluid van dezen overtuigden studentengeestdrift.... En, tusschen de Vlaamsche boomgaarden heen, waar al de krieke-laren in bloei staan; de reuzige, blank-bloezemige bruidsboeketten langs van het jonge seizoen dat den blozenden, krachtigen bruidegom (heb ik u al gezeid dat ik hiermede de Zon bedoel ?) tegemoet treedt, ben ik naar Gent gestoomd, waar, van bij 't station, over heel de breedte van de Vlaanderenstraat heen, een oranjeomrand doek mij op uitdrukkelijke wijze welkom heet. En.... lach nu maar : ik voel zoowaar iets trillen in mij, dat.... Maar ik wil dat dit verslag objectief en zakelijk wordt. Geen lyriek, mevrouw, als ik u bidden mag.

En geen beschrijving ook, nietwaar, van de oude stede der Artevelde's. Trouwe lezers, wat heb ik u al beschrijvingen van 't oude, en zelfs van het nieuwere Gent, van de inwoners ervan, van de gebouwen en van de taveernes, "et autres sociétés savantes" doen slikken ! Maar nu is het over, en ik dank u voor de misbruikte belangstelling. Ik ben gaan walgen voor mijn eigen descriptief talent. Vandaag verhaal ik alleen : ik wil uitsluitend episch wezen, - wat dan ook bij een studentencongres de juiste toon is.

Ik sla een aantal bijzonderheden van louter-autobiographische aard over, om u te verzoeken u met mij om half vier naar het Zuider-Station te begeven. Reeds ontmoeten wij samen onderweg groepen Hollandsche studenten onder hunne witte of roode petten, hun rond of vierkant, sierlijk bekwispeld, zwart fluweelen baret. Een groenfulpen, goudbestikt hoofddeksel geniet de bijzondere aandacht van flaneerende Gentsche meisjes. En de linten, die, veelkleurig, over de borst de waardigheidsteekenen vasthouden, vervullen haar boezem met bewonderende vraagteekens. - De heeren, waarlijk niet verbergen -, langs de gemakkelijke Gent - bijzonder thuis : Gent is, zij zijn het onmiddellijk gewaar geworden - er zijn aanduidingen die niemand bedriegen - is eene universiteitsstad, zoodat elke student, van waar hij ook kome, en vooral als hij uit een of ander hoekje van Groot-Nederland komt, zich, zoo niet "en pays conquis", dan toch ten zeerste "at home" gevoelt, - om nu eenmaal Groot-Nederlandsch te praten.

Zoo kuieren dan de Hollandsche gasten, waaronder ook wel Zuid-Afrikanen zullen zijn, die men achter niet zoo heel onmiddellijk als dusdanig herkent, en zich zeer be-

paald Javanen bevinden - zij kunnen het waarlijk niet verbergen -; langs de gemakkelijk Gentsche wegen, naar het stationsplein. En daar wemelt het al van vlaggen en wimpels, kakelbont. Dicht bijeengeschaard, wat bedeesd, staan er de Hollandsche meisjes, wel dertig in getal, naast hun vaandeldraagsters.

De officieele afgevaardigden der Nederlandsche bonden en kringen en korpsen, die een legertje van ruim honderd makers aanvoeren (morgen komen er nog meer), vertoonen een uitzicht van beminnelijke plechtigheid. - Men wacht op de Vlaamsche kameraden die, met gulle golpen, het stationsgebouw, de eenen na den anderen buitenstroomen. Daar staat dichters René de Clercq die, breedgebaard, aan een anderen, doch geheel gladgeschoren Vlaamsch dichter verklaart : "Wij moesten er toch bij zijn, he ! Wij zijn immers eeuwig jong, he !" - En daar komt Kamiel Huysmans buiten, op sympathiek gemompel onthaald, en die onmiddellijk mededeelt : " 't Is juist twee en twintig jaar geleden dat ik de Universiteit verliet," natuurlijk om aan ieder het compliment te ontlokken, dat hij er zoowaar pas twee en twintig uit ziet....

De laatste treinen zijn binnen, al zijn de contingenten verre van voltallig. Doch, morgen is het Zondag, begint pas het eigenlijke congres, en dat brengt dan zeker nog wel enkele honderdtallen aan. - Vlaggen vooruit, - wel vijftig ! - stelt de stoet zich in beweging. De fijne motregen, die is beginnen te vallen over de stad (o, de zilver-stoffige motregen over het stille en steile Gent der burgerwijken waar wij doorheen trekken !) doet aan den jongen geestdrift niet vergeten, dat alhier niets minder dan eene Vlaamsche Hoogeschool wordt geëischt. Het wordt

galmend verzekerd onder ettelijke professorale vensterramen; het wordt het nieuwe universiteitsgebouw als eene honderdvoudige handschoen in het gelaat geworpen; de Nederlandsche meisjes schijnen niet de minst-overtuigden; en zoo bereiken wij, op het terrein der voormalige tentoonstelling, over talrijke kalken en baksteen herinneringen eraan, langs de gehavende parkboomen en wel eenigszins verwoeste heesters, de kleine zaal van het Feestpaleis, waar het Congres zal geopend worden.

"Gij zijt hier thuis; zijt hier allemaal volkomen thuis", verzekert onmiddellijk de smalle, lange, zwarte voorzitter met den bleeken, mageren, gehallucineerden ascetenkop, waar vol en goedgalmend de warme welkomrede uit klinkt, en die Marcel Minnaert heet, "gij zijt hier thuis, want zijt in het vaderland, niet van de "Brabançonne", niet van het "Wien Neerlandsch bloed", maar van het Groot-Nederlandsch "Wilhelmus". Wij zagen het u te liever betreden, dat zijt op een schoonen tijd, den tijd waarbij wij, Vlamingen, strijden een schoonen strijd, een strijd dien wij strijden als Groot-Nederlanders. Want dit is geen particularistischen, zelfs geen nationalistischen strijd; 't is een strijd waar zij allen nu maar eens moest aan meê gaan doen. Want het gaat immers om eene kultuur, om eene taal, die onze gemeenschappelijke kultuur, die ons aller taal is. En daarom moet Groot-Nederland de vier miljoen Vlamingen steunen, die voor Groot-Nederland willen behouden blijven. Als zij dat, Groot-Nederlanders, goed zult begrepen hebben, zult zij onzen geestdrift begrijpen; hij zal, wij twijfelen er niet aan, op u overgaan; en aldus moge hier, op dit Congres - en het zal de eer en beteekenis ervan zijn - de eindelijke eenheid uit veelvuldig-

heid worden geboren.... - Een paar mededeelingen : de al-
oude Gentsche studentenkring " 't Zal wel gaan" heeft zich
officieel, om persoonlijke redenen, van het congres afge-
scheiden. En : wij hebben besloten, van alle officieele
ontvangst ten stadhuize, alsook van allen officieelen gel-
delijken steun, af te zien : wij gaan niet te gast bij
onze vijanden !"

En luid applaus geeft Minnaert gelijk ; en dan komen
de buitenlandsche afgevaardigden de Gentsche studenten
in korte woorden begroeten. Mej. Beuger (Utrecht), in naam
der Hollandsche meisjesstudenten, en die hoopt dat in
Vlaanderen de vrouwen ook nu maar wat talrijker zullen
gaan studeeren; de heer Westerman, voor de Noord-Neder-
landsche studenten, die hier het recept van den Vlaamschen
geestdrift komen halen; de heer Keet namens de Zuid-Afri-
kanen, met hun gelijkaardigen strijd en eenzelfde betrou-
wen in de toekomst; de heer Vredenburg eindelijk, die van
de warme sympathie der Javanen komt getuigen. De heer Bru-
lez, van Brussel, spreekt eindelijk in naam van de Vlaam-
sche studenten. "Gent", zegt hij, "is de moedige en taaie
en wilskrachtige stad der Artevelde's. Maar ook de stad
der Fransche universiteit. Zal dat blijven duren ?" En
voorzitter Minnaert vraagt op zijne beurt : "Zweert gij
allen, gij hier aanwezige Groot-Nederlanders, dat dit niet
blijven duren mag ?" Eén diepe en luide kreet : "Ja, wij
zweren !" - En denk nu maar aan den Rütli, als u dat ge-
noegen doet : indrukwekkend was het toch !

Nog een paar woorden van den heer Van Riemsdijk (Utrecht),
die pleit voor het Nederlandsche lied.

En toen was de officieele inhuldiging afgelopen, en
kwam Kamiel Huysmans aan het woord. En hij zei....

Maar bedriegen mij mijne blikken ? Mijn, in geen uur aanschouwde horloge, sierlijk met een riempje om mijn linkerpols gespannen, duidt zoowaar aan, dat al deze schriften reeds een diep gat in den nacht hebben gebeten. Achter mij aan noopt een open bed en zijne donzen blankheid mij tot eene welverdiende rust. Hoe aan de verlokking nog langer weêrstand te bieden ? Ja, hoe ?

Morgen dan verneemt gij, wat Huysmans vertelde.

N.R.C., 6 April 1914.

* *

*

II

Gent, 5 April.

De kop of zijn harde krop rechtop, de van blikken glinsterende aartsengelkop ineens boven de golvende studentenruggen uit, staat, onder het gejuich, Kamiel Huysmans. En de stem van nijdig brons, de eens zeer geapprecieerde, thans nog in de salons uiterst gewaardeerde barytonstem, die begint met er nogmaals aan te herinneren dat eigenaar ervan al twee en twintig jaar van de universiteit af is, vraagt : "Hoe dienen wij, Groot-Nederlanders, de Vlaamsche Beweging op te vatten ?" En zijn antwoord is : slechts na 1789 kan men van eene afzonderlijke Noord-Nederlandsche, van eene alleenstaande Zuid-Nederlandsche kultuur spreken. Voor de Fransche revolutie immers is Vondel klassiek in Vlaanderen, is Marnix van Sint Aldegonde klassiek

in Holland. Het is echter vooral na 1830, na de scheiding, dat de kloof dieper gaat gapen, wen opzettelijk uitgedolven. De vrees van het protestantisme bracht meê, dat men eene Vlaamsche kultuur maken wilde. Die politiek kon niet lukken : zij herinnert aan de politiek van den burgemeester van Tongeren, wiens kanarievogel zekeren dag zijne muilt ontvloog. De burgemeester liet onmiddellijk alle stadspoorten sluiten : aldus was hij zeker den vogel intra muros te behouden. Toen echter de laatste poort gesloten werd, - vloog de kanarie eroverheen. Zoo ging het ook met die Vlaamsche kultuur : het kon niet anders of zij moest de grenzen over, de wijde groot-Nederlandsche lucht in. - Toen bedacht men er een andere taktiek op. Men loochende eenvoudig de Vlaamsche kultuur : er was alleen eene Belgische kultuur, aldus luidde het, de Fransche kultuur der cijnskiezers, en die uiting vindt eenerzijds in Vlaamsche, anderzijds in Waalsche dialecten, maar waarvan de taal toch het Fransch is - Tegenover het middeltje konden wij echter ons halfmillioen kinderen der lagere scholen plaatsen, die Vlaamsch gebleven waren, en de leerlingen van het Middelbaar Onderwijs, die, met hunne half-en-half-opleiding, toch voor een goed deel partij voor het Vlaamsch kozen. En daartegenover kon men toch niets anders stellen dan de hoogere plutocratie, de eeuwige vijandin, die steeds geheuld had met den vijand : den Spanjool, den Oostenrijker, Napoleon. - Zij zijn de minderheid, de weliswaar onder het cijnskiesstelsel machtige, thans echter onder den vloed der democratie wegspoelende minderheid. En daarom hebben wij zoo'n groot vertrouwen; daarom blijven wij verduren en verdragen, omdat wij zeker zijn, dat wij baas worden moeten. Wij blijven gerust, ook tegenover den sym-

pathieken spot van het Noorden. Het liet ons lang begaan, het Noorden, ons, halve kultuurmensen, die nog halve wildemannen waren. Tot op den tijd, dat de Vlaamsche letteren daar toch wel verandering in brachten. Streuvels en anderen openbaarden aan Holland eene kultuur, die toch wel iets te beteekenen had, eene kultuur die er zoowaar was. Het vorige geslacht met een Coremans aan het hoofd, was er een, dat naar zulke kultuur streefde, dat zulke kultuur moest veroveren. Wij echter behooren tot het geslacht van een Vermeylen, dat eene kultuur schept en ordent. - Hoe nu zal die kultuur zijn ? Niet die eener minderheid : democratisch, als onze tijd is. Die der middeleeuwen was, met de minnezangers, aristokratisch; die der 16e, 17e eeuw, burgerlijk met de rederijders; thans moet, en zal ze algemeen zijn. Beschouw de vraag niet met klasse-oogen, met oogen-van-een-stand; beschouw ze met den blik van den student, die onbevangen heeft leeren onderzoeken. En uwe gevolgtrekking zal zijn, dat kultuur is als een boom : hoe dieper hij wortelt, des te hooger bloeit hij. Ge zult verder vaststellen, dat zij zelfstandig dient te zijn : algemeen, en algemeen-Vlaamsch, boven de politieke partijen uit. Zoolang de Vlaamsche beweging staat op een algemeen vlak, is zij oppermachtig; zij gaat den weg op der partijdigheid, dan bekampt zij zichzelf. De Vlamingen weten het bij dure ervaring. - Gij, Hollanders, steunt ons met uwe koelbloedigheid. Bespot ons maar een beetje : zoodra gij ons wat beter kent, gaat ook wel wat van ons vuur op u over. En dan, eens wordt uw steun duurzaam en hecht : dan zal het niet meer voorvallen, dat in de Belgische statenkamer nog wordt betwijfeld of Vlaamsch en Nederlandsch eene zelfde taal zijn. Daarom

zijn congressen als dit zoo nuttig : die wederzijdsche voeling immers moet ons terugschenken de Groot-Nederland-sche kultuur, die van voor 1789." (Donderende ovatie.)

De heer Lambrechts uit Brussel, die op Huysmans volgt, kan het met dezen niet geheel eens zijn. "Wat is Groot-Nederland ?" vraagt hij. En hij antwoordt : "een danig klein plekje op de landkaart, een plekje, dat waarlijk geen beteekenis zou hebben, indien Groot-Nederland niet leefde in uw aller hart en hoofd. Groot-Nederland dient gemeten naar de gehalte van de harten en de hoofden. Groot-Nederland is groot als Vondel en Maerlant, als Rembrandt en Rubens, als Kloos en Gezelle : dat Groot-Nederland hebt gij in uw hoofd, studenten, en om het niet te laten versmallen, moet gij er voor zorgen, dat hoofd vol flinke idealen te hebben. En vooral, geen verraad, geen huichelarij meer. Want die zijn er nog veel te veel, vooral in Vlaanderen. Zie maar wat er overblijft van den duren eed der drie Vlaamsche hanen, die eens de klauwen ineensloegen ! Uiteengerukt, omdat Vlaamschgezindheid voor partijtucht moest onderdoen.... Neen, ons niet boven de partijen stellen : in de partijen zelf werken voor de Vlaamsche Beweging, zonder toegevingen, tegen de partijtucht in. Alles opgeofferd aan die overtuiging, in eerste plaats de vette haantjes, die men koopt met verraad... Dat verwacht ik van de studenten. En dit verwacht ik nog meer van de liefde en de schoonheid der studeerende vrouwen, die zooveel op mannenharten vermogen !"

Huysmans voelt de noodwendigheid eener repliek : "Er spreekt verbittering uit 's heeren Lambrechts rede", meent hij. "Verbittering vooral tegen een afwezige, die niet werd genoemd, maar die ieder kon raden : tegen Frans van

Cauwelaert. Het is waarlijk te ver gegaan, dezen om sommige recente politieke gebeurtenissen te verdenken in zijne Vlaamsche overtuiging. Wij, socialisten, zijn overtuigd, dat deze katholiek als Vlaming volkomen te goeder trouw is geweest, en als Vlaming ook steeds zijn best heeft gedaan. Deze hulde verdient hij ongetwijfeld... Er zijn altijd verraders geweest, - altijd, overal, in alle partijen, bij elken strijd. Maar heeft het belet dat wij, Vlamingen, er vooruit zouden op gaan ? Het ware het zonedicht loochenen. Daarom, geen pessimisme, niet waar, en vooral niet op deze vergadering. Hebben wij gelijk, ja dan neen ? Dan moeten wij triumfeeren ?"

En op deze bemoedigende woorden, die wijze woorden zijn, ging men, met onverkoelde geestdrift, uiteen.

Tot, om acht uur van den avond, in de zoete voorjaarslucht, een schromige wijding ons onder het Belfort vereenigde : de groote Jef Denijn gaf een beiaardconcert. Over dergelijke concerten heb ik u wel meer geschreven : ik kan dus zwijgen.

En zal ook verder zwijgen, nietwaar, over wat in verdere nachtelijke, doch verbroederende uren gebeurde....

N.R.C., 7 April 1914.

*   *
*

III

Gent, 5 April.

Weêr maar eens zijn de nachtelijke uren getuigen van mijn vlijt. In het kokette studeervertrek, dat ik mij hier voor mijne talrijke en bezige bezoeken aan de "stad der Artevelde's en der Fransche Universiteit" - het is eene zeer geslaagde formule - heb laten inrichten, zit ik ijverig en plichtbewust te pennen, terwijl aan de oogen van mijne verbeelding de stoet voorbijtrekt van al de studentengebeurtenissen, die deze hebben opgefleurd. En het is, geloof mij, een lang niet onaardig, een zelfs heel gezellig tafereeltje, mij hier zoo te zien zitten schrijven, terwijl beneden mij, in de gelagkamer van mijn hotel, een bende Hollandsche jongelieden van den kellner met luide beslistheid - ik verneem ze tot hier - eene Vlaamsche hoogeschool zitten te eischen.

Het is vanochtend al heel vroeg begonnen : om negen uur al - terwijl ik u zonder emotie over Kaniel Huysmans zat te schrijven - vergaderden de studenten in de wetenschappelijke afdeelingen. Gezien mijne gedwongen afwezigheid, kan ik u daar maar heel weinig van mededeelen. In de afdeeling "Letteren" moet het mooi vol zijn geweest, naar men mij zei. Eene rede vooral, die van den heer Picard, over den "inhoud van de Groot-Nederlandsche gedachte", sloeg in (op heel andere wijze dan mazelen dat plegen te doen). Ik zal in de gelegenheid zijn, na afloop van het congres, daar meer in bijzonderheden op terug te komen. - In de "rechten" was de opkomst schraal, luidde het. Van de medische, de wetenschappelijke en de techni-

sche, afdeeling bleef niets in mijn geheugen naleven.

Twaalf uur : tijd om het eeuwige der wetenschap met het tijdelijke der studentikositeit te verwisselen. Men stelt zich op in stoet. Helaas, het is begonnen te regenen. Stelt u voor, dat wij, op uitdrukkelijke belofte van heel de Belgische meteorologie, tot en met 6 April het heerlijkste voorjaarsweêr zouden genieten, dat men zich in het land der obligaat-regenschermen voorstellen kan. Maar o die Belgische onbetrouwbaarheid, zelfs bij weêrkundigen... De stoet, alle vlaggen vooruit, was veel minder talrijk dan men zich had voorgesteld. Het belette niet, dat hij, onder de parapluie, die de emotie moest verbergen, met weemoedige blikken van menige Gentsche maagd werd nagestaard. En zoo belandden wij voor het standbeeld, dat het dankbare Vlaanderen heeft opgericht aan Jan Frans Willems, den vader der Vlaamsche Beweging.

Dat standbeeld, ik heb het duizendmaal moeten onder vinden sedert het daar, tusschen St. Baafs en Belfort, met eene prachtige redevoering van Jan van Rijswijck werd ingehuldigd, is verre van schoon. Wat erger is, het lijdt sedert enkelen tijd aan bedenkelijke melaatschheid. De Belgische regen, de eeuwig-Belgische regen, heeft in verwoede buien het ongelooflijk-teêre marmer zoo dikwijls aangetokkeld, dat de Vlaamsche maagd, die er staat te prijken, er met permissie pokdalig van is geworden, en vreemde verwondingen vertoont aan den hals. - Maar dat belet niet, dat Jan Frans Willems de vader is der Vlaamsche Beweging, en dat de studenten van Groot-Nederland tot plicht hadden, het zich heden te herinneren. Zij gaan in dichte drommen rond voorzitter Minnaert staan, en deze laat het harmonieus maar krachtdadig weten, wat hem alhier

op de lever is komen te liggen.

"Gij hebt geleefd," zegt hij tot het medaillon van Willems, "toen het duister was in Vlaanderen. Gij hebt ons den glans des vollen dagelichts geschonken." En op dit dankbaar thema ontwikkelde hij eenige geslaagde periodes, die blaakten van innig vuur.

Het werkte aperitief. Wij hadden trouwens ons middagbroodje verdiend. Het volsta voor u, te weten, dat wij het met dankbaarheid en een glimlach op den mond verorberden.

Om drie uur reeds moesten wij in het verre Feestpaleis het "Restaurant Azalea" opzoeken. Komaan, gij herinnert u toch wel, het Restaurant waar ik u in den loop der tentoonstelling zoo dikwijls over gesproken heb ! Wij zouden er Dr. Colenbrander hooren over "De Vereeniging van Holland en België in 1814." En de waarlijk nooit moe-gespeechte Minnaert stelt hem aan het uitgelezen publiek, waaronder talrijke professoren, voor - ook Pirenne was daar -, met een geestige inleiding, waarin het heette : "Wij hadden gehoopt, dat dr. Colenbrander in een hem waardige omgeving, in de aula zelve der hoogeschool zou optreden. Maar die aula verheugt zich in het bezit van een koepel, en die koepel is kreupel en krank. De overheid nu vreesde, dat hij, uit verbijstering dat hij wetenschap in het Nederlandsch zou hooren verkondigen, en bij de uitlatingen van de Vlaamsche geestdrift, wel instuiken kon. En zij weigerde, de overheid, deze verfranschte aula met haar vermolmden koepel. Zoodat wij deze restauratiezaal voor lief moeten nemen tot het verorberen van gemelde wetenschap"....

Hoog en slank, betreedt, clean shaven, dr. Colenbrander,

het verhoog, en begint in gedempten toon :

"Dames, Heeren,

"De Noordnederlander, die in een Vlaamsche omgeving de geschiedenis van 1814 herdenken zal, gevoelt noodzakelijkerwijze zekeren schroom. Hij herdenkt het begin eener poging, die in mislukking geëindigd is. Bij de rozeroode verschietsen van kracht en grootheid, die 1814 hem voor een oogenblik opent, kan hij niet lang verwijlen, zonder te denken aan de zwarte kleur, die het werk zoo spoedig daarna vertoonen zal. De Groot-Nederlandsche staat is gesticht, ja, maar hij is ook vaneengereten. Wil dat zeggen, dat ook de Groot-Nederlandsche gedachte geen toekomst meer heeft ?

"De vraag in deze omgeving te stellen, is haar beantwoorden. Uwe oogen flikkeren het mij toe : neen ! De Groot-Nederlandsche gedachte is juist geboren en tot wasdom gekomen na de gebeurtenissen van 1830. Zij heeft getoond, van de staatkundige schepping, het koninkrijk van Willem I, onafhankelijk te zijn. Zij beoogt niet, mag niet beoogen, de herhaling der poging van het begin der negentiende eeuw, die in 1830 op wederzijdsche teleurstelling is uitgelopen. De Groot-Nederlandsche beweging is niet in de eerste plaats eene staatkundige, zij is eene cultuurbeweging. Zij beoogt de handhaving, den bloei, zij wil het zelfbewustzijn wekken van den Nederlandschen stam, onafhankelijk van het staatkundig verband, waarin de stamdeelen leven. Zij gevoelt, dat de bereiking van dit doel geen der stamdeelen den ander kan ontberen, maar zij gevoelt ook, dat de Nederlandsche stam te rijk geschakeerd is om onder een kunstmatige, een van buiten opgelegde eenheid te worden gebracht. Wij moeten en kunnen, elk

zelfstandig blijvende, naar elkander toegroeien, wij kunnen niet straffeloos op een hoop worden geworpen. De Groot-Nederlandsche gemeenschap is er eene van vrijmachtige volken, niet van gehoorzame onderdanen."

Na dit praeambulum betreedt spreker zijn eigenlijk onderwerp : "1814; wij zien opnieuw een rozerood verschiet, en weten nog van geen opkomend onweder, dat het zou verdonkeren. Noord-Nederland is de uiterst gevaarlijke crisis, waarin 1830 het in zijn gevolgen blootgesteld heeft, goed te boven gekomen." De toestand was er anders zoo lichtkleurig niet, meent spreker : Noord-Nederland heeft donkere en bange dagen gekend. Na 70 vooral, toen de macht van Duitschland angstwekkend rees, en alles wel scheen tegen te willen loopen, en trouwens zelf-vertrouwen leelijk geslenkt was. Dit is echter het beeld niet meer van het Nederland van 1914. Zonder overmoedig te zijn, heeft de Noord-Nederlander zijne plaats en zijne waarde ingezien. Hij heeft zelfstandig leeren wezen en denken. En "met een uitbreiding van het gedenkwaardig woord dat Gust Vermeylen tot zijn Vlaansche volksgenooten sprak, mogen wij, Noord-Nederlanders, zeggen : om wereldburgers te kunnen zijn, moeten wij beginnen Nederlanders te wezen."

Keert men tot 1814 terug, hoe arm en klein verschijnt ons nu, wat toen gebeurde ! Spreker schetst de staatkundige vernedering en vernietiging waar de Napoleontische tijd Noord en Zuid in gedompeld heeft. Het Noorden werd het eerst verlost, omdat het op eene werkelijk-nationale traditie kon bouwen. Zoo kon het in werkelijkheid ook met meer nadruk zijne plaats onder de staten terugeischen. Het staatkundig leven was in het Zuiden in den onvolgroe-

den vorm van gehandhaafde gewestelijke bijzonderheid gebleven. De nationale kracht lag versnipperd. Er was niet de staat : er waren de staten. En dat was voor het latere België zeker niet gunstig. En spreker toont dan aan hoe, toen in 1814 Europa over het lot van het Zuiden te beslissen had, de gedachte aan eene vereeniging met het Noorden als van lieverlede moest opkomen. Die vereeniging vond in het Zuiden heel wat tegenstrevers, en daar was de zware Noord-Nederlandsche schuld eene hoofdreden van. Maar Europa had gesproken : men kon alleen gehoorzamen, al zou bij de vereeniging het Zuiden van zelf sprekend de mindere rol spelen, hoe dan ook de oorspronkelijke Noord-Nederlandsche volksgenooten in getal aanmerkelijk te boven gaande. Om de macht van dit getal in de Staten-Generaal te ontzenuwen, was men wel gedwongen tot enig onrecht. Dit was der eenheid natuurlijk alles behalve bevorderlijk. En vijftien jaar heeft het geduurd, dat het Noorden op onzachte wijze te gevoelen kreeg, dat het met zijn staatkunde van 1814-15 boven zijn krachten was gegaan.

"Sedert dien", aldus spreker, "hebben de Zuidnederlanders, ook hun Vlaamsche helft, deel gehad aan een afzonderlijk staatkundig bestaan, dat een onverwachte mate van levenskracht heeft getoond en voortgaat te toonen. Een bewijs, hoe zegenrijke gevolgen die tijdelijke gedwongen vereeniging met het Noorden voor het Zuiden inderdaad heeft gehad. In 1814 en 15 waren de Zuidenederlanders inderdaad hopeloos verdeeld, gaat men na wat de besten hunner toen zeiden en dachten, dan wordt het duidelijk dat zij met de volledige staatkundige zelfstandigheid weinig goeds zouden hebben weten uit te richten. Zij hebben van 1815 tot 1830 een kostbare school van staatkun-

dige opvoeding en nationale tucht doorloopen. De wet der tegenstrooming, al eerder door ons opgemerkt, vond hier een harer meest merkwaardige en in de gevolgen gelukkigste toepassingen. In de tegenstelling tot het Noorden werden zich de Zuidnederlanders hunne belangengemeenschap en hunne kracht bewust, en de, zij het beperkte gelegenheid, die de Staten-Generaal hun aanboden om die kracht in het kader van een nieuwerwets bewerktuigden staat te oefenen, is hun tot groot voordeel gedijd." - En dit is ook het gevolg op het bijzonder Vlaamsch-letterkundig terrein : ook hier heeft de tegenstrooming geholpen tot het veroveren der plaats die Zuid-Nederland in de Groot-Nederlandsche stam- en geestesgemeenschap heeft ingenomen.

En, na Kloos geciteerd te hebben in het wél-gekende vers : "Heerlijk is de dag in het Oosten opgeblonken", besluit spreker : "Ik ben nooit onder u gekomen, of ik heb het meenen waar te nemen, en iederen nieuwen keer duidelijker, dat Tijn Uilenspiegel gelijk had, met zijn "Vlaanderen kan ook slapen, maar sterven, nooit. 1814 heeft het niet verzekerd, 1830 het niet verhinderd. Nu eigen kracht heeft bewerkt, dat thans de weerklink rondschalt door deze zaal, over den Moerdijk, ja de wereld door, de weerklink op dat roepend accoord van uw lied :

Vlaanderen, dierbaar land,
Verbreek uw band,
Vlaanderland !"

Geestdriftig applaus valt Dr. Colenbrander te beurt.
- En nu spoedt elk zich naar zijn hôtél om zich wat op te frisschen voor de vertooning van "Warenar".

N.R.C., 7 April 1914.

IV

Gent, 7 April.

Ik ben eene specialiteit in het warm medevoelen. Ik voel warm mee met de gedachte die het Groot-Nederlandsch studentenvolk bijeenbrengt. Ik heb eergisteren meêgevoeld met Kamiel Huysmans, en gisteren voelde ik meê met Dr. Colenbrander. Maar het meeste tot hiertoe heb ik toch meêgeleefd, deze twee congresdagen, met Dr. Oscar de Gruyter.

Gij kent hem, geloof mij, heel goed. Maar doe, bid ik u, uw geheugen geen overdadig geweld aan : ik zal zoo goed zijn hem u opnieuw voor te stellen. - Enkele jaren geleden al stichtte Dr. De Gruyter, een jong philoloog en phonetist, met ettelijke jonge advokaten, geneesheeren en andere wetenschappelijke lui, de "Vlaamsche vereeniging voor Tooneel- en Voordrachtskunst". Daarmeê wilde hij het Nederlandsch tooneel in België tot een hooger peil heffen, en.... men smaalde wel eenigszins om dezen dilettant, die nooit de planken betreden had, en ineens groote dingen wilde verwezenlijken. Hij dorst inderdaad, met zijn troepje liefhebbers, voor zijne eerste vertooning niets minder dan Hegenscheidt's "Starkadd" aan. En.... hij verblufte letterlijk zijne toehoorders : nooit was in Vlaanderen meer eenheid en zuiverheid in de uitspraak bereikt, nooit had men er zoo smaak- en kunstvol gespeeld, nooit was men er zulke echt-meesterlijke regie in het samenspel gewaar geworden. Zelf bleek dr. De Gruyter een acteur te zijn van buitengemeene beteekenis die aan zijne eruditie heel wat "ras" vermocht te verbinden. Hij had tevens

zijne medewerkers met heel wat takt en schranderheid gekozen en geleid, zoo weten te dwingen tot zijne inzichten, dat sommige van die advokaten en doctoren zich gingen ontpoppen tot werkelijk-goede tooneelkrachten. - Opvolgenlijk werden door de "Vereeniging" o.m. Sophokles' "Philoktetes" en Goethe's "Iphigeneia" opgevoerd; de achting voor De Gruyter's poging, de bewondering voor zijne groote gaven rezen. Men zag er aanleiding in tot het stichten van eene Vlaamsche tooneelschool te Gent waar hij ijverig de leiding op zich nam. - En nu was hem gisteren opgedragen, voor de leden van het Ve G.N.S.C. Hooft's "Warenar" op te voeren, een karrewetje, dat hem waardig was, maar waarvan men zich afvroeg, als telkens bij eene vertooning van de "Vereeniging", met iets als angst en tevens een blijde verwachting : "Wat zal hij er van maken ?"

Wat hij ervan gemaakt heeft moet wel heel mooi geweest zijn : het "parterre de gentes demoiselles", dat het schoonste sieraad was van de opgesmukte, met studentenvlaggen behangen zaal, heeft er antwoord op gegeven met een geestdrift, die zij anders alleen voor kunstenaars als een Royaards en een Verkade overhebben, naar eene der dames-studenten mij toevertrouwde. En Hooft's blijspel is nochtans niet speciaal geschreven voor de ooren der "jofferen", en Oscar de Gruyter heeft te grooten eerbied voor den Heer van het Muyderslot, om maar één woordje uit zijn sappigen, levenslustigen en levenskrachtigen, zoo gezonden, zij het dan ook soms onkiesch-volkschen tekst te schrappen....

Macht van het eeuwig-jeugdig genie, hoe heeft zij gisteren-avond weêr uit den eeuwig-jeugdigen "Warenar" gesproken ! - Ik weet het wel, het is de tijd noch het

oogenblik om hier over Hooft's "cluyte", de cluyte die onze eerste comoedia zou zijn, te disserteeren of uit te wijden, aan te toonen waarom zij ons nog meer dan belang, waarom zij ons eene bewondering afdwingt, die wij alleen bij een Shakespeare en een Molière onder de anderen,... en zelfs de nieuweren ondergaan. Ik heb u hier alleen te vertellen, hoe De Gruyter en zijne manschappen het eeuwig-sprudelnde van dit onvergankelijke leven tot zijn recht lieten komen; en dat kan gezegd in een enkel woord : het was meesterlijk, als men de middelen in 't oog houdt waar de leider over beschikt.

De Gruyter-zelf was Warenar. Gij weet hoe de befaamdste tooneelspelers van Frankrijk Molière's gelijkaardigen "Avare" nu eens als tragische, dan weer als komische figuur hebben opgevat. Daar leent de rol bij Molière zich wel toe. Met "Warenar" is het echter anders gesteld : uit vele plaatsen blijkt dat Hooft hem, ook in de meest tragische oogenblikken, bespottelijk vindt, zich hier dichtter bij Plautus aansluit dan het geval was met Molière. Hetgeen niet belet dat het tragisch moment essentiëel tragisch blijft. Men stelt zich dan ook de moeilijkheid voor : tragisch zijn door het dieper-humane van den toestand, ridicuul door het individuëel verschijnen ervan. Die moeilijkheid heeft Oscar de Gruyter prachtig overwonnen; nooit heeft hij ons inniger overtuigd van zijn groot kunnen en van zijn rijk tooneelspelerstemperament tevens. Een dilettant : soit, maar dan een dilettant waar de meeste beroepsacteurs om les mogen bij gaan.

Waar De Gruyter's bijzondere intelligentie uit bleek : uit zijne monologen. En die intelligentie deed hij overgaan op zijne medespelers. Daar hebt gij Rycker b.v.,

gespeeld door den heer Primo. De heer Primo is zeker het lid van het gezelschap, dat het minst "planken" heeft, het meest dilettanterig doet. Zijn lange alleenspraak uit het derde bedrijf, over de euvelen van den tijd, lang geen gemakkelijk stuk, heeft hij echter uitnemend-schrand-der voorgedragen.

Maar het is in de heeren Luce van de Putte en H. Van der Meulen, dat De Gruyter zijne beste medewerkers vindt. Na een goede Kok te zijn geweest, was Van de Putte als Ritsart een jeune premier van de groote Fransche traditie, terwijl de piepjonge Van der Meulen een Lecker was, zoo leuk en zoo frisch, zoo argeloos-schelmsch, dat het voortaan een vurige wensch bij mij is, dien ik niet zoo heel licht zal weten te bannen, hem Chérubin te zien spelen.

Maar wat het allерmerkwaardigste was van de opvoering, dat was de samenhang en het vlugge, levendige tempo der interpretatie. Er werd niet alleen zorgzaam en liefdevol, er werd, bij allen stijl, plezierig en met temperament gespeeld. En daarom werd het zoo bewonderenswaardig mooi.

Slechts één vlek : in het laatste bedrijf de scène tusschen de twee vrouwen. Deze beide rollen werden door beroepsactrices vervuld...

- Er moet, zooals ik u onlangs schreef, bij het conservatorium te Brussel een professor van Nederlandsche declamatie benoemd. Dr. Oscar de Gruyter heeft gisteren andermaal bewezen, dat hij in Vlaanderen de eenige kandi-daat is, die hiervoor in aanmerking kan komen.

N.R.C., 8 April 1914.

Gent, 7 April.

De laatste dag...

Maar laat mij toe, voor ik verder ga en u beschrijf hoe de laatste uren van het gezellig, vruchtbaar, werkzaam en nog al gejaagd samenzijn verliepen, een blik te werpen op het verleden. Een verleden dat, is het ook in den nacht gedompeld, niettemin pas een vier en twintig uren oud is. Een verleden trouwens, dat mij verleidt tot deze onbescheidenheid, zonder dewelke de Geschiedenis aangelengde limonade en weeïge zoetigheid wordt.

Weet dus, dat het " 't Zal wel Gaan," het befaamde Gentsche Studentengenootschap, om redenen waar de politiek, zoo het schijnt, niet geheel vreemd aan is, verkozen had aan het congres geen deel te nemen. Maar dat belet de goede confraterniteit niet, noch de hoffelijkheid. " 't Zal wel Gaan" had dan ook den Hollandschen "makkers en juffrouwen", zooals voorzitter Minnaert ze noemt, een "ton" aangeboden.

O "Tonnen" mijner vervlogen jeugd !...

Hebt gij al ooit een "ton" gezien, lezer ? Stel u voor, als het u niet te lastig valt, eene lange, meestal nog al groezelige zaal, vol walmende en kwalijk riekenden tabaksrook, waar, om eene oneindige behangersplank-op-schragen, studenten speechen, ban's slaan en zingen, dat de planken vloer er van daveren, zooals in de Odusseia vertelt wordt van de toovenares Kirkè (ik bedoel den bij het zingen daverenden plankenvloer). Daar krijgen de studenten dorst van, en het is een onverzadelijke dorst.

En daarin verhelpt de "ton". In een hoek gerold, ligt een vat tripelen uitzet van bij Dupont of van bij Van Geert (aanbevolen merken). Een zinneschalk of scantionem, gekozen onder de studenten, die den leeftijd van de goddelijke schenkster Hèbè niet hebben overtroffen, zorgt er voor, dat te gepasten tijde het schuimende bier aan de sponne te klokken komt, en dit geeft hem de handen vol werk, want de hooge kannen, telkens gevuld, zijn weêr telkens ledig. Uit de kannen vloeit het gouden nat in de glinsteren glazen en vandaar in de duisterheden des slokdarms. En dan herbegint men, tot in de oneindigheid der nachtelijke uren, zoolang de safranige vingers der lichtomsluiërde Eoos de donkerheden niet uiteen heeft geschoven.

Het was den Hollandschen studenten mitsgaders den studeerende dames, - die er minder en minder "Femmes savantes" gaan uitzien : ik zeg het te harer eere, - gegeven, zulke "ton" te beleven. En het deelde hun het geheim van de Vlaamsche geestdrift mede. Ik-zelf, rustig burger, die nooit na drie uur in den nacht naar bed ga, tenzij mijne ambtsbezigheden mij dwingen tot eene langere wake, had eene aubade in ontvangst te nemen, waar zilveren vrouwenstemmen den juichenden jubel van den stijgenden leeuwerik paarden aan den dieperen, gedempt-passievollen slag van den mannelijken nachtegaal (aldus, althans, kwam mij in de sub-conscientie van den halven slaap voor), en moest ik, kort daarop, in de gelagkamer van het hotel, waar ik mijne appartementen heb, door de zoldering heen vernemen het disputeeren van een Ober met een studax, over de opportuniteit van een Leidschen tango met begeleiding van clavecimbel.

Een sluier, echter, hierover, en de vergetelheid van het schuivend zand...

De laatste dag dan van het Ve G.N.S.C. (deze kabbala zal voor u wel geen geheimen meer bezitten) zou voor een groot deel gesleten worden te Audenaarde. - Het spijt mij, het den heeren inrichters van het Congres te moeten zeggen, maar het mooie Audenaardsche stedeken wil gezien zijn, ter Groote Plaats, op een stikheeten zomermiddag, klokslag halftwee. Gij plaatst u zoo, dat gij het heerlijk stadhuis, het schoonste Gothische juweel, dat gij u denken kunt, aan uwe rechterhand laat liggen. En dan overziet gij de ruime, ruime plaats, naar de Hoofdkerk toe, in eene zuiver-getrokken diagonale, op dewelke de lage Dolfijnen-fontein ligt, dewelke een nauw-hoorbaar watermuziekje zingt. Dicht aaneen staan de boomen over het plein, wit-gekalkt, als staven gloeiend zilver de zon te weerkaatsen. Er is geen ziel te zien. Audenaarde middag-dut. Gij hoort uw hart kloppen... En dan ineens komt een klein bruin hondje met vlossig haar traag over de plaats loopen, in één rechte lijn, zonder om te zien, in de richting van uw blik. - Geloof mij, het is het eenig middel om het innige wezen van Audenaarde in uw oog en in uw ziel op te nemen....

Onze groezelige bommeltrein was Audenaarde voorbijgereden, tot aan Leupeghem (de Hollanders spreken uit "Leukeghem"; de Vlamingen noemen het "Leuteghem"). Want wij zouden, langs een heerlijken weg, die loopt boven de diepe Scheldevallei, waar Audenaarde in ligt als een koningsschat, in een groen-fluweelen schrijn, de stad bereiken. Helaas, driemaal helaas ! De nieuwsgierige dorst van een Hollandsch confrère en de dipsomanie van een correspondent

der "Times" verleidden de groep der journalisten tot het gebruiken van een paar flesschen van het heerlijke nat, dat te Edelare wordt gebrouwen. Het veroorzaakte opont-houd, zoodat de dichte groep der dames en heeren congressisten aan den heuveligen horizont verdwenen was, toen de pers eraan dacht, het doelwit harer werkzaamheden opnieuw te bereiken. En het was langs de dellingen der Zuid-Vlaandersche wegeltjes, op de baan zelfs waar exprestreinen ons elk oogenblik vermorzelen konden, dat wij dat doelwit gingen najagen. Iedere telg der streek werd aan eene zorgvuldige ondervraging onderworpen aangaande "vele heeren met gekke petten aan en groote decoraties gelijk mijnheer den burgemeester". Telkens was het antwoord bevestigend; men had ze gezien. En als verder werd onderhoord of zij allang voorbij waren, luidde het antwoord als eene zachte vermaledijding : "Arets". - Gij weet natuurlijk dat Schuerman's Algemeen Vlaamsch Idioticon mij nooit een vingerbreed verlaat : ik mocht er in lezen dat "arets" in voorkomend geval wilde zeggen : "De dames en heeren zijn daar zooeven voorbijgegaan".

Wij renden door, betrouwend op onze innige topografischen zin, die ons niet meer zou bedriegen dan eene roede van den hazelaar in de handen van een bronnenspoorder. Wij liepen, in den heerlijk-joelenden wind, onder de hooge torment-doorscheurde wolkelucht, waar de zon door hieuw als een blijde sabel, langs de roest-roode barmen en over de vlijtige beekjes in hun effen bed van klei. Wij holden, - en kwamen juist in tijds voor het middagmaal.

O, geurige, thym- en venkelgeurige ham van mijn dierbaar Vlaanderen; o brood, zacht en voedzaam, hoe dan ook

grauw en den blik niet aansprekend brood van mijn vaderland; en gij, bier, Audenaardsch bier, het beste bier der geheele wereld, Chambertin der bieren : hoe hebben wij, geblaseerde journalisten, met die twee uren wandelens door den wind en de zon in onze beenen, er genoten als het rijkste wat een gelukkig mensch kan geboden worden!...

Maar de nimmermoede Minnaert is alweer aan het spee-chen : "Wij zijn hier niet om te mijmeren in het manelicht; wij zijn gekomen om naar prof. dr. Bodenstein van Amsterdam te luisteren, die ons, eer het minder dan dertig minuten later is, over Zuid-Afrika moet inlichten."

En zoowaar, een klein halfuur later zitten wij in de groote halle van die steenen rijve, dat heerlijk heiligenschrijn, dat het stadhuis van Audenaarde is. De waarnemende burgemeester heet er ons in kleurrijk Vlaamsch welkom en hoopt dat het bezoek aan zijne stad er ons toenopen zal, ze warm bij vrienden en kennissen aan te bevelen.

Voorzitter Minnaert stelt hem hieromtrent gerust, prijst de schoonheid van dit stadhuis, een perel van het zuiverste Scheldewater, en verleent het woord aan prof. Bodenstein.

Professor Bodenstein gaat aan een tafeltje staan, waar een zeiltje op glinstert. Hij ziet er eerst een beetje bedeesd uit, glimlacht daarop leuk, en begint in het Afrikaansch : "Nichies en neefs !"

De rede van prof. Bodenstein is uiterst leerzaam. Hij brengt ons in een zeer klare, zeer frissche, zeer geestige voorstelling in kennis met zijn land, hoe het na de annexatie geworden is, hoe het er staat met de politiek, met het rechtswezen en de school. En hij spreekt

ook over den toestand der talen. Vooral dit laatste was voor Groot-Nederlandsche studenten, en meer in het bijzonder voor de Vlaamsche, van groot belang. Men vergelijkt weleens de Vlaamsche toestanden met de Afrikaansche, en stelt ze ermeê gelijk. Dit nu is glad verkeerd. Nooit heeft het Afrikaansche voor het Engelsch moeten onderdoen; het Engelsch is, zal nooit in Zuid-Afrika een nationale taal worden, zooals het Fransch het voor elken Belg, ook den Vlaming is; de Engelschman, die waarlijk Afrikaner wil worden, past zich, omdat hij een vreemdeling is, bij den Afrikaanschen aard aan; niet zelden wordt hij, ook op taalgebied, Afrikaansch-gezind. Alleen de, tijdelijke, Engelsche ambtenaar behoudt zijn eigen nationaliteit, en wil het Nederlandsch niet leeren. Is er ook, onder de nieuwe rijken en de nieuwe intellectueelen zekeren tijd een neiging tot Anglomanie geweest, ook in de spraak: het Afrikaansch, dezelfde taal in geheel Zuid-Afrika, is steeds de eenige nationale, het Engelsch nooit meer dan eene vreemde, zij het dan ook onontbeerlijke taal geweest. En ook bij de tot inkeer gekomen parvenu's en de meer bewust-geworden geleerden vindt het Afrikaansch meer en meer ingang en steun, nu vooral eene jonge literatuur in de moedertaal aan 't bloeien is gegaan. Van die poëzie geeft prof. Bodenstein ons een paar verrukkelijke staaltjes, die, verrassend genoeg, den invloed verraden van verfijnde dichters als Guido Gezelle en Jacques Perk.

Prof. Bodenstein wordt luide en dankbaar toegejuicht. En wij verlaten het stadhuis. Heb ik u al gezegd, dat het schoonste ornament ervan eene contrabas is ? Bene contrabas, alleen, vereenzaamd en schuchter, in een hoek

van het podium, waar het bestuur zat, waar niemand ze scheen te bemerken, die contrabas, waar zij stond als een schamel weezemeisje, dat geen dienst kan vinden.... Wat deed die contrabas in deze gelegenheid ? Welke duivelsche bijbedoeling was haar hier eene plaats komen te verleen ? Hoe stond zij hier, ongebruikt en onbegrepen, onbegrijpelijk zelfs en, wie weet, vol van welke wrokkige geniepigheid ? Het Ve G.N.S.C. zal het nimmer weten.....

Een gediensstige en geleerde ingezetene leidt ons daarna de Hoofdkerk rond, die sedert den beeldenstorm van 15-honderd-en-zooveel nooit zoo'n groot getal protestanten als heden geherbergd heeft, en nimmer misschien als heden, door Javaansch-Mohammedaansche voeten werd betreden. Toen ging het bezoek naar O.L.Vr. van Paemel, ook al een perel van het zuiverste Scheldewater. - En nu kuieren wij weêr naar het station, echter niet zonder bij den voormelden vriendelijken ingezetene een biertje te hebben geproefd (tien jaar flesch, mevrouw), dat lang in het geheugen der dankbare Noord-Nederlandsche pers zal blijven.

Weêr in het bommeltreintje. Weêr te Gent. Men kan nooit weten of men onder zijne gretigste lezers de armzaligste hongerlijders niet telt.... Ik hou dan ook de spijskaart voor mij. Rep nauwelijks van de feestelijke stemming. Roer nauwelijks de onuitputtelijke welsprekendheid van voorzitter Minnaert aan, een perel van een voorzitter, - en eveneens van het zuiverste Scheldewater. Lied volgt op lied, speech op speech, en gij stelt u dat natuurlijk goed genoeg voor, zonder dat ik er verder op aandringen moet. Koningin Wilhelmina en koning Albert

krijgen de gebruikelijke telegrammen, waarin hun hunne plichten tegenover Groot-Nederland voldoende op het hart worden gedrukt. En....

Op denzelfden toon, in dezelfde juichende feeststemming zou ik nog kolommen vol kunnen schrijven.

Maar verkies, de zitting voor gesloten te verklaren.

N.R.C., 8 April 1914.

Brussel, 11 April.

Imponeerend groot en zwaar het lichaam op de nogal schrale beenen; in het volle baardgelaat de oolijk-lachende oogjes en, onder den langen, vleezigen neus, tusschen de sensueele maar spotgrage lippen de haast belachelijk-kleine sigaret; aëmechtig eenigszins, maar in den gang zoo veerkrachtig, dat hij eerder wipte dan stapte : zoo kwam hij op u aan, de mollig-witte hand reikend, Israëlitisch groot-financiersfiguur, die bij den voorspoed in de zaken alle ras-melancholie heeft afgeleerd, vol optimistische goedgevendheid, ruim in denken en in begrijpen, zeer vergevingsgezind voor anderen en zeer bewust van de eigene kracht.

Was aldus het verschijnen van Sam Wiener, men werd al gauw gewaar dat hij, naast deze gulle natuurgaven, hoedanigheden bezat, die men niet dan na zelfontwikkeling, na ernstige cultuur des geestes en des harten verkrijgt. Deze man was niet mild alleen omdat hij rijk was; hij was niet goed bloot vanwege zijn meedeelzamen aard. Zijn horizon, hoever hij ook reikte, was niet beperkt door eigen belangen, strekte verder dan de mogelijkheid der berekeningen. Want deze man, die voor een Frankforter bankier hadd' kunnen doorgaan, had eene gansch andere mentaliteit dan die van geldmannen; en had hij zich, als advokaat, als zeer merkwaardig advokaat, nu ook een specialiteit gemaakt van financiezaken, de vorm en de uiting van zijn geest waren die, waar men humane gevoelens in erkent, zelfs zoo het ging om cijfers. Hij bezat een spe-

culatieven geest, - die heel wat verder strekte dan beurs-speculatie....

Niet dat men hem van buitensporige fantazie zou mogen verdenken. Wel heel geestig in zijne gekuischte, niet hoogdravende, zeer beleefde en uiterst lenige welsprekendheid, - eene geestigheid van goeden en beschaafden huize - verloor hij het zakelijke nooit uit het oog. Maar zijne groote en zeer soepele schranderheid deed, dat deze zakelijkheid niet bekrompen was, dat zij over verrassende wijze naar allerlei gezichtspunten uitschoot, zelfs als men zeer bewuste Beschränking, als men koppige zelfbeperking bij den redenaar gewaar werd.

Zoo was het dan zeker niet door hooge vlucht, laat staan door eene overstelpende rhetorika dat Sam Wiener in het Parlement zijne toehoorders zou boeien. Steeds zeer zeker van zijn stuk, en juist daardoor misschien zoo rustig en zoo geduldig, was het een verfijnd genot hem op het goede oogenblik, met weergaloozen takt en buitengewone fijnheid in een debat tusschen te zien komen. Geen groote woorden, en bijna geen gebaren. Hij liet den tegenstrever begaan, verloor hem echter geen oogenblik uit het oog, volgde hem in al de meanderen zijner redentie; en het was meer dan eens op een zijpaadje dat hij hem blokkeerde, hem omwond met al de subtiliteit zijner logica. En dan werd het een spel, een geenszins kwaadaardig, een steeds geestig-gemoedelijk spel, waar de kat heel wat vrijheid aan de muis liet, zeker immers dat zij nooit buiten het bereik van den fluweelen poot zal vermogen te loopen. Maar neen, mijne vergelijking met eene kat mankt als elke vergelijking; zij kon doen denken aan eene, zelfs in een Senaat nogal goed te billijken valsch-

heid, eene onbetrouwbaarheid, die niemand minder eigen was dan een Sam Wiener, die de politieke eerlijkheid-zelve was, ook in de, door het doel gewettigde, middelen.

Als hoofd der liberale fractie in den Senaat - noch beslist doctrinair, noch bepaald-radikaal, was hij daartoe als het ware aangewezen door zijn intelligent eclectisme, dat voor het democratisch streven niet schrikte -, ontmoette hij vaak als tegenstrever het hoofd der regeeringspartij, minister van state Vandenpeereboom, die, na jaren de Reynaert de Vos te zijn geweest der kamer en ook wel van opvolgenlijke ministeries, thans in den Senaat zijne laatste looze streken speelt. En het was dan een fijnproeversgenot, deze twee meesters in de kunst van geestig debatteeren bezig te hooren en bezig te zien : Wiener, steeds charmant en gul, maar waarvan men de aandacht gespannen voelde achter de sierlijke jovialiteit - "de bon ton"; Vandenpeereboom, zijn leuke glimlach zorgvuldig verborgen onder de zware snor, listig in de boertigheid die hij gaarne aanneemt, geslepen en op zijne hoede bij de gefingeerde vrijgezelsknorrigheid. Was er iets belangrijks aan de hand; zag men Vandenpeereboom krabben over zijne ruige huid; streek Wiener met de mollige vlakke palm over den gladste der schedels, dan mocht men zich vanwege deze twee mannen-op-jaren aan een dialoog verwachten, waar alle Kamergesprek in jeugdige pittigheid, in rake geestigheid voor onder moest doen. De wapenen waren wel eenigszins verschillend; zij waren echter van gelijke lengte en zwaarte, en de schermmeesters, hoe ook in methode verschillend, even knap, even gevat, zonder onnoodige opwinding, zonder gevaarlijke woede, en, voelde men, vol eerbied voor elkanders kunnen.

Volgenden Woensdag zouden wij dergelijke "passe" weêr mogen beleven : in het debat over de schoolwet, debat dat tot op heden in den Senaat nog maar weinig belangrijks heeft opgeleverd, zou Sam Wiener optreden en den grooten slag slaan. En het lijdt geen twijfel of Vandenspeereboom zou het zich tot een eereplicht hebben gerekend, hem te woord te staan. Wiener heette buitengewoon gedocumenteerd te zijn, - wat bij hem niet verwondert. Hij zou er ongetwijfeld naar hebben gestreefd, het ontwerp weêr naar de Kamer te doen zenden, niettegenstaande den onwil, de "force d'inertie" waar de regeeringspartij zich in deze het stevigste wapen van heeft gemaakt. Zoo zou er dan weêr, misschien, wat leven in de brouwerij zijn gekomen; de rechterzijde zou wel gedwongen zijn geweest, andere argumenten aan te voeren dan het gemakkelijke "non possumus" waar zij zich achter verschanst. - Het verluidt dat Wiener's rede, die men geheel geschreven op zijne werktafel heeft vinden liggen, nu door een ander lid der Hooge Vergadering zal worden voorgelezen. Helaas, de treurige omstandigheden, waar de arme, zoo levenslustige, zoo geesteslevendige Wiener in bezweek, zullen wel eerbied afdwingen, ook onder dezen die hij in deze posthume redevoering te keer gaat; maar van lieverlede sluit zij bespreking uit; zij verliest hare strijdbare kracht; zij blijft zonder uitwerksel.

Maar toch, is het niet schoon en goed, ook in den dommedood, iemand voor zijn ideaal, voor zijne Waarheid, met alle werkdadigheid te zien voortleven ?

N.R.C., 14 April 1914.

DE DUBBELE NAGALM

Brussel, 15 April.

Ik zou er aan kunnen toevoegen : "van de Scheldestreek". En dan zou dit wel de prachtigste naam zijn, dien een der talrijke fanfaremaatschappijen, dewelke op den Vlaamschen aardbodem bloeien, ooit had gekozen. Maar het ligt alles behalve in mijne bedoeling, vandaag fanfaremaatschappijen aan een voordeeligen naam te helpen; en zoo ik schrijf : "de dubbele nagalm", dan is het dat ik u werkelijk over een dubbelen nagalm te schrijven heb.

En daarmee uit.

Een dubbele nagalm, namelijk, van het Ve Groot-Nederlandsch Studentencongres, waarvan mijne verslagen u nog versch in het geheugen blijven hangen gelijk de ijle ochtendnevelen van dit wondere voorjaarsseizoen (neem mij niet kwalijk), en die voor mijzelf de herinnering zijn aan dagen van frisch en deugdelijk leven, gelijk ik er sedert lang geene meer beleefd had. En ik dank u voor de belangstelling.

Die tweevoudige nagalm bestaat uit twee brieven. De eerste, in stevig Engelsch schrift, is niet onderteekend, en dat anonymaat kan ik best begrijpen, want het verbergt een Hollandschen studentennaam - hierover kan ik niet den minsten twijfel meer koesteren -, wiens eigenaar, in het hart van Vlaanderen achtergebleven, blijkbaar zijn groot-Nederlandschap aan de oerechte bronnen laven en sterken wil. Het schrift van den anderen brief is een "bâtarde", en eene niet zeer fraaie. Het gaat uit van een Vlaming. En omdat ik voor dien Vlaming achting heb, zal ik op het

woord "bâtarde" geenszins de variaties uitvoeren, die gij anders van mijnentwege ongetwijfeld verwachtende zoudet zijn.

Maar laten wij, bid ik u, tot den eersten nagalm terugkeeren, zijnde de eerstgenoemde brief.

Die brief is eene aanklacht. Ik ben er zeer gevoelig aan, niet alleen omdat mij het verwijt komt treffen, alsdat ik mijn bed boven sommige studentenvergaderingen verkies, maar omdat ik er één mijner dierbaarste idealen, het verspreiden van den groot-Nederlandschen zang, in twijfel moet zien trekken. En dat grieft mij.

"Welk een hardvochtig slaper moet gij zijn", schrijft de eerste nagalm, "dat wij u niet mochten bespeuren, geen enkel maal, op de, nu ja nachtelijke, maar des te meer van ijver getuigenis afleggende oefeningsstonen dat wij, groot-Nederlandsche spes, vereenigd waren in den cultus van het hartverheffende volkslied ! Gij deedt er uwe eigen reputatie, gij deedt er het Ve G.N.S.C., gij deedt er uwe lezers meê te kort, die niet vernemen mochten met welk gevoel voor nuanceering, met welken zin voor rhythmus, en ja met welk juist inzicht in de phonie van het anders niet zoo licht na te volgen Gentsch dialect, wij, Holland's studenten, uitvoerden, a capella, het verhevene

"Cies zijne hond heeft een muilband aan",

hierbij in petto protesteerende tegen deze beperking der hondenvrijheid, maar tevens hulde brengende aan de philanthropische voorzichtigheid van bewusten Cies (in denwelke wij graag de gevoelens van achting der Gentsche burgerij voor groot-Nederlandsche studenten, die zij voor niets ter wereld aan hondsdom willen blootstellen, verpersoonlijkt achten te zijn). - Uwe nalatigheid speende op

dezelfde wijze het groot-Nederlandsch lezend publiek van den machtigen strijdzang :

'Metsers en knapen, doet uwe devoore (uw best),

dat wij van ulie geen klachten 'n hooren,

Mortel en steenen, mortel en steenen :

metsers en knapen, slaat alles vaneene",

een lied, waar sommigen den invloed der vrijmetselarij, echter geheel ten onrechte, in zoeken, en dat niets anders bedoelt dan het afbrekende, en tevens opbouwende van de groot-Nederlandsche studentenbeweging onder beeld te brengen.

"Helaas, over dit alles zoudet gij zwijgen ! Gij zoudt het onder stoelen en banken stoppen, op welke wijze voor het Nederlandsche lied te Gent door ons, studenten, geijverd werd laat in den nacht, tot groote ergernis van Czaar Braun en van zijne politie die, beducht voor den machtigen steun en de werkdadige kracht die aldus van ons voor het optrekken der Vlaamsche Hoogeschool uitgingen, telkens onze stemmen dreigden te zullen dooven in de duisternissen van de stadsgevangenis !"

Ziedaar de beschouwingen van mijn eersten correspondent. Ik beveel ze in uwe meditatie aan, zonder er verder op aan te dringen, al te zeer bewust, aan de apostels van het groot-Nederlandsche lied te kort te hebben gedaan. Ik heb trouwens eene zekere haast, om op mijn tweeden correspondent te komen.

Deze is een jong historicus, leerling van Pirenne, die als zijn meester in de geschiedenis iets meer ziet dan eene opeenvolging van feiten, en heeft geleerd inhoud en beteekenis der verschijnselen na te gaan.

Dat heeft de heer Leo Picard - zooals zijn naam is -

ook gedaan voor die entiteit : "groot-Nederland". En hij heeft zich op het Congres afgevraagd, wat "de mogelijke inhoud van de groot-Nederlandsche gedachte", hoofdzakelijk uit een Vlaamsch gezichtspunt, wel kon zijn. Ik kon zijne lezing niet bijwonen; daar ik echter het belang van het vraagstuk inzag, verzocht ik den heer Picard om den inhoud ervan. Dien inhoud liet hij mij dezer dagen in beknopten vorm geworden. En vandaar deze tweede nagalm.

De heer Picard stelt dan eerst en vooral vast, dat, zoo het thans mogelijk is geworden, van een levend Groot-Nederland te spreken, waarvan men zoo in Noord als in Zuid, en niet het minst onder de studenten, de bindende kracht ondervindt, dit in de eerste plaats te danken is aan de letterkundige beweging van "Van Nu en Straks". Het zijn vooral de jongere Vlaamsche dichters, die in Nederland de belangstelling moesten wekken, bij de studeerende jeugd, voor Vlaanderen, en dientengevolge voor de groot-Nederlandsche idee, - de werking van het Algemeen Nederlands Verbond natuurlijk niet over het hoofd gezien. Het is dan weêr maar eens de poëzie die het gevoel van stamverwantschap heeft wakker gemaakt, en congressen als dit in het leven riep, - congressen die dan ook aanvankelijk uitsluitend op het gevoel teerden, en niet veel meer waren dan één drie-dagen-lange toast op den groei en bloei van Groot-Nederland : een eerste, frissche liefde,... die wel in de verveling zou hebben geëindigd, zoo er niet wat wetenschappelijke stevigheid was bijgekomen, en eerst wel in de vaste omschrijving van het doel dat de groot-Nederlandsche studenten in het oog hadden te houden. Tot die omschrijving heeft de heer Leo Picard door zijne lezing bijgedragen, met de vraag : onder welke mogelijke omstan-

digheden heeft Vlaanderen het meeste voordeel aan de Gr.-N. idee ?

Er is eene eerste hypothesis : de Belgische eenheid wordt steeds hechter en echter, en de idee-Belgische natie wint meer en meer veld. In dat geval blijft Vlaanderen een tweetalig land, waar de kleine man meer en meer Fransch gaat praten en de burgerij, alles op zijn best genomen, eene Belgische kultuur bezit, en tevens deelachtig is aan de Fransche en aan de Nederlandsche. - Met zulke onderstelling verliest de Gr.-N. idee allen inhoud : de Vlamingen zouden met hunne taalbroeders alleen nog kunnen praten over woordkunst en over archeologie; met een gezamenlijk voortstuwend, machtig leven zou onze beweging in feite minder en minder te maken hebben. - Die eerste mogelijkheid wordt echter werkelijkheid als wij er ons niet krachtadig tegen verzetten; wij moeten er ons trouwens tegen verdedigen, omdat de nationale kulturen, in een groep, door één staat beheerscht, gegroeid uit een wisselwerking tusschen eigen natuurlijken aanleg van dien groep en het ingrijpen van den staat, - die nationale kulturen, in de 14e en 15e eeuw al aan het worden, hebben in de 19e eeuw hun hoogtepunt bereikt, en zijn nu stil aan het verkwijnen om plaats te maken voor eene ruimere en vrijere kultuurgemeenschap. Het ware dus reactionair werk verrichten, in de 20e eeuw de weinig volgroeide, bloedarme Belgische kultuur te willen versterken en ontwikkelen, al leenen zich tot dit werk menschen als een Kurth, een Pirenne, een Paul Hymans, een Karel Woeste, een Emile Vandervelde; reactie waar echter de meeste jongeren terecht aan weigeren meê te doen.

De tweede hypothesis : er ontstaat in Vlaamsch-België

eene eigene Vlaamsche kultuur met het Nederlandsch als voertaal. Zulke toestand - waarvan de verwezenlijking feitelijk onwaarschijnlijk voorkomt - kan men zich niet dan als voorloopig denken. Want ofwel brengt het verschil van kultuur in België de kloof tusschen de landstalen meê, ofwel heeft de eenheid van Nederlandsche kultuur in het Zuiden verlangen naar, strijd voor vereeniging met het Noorden ten gevolge. Eene scheiding van Wallonië die dus dienen zou om aanhechting door het Noorden te bewerken.

Dit laatste : staatkundige vereeniging van Zuid- met Noord-Nederland (derde hypothesis tot het bewerken van een Groot-Nederlandsche beweging), gaat niet zonder groote moeilijkheden, zoolang het begrip staat blijft wat het is. Heel het verleden van de Vereenigde Provinciën en de toestanden van 1814 tot 1830 zijn daar eene getuigenis van. Eer dus de Vlamingen het denkbeeld van staatkundige vereeniging van Zuid met Noord als eene mogelijkheid aanzien, zullen zij op zijn minst.... voorzichtig dienen te zijn.

Van de drie genoemde mogelijkheden is de eerste dus uit den booze; de twee andere in feite weinig waarschijnlijk en daarenboven niet onvoorwaardelijk te wenschen. Laat de Groot-Nederlandsche idee zich dan ook met een beteren inhoud denken, voorgesteld als zijnde eene nationale kultuur, die echter boven de enge en stijve staatsvormen naar eene breedere, algemeen-humane kultuur uitgaat; eene zoo-goed-als-internationale kultuur, gevestigd op nationale - in het Zuiden lichtelijk van het Noorden verschillende - basis ? Wil men zich in Holland vrijwaren van al te eng-conservatieve opvatting van het Nederlandschap : kunnen wij Vlamingen ons kanten tegen de al te opdringe-

rige Belgische-natie-idee, dan kan de Groot-Nederlandsche gedachte gebracht tot de hoogte van een strijd om geestelijke vrijheid. Dit moet ons standpunt zijn. En er is een dubbel bewijs dat wij dat standpunt verwinnen zullen : eerst omdat de algemeene wereldstromingen met ons zijn, daar eene internationale kultuur aan het groeien is waar politieke grenzen niet meer voor bestaan; ten tweede, omdat het middel dat wij gebruiken, de Nederlandsche kultuur, onder de allerbeste is, waar Nederland, op wetenschappelijk gebied vooraan in de rij der volkeren staat.

"Zoo mogen wij" - aldus eindigt de heer Picard zijn betoog - "met vertrouwen verder arbeiden..... als wij maar 't akkoord blijven over het doel"....

Ik heb u den inhoud van zijne mededeeling niet willen onthouden, - al was het maar als bewijs dat de Groot-Nederlandsche studentencongressen "l'utile à l'agréable" weten te paren, en er dús mogen zijn.

N.R.C., 18 April 1914.

DE LAATSTE REDEVOERING

Brussel, 16 April.

Nog eenmaal over de nieuwe schoolwet. En het zal - gelukkig voor u ! - vermoedelijk wel de laatste maal zijn. Gij weet met welke overijling de Senaat, althans de groote ministeriële meerderheid ervan, de zaak behandelt; eene overijling die elk buitenstaander, dewelke de zaak met bloote eerlijkheid beoordeelen wil, schandalig zou vinden, indien niet iedereen, zelfs de naïeve burger-die-niet-aan-politiek-doet, en de regeering in allereerste plaats aan de bespreking, in den Senaat, van wat het ook zij sedert lang alle belang had ontzegd. De Senaat is, blijkt meer en meer te zijn, voor het stemmen van eene wet niets meer dan een tijdverlies. En dat moest de rechterzijde bij de senatoriale behandeling van de schoolwet meer dan ooit ondervinden : de linkersenaat kreeg het immers in het hoofd, zoowaar obstructie te maken. Of het gepermitteerd was !.... Gelukkig zijn de rechtersenatoren gehoorzame jongens; op hunne beurt gingen zij obstructie maken; de linkerargumenten vielen in een grond, waar zij geen wortel zouden schieten, zelfs niet met een kanon. En, al was daar nog de geduchte rede van Sam Wiener, de wet zou hare eindstemming bereiken, de wet zou wet zijn voor de Meiverkiezing.

De "geduchte" rede van Sam Wiener. Gij weet hoe een dom noodlot de uitwerking van die rede kwam verijdelen. Wel mochten wij gisteren die rede hooren. Of beter : wij hoorden ze niet. Senator Hanrez las ze in den Senaat voor.... op een wijze dat ze onhoorbaar werd. Het feit

alleen, dat hier eene stem van jenseits des Grafs aan de beurt was, maakte reeds alle discussie onmogelijk. Het is nu eenmaal gewoonte in een Parlement dat men meestal alleen menschen, geene gedachten bekampt; de senatoriale rechterzijde zal bij de vaststelling hiervan een zucht van geruststelling hebben geslaakt, - alleen vanwege den ingewonnen tijd natuurlijk. En senator Hanrez heeft er verder voor gezorgd, dat die discussie in elk geval onmogelijk zou worden, zoo ingetogen-stil sprak hij. Zoo-dat van de posthume meening, de zeer scherp geformuleerde en zeer sterk-geargumenteerde meening van wijlen Sam Wiener niet veel komen zal, - tenzij misschien over enkele lustra, als weer eens eene nieuwe schoolwet ter spraak komt; in welk geval het oordeel van den overledene van meer belang, en verdere dracht vooral zal zijn, dan dit in de tegenwoordige omstandigheden mogelijk was...

De Wiener-zitting. Het begon met het gewone condoleeren. En het dient gezegd : op alle banken en bij iedereen klonk dat condoleeren echt....

Daarna kreeg de heer Hanrez machtiging tot het voorlezen van Wiener's nagelaten rede. Niet echter zonder een voorzitterlijk voorbehoud : "Il est entendu," aldus baron Favereau, "que le fait ne pourra jamais constituer un précédent."

En men glimlachte bij deze galgenhumor. Het zal dus voortaan aan elk overleden Senator, en dientengevolge aan elk morsdood Kamerlid verboden zijn, post mortem redevoeringen te laten hooren die het parlement over zijne denkbeelden, inzichten en opinies zouden kunnen inlichten. Althans, die uitlatingen "d'outre tombes" zullen niet meer mogen voorgelezen. De heer.... laat ik zeggen

X, om niemand angst op den nek te jagen, zal zich in de toekomst van alle inmenging in de parlementaire discussie te onthouden hebben, zoodra hij met de noodige plechtigheid begraven zal zijn geweest. "Place aux jeunes !", dit weze de leuze van den Belgischen Senaat. En aan die leuze zal men niet tornen, zoolang baron de Favereau voorzitter....

De macaber-geestige, waarschijnlijk onvrijwillig-dol-zinnige, in elk geval naïeve, en bij het pijnlijk geval-Wiener dan toch misplaatste uitdrukking van den voorzitter, heeft niet belet, dat de rede, die geen "précédent" mocht worden, alleszins bleek te zijn, voor wie er heden in het beknopt verslag van den Senaat, zooniet onder de eentonig-stille voorlezing door den heer Hanrez, kennis mede maken mocht, een stuk van ernstige doorwrochtheid. Zij kan, na de discussie van voor twee jaar deze van voor enkele weken, wat laat schijnen te komen; alleen nog eene academische beteekenis te hebben; nog slechts te zijn de gemotiveerde, na lang overleg neergeschreven meening van een rechtsgeleerde, die zich alleen op afstand met den strijd inlaten zou. Men vergete echter niet dat deze, slecht-voorgedragen, redevoering niets anders is dan de doode letter van een geest, die ze in het debat ongetwijfeld zou hebben verlevendigd met het sprankelend vernuft, de geestige gevatheid, den slagvaardigen strijdlust die den overledene eigen waren. Deze allerlaatste rede moest velen het bewijs brengen, dat Wiener inderdaad zijne discoursen schreef: in eene Senaatsdiscussie kon men dit nauwelijks gewaarworden. Hij was zulk bedreven debater, had zulk gemak in het spreken, was zich-zelf zoozeer meester en dien te gevolge den tegenstrever zoozeer den baas,

dat hij wel scheen te improviseeren, zoolang het niet om cijfers of documenten ging, en dat het papier in zijne hand de rol speelde dat het bij den heer Woeste heeft : eene stomme rol, want zelfs als hij, scherp en met zijne eigenaardige luimigheid, op de meest-onverwachte onderbreking meent te moeten antwoorden, kan Woeste dit onmogelijk doen zonder dat hij het eerste gereedste stukje papier in de linkerhand heeft genomen....

Om op de rede van Sam Wiener terug te keeren : eene redevoering die minder indruk zal maken, zelfs gelezen, dan men ervan had verwacht, omdat zij.... eene doode redevoering is. Behalve een levendig-polemiseerend deel tegen de argumentatie van Woeste ; behalve de sterk-gedocumenteerde, historisch-belangwekkende dissertatie over de beteekenis van artikel 17 der grondwet, rakende vrijheid van onderwijs, vindt men er weinig in, dat niet de vinnige drijfkracht van het gesproken woord noodig had om nieuw te schijnen. De opwerpingen tegen de schoolpolitiek der regeering : gij vindt ze er alle met klem in uiteengezet. Maar nieuwe gezichtspunten zijn er, uit den aard der zaak, schaarsch in. Ik geloof niet dat ik er u een enkel van verdook of ononthuld hield, toen, twee jaren geleden, het ontwerp-Schollaert, en nu in de laatste maanden het ontwerp-Pouillet besproken werden. Ik kan dus over de lange, lange en eentonige, eentonige lezing van den heer Hanrez zwijgen.

Niet zonder mijn spijt te hebben uitgedrukt, wijlen Sam Wiener ze niet te hebben hooren voordragen, van tusschen zijne goedmoedige lippen, met zijne nogal slappe maar zoo leuke dictie, en dat sprankelend vuurtje in zijne kleine oogjes, die nieuw maakten, wen doorvoeld

en doorleefd, al wat hij op zulke eigene wijze wist mede te deelen.

N.R.C., 17 April 1914.

VOOR BIBLIOPHIELEN

Brussel, 25 April.

Ik heb - om nu maar eens te beginnen gelijk wijlen markiezin de Sévigné het deed in een beroemden brief - ik heb u een verhaaltje te doen, dat u zeker zal vermaken.... voor zoover gij geene bibliophielen zijt.

Het gaat om een dichter en om een boekje, die gij ongetwijfeld kent. De bibliophielen kennen auteur en uitgave ook, wel te verstaan; maar anders. Voor u, als voor mij, is de schrijver, met Verlaine en Laforgue, de grootste onder dezen die, losgerukt van "Le Parnasse Contemporain" in Frankrijk en voor heel Europa, eene nieuwe, eene opnieuw groot-humane poëzie als eene blijde Paaschklok aan het luiden brachten; hij was, in de eerste der jaren 1870, de grootste der Fransche dichters; en zijn boekje, waar ik het hier over heb, en dat het eenige door hem uitgegevene, en... onmiddellijk bij verschijnen in haast al zijne exemplaren vernietigde bundeltje is..... of heette te zijn bevat "onder omschrijving van "l'Alchimie du verbe", het meest wonderbare, het haast-mirakuleuse verslag over ontstaan en wezen van het echte en waarachtige Gedicht, dat men zich denken kan.

De bibliophiel kent dit boekje, en dienvolgens dezen dichter, evengoed als gij, mijn doorluchtige lezer. Hij weet, hij meende te weten, neen : hij wist dat van het boekje slechts nog enkel een viertal bekende exemplaren bestonden. Daarom juist was de naam van den samensteller hem niet ongewoon. Het boekje zag er uit als volgt (en dit was voor den bibliophiel de beteekenis ervan) : "ge-

drukt met fijnen, duidelijken letter; formaat : klein in 18 : 53 pagina's; op den grijsachtigen omslag, bovenaan en in het zwart : A. Rimbaud; daaronder, schuin en over twee lijnen in het rood, ongeveer midden op de bladzijde : Une Saison en Enfer; even lager, in vetjes en zwart, tusschen twee golvende fileten, Prix : Un franc; en omlaag, in het zwart, over drie lijnen : Bruxelles, Alliance typographique (M. Poot et Cie) 37, rue au Choux, 37. Waaronder wêer : 1873." De beschrijving is van Edmond Lepeletier, uit het boek, dat hij gewijd heeft aan Paul Verlaine. Elke bibliopliel kent ze, en zij heeft hem aan het watertanden gebracht. Want de bibliopliel wist, meende te weten, dat de groote, heldhaftige Jean Arthur Rimbaud het boekje bij het verschijnen, op enkele exemplaren na, in een oogenblik van spanning, te Roche, op den dag der Geloovige Zielen van 1873, verbrand had. Slechts vier, vijf boekjes werden door den dichter behouden en gestuurd aan den teekenaar Forain, voor Richopin, Pouchon en een paar vrienden. Rimbaud ging zelf naar Bergen een exemplaartje dragen in de gevangenis, voor Paul Verlaine, die vastzat om op hem, Rimbaud geschoten te hebben : andere "saison en enfer", waar het goddelijke "Sagesse" de vrucht van zijn zou.

En dat exemplaar van Verlaine ging over in handen van niemand minder dan Barthou, den gekenden Louis Barthou, der Fransche politiek, die het anders al druk genoeg had met de verkiezingen van morgen, om op dit oogenblik niet verder in zijne biblioplielische aanhankelijkheden gestoord te worden; Barthou die wist, dat "Une Saison en Enfer" tegenwoordig 1200 frank waard is - of was ! -, en dus op beide zijne boekenliefhebbende ooren meende te mogen slaan, om dezelfde ooren alleen nog open te houden

voor de tegenstrijdige windstroomen, die de politieke lucht bezwangeren (als ik mij, althands, in deze voege uit te drukken mag wagen).

Nu weet ik niet welke gevolgen het op de Fransche politiek hebben kan, zal of moet. Maar ik weet dat een bibliophielische spijker den gummiband van Barthou's politieke voortvarendheid is komen luchtledig te maken; ik bedoel, en gij hadt mij al begrepen, dat eene stoornis van boekenliefhebbers aard zijne staatkundige propaganda een stok in het wiel is komen te steken.

Want : stel u dat nu eens goed voor : dat Verlaine-exemplaar, in het bezit van den heer Louis Barthou, der "Saison en Enfer", heeft ineens niet vier of vijf, maar ruim vierhonderd broertjes, en het is een advocaat van Bergen-in-Henegouw die er de pleegvader van was.

Want het is gebleken dat de heer Losseau, advocaat in genoemde stad, waar eens Verlaine gevangen zat, inderdaad honderden exemplaren van "Une Saison en Enfer" in zijn bezit had. (En ik verzoek u te gelooven, dat ik u dit niet vertel ter wille van het rijm.) De heer Losseau moet ze hebben gekocht, indertijd, van den uitgever Poot. Deze schijnt gehandeld te hebben, als wel meer uitgevers handelen, zooals mij onlangs werd medegedeeld : in plaats van, laat ons zeggen vijfhonderd, exemplaren van het werk te hebben gedrukt, zooals met den schrijver was afgesproken, had hij er duizend gedrukt. Het kost alleen den prijs van het papier; en men kan nooit weten waar het goed voor zijn kan. Aan Arthur Rimbaud nu zouden de, laat ons zeggen vijfhonderd, officieel gedrukte exemplaren op diens vraag geleverd zijn geweest; de andere kwamen, op een fondsveiling, in handen van den heer Losseau, advocaat en biblio-

phiel....

Het kan allerlei gevolgen hebben, - onder andere dit : het exemplaar van oud-minister Barthou kan er ontzaglijk in waarde door rijzen; het dateert immers van voor de openbaar-making van het Losseau-reliquaat.

Maar of de ontdekking daarvan, op zoo'n slecht oogenblik, het oogenblik van het "coup de feu" der kiespropaganda, geen kwade gevolgen op de Fransche politiek in het algemeen, en op deze van den heer Barthou in het bijzonder zal hebben gehad : ik zal, gij zult, wij zullen het komen te vernemen.

N.R.C., 28 April 1914.

EMILE VERHAEREN, BELG

Brussel, 26 April.

Er heerscht in Holland, en terecht, eene groote bewondering voor mijn landgenoot Emile Verhaeren. En niet alleen in Holland : de bewondering bleek verleden winter niet minder te zijn in Rusland, toen Verhaeren er voor ging dragen. En ook Duitschland geeft blijk van zijn admiratie, door o.m., zijne gedichten te drukken of te herdrukken, in prachttuitgaven, zooals gebeurde met de typographisch niet zoo heel goed geslaagde "Heures du Soir", en met "Les Villages Illusoires" die, eveneens in de "Inselverlag", met zeer schoone etsen van Ramah, een nog veel te weinig gekende, hoe ook een onzer beste kunstenaars, verschenen. In Frankrijk uitgeroepen als de grootste dichter der Fransche taal, geldt hij in Engeland als de grootste dichter der geheele wereld. En zelfs in België, in het goddelijk-argelooze België waar dichters anders al de geneuchten van het incognito binnen de enge maar veilige grenzen eener mediocritas, die niet altijd aurea is, plegen te genieten, - zelfs in België heet het, sedert de nobele vriendelijkheden hem door den koning bewezen, dat wij in Emile Verhaeren een letterkundige van beteekenis bezitten; dat wij, Belgen, op dezen Belg....

Ik breek hier mijn volzin af. Want ik ben gekomen waar ik zijn moest. Daar ik u juist vertellen wou dat de, overal - in Holland, in Rusland, in Duitschland, in Engeland, en zelfs in Frankrijk, en ja ! zelfs in België - dat de overal voor Belg uitgekreten Verhaeren.... misschien geen Belg is; dat hij er in elk geval het bewijs niet van ge-

leverd heeft, en dat het door sommigen, die hem van dichtbij moeten kennen, vermits zij naast zijne deur wonen, met allen mogelijken ernst in twijfel getrokken wordt.

Jawel, gij hebt gelijk : Emile Verhaeren werd, in 1845, geboren te St. Amands-op-Puers, niet ver van Antwerpen, uit een vader die een Brusselsche Vlaming was, en eene moeder die, al klonk haar naam eveneens Vlaamsch, van Waalschen komaf scheen te zijn. Wat is men, als men de zoon van een Vlaming en van eene Walin is ? Men is, meer en beter dan wie ook, een Belg. En nochtans...

Maar ziehier heel de toedracht der zaak, in heel hare domme ongereptheid.

Verhaeren, moet gij weten - en gij wist het al ! - gunt zich de weelde van twee, overigens nederige, verblijfvoorden. 's Winters woont hij te Saint-Cloud bij Parijs; 's zomers kunt gij hem vinden in zijn woonplaats van "Le Caillou qui bique", dicht bij Roisin, in Henegouw. Hij staat aldaar op de boeken van den burgerlijken stand ingeschreven als ingezetene. Hij is dus wel degelijk Belgisch burger, op Belgisch grondgebied gevestigd burger.

Nu deed zich onlangs voor, dat men Verhaeren opmerkzaam maakte op eene grove, als Belgisch burger door hem gepleegde, tekortkoming : Verhaeren ging nooit naar de stembus; nooit of nimmer zag men hem kiezen noch voor de gemeente, noch voor de provincie, noch voor de Kamer, noch voor den Senaat. Men had vergeten dat hij kiezer was, en met drie stemmen nogal, vermits hij universitaire ezelsvellen bezit. Die eerste vergetelheid is ten onzent geen zeldzaamheid : ik ken een ander Belgisch dichter die sedert ruim acht jaar hetzelfde kiescantón bewoont, geen enkele misdaad heeft gepleegd die hem van zijn burgerrech-

ten kon berooven en nochtans nimmer werd uitgenoodigd, de Belgische politiek door zijn kiesrecht te ruggesteunen; - iets waar hij zich alles behalve over beklaagt. De andere vergetelheid - die van Verhaeren, - vind ik ook niet zoo zeldzaam : men kan een zeer goed vaderlander zijn, en liefst zijn neus buiten de Belgische staatkundige keuken houden. Tot op heden had Verhaeren dus zijn kiesplichten verzuimd. Enkele vrienden vonden echter, dat dit lang genoeg had geduurd. Nu België hem de beleefdheid der erkenning bewees, was hij tot weder-beleefdheid gedwongen. En waren daar niet de voorbeelden van Lamartine en van Victor Hugo, om te bewijzen dat politiek den grooten dichters geenszins onwaardig is ?... Verhaeren, die de goedheid zelve is, liet zich overreden, en vroeg dat men hem op de kiezerslijsten van de gemeente Roisin in zou schrijven. Hetgeen dan ook gebeurde.

Doch daar waakte, in het lokaal van de Katholieke Vereeniging te Bergen, hoofdstad der provincie, iemand, die van geen onregelmatige kiezers houdt. Deze iemand - hij heet Verbrugghen en is concierge van bewuste Vereeniging - richtte zich tot het Hof van Beroep te Brussel, met een vraag tot schrapping van den naam "Verhaeren, Emile, homme de lettres", wederrechterlijk op de kiezerslijsten van de gemeente Roisin gebracht, "du chef de ce qu'il n'est pas citoyen belge." Die vraag tot schrapping werd gesteund door den heer Arsène Thiran, wereldlijk leeraar in het Jezuïetencollege en secretaris van dezelfde katholieke vereeniging te Bergen, die zich beroept op art. 1 en art. 74 der kieswet, om de inschrijving als onregelmatig te verklaren, daar de eischer (Verhaeren) door geen enkel stuk, dat zijne nationaliteit bewijst, tevens door geen

enkel diploma over te leggen of in te roepen, aan bedoelde kieswet is te kort gekomen.

En toen gebeurde dit ongelooflijke : de Belg Verhaeren, de door heel de wereld als Belg beroemde Verhaeren, ontving een stuk van de griffie des Hofs van Beroep, waarbij het Hof, voornoemd, eischte : 1°. een regelmatig uittreksel van Emile Verhaeren's geboorteakte; 2°. een regelmatig uittreksel van de geboorteakte zijns vaders; na overlegging van welke, het Hof, voornoemd, in overweging zou nemen of "Verhaeren, Emile, homme de lettres," ja dan niet een Belg is !....

Het verluidt dat Verhaeren er den brui van geeft, tweemaal één frank vijf en tachtig centimes te betalen voor beide "uittreksels", om te bewijzen dat hij is, wat op heel den aardbol alleen de heeren Verbrugghe, Thiran en de magistraten van het Hof van Beroep te Brussel nog schijnen te ignoreeren. En zoo komt het, dat Emile Verhaeren geen Belgische kiezer wordt....

Ik meen te weten dat hij de zaak niet tragisch opneemt. Hij zal de daad niet plegen van den schilder Henry de Groux die, een vijftien jaar geleden, na ik weet niet welk geknoei, in een openbaren brief zijn ontslag als Belg nam, - ontslag dat trouwens niet aanvaard werd.

Maar toch, vindt gij niet dat het prettig moet zijn, in dergelijke omstandigheden de beroemdste Belg der wereld te wezen ?...

N.R.C., 28 April 1914.

VOORTEKENEN

Brussel, 26 April.

Gij zult, in ditzelfde blad, hoewel - ik vermoed het - onder een andere rubriek, aan een ander stukje van mijne eigene hand, getiteld "Emile Verhaeren, Belg," hebben kunnen vaststellen, dat binnenkort in België verkiezingen voor de Kamer moeten plaats hebben, - hetgeen gij trouwens al wist. Nu ken ik eene kleine anekdoot, die bij u die overtuiging nog versterken kan. Zij is op haar-zelf nogal grappig; zij wijst echter op ernstige toestanden, die uwe aandacht ten volle waard zijn. Dus vertel ik ze u.

Ik heb u hier al meer dan eens geschreven over de Waalsche beweging, die, wel heel sympathiek zoolang zij de geestelijke ontvoogding van Wallonië en de ontwikkeling der liefde voor volksaard en volksoverleveringen voorstond, gevaarlijk werd waar zij, onder voorgewende onderdrukking van wege de Vlamingen, de bestuurlijke scheiding van België ging eischen. Die Waalsche beweging, aanvankelijk de beweging van een handvol Waalsche Brusselaars, gaf er weldra blijk van, niet het stroovuurtje te zijn waar sommige flaminganten ze voor hielden. Zooniet onder het volk - en hierin grondelijk verschillend met de Vlaamsche Beweging -, vond zij spoedig talrijke aanhangers onder de Waalsche burgerij die, deelachtig in de Fransche kultuur, deze in België door eene gebeurlijke Vlaamsche overmacht bedreigd acht te zijn. En het ging zoover dat, bij gelegenheid van de aanstaande Meiverkiezingen, twee Waalsche kandidaten, waarvan een katholiek, zich op eene afzonderlijke lijst gingen voorstellen als vertegenwoor-

digers en verdedigers der Wallinganten. Het bracht de regeeringskringen in rep en roer : was de katholieke partij al niet genoeg verdeeld in ouden en jongen ? Gaven de, niet altijd zoo heel makke, katholieke Vlamingen al geen werk genoeg ? Gingen de vurige Waalsche hanen eene nieuwe scheuring verwekken ? - En minister de Broqueville nam zijn beste pen en zijn mooiste velletje papier, en schreef aan de heeren baron J. de Crawhez en Braconnier de Hemricourt, de - overigens invloedrijke - malcontenten, een brief vol zalving. "Vous le savez" heette het daarin, "vous le savez, je pense, j'ai, comme vous deux, les meilleures raisons pour aimer beaucoup les Wallons et la Wallonie." Waarom zochten de heeren dan ruzie ? Was het niet beter dat de Walen bij hem zouden komen aankloppen, telkens als zij meenden te klagen te hebben ? "Vous auriez en quelque sorte une délégation permanente en vue d'établir un contact régulier et permanent avec le gouvernement... Je vous affirme que vous serez toujours reçus par nous à bras ouverts, chaque fois que vous le désirez.".....

Feitelijk heeft het briefje zoo heel veel beteekenis niet : het is een der kiesmiddeltjes, waarvan de heer Karel Woeste, die het weten kan, beweert dat ze onmiddellijk na de verkiezing, als nimmer bestaan hebbende het eeuwige Niet ingaan. Maar het had het door de regeering gewenschte gevolg : de dissedeerende lijst werd ingetrokken, en daar kwam het op aan.

Het had echter nog andere gevolgen. Terwijl de Wallinganten victorie gingen kraaien en juichten van "den eersten Waalschgezinden minister", werd er in het Vlaamsche kamp geknarsetand en gescholden, en moest de heer de Bro-

queville - waarvan men trouwens al heel goed wist dat hij voorwaar geen flamingant is - het verduren dat hij, in eene, naar aanleiding van bewust briefje toegestane interview, verklaard had niet te willen weten van de vervlaamsching der Gentsche hoogeschool.

Hierin overdreven én Walen én Vlamingen. De eersten zullen later wel leeren, precies gelijk de Vlamingen het hebben geleerd, dat eene belofte.... toch niet . Meer dan eene belofte is, vooral in kiesperioden, al is het "scripta manent" eene waarheid, zelfs voor ministers, eene waarheid aan de kwade gevolgen derwelken men echter niet zoo heel moeilijk ontsnapt. En wat de flaminganten betreft : Zij weten immers dat het persoonlijke oordeel van minister de Broqueville in zake vervlaamsching der Gentsche hoogeschool van alle beteekenis ontbloomt is. Is de meerderheid der regeering de vervlaamsching gunstig gestemd - een hypothesis natuurlijk, en niets dan eene hypothesis - dan zal de heer de Broqueville wel moeten bijdraaien. En doet hij het niet, dan blijft hem niets over dan af te treden. Intusschen kan ik uit goede bron mededeelen, dat de bevoegde minister, die van Kunsten en Wetenschappen, over de zaak nog lang niet genoeg gedocumenteerd is, om een helder inzicht in het vraagstuk te hebben, om er zich een duidelijk omschreven beeld van te vormen, om dus bij zijne collega's van het kabinet met het schema eener wet voor den dag te komen. En nu is het wel ergerlijk voor de ontwikkelde Vlamingen zoolang moeten wachten op wat den grondslag eener Vlaamsche kultuur moet leggen : wachten is hier echter beter dan zich in vermaledijdingen te buiten te gaan, wachten en zich intusschen wapenen met argumenten, waar zelfs vijandig-

gezinde ministers voor wijken moeten.

Dat minister de Broqueville noodig achtte, bewust briefje te schrijven en er zich zoo buitengemeen vriendelijk in te toonen, heeft echter wel nog eene andere beteekenis, dan de vrees voor concurrentie bij de verkiezing. Het is de vrees voor het gevaar der Waalsche afscheidingsbeweging. Want het wordt wel heel duidelijk : de Belgische eenheid loopt gevaar. Max Hallet, socialistisch senator, zei het onbewimpeld, verleden week, in volle Eerste Kamer: een referendum in Walenland zou bewijzen, dat negentig ten honderd der bevolking de afscheiding van Vlaanderen, en de aanhechting bij Frankrijk wil.

Hij voegde eraan toe, ditmaal ten onrechte, dat in Vlaanderen eene Pan-Neerlandische strekking bestond. Wel natuurlijk eene Groot-Nederlandsche kultuurbeweging. Maar van eene naasting door Holland kan en mag geen spraak zijn. Ik mocht hier, enkele weken geleden, vaststellen, dat uw landgenoot Dr. Colenbrander dit op het Groot-Nederlandsch Studentencongres uitdrukkelijk had verklaard. Het was ook het, hier aangehaalde, besluit van den jongen historicus Leo Picard, bij zijn onderzoek naar "een mogelijken inhoud van de Groot-Nederlandsche idee."

Maar dit belet niet, dat de gedachte van Bestuurlijke Scheiding nu ook in Vlaanderen veld schijnt te willen winnen. Men kondigt zelfs het verschijnen aan van een Vlaamsch blaadje, dat er voor ijveren wil, met medewerking van... gezel Destrée, het Waalsche haantje vooruit der separatistische beweging.

Hoe die scheiding er zal uitzien, weten wij vooralsnog niet. Destrée heeft zich daar in het openbaar nooit over uitgelaten; ik meen te weten, dat hij er nog geen streng-

omlijnd systeem op nahoudt. En dat het uit zal draaien op eene drievoudige administratie, in plaats van de eenige die ons al zoo duur komt te staan en waar wij ten volle onze bekomst aan hebben, is eene waarheid als een woudoswifje. Maar daartegen staat, dat, meer dan de Walen, de Vlamingen bij de bestuurlijke scheiding zouden winnen, - al was het maar hunne Nederlandsche Universiteit te Gent.

De vraag echter, of de verbrokkeling van België noodzakelijk is, zelfs voor het welvaren en de toekomst van Walen en Vlamingen, blijft open. Al ware het maar vanwege het collorarium der aanhechting door Frankrijk van Wallo-nië, en, als natuurlijk gevolg hiervan, van Vlaanderen door Nederland.

N.R.C., 28 April 1914

STERVEND Vliegje

Brussel, 28 April.

Terwijl ik zit te schrijven, ploft plots, met een kort en dof knalletje, van uit de lamp een vliegje op mijn papier. Het valt, ligt een klein oogenblik als dood, gaat daarna met pijnlijke vlugheid ronddraaien. Zijne zes pootjes zijn, bij het zwieren, als de schroef, heel hoog, van een aëroplaan : eene ijle grijzigheid, die angstwekkend de lucht doorzindert. Maar het diertje valt stil weldra. Ik zie dat de zes pootjes, de draadpootjes met de hoek-harde geledingen, stijf-op gaan staan uit één klein vlekje van het keursje. Zij hebben drie korte, gelijke stuipjes, en worden dan weêr strak. Zij blinken als oneindig-dunne staafjes git. Het keusje, het gespannen bovenlijfje dat zij als stralen van eene zwarte en schrale star ontspruiten, is grijs als eene zalm-huid, en rozig. Het is stekelig als het harnas eener zeekreeft. Maar het onderlijfje, het spoele-schoone onderlijfje is als een garnaaltje, dat krinkelen zou in het kokend water waar men het in dompelt.

Want het onderlijfje beweegt. Het gaat op en neêr als een signaal. Het bovenlijfje ligt onroerend op den rug, op het harde schouder-stompje der vlerken. De vlerken zijn afgebrand. Er blijft alleen de hooge gebogen schouder-rib, die drukt, hard, op mijn papier. En daaruit sprieten andere rib-vertakkingen, die uitloopen op arme sprietjes, waar tusschen uit de mica-glinstering van het vlieg-vlies, verschroeid, gevallen is in nauwelijks-zichtbaar stof rondom het vliegje.

Het beestje blijft liggen, en alleen dat vleezig staartje beweegt. Ik wil het helpen, en met mijn pennestok tracht ik het weêr op de dunne pootjes recht te zetten. Het doet zes korte en manke pasjes, tuimelt dan weêr op zijn rug, gaat weêr ronddraaien als eene dolle schroef. Maar die levens-nijdigheid is van geen langen duur. Terwijl het strak blijft liggen, en zelfs het achterlijf geen beweging meer vertoont, gaat zich het kopje rechten. Het knikt met korte rukjes. Met koppige snokjes knikt het naar boven. het schijnt mij, dat beider zijde de dikke oogen schuin gaan puilen. Het snuitje, het lange snuitje met het zuig-stempeltje, gaat overijld zoekend wapperen in de lucht. Een oogenblik trekt het diertje het vroom in; maar dan schiet het weêr uit, en het wappert, en blijft plots rechtop staan, als een vlagge-stok, de on-eindige ijlte in.

De dunne pootjes bewegen weer even. Zij vertoonen haakjes. Het is of zij in de ijlte een traag en zorgzaam haakwerk ondernamen. Maar dat duurt ook al niet lang. Zij priemen samen, ineens, naar omhoog. Zij gaan weer hoeks zitten, met hard-polsige gewrichtjes. En alleen krullen nog naar binnen de teen-haakjes.

Het vliegje ligt thans onbeweeglijk. En wel twee minuten lang. Het gas-licht zingt in de kamer. God, wat kan de tijd lang duren !

En dan keert het beestje, traag, als met eene vastbewuste beweging, zich op zijne zijde. Uit het achterlijfje komt een dun wit draadje kronkelen. En dan - ik geloof wel dat het beestje dood is....

Ik heb eens bij eene, mij zéér dierbare, vrouw gewaakt, die ging sterven. Zij sliep haast twintig uur. Toen opende

zij hare oogen, en zei : "Nu ga ik slapen." Zij legde zich dan, met juist dezelfde beweging als dit stervend vliegje, op hare zijde. Zij is niet meer wakker geworden....

Het gas-licht zingt halsstarrig. De geur der seringén doorbalsemt bedwelmend deze kamer...

Ik moest u vanavond over Belgische politiek schrijven.

Maar ik geloof wel, dat ik het zal moeten uitstellen tot morgen.

N.R.C., 30 April 1914.

WAGNER-FESTIVAL

I

Brussel, 4 Mei.

Het muziekseizoen ziet te Brussel zijn schoon einde naderen. De concertzaal is ledig en klinkt hol, tot de volgende Octobermaand. Gisteren besloot de Muntchouwborg het tooneeljaar met eene laatste vertooning van Parsifal. Dit is de vijf en dertigste : de directeuren hebben met Wagner's zwanenzang vijf en dertig volle zalen weten te lokken, en in den aanvang tegen, voor Brussel ongewoon-hooge, toegangsprijzen. Zoodat het, anders wel dorre, seizoen, voor bedoelde heeren vruchtbaar zal mogen heeten. Wij gunnen het hun, omdat het Parsifal geldt, al was de vertooning, met de drie opvolgenlijke tenoren - Henschel, Darmel en Audonin - niet steeds van even hoog kunstpeil. Parsifal, hoewel dan nog beter opgevoerd, heet het, dan te Parijs, is naar veler meening niet de model-opvoering geweest, die men van den Muntchouwborg verwachtte. Wat gedeeltelijk hieraan ligt, dat Wagner, opgevoerd in het Fransch, nooit geheel de echte Wagner is.

De nieuwe, Duitsche reeks Wagner-vertooningen, die, als ieder jaar, de zeer-gevierde, telkens lang-verwachte bekroning zijn van het Brusselsche muzikale jaar, zijn er een nieuw bewijs van. Wij kregen dezer dagen en tot op heden Tannhäuser, Lohengrin en Tristan und Isolde te hooren. - De twee eerste werken zijn echte repertoriumstukken geworden. Zij gaan in alle Fransche operaschouwborgen. Te Brussel behooren zij zelfs al eenigszins tot het verouderde repertorium, dat ten onzent door het jon-

gere Fransche, vooral in de laatste jaren, wel wat verdrongen werd. Krijgen wij ieder jaar Lohengrin te zien, in meestal-nonchalante vertooningen, ten behoeve van het Zondags- of van het provinciepubliek (hetzelfde waar men nog Faust, Hamlet en Mignon voor geeft), Tannhäuser was ons al sedert jaren onthouden. Zelfs de Duitsche Wagner-gezelschappen, die nu al vijf of zes jaar geregeld terug komen, schenen het werk begraven te achten. De eerste vertooning van den nieuwen Wagner-cyclus, die juist uit Tannhäuser bestond, was er ons des te welkomer om.

Al trok men, hier en daar in de zaal, en vooral onder de hoog-hokkende kringen der aestheten, er zijn neus voor op : die Tannhäuser leek wel degelijk oud geworden; en daarbij : welke barbaarsche interpretatie ! Het is hier de plaats niet, Wagner's romantische opera te gaan ontleiden. De vitters kon men wellicht den mond stoppen met de opmerking, dat Wagner ze schreef op dertigjarigen leeftijd, toen Halévy en Auber onbetwiste meesters waren van het, te dien tijde toon-aangevend, lyrisch tooneel. En nu vergelijkte men de, nog wel schuchter innoveerende, maar toch zoo levenswarme Tannhäuser met zijn innerlijken brand van sensualiteit en mystiek, nu eens zwoel en zwart, dan weer blank en helder uitslaande, bij La Juive b.v., of bij Le Cheval de bronze, de suksessen van den toenmaligen dag, waar het werk van den Duitschen nieuwlichter (in die dagen was hij de revolutionair, hoe ongelooflijk ons dit thans voorkomt) voor zwichten moest.

Wat de interpretatie betreft, zij is ongetwijfeld ruwer en brutaler dan deze, die Fransche operazangers van het werk geven. Deze laatsten spelen en zingen het, zooals de oudere opera van Franschen of Italiaanschen oorsprong

het nu eenmaal meebrengt, kunstmatige nabootsing van het leven, die natuurlijk kunstmatige uitbeelding tot gevolg heeft. Zij hebben in Wagner's opera de levensechtheid niet gevoeld : dat hebben de Duitschers wel.... en geven er dan ook wat al te uitdrukkelijk blijk van. Zoo verplaatste de "Biteroli" van Tillmann Liszewski naar het onbehouwen reuzenwereldje der Dämmerung, en de "Wolfram van Eschenbach" van Plaschke vertoonde meer ruwe oprechtheid dan schwärmerische dichterlijkheid. Zelfs mevr. Plaschke-von der Osten, hoe volmaakt ook naar den zang, miste het prae-raphaëlitisch-Maeterlincksche dat men haar te Brussel, waar men Mélisande kent, als "Elisabeth" zou toewenschen. En slechts Urlus, uw zeer gevierde Urlus met het wonder heldere, zoo soepele en toch zoo gelijke, zoo reine en toch zoo volle geluid, wist, in de anders zeer-geschakeerde en zeer levendige wijze waar hij de hoofdrol vervult, stijl genoeg te behouden, en den klassiekafgemeten pathos, die ons publiek in Tannhäuser lief zijn.

Het is vooral in Lohengrin dat men merken moest, hoe grondelijk-verschillend de Duitsche van de Fransche opvatting is. Lohengrin is, op Fransche planken, eene "traduction". Het werk werd dan ook tot in de laatste jaren door het "traduction"-gezelschap gespeeld. Want gij weet dat tot voor weinigen tijd elk Fransch gezelschap in drie gesplitst was : "grand opéra", "opéra comique et traductions" en "opérette". De zangers voor de "traductions" waren van mindere gehalte, althans naar het geluid, dan die van het "grand opéra". "Elsa" uit Lohengrin viel dan ook doorgaans de "chanteuse légère", "Lohengrin" doorgaans den "ténor d'opéra comique", die ook "Faust" en "Don José" en "Almaviva" zong, te beurt. Het gaf aan Wagner's werk

eene elegante weekheid, die misschien wel niet lag in de bedoeling van den toondichter, doch - het dient gezegd - het werk niet schaadde. Wij waren er althans gewoon aan geworden; en zelfs de "helden"-tenoren, die in latere jaren den "ténor d'opéra comique" kwamen vervangen, eerbiedigden de traditie die van Lohengrin een wel heel zoeten jongen maakte. - De Duitschers nu brengen daar heel wat verandering in. Weer is het Urlus, die, in de hoofdrol, het meest en best maat wist te houden. Zijn spel was wel intelligent-levendig : werd echter nooit druk, bleef steeds stijlvol. Stijlvol ook mevr. Plaschke-von der Osten, die weer haar prachtig, voor "Elsa" echter al te zwaar, en ook waarlijk te pompeus geluid liet gelden. En wat was die Elsa ons weêr.... gezond ! Van de overige vertolkers zal ik alleen nog mevr. Mottl-Fassbender, als "Ortrud" druk-pathetisch, noemen : de anderen waren werkelijk buitensporig op het onbeschaafde af. En ook het orkest, onder leiding van Kutzsach, gaf blijk van eene energie, die in Tannhäuser nog eenigszins te billijken, in Lohengrin echter al te.... Pruisisch klonk.

Voor Tristan had de oud-bekende, in Brussel hoog-gewaardeerde Otto Lohse weêr den maatstok opgenomen. Wij kenden reeds zijne interpretatie van Tristan. Wij hebben ze weêr om hare schrandere uitdieping, die allesbehalve innigheid en warm medevoelen uitsluit, ten volle bewonderd. Het orkest, dat dan ook zoo goed als perfect was, onderlijnde op prachtige wijze de prachtige uitbeelding der titelrollen door mevr. Mottl-Fassbender en Jac. Urlus. Beiden heeft men hunne hiëratische opvatting verweten; men vindt ze in de gebaren te afgemeten en te overdacht, niet soepel en niet levendig genoeg. Daargelaten dat dit

wel aan het werk zelf kan liggen, dat nu eenmaal, vooral in de hoogtepunten, meer innerlijk- dan uiterlijk-bewogen, meer geestelijk dan scenisch-dramatisch is, zien zij, die met dit verwijt afkomen, niet genoeg in hoe de, inderdaad zeer gestudeerde, maar steeds zoo kieskeurige en waarlijk treffend-schoone en -edele plastiek der protagonisten waarlijk tot het harmonische geheel van het muziekdrama bijdraagt. Realisme zou hier niet alleen uit den booze, het zou zoo goed als onmogelijk, het zou in elk geval wanstaltig en onsmakelijk zijn.

De vertolkers der andere rollen zal ik weêr maar niet noemen : ik verwacht ze in den Ring, waar zij deze week in optreden, en waar hun meestal formidabel geluid en grootsprakerig optreden als geknipt voor zijn. Ik wil voor heden alleen nog besluiten met de vermelding, dat de koning van den geheelen cyclus vooralsnog Urlus is. Het meeste sukses gaat naar hem toe. En het is ruim verdiend.

N.R.C., 6 Mei 1914.

HET LAATSTE CONCERT

Brussel, 7 Mei.

Al dezen, voor wie Brussel besloten ligt tusschen Leuven-sche Poort en Justitiepaleis, tusschen Naamsche Poort en dalende einde van de Berg-van-'t Hofstraat; al dezen die zelden of nooit de Hoge Stad, binnen hare genoemde grenzen, verlaten, dan om 's avonds in eene der voorsteden hun nachtleger te gaan opzoeken; zij allen, ambtenaren uit de ministeries en magistraten uit het gerechtshof, geleerden die in de bibliotheek gaan nestelen of kunstminnaars die in de musea hun gewoon schuiloord vinden, advokaten en studenten, jonge musici die hier het conservatorium hebben en jonge schilders die zoo heel ver niet zijn van de kunstacademie, en zelfs zij die, levend van hun pensioen of van hunne renten, verstrooïing zoeken voor hunne verveling in de Koninklijke Warande, bij het spel der heerlijke rijkelui's-kinderen en het gekoketteer der waakzame misses en fraülein die ze vergezellen, - zij allen, die het aparte wereldje uitnaken van de Wetenschap, de Kunst, het Gerecht, de Administratie en het Rentenierschap, kennen hem.

Zij allen kennen hem. Want dagelijks kunnen zij hem zien. En zij zien hem, want zijne verschijning is opvallend genoeg. - Wel te verstaan, in 't hierboven omschreven wereldje kent iedereen elkander. Want wat zijn wij hier, in deze gedistingeerde, beschaafde en bescheiden, werkzame en stille omgeving, ver van het drukke en cosmopolitische Boulevard,.... waar men trouwens ook wel, met eenige practijk, spoedig steeds dezelfde gezichten erkent.

Hier is men echter in een milieu van vertrouwelijke verstandhouding : men kan er zich de vriend achten te zijn van menschen, waar men nooit een woord meê gesproken heeft. Als in een kleine provinciestad kent men er elks gewoonten en gebreken. Men weet dat deze ambtenaar 's avonds nooit naar huis gaat zonder zijne drie potjes Scotch ale in eene der vier of vijf beroemde taveernes van den omtrek, steeds aan hetzelfde tafeltje, in steeds hetzelfde gezelschap gedronken te hebben. Men kent de gastronomie van genen magistraat, die zijn verfijnden eetlust verdeelt tusschen "Globe" en "Régence". Maar men is toegevend, veel meer dan in een provinciestadje gewoonte is. Men glimlacht om de maniertjes. En elk gaat er, in dat schijnbaar-drukke, en zoo ordevol stadsdeel, zijn eigen weg, zonder iets anders te voelen dan sympathie voor al dezen, waarvan men weet dat zij in meer of mindere mate, en sommigen in zeer hooge mate, het nobele leven leiden van den geestelijken arbeid.

Onder deze laatsten is Hij.... die ik u nog altijd niet genoemd heb, en die het voorwerp is van dit briefje. Gij kunt hem, in de eng-getrokken grenzen van het beschreven grondgebied, zoo wat overal ontmoeten. maar wilt gij een onfeilbaren kans bezitten om hem te zien, ga dan naar de Koninklijke Bibliotheek, neem plaats aan éene der lange, gladde tafels der zaal van de Periodieken, tusschen dezen student die met Bolland dweept en dezen gebogen, nogal groezeligen, zeer armoedig uitzienden grijsaard, die doctor in ik weet niet hoeveel wetenschappen heet te zijn. En, enkelen tijd voor het middaguur, zult gij hem zien binnentreden.

Bij ongewoon vlugge pasjes trekt het welgedane manne-

tje de zaal van het eene eind naar het andere door, en verdwijnt er langs de deur der Studiezaal, die den geleerden, gewone bezoekers van het gebouw, is voorbehouden. De gestalte is eerder klein, stevig, dik. Het buikje welft hoogop, tot waar, om den boord die den ronden hals eene blanke vrijheid laat, de lavallière losjes neêrhangt. Onder den korten arm en gevat in de kleine, vette, beringde hand : eene zwart-leêren mappe, die dik zit van papieren. Maar het is, naast het levendige loopen van deze gedaante, waar men eerder bedaarde bezadigdheid van verwachten zou - het is vooral het hoofd dat de aandacht opeischt : boven den dubbel kin een gepolijst Balzac-hoofd; het borstbeeld van Balzac geboetseerd door een fabrikant van wassen poppen; een rozige, teeder-afgeronde, malsch-bewerkte, liefdevol-gekleurde Balzackop, wat minder dan levensgrootte, uitermate netjes; een Balzac-gelaat voor droomerige bakvischjes, die zich niet hadden durven inbeelden dat hij er zoo zoet kon uitzien... Boven de roode mond dus de korte, pik-zwarte snor; de neus heel gevoelig en heel autoritair, maar vorschend en eenigszins onrustig achter de brilglazen, de al-ziende oogjes; het voorhoofd smaller dan het er uitziet; het haar eindelijk, het lange, sluike, blinkende, haast blauw-zwarte haar, achterover gestreken, en dat reikt tot aan den kraag van de zeer verzorgde jas. Een figuur dat opvalt door een mengsel van voldane zelf-bewustheid en de schuchterheid der bijzichtige geleerden. iemand waarvan men moeilijk zou gelooven dat hij een zuiver artiest is, maar die toch ook niet louter een "érudit" kan wezen.

Hij is nochtans het eene en het andere. Want hij is Antonio Tirabassi.

Deze Italiaan van het Hooge Brussel is in zijn vaderland langen tijd muzikleider geweest van een aantal operagezelschappen. Ik weet niet wat hem van dat, naar het heet succesvolle, actieve musiceeren heeft afgeleid. Noch ook wat hem naar Brussel verzeilen deed. Ik weet alleen dat Antonio Tirabassi er schatten vond, waar hij zijn hart van Italiaansche musicus, die dweept met de oude meesters waar zijn land zoo mild meê was, aan ophalen kon.

Gij weet waarschijnlijk niet dat wij te Brussel, in de Regenciestraat, vlak over het Museum van Oude Kunst en zijne talrijke schatten, een haast even-rijk museum van oude muziekinstrumenten bezitten, waaraan gevoegd is de bibliotheek van het Conservatorium. Deze bibliotheek, voor een goed deel samengebracht door den ouden Fetis, en waar ook Gevaert heel wat zorgen aan besteed heeft, bevat zooveel merkwaardigs, dat zij maëstro Tirabassi, bij uitsluiting van alle andere bezigheden, tot de musicologie heeft bekeerd. Want stel u voor : daar lagen meesterwerken begraven, die als het ware nooit het daglicht hadden gezien, nimmer werden uitgevoerd, althans sedert de verre eeuwen van hun ontstaan nimmermeer het oor der menschen verrukt hebben. Wel had Gevaert er al in gegrasduind : zijne uitgave van uittreksels, bestemd voor de zangklassen van onze muziekscholen, uit de vroegere, Fransche en Italiaansche, opera's ware zonder de bibliotheek van het Conservatorium heel wat moeilijker geweest. Maar er lag daarnaast nog zooveel onontgonnen, dat Tirabassi er zijne levenstaak ontdekte. En hij wrocht en genoot. En met het proselytisme van den geestdrift, wilde hij, dat ook anderen zouden genieten. En zoo kwam

hij ertoe, de "Concerts historiques de musique italienne inédite" te stichten. En het zevende dier concerten - het laatste van dit late seizoen - bracht ons gisteren o.m. eene mis "quarte da Cappella" van Monteverde.

Het werk werd uitgevoerd op een exemplaar, in het bezit van het Conservatorium, der uitgave van 1641. Voor het eerst in ons land, en vermoedelijk in geheel West-Europa ten gehoor gebracht - wie weet of men het zelfs in Italië sedert de 17e eeuw te hooren kreeg ! -, laat deze mis, in hare ruime polyphonie, zoo maar niet ineens eene, zelfs oppervlakkige, ontleding toe, zelfs niet aan hem, die met de Italiaansche muziek uit dien tijd volkomen vertrouwd zou zijn. Gij zult mij dan ook moeten vergeven, zoo ik mij hier bepaal bij de betuiging van de groote aesthetische vreugd, die ik bij deze schoonheidsopenbaring onderging. Gemaakt te Venetië, waarschijnlijk voor uitvoeringen te Venetië bestemd, draagt deze mis, in hare zoo vaste maar zoo slanke, hare zoo rijke en toch zoo zuivere architectuur, den stempel der schitterende maar reeds naar decadentie hellende republiek. Daar is flikkering en daar is weemoed in dit werk; daar spreekt veel zinnelijke weelde uit, en soms heel frissche, maar daar vermaant ook een diepe, bedroefde ernst. Monteverde zal een grijsaard zijn geweest, toen hij deze mis schreef - hij werd in 1567 geboren - de gratie, de liefde voor zintuigelijke schoonheid, en zelfs het geestige vernuft heeft hem niet verlaten ; hij heeft echter leeren inzien de heilige waarde van het verinnigde, van het diep-vrome gevoel, en van de levenswijsheid, die niet meer bitter wil zijn, maar in het masker de veredelde ploodier tot berusting verstorven bitterheid voert.

Dergelijke schoonheid bood ons dit laatste concert.
Wij zijn er Antonio Tirabassi dankbaar om.

N.R.C., 9 Mei 1914.

VOORBEREIDSELEN

Brussel, 8 Mei.

Nog slechts drie weken scheiden ons van de wetgevende verkiezingen, waarbij de helft van België over het lot van de helft van onze volksvertegenwoordigers beschikken en beslissen moet. - Gij zult al het gewicht en de plechtigheid van dat oogenblik inzien. Tot mijn spijt moet ik u mededeelen, dat mijne landgenooten tot dat inzicht vooralsnog niet schijnen gekomen te zijn.

Althans niet te Brussel, dat weliswaar ditmaal buiten strijd staat. Maar zelfs in de provincie, daar waar herkiezingen wel degelijk plaats moeten hebben, verloopt het heel kalm. Ik herinner mij jaren, dat de kiescampagne niet ging, zonder het breken van talrijke ruiten, en zelfs van ettelijke schedels. Het moet wel zijn, dat wij in beschaving met reuzenstappen vooruitgaan : de jongste verkiezingen, de vermaarde verkiezingen van 1912 uitgezonderd, levert het Berlijnsche volk zich aan dergelijke buitensporigheden niet meer over. Er zijn natuurlijk nog wel de kiesmeetings, waar de kandidaten der onderscheiden partijen op elkander schelden met een brio, die de heldhaftigheid nabijstreeft. Er zijn ook de gewone anekdoten, die om de twee jaar over grappige vergissingen of aardige ontmoetingen in kiesperiode opduiken. Maar anders is het wel rustiger dan het ooit geweest is.

En dat moet niet verwonderen : er ontbreekt immers de prikkel, die eene kiescampagne voor de massa interessant was. Die prikkel moest dit jaar het Zuiver Algemeen Kiesrecht zijn. Gij herinnert u dat, in de gedachte van

dezen die in April 1913 - het is juist een jaar geleden - de algemeene staking ontketenden, de verkiezing van 1914 als een groot vraagteeken zou zijn aan het volk over bedoelde hervorming, en dat, zoo dit vraagteeken bevestigend werd beantwoord, de verkiezing van 1916 weêr, na ontbinding der Kamer en herziening der Grondwet, eene verkiezing over heel het land, en met als basis zuiver algemeen kiesrecht, naar eene vast te stellen formule, zijn zou. - De regeering trad dit programma in principe bij, door het instellen van de extraparlamentaire commissie der XXXI, die op zoek zou gaan naar bewuste formule. Zooals ik u in der tijd voorspelde, kwam bedoelde commissie met hare zending tegen de 1914-verkiezing alles behalve klaar. Nauwelijks is de algemeene bespreking nopens het vraagstuk er afgeloopen. Eene subcommissie is belast met het coördineeren van de talrijke voorgestelde systemen. Haar arbeid zal niet licht zijn. En eenmaal volbracht, zal pas de waarachtige, de practische bespreking beginnen. Dat zij, zelfs onder de leden van eene zelfde partij, weinig op eensgezindheid mag rekenen, wordt bewezen door het gekibbel dat, nauwelijks twee dagen geleden, op de laatste vergadering der commissie ontstond, toen de heer Woeste niet wilde aannemen dat al de katholieke arbeiders voorstanders waren, evengoed als de socialisten, van zuiver algemeen kiesrecht, zooals de heer Verhaegen, de katholieke volksvertegenwoordiger voor Gent, volhield.

De kiezers van 1914 komen dus geenszins voor een vast stelsel te staan, zooals was gehoopt en wenschelijk mocht heeten. Hoe kan het dus een ander antwoord geven, dan dat van voor twee jaar ? Het nieuwe feit, dat opschudding kon brengen, bestaat dus niet. De verhoudingen zijn de-

zelfde gebleven. Geen wonder dan ook, dat alle animo ontbreekt.

Zelfde verhoudingen, ook in de overtuigingen. Hetgeen echter niet noodzakelijk meebrengt, dat de Kamer na de verkiezingen naar de getalsterkte der onderscheiden partijen eveneens onveranderd blijft.

Gij herinnert u dat de strijd tegen de schoolwet-Schollaert, in 1911, een verbond der oppositiepartijen noodzakelijk had gemaakt. Dit kartel bleek echter onmogelijk zonder algemeene toegeving der liberalen in zake zuiver algemeen kiesrecht, dat tot op dien dag lang niet allen waren bijgetreden. De verkiezingen van 1912 plaatsten den kiezer op vele plaatsen en in vele gevallen voor het dilemma te stemmen voor de klerikalen, die het kiesrecht-vraagstuk voorbehielden, of voor het liberaal-socialistisch kartel, dat, bij overwinning, als eerste punt van zijn programma zuiver algemeen kiesrecht op 25-jarigen leeftijd in zou voeren.

Vele vrijzinnigen hebben in 1912 het eerste verkozen te doen. De vrees voor algemeen kiesrecht bracht heel wat liberalen er toe, te stemmen op katholieke namen. Het had de reusachtige en geheel onverwachte overwinning der regeeringspartij mee, die van 2 Juni 1912 een datum in onze parlementaire geschiedenis maakt.

Die overwinning heeft veler oogen geopend. Daags reeds daarna werd door velen het aangegaan verbond verbroken; vele meer behoudsgezinde vrijzinnigen maakten weêr voorbehoud inzake kiesrecht; de onbeslistheid en de voorzichtigtrage verrichtingen van de commissie der XXXI brengen mee dat houding-nemen geen schreeuwende noodzakelijkheid is. Zoodat het geenszins uitgesloten is, dat liberale

kandidaten het vertrouwen herwinnen van hunne vroegere mandatarissen, en de katholieken de stemmen verliezen die zij, dank zij het kartel, in 1912 veroverd hadden.

De taktiek van de regeeringspers is in deze dan ook, zich de steun van dat "vlottend element" door duizend schoone woorden te verzekeren. Heel schoon staan echter hare kansen niet. De nieuwe schoolwet met al de nieuwe uitgaven die zij tot gevolg heeft, de talrijke nieuwe belastingen, de eergisteren in eerste lezing gestemde pensioenwet, waar ik morgen, na de definitieve stemming op terug keer, die ons jaarlijks een vijf-en-twintig miljoen moet kosten, en die ook de werkgevers gevoelig treft : dit alles zijn argumenten tegen de regeeringspartij. Want in België, als overal elders, huist de politieke overtuiging in den geldbeugel, en de liberale partij is voor het oogenblik wel de best-geplaatste, om hiervan bij de verkiezingen gebruik te maken.

Daarbij komt, in de Vlaamsche provinciën, de verbittering tegen de anti-flamingantische houding van minister de Broqueville. Deze heeft te Turnhout een zetel te behouden.... of te verliezen. En daarbij komt verder de houding, de zeer uitgesproken houding van den heer Woeste in zake zuiver algemeen kiesrecht, dewelke houding sommige christene werklieden zal hebben verbitterd. En daarbij komt nog allerlei, te lang en te onbelangrijk om te melden, maar dat wel afbreuk kan doen aan het gezag en aan de getalsterkte der regeeringspartij.

Wel te verstaan is er niet de minste hoop te koesteren, haar te zien vallen. Daar zijn alleen nieuwe algemeene verkiezingen toe in staat. Zullen die in 1916 plaats hebben ? Zal het zuiver algemeen kiesrecht een

einde stellen aan een bewind, dat ruim twee en dertig jaar zou hebben geduurd ? Het is heel moeilijk om te zeggen, of er zelfs kans zal bestaan, over twee jaar, dat het kiezerskorps hierover uitspraak kan hebben te doen.

N.R.C., 9 Mei 1914.

DRIEJAARLIJSCH SALON

I

Brussel, 8 Mei.

Ik had niet het minste recht, hier vanmiddag binnen te dringen : eerst morgen zal de koning "selon l'usage antique et solennel", het driejaarlijksche salon van Schoone Kunsten met zijne aanwezigheid inhuldigen. Vandaag mochten alleen behangers en tentoon-stellers binnen. Ik laat het aan uwe scherpzinnigheid over, te raden in welke hoedanigheid ik de gebouwen van het Halfeeuwpark, waar de zeer ruime expositie plaats heeft : als behanger of als plasticus, binnengeslopen ben. Het volsta dat ik er was. En dat ik er was, bewijs ik u.

Ik bewijs het u door de calligraphische neêrpenning van dezen eersten indruk : Hemel, welke verveling is daar weêr over Brussel uitgegoten ! ? - Het ziet er anders weêr buitengemeen netjes uit. De roode vilttapijten van vroeger werden door meer moderne kaki dito vloerbekleedsels vervangen. Hier en daar, en in de beste zalen, is stemmig-diep blauw, het blauw van de voortreffelijkste zomernachten, de wanden achter de schilderijen komen te versieren. Ik bewonder in alle oprechtheid de jury, die al die verwerken heeft weten te schikken op eene wijze, die alleen den zeer slechten, den waarlijk-minderwaardigen schilders niet bevallen zal. Het lijkt zoo weinig mogelijk op een bazar. En had men nu maar een goede helft van al dat beschilderd linnen teruggestuurd aan de rechtmatige eigenaars, dan zou het in dit salon, dat echter nooit een echt "salon" zou kunnen zijn, schappelijk zijn geworden, niet

al te pijnlijk voor de oogen, niet al te angstwekkend voor het gemoed, en voor den aesthetischen zin niet al te onverteerbaar. Want ook in zake schoonheid leven wij niet van het vele, maar van het goede.

Ik verhaast mij u mede te deelen, dat hier, in deze overvloedige "Cinquantenaire"-zalen, niets waarlijk-slechts te bemerken is. Ik ga verder en beweer : dit salon is voortreffelijk. Hier hangt zoowaar geen enkel schilderij, dat de verzameling van een kieschkeurig en intelligent parvenu zou ontsieren. En ik ga nog verder, en beweer met nog grooteren klem : nooit hebben de schilders van binnen- en buitenland beter begrepen wat het tegenwoordig kunstlievend publiek behoeft, noch hebben zij in deze behoefte met waren van evengoede hoedanigheid voorzien. Er zal - ik heb er de vaste overtuiging van - er zal in deze tentoonstelling verkocht worden; en wat beter is : de koper zal naar de kwaliteit niet bedrogen zijn.....

Hetgeen niet belette, dat ik, toen ik, nauwelijks drie uur geleden, de lokalen binnentrad, de eerste tien minuten al den lust kreeg, den onvermijdelijken aandrang voelde, in het vestiarium weêr mijn paraplu te gaan opeischen, en in open lucht weêr te gaan genieten van eventueele buien.

Ik heb nu eenmaal een onbetwistbaren hekel aan middelmatigheid, eerste blijk van gebrek aan persoonlijkheid. Mijne eigen neiging gaat naar buitensporigheid, al ben ik beleefd genoeg om die voorliefde te temperen met onzijdig electisme. Mits natuurlijk, de "outrance" van zulke hoedanigheid zij, dat zij altijd de overdrijving blijkt van eene waarachtige personaliteit, en mijn electisme beloond worde door, zij het dan ook in sordino uitgesproken, per-

soonlijk gevoel. Middelmaticheid, wijl onpersoonlijk, zij weze schreeuwerig of zij weze braaf, maakt mij steeds zenuwachtig op het kregelige af. Al beken ik gaarne om u gerust te stellen, dat alle echte degelijkheid in de middelmaat, en niet elders is te zoeken.

En daarom is dit nieuwe salon zoo'n echt degelijk ! zoo'n goed salon. En daarom had ik, pas drie uur geleden, zoo'n lust te gaan loopen, toen ik pas binnengekomen was.

Maar daar waren, gezonden door den god der schilder- en beeldhouwkunst, een aantal vrienden die mij gingen vatten bij de knopen van mijn gekleede jas, op het eendere oogenblik dat ik vluchten wilde. Ik heb veel respekt voor de knopen van mijn gekleede jas : liever dan ze in de handen te laten van deze kunstbeoefenaars, gaf ik me-zelf in diezelfde handen over. Eéne der handen geleidde mij naar eene der zaaltjes. Ik zag er verschillende dingen, die oude, hoewel nog frisch-levende voorliefden wakker kwamen te schudden. En in dat zaaltje ben ik een langen tijd gebleven, véél langer zelfs dan aan een journalist vergeeflijk is.

"Gij zijt in de Laethemsche zaal," zei mijn geleider, die niemand minder dan de groote décorateur Constant Montald was, "en gij staat voor het meesterwerk van heel het Salon. En hij sprak waarheid. En dat hij waarheid sprak bevestigden ouderen, als Emile Claus en Albert Baertsoen, en jongeren als Langaskens en Ramah, die daar aanwezig waren. En ik voelde mij zoowaar gelukkig, aan mijne eerste neiging tot vluchten niet te hebben toegegeven.

Ik stond voor het jongste werk van George Minne, een niet zeer groot beeldje, in eikenhout, dat een man voorstelt, tot aan den gordel naakt, en die met de gestrekte

armen en tusschen de knoestige handen een kabel schijnt aan te halen. Gij weet hoe de kunst van Minne sedert enkele jaren evolueert. Uitgegaan van een acuut maar meewarig naturalisme, gaf hij naderhand in onvergetelijke beelden, uiting aan een monumentalen zin, die eenig was en in al de landen van Europa weerklank vond. Zelfs Rodin bleef er niet onverschillig aan, en onderging den invloed van deze nieuwe bouwkundige beeldhouwkunst, die echter nimmer ophield aan de strengste eischen der plastiek te voldoen. - Psychische omstandigheden, die ik vermoed maar hier niet heb uiteen te zetten, brachten in die werkwijze een ommekeer, die haast zonder overgang plaats greep : George Minne was weer plots een slaaf, een beminnde slaaf van de natuur geworden. Hij bezat te veel levensstijl, om ooit maar stijl in het meest-realistische werk te verliezen : zijn werk bleef dus hooge decoratieve waarde behouden. Maar was daarbij levendig geworden in eene mate, dat het angstwekkend werd. Zou, bij dezen drang naar objectiviteit, Minne zijne groote, zijne oorspronkelijke architectonische natuur niet inboeten ? - Hij schiep een borstbeeld, daarna een mannenrump, dan weer een meer dan tweemaal levensgroote buste, die bewondering, maar, ik herhaal het, ook vrees afdwongen. - Met den kleinen, maar zoo grootschen "débaroteur", dien hij ons heden toont, en waar hij, neen : waar wij allen fier op mogen zijn, bewijst hij ons, hoe ongegrond die vrees was. Want dit is nu eenmaal, in een woord als in honderd, Natuur, en de strikste, verheven tot Monumentaliteit, en de echtste. En als gij mij niet gelooft, moet gij maar eens komen kijken : gij zult overtuigd zijn, en u het reisje niet beklagen.

N.R.C., 10 Mei 1914.

DE JONGSTE GRAAF

Brussel, 10 Mei.

De Belgische adel, de echte, deze die na 1831 door Leopold I in het leven geroepen werd, is eene eenheid rijker geworden, en eene belangrijke : de heer Woeste, lid der kamer van Volksvertegenwoordigers, oud-minister, minister van state, ontving gisteren zijn brevet van graaf. Hij is de eerste, meen ik, dien koning Albert aldus, sedert zijne troonsbeklimming, uit de "roture" helpt. Onder Leopold I waren het vooral beeldende kunstenaars, die in den adel werden opgenomen. Leopold II volgde dit voorbeeld, sloeg zelfs een musicus, August Gevaert, tot baron, maar breidde zijne adelende macht ook over de politiek uit. En zoo genoten wij graaf de Smet de Naeyer. Koning Albert werd indertijd het inzicht toegeschreven, ook van Emile Verhaeren een baron te maken. Het verluidde echter, dat de koning, en nog minder Verhaeren, daar ooit aan gedacht hadden. Intusschen gaf Verhaeren het zelfs op, een Belgisch kiezer te worden. Maar Karel Woeste, acht-en-zeventig jaar oud, wordt Belgisch graaf.

Het is met opzet, dat ik hier den leeftijd van graaf Woeste vermeld : zijne bewonderaars - en ik ben er niet ver van, hem, op mijne manier, te bewonderen - vinden dat hij wel heel lang op deze belooning heeft moeten wachten. Graaf Woeste vindt dit zelf, allicht. Het heet, dat hij dertig jaar geleden al, den grafelijken titel heeft aangevraagd. Enkele jaren - een zestal - luidde het, dat hij niet langer de mindere zou zijn van Paul de Smet de Naeyer, den trouwsten minister (in den Latijnschen zin

van het woord) dien een koning ooit gehad heeft. Maar toen was de heer Franz Schollaert als kabinetshoofd aan het bewind, en de heer Woeste had hem parten gespeeld, die de heer Schollaert, even koppig als de heer Woeste-zelf, hem niet vergeven kon. De heer Karel de Broqueville, die den heer Woeste heel wat meer kwaad bloed heeft bezorgd als zijn voorganger Schollaert dit deed, is heel wat lankmoediger. Hij heeft het edele gebaar der overwinnaars getoond : sedert gisteren heet de heer Woeste graaf Karel Frederik Augustus Woeste, en zijne zonen en dochteren verliezen met hem al de smetten der burgerij, waar ze aan ontspruiten.

Want de heer Woeste ontspruit der burgerij, en der Pruisische, en der protestantsche. Zijn vader, waarvan men beweert - voor mij is het niet bewezen - dat hij van Israëlitische afkomst was, werd te Elberfeld geboren, stad waar men te dien tijde nog geen geleerde paarden fokte; kwam naar Brussel als koopman; werd eerst op vijftigjarigen leeftijd, toen de jonge Karel reeds een jaar zes-zeven was, tot Belg genaturaliseerd; en bekeerde zich nooit tot het katholicisme. De moeder van den toekomstigen graaf, van Fransche oorsprong, was te Brussel geboren uit eene vrijzinnige familie. Nu nog telt graaf Woeste onder zijne bloedeigen neven van moederszijde drie bekende liberalen : professor Maurice Vauthier, den journalist René Vauthier, den schilder Emile Vauthier. Dit alles was natuurlijk voldoende om van den heer Woeste den leider te maken van de katholieke politiek in België.

Ik zeg dit niet, om een gemakkelijk paradox uit te gaan venten : ik ben inderdaad en in alle oprechtheid van meening, dat de groote analytische gaven van den heer

Woeste en zijn nog grootere zin voor de tegenspraak, dezen Duitsch-Franschen protestantischen liberaal, zooals hij het was van huis uit, moesten leiden tot het gesloten en eng-geestige Belg-zijn en het mystieke sectarisme, die den jongsten Belgischen graaf kenmerken.

Een zeer begrensde Belg en een sectarisch-mystiek katholiek : het is, in zijne hoofdbestanddeelen, heel graaf Woeste. Het lijkt in tegenspraak met zijne afkomst. Het is, zooals ik zei, het noodlottige gevolg ervan. Scherpziend en systematisch, zooals hem als protestant was ingeboren, moest hij onvermijdelijk, eenmaal de Belgische idee tot de zijne gemaakt en als te verwezenlijken ideaal aangenomen, idee en ideaal omschrijven, omlijnen, omgrenzen, en omwallen zooals dit een geboren Belg, een natuurlijke Belg, moeilijk zou gevallen zijn. En dezelfde geestelijke negatie van wat onbegrijpelijk kan zijn of wufte pralerij mag heeten, oorzaak van alle protestantisme, kan hem, bij terugslag, geleid hebben tot de moederkerk, die hem zou redden uit de godsdienstige verdorring, maar waar hij het protestantsche systematiseeren tot op het mystieke af aan toepassen zou.

Immers, wonderbaar helder van geest, weergaloos koppig van wil, dankt de heer Woeste deze dubbele kracht aan het mystieke geloof in zich-zelf. Hij vindt, hij bezit in zijne dweepende godsdienstige overtuiging een kracht, die hem tot een zeldzamen hoogmoed drijft. Hij meent, hij heeft het onaantastelijk besef, de Geroepene te zijn, die zijne partij na haar aan het bewind gebracht te hebben, aan het bewind moet behouden. Het is eene roeping, waar deze haast tachtigjarige grijsaard geen oogenblik aan twijfelt. Omdat deze protestanten-zoon zoo klaar,

zoo scherp, zoo diep de macht heeft doorzien van het katholicisme in België, en vooral in Vlaanderen, is hij stellig bewust dat hij, met zijn protestantsch schiftings- en ordeningsvermogen, zich omtrent de toekomst van de katholieke partij, en de voorbereiding van die toekomst, niet vergissen kan. Met den ijver der Bekeerden heeft hij zich voor die toekomst gespannen als een os, die de onafzienlijke vore te trekken heeft, waarvan hij het einde ziet noch kent, maar die de poene niet opgeven zal voor hij dat onontkomelijk einde bereikt heeft, al kunnen nu en dan steenen en diepwortelende gewassen de rechte lijn in den weg komen te liggen.

Zulke houding, zulke koppige, vaak autoritaire, soms moedwillig-blinde en -doove houding is haast nimmer sympathiek. Trouwens, heel het optreden, en zelfs het figuur des heeren Woeste, hoe sterk-persoonlijk ook, is het allesbehalve. Maar wat te denken van iemand die, toen hij twee jaar geleden door een tram aangereden en omvergestooten werd, doch slechts lichtelijk gewond, in allen ernst verklaarde : "De Voorzienigheid heeft mijn behoud gewild, omdat ik nog zooveel heb te doen voor het behoud der ware gedachte in België." Wat te denken van iemand die, in een particulieren brief, om gebeden verzocht voor een zeer bijzonder, zeer knap lid zijner eigen partij, die heel wat klaarder doorzicht betoonde dan Woeste zelf, omdat dit lid volgens hem van het rechte pad, het pad door Woeste aangewezen, afgedwaald was ?

Tot mystiek-opgedreven zekerheid van de excellentie der eigene, na onverbiddelijk-scherp, hoewel onbegrijpelijk-eenzijdig onderzoek verworven overtuiging : het is geheel Woeste. Het dient gezegd : het stelsel heeft de

traditie, en zelfs het bestaan van zijne partij meer dan eens gered. De heer Schollaert, die al even onhandelbaar en onverdraagzaam als de heer Woeste zelf is, meende niet, dat dit eene grafelijke kroon verdiende. De heer de Broqueville, die meer dan eens den heer Woeste kwade parten speelde, en het met minder oprechtheid deed dan de heer Woeste gewoon is dit te doen met het hoofd der regeering, weigerde niet langer den ouden leider volvoering van zijn gril te bezorgen.

Was ik echter graaf Woeste, dan zou ik mij bij deze uit de Aeneïs het bekende "Timeo Danaos, et dona ferentes" herinneren.

N.R.C., 12 Mei 1914.

POLITIEKE OPRUIMING

Brussel, 15 Mei.

Al werd de heerlijk-warme Aprilmaand opgevolgd door de teleurstelling van eene buiige en winderige maand Mei, het belet niet dat de zucht naar vrijheid, die elken Belg, en zelfs den bezadigden en gewetensvollen Belgischen Senator aangeboren is, door de parlementaire harten is komen te waaien met eene hevigheid, die het nemen van vacantie als een bral gebod opdrong. Juist eene week geleden al, stoof de Kamer uiteen. De eene helft der leden - enkelen ervan versierd met eene promotie in de Leopoldsorde, één enkele verheven tot den grafelijken titel - verspreidde zich over heide en weide, over duin en tuin. De andere helft - waaronder eveneens ettelijke nieuw-gedecoreerden - ging zijne kiesbelangen verzorgen daar, waar over een goede veertien dagen het lot beslecht wordt van een tachtigtal volksvertegenwoordigers.

De Senaat, hij, scheen den brui te geven aan alle verlof. Met wijze traagheid werd de discussie over de schoolwet voortgezet, en het leek wel dat wij voor de nieuwe verkiezingen nooit klaar daarmee zouden komen. Maar daar werd eergisteren ineens voorgesteld, van socialistische zijde nogal, de discussie vandaag voor goed te sluiten; de vacanziezucht had ineens ook de patres conscripti te pakken; er werd proforma nog wat tegengestribbeld; morgen echter, na eene laatste krachtingspanning, die de verslaggevers een deel van den nacht in beslag kan nemen, zal België eindelijk de nieuwe schoolwet rijker zijn.

Ik zeg "rijker zijn" bij manier van spreken. Wat de

oppositie in het Parlement en in het land over de nieuwe wet denkt, is u uit mijne tallooze vorige brieven voldoende bekend. De zeer uitvoerige discussie in den Senaat, waar men zich blijkbaar niet wilde herinneren, dat hetzelfde ontwerp in de Kamer langs alle kanten gezien, op alle naden onderzocht was geworden; waar men trouwens nog een paar interessante punten wist te ontdekken, die aan het grondbeginsel der wet afbreuk doen; waar de betrokken minister onder meer bevestigde, dat het principieel moedertaal-voertaal niet zou beletten, dat in Vlaanderen uitsluitend-Fransche klassen kunnen worden ingericht; - de senatoriale discussie heeft, niettegenstaande stevig verweer van de linkerzijde, aan den tekst der wet, zelfs waar het bleek dat deze gebrekkig moest heeten, geen komma veranderd. De, eerst door de Kamer, hedenavond door den Senaat gestemde wet zal dus ongewijzigd blijven. Zij behoeft nog alleen de handteekening van den koning om van kracht te zijn. Wij bezitten eindelijk leerplicht in België. Echter zonder voldoende waarborg en ten koste van vele, vele millioenen....

De discussie der heeren senatoren heeft het incident Braconnier-de Crawhez weer eens opgerakeld. Gij herinnert u het briefje van minister de Broqueville aan deze heeren, ertoe strekkende hunne wallingantische kandidatuur voor de wetgevende verkiezingen in te trekken. Reeds had de heer de Broqueville de ongeloofelijke lichtzinnigheid van dat briefje ingezien; hij gaf er blijk van door, op nogal scherpen toon, in de Kamer eene vraag naar de betekenis ervan te beantwoorden met de verklaring, dat zijne particuliere briefwisseling niemand aangaat. Intusschen was dat particuliere schrijven door de pers van alle par-

tijen openbaar gemaakt. Een volzinnetje ervan trok vooral de aandacht : "gij zoudt als het ware de afgevaardigden der Walen zijn bij de regeering." Was dit eene officieele aanstelling als dusdanig van de heeren Braconnier en de Crawhez ? Werd aldus een nieuw staatskorps in het leven geroepen ? Dat zal zeker wel niet de bedoeling van minister de Broqueville zijn geweest : het zou immers tot noodzakelijk gevolg het in het leven roepen van een dergelijke Vlaamsche commissie hebben. Het is trouwens onaanneemlijk, dat de uitvoerende macht, over het hoofd der wetgevende macht heen, en alleen bij bemiddeling van door haar aangestelde tusschenpersonen, over het lot van de Waalsche en Vlaamsche bevolking zou beschikken. Het belette echter de heeren Braconnier en baron de Crawhez, denwelken het blijkbaar niet mangelt aan durf, niet, zich in het openbaar, en zonder protest vooralsnog van de regeering, "délégues auprès du Gouvernement" te noemen. Ziedaar hoe, in zijn ijver voor het behoud, in de Kamer, van een betrouwbaren katholieken zetel, de heer de Broqueville eene onvoorzichtigheid beging, die heel het land in beroering brengt en hem-zelf in allerlei verwikkelingen mengt, waar hij moeilijk aan zal ontkomen.

Maar laat ik tot den Senaat terugkeeren, die ons vanavond dus definitief de schoolwet schenken zal. Meen niet, dat hij daarmee vrijaf krijgt tot in November. Niettegenstaande de voor hem enorme krachtsinspanning, die heden een einde moet nemen, heeft hij nog de tien begrootingen te stemmen, alsook de nieuwe wet op de sociale verzekeringen, voor hij aan vacantie denken mag. De senatoren komen dus voor einde der volgende week niet klaar, zelfs als zij met buitengewone vlugheid te werk gaan. Zoodat hun

nog slechts één weekje voor de kiespropaganda zal res-
ten....

De nieuwe invaliditeitswet, waarvan gij de groote lij-
nen hebt aangegeven, is anders met overijling genoeg ge-
stemd door eene al te vacantiezuchtige Kamer. Van de drie
tegenover elkander staande ontwerpen, het liberale van
Pêcher, het socialistische van Kamiel Huysmans, en dat
der regeering, werd het laatste met merkwaardige lamheid
en verbazende onbekwaamheid verdedigd door minister Hu-
bert. Dat heel de boel hem weinig schelen kon, was wel
wat al te duidelijk. Minister Hubert, die een paar honderd
tentoonstellingsbanketten te dirigeeren heeft, wiens keel
ongeneeslijk-schor is van een paar honderd tentoonstel-
lingsredevoeringen, gaat rust nemen. Hij heeft groot ge-
lijk, al verliezen wij aan hem een redenaar, wiens ver-
bijsterende beeldspraak dikwijls eene aangename verkwik-
king was in onze dorre journalistentaak.... De heer Hubert
verdedigde dus zijne sociale verzekeringsinzichten met
eene slapheid, die indruk maakte, zoo zij niet overtuigend
was. Het belette de rechterzijde niet, ze als één man
bij te treden. Heel de linkerzijde onthield zich. Bij
monde van den heer Pêcher, verklaarden de liberalen zich
niet te kunnen aansluiten bij eene wet, die onvolledig
en onwetenschappelijk is; terwijl Kamiel Huysmans, in
naam der socialisten, scherp omljnd de gebreken aangaf,
die zijne partij beletten de wet te stemmen. De voornaam-
ste dier beweegredenen zijn : talrijke intellectueele
werklieden worden uitgesloten; het stichten van patronen-
mutualiteiten staat de vrijheid van den werkmán in den
weg; de waarborgen zijn onvoldoende; de vergoedingen zijn
te gering; het ouderdomspensioen is niet kosteloos; de

nieuwe wet zal een politiek wapen zijn.... Zoodat, na de militaire wet, na de schoolwet, ook deze sociale wet door de regeeringspartij alleen gestemd zal worden. De verantwoordelijkheid dier partij wordt er niet minder op....

Het heeft onze Kamerleden niet belet, met alle mogelijke zorgeloosheid het vacantiejasje aan te schieten. Enkelen echter trokken gisteren weer de deftige redingote aan, om de nieuwe lokalen van de werkzame en waakzame "Union Coloniale" te komen inhuldigen. Het waren, behalve minister Renkin, de heeren Cooreman, Franck, Van Cauwelaert, Vandervelde en Tibbaut. En het gaf den heer Renkin gelegenheid, zijn hart te luchten over het praatje, als zou de regeering geneigd zijn, Kongo te verkoopen. Ik seinde u reeds, hoe het gerucht niets dan verbazing had gewekt, juist omdat het zoo dwaas was. "Wij hebben ons niet te bekommeren", zei ongeveer minister Renkin, "of de uitbating van Kongo moeilijkheden oplevert. Het verwerken en organiseeren der kolonie leverde er heel wat grootere op. En nochtans hebben wij dit achter den rug. Het zijn Belgen die Kongo hebben veroverd; het zijn Belgen die hem zullen doen opbrengen wat hij opbrengen moet. Alle koloniën hebben voor geldelijke moeilijkheden gestaan; denkt maar aan de reusachtige krachtinspanning der Hollanders voor het hervormen der regeering in Indië. Zouden wij achterblijven, waar zij die hervorming tot stand brachten met een betrekkelijk gemak ? Wij staan voor nieuwe hinderpalen; wij zullen ze te boven komen, voor 't heil en de eer van het vaderland."

Weêr de gekleede jas uitgetrokken. Weêr het gemakkelijke colbertje aan. En leve, tot in Novemeber, de parle-

mentaire vakantie !

Wie deze laatste dagen geen vakantie heeft gekend : de koning. Zaterdag jl. de vermoëling van de Salon-inhuldiging, waar ik u reeds in een eerste briefje over schreef. Maandag, groote Garden Party in het Paleis te Laeken. Gisteren, plechtige eerste communie van prins Karel Theodor, tweeden zoon van den koning. En Dinsdag e.k., bezoek, voor drie dagen, van de Deensche gasten....

Waaruit blijkt dat het koningschap bij ons geen sinecur is, zelfs als de wetgeving vrijaf heeft !

N.R.C., 16 Mei 1914.

TOT AFSCHEID

Brussel, 21 Mei.

Op het oogenblik, dat gij deze regelen zult komen te lezen, zullen koning Christiaan en koningin Alexandra van Denemarken de Nederlandsche hoofdstad binnen rijden. Al is het programma van "werkzaamheden" - een dag als die van gisteren laat inderdaad toe, van "werkzaamheid" te spreken - in België nog niet geheel afgelopen, moge het ons toegelaten zijn dit woord van afscheid uit te spreken, daar wat heden, Donderdag, nog plaats grijpt eerder buiten de Brusselsche bevolking om gaat, en morgen, voor het middaguur, de afreis wordt aanvaard.

Een woord van afscheid, na een warm en genegen onthaal, waar wij ook in de toekomst iets aan hebben zullen. Niet, dat België met Denemarken gemeenschappelijke belangen zou hebben, die bij dit bezoek zouden zijn versterkt. In het verleden staan wij, Zuid-Nederlanders, tot het mark van het Noorden in geen ander verband, dan dat van een anderen Christiaan of Christiern, van anderen bloede meen ik, die, in de 16e eeuw, onzen toenmaligen vorst, keizer Karel den Vijfde, en zijnen gevolmachtigden, heel wat kwaad bloed heeft bezorgd, al heeft men zich aan het hof van Mechelen en heel Vlaanderen-en-Brabant door, voor hem vriendelijk betoond. En heden ten dage heeft Denemarken met België geen andere betrekkingen, dan die van den handel. Zij voeren heel wat timmerhout in; wij vinden op de Deensche markten aftrek voor onze metallurgie. Er zijn heel verre landen, waar wij, Belgen, heel wat meer aan hebben, zoo wij alleen ons profijt in het oog houden.

En toch is Denemarken heel wat meer voor België, dan die meer afgelegen oorden. Omdat wij nu eenmaal aan sommige betrekkingen tusschen de volkeren, meer prijs hechten dan aan die van louter de zaken. Denemarken is het vaderland van den grooten beeldhouwer Thorvaldsen, en van den grooten Andersen, die in de moderne sprookjesliteratuur van Europa zooveel nieuwe groot-menschelijke, en zeer moderne gevoelens van humor en medelijden heeft gebracht. En vele jongere Vlamingen - de eenige Belgen helaas die zich om eene andere kultuur dan de Fransche bekommeren, - blijven een warm hart toedragen aan een schrijver, waar hunne jeugd meê gedweept heeft : aan Jacobsen; zij waardeeren dichters als Jensen en als Jörgensen hoog. Uit de tentoonstellingen hebben zij de Denen en hun klaren blik onthouden. Zij kennen de muziek van Niels Gade. En dat is alles niet gering; en dat volstaat dat zij koning Christiaan met belangstelling begroeten, want zij weten dat hij, onder zijn uiterlijk van athleet met vierkante schouders en van gezonden sportsman, een volk vertegenwoordigt, dat eene schoone geestelijke en zedelijke hoogte heeft bereikt, dat eene onafhankelijke en eerbiedwaardige kultuur bezit, dat in eigendom heeft wat een klein volk groot kan maken : onbreidelbare en niet te beperken macht van het intellectueele en psychische leven. Daarop dan ook wees Kamiel Huysmans, toen hij, in de jongste vergadering van den gemeenteraad van Brussel in naam der socialistische bank verklaarde, dat zijne partijgenooten niet tegen de kredieten zouden stemmen, voor de ontvangst aangevraagd. Tot op heden hadden zij zich tegen zulke uitgaven verzet, tenzij bij de ontvangst van den president der Fransche republiek. Ditmaal zouden zij zich nog alleen

onthouden. Het schoone en edele geestesleven van Denemarken, dat dit land aan de spits der mindere volkeren stelt, was het waard, dat men de vorsten ervan met eere begroeten zou.

Dat koning Christiaan trouwens ook wel bij voorbaat wist naar welk land hij heenging, en waar het zwaartepunt lag van dat land, zij het dan ook een oeconomisch zwaartepunt, (niettegenstaande den prachtigen literairen uitbloei in twee prachtige talen, zal onze kultureele beteekenis in Denemarken vermoedelijk op niet meer dan een paar Vlaamsch-Belgische, en Fransch-beduidende namen steunen), - dat de Deensche vorst niet zonder nieuwsgierigheid naar België gekomen is : ik vind er het bewijs van in het feit, dat op zijn uitdrukkelijk verzoek hedenmiddag het Hooge Bezoek ook de Antwerpsche haven aandeed. Het is heden Hemelvaartsdag, een rustdag voor ieder. Die rust hadden de Deensche vorsten waarlijk verdiend : zij hebben, over Londen en Parijs, eene reeds lange reis achter den rug, en de dag van gisteren - Revue, Parade, Concours Hippique en Bezoek aan het Stadhuis - was ruim genoeg gevuld, dan dat men heden mocht uitblazen vóór het vertrek naar nieuwe, ditmaal Hollandsche festiviteiten. Maar Christiaan X hechtte eraan, onze groote haven te zien. Wij mogen vreugde gevoelen om deze belangstelling. Zij wijst op een andere soort waardeering, dan die wij voor Denemarken koesteren. Maar zij is toch ook wel van beteekenis, en wijst erop, dat het bezoek van den vorst der Denen iets meer is dan eene eenvoudige beleefdheid. Weshalve wij hem dankbaar zijn.

Wij zijn hem dankbaar - wij, dat zijn de Brusselaars, en zelfs de Belgen, om nog eene andere reden, die ik reeds

aanhaalde : zijn bezoek gaf gelegenheid tot de groote wapenschouw van gisteren, de grootste, die sedert 1830 in België plaats greep, en die zelfs anti-militaristische harten wist te streelen.

Ik weet wel dat er zijn, die niet geheel ongelijk hebben wanneer zij beweren, dat deze krijgsparade voor een goed deel eene kiesparade is. Evenals de regeering, door het afkondigen, heden, in het Staatsblad, van de nieuwe Schoolwet, voor de verkiezing van Zondag e.k. de verwezenlijking in de weegschaal werpt van een nieuw princip, dat haar trouwens niet zelf behoort, en waarvan alleen de verwerking haar verantwoordelijk eigendom is; zoo kan de militaire demonstratie van gisteren eveneens bij sommigen gelden als eene snoeverij, eene der handige streken van den vernuftigen de Broqueville, die heeft willen toonen wat hij gemaakt heeft van den, pas-ingevoerd, en... zijne partij opgedrongen algemeenen dienstplicht.

Hier dient echter met Vergilius gezeid, in oogenblikken, dat ik maar liever niet over onze niet steeds verheven Belgische politiek spreek : "Laat ons wat hooger zingen". Wij kunnen de parade van gisteren waarlijk als iets hoogers beschouwen dan eenvoudig eene partij-parade. Ik weet dat er deskundige kritiek is uitgebracht, waar de heetste geestdrift zich bij neer dient te leggen. De linietroepen waren verre van onberispelijk. De lichte cavalerie miste beheersching. De parade miste samenhang. Men bedenke echter den korten tijd der voorbereiding.

Men vergete vooral niet, dat de meeste elementen dezer revue bestonden uit soldaten, die niet meer dan zeven maanden drilling kennen : dat, zoo sommigen klagen over anarchie in enkele bataljons, andere bataljons, als die

van de prachtig-aanstappende grenadiers, dewelke algemeene bewondering afdwongen, uit eveneens nog zeer jonge soldaten bestaan. Voor een geheel, of haast-geheel vernieuwd leger, was het ongetwijfeld hoogst-merkwaardig. Ik woonde het défilé bij in aanwezigheid van een paar Duitsche reserve-officieren, die toch bij ondervinding van beters weten : zij waren de eersten om toe te juichen, ook bij het gekritiseerde galoppeeren van sommige cavalerie-eenheden (de paarden leden natuurlijk onder de hitte en de zenuwachtigheid van het wachten), en eene verklaarde mij : "Die kranige legerherinrichting zal in Duitschland goeden indruk maken. Men ziet er gaarne, dat gij dit blijk van zelf-bewustzijn geeft. Als verweer zou het u eventueel wel niet veel dienen; maar het wekt respect voor uw gevoel van zelf-behoud, wat respect van uw grondgebied, ook vanwege Frankrijk, voor gevolg kan hebben. En het kan u zeker helpen bij het verdedigen en desgevallend bij het behouden van uwe groote haven".

Dit geruststellend sukses willen velen opdragen, bij alle uitsluitendheid, aan minister de Broqueville, die hier inderdaad blijk heeft geleverd van zeldzame energie en vernuftig beleid. Het korps onzer officieren, die, in de invoering van algemeenen dienst en gelijkstelling van alle Belgen, de verwezenlijking heeft gezien van haar langen eisch, dient hier echter in de eerste plaats gelukgewenscht. Ik zei het al : het is nog verre van de volmaaktheid, op zijn Duitsch of op zijn Fransch. Maar het is mooi en het is verheugend.

Koning Christiaan heeft aan de Belgen dit schoone schouwspel en deze vreugd bezorgd, zij het dan ook onrechtstreeks. Het zou al volstaan, om hem voor zijn bezoek

te bedanken, dat onvergetelijk zal zijn - het weze gezegd zonder de minste vleierij aan zijn adres, en beter gemeend dan het woord in dergelijke gelegenheden meestal klinkt.

N.R.C., 22 Mei 1914.

DE VERKIEZING

Brussel, 25 Mei.

Na een verrassende en glorieuze zonneshettering der dagen van het Deensche bezoek, de gierige warmte en de druilerige lucht van een laten najaarsdag.... Wij zijn het heroïsche tijdvak van de grootsche verkiezingsdagen al heel lang voorbij. De evenredige vertegenwoordiging heeft zoo goed als den doorslag gegeven aan het krijgshaftig gebaar, dat een kiesstrijd in vergane, maar nog in het geheugen levende tijden maakte tot eene, soms bloedige, gebeurtenis, waarin bewezen werd wat de burgerij en de volksklasse, en zelfs de adel, over hadden voor hunne politieke overtuiging. Het was de aera, waar glazenmakers, hoedenfabrikanten en wandelstokken-verkoopers rekenden op den verkiezingsdag om de twee eindjes aan elkaar te knoopen. Hoe is dat alles veranderd ! Men breekt geen vensterruiten meer; geen hoeden worden nog ingedeukt; de handel in offensieve en defensieve rotings maakt een ernstige krisis door. Voor twee jaar stonden de kansen prachtig : totale vernieuwing der Kamer, en welke boeiende vraagstukken aan den horizon ! Wij hebben dan ook een zwakken weërschijn mogen beleven van de slagvaardige dagen van voorheen, toen de rustige burgers niet meer uit hunne huizen dorsten te komen, de café's gesloten werden voor het invallen van den avond, en niemand, die maar in de verste verte aan politiek deed, zich acht dagen aan een stuk nog dorst vertoonen zonder blauw oog of een paar gebroken tanden. Gisteren echter was het grijs, grijs. Men scheen er alleen aan te denken, dat men weêr zijn

overjas had moeten uithalen, en dat de bui gestadig dreigde. En dat maakte eerder mopperig. Van verkiezing schenen alleen zij iets te merken, die er rechtstreeks of onrechtstreeks in waren betrokken : in Brussel dus alleen de journalisten, dewelke bij beroepsontaarding sceptisch en inschikkelijk zijn.

De dag was nochtans niet van belang ontbloomd : de helft van België, of nagenoeg, zou oordeelen over de door de regeering niet zonder energie doorgevoerde hervormingen in leger en onderwijs; de helft van België zou haar meening doen kennen over de belangrijke onrechtstreeksche belastingen, die het sedert 1912 te betalen kreeg. Er was echter weinig gedaan - het dient erkend - om de kiezers aan dergelijke vraagstukken te herinneren, en wat gedaan werd gebeurde met zachtvaardige bezadigdheid. En nu hebben de kiezers wel begrepen, wat men hun aldus zonder veel omhaal en in kalme overreding had voorgehouden. Maar zij hebben niet noodig geacht, zich er buitengewoon boos om te maken. De berichten uit al de steden van al de betrokken kieskantons melden niet de minste buitensporigheid. Die zeer groote kalmte zou zelfs den twijfel kunnen opwekken, of de geroepenen-ter-stembus wel bewust waren van wat geschiedde, en waar zij eene actieve rol in speelden, zoo daar niet waren de cijfers der uitslagen, die wel op eenig besef van de toestanden wijzen.

En dat bewustzijn komt nagenoeg neer op het volgende : twee jaar geleden stonden wij, liberale kiezers, voor niet meer dan twee lijsten; die der regeering en die van het liberaal-socialistische kartel. Dat kartel bedreigde ons met zuiver algemeen kiesrecht en eene semi-socialistische regeering. Voor onze zaken was dat misschien ge-

vaarlijk, althans bedenkelijk. Dus gingen wij op de katholieke lijst stemmen. Daar komt nu echter verandering in. Liberalen en socialisten treden op met afzonderlijke lijsten. En de regeeringspartij bedreigt ons met miljoenen nieuwe belastingen. Niets belet ons dus meer, weêr maar op de vrijzinnige lijst te stemmen.

Ziedaar de redeneering van de liberale klein- en grootburgerij. De katholieke landbouwersstand heeft erbij gedacht : "al onze jongens naar de kazerne, en tot veertien jaar op school." En velen hebben hunne stem van de katholieke op de liberale lijst verplaatst. Terwijl de socialistische werklieden, die hebben gezien hoe slecht het staat met de oplossing van de kiesrechtvraag, en in den grond wat blij zijn, van samenwerking met vrijzinnige burgers ontslagen te zijn, met samenhang en nieuw geloof zich om hun vaandel hebben geschaard, - als ik mij aldus uitdrukken durf.

Onder die beweegredenen zijn er nu, die van meer praktischen zin dan van beginselvastheid getuigen : ik zal de laatste zijn om het te ontkennen. Al die kiezers hebben zich realistisch gedragen : zij hebben hoofdzakelijk hun belang ingezien. Gelijk ze trouwens twee jaar geleden hadden gedaan, tot spijt en schade der oppositie. Dat de Belgische kiezer de gewoonte heeft, de staatszaken uit den gezichtshoek van zijn eigen profijt te bezien, had de regeering moeten in het oog houden, wilde zij hare meerderheid niet van 16 op 12 stemmen zien dalen. Zij schijnt te veel gerekend te hebben op het effect, dat het theorethische van hare hervormingen maken zou. Zij lijkt wel te hebben gehoopt op de erkentelijkheid van het volk, omdat zij algemeenen dienstplicht en algemeenen

leerplicht ingevoerd heeft. Het volk heeft zich blijkbaar om het schoone gebaar minder bekommerd, dan om wat het hun kosten zal. En inzake schoolverplichting heeft het gezien, welk profijt vooral de kloosters erbij hebben zullen. En de kloosters genieten in België weinig sympathie, zelfs in katholieke kringen, en vooral onder het arbeidzame volk. De regeeringspartij heeft in de twee laatste jaren hard gewerkt. Zij heeft er echter al te weinig bij gedacht aan den portemonnaie van den kiezer, en al te veel aan het belang harer eigen vrienden. En dat heeft het volk niet graag.

Zij verliest er, in de Kamer, vier stemmen bij. Hare meerderheid blijft echter van twaalf stemmen. Zij kan het er meê doen, en schijnt zich dan ook, volgens hare bladen, om haar verlies weinig te bekommeren. Die lucht-hartigheid kon echter voor een goed deel gefingeerd zijn. En ditmaal hebben die verkiezingen nu wel plaats in provinciën, waar voor een deel de katholieke gezindheid op een vastere bodem berust dan in deze, waar gisteren werd gestemd - hetgeen geruststellend kan zijn - : men vergete niet, dat zij in 1916 onvermijdelijk plaats zullen moeten hebben op het vraagstuk algemeen kiesrecht, het eenige waar het volk zich warm voor maakt, veel meer, b.v., dan voor leerplicht. De kommissie der XXXI is nu ruim een jaar aan het werk, zonder appreciabelen uitslag.

Hoe deze uitslag ook weze, in de Kamer zal hij aanleiding geven tot een bespreking, waarvan men nu reeds het verloop gemakkelijk kan voorzien : tegenover de, betrekkelijk ingewikkelde, oplossing, die de commissie vermoedelijk voorstellen zal, zal het volk, bij monde van zijn volgzame mandatarissen, enkelvoudig algemeen kiesrecht

op een-en-twintigjarigen leeftijd eischen. Het zal, onontkomelijk, de strijd worden tusschen de meer of min rechtvaardige spitsvondigheid en de domme, maar simplistische en licht-begrijpelijke formule. Zelfs waar in de Kamer een overeenkomst wordt getroffen, zal onder het volk voorliefde blijven heerschen voor het gemakkelijk "één man één stem", dat natuurlijk al heel weinig kans heeft, in de commissie eerst, in het Parlement daarna, te zegepralen. Met het gevolg, dat de regeering het wel zou kunnen bekoopen, meer dan met legerhervorming en invoering van leerplicht, naar de wijze waarop zij het deed, met de kwalijk-geachte wijze waarop zij het land dichterbij het kiesrechtideaal bracht.... vermoedelijk in overeenstemming met liberalen en socialisten. Met hare twaalf stemmen staat zij nu nog wel heel sterk. De vraag echter is of, over twee jaar, hare meerderheid dienvolgens niet dalen zal tot op het cijfer van voor de verkiezing van 1912 : meerderheid, die, gij herinnert het u, van onbestendige waarde en weinig gezag was.

Laat ik hier tot slot bijvoegen dat de Kamer, die den tweeden Dinsdag van November open zal gaan, bestaan zal uit 99 katholieken, 2 christen-demokraten, 45 liberalen en 40 socialisten.

N.R.C., 26 Mei 1914.

DE OUDE EN DE NIEUWE KAMER

Brussel, 26 Mei.

Eerst gisterenavond, tien uur, bracht de telegraaf mij het laatste officieele bulletijn der verkiezing, met de definitieve aangave der verkozenen. Eerst heden dan kan er met bepaaldheid over geschreven, en vermag ik van de algemeenheden, waar ik mij in mijn brief van gisteren toe bepalen moest, op bijzonderheden overgaan.

Laat ik u dan eerst zeggen, dat iedereen, zonder uitzondering, over de uitslagen uiterst voldaan zegt te zijn. De socialisten eerst, omdat zij de eenige partij zijn, die nergens een zetel verloor en er integendeel één won : dezen, te Waremmé, van den liberaal Giroul. De liberalen daarna, die Limburg heroverden, en overal, behalve te Bergen, heel wat stemmen bijwonen. En zelfs de klerikalen, de heer Woeste aan het hoofd. De heer Woeste heeft zijne vreugde geuit in bewoordingen, die der regeering misschien minder welkom zullen zijn : "Het is logisch, dat de liberalen in Limburg vertegenwoordigd zijn," zei hij aan een interviewer. "Dat wij zoowat overal stemmen hebben verloren ? Jawel ! Maar dat is de natuurlijke reactie tegen onze groote overwinning van 1912 en de wetten, die wij sedert dien hebben gestemd." De gouvernementeele "Journal de Bruxelles" voegt er trouwens aan toe : "Nooit, sedert de dertig jaar dat wij aan het bewind zijn, heeft de katholieke regeering eene zoo ondankbare taak verricht als deze, die van 2 Juni 1912 tot op heden gaat. Het kabinet-de Broqueville heeft niet geaarzeld, geheel zijn plicht te volbrengen wat de nationale verdediging betreft;

het heeft eene belangrijke verzwaring der financieele lasten tot gevolg gehad; sedert 1830 werd nooit eene dergelijke vermeerdering der belastingen gestemd...." Dat met dat al de regeeringsmeerderheid slechts vier stemmen verloren heeft, schijnt sommige katholieken te verbluffen. Hun verlies schrijven zij hieraan toe, dat het publiek nog niet goed gewoon is aan de noodzakelijke opofferingen, die de verdediging van het grondgebied medebrengt. Die gewoonte komt wel, meenen zij. En zij hebben volle vertrouwen in de toekomst.

Hoe doet die toekomst zich voor ? Ik zei het u gisteren al : de militaire hervorming uit de voeten, die den Vlaamschen buiten tot nadenken heeft gebracht - Woeste heeft het bekend -; de schoolwet gestemd, waarvan de moedwillige bespreking in den Senaat vele burgers kregelig heeft gemaakt, omdat zij al te zeer leek op eene bravade; een gedeelte der noodige inkomsten verzekerd, al staat België nog heel wat te wachten op financieel gebied, zoodat de nieuwe onrechtstreeksche belastingen, die nu al grooten invloed gehad hebben op de verkiezing, nog heel wat diepere gevolgen zullen hebben als men, tusschen nu en 1916, weten zal wat de schoolwet inderdaad aan het land kost; - al die hervormingen, krachtdadig maar partijdig en eenzijdig doorgedreven, laten nog die laatste en ergste vraag open : zuiver algemeen kiesrecht. En die vraag zal de Kamer tegen de volgende verkiezing moeilijk kunnen ontgaan.

- "Meent gij dat de verkiezing eenigen invloed zal hebben op de kieshervorming ?" vroeg den heer Woeste zijn interviewer van gisteren.

- "Welke kieshervorming ?" wederwoordde graaf Woeste

met zachtheid.

- "Deze, waar de kommissie der XXXI waar gij deel van uit maakt, zich mee bezig houdt", was het antwoord.

- "Wel, deze kommissie heeft haar oordeel bekend gemaakt", aldus Woeste; "het land weet niet wat grondwets-herziening is."

Ziedaar, voor het parlementaire tijdvak, dat begint met den tweeden Dinsdag van November, de houding van den heer Woeste en van zijne vrienden; die van hardnekkigen tegenstand. Andere leden van de regeeringspartij, waaronder er zijn, die tot de regeering zelve behooren, zullen minder gehoor geven aan mogelijke eigene neigingen, en denken, dat de klerikalen te Soignies het onderspit hebben moeten delven, omdat zij geen tweeden kandidaat bezaten, die de kieshervorming in democratischen zin genegen was. Socialisten en christen-demokraten weten maar al te goed, dat enkelvoudig algemeen stemrecht, naar de meest eenvoudige formule, in 1916 "l'enjeu de la bataille" zal zijn, gelijk "Le Peuple" het uitdrukt. Wat de wijzigingen betreft, hare houding in de toekomst zal worden bepaald door het dubbele feit, dat zij het in de provincie Luik moesten afleggen tegen socialisten en in de provincie Henegouw tegen katholieken. Die twee provinciën zijn nijverheidsprovinciën. Zoo zij er weinig of niet vooruitgingen, veel minder althans dan elders, het is dat hare tegenwoordige houding tusschen kapitaal en arbeid nog niet zuiver genoeg is. Te Waremmе sloeg de weegschaal over naar den arbeid; te Bergen, de eenige plaats, waar de regeering eenigen vooruitgang maakte, werden de vrijzinnigen gewaarschuwd tegen al te veel toegevingen door de stemmen die klerikalen verzekerd bleven. Het bewijst,

dat de rol der liberale partij weer eene zeer gewichtige zal zijn in de eventuëele bespreking der kiesvraag.

Die bespreking kan intusschen nog wel een heele tijd uitblijven. Na de "coups d'audace" van het kabinet-de Broqueville, dat ze wel niet zoo heel duur, maar dan toch ruim genoeg heeft betaald, en waarvan de rekening trouwens nog verre van geheel vereffend is, zal de regeeringspartij zich waarschijnlijk wat goeden tijd gunnen. Wij krijgen van November 1914 tot Mei 1916 eene periode van vermoedelijke parlementaire rustigheid. men vindt misschien het middel, om de commissie der XXXI tegen overijlden ijver te vrijwaren. De kiesvraag kan misschien aldus uit het Parlement geweerd. Blijft ze daarom minder voor het land bestaan ? Ik zei het u gisteren : zij is de eenige politieke vraag, waar het eigenlijke volk belang in stelt. Men moet moedwillig doof en blind zijn, om te loochenen, dat heel de arbeidende bevolking van België, zij weze socialistisch of antisocialistisch, voor zuiver algemeen kiesrecht gewonnen is en blijft. Slechts een klein gedeelte ervan zal zich laten paaïen met eene halve oplossing, of met eene oplossing, die te ingewikkeld is, dan dat een werkmán of een boer ze gemakkelijk begrijpen zou. En of de vraag nu, ja dan niet, tusschen dit jaar en 1916 door het Parlement in behandeling genomen wordt, inzet van den strijd blijft ze, wat graaf Woeste meene of doe.

Zoodat de toestand van de regeering verre van gemakkelijk is. Wij kennen de handigheid en den durf van minister de Broqueville. Of de toestanden en omstandigheden hem gunstig zullen zijn, valt echter af te wachten. Wat ik hierboven uiteenzette, kan gelden als aanwijzing van de Kamer, waar hij zich in November voor bevinden

zal.

Die Kamer zal, merkwaardig genoeg, niettegenstaande vijf nieuwe volksvertegenwoordigers, in uitzicht niet verschillen van deze van voor 1912. Immers, de nieuw-gekomenen zijn allen oud-bekenden, die in 1912 voor de katholieke oppermacht gevallen waren en nu hunne oude plaats weêr komen innemen. Slechts één homo novus, maar die een grooten naam draagt : de zoon van Paul Janson, die heet Paulus Æmilius, en een groot advokaat is.

N.R.C., 27 Mei 1914.

DE POTTENBAKKER LANOY TE BRUSSEL

Brussel, 2 Juli.

Wij verheugen ons sedert eenige dagen in het bezit, naast het driejaarlijksch salon der schoone kunsten, van een dito voor sierkunsten. De tegenstelling van kunsten, die schoon heeten te zijn, en van andere, die alle recht op leelijkheid hebben als zij maar sieren, is niet van mij : de eer en verantwoordelijkheid ervan laat ik aan het tentoonstellingsbestuur over, dat u dan ook wel zal willen verklaren, waarom een schilderij, b.v. van Vuillard, dat niets bedoelt dan fijnheid van toon en stemming, als sierkunst wordt beschouwd, terwijl een ander doek van Frans Stuck, eene decoratief-gedachte "Suzanna", onder de schoone kunsten werd opgesteld. Voor mij blijven de inzichten van bewust bestuur arcanen, die ik bij de heerschende hitte zeker niet zal trachten op te lossen. Een ding wil ik rechtmatig toegeven : van het recht op leelijkheid is in deze weidsch-ingerichte afdeeling voor sierkunsten ruim gebruik gemaakt, leelijkheid, die, trouwens het dient gezegd, tot in het overvloedige versiert. Men moet waarlijk uit München komen of een Malissoor zijn; men moet Nijinsky heeten of groot-fabrikant van Wajang-poppen wezen, de schah van Perzië moet uw petekind of Assourbanipal uw grootoom worden genoemd, om hier volkomen de bevrediging te genieten, die kunst, en niet het minst sierkunst, geven moet, wil zij echt wezen. Ach, ik weet het wel : onze tijd heeft de kunst, die hij verdient; de tijd waar futuristen millioenen winnen en de furlana heet gedanst te worden tot in het Vatikaan; de tijd, die nu eenmaal geen

rust meer kennen wil; de tijd, die....

Maar laat ik met deze tijdsbeschouwingen ophouden; laat ik vooralsnog dit salon van sierkunst, waar trouwens ook wel goeds en zelfs heel goed is te zien, onbesproken; waar zijn doel voor heden geen ander was, dan u een kort relaas te geven van eene redevoering, die ik in bedoeld salon hield, voor twee zeer eenvoudige vitrines die bewaakt worden door twee steenen, neo-Assyrisch-Tjechische gevleugelde poedels, die, bij middel van een gekromden bek, hun best doen om op apocaliptische leeuw-draken te gelijken.

Mijn publiek bestond uit ééne dame, die ik u niet zal noemen, omdat ik haar niet belachelijk wil maken. Want zij scheen niet het tengerste benul te hebben van de schoonheid die in deze vitrines was tentoongesteld. "Dat zijn potten", zei ze, met een gezicht als Hera, dewelke de oude Homeros "boôpis" noemde, hetgeen wil zeggen : die er uitziet als eene koe. En inderdaad, het waren potten, en het waren zelfs potten van uw landgenoot Lanooy. Ik had ze dikwijls en langen tijd gezien. En mooi gevonden, en diep van zin. Aan den blik, dien ik op haar wierp, zag de dame, dat ik hare onverschilligheid tegenover dit aarden vaatwerk niet deelde. Zij gevoelde, zag ik wel, eenig berouw. Ik oordeelde het oogenblik gekomen voor volgende speech :

Alle kunst, mevrouw, is, in essentie, gevoel. Het bakken van potten bedoeld als kunstuiting, is dan ook natuurlijk, gevoel. Gevoel : het is niet noodzakelijk de zielige uitdrukking van een teedere gemoedsbeweging. Voelen nietwaar, beteekent oorspronkelijk : tasten. Wij kunnen heel goed en evengoed genieten langs onze tastzin, als, bij-

voorbeeld, langs den weg van ons oor. Het korrelige van een oud-Vlaamsche, die gulde glazuur van een oud-Perzische pot : zij verschaffen ons, onder onze glijdende vingeren, een kunstgenot dat bij sommigen grooter zal zijn dan, b.v. de geschilderde voorstelling der akeligheden geschied op het "Radeau de la Méduse", treffelijk weêrgegeven door Géricault.

"Wij kunnen dus de schoonheidshuivering ondergaan in onze handpalmen. Bij potten geniet tevens ons oog. Het Delfsche blauw; het Chineesche eierschaal-porselein, gij begrijpt me, Mevrouw. En ziedaar waarom de hier-getoonde potten van den Vlaming Willem Delsaux, die anders niet meer dan zorgvuldige en smaakvolle pastiches zijn; ziedaar waarom dit pulletje van den meer eigenaardigen, maar wat gracielen Franschman Vallombreuse mij aantrekken. Ik keer echter telkens met meer belangstelling en meer innig genoeg naar dit werk van den Hollander Lanooy terug. Omdat in zijn potten nog een ander gevoel schuilt, dan het louter-zintuigelijke : een zeer innig gevoel der natuur."

- De dame zag mij vreemd aan : "Dat klinkt voor mij Chineesch", zei ze.

"Juist," antwoordde ik met mijne bekende gevatheid. "Juist zoo doen ook de Chineezzen : zij bedoelen heel dikwijls in hun vaatwerk eene stemming, een natuurindruk, een geval zelfs onder vorm te brengen. Maar hunne nadelen zijn cerebraal, althans intellectueel. Maar men moet een Chinees, of minstens een ingewijde zijn om ze volkomen te begrijpen, en ze doorvoelen zal misschien nooit eenig Europeaan. Terwijl Lanooy ons rechtstreeks aanspreekt, gelijk een der symphonische landschappen van

Whistler, gelijk Kandinsky het wel zou willen, maar voorloopig nog maar gebrekkig kan "Hoe," vraagt gij mij, "dit asschebakje zou een poel in den avond, die dikke vaas een meeuwenvlucht over eene winterzee beteekenen ?" Als gij het niet gevoelt, dan is het dat gij de aandacht mist, de aandacht in Hollandsche en ook in Duitsche beteekenis, mevrouw, en dan ook, natuurlijk, vertrouwdheid. Maar hoe zou - denk toch eens na ! - een pot, door eigenaardige hoedanigheden, het gevoel van een landschap niet kunnen oproepen, als een woord, toch wel het abstraktste dat bestaat, als een klank, het ijle en meest-beteekenislooze, het kunnen bij dezen die de taal verstaan waar het woord toe behoort, bij deelen die gevoelig genoeg zijn voor muziek om de innige waarde van zelfs een afzonderlijken toon te vatten ?

"Dat de vorm van deze of gene vaas dan toch wel wat duidelijker zou kunnen zijn, wat meer zou mogen helpen, meent gij. Gij hebt misschien gelijk. Ik zal u echter doen opmerken dat de aesthetische waarde van een boschgezicht niet precies ligt aan het wetenschappelijk-stipte nateekenen van boom aan boom. De stemming, die van de voorstelling moet uitgaan, zelfs als ze louter graphisch is, komt uit de kleur. En bezie mij eens de kleur van Lanooy, mevrouw, Lanooy, die een colorist op zijn Hollandsch is ! Begint gij nu in te zien dat dit potje hier wel een vijvertje kan zijn in het woud, bij naderenden avond, waarvan 't onroerend water rust in roestige klei ?"

Mevrouw keek, lang. Ze bezag potje na potje, lang. Zij zag op : ik zal haar niet meer "boôpis" noemen, want zij heeft begrepen, zij heeft genoten, zij is een nieuw geluk rijker.

- "Maar dan die witte potjes," zei ze, "die zijn als sneeuw in zachten dagglans, zoo heelemaal immaterieel, en die nochtans zoo vast aandoen ? Hier kan de kleur nochtans geene, immediate of gevoelsoverdrachtige, beteekenis hebben."

Ik antwoordde haar met volgende anekdoot :

- "Mevrouw, ik heb een vriend die, na een nogal woelig leven, Benediktijner monnik is geworden. Hij was vroeger letterkundige, en is in het klooster verzen blijven schrijven. Als kloosterling heeft hij gelofte van absolute armoede gedaan. En nochtans bezit de man een weergalooze weelde : het arme papier waar hij op schrijft. Telkens als hij zich aan zijne naakte tafel, voor zijn vijf-cent-inktpot zet, ondergaat hij eene oneindige vreugde, zijn blank papier effen te leggen en glad te strijken, het papier waar hij, voor zich heel alleen misschien, zijne ziel aan toevertrouwen gaat. - Zoo gaat het met alle kunstenaars, mevrouw : zonder liefde voor het materiaal waar zij meê werken ontstaat geen kunst. Misschien is ook Lanooy dit witte werk het liefst, al heeft het geen vaste bediedenis allicht, en alleen dan omdat hij naar dat wit het langste heeft gezocht en het eindelijk, onge-rept en zoo wazig, zoo stevig tevens en zoo gaaf heeft gevonden."....

- Aldus sprak ik, langen tijd. Met het gevolg dat ik dorst had gekregen. En wat deed ik ? Ik gaf voor dat mijn kleermaker mij wachtte voor het passen van een nieuw "habit de cour"; nam derhalve afscheid, en ging mij laven.

N.R.C., 3 Juli 1914

DE VERGISSING

Brussel, 7 Juli.

Gij zult mij toegeven - al vraag ik die toegeeflijkheid niet voor mijzelf - dat het geen kinderspel is, eerste minister te zijn van een land; dat het te moeilijker wordt, als men, regeering, niet beschikt over een groote meerderheid in dat land en zelfs niet over een groote meerderheid in de eigen regeeringspartij; dat het allermoeilijkst wordt, als dat land tweetalig is en men steeds het gevaar oploopt, door één van de leden dezer tweetaligheid hetzij gehangen, hetzij geworgd te worden, zoodra men maar den schijn aanneemt, tusschen beide te kiezen.

Ik moet u den heer Karel de Broqueville, onzen premier, niet meer voorstellen : ik liet hem u al op alle naden bekijken van zijne elegante en geestrijke personaliteit. En zoo weet gij dat hij is de eerste-minister, die ik in bovenstaande alinea omschreef. Gij weet dan ook, dat minister de Broqueville zich tot voor een paar maanden mocht verblijden in de erkenning, door ieder, van die elegantie en van die geestrijkheid. Zelfs de Vlamingen, die niet leven van luchtigheid en graag gaan teren op deugdelijke hoedanigheden, gaven toe, dat wij in den heer de Broqueville een handig politicus bezaten. En waren de Vlaamsche liberalen niet zonder achterdocht over zijne gezindheid aangaande de Vlaamsche grieven, zij bekenden dat hij althans den schijn aannam, eene voorzichtige onpartijdigheid in de taalkwestie te betoonen, al was hun zijne oplossing van dit vraagstuk, zooals de heer de Broqueville ze in de legerwet gegeven had, nu juist geen

waarborg van overtuigde Vlaamschgezindheid.

Het gebrek aan dergelijke overtuiging brak los, toen, korten tijd voor de jongste verkiezingen, onze eerste-minister de eenheid der eigen partijen en den vrede tusschen Flaminganten en Wallinganten andermaal, en ditmaal zeer ernstig, bedreigd zag. Te Luik - gij herinnert het u - hadden twee Waalsche voorvechters, een klerikaal en een liberaal, en die heetten baron de Crawhez en Braconnier de Henricourt, zich tot eene "partij" vereenigd, als verdedigers van de Waalsche rechten, of wat voor zulks moet doorgaan. Het leed geen twijfel, of die heeren zouden bij de verkiezing heel wat stemmen oogsten, - ten koste van andere partijen; ten koste zelfs, misschien, van den reeds zeer kranken parlementairen vrede.

De heer de Broqueville getroostte zich een opoffering, - die hem blijkbaar niet zoo heel veel kostte: hij schreef aan die heeren, dat zij immers wel wisten hoeveel redenen hij, de Broqueville had, om Wallonië genegen te zijn en waarom zij het er niet zouden op aanleggen om iets als de afgevaardigden, de "tribuni plebis" van hunne landstreek te worden bij de regeering, die ze steeds met al de gulheid van twintig open armen zou ontvangen.

Ik schreef u indertijd, hoe lichtzinnig zulke handelwijze heeten moest : niet alleen was het de deur te openen op een toestand van ongelijkheid tusschen Walen en Vlamingen, vermits deze laatsten niet eveneens uitgenoodigd werden tot het benoemen van dergelijke pleitbezorgers, maar ook het Waalsche volk werd op die wijze miskend, vermits de heeren Crawhez en Braconnier van de Walen niet het minste mandaat, niet de minste opdracht hadden ontvangen, en het dus vanwege de regeering eene miskennis was

was de volkssoevereiniteit, bewuste heeren te verleiden tot overschatting van hunne beteekenis.

Die heeren, trouwens, weerstonden aan de verleiding niet : zij achtten zich, niettegenstaande een zwak protest van minister de Broqueville, niettegenstaande het feit, dat noch vanwege het Waalsche volk, noch vanwege de regeering eene officieele aanstelling plaats had, - zij achtten zich ertoe gemachtigd, den, op briefpapier van goede hoedanigheid gedrukten, titel van "délégues auprès du gouvernement" te voeren, en gingen naar al de ministeries allerlei aanbevelingen voor plaatskenschjagers en naar-toelagenhunkerende vereenigingen sturen.

Minister de Broqueville zag zijn vergissing in. Trouwens, de Vlamingen hadden er hem voldoende op gewezen. Waarbij zich het feit kwam voegen, dat de verkiezing van einde Mei, twee zijner partijgenooten had afgedankt ten voordeele van twee Vlaamschgezinde liberalen in de provincie, die den heer de Broqueville zelf naar de Kamer stuurt.

En de heer de Broqueville heeft inkeer en restitutie gedaan : Zondag is hij naar zijne Turnhoutsche kiezers gegaan, en heeft ze in dezer voege toegesproken :

"Nooit hebben de rechtmatige eischen der Vlaamsche bevolking de regeering onverschillig gelaten. Wij hebben eene wet doen stemmen op het gebruik der talen in het leger, dewelke de volledigste is die in deze ooit werd gestemd. Aan de taalkwestie in het lager onderwijs hebben wij eene oplossing gegeven, die wij meenen gematigd en rechtvaardig te zijn, en die door geheel de rechterzijde werd bijgetreden. Het Parlement heeft, in de twee laatste zittingen, heel wat werk afgelegd, dat belangrijk mag heeten; verscheidene onmisbare wetten zullen echter,

als wij in November weder zullen vergaderen, de aandacht en werkzaamheid der Kamer opeischen. Zij gelden, o.m. het oprichten te Gent, te beginnen met Oktober 1915, van een volledig hooger onderwijs in de Nederlandsche taal, dat naar de beste wijze zal geregeld worden. Wij zegden het reeds in 1912 : wij hopen deze brandende vraag op te kunnen lossen in een geest van rechtvaardigheid, zonder welk eerbiedwaardig belang ook te krenken. Wij willen een werk des vredes stichten; wij willen het recht van elken Belgische burger, onderwezen te worden in eigen taal, vanaf het lagere, tot in de universiteit erkennen."

Aldus de heer de Broqueville, te Turnhout in Limburg, verleden Zondag, en volgens zijn eigen lijfblad, de "Journal de Bruxelles", dat hij wel niet tegenspreken zal. Sommige Vlaamsche bladen uit het Limburgsche zeggen, dat de eerste minister zich heelemaal niet zoover heeft gewaagd.... Hoe het weze : de Vlamingen weten wat zij moeten denken van de Vlaamsche legerwet, die, schijnt het, zoo goed als doode letter blijft. Hoe te oordeelen valt van de Vlaamsche bepalingen in de wet op het later onderwijs zullen wij moeten afwachten tot bij de toepassingen; de Vlaamsche katholieke volksvertegenwoordigers kunnen hierin niet worden verdacht : de Vlaamschgezinde socialist Kamiel Huysmans bekende het; de tekst er van is en blijft echter dubbelzinnig, en dat geeft al heel weinig vertrouwen in het ontwerp van wet, door den heer de Broqueville tegen einde dit jaar aangekondigd, over de vervlaamsching der Gentsche hoogeschool, een vraagstuk dat dan eindelijk toch zal besproken worden. Zoodat de Vlamingen de jongste rede van ons kabinetshoofd nauwelijks voor eene palinodie durven te houden. Heel veel goeds

laat ze niet voorzien, als men het verleden in het oog houdt. Zij is ten slotte niet meer misschien dan de bemanteling van eene vergissing.

Hetgeen niet belet, dat sommige Fransch-Belgische bladen den heer de Broqueville, den eerste Waalschgezinde minister, zooals hij geen twee maand geleden heette, hem zoo goed als voor aterling en verrader uitschelden....

N.R.C., 8 Juli 1914.

Brussel, 14 Juli.

De avondbladen van gisteren brachten het nieuws, dat Brussel's oud-burgemeester, na het avondmaal in een bevriend gezin genoten te hebben, Zondagavond plots door eene be-roerte getroffen was geworden. Het verluidde, dat de lin-kerzijde van het lichaam reeds verlamd was. En men ver-wonderde zich wel eenigszins : Karel Buls, de taaie, pe-zige, zenuwsterke grijsaard, met zijn sterk, doch niet driftig temperament, zou zijn einde vinden in een bloeds-opdrang ? Het leek wel onmogelijk, en men geloofde dan ook niet, dat de dood er kon mee gemoeid zijn. Want dat was het einde niet voor zulk een mensch : deze zou geheel uitleven, gelijk eene kaars die opbrandt, en wier laatste levensuiting eene vlam blijft, iets materiëels, iets lou-ters dat met het voedende was, met het regeerende lichaam maar heel weinig nog gemeens heeft. Buls, gelijk hij se-dert jaren reeds was, leek nog enkel geest. Over de hoeda-nigheden van dien geest kan getwist. Maar geest is geest, en Buls scheen geest bovenal, en haast uitsluitend geest geworden.

Gisterenavond de mare van zijne plotse ongesteldheid.- En toen wij vanochtend acht uur de levendige Brusselsche ontwaking, waar de zwoelte van den rijzenden dag nog rust-te als in een bad van frische, doorwaadden, stond het al op elken straathoek uitgeplakt : burgemeester Adolphe Max kondigde, in ontroerende bewoordingen, het overlijden aan van oud-burgemeester Karel Buls.

Het is vandaag feestdag in Brussel : al de Duitsche

Joden die hier namaakkant verkoopen, hebben eene Fransche vlag uitgestoken, want het is heden den verjaardag van de inneming der Bastille. Maar daar hingen reeds halftop, aan stadhuis en gebouwen die van het stadsbestuur afhangen de roode, groen-omrande vaandels, die den rouw betuigden van het gemeentelijk beheer, in de eigen gemeentelijke kleuren. Karel Buls was wel degelijk dood. En, zelfs bij de voorbijsnellende naaistertjes, zelfs bij de slungelige kantoordandy's scheen het verslagenheid te wekken.

Want Karel Buls was, zonder twijfel, het meest-populaire figuur in Brussel, al was hij nog nauwelijks een Brusselaar, vermits hij sedert tijden twee derden van het jaar als eeuwig-gretig tourist sleeping cars en transatlantiekers tot woonplaats had verkozen. Negentien jaar lang echter had hij over de stad geregeerd (het woord is niet te sterk) als een beminnend en klaarziend vader (de uitdrukking heeft niets overdrevens). Waarbij kwam, dat hij een onvergetelijk uiterlijk had.

Als Karel Buls van Spaanschen bloede niet is - of was,- dan zijn wij gedwongen aan mimetisme te gelooven. Want geen Vlaming (hij heeft zich dikwijls als Vlaming gedragen, deze Brusselsche patriciër), was als hij het levend bewijs, dat Vlaanderen en Brabant Spaansch bezit zijn geweest, en zijne verschijning riep het beeld op van Alva, - Alva, die misschien de onthalzing van Egmont en Hoorn gadesloeg door de groene vensterruitjes van de kamer, waar Karel Buls zoolang burgemeester op weergalooze wijze de stad heeft bestuurd. Alva en Buls, heerschend van uit dezelfde zaal, en haast naar zelfde uiterlijk, hoe de geest, gelukkig, verschilde.....

Met blikken, die ten doode toe bedroefd schenen, binnen wallen van oogleden als de aangeslibde dorheid van een

herfstpoel; met een rechten en langen, onderaan dikken neus, die twijfelzucht kon verraden maar een teeken was van oppermachtige goedheid; met een dunnen en volontair-bewegenden mond, die vol achterdocht en vol oprechtheid zat; met de driehoekige hardheid van een kin, eene kegge van overtuiging; - en over heel dat aangezicht onder het hoog-welvende voorhoofd dat van de eigene sereniteit vermoed scheen te zijn : aldus Buls, vooral in de laatste jaren toen hij, strijdbaar gebleven, niet zoo heel overtuigd meer scheen te zijn van de overwinning.

Eigenlijk een eenzame, die een hekel had aan opdringerigheid. Maar zich in zijne geboortestad opdrong, eerst wel door zijn Hidalgo-uitzicht, die hem vergelijken deed bij den "chevalier de la triste figure", maar vooral door zijn geest en door de werkkraft van dien geest, die wel degelijk, in dat Spaansch-uitziende lichaam, Brusselsch was.

Het tegenwoordige uitzicht van Brussel's Groote Markt, aantrekkingspunt voor alle Amerikanen en andere menschenkinderen, is het werk van Karel Buls. Men is misschien en allicht tot andere inzichten gekomen over restauratie, als toen burgemeester Buls eraan dacht, de Brusselsche agora in haar toestand van voor eene idiote beschieting te herstellen. Die herstelling is nog altijd niet voltooid, al scheelt het weinig. Sommigen denken, bij het zicht van het nog niet-herstelde, dat men voorzichtiger zou hebben kunnen handelen. Was het niet, dat de Stadhuisplaats van Brussel een druk verkeerscentrum is dan zou zij wel het uitzicht hebben kunnen krijgen van eene museumzaal-in-open-lucht. En men zou aan Karel Buls hebben kunnen verwijten, dat hij niet veel wijzer was dan de "restau-

rateurs" die Brugge voor ons, Vlamingen in hare hoofdwijken zo goed als onuitstaanbaar hebben gemaakt. Herbouwen is altijd een groot, een haast onafwendbaar gevaar. Ik vrees dat de Brusselsche Groote Markt - die trouwens prachtig blijft ! - aan dat gevaar niet is ontkomen... Die prachtig blijft, ik herhaal het, en die pracht dankt aan Karel Buls, zoon van een juwelier, die vermoedelijk aan zijn vader zijn zin voor juweelige bouwkunst dankt, en in de stad, die hij geroepen was te beheeren, een bouwkundig geheel wist te behouden, dat in Europa en in Amerika als een juweel geldt.

Buls was niet alleen een estheet : hij was een voorbeeldig paedagoog. In 1878 al, stichtte hij eene school, die bedoelde "modern" te zijn. Sedert dien zijn haast zeven en dertig jaar verlopen, en eene school met een waarlijk, "modern" programma bezitten wij in België nog niet, tenzij sporadisch en zonder officieele sanctie. Ik heb het hier vroeger geschreven : wat baat leerplicht, als het leerplan niet deugt ? En daar zijn wij nog wel een eindje af, wij Belgen - en wij Belgen niet alleen. Maar het dient gezegd : met de zeer machtige "Ligue de l'Enseignement", die Buls heeft gesticht, heeft hij aan het onderwijs der hoofdstad een belangrijken stoot gegeven - zonder er echter zijne Vlaamsche overtuiging voldoende zeg in gelaten te hebben.

De politieke rol van Karel Buls, die strijdbaar had kunnen zijn, en die hij met zijne koppigheid prachtig-strijdbaar had kunnen maken, is plaatselijk gebleven. Ik heb weinig liberalen ontmoet, die even hardnekkig waren als hij, en zijn anticlericalisme - zijn eenige waarachtige haat - sloeg sommigen bij zulk een bezadigden

en smaakvollen grijsaard, met verbazing, toen hij zich met zulke onberedeneerde verwoedheid, in 1912 en in 1914 tegen de wet tot invoering van leerplicht op katholieken grondslag verzette.... Enkele jaren had hij zitting in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, echter zonder groot gevolg....

Donderdag wordt hij begraven. Hij heeft, per testament, verzocht dat het in allen eenvoud zou gebeuren, en zonder lange redevoeringen. Hij kende den inhoud van die redevoeringen bij voorbaat. Ik begrijp best dat hij er geene wil.....

Want hij was een man die met recht gedacht heeft, zijn plicht te hebben gedaan. En zulke mensen hebben afschuw voor lof.

N.R.C., 15 Juli 1914.

ROZEN

Gent, 19 Juli.

Weêr, langs de weelde der boomgaarden, waar de kerselaars als rood-en-groene tuilen staan en de takken der pere-laars reeds naar het dichte gras onder de vracht der vruchten neigen; langs de hoppevelen, waar de ranke planten en hare helle bloembellen al wassend hunne staken te boven zijn gegroeid en hangen te wiegen, meters hoog, op de zachte zomerbries; langs de wijde, golvende stukken graan, de bleek-gele rogge, de geel-roode haver, waar men, al is het Zondag, druk in de weer is, want haast overal is het koren gepikt of staan de mannen, het gloeiend hoofd in het glooiende graan, nijdig aan 't slaan met de korte zeis, en ziet men de vrouwen, gebogen, de schoven aan 't binden, en weêr gerecht, ze opzetten tot stukken....

Tusschen die heete zomerweelde, weêr naar Gent, "stad van Flora", waar mij roept eene tentoonstelling van rozen. Want ik had aan de verlokking niet weêrstaan : als eenige levendige herinnering aan de wereldexpositie van verleden jaar leefde met zachte pracht in mijn geheugen de Floraliën, en zou de tegenwoordige uitstalling van rozen en andere afgesneden bloemen, nu ook op meer bescheiden schaal - in de groote zaal van het Casino - zijn ingericht, de drang was niet te minder naar deze nieuwe levende schoonheid.

Gent lag in het vuur des middags te blakeren; de burgers zaten aan de Zondagtafel, die lange uren, hunne aandacht pleegt op te eischen; straten en pleinen waren leêg onder den log-kalmen gloed der zon, die met uitdrukkelijke

gulheid haar zomer-plicht deed. En zoo bereikte ik het Casinopleintje, stiller nog dan de andere Gentsche pleintjes onder een hemel, die zijne calorische vermogens hier speciaal scheen te hebben geconcentreerd.

En van uit die witte en stomme verblinding, uit den stof-geur, die de keel schraapt, uit de gloeing die u zou doen gelooven, dat uw eigen hoofd eene hitte uitwasemende zon is : ineens in de blauwe kasatmosfeer, in het gedempte aquarium-licht, dat uit de hooge, met lapis-lazuli-kleuren aangestroken dakramen zeeft, in de vochtige, zoele walmen van duizenden roozen....

Het is de triumphantelijke, haast-pompeuze, weelderige-decoratieve pracht niet der zomerfloraliën; gij vindt hier de in brons gekleede majesteit niet, die, bij bittere najaars-geuren, de herfstfloraliën plechtig maakte en weemoedig; het is de toover ditmaal, als op het uur, dat de dag geen schemering nog kan worden, maar eene geduldige schemering reeds wacht op de moeheid van den matteren dag, - het is de toover van Armida's tuinen.

Ik ben Renaud niet, - helaas. Maar zelfs als druknoteerend journalist onderga ik de zeer zoete bedwelming, die angstwekkend zou worden, moest ze al te lang duren. Deze wonderste kinderen van de geheimzinnig-duistere aarde, deze onbegrijpelijke grillen der blinde natuur, die geuren en verlokken, die verbazen en soms vreezen doen, hoe kan men er ontredderd voor staan en bewogen, verrukt en achterdochtig.... Ik ga de zaal rond. De licht-groene wanden verdwijnen achter het blinkend haast zwarte groen der reuzepalmen, waar het blauwe licht overglijdt, en het andere, het valsch-aandoende blauw van groote hortensia's, als matte lampen in staat. Daaronder, op de tafels,

en lager, tusschen het bleeke grint van den grond, de gedempte veelkleurigheid, die geen bonthed wordt, der sierlijke perken in de wazigheid der verlichting.

En eerst de rozen. Tegen de gordijnen aan van roode, van witte, van gele Crimson's, dichte boeketten, als van dubbele madeliefjes, van zotte kersouwkens aan de stangen, langs de draden waarlangs zij klimmen, de dichte uitstalling der tuilen, der breede schoven, of van deze ééne zeldzame, alleen in haar krystallen vaasje. Er zijn er met bolle, stevig-geslotene knoppen, als moesten zij nooit ontluiken, al stonden ze, vast als jeugdig vlees, ineengebonden voor altijd; andere spichtig als een jachtspies, scherp als een lans, met omkrullende kroonbladeren als van weêrhaken voorzien; en deze dan, die openzigen, die liggen als peerlemoeren schalen rond de gele teerheid hunner meeldraden, en die moe zijn en kwijnend en liefde-smachtend.

Er zijn er, hard en broos, fijn en doorschijnend als porcelein. Er zijn er van metaal, onveranderlijk, onaanastbaar.

Er zijn er weeke en donzige als de huid der perzik, weeke en matte als de bloem der waterlelie, weeke en vleezige als de groote kelk der magnolia's.

Er zijn er fiere en preutsche. Er zijn er, die zeer verliefd zijn. Er zijn er, maagdelijk en kuisch, en deze geuren niet.

Maar geuren te feller deze amberkleurige die rieken naar amber, deze duister-roode die staan in een lucht van tropischen peper-en-vanilje, deze licht-gele, die een heelen nacht van hunne klaarte helder kunnen maken, en ademen den reuk uit van de gouden, zon-warme citroenen

der Borromaeus-eilanden. Er zijn er, om den herfst te bezwangeren met het dolste verlangen; geen zomer, of hij slaapt in den kalmen vruchten-walm dezer andere; elke lente is doorpriemd van gener beurende geur-scheuten. Neersch en rinsch als nachtelijke dauw; blijde en open als een fiksche ochtend; warm en zalig als een rustende middag; giftig en walgelijk als modder van een najaars-poel in de dubbelzinnigheid van vroeg-gezakte schemering....

En de kleuren : hier hebt gij Frau Karl Druschki, die stevige witte (zij heeft de rustige gezondheid en de arge-loos-blijde blankheid van eene gasthuis-non); de Marquise Jeanne de la Châtaigneraye is zilver-wit en heel eventjes rozig als een heusch markiezinnetje; Mademoiselle Simone Beaumez, gij moet gelijken op de roos die uw naam draagt, en blank is als de huid van eene meisjeskoon, en safranig als de huid van uw zwamenhals. Gij statige tooneelspeelster, Mevr. Second Weber, terecht heet deze bloem naar u, daar zij, elegant in hare sterkte, niet zeer zuiver, maar des te aantrekkelijker rozig is. Gij zijt bleeker en sentimenteeler, Lady Ashtown. Magnifiek, gij, Caroline Testout, in uwe blij-levendige rozigheid.

En dan zijn daar de rooden : gemeen-rood als baksteen, blij-rood als kriecken, duister-rood als fluweelen koning-mantels.

En dan zijn daar gele : zuur-gele als het geel van sommige Chineesche vazen; safranig-geel als de sluier van Eros; diep-gele als het verholenste goud in heimelijke Rajah-paleizen.

En daar zijn zwarte zelfs; zij heeten Alsace-Lorraine; zij zien er zwaar-moede en wrokkig uit....

Maar hier zijn niet alleen rozen : daar hebt gij, op hun harige bladeren, de begonia's, de rozige die dwergachtig zijn, en deze bonte groote, onrustig-gekartelde. Daar zijn de strakke, de pronte geraniums, de rozige als naïef-preutsche burgerjufjes in Zondagkleeren; de lichtend-roode als opzichtige "bonnes filles", als goedlachsche herbergprinsessen; en deze die van wisselende kleur zijn als oude, huidvlekkige douairières.

Zie de groote, pepergeurige familie der dianthen, van den nederigen en liefelijken anjer onzer tuinen, tot de zwarte, vreemd-bespikkelde, onrustwekkende Amerikaansche bloem, die men nog nauwelijks tot hetzelfde geslacht gelooft te behooren. Zie, tusschen de takken van rooden beuk, van fellen eschdoorn, van bloedende eik, de menigte der afgesneden bloemen, van stekeligen zilver-distel tot zedig heidekruid. - De lobelia voert de kleuren der Maagd Maria, de breedte, paarse clematis is een kruis. Naast de wuivige, de blauwe en de roode en de gele vlassen, naast de lage viooltjes, die, na pensées te zijn geweest, weêr eenvoudig willen worden, staan de stijve, vrank-kleurige zinia's, de hard-glimmige dahlia's, en de vreemd-schubbige stam der oranje tritoma.

Roem van Gent rijzen, in de hooge vazen, de gladiolen, en sommige toonen een hart dat vol gespat is met stollend bloed. De Spaansche erwten zijn een tallooze vlucht van bonte vlinders. De petunia draagt een grillig kraagje, waar wit wisselt met violet.

En het zijn de vroege chrysanten, die lichten als solfer. En het zijn de nymphaea's, de schuine wijnkleurige, en deze blanke, roze-bevlekte die zijn als het vleesch

der perzik, en deze breede gele....

Zoo was daar weêr veel schoonheid in Gent. Helaas, terwijl ik die schoonheid hier onbeholpen tracht op te roepen, is alles verlept al en verwelkt, - behalve het dierbaarste ervan : de herinnering.....

N.R.C., 22 Juli 1914.

TE BELOEIL

I

Beloeil, 25 Juli.

"Dans le vieux parc solitaire et glacé,
Deux ombres ont évoqué le passé."

Verlaine.

Twee schimmen in het grootsche maar vriendelijke park van Beloeil; in het regen-huiverende, October-kille park, een der weemoedigst-fastueuze, die mijn heimwee naar schoonheid ooit heeft gekend, een park waar Watteau van geluk zou hebben gesnikt : twee schimmen.

Als gij, wel te verstaan, zoo vriendelijk wilt zijn, ook mij voor een schim te houden. Wat zou ik trouwens anders zijn, ik, die niet bedoel te wezen, immers, dan eene weêrspiegeling, het weinig-materiëele beeld van een tijd, waar ik liefst geen al te actief deel aan neem, die me telkens grieft als krassen op het glas, waar ik hem, achter de harde veiligheid van het blinkende glas, in vertegenwoordig ?

De andere schim, ik beken het, was échter : het was de schim van Mijnheer Serjanszoon. Zijn manager in Vlaanderen, daartoe door wahlverwantschaft en misschien wel ook door gemeenschap naar den bloede aangewezen, ik bedoel : Herman Teirlinck, heeft hem te mijnen behoefte weêr maar eens opgeroepen en naar Beloeil meêgegeven. Daar zou immers het eeuwfeest van Charles Joseph, prince de Ligne, d'Ambloise et du Saint Empire, gevierd worden bij heerlijke feesten en het bij onze tijden passende congres.

De vriend van Voltaire en van Jean Jacques Rousseau, van de groote Catharine, die hij "Catherine le Grand" noemde, en van Jozef den Tweede, zou in het "Belgische Versailles" - in ons land vindt men alles, zij het ook gereduceerd, wat Frankrijk aan schoonheid en grootheid biedt - zou in zijn eigen Beloeil als veld-maarschalk in Oostenrijkschen dienst en als hydrograaf, als voorlooper der Belgisch-Fransche letteren en als gastronom, als vertegenwoordiger der Waalsche idee en als tuinbouwer, als minnaar en als professor van energie gehuldigd worden. En nu kende ik mijn Prince de Ligne wel eenigszins : van mijn zevende jaar al, toen hij mij, van op het hoogste berd der vaderlijke bibliotheek uit de vijf en dertig deelen zijner "Mélanges militaires, littéraires et sentimentaires" met schrik sloeg. Ik-zelf had in dien tijd al eenig proza begaan, dat den dramatischen weg insloeg : ik was de auteur van "Grizard den Blinde", drama, en van "den Berchemschen Boer", blijspel, waar ik later Shakespeare's "Merry Wives" in herkennen zou. Die vijf-en-dertig deelen sloegen mij echter met verbijstering : hoe was het mogelijk, dat één enkel mensch zóoveel papier had vol gekregen! De verbijstering ging met heiligen eerbied gepaard. "Sacrés ils sont, car personne n'y touche", zei eens Voltaire van een dichter, die Gewijde Zangen had gemaakt. Op dezelfde wijze waren mij heilig de werken van den Prins: zóo, dat ik ze nimmer aan dorst te raken.... Later kreeg ik dieper bewustzijn van mijn plicht als Belg : ik las wel een en ander van den man, die beweerde "qu'il faut toujours être plus spirituel qu'on en a l'air", waarop eene zijner vriendinnen antwoordde "qu'il semblait plus spirituel qu'il ne l'était", een die mijn vaderland de

eer had aangedaan, in vreemden dienst een Belg te willen heeten en als letterkundige, als soldaat, als hovenier, als vuurwerkmaker, als diplomaat, als kok, en als "l'homme le plus léger de son siècle", een Belg te zijn geweest, die als Europeeër in zijn tijd toonaangevend in de wereld der alcoves als der krijgstenten was; een Belg, die mij nogal beviel, omdat zijn geestelijk ras ten onzent zoo goed als uitgestorven is; omdat wij, door de kultuur der bijzondere raseigenschappen (een woord dat voor Charles-Joseph de Ligne Hebreuwsch zou zijn geweest !), ons van lieverlede en als opzettelijk van eene breedere mensche-lijkheid - waren wij er dan ook slechts als "le plus grand des polissons", gelijk een andere vrouw den aangebeden Prins noemde, aan verbonden - scheiden en vervreemden zouden. Ik had dien ouden Prince de Ligne, met het smal-
hooge voorhoofd onder de poederpruik, met den langen, fijnen en onderaan zinnelijken neus, met den dunnen, spot-
zuchtigen mond, met de harde en wilskrachtige kin lief gekregen, al was het dan ook zonder geestdrift. Zijn cynisme, niet altijd smaakvolle navolging van een geeste-
lijke vrijheid, die in Voltaire eene soms onplezierige, soms bewonderenswaardige, soms innemende, uiting vond, kwetste den levensernst en de levensliefde, waar mijne generatie hare beste kracht in gevonden heeft; maar het ging niet zonder eene aanminnelijke luchtigheid, waar onze tegenwoordige aristocratie, zoo van naam als van kapi-
taal en zelfs van intellect, het niet bij haalt. Vermits ik een Belg was, kon ik met dézen Belg heel goed, en zelfs heel deftig uitpakken. Hij deed ons, Belgen van 1914, lang geen oneer aan. Alleen....

Alleen waren wij niet meer zijne tijdgenooten.

En daarom kreeg ik van Herman Teirlinck zijn Mijnheer
Serjanszoon meê.

Met de gevolgen, die gij zult komen te lezen.

N.R.C., 28 Juli 1914.

TE BELOEIL

II

Beloeil, 26 Juli.

"Deux ombres ont évoqué le passé."

Ik ging dus, de hooge, maar kranke en gebogen gestalte van Mijnheer Serjanszoon aan mijn arm. Hij had voor de gelegenheid, en ter eere van den Prins het Oostenrijksche uniform aan, dat hij droeg voor de Brabantsche omwenteling, den korten tijd dat hij onder de wapenen was geweest. Het regende. Het uitspansel was eindeloos, was mistroostig eindeloos en grauw over de symmetrische tuinen en hunne gesneden looveren. Grijs blokte het kasteel af, waar men geen leven ontwaarde. Zwaar woog de arm van Mijnheer Serjanszoon op den mijne.

"Gij zijt hier samengekomen," zeide hij, "om een congres te houden. In dit Beloeil, in dit weidsche park, dat hij naar eigen inzichten had laten aanleggen en zelfs bij de menigvuldige afwezigheid van zijn bewogen krijgsmansbestaan liet onderhouden met al de zorgen van een weemoedig heimwee, wilt gij, letterkundigen, den grooten Prins bezien op alle naden, onderzoeken langs alle kanten. Het spijt mij het u te moeten zeggen : ik vrees dat de Prins u niet zou hebben begrepen.

"Wel heeft hij, een enkel maal, een congres bijgewoond; en wélk congres : dat van Weenen, waar over het lot van Europa beslist werd. Maar ik kan mij niet voorstellen, dat hij die stoornis der wereldkaart beschouwde als iets gewenscht , al moest zij veel tot de oude orde terugroepen. En ik leid dat misnoegen af uit het feit, dat hij geduren-

de de werkzaamheden van dat congres verkoos te sterven. Had hij van uw congres vernomen, of hebt gij liever, verneemt hij het in de Laatste Woonst, dan zal hij er zich niet om belgen misschien, maar er dan toch om glimlachen.

"De prince de Ligne, jonge vriend, zou er om glimlachen, eerst wel omdat gij en uwe collega's hem nu waarlijk voor een letterkundige gaat houden. Waarom, zou hij u vragen? Ik ben niet als Mijnheer de Voltaire, die zich in zijne tragedies eene moreele roeping geeft, in zijne geschiedkundige werken de philosophie der gebeurtenissen bestudeert, en met den lichtsten en betooverendsten der romans - ik bedoel Candide - heel het wijsgeerig stelsel van Leibnitz aan het waggelen brengt. Ik ben het niet als Jean Jacques Rousseau, mijn zonderlinge vriend zaliger, die, waar hij geene systemen aan 't bouwen was, den drang moest voldoen naar aanklagen van wantoestanden en van dezen die, meende hij, hem miskenden of vervolgden. Wel heb ik vijf en dertig bundels "Mélanges" nagelaten: gij vindt er vaudevilles in en werken over strategie, epigrammata en bemerkingen over tuinbouw; gij vindt er echter nimmer dan den lust in terug, dat ik mij van den krijgsdienst zou ontspannen bij de schermutselingen van den geest. En al ware het mij nu ook zoet, natuurlijk, in de geheugenis der naneven te blijven wonen met een zachten lichtglans om mijn kruin, dewijl ik ze een oogenblik heb kunnen bezighouden, laat staan vermaken: het laat mij nog niet toe, mij een letterkundige te noemen, woord waar ik eene beteekenis aan hecht, welke het geschrijf van den soldaat, die ik ben, nimmer bereiken kan.

"Aldus zou de Prince de Ligne vermoedelijk hebben gesproken. Het ware eene reden tot verwondering voor hem

geweest, dat gij hem tot het voorwerp van een Congres verheffen gingt. Niet dat ik, Serjanszoon, u niet tegen den Prins zou kunnen verdedigen. Mijn sympathieke vriend Herman Teirlinck, die mij vele dingen van deze nieuwe wereld heeft verklaard, zegde mij dat hij in hem het Romanticisme voorzag - hij mocht trouwens tot in 1874 blijven leven ! - en men in zijn geschriften de eerste klachten van den Weltschmerz, de eerste gemoedsbewegingen van Benjamin Constant's "Adolphe" kan ontdekken. Het mag waar zijn, en bewijst dan in hoofdzaak dat de Prins, die een der pittigste geesten van zijn tijd bezat, er ook een der meest-opene en der vrijste bezat. Maar wil nog niet zeggen, dat hij, bewust en met zekerheid, die nieuwe tijden, waarop Congressen gehouden worden, niet ingeluid, maar zelfs maar voorbereid zou hebben.

'Want de Prince de Ligne was, als echt edelman, die, in zijn bloed, een verleden voert, dat tot den eersten kruistocht terugleidt, de Prins was hardnekkig-behoudsgezind en duldde moeilijk nieuwigheden. Vriend wel van Voltaire, vriend van Jean-Jacques, maar vriend ook van Catharina, was hij geen omwentelaar, al moest hij er, tot zijn groot verdriet, met zijn keizer Jozef den II in ruzie komen om eene omwenteling, de Brabantsche, die hij heette opgestookt te hebben, - terwijl hij nochtans dezen, die hem zijne deelneming aan de revolutie betalen wilden met den titel en rang van gouverneur, tot antwoord had gegeven : "Neen, 't is mij te koud; je ne me révolte pas en hiver." Uitspraak vol diepzinnigheid, mijn jonge vriend. Deze scepticus, die wel de waarde inzag zoo van republiek als van koningschap, die uitspraken heeft achtergelaten, waaruit zijne volkomene geestelijke onafhankelijk-

heid tegenover grooten der aarde blijkt; maar niet te minder, uit eene geëerbiedigde traditie, die hij beschouwde als een onwrikbare, zooniet goddelijke instelling, de trouwste dienaar van zijn keizer bleef, en stierf met den kreet op zijne lippen van "En avant ! pour Marie Thérèse !"; deze cynische denker, die weleens dieper beet dan hij-zelf bedoelde en er dan wel spijt over gevoeld zou hebben, was eerst en vooral een individualiteit, die er vooral voor zorgde, zich niet door anderen en vooral niet door de massa te laten beïnvloeden. Hij verafschuwde het Parijs van na 1789, het Parijs, dat zijn geest had gevormd, en waar hij zooveel dankbaarheid aan toedroeg, en dat nu nog wel een koning, maar nimmer goeden smaak, bloem van het individualisme terug kan krijgen, zooals hij meende en zei.

"Ziedaar wel waarom de Prince de Ligne van het congres, dat gij hem opdraagt, en waarvan de wierook hem misschien wel aangenaam zou hebben gekitteld, - ziedaar waarom hij uw congres, zooniet afgekeurd, dan toch minder begrepen zou hebben. Een congres, is het niet een samenbrengen van oordeelen en gevolgtrekkingen, die elkander trachten te beïnvloeden en op elkander inwerken willen ? En dat gaat nu geheel tegen den geest van den Prins in, die, mocht hij het slagveld verlaten, kreeg hij oorlof aan het hof tot afscheid, - hij de soldaat en de viveur - zich kwam verschuilen in deze weidsche en schoone eenzaamheid van Beloeil, alléén met zijne zorgvuldig-raszuiver gehouden geestelijke personaliteit".

Aldus sprak de heer Serjanszoon. Zijne magere, bevende hand wees over de uitgestrektheid van het park, onder den regen, - solitaire et glacé. Wij gingen door de ge-

sneden lindenlanen, onder de suizende "charmilles", door de dichte looverkameren, waar het zoel en vochtig geurde. Even kabbelend dreef het water van den uitgestrekten "Bassin de Neptune" in kleine rilling door onzen rug. Het was hier plechtig, en vriendelijk toch, nobel en vol aanminnigheid.... De hand van Serjanszoon over die treurende schoonheid, die bibberende liefde van den Prins; de tuinen van zijn Beloeil. Wij zwegen. Het was of daar iets lusterde in de stilte....

N.R.C., 29 Juli 1914.

TE BELOEIL

III

Beloeil, 27 Juli.

"Zouden wij," vroeg mij vanochtend Mijnheer Serjanszoon, in een der prilste ochtenduren, en nog vóór alle werkzaamheid, "zouden wij ons onder dit dunne ontbijt - koffie dun, en de boterhammen ook - niet onderhouden, in de eerste plaats, over de feestelijkheden van dit congres, die, als van alle congres, er trouwens het belangrijkste deel van uitmaken. Gij zult toegeven, dat zij uwen lezers meer belang zullen inboezemen dan, bijvoorbeeld, de onderscheiden menu's van onze middag- en avondmalen, waar de plaatselijke koks geen schatten van verbeelding aan verkwisten, daar zij, die noodzakelijke voedingsoefening, middag en avond telken male uit een schotel geroost rundvleesch bestonden, waarna een schotel kalfsvleesch werd rondgediend : gezonde, maar nogal eentonige spijsen.... Wat het geestelijk ons geboden voedsel betreft : deelt gij mijn oordeel niet, dat wij het eveneens moeten laten bezinken, vóór wij tot eene beredeneerde uiteenzetting overgaan ?"

Ik was het gaarne met den heer Serjanszoon eens. Hij begon dan ook met blijkbaar welgevallen. "Niet," zei ik, "dat ik deze feesten zoo heel en al waardig van den Prince de Ligne zou achten. De Prins had veel verstand van het inrichten van feesten, en sloeg wel eens zelf de hand aan 't werk, zoo door het leveren van gelegenheidsstukjes in den geest van Molière's impromptu's, om er grooteren luister aan bij te zetten. Uit zijne Laatste Woonst zal

hij gisterenmiddag talloze plaatselijke pompiers voor het koninklijke perron van zijn kasteel voorbij zien hebben trekken : die pompiers bewezen bij talrijke exemplaren dat zij in het uitoefenen van hun ambt, dat een vol en heldhaftig is, de ouderdomsgrens gaarne en met misprijzen over het hoofd zien. - Dit was het eerste nummer van het feestprogramma. Daarna zou, wist hij, zou ons, en hem, in open lucht, tusschen de boomen van zijn hertenpark, eene vertooning worden geboden van "Colette et Lucas", een "vaudeville mêlé d'ariettes", die hij, eens in goede luim zijnde, schreef voor eigen vermaak, en waar hij ook ditmaal misschien wel iets van verwachtte. Ik, mijn jonge vriend, ik verwachtte er heel veel van. Toen ik aan uw arm kuierde, de overdadige menigte mijdend, van het zoogezegde Fransche park, naar het zoogezegde Engelsche park (en een ander maal zeg ik u wel een en ander van Beloeil's tuinen), toen wij samen, onder de zachte namiddaglucht, kuierden, voorbij den grooten Neptunusvijver, die haast zes hectaren watervlakte vertoont, naar dat "Parc au Daim", waar men binnen hagen van wilgeloover een orkest had geborgen, vóór een verhoog van zoden, dat toegang gaf tot een Fransch paviljoentje, dat mij deed denken aan Trianon, popelde mijn hart : ik zou mijn tijd zien herleven in zijn misschien meest-valsch, maar zeker aanminnelijkst verschijnen : tusschen de herders en herderinnkens, den baljuw en den lummeligen en ongelukkigen minnaar, waar wij onze gemakkelijke verteederling en onze diepere teederheid gaarne in verbeeld zagen, te dien tijde. En ik zou het doen, gezeten tusschen de nazaten van den adel van mijn land, van dat Waalsche Brabant, dat aan Oostenrijk zoveel dappere soldaten en even dappere minnaars heeft ge-

leverd -; nazaten, wier dochters de nobele gratie en wat misprijzende gratie der achttiende eeuw; wier zonen, bij de onveranderde vaderlijke gelaatstrekken, zeker wel evenveel moed zouden weten te toonen, en waarvan men vertelt, dat zij zich even galant weten te gedragen.

'Het begon met eene recitatie uit 's Prinsen werk : eene onstuimige regenvlaag kwam ze verstoren, zooals het lot is in België bij elke openlucht-vermakelijkheid. En ik denk eraan : wat gaat gij, België, na de bestuurlijke scheiding, die een dubbel vaderland schept, beginnen met den nationale regen ? Waar haalt gij ooit de dubbele portie water ? Daar mocht men wel eens aan denken !

'De vlaag dreef gelukkig over : "Colette et Lucas" kon beginnen. - Helaas, mijn vriend, welke ontgoocheling !

'Zeker, ik erkende den tekst van den Prince; en, gaat de gedachte nu ook niet diep en is de draad der handeling nu ook niet zoo verwickeld als in de stukken van Mijnheer de Marivaux of van Sénancourt, de geestige en vlugge en gevatte gezegden vervulden mij met vreugde. Maar, schijnt het, is de oorspronkelijke muziek voor de lichte liedjes, die den tekst veraangenamen, verloren gegaan; men vroeg aan een, trouwens - ik erken het - talentvol, musicus van Brussel eene partituur ! Ach, hadde hij ze niet geschreven !.... Geest van Grétry, hebt gij niet geweend, daarboven in den hemel ? Pergolese, hebt gij niet gehuiverd in uw graf ?.... Om mij fluisterde men namen : zij gingen van Méhul tot Wagner, over Puccini en Reyer heen. Behalve den eerste, zeggen die namen mij niets. Ik zag echter, dat zij met eenige verontwaardiging werden uitgesproken, waar ik uit afleidde, dat zij met den geest van Charles Joseph, Prince de Ligne, vermoedelijk maar weinig

gemeens konden hebben....

"De avond viel. In onze taveerne aten wij, voor de verscheidenheid, eerst roastbeef, daarna kalfsvleesch. Toen was het de verlichting en het vuurwerk.

"Neem mij niet kwalijk : in onzen tijd, dien van den Prins en den mijne, had men daar blijkbaar andere meeningen over, dan thans het geval schijnt te zijn. Gaarne zag men in het loover kiosken in Perzischen trant verrijzen en lichten, opgesteld uit kleurige vetpottkens. Ik zocht er, in de drukte, vergeefs naar, en tot mijn spijt. Al beken ik, dat de breede rood-en-gele guirlanden - 's Prinsen glorieijke kleuren - nobel waren, en hunne vuren rijk aan de oranjeboomen van de oprijlaan en tusschen de majesteitsvolle lijnen der lindendreven, terwijl duizend blauwende lichtjes het uitgebreide vierkant van den grooten vijver afteekenden.

"Achter dien vijver aan schoot men het vuurwerk af. Men maakte in mijn tijd veel werk van vuurwerk. Dit van gisterenavond heeft mij zoowaar verrukt aan vuurpijlen, aan laaiend-wentelende zonnen, aan uitspettering der veelkleurige sterren en het eindboeket, dat zoowaar den hemel scheen te willen beschieten met waanzinnige halsstarrigheid.

Doch, - ach jonge vriend, laat mij mijn hart luchten ! - was dit het achttiend'eeuwsche feest, dat Herman Teirlinck mij had voorgespiegeld, en voor hetwelke ik er in had toegestemd, u naar Beloeil te vergezellen ?... Helaas, mijn vriend, ik ben onberekenbaar oud. Maar ik benijd uwe jeugd niet : uwe feesten zijn niet zoo schoon als deze, waar mijne, zelfs posthume, herinnering op teert als op een goddelijke ambrosia...."

N.R.C., 30 Juli 1914.

DAGBOEK VAN DEN OORLOG

Brussel, 20 Augustus.

Wakker geworden op het plotse visioen, aangescherpt door den onmiddellijken overgang van slaap tot wake, dat gisterenavond aan Brussel een nieuw uitzicht, aan dezen oorlog een ander verschijnen zou geven.

Het was toen elf uur al, en broeierige lucht. Aan het telegraafbureau van het Noorderstation, waar ik het laatste, en lange, en zoo mooie officieele bericht had gebracht, dat alles zoo prachtig stond voor ons, Brusselaars, - de juiste bewoordingen zijn dit nu niet, maar ik geef de stemming weêr van allen, die rechtstreeks ingelicht waren, welke ook wel de stemming scheen te zijn van diegenen, die de inlichtingen verstrekten, - ik had dus aan de N.R.Ct. getelegrafeerd, hetgeen een heelen tijd had ingenomen, toen ik, buitengekomen, de stationplaats ineens afgesloten vond en voor den stoep de burgerwacht aan het manoeuvreren.

Deze laatste dagen hebben wij geleerd, wat wanorde is, ik zou haast zeggen : georganiseerde wanorde. Toen, een paar dagen na het uitbreken van den oorlog, zoowat overal door de stad alle koffiehuisen waar men Duitsch bier verkocht, alle winkels waarvan de eigenaars een eenigszins Duitsch klinkenden naam voerden, stuk werden geslagen, kon men denken, een tijdlang, aan systematisch vandalisme, dat door eene of andere occulte macht werd bestuurd. Met eigen oogen heb ik gezien, dat een groepje voor een cafétje kwam te staan, waar Pschorr-braü of een ander merk werd verkocht. Eén der apaches opende een va-

lies; men haalde er zorgvuldig baksteen en uit, die men gewetensvol in de ruiten gooide van het lokaal. Onmiddellijk stroomde de massa toe. Gegil ging op, en gejuich. Waarna men herbegon bij een verdere gelegenheid.

Ik klaag hierbij, wel te verstaan, niemand aan, en allerm minst de gemeentelijke overheid, die tot op heden prachtig haar plicht doet. Ik wilde alleen doen uitschijnen, hoe vreemd het gisterenavond aandeed, de place Rogier ineens, onder indrukwekkende stilte, die alleen door het barsch en schel geluid van een militair bevel werd verbroken, herschapen te zien in zeer ordelijk manoeuvreveld voor de burgerwacht.

De burgerwacht, gij weet het, nam hier sedert veertien dagen den garnizoendienst waar. Men had ze van uit Charleroi, van uit Gent, van uit nog andere plaatsen, aangesterkt tot een twintig duizend man. En het was, mag men wel zeggen, een zeer aangenaam garnizoen geworden. Het uniform verstrekke aan menig "garde civique", nu hij zich werkelijk een soldaat mocht achten, eene vrijheid van denken, van spreken en van handelen, die voor den krenterigen kleinburger of den opgeblazen grootburger, die zij anders waren, als eene geestelijke bevrijding kon gelden. De civiel-militaire macht maakte het zich trouwens gemakkelijk; in de voorsteden deed ze haar dienst op sloffen, in letterlijken zin. Hetgeen haar niet belette, en dit zeg ik met de hoogste waardeering, het belang van alle persoonlijke zaken met blijmoedigheid op te offeren aan de Gemeene Zaak. Dat dit op joviale sloffen gebeurde, is geheel ter eere van de Belgische vaderlandsliefde.

Die burgerwacht nu, die op de natuurlijkste wijze der wereld blijkt had gegeven van "héroïsme quotidien", zooals

Maeterlinck zou zeggen, en die niet zonder eene slordige gulheid op uitnemende wijze haar plicht had gedaan, stond daar ineens, gisterenavond, in de zware warmte, onder den zwarten, dik-doffen hemel als een echt legerkorps in het gelid geschaard. Men zag er die uiteen mochten. Anderen moesten het station binnen. En men vernam weldra : "De tweede "ban" - dezen van twee en dertig tot veertig jaar - mag weêr naar huis. De jongen gaan weg... men weet niet waarheen."

En de meesten onder het publiek verheugen zich. Dat kon natuurlijk niet dan heel goed zijn ! Vermits ze vrij kregen, bleek het wel, dat men ze niet meer noodig had. En zij die afreisden, wel, die gingen terug naar Gent of naar Charleroi, waar ze vandaan waren gekomen.... Al dat goede nieuws uit Luik, en de belangrijke slag bij Haelen, en het gevecht bij Ighezee, en de vijand verdreven, zoowat overal in al die kleine schermutselingen, en dan de officiële mededeelingen, die zoo geruststellend waren : het werd alles bevestigd, doorslaand bevestigd door de burgerwacht, die naar huis mocht.....

Toen opeens een aantal gendarmes van de Noorderlaan per fiets komen aangereden, en te paard allerlei soldaten van onderscheidene wapenen uitzinnig, zonder hoofddekse, het bezweet gelaat als een bal rauw vleesch, aan komen hollen. En als eene schuifelende fusée vliegt over de menigte het nieuws : "De Duitschers rukken op Brussel aan. Ze zijn al te Cortenberg. Morgenochtend zijn ze te Brussel !"

Men wil het natuurlijk niet gelooven. Waarom dan de verdedigers van Brussel licenciëren ? 't Was maar de burgerwacht. Maar twintigduizend geweren zijn toch beter dan

geen. En de Belg, ook in het gewone leven, durft zich als schutter met den Zwitser meten.....

Teruggekeerd in ons "quartier général", waar ik bevriende journalisten weêr zou vinden, was het ons allen echter maar al te duidelijk : morgen zouden wij Duitschers zien, geene Duitsche spionnen ditmaal, zooals men er in de laatste dagen zooveel aangehouden had, maar heusche Duitsche soldaten. Men had de stad van haar garnizoen ontruimd, om alle gevecht, alle plundering, elke wandaad te beletten. - Het deed ineens een heelen toren illusies ineenstuiken. Het was echter een wijs besluit, den vijand tot eerbied te dwingen voor onze hoofdstad.....

Gisteravond ben ik heel laat naar huis gegaan met een gevoel van zedelijke armoede. Op den tram stond naast mij een "garde civique", geen jong man meer, die me zei : "Ik heb veertien dagen lang voor het land heel den boel verwaarloosd. En nu beletten ze mij, op eene andere wijze voor mijne vrouw en mijne kinderen te zorgen." En tegenover hem stond iets als een logge brouwer, die het uit moest proesten : "Comment, tu crois à toutes ces carabistouilles ? Ils sont loins, les Alboches, je te prie de le croire ! Et à Haelen donc, et à Liège, est ce qu'ils n'ont pas reçu une tripotée, peut être ?" - Maar de burgerwacht schudde het hoofd : hij wist blijkbaar beters....

Ik zelf dacht aan dat korte verleden terug, pas drie weken, en dat mij al zoo ongelooflijk-lang scheen. Het was op zeven en twintig Juli. Wij waren te gast bij den Prince de Ligne, te Belœuil. Op het middaguur bereiken ons de Brusselsche bladen. Het eerst doorloopt ze een Duitsch confrère; hij beziet ons onrustig, duwt ons de krant toe : tusschen Oostenrijk en Servië liep het mis;

Duitschland kwam tusschen; tot mobilisatie was in België besloten..... De man was veel dieper getroffen dan wij, Belgen. Wij schertsten : "Volgende week is het paleis van den Prince de Ligne in uwe Duitsche handen." Maar lachen kon hij niet. Hij, die een zeer ontwikkeld man was, een bewonderaar van de Fransche kultuur, een vriend van heel het Belgische leven, dat hij dag aan dag als een echt Epicurist in den nobelen zin van het woord, genoot, hij kende misschien de ontzaglijke, de ontzettende Duitsche macht....

Drie dagen nadien ontmoette ik hem weer in de groote meeting van den koninklijken circus. Ik heb u daarover geseind over de redevoeringen van Haase en van Keir Hardie, van Vandervelde en van Jaurès, van Jaurès die heroïsch schoon was geweest, de machtige kerel, wiens volkschheid gekleed ging in den statigen plooienvall van Ciceroniaansche welsprekendheid en in de aanstuivende kracht van de windgezwollen, zon-beketste zeilen eener weergalooze beeldspraak, - Jaurès, die twee dagen later vermoord werd. Ik ontmoette dus mijn vriend, den Duitschen correspondent, die nu heel wat kalmer was. De oorlog, neen, dat was toch godsonmogelijk ! Hoe had hij te Bel-oeuil maar een oogenblik kunnen twijfelen !.... De arme jongen ! Toen, op vier Augustus, de oorlog was verklaard, liet zijn gezantschap hem te Brussel achter, en moest het ministerie van justitie hem een vrijgeleide bezorgen om aan de Duitsche grens te geraken....

Intusschen was de mobilisatie aan den gang, en verliep met verbazende vlugheid. Niet echter zonder den schrik, dien men onder het volk mocht verwachten. Mobilisatie, dat was oorlog; oorlog was depreciatie van gemunt geld.

Te Brussel werd het eene loopende uitdrukking, eene "scie", en weldra een grapje : "Tu sais pas changer vingt francs?" 's Anderen daags luidde het algemeene conversatie-motief : "Als ge maar één peerd hebt, kunnen ze u maar één peerd afpakken." Men was namelijk begonnen met het requereeren van paarden en voertuigen....

Ons legertje was gereed weldra : tweehonderd-dertig-duizend man onder de wapenen; enkele dagen nadien meer dan twee en veertigduizend vrijwilligers daarbij. Het was prachtig. Iedereen had dan ook den besten moed. En dat het Duitsch leger het groothertogdom Luxemburg had doorgetrokken, liever dan langs België gekomen te zijn : het gaf den meesten een gevoel van securiteit, - dat buiten oorlogstijd niet goed te rechtvaardigen zou zijn geweest. Niemand verloor zijne opgewektheid. De opgewondenheid op straat, die nog niet tot baldadigheid was overgeslagen, zorgde er voor, dat neerslachtigheid onderdrukt werd. Sommige intellectueelen, geheel gerust gesteld, begonnen die toebereidselen tot een denkbeeldigen oorlog zelfs heel aardig te vinden. En zelfs zij, die de toestanden van dichtbij en met zorgzame oogen zagen, waren niet zoo heel ongerust.

Toen het nieuws kwam : een ultimatum had ons bereikt. Minister de Broqueville weigerde er gevolg aan te geven. - "Selbstverständlich", zei een Duitscher, die naast mij liep op straat, op het oogenblik zelf, dat het nieuws bekend werd gemaakt.... 's Anderen daags reeds de koning naar het Paleis der Natie en opende er eene buitengewone zitting van het Parlement. Op hetzelfde oogenblik zag ik monsignor Tacci Porcelli, nuntius van den Paus, uit het ministerie van buitenlandsche zaken komen. Hij was

bleek als de dood, en de tranen liepen over zijne wangen. Ik begreep, dat de oorlog verklaard was.

Gij weet al het overige : het werd uitvoerig geseind. Maar gij weet niet wat omgegaan is in het hart der besten van het land. Het is hier de plaats niet om daar in te treden. Velen echter van eene generatie, die geen heil dachten te kunnen vinden dan in zelf-beschouwing, eene zelf-beschouwing die ze in zulke mate had ingenomen en die zij-zelf zoozeer tot aller-eersten plicht hadden verkozen, dat zij er eene zeer authentieke hartkwaal bij hebben opgedaan, zouden de oorlogsverklaring ontvangen als zeker de ergste, als misschien de heilzaamste commotie, die ze ooit zou schokken. Sommigen kunnen ze hebben ontvlucht, in de overtuiging van de eigen superioriteit : zij hebben, hoop ik, voor 't oogenblik afgezien van deze zienswijze. Anderdeels ken ik er, die afleiding hebben gezocht voor het oorlogsvisioen : zij wilden objectief blijven in zulke mate, dat zij het object negeerden, en vervingen door 't stipte verplegen van eigen belangen; maar ook dezen zullen voor het oogenblik wel hebben afgezien van deze zedelijke of onzedelijke struisvogelpolitiek. Er waren er zelfs, die dachten aan de literatuur van na den oorlog en ze wilden voorbereiden. Dezen zijn de onschuldigsten, en misschien de best-geaarden, en zeker de meest-meegaanden : zij voelden samen met het volk; alleen vergaten zij er hun literair ambacht niet bij.

Dezen echter die lagen, als het ware, met hun oor aan het hart van het land; die, in de luidruchtige wuftheid der hoofdstad den ondertoon hoorden, die kanonslag aan kanonslag, van uit het verre Luik, over heel den vaderlandschen bodem weefde als een trillend wel; zij die wis-

ten wat optimistische berichten beteekenden aan opoffering van de nederigsten, aan stoïcisme van de hoogsten, en die geen lust hadden te lachen, als de "éditions spéciales" van de bladen hun victorie op victorie in de ooren kraaiden, al was het hun haast eene fysieke marteling, die victories van vijandige zijde te hooren tegenspreken, -dezen doorleefden uren, die de smartelijkste en de prachtigste van hun leven zullen zijn geweest....

Ik wijk af : mijne bedoeling was, u den oorlog te vertellen, gelijk een te Brussel verblijvend Brusselaar, die niet is gevlucht zooals zoovelen hebben gedaan, dien heeft meegeleefd, heeft nageleefd. Laat ik u dan vertellen van het Brusselsch soldaatje, dat ik heb ontmoet enkele dagen na het heldhaftig verweer voor Luik.

Ik zat in de tram. Vlak voor mij laat zich op de bank een plotje neervallen, bezielt mij met vage blikken en zegt :

"Een mensch gevoelt maar dat hij moe is, als hij een beetje zit."

Ik vraag :

"Van waar komt gij ?"

"Ha, van Luik, he ?" antwoordt hij, alsof dit toch maar natuurlijk was.

"Gekwetst ?" vraag ik.

"Neen," zegt hij. "Alleen moe, en pijn aan de voeten en in den rug. Ze hebben over mij geloopt. 'k Moet nu naar 't hospitaal gaan rusten."

"Hoe is het daar geweest ?", ondervraag ik verder.

"Wel," gaat hij aan het uitdrukkelijk verklaren, "wij waren wij van ver gekomen, en moe. Maar wij sliepen wij nog geen uur, of daar ging het ineens van pat-pat-pat-

pat-pat !, en daarop van fuu ! Wij sprongen op, want dat waren de geweren en dat was het kanon. Wij hebben dan gevochten."

"Heeft het lang geduurd ?"

"Wel, misschien een dag of drie. Wij hebben altijd maar gevochten. Ik heb het tweemaal donker zien worden. En dan moet ik van mij-zelf zijn gevallen. Maar den Duitsch heeft klop gehad !"

"Waarom," vraag ik, "heeft hij meer klop gehad dan wij ?"

"Wel, meneer," zegt hij mij met overtuiging, "de Duitsch, niewaar, die is voor ons te lomp !"....

Drie dagen nadien heb ik een mannetje van Haelen. Twee dagen tevoren hadden de Duitschers er de Thermopielen gekend, tot Belgische afmetingen herleide Thermopielen. Het mannetje is de vader van onze dienstmeid. Hij houdt daar in Haelen eene herberg en is tevens graanhandelaar. Voor den slag al is hij gevlucht, maar is teruggekeerd als de eenzaamheid, de verwoeste verlatenheid den vrede als het ware tot eene noodzakelijkheid maakte. Men vecht niet tegen windmolens, vooral als ze zijn geslacht.... Het mannetje met het geschoren gelaat, dat eene mengeling van Noord-Brabantsch en plat-Duitsch praat, vertelt :

"Het is een koewachter, die is komen aankondigen, dat zij daar waren. Zij waren er al geweest, maar zij waren weer weggegaan. Dat waren er toen te paard. Er zijn er, die altijd weggelopen, als gij ze ziet. Dat zijn uhlanen. Maar er zijn er, die altijd maar vooruitrijden, en dat zijn de hoezaren. Maar nu was het voetvolk ook. De koewachter komt het zeggen. Wij vluchten allemaal naar de statie, maar de chef zegt, dat het te laat was, dat er geen trei-

nen meer waren. Dan zijn wij over het dorp langs de bosschen gegaan, naar Scherpenheuvel, naar Sichein. 't Donderde kanonkogels. Wij hebben den heelen nacht op onzen buik gelegen, in de bosschen. 's Anderendaags zijn wij in Diest aangekomen. Dan ben ik met twee soldaten van de onzen naar huis eens gaan zien. Meneer, zij hadden al het bier opgezopen. De straten lagen een meter hoog van lijken. De lijken van de paarden stonken geweldig. Ze waren al aan 't graven.... Ik had twee kruiken genever weggestopt in mijn ovenbuurt. Die hadden de Duitschers niet gevonden. En zij wisten ook niet, dat ik het nieuwe beddegoed had weggestopt. Zij hadden den grooten spiegel stukgeslagen en geschoten in den Kruislievenheer, op de plaats waar het bloed loopt. De jenever heb ik meêgegeven aan onze soldaten. Nu zijn wij in Brussel."

- Ik heb getracht de twee verhaaltjes letterlijk weer te geven. Ik weet niet wat gij erbij voelen zult. Zij zullen u zeker niet roeren, gelijk ze mij hebben gedaan, toen ik ze uit den mond van deze eenvoudigen ontving.

21 Augustus.

De intocht te Brussel is gisterennamiddag begonnen. Toen ik tegen een uur of tien in stad ben gekomen, luidde het : Burgemeester Max is de kant van Tervueren uit, om te onderhandelen. En men vindt, dat de onderhandeling wel heel lang duurt : men is benieuwd te zien, hoe de "Alboche" eruit ziet. De snoeverij der laatste dagen tegen al wat Duitsch is, schijnt al eenigszins geweken. Er ontstaat onder het volk eene nieuwe gevoelsstrooming. Men vraagt zich nog even af, hoe daar ineens een Duitsch leger te Brussel is, nadat gisteren nog officieel werd volgehouden.

den, dat niet de minste vrees daartoe bestaan moest. Nu dat het leger er is, ondergaat men een eerste gevoel van nieuwsgierigheid, die nog achterdochtig blijft. Maar het is niettemin de opgewondenheid van iets nieuws, dat in aantocht is.

Nochtans zijn ineens, als bij toverslag, alle Belgische en Fransche vlaggen, zijn alle patriotische cocardes verdwenen. Slechts enkele oud-gedienden, enkele hogere ambtenaars gevoelen zich aan de nationale kleuren verplicht. Het volk, dat vier-vijf dagen te voren allerlei gelegenheden heeft stukgeslagen onder voorwendsel, dat zij van germanisme verdacht konden zijn, beziet deze heeren met een haast kwaad oog.

Intusschen rukken de Duitschers binnen. In de stad-zelf zie ik ze niet. Maar tegen zeven uur 's avonds komen de eersten aan te Laeken, waar ik woon vlak bij het Koninklijk Paleis en een groote nieuw-gebouwde kazerne. Als eene windhoos kwam het gerucht op ons aangeblazen : "De Duitsch is daar !" Onmiddellijk alle vensters en blinden gesloten. Maar ieder aan de ramen der eerste verdieping, waar men ze voorbij zal zien gaan.

Zien ? Men hoort ze, lang voor men ze te zien krijgt. Het is als een schaaf, die over de hobbelige keien van den steenweg gaat, van uit de verte, aldoor nader, aldoor nader, waarvan men vooralsnog alleen het geluid hoort, het schuifelend, soms krissend, nooit anders dan zware, moede, slepende geluid. Tot daar ineens krast een bevel door het rasdalende licht, en voor ons defileert, in de kleur van de aarde en van de lucht, in eene onnoemelijke kleur, omdat zij zich oplost in heel dezen naderenden avond, eene Duitsche troep van een duizend man. Zij zijn,

hoort men wel, de eenigen niet in de buurt. Zij komen, zegt onze meid, uit de vier hoeken van de wereld. En men hoort ze inderdaad met hunne zware voeten opmarcheeren als het ware van allen kant, al de zijden langs van een heuvel, waarvan het hoogte- en middenpunt het Koninklijk Paleis van Laeken zou zijn. - Zij komen; zij naderen, zij gaan; zij zijn ineens verdwenen. Om acht uur 's avonds werd men niet meer gewaar, dat er vierduizend Duitschers in Laeken waren. Het was er rustig, maar doodsch als nooit. Toen ben ik nog naar stad geweest. Ik heb er de Duitschers gemerkt aan twee Duitsche officieren, die in mijn "quartier général" - het café, waar ik mijn collega's terugvind - Münchener zaten te drinken van Belgisch fabrikaat.

Toen ik daar vanochtend terug ben gekeerd, trokken de drie korpsen, die door Brussel heen het Zuiden van het land moeten bereiken. Zij zullen vannacht wat hebben mogen slapen; zij zien er frisch uit. Langs de buiten-boulevards rukken zij naar Koekelberg op. Aan hun hoofd rijdt een generaal, die glimlacht en groet als een goedmoedige Caesar. Eenige officieren, monocle in de oogkas, zien er minder vriendelijk uit. Eene vraagt mij nogal barsch een lucifer om zijne pijp aan te steken. Ik antwoord hem even barsch, geloof ik. En dan is hij ineens beloefd..... De grijze soldaatjes gaan, gaan, gaan, op hunne stoffig-bruine schoenen, in hun ruim-gesneden pak, onder den pinhelm, dien een grijs omhulsel dekt. De zak op hun rug schijnt wel wat zwaar te wegen, en hun kort, stevig geweer ook. Toch zingen zij, en dat is het eenige wat wel eenigszins pijnlijk aandoet. Wij hebben vooralsnog weinig te maken met de "Wacht am Rhein" en "Deutschland, Deutschland über alles"..... Als men in de verte hun

gezag naderen hoort, krijgt men een gevoel van gêne. "On dirait des flamingants" zegt naast mij eene dame, die waarschijnlijk niet van flaminganten houdt.

Zij, die er wél van houden, hebben niettemin eenzelfde indruk van wel wat goedkoope triumphantelijkheid...

Het eigenlijke volk, dat zich deftig en stil houdt, begint al te sympathiseeren. De oneindelijke optocht houdt nu en dan stil. Het is gelegenheid voor de Brusselaars om een praatje aan te knopen. Waar gaan zij heen ? Naar Parijs, klinkt het antwoord, als ware de vraag nu toch wel al te kinderachtig. Het Duitsch is te Brussel geene gewone omgangstaal. Toch begrijpt het ieder ineens volkomen; het gesprek gaat vlot; wat men niet zoo onmiddellijk snapt, leest men gemakkelijk op het gebronsde gelaat der mannen, die er eerder gedwee dan krijgshaftig uitzien, en er voor 't oogenblik niet aan denken, diepzinnige af-rismen te uiten....

Zij trekken aldoor, aldoor maar voorbij. Nu en dan wat kanonnen. Maar het zijn vooral de keukens, die de aandacht trekken : fornuizen op wielen, met eene rookende schouw. Op één dier wagens herken ik een jong Duitsch schilder, die ik vier jaar geleden te Brussel heb ontmoet. Hij knikt mij monter toe, terwijl hij in den ketel, die heel zijn keukengerei uitmaakt, blikjes erwten ledigt... Het is één uur in den middag. Zij gaan sedert vanochtend zes. Gisteren hebben zij van drie tot acht geloopt. Wij zijn blijkbaar nog ver van het einde ....

Om twee uur kom ik thuis : ik vind aan mijne tafel een Duitschen luitenant geïnstalleerd. In het tuintje ligt zijn oppasser te slapen. In de straat had ik al de inkwartiering gemerkt. De meid van den kapelaan, die mij

nooit had toegesproken, had mij verschrikt teeken gedaan, dat zij twee Duitschers te herbergen had. Bij den pastoor had ik een kapitein met vier officieren zien aankloppen. Zoowat overal zijn de eenvoudige soldaten, tot tien en twaalf in getal, bij de burgers gelegerd. Ik zelf geniet de eer, den luitenant onder mijn dak te krijgen, die de inkwartiering heeft bestuurd. En op mijn deur staat in groote witte letters geschreven : "Ein Leutnant, ein Mann."

Ik moet zeggen, dat hij erg meêvalt, mijn luitenant. Een flinke jongen, van pas een-en-twintig, twee meter hoog, met een jolig en goedaardig gezicht. Eene huisgenootte heeft hem een kop soep opgediend, die hij gulzig verorbert. Hij staat in bewondering voor de prachtige druiven, die hij daarna te eten krijgt : die kosten in zijn land stukken van menschen. Zijn land is Pommeren. Al de troepen, die thans door Brussel komen, zijn van dien kant uit. "Waarom hier geene Rijnduitschers gestuurd ?", vraag ik hem. "Ja, die hebben misschien betrekkingen gehad met België", zegt hij. En hij vervolgt : "Wij zijn heelemaal niet kwaad op jullie Belgen. Waarom hebt gij ons op eerste verzoek niet doorgelaten ? Het zou u zooveel moeite hebben gespaard, en mannen, en geld. Wij, we moesten door België. U begrijpt, anders kwamen wij in Frankrijk niet.... Nu hebben wij Luik genomen."

Ik kijk verbaasd op : "Luik houdt immers stand. Dat zei men gisteren nog !"

"Neen, neen", verzekert hij mij, niet zonder meêwarigheid. Sedert acht dagen is Luik ingenomen. Wij hebben de fortten laten springen. Daar heeft een Zeppelin zich meê belast.... Wij-zelf, wij komen over onze bruggen te

Lixhe. Onderweg zijn wij gedwongen geweest, Aerschot uit te branden. Men had er op ons geschoten, de priesters uit het college onder anderen. Ja, wij moesten ons toch verdedigen !.... Dan is er ook gevochten geworden voor Leuven. En nu zijn wij te Brussel."

En, als om mij een onwillekeurig antwoord te ontlokken, vraagt hij mij bruusk : "Waar is uw koning ?"

Ik antwoord : "Ik weet het niet, en wist ik het wel, ik zou het u nog niet zeggen."

Hij zegt : "selbstverständlich", en, eenigszins gegeneerd over zijne onbescheidenheid, vraagt hij aan de dames of hij haar het portret van zijne familieleden mag toonen. Het wordt echt gemoedelijk. Onze luitenant is bepaald een gentleman.....

Buiten zien wij door het open raam, de troepen die hun maal aan het verorberen zijn : erwtensoep met spek en aardappelen, met groote lepels geschept uit de ketels der leuke keukenwagens. Als zij klaar zijn gaan zij wat liggen. De luitenant zegt : "Neem het hun niet kwalijk, zij zullen wel wat moe zijn." Hij-zelf vertelt van zijn thuis, van het leven te Stettin. Als hij verneemt, dat eene der huisgenooten vandaag juist jarig is, verdwijnt hij, komt weldra van de logeerkamer terug met een dik pak chocolade, die hij verzoekt als een klein geschenk te willen aanvaarden.....

De dag verloopt. Tegen den avond hooren wij buiten de klagende klanken van eene mondharmonika. Soldaten hebben zich in eene ronde gezet rondom den virtuoos, die op zijn speeltuig heel het sentimenteele Duitschland uitzingt.....

Ik noodig mijn luitenant uit voor het avondmaal. Wêer

verdwijnt hij naar zijn kamer, en verschijnt aan tafel in gala-uniform met verlakte laarzen. Wij praten als vrienden. Ik heb het gevoel, dat deze schrandere, wakkere jongen een vriend zou kunnen worden,..... indien hij voorloopig niet een vijand was. Wij hebben voorloopig wel wat moeite, het ons voor te stellen. Vreemd avontuur toch, die oorlog.....

Een grappig tusschengevalletje : 's avonds moet de meid uit, op boodschappen. Maar zij durft niet goed, vanwege al die Duitsche soldaten. En dan geeft de luitenant haar zijn oppasser meê, met geladen geweer, "bayonette au canon"....

23 Augustus.

De doortocht duurt nu al drie dagen, zoo door Brussel als langs de voorsteden. Te Laeken trekken de wagens voorbij met de overzetbooten; te Brussel zijn het tallooze wagens met proviand. Men krijgt een wee gevoel, men wordt als zeeziek van aldoor maar hetzelfde te zien : het monotone, gedweeë en moede vooruitrukken van die honderden duizenden. Men vraagt zich af of het wel ooit ophouden gaat. Een dichter brengt mij verzen, waarin dat gevoel is uitgedrukt.

Ik schrijf ze hier over :

Europa ronkt en rilt alonder 't stompe stampen
der Duitsche voeten; en de oneind'ge Duitsche dreun,
van waar de dag ontwaakt in domp'ge zomerdampen
tot waar de dag zijgt in een avond zonder lampen,
klopt in mijne keel, kleunt door mijn hoofd zijn vasten
|deun.

Van uit den ochtendbrand en smoor-omwelmde vuren,
tot in den pekken nacht waar ver een einder brandt
van 't woud, daar boom aan boom en toorts aan toorts
|blijft duren
de slechting, slijpe' en slaan hun zolen, ure aan ure,
alover 't schrik-verdoofde en schroot-verbijsterd land.

Zij komen met de kleur der pril-bedeelde luchten;
zij wijken met de kleur waar vaal de nacht in gaat.
Daar is geen hoek van schittering aan hun gewaad.
En in hun grauweid slechts één donkre blank : als
|vruchten
in morge'- als avond-gaard hun bronzen zweet-gelaat.

Zij gaan in 't grijs, dat vroege lente aan laten winter,
dat kiemend leve' aan stervend leven paart, gehuld.
En gij en ziet ze niet, maar hoort 't verwoed geduld
dat daverd, 'lijk het draven daverd waar een twinter
bij naedren najaars-nacht de heele hei meê vult.
.....

N.R.C., 4 September 1914.

* *
*

Brussel, 23 Augustus.

Zij trekken voorbij, aldoor maar voorbij, over den
grond die rood is van 't geschaafde leder hunner koppige
schoenzolen. De manschappen zijn weg : nu komt het pro-
viand. Men ondergaat een zekeren weerzin voor dat leger,

hetwelk op den vijand aanrukt met een eindeloozen sleep wagens vol eetwaren, maar krijgt bij nadenken dan ook een zekeren eerbied voor de orde, de nauwkeurigheid, den practischen zin waar alles mee voorbereid is. - "Il ne manque pas un bouton de guêtre," zei de Fransche minister in 1870 - en hij vergiste zich. De Duitsche minister van 1914 wil zich niet vergissen : hij zorgt er vooral voor, dat de Duitsche soldaat te eten heeft.

Zij trekken voorbij. Ik en een vriend, een Fransch-Belgisch dichter, streng katholiek en mysticus, dineeren samen in een restaurant, waar zij, van alle horisonten naar alle horisonten, onder de opbonzende, de geweldige trilling der wegen, voorbij rijden en rotsen en ronken. Mijn vriend is onrustig. In zijn oogen is een vreemd vuur.

"Hebt gij er al aan gedacht ?" vraagt hij mij. "Zij zijn in Brussel binnengerukt Donderdagnamiddag. Op datzelfde oogenblik lag paus Pius de tiende te zieltoogen, de paus die bij Nostradamus heet "ignis ardens", "het brandende vuur". Hij sterft in den nacht van Vrijdag, den dag der totale zonsverduistering, waarvan ik nog de kilte in mijn rug gevoel. Stel u dat alles toch goed voor: zonsverduistering; de paus ignis ardens, de paus dus der algeheele verwoesting, dood; en de Duitsche bezetting van Brussel, alles binnen de vier en twintig uren...."

Ik tracht hem te kalmeeren. Generaal Sixt von Arnim heeft immers verklaard dat de Duitschers Brussel slechts willen doortrekken. Hij antwoordt mij dat in eene proclamatie van burgemeester Max wel degelijk spraak is van bezetting. En hij gaat voort, terwijl hij krampachtig zijn hoofd tusschen zijne vuisten klemmt :

"Hoe is het mogelijk, dat iemand als Goethe, bijvoor-

beeld, zijne kalmste, zijne sereenste meesterstukken geschreven heeft, terwijl de groote Fransche revolutie en hare gevolgen, terwijl de eerste legers van Napoleon door Europa daverden ? Hoe is het mogelijk dat hij de integraliteit van zijne persoonlijkheid ongeschonden, neen, onaangeroerd kon behouden, in oogenblikken dat de wereld in dezelfde omstandigheden als thans, en met minder bedaardheid, geteisterd werd ? Ik zelf, ik vind me zelf niet meer terug. Nu eens ben ik een microkosmos, waar ik al het gebeurende in een uiterst verkleind, maar uiterst scherp, als een schrikwekkend speelgoed samengetrokken zie. Daarna schiet ik over het gebeurende uit, alsof tallooze voelarmen uit mijn menschelijk gevoel zouden worden geboren, en 't kwade konden terughouden, en 't goede konden vooruit doen rukken, al naar ik het in mijne verbijs-tering goed of kwaad gevoelen zou....."

Wij drinken onze koffie uit, en wandelen door de stad. De avond daalt. Het is een stil-gouden avond, vol gedempte glanzen. De koffiehuisen zijn vol volk, dat, van den schrik bekomen, niettegenstaande den schrik voor morgen, de hoop niet opgeeft van de verlossing. Algemeen denkt men dat over een paar dagen geen enkele Duitscher zich nog te Brussel bevinden zal....

Met mijn vriend, den mystieken dichter, wandel ik naar de Groote Markt. Niemand heeft er echter nog toegang toe. Door de smalle straatjes ziet men, als door verrekijsers, het stadhuis bevlagd met de Duitsche kleuren, drie oneindig lange reepen, zwarte, witte en roode stof, aaneenge-naaid. De markt ziet er uit als de legering van een bende Zigeuners, voor zoover men zien kan. Rondom grijs bestofte huifkarren. Middenin de keukenwagen. Want het Duitsche

leger kookt altijd en overal. En dan, tusschen de gebundelde geweren in, groepjes gehurkte soldaten. Er gaat een blij gegons op uit hen. Daaroverheen, 't oranje licht van den weemoedig-rustigen zomer-avond.

24 Augustus.

Ik begin te begrijpen, hoe het komt dat Goethe met het grootste gemak der wereld olympisch-rustig werken kon, terwijl jaren aan jaren de oorlogsadem over Europa woei.....

Het is heel vroeg in den ochtend. Ik word wakker op het gewone uur : het uur van de eerste post. Maar ineens het wrange besef : vandaag weêr niets, nu de vierde dag al. Sedert vier dagen geen treinen meer. De telegraaf langs alle kanten afgesneden. Geen brievenuitdeelingen meer, tenzij van brieven, die uit Brussel verzonden, voor Brussel bestemd zijn, - maatregel waar Laeken buitengesloten blijft. Ik zie mij sedert vier dagen van de wereld afgezonderd en, waren het de oneindelijke wagens niet, die aldoor maar voorbijtrekken, ik zou het gevoel hebben van een Robinson Crusoë, die zich lengerhand zal te behelpen hebben met de middelen, die de natuur hem gegeven heeft, en zich dan ook, met de gewone veerkracht, zal aanpassen op de omstandigheden en er weldra genoeg meê nemen zal. Zulke afzondering leidt natuurlijk tot zelfbespiegeling. Anderhalve eeuw geleden was de post even schaarsch als thans, en het verkeer even moeilijk. Men was trouwens den oorlog gewoon. Te Weimar werd men er weinig van gewaar : Goethe kon in alle gerustheid Iphigenia schrijven....

Ik zelf leef, alsof ik ineens in een heel diepen put

zou zijn gevallen. Mijne vingers, gewoon aan het vlugge en stipte opstellen van telegrammen, hebben niets meer te doen. Mijne reumatiekbeenen, waarin de moeheid nog weegt van drie weken aanhoudend draven, liggen lui op de sofa. Ik ben gedoemd tot werkloosheid, en ik zou mij weldra die opgelegde rust laten welgevalen, was het niet dat daar ineens, heel dicht bij mijne woning, voor het eerst het kanon is losgeknald.

Wij hooren voor het eerst het kanon, bij geregelde, ik ging zeggen bij bezadigde tusschenpoozen, maar vlak bij, heel zeker niet verder dan Strombeek, in het Noord-Westen. De gewaarwording is eerst vreemd, daarna, plots, beangstigend : indien de Duitschers moesten teruggeslagen worden, op vlucht sloegen naar Brussel, dan zou het ons zeker vergaan, als te Hasselt, als te Aerschot : wij zouden de gruwelen van bij zien, wij zouden....

Maar het vuur houdt op. Da angst wijkt, laat echter eene vreemde beklemdheid na ! 't Is of al de pijpen, al de aderen, al de vaten van het lichaam verhard en toegenepen worden.

Daar rijden arme boerenwagens voorbij op den sukkel van een sjofel paardje. Het zijn de eerste vluchtelingen die wij te zien krijgen : heele gezinnen tusschen wat beddegoed : in 't midden, op den roodfluweelen pronkzetel, de grootmoeder of de grootvader. In een hondekar ligt een kranke vrouw. Bekommerd loopt de vader langs het triestige gespan. Moderne vlucht naar Egypte. Wij ondervragen. Zij komen van Strombeek; de Duitschers hebben gezegd dat zij moesten vluchten, want dat hun huis weg moest, om den Belg te kunnen zien aankomen. Waarheen zij nu gingen ? Ja, dat wisten ze natuurlijk niet....

In het koninklijk paleis van Laeken heeft onze bezetting een arsenaal ingericht. Men hoort er de hamers kleunen als in een blijde smidse. In den namiddag ziet men een meisje door de woedende bevolking bij de haren voorbije sleuren. Zij kwam, heet het, uit het paleis.....

Het wordt avond, de zoetste der zomeravonden. De reeds gelende populieren dragen de dalende zon, terwijl lager het loover der eschdoornen heftiger groen kleurt. Ineens van uit de richting van het Koninklijk park, gaat weêr de grond dreunen onder den Duitschen stap en hooren wij een "Wacht am Rhein" aangalmen. Weldra trekt, met de logge zekerheid van Romeinsche legioenen, het regiment voorbij, dat in onze voorstad gecaserneerd lag. Tien minuten later zijn wij geheel van soldaten bevrijd. Twee uur nadien mogen wij slapen gaan, met een gevoel van blijde, maar nog steeds verwonderde, en eenigszins ongeloovige veiligheid.

26 Augustus.

Twee dagen van volslagen, van ongelooflijke rust. Wij zitten in de kalmte als in een zoel bad. Alles, de huizen, de boomen, de menschen heeft weêr zijn gewoon uitzicht aangenomen. Alleen hangt de vraag in de lucht : zou het nu waarlijk voor ons, te Laeken, zijn afgeloopen ? Ik merk hoe gauw het volk van pessimisme tot optimisme overslaat, hoe vlug zelfs hoop tot zekerheid wordt.

Wel dondert nog steeds, op eene lengte die van Strombeek over Grimbergen, naar Vilvoorden loopt, het kanon. Maar 't gebulder gaat verwijderend, naar het Oosten toe. En dan, men is er al meê vertrouwd geworden. Niets waar men blijkbaar rasser aan went dan aan kanonslagen....

Op straat gaat het gebabbel zijn gang. Als in feest-

stemming vormen zich groepjes. Men meent te weten dat het er te Vilvoorden leelijk toegaat. Men wisselt eenige meewarige gemeenplaatsen over het treurig lot der eventueele gekwetsten. Een goede ziel wil in hare medelijdende gevoelens de Duitschers van onze eigene verwonden niet scheiden. Intusschen ondergaat men de oppervlakkigheid van al deze mooie sentimenten als eene naïeve schijnheiligheid, haast eene vrome onverschilligheid. Het diepere, het allicht eenig echte gevoel is dat der eigene securiteit. Men haalt weer vrij adem, voorloopig althans. En de meesten blijven dan ook thuis, wagen het niet, naar Brussel te gaan, waar het misschien minder rustig, minder vredig is.

Ik waag het wel, loop door de stad die vol Duitsche soldaten is. Zij zien er nog al aanmatigend uit. Op hun teen zou men nu juist niet moeten gaan trappen. De menigte, die rond Stationgebouw en Beurs, evenals in de koffiehuisen veel minder talrijk dan gewoonlijk is, vermijdt ze, laat hun het trottoir over. De galm, de zang der stad is anders geworden. Om te beginnen mist men de gillende krantenventers. Nationale cocardes worden niet meer verkocht : nog een klank die verdwenen is. Alleen de fruitverkoopers die prachtige vruchten tegen ongelooflijk lage prijzen aan den man brengen. De Duitschers maken er ruim gebruik van : menig Oberst, die hier over straat druiven te plukken loopt, zou er in de eigen garnizoenstad zijne soldaten om straffen....

Ik loop een ministerie binnen, om nieuws. Het nieuws is heel schaarsch. Men weet alleen te vertellen van de vorige dagen. Vrijdag laatst, toen de Duitschers één dag in Brussel waren, hadden zij het gebouw bezet en de ambte-

naars belet buiten te komen. Sommigen had men gevangen gehouden tot half-drie 's middags. De vrouw van den minister had hun macaroni klaar gemaakt....

Gisteren avond, korte opschudding : men ziet, in het Oosten, vuur aan den horizon. Roode weêrglanzen kleuren bij scheuten den zwarten hemel, de richting van Vilvoorden uit waar vanochtend het kanon heeft gedonderd. Geen twijfel : het lieflijke stedeken aan de poorten der hoofdstad staat in brand.

Vanmiddag andere paniek, midden in de stad ditmaal. Rond zes uur is, van aan het Zuider- tot aan het Noorderstation, iedereen aan 't loopen gegaan. Als een windhoos heb ik de zwarte massa aan de Beurs op mij af zien komen. Dan heb ik onwillekeurig meegeloopen. Aan 't Noord heeft men daar het rennen gestaakt, ineens. Misschien had men geen adem meer. Men heeft aan elkander gevraagd, waarom men nu eigenlijk geloopt had. Niemand wist het te zeggen. Naderhand bleek burgemeester Max de schuldige te zijn; met vier agenten reed hij in een rijtuig van café tot café, om de gebruikers tot kalmte te manen. De wandelaars, die niets hadden gehoord, hadden van den maatregel tot het behoud der rust afgeleid, dat een of ander onheil dreigde. En zij hadden op den vlucht geslagen... Om acht uur waren alle koffiehuzen gesloten

27 Augustus.

"Het Schrikbewind", zegt naast mij een oud heertje met eerbiedwaardige bakkebaarden, en schudt bedenkelijk het hoofd met den blinkenden hoogen hoed. Wij staan op den hoek van de Koninklijke straat in een groepje de witte officieele afkondigingen te lezen, die talrijker en tal-

rijker worden. Het gaat om berichten over uitdeeling van voedsel aan behoeftigen, over vergoeding aan de gezinnen der miliciens, over het inrichten van een bureau van weldadigheid, dat de uithongering van Brussel voorkomen wil. Ik hoor uit zeer goede bron dat de geleerde philanthroop Solvay daar reeds een millioen voor geschonken heeft en er desnoods nog wel een tweede millioen voor over hebben zal. Trouwens duizenden en duizenden franken vloeien in de kas, ook uit geringe beurzen... Een ander affiche is de drietalige "Kriegeszeitung", die de militaire gouverneur van Brussel, generaal von Lüttwitz, ten tweeden male uitplakken laat : inneming van Namen, groot succes voor het Duitsche leger tegen de Russische horden, en triomphantelijke marsch van het leger des kroonprinsen langs Neufchateau en binnen de uiterste oostergrens van Frankrijk. - Het bericht wordt zonder groote sympathie gelezen, wat nogal te verklaren is.

Trouwens, aller aandacht gaat hoofdzakelijk naar een nieuwe mededeeling van Burgemeester Max : een draad van de Duitsche telegraaf is in den nacht doorgesneden. Tot straf van de bevolking heeft de militaire gouverneur onmiddellijk het gebruik van de telefoon verboden en onmogelijk gemaakt. Bij het eerste nieuwe vergrijp tegen de Duitsche macht zal de stadswijk worden gebombardeerd waar het zich heeft voorgedaan. En de burgemeester smeekt de bevolking, toch de vernieling der stad te beletten...

Iemand, die het goed schijnt te weten, zegt mij, dat die beschieting geen dreigement in het ijle is : de militaire gouverneur moet daar uit Berlijn formeele machtiging, en meer zelfs, toe ontvangen hebben....

De Duitschers hebben het stadhuis verlaten. Zij be-

trekken thans het Parlementsgebouw en de ministeries. De gouverneur heeft zijn hoofdkwartier in het ministerie van buitenlandsche zaken. Heel de wijk ligt in eene atmosfeer van angst en verschrikking.

Ik keer naar stad terug, naar het noorden toe. Daar zie ik het stationplein geheel leêg. Voor den ingang van het station zijn twee mitrailleuses geplaatst, den vuurmond naar de stad toe. Ik smaak de nogal vreemde gewaarwording, een apéritief te drinken, met zoo'n ding vlak op mij gericht... Langs de huizen, loop ik nu den linker zijkant van het station voorbij. Het zit vol Duitsche soldaten. Hier en daar hebben zij eene vensterruit uitgeslagen, langs waar zij met een koord, en onder danige pret, de flesschen bier binnenhalen die eene herbergmeid er aan vastknoopt. Even verder word ik verrast door den gil van eene locomotief : voor 't eerst sedert een gansche week. Ik spoed mij tot op een plaats, waar ik den trein kan zien voorbijrijden. Het is een eindelooze rij wagens, getrokken door twee groote, logge machines met Duitsche vlaggetjes, die, via Luik, uit Duitschland versche troepen aanvoeren naar het Zuiden van het land. Ditmaal valt aan de inneming van Luik niet langer te twijfelen.

29 Augustus.

Het kanon, het kanon, nu dichter, dan verder. Het lijdt geen twijfel : de Duitschers willen naar Antwerpen. Onze troepen bieden weêrstand, maar blijkbaar te vergeefs. De vijand ondergaat zeker groote verliezen; rukt echter ondanks alles aldoor maar vooruit....

Mijne woonplaats is onder den indruk gekomen van den angst die, een klein half uurtje verder, te Brussel,

heerscht. Het is de kalmte niet meer, het is nog alleen de schijn ervan, eene gespannen stilte vol vrees.

Sedert drie dagen hadden wij geene soldaten meer gezien nochtans. Enkel eenige Duitsche ambulance-wagens waren met lomp ijzer gerucht voorbijgestommeld. Maar tegen vier uur 's middags hoorden wij vanuit de stad nijldige trommen en het zoete liedje dat verre pijpers blazen. En daarop weêr : de onvergetelijke, de beangstigende Duitsche dreun der zware, slepende voeten. Een nieuw regiment rukt binnen, naar de kazerne op. Ze zijn nauwelijks binnen of hun commandant laat weten, dat het verboden is, aan de soldaten bier of gedistilleerd te verkoopen. Zij hebben gevochten, heet het, en zijn opgewonden. Pijnlijke ontsteltenis over heel den wijk....

Heden blijkt het, dat zij eigenlijk toch wel goede drommels zijn. Ik heb er een in tranen zien losbarsten bij het zicht van een klein kind : net het zijne, zegt hij aan de moeder, en zij, de moeder, leek ook wel op zijne jonge vrouw. Hij is moeten optrekken zonder ze teruggezien te hebben...

's Namiddags rukt plots een nieuwe "Wacht am Rhein" aan, triumphtelijker dan ooit. Weer maar nieuwe troepen, denkt men. Ditmaal echter - het is afschuwelijk ! - als escorte van zeventhonderd Fransche infanteristen, in de omstreken van Doornik krijgsgevangen genomen. Vooraan, in eene automobiel, twee Duitsche hoogere officieren, een Fransch luitenant-kolonel, die blijkbaar zijn best doet om zich goed te houden, en een oude priester met fijnbesneden gelaat, die een groen biesje om zijn hoed heeft : ik herken den bisschop van Doornik, als gijzelaar medegenomen. Daarop de zingende Duitschers, waarna de moede,

mankende Fransche troepen, gevolgd door enkele huzaren van den dood, het lievelingskorps van den keizer, die, twee jaar geleden, hun uniform had gekozen om te Brussel zijne blijde intrede te doen, toen hij koning Albert bezoeken kwam en eeuwige vriendschap beloofde....

Allerlei geruchten zijn in omloop : een Zeppelin zou 's nachts in Antwerpen bommen hebben geworpen. Dientengevolge zou onze koningin met de prinsjes naar Engeland zijn gevlucht. Anderdeels zou in een twist de Duitsche kroonprins gedood zijn geworden. De keizerin zou de wijk hebben genomen naar Zwitserland... Wat te gelooven ?

N.R.C., 10 September 1914.

* *

*

Brussel, 30 Augustus.

Van de gruwelen die verteld worden, zult gij hier niet veel lezen. Behalve dat de tragiek van den toestand toch wel op hooger-geestelijk vlak is te vinden, zijn onze zenuwen te zeer geschokt door de telkens nieuwe en de steeds herhaalde verhaaltjes, dan dat men er rustig een meer of min passende vorm aan geven zou. Wij zijn, in dit oogenblik, als gistend brooddeeg : het beweegt te zeer in zichzelf, vanwege den deesem, die het als een eigen leven aan het zwellen en kenen en invallen brengt, om maar te probeeren er een vasten vorm, gewezen en opgelegd door de uiterlijke omstandigheden, aan te geven of in te prenten. De jagende of drukkende rhythmus van deze dagen kan ons bloed en onze gehoorzame hersenen dwingen tot lyrische

uiting : de epiek ervan zal echter niet worden uitgedrukt dan na bezinking, dan in de rustige beheersching, die het, zij het dan ook van leven zwellend,verhaal eischt.

Geen geschiedenisjes dan ook van klaarblijkende, hoe dan ook onbegrijpelijke oorlogswuede. Al ontbreekt het mij niet aan documenten uit Casteau en Nimy, voor Bergen; uit Charleroi; uit Aerschot. Te Dinant kwamen de mischien allerschoonste werken van Wiertz, en eene zeer belangrijke briefwisseling, die op hem betrekking heeft, in de algemeene uitbranding der hoofdstraat om.

Geen verhaal dus van gruweldaden. En toch kan ik niet zwijgen over wat een landgenoot van u, een geestelijk-hoogstaand mensch, dr. L.H.G., uit Dordrecht, mij heden vertellen komt... (Hier laten wij een gedeelte van den brief van onze correspondent vervallen, aangezien onze lezers van het verhaal van Dr. G. zelf in ons blad kunnen kennisnemen. - Red.)

31 Augustus.

Men vertelt mij heden dat te Charleroi, waar de mijnwerkers naast de troepen hebben gevochten met al wat hun onder de hand kwam, een volksvertegenwoordiger gefusilleerd werd. Een andere, de welbekende socialist Jules Destrée, zou krankzinnig geworden zijn. Ik deel weêr alleen de mij vertelde feiten meê, zonder ze overigens te bevestigen....

Het is hier de dag der binnenrukkende, der gevluchte Leuvenaars. Een professor in de rechten, de eigenlijke oprichter, de ziel der Belgische boerenbonden, en die sedert jaren verlamd is door ataxie, heeft Brussel bereikt in eene hondenkar. Een andere is te voet moeten vluchten

met zijne elf kinderen, waarvan het oudste elf jaar oud is. Een andere nog, bekend gynaecoloog, had er gelukkig maar vijf meê te sleuren : hij komt Brussel binnen, have-loos als een bedelaar, en gaat zich onmiddellijk een paar boordjes koopen in celluloid, voor de zuinigheid zegt hij. Vroeger had hij driemaal per week een spreekdag te Brussel, waar hij telkens heenkwam met zijne automobiel. Een civiel-ingenieur, opvolger van minister Helleputte in den leerstoel van burgerlijke bouwkunde, heeft met zijne jonge vrouw de reis gedeeltelijk kunnen doen in eene kar, waar zich eene andere vrouw bevond, die enkele uren te voren bevallen was; men heeft onderweg haar kindje gelaafd met champagne....

Intusschen bestaan in Brussel wel eenige redenen tot tevredenheid. Zoo bereikt mij heden de eerste post sedert 20 dezer. Hij bestaat uit het nummer van 16 Augustus van "De Groene", te Brussel binnengekomen voor het treinverkeer werd onderbroken. Ik heb dien "Groene" verslonden, alsof hij mij nieuws bracht uit de lang-betrachte maan....

Andere geruststelling : sedert een paar dagen mag in geen enkel koffiehuis van Brussel nog alcohol worden verkocht. Echter wél in de voorsteden, in enkele althans. Zoo kan men te Laeken bijvoorbeeld tot 's middags vijf uur een lekkeren borrel bekomen. En aldus is iedereen bevredigd; zij die voor onlusten vreezen tengevolge van drankmisbruik, vinden hunne gading te Brussel-zelf. En dezen, die flauwhartigheid vreezen, zonder daarom roekeloosheid te zoeken, weten dat zij zich tot bij het inval-len van den avond versterken kunnen te Laeken, waar men rekent op de burgerdeugden van de ingezetenen : toch ook een middel om baldadigheid tegen te gaan.

Eigenlijk is het natuurlijk krankzinnig, zoo'n dubbele maatregel. Maar het onvermijdelijk gevolg van het administratief complex, waar Brussel niet dan een klein deel van is, in sommige gevallen overgeleverd aan de eigenzinnige en domme willekeur van de autonomie der voorstellen....

Laat ons, terwijl wij te Laeken zijn, gaan kijken naar de Duitsche treinen, die niet ophouden voorbij te rijden, zij het dan heel traag, met mannen, proviand, en kanonnen. De bruine buitenwanden hebben de soldaten met suggestieve krijtteekeningen en lapidaire opschriften versierd. De grafische voorstellingen vertoonen Zeppelins en geblindeerde motorwagens van een zeer bijzonder model, dat men, uit Duitsch oogpunt, voor het oogenblik misschien maar niet vertoonen moest; verder hebben de Duitsche soldaten er hun ideaal der Fransche vrouwelijke schoonheid in uitgedrukt tot bij gewaagde bijzonderheden. De epigraphist leert er verder de gezindheid van den Duitschen milicien in kennen : de liefde voor den Kaiser bepaalt zich niet tot het gesproken, het vindt uiting in het gecalligrafeerde woord; de zucht naar een bezoek aan Parijs evenzeer als aan Oostende wordt hier en daar met klem uitgesproken. De mannen blijven intusschen rustig in hunne wagens. Men merkt op dat zij niet heel jong meer zijn, vermoedelijk reeds tot de reserve behooren....

De soldaten, die in onze Laekensche kazerne lagen, zijn vanavond weêr vertrokken, met hunne gewone bedaard-zware onverschilligheid.

1 September.

Onze gezichtskring wordt enger en enger, onze persoonlijkheid geringer en geringer. Wij leven nog alleen van,

met, voor de stad. De oorlog en het gebrek aan volkomen-betrouwbaar nieuws hebben ons saamenhorigheid geleerd, de saamenhorigheid van menschen die opgesloten zouden zijn binnen hooge, steile muren.

Al komt de post nu geregeld éénmaal daags. Het zijn echter niets dan brieven uit de stad-zelf. Toevallig is er een onder uit Engeland. Een familielid, die geregeld den overtocht doet van Liverpool naar New-York, schrijft mij op 14 Augustus, dat hun boot, toebehoorende aan eene Engelsche compagnie, door een Duitsche boot beschoten was geworden, en er gelukkig zonder veel schade van afgekomen is.

En wij krijgen nu ook dagbladen. 't Is te zeggen dat mannetjes te voet de reis naar Gent doen, waar de meeste kranten van Brussel sedert den oorlog verschijnen. Vandaar brengen zij enkele nummers meê, die zij vijf en zeventig centimes en één frank verkoopen. Het schijnt tamelijk makkelijk te zijn, Gent te bereiken, ook zonder paspoort.

Een paspoort wordt trouwens aan Belgen niet meer afgeleverd. De Duitsche overheid verzekert dat er misbruik van gemaakt is geworden. Sommige personen, ermeê gewapend, waren erin geslaagd, de Duitsche voorposten te naderen, en hadden er foto's van genomen.

De paspoorten zijn trouwens zoo goed als onnoodig. Wij hebben tegenwoordig en sedert vanochtend een Duitsch kommandant der stad, Majoor Bayer, die naast burgemeester Max fungeert. En die heeft nu vandaag laten aanplakken dat iedere voetganger vrij in en uit de stad kon, behalve op de wegen die naar Oostende en Antwerpen leiden. Slechts voertuigen moeten een bijzonderen pas hebben, dien zij op het stadhuis krijgen kunnen. Ik kan eraan toevoegen

dat de uitdrukking "wegen naar Oostende en Antwerpen" zeer ruim wordt opgevat. Zoodat wij over de Duitschers niet te klagen hebben : zij toonen zich inschikkelijk. Het komt mij zelfs voor dat zij veel van hunne stugheid verloren hebben. De officieren hebben zich steeds zeer beleefd getoond. Nu schijnen de onderofficieren het ook te willen worden....

Weêr het kanon, ditmaal in de richting van Assche. Tegen den avond brengt men ons het bericht, dat de Duitschers voor Dendermonde door het doorsteken van een dijk zouden teruggedreven zijn geworden. Een gedeelte van onze bezetting komt in den donker terug, doodmoe, maar zingend.

2 September.

De eerste melkboer! Sedert tien dagen de eerste melk!... Want dit is onze eerste, vooralsnog de eenige, ontbering geweest : melk. En zoowaar, wij waren er gewoon aan geworden.... Nog slechts één dag heeft het ons aan vleesch ontbroken : de Duitschers hadden te Laeken zoo goed als alles opgekocht. 's Anderendaags echter leverde de markt ons nieuw vee. De Duitschers zorgen trouwens zelf voor beesten, die zij door den slager lieten uitkappen. Het vleesch is anders wel duurder geworden. De boter ook. Daar zijn echter de aardappelen, en in overvloed. De oogst ervan is zoowat overal aan den gang, en belooft eene goede opbrengst. Ook aan meel zal er in maanden geen gebrek zijn, en dus ook niet aan brood. Deze week is ons het onaangename overkomen, dat de bakkers geen gist hadden. Twee dagen hebben wij brood gegeten, dat zwaar als lood was. En ten langen leste zouden wij ons ook daar aan gewend hebben.... Zij, die vreesden dat Brussel wel kon uithongeren

en het oproer dan van lieverlede uitbreken zou, zijn wel wat voorbarig geweest in hunne profetieën. Hongersnood is vooralsnog allesbehalve te vreezen....

Het is vandaag de verjaring van Sedan. Misschien uit kieschheid schijnen de Duitschers daar niet veel belang aan te hechten. Ons, Belgen, laat het trouwens eveneens onverschillig. Voor mij persoonlijk laat deze dag vooral deze ééne herinnering : toen ik vanochtend opstond en het raam opendeed, heb ik de eerste rilling van het najaar in de lucht gevoeld. Het heeft mij voor heel den dag weemoedig gemaakt. De laatste dagen waren heerlijke zomerdagen, en ik heb er nauwelijks iets van gemerkt, en niets van genoten. Nu is het de eerste herfsttrilling : ik merk ze wel, en lijd er onder....

3 September.

Een verhaaltje : kleine burgertjes, die een paar huizen verder stilletjes rentenierden, hadden één enkelen zoon. De oorlog breekt los : hij laat zich, buiten weten zijner ouders om, opschrijven als vrijwilliger. De ouders smeeken hem, te blijven; niets echter aan te doen. Toen neemt de vader een besluit : hij zal zijn zoon niet alleen laten gaan; hij wil mee. Het Roode Kruis vraagt brancadiers; hij neemt als dusdanig dienst. Vader en zoon worden naar het front gestuurd. In het gevecht krijgt de zoon een kogel in het voorhoofd. Hij sterft in de armen van zijn vader, die er in slaagt, eene kist te vinden. Zelf begraaft hij hem. Vandaag is hij teruggekomen bij zijne vrouw, met het treurige nieuws en om haar te troosten.....

Men verneemt vandaag allerlei nieuws : weer zou een Zeppelin Antwerpen hebben gebombardeerd, en de regeering

zou minister Carton de Wiart met de ministers van state Hijmans, Vandervelde en De Saedeleer naar de Vereenigde Staten hebben gestuurd om hiertegen te protesteeren en moreele hulp in te roepen. Anderdeels zouden Engelschen langs onze uiterste Westergrens zijn binnengekomen. Zij moeten Duitsche troepen voor Ieperen hebben ontmoet en verslagen....

Nieuws van anderen aard : wij bezitten, behalve den militairen gouverneur en de Brusselsche Kommendatur, thans ook een "General-gouvernement für Belgien." Het heeft het Astoria-hotel betrokken in de Koninklijke straat. In al de ministeries zijn de Duitschers druk in de weer : daar gebeurt ongetwijfeld iets van belang.

Op het vierkante plein achter het Parlement aan, hebben de soldaten eene verschansing van zakken aardappelen opgeworpen. Daarachter hebben zij eene gemakkelijke keuken ingericht. De schouwen van hunne fornuizen vonken. De koks, aan lange tafels, maken groenten klaar. Ik merk met genoeg, dat de manschappen, die in den Senaat huishouden, vanmiddag rabarber te eten krijgen. Moge het hun wel bekomen !....

Behalve onze briefjes van vijf frank, hebben wij er nu ook van twee en één frank. Zij zijn maar een vierde zoo groot als de Hollandsche guldenbriefjes, maar zien er toch haast even mooi uit.

4 September.

Een nieuwe Duitsche proclamatie, en eene opzienbarende : Veldmarschalk von der Golz, de nieuwe gouverneur-generaal van België, welbekend als herinrichter van het Turksche leger, maakt de bevolking bekend met zijne benoe-

ming en meldt, dat naast hem de Hofrath von Sandt de civiele regeering zal uitoefenen. Het minste vergrijp aan den minsten Duitschen soldaat zal ten strengste gestraft worden. De gouverneur-generaal getuigt echter van zijne vredelievende gevoelens ten opzichte van het Belgische volk. Hij wenscht orde en kalmte te zien heerschen en zal zijn best doen om ze te handhaven. Dat ieder weer aan het werk ga; laat België tot ieders heil zijn normaal leven hernemen. Den ambtenaars eindelijk wordt eveneens verzocht, weer den arbeid op te nemen, tot goede regeling der zaken.

Die proclamatie, die ook in een Nederlandschen, zeer gebrekkigen tekst is aangeplakt, maakt een indruk van bezadigdheid en inschikkelijkheid, die treft. De bevolking leest ze met kalmte. Velen keuren ze goed. Alleen de ambtenaars der ministeries weten niet goed wat te doen. Zij hebben immers trouw aan de wetten en aan de grondwet van België gezworen. Kunnen zij nu, zonder meenedig te zijn, gevolg geven aan de uitnoodiging van den gouverneur ? - Zij gaan om raad bij een wereldberoemd jurist, die onmiddellijk antwoordt : "Ik ben van meening, dat gij het werk niet alleen moogt, maar moet hervatten. De Belgische ambten dienen door Belgische ambtenaars vervuld...." Morgen zal ieder dan ook vermoedelijk op post zijn....

De gouverneur-generaal betreft het ministerie van kunsten en wetenschappen; de civiele gouverneur het gebouw van den oorlog.

Intusschen hooren wij, met meer verwoedheid dan ooit, het kanon in de richting van Aalst en in die van Mechelen. Heel laat in den avond rukken aldoor maar troepen aan....

5 September.

De dag der ambulances.

De groote, grijze motorwagens rijden talloos voorbij. De eene zeer traag : daar moeten de gevaarlijk-gekwetsten in liggen. De andere vlugger, met de licht-gewonden. Eén is geëscorteerd door uhlanen : men zegt dat hij prins Adalbert, derden zoon des keizers, vervoert. Ik herinner mij, dat prins Adalbert officier is in de marine. Wat zou hij dan in open veld komen doen ? Ik heb echter marine-soldaten door Brussel zien loopen....

De ernstige lieden beginnen zich ongeloovig te toonen tegenover de nieuwtjes, die de ronde doen. Is het zoo maar zonder meer aan te nemen, dat gisteren voor Mechelen twaalfduizend Duitschers zouden gevallen zijn ? Dat er iets ernstigs moet hebben plaats gehad, valt echter niet te betwijfelen : dat bewijst de drukte rond de hospitalen.

Algemeen vindt men vreemd, dat nu sedert eene gansche week al geen enkel nieuw bericht van het oorlogsveld werd aangeplakt. Vroeger hadden wij dergelijke "Kriegeszeitung" om de twee dagen. Sedert 29 Augustus echter niets meer. Mag men er het gevolg uit trekken, dat de afgekondigde overwinningen der Franschen te Valencijn, te Arras en te Maubeuge waar zijn ? Dat de Russen op Duitsch gebied vooruitrukken en op Berlijn marcheeren ? Wij leven in de onwetendheid, en de Duitsche regeering doet niets om er ons uit te helpen.

En zoo weten wij ook niet of het waar is, dat het hoofd van den Belgische staf, generaal Selliers de Moranville, die de hulp der Franschen zou hebben geweigerd, evenals generaal Michel, die de forten van Namen zou hebben overgeleverd, wegens hoogverraad zou zijn gefusilleerd. Wij

weten zelfs niet of het waar is, dat burgemeester Max tot vice-consul der Vereenigde Staten zou zijn benoemd, om hem eene immuniteit te bezorgen, die mij al heel problematiek voorkomt....

Intusschen is het stadhuis van Brussel in twee verdeeld : links de Duitschers, rechts de Belgen. Er hangt echter geen Duitse vlag uit, slechts eene Belgische, en dan de eigene Brusselsche kleuren.

Brussel is heel kalm geworden. Dat talrijke vrouwen en kinderen van te Brussel in garnizoen liggende officieren alhier zijn toegekomen en zich hebben gevestigd, werkt geruststellend. De vrees voor bombardement is zoo goed als geweken. Trouwens, al de jonge troepen zijn naar het veld gezonden. Onze bezetting bestaat uit gezette, bezadigde Landwehr, die het nu wel niet prettig schijnt te vinden, alle zaken te hebben moeten stil leggen, om naar Brussel voor onbepaalden tijd te komen villegiatureeren, maar daarom nog niet bereid schijnt te zijn, er zich op de Brusselaars over te willen wreken.

Laatste geruststelling : de twee vervaarlijke mitrail-leuses voor het Noorderstation zijn weggenomen : weêr kan men zonder levensgevaar in de café's zijn apéritif gaan drinken, iets waar de Brusselaars ook graag gebruik van maken....

N.R.C., 11 September 1914.

*   *
*

Brussel, 6 September.

Kalmte. Brussel neemt lengerhand zijn gewoon uitzicht weer aan, zonder de verholten of tot waanzin toe spannende koorts, die wij dezer dagen hebben gekend. De scholen gaan morgen weer open. Een paar nieuwe openbare diensten - burgerpolitie, voedingsdienst - geven werk aan een aantal gedwongen stakers. En zoo de arbeid nog niet algemeen herneemt, dan ligt dat thans evenzeer aan de ondersteuning die de werkelozen genieten als aan de spanning des oorlogs, die de armen lam slaat. hetgeen beteekent dat een bestuurlijke maatregel, waarbij hulp ontzegd wordt aan wie in de maat van het mogelijke zijn plicht niet doet, onmiddellijk het beste gevolg zou hebben.

Brussel is geene nijverheidsstad : van werkeloosheid merkt men weinig. En men heeft er dan ook niet, zooals elders wel het geval is, van welk groot belang het is, dat de fabrieken hernemen, en vooral dat weer steenkolen gegraven worden. Wisten al de Brusselaars, dat er nog slechts voor een paar maand voorraad aan kolen is, die de verlichting van hunne stad verzekeren moet, zij zouden misschien de beweging op touw zetten, die de mijnwerkers uit Borinage tot het hervatten van den arbeid moet aanzetten. Laat ons hopen, dat deze laatsten zullen inzien, welke groote vaderlandsche plicht op hen weegt....

Het Brussel, het luchthartige Brussel dus van voor den Duitschen doortocht. Alleen hebben wij onze bezetting, die alle arrogantie heeft afgelegd, er weinig martiaal uitziet, en gemoedelijk door de straten wandelt. Ik zie een lange slungelige onderofficier zijn vrouwtje, dat naar Brussel is komen wonen, bij de hand van winkel tot winkel geleiden, op inkoopen. Een officier komt voorbij ; het

vrouwtje, verlegen, bloost. De onderofficier groet nogal onhandig; de officier knikt goedmoedig toe....

Bij Landwehr hebben wij nu ook Landsturm. Zij gaan uit in politiemuts, haast zonder wapenen. Ik herken een soldaat, die voor kort dagbladcorrespondent te Brussel was. Hij ontvlucht mij... Wij hebben ook marine-artilleristen : ik ontmoet een dertigtal matrozen te paard; zoodat ons garnizoen voorloopig deze militaire zeldzaamheid bezit : bereden marine !

Voorloopig. Want gij stelt u niet voor wat er nog steeds en aldoor maar aan troepen door Brussel, langs de lijn Luik, hetzij naar Frankrijk, hetzij naar het Noorden, waar Antwerpen nauwer en nauwer omzet wordt. De Brusselaars echter, zoo zij niet dichtbij eene kazerne of aan den spoorweg wonen, merken daar niets van en schijnen er ook niet zeer nieuwsgierig naar te zijn. En daarom is Brussel zoo alledaagsch-kalm.

En toch, wie de zoo ras verlopen, de zoo drukke, de zoo schokkende drie laatste weken heeft meegemaakt; wiens indrukken lengerhand bezinken gaan; die niet meer van 't voorbijgaande oogenblik leeft, maar onwillekeurig in zijne gedachten de toekomst aan het verleden gaat knopen; - hij, de intellectueele, tot niets-doen gedoemd in dezen tijd der brutale daad, hij huivert voor dagen zonder doel, zonder uitkomst, waarvan hij alleen weet dat zij anders zullen zijn, zonder maar eenigszins te kunnen benaderen hoe zij dan toch wel wezen zullen. Wij gaan vooruit, in eene atmosfeer die wel niets ongemeens, niets vreemds meer heeft, maar die ons niet laat voorzien hoe zij worden moet. Stel u voor een wandelaar, die zou loopen door een dood-gewoonen dag, maar waarvan hij niet weet of het wel

ooit avond zal worden....

In zulke weinig aangeroeerde, maar daardoor misschien te angstiger stemming, die allen persoonlijken arbeid, en in de eerste plaats den meest-geliefden, onmogelijk maakt, zoekt men gezelschap. Zoo hebben alle lagen der maatschappij, en in de eerste plaats de meer-geestelijke kringen, eene vergaderplaats gevonden, als het ware onwillekeurig, alleen gedreven door eene gemeenschappelijke behoefte. Kunstenaars en letterkundigen komen, haast iederen avond, samen op neutraal gebied, in een klein café'tje der middenstad, dat het eigendom is van een groote distillateursfirma eener onzijdige natie. Ik ben er gisteravond heengegaan : ik ben er binnengevallen in een gonzend hommelnest.

Alle deze menschen waren mij bekend; met velen ben ik bevriend : de meesten hebben mij getroffen door de verandering die de uitdrukking van hun gelaat, en zelfs hunne wezenstrekken hadden ondergaan. En dat dit ook met mij het geval moet zijn, werd mij aldra, met een zekeren schrik, door een bekend portrettist gezeid.

Een artiest, onder het masker dat de natuur hem gegeven of dat hij zichzelf gekozen heeft, ziet er doorgaans zelfvoldaan uit. Dat masker weze tragisch of engelachtig-seeren, ironisch of breed-joviaal gesloten of van de gulste openhartigheid, al naar de gekozen richting of de opgelegde taak dit noodig heeft gemaakt : het is bij zoo goed als ieder overwaasd met een meer of minder compacten zweem van zelfvoldaanheid, die zelfs het als dusdanig minst geslaagde profiel het gewenschte karakter van bewust kunstenaarschap toevoegt.

Hewel, bij mijne Brusselsche vrienden is dat anders

geworden. Ik verhaast mij het te zeggen : zij allen geven, op zeer weinige uitzonderingen na, uiting aan een kwasi-geestdriftig optimisme. Voor hen lijdt de eindnederlaag van Duitschland geen twijfel. Eén onder hen vindt dit prachtig beeld : "Vergeet niet dat Rusland de geselroede is, die reeds de ruggegraat van een Napoleon heeft gebroken !" Maar geen van die gelaten, of het blijft den stempel van eene gemeenschappelijke ontzetting voeren, en het is niet het witte gloeilicht alleen dat ze bleeker maakt dan gewoonte, de groeven die de persoonlijkheid teekenden, als het ware heeft uitgewischt, de rimpels van de angst om alle monden, die van den kommer in alle voorhoofden heeft gedreven. Deze menschen, men mag ervan houden of niet, zijn zeker onder de gevoeligsten in den lande. Zij bezitten een ondergrond, waar de indrukken scherper op worden, zich ordenen, zich veralgemeenen. Dat heilig eigendom is hun in rijken vredestijd het duurste, het meest gekoesterde bezit geweest. Thans gevoelen zij al de ijdelheid van hun egotisme. Als ik binnenkom roept een befaamd Fransch dichter mij toe als een persoonlijk verwijt : "Tu sais, fini l'individualisme !" En een andere jammert in gewaagde beeldspraak : "Wij hebben inderdaad wel wat heel veel tijd verspild aan eigen analysis." Maar een derde, die zijn kneukels bij hamerend gebaar kneust op de marmere tafelen, wijst nijdig een socialistisch literator terecht, die aan het theoretiseeren is gegaan : "Neen, neen, weg met alle sociologieën ! Wij moeten worden, duizendvoudig, de nieuwe Adam. Beter dan ooit hebben wij, dezer dagen, de affecten in de oogen gezien, die alle menschen gemeen zijn en binden. Vele van die algemeene gevoelens waren wij gaan verneinen : zij waren in ons verdord. Nu

zij met bloed zijn begoten geworden, leven zij echter krachtiger op dan ooit, haast tot onze ontzetting, zeker tot ons heil. Daar, mijne vrienden, ligt de nieuwe schoonheid. Daarin ligt de louterende beteekenis van dezen oorlog, dat hij in ons het individu niet doodt, maar integendeel ons individu opent voor het algemeen-menschelijke dat in elke ziel aanwezig is."

"De louterende beteekenis van dezen oorlog", zegt een volksvertegenwoordiger naast mij. Hij schudt zijne zwarte lokken; zijne oogen schitteren; zijne dunne neusvleugels trillen. "Ja", gaat hij voort, "de economische zuivering door het noodzakelijk draineeren der groot-kapitalen; de sociale door het feit, dat rijken en armen elleboog aan elleboog tegenover den vijand hebben gestaan; de politieke, omdat tien jaren lang alle partijbelangen zullen te wijken hebben voor gezamenlijk herstellen van het lijdend vaderland. Welk eene schoone toekomst, mijne vrienden, waar zelfs onze rastwisten als van-zelf zullen opgelost zijn door het gevoel, dat voortaan Waal en Vlaming samen hooren, de Vlaming die onder het zingen van den "Vlaamschen Leeuw" Luik verdedigde, de Waal, die onder de muren van Antwerpen de oprukkende Duitschers afwacht"...

Zoo zitten zij, en geven hun levendige gevoelens in niet steeds redelijke, in altijd doorleefde woorden lucht. In een hoekje hokken de hoogere ambtenaars van het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten met gewichtige gezichten samen, de gebeurtenissen aan het commentariëeren.

Afgezonderd zit, in den rook van zijn sigaar, mijn vriend de mysticus. - "Is het waar", roept men hem toe, "dat de nieuwe paus een Oostenrijker is."

(Dit werd inderdaad gezegd; vergeet niet, dat wij zoo

goed als zonder kranten zijn, en wij de verkiezing van Benedictus XV, die trouwens onopgemerkt voorbijging, door niet veel meer dan door het uithangen van de pontificale vlag aan de nuntiatuur hebben vernomen.)

- "Neen," antwoordt de katholieke dichter, "het is geen Oostenrijker." En hij voegt er zuchtend aan toe : "Maar het is de paus van het Ontvolkte Geloof."....

8 September.

Het "Militair Gouvernement" onthield ons ruim eene week alle nieuws van den oorlog. Al hecht het Brusselsch publiek slechts betrekkelijk geloof aan de uitgeplakte berichten, toch is het zoo gewoon iederen dag iets nieuws op de muren te vinden, dat het zich bij gebrek eraan misnoegd en beroofd van rechtmatige have moet voelen, als de Romein, die op het Parquino-beeld geen nieuwe schimp-scheuten vinden mocht.

Niet dat de "Kriegeszeitung" eene verzameling schimp-scheuten zou zijn. Integendeel, zal ik maar zeggen. Zij is zelfs lang niet zoo aanmatigend, lang niet zoo snoevend meer, als zij aanvankelijk dreigde te worden. En sedert zij onder hoofredactie van baron von der Golz staat, heeft zij een toon van deftigheid aangenomen, die alle erger-nis weert.

Want zij is weer verschenen. Heden kregen wij zelfs twee afzonderlijke officieele afkondigingen. Natuurlijk vermelden zij alleen de Duitsche overwinningen, en zoo vernemen wij uit den krijg met Rusland niets anders, dan dat een tachtigduizend Russen zouden gevangen zijn genomen. Men verzwijgt echter niet, dat het leger van den kroonprins van Beieren in het Oosten van Frankrijk voor

sterk leger staat. De vermelding, dat de Kaizer voor Nancy zich bij zijn oudsten zoon zou vervoegd, en er de soldaten zou toegesproken hebben, zal wel voor het Brusselsche garnizoen, niet voor de Brusselsche bevolking bedoeld zijn...

Helaas, veel anders nieuws dan wat de Duitsche officiële mededeelingen ons brengen, hebben wij niet. Nu en dan wordt een zeldzaam nummer van "Times" of "Daily Mail" binnengesmokkeld en gretig gelezen. En dan worden eindelijk de Gentsche bladen in enkele nummers en op levensgevaar binnen Brussel gebracht, en er in 't geheim tegen hoog geld aan vertrouwde, voor de verkoopers bekende personen aan den man gebracht. Op die manier vernamen wij gisteren, dat de Duitschers over Aalst heen waren en op het punt stonden Gent te bereiken, en dat Dendermonde, verleden week al bemeesterd en voor een deel platgebrand, thans weer verlaten was.

Vanochtend nu verloren wij deze laatste bron, waar wij onze nieuwsgierigheid aan lesschen konden. De Duitschers moeten in Gent zijn; het verschijnen van couranten is er deshalve geschorst. En wij zouden definitief beroofd zijn van alle tijding, was het niet, dat wij op andere wijze, langs anderen weg, weer prachtig, zij het dan ook duur, ingelicht worden.

Want stel u voor : Brussel heeft weêr een dagblad, dat ons vrij geregeld bereikt, zij het dan ook met enkele dagen vertraging, en - wat beter is - vrij mag worden verkocht. Dat blad is, - gij raadt het nooit ! - dat blad is.... "De Nieuwe Rotterdamsche Courant". De wijze, waarop zij te Brussel wordt binnengebracht, verzwijg ik u. 't Belangrijke is trouwens, dat wij ze hebben. Gij stelt u dan ook niet voor, hoe zij hier, voornamelijk door uwe landgenoo-

ten en door Vlamingen, verslonden wordt. Zij, die geen Nederlandsch begrijpen, laten ze zich in de koffiehuisen voor de vuist vertalen. De Duitsche officieren oefenen er zich in de vergelijkende taalkunde op. Wij, die ons bij gebrek aan alle verbinding met de wereld buiten Brussel, bij gebrek aan bladen vooral, ineens in de vroege achttiende eeuw verplaatst mochten wanen, wij worden weêr een anderhalve eeuw jonger. Wel zijn wij nog geen menschen van de twintigste eeuw : het nieuws, dat ons bereikt, is oudbakken. Wij kunnen ons echter beschouwen als Europeanen van de jaren 1830-40, toen er nog geen telegraaf was, en de post niet zoo vlug ging. En wij zijn al heel blij, dat wij het zoover hebben gebracht.

Met de N. Rott. Ct. is er bij ons meer vertrouwen gekomen; ik bedoel het wantrouwen, dat wij voor al de nieuwtjes in omloop koesterden, heeft nu een middel tot kontrol gevonden. Zoo weten wij, wat de ontzaglijke troepenbeweging beteekent, die dag en nacht rondom Brussel plaats heeft, en kunnen wij als waarheid aannemen, dat, zoo steeds nieuwe manschappen binnenrijden, een goed gedeelte van de legercorpsen, die in België verbleven, ons grondgebied hetzij voor het Zuiden, hetzij voor Galicië en Oost-Pruisen verlaten hebben.

Die troepenbeweging, die elken vreemdeling de ontzetting op den nek zou jagen, wij zijn er al goed aan gewend. De eindelooze treinen, waar, versierd met bebladerde takken, de vervaarlijke mitrailleuses, de logge kanonnen in rij en gelid op staan; door de luiken der gesloten goederenwagens, brave paardekoppen steken en met oogen vol droeve wijsheid de voorbijgangers aanstaren; waar, van raampje tot raampje, de montere soldaten kwinkslagen in wisselen;

wij zien ze nog nauwelijks aan. Alleen, wanneer 's nachts een schrill gefluit ineens den nacht scheurt en ons uit den sluimer wekt, dan zeggen wij weleens : "Nog soldaten !" En dan gebeurt het, dat wij zuchten. Want wij hebben haast allen familieleden die naar den oorlog zijn, en waar wij sedert weken niets meer van weten...

Vanmiddag was er een trein, die wèl de aandacht heeft getrokken : hij vervoerde een tweeduizend Fransche krijgsgevangenen uit Cambrai. Ik weet niet, waarom hij aan de bareelen van Laeken stil moest houden. Hij bleef er echter geruimen tijd staan, hetgeen gelegenheid verschafte, met de soldaten even te praten. Toen zij vernamen dat zij nog in België, niet in Duitschland waren, schenen zij blij. Neerslachtig was trouwens geen enkele. Allen loofden de wijze, waarop de Duitschers ze vooralsnog behandelden. En dat verwonderde mij dan ook niet : de onderofficier die ze bewaken moest, liet, uit de herbergjes die naast de bareel liggen, fleschjes bier en limonade halen, waarop hij de dorstigen onthaalden. Hij ging er gul en vriendelijk mee om, en, wat mij trof, sprak ze toe in uitmuntend Fransch, doorspekt met Parijzer, argot. Ik drukte hem hierover mijne verwondering uit : "Ik ben lang genoeg in Parijs kellner geweest", vertelde hij. Men zag dat hij van Frankrijk eene dankbare herinnering had behouden : zijne gevangenen vaarden er goed bij...

Zoete avond. Het is over negen : het garnizoen is binnen. Ik zit nog even aan mijne deur, geniet de bittere najaarsgeuren, die den vrede van dezen avond reeds vervullen met eene nakende reeuwschheid. Het zal weldra winter gaan worden.... Ineens beweegt de lucht van een gedempten klank, die weldra in de tonenreeksen van een zang gaat

trillen. De zang, ingehouden, schuchter, en toch vol en rijp, deint, een sordino, door de ademlooze stilte. Ik kan hem heel goed volgen : het is "De Vlaamsche Leeuw"... De Duitsche soldaten slapen. Enkele Vlamingen luchten hun hart....

N.R.C., 1 October 1914.

*   *
*

Brussel, 9 September.

Stel u nu maar niet voor, dat Brussel, omdat het een druk, zij het dan ook tam garnizoen bezit, - vanochtend zag ik een jong officier, Baedeker in de hand, aan een aantal ontwapende soldaten de schoonheden van onze Grote Markt verklaren - stel u niet voor dat Brussel eene Duitse stad geworden zou zijn. Behalve dat baron von der Golz er in zijne proclamatie nadruk op legde, geenszins te vragen dat wij van onze vaderlandsche gevoelens afstand zouden doen; behalve dat aan de Duitsche kommandatur niet eens de Duitsche driekleur wappert; behalve dat de Duitse officieren allen hun best doen om Fransch te praten en de soldaten al mooie vorderingen in het Vlaamsch maken, kan ik u iets vertellen, waaruit blijken moge dat Brussel zoo weinig Duitsch is, dat men er zelfs geen Duitsch geld kan uitwisselen, of dat dit althans met de grootste moeilijkheden gepaard gaat.

Om den handel te bevorderen, had burgemeester Max aan de bevolking den raad gegeven, Duitsch geld, ad 1.25 per mark, te aanvaarden. Voor dat geld zou men er dan wel Bel-

gisch kunnen krijgen. De burgervaderlijke raad werd gevolgd. Ziehier nu wat gebeurde.

Stel : iemand is in het bezit van drie briefjes van honderd mark, die hij graag te gelde wil maken. Hij loopt de zeldzame wisselaars af, die hunne winketten nog openen : allen weigeren zijn bankpapier te aanvaarden, en geven hem den raad, zich tot de "Deutsche Bank" te wenden. De Deutsche Bank is open van tien tot twaalf. Het getal der uitwisselaars is er zoo groot, dat hij een eersten ochtend niet binnen geraakt. Den volgenden dag wacht hij van halftien voor de nog gesloten deur, zijne beurt af. Honderden zijn voor hem, sommigen staan daar sedert acht uur. Nochtans komt hij kwart voor twaalfen aan een winket terecht, waar men hem vertelt : 1°. in de plaats van driehonderd vijf-en-zeventig frank(= driehonderd mark ad 1.25), krijgt gij slechts driehonderd vier-en-zeventig frank, dertig centimes; 2°. wij betalen u in drie kasbons op de stad Brussel ad honderd frank, plus in een briefje van... vijftig mark en verder in Belgische pasmunt; 3°. kom morgen met uw vijftig markbriefje terug en breng Belgisch geld mee tot een gezamenlijk bedrag van honderd frank : dan krijgt gij nog een kasbon. - 's Anderen daags dus, nieuwe reis naar de Deutsche Bank en evenlang tijdverlies. Als gij er op klokslag twaalf uitkomt met uw vierde bonnetje, snelt gij naar de Brusselsche gemeentekas : zij is helaas juist gesloten. Gij kunt echter morgenochtend terugkeeren... Gij doet het, verliest weer twee uren; wordt eindelijk toegelaten, en krijgt voor uwe vier kasbons... vierhonderd strookjes papier, die naar het schijnt elk één frank waard zijn.

Ik vat samen : om driehonderd mark uit te wisselen,

verliest gij viermaal twee à drie uur, laat ons zeggen een kleine vijftien uren; gij hebt er zeven-en-dertig frank vijftig centimes (honderd frank min de vijftig mark, die samen uw vierden kasbon uitmaakten) van uw mooie, Belgische klinkende geld aan verspild; en moogt dan nog heel blij zijn dat gij spoedig aan uw fondsen gekomen zijt, want de Deutsche Bank wisselt wel alle dagen Duitsch geld tegen bons der stad Brussel uit, maar de stad Brussel heeft vaste dagen waarop zij hare bons tegen papier van de Nationale Bank uitwisselt, en die dagen kunnen ver van mekaar afliggen..;

Uit dit alles zal u zonneklaar blijken, dat Brussel nog geen Duitse stad is.

Ik haast mij er aan toe te voegen, dat het al even moeilijk is een Belgische briefje van duizend frank uitgewisseld te krijgen. Zoodat men dan ook wel ten langen leste zou kunnen gaan twijfelen, of Brussel nog een Belgische stad is....

Voor een financier is dit alles misschien zeer natuurlijk. Voor een doodgewoon mensch is het eenvoudig fnuikend. Het geld is er : men weet het; niemand twijfelt eraan. Waarom het dan echter niet in omloop gebracht, zij het dan nog in papiertjes van één frank ?...

10 September.

Dat zooniet de hoop op spoedige verlossing, dan toch de kalmte, of althans een berusting, die niets bitterers meer inhoudt, over Brussel is gedaald, is niet de eenige reden, dat de straten der middenstad hunne gewone drukte hebben hernomen. Er is te Brussel overbevolking. Van bij de gevechten om de forten van Luik heeft Brussel opvol-

genlijk gastvrijheid verleend aan lieden uit Diest en uit Aerschot, uit Gembloers en uit Namen, uit Bergen en uit Leuven. De jongst-gekomenen waren Dendermonde en Aalst voor de komst van de Duitschers ontvlucht. Meest voerlui, zag men in den aanvang dezer week hunne armzalige benden, soms wel honderd man sterk, doelloos over de boulevards kuieren. Velen van die lieden, voortgedreven van den schrik, weten noch waarin, noch waaruit... Anderen, die hier nu al een paar weken verblijf tellen, hebben op een of andere manier een schikking weten te treffen met het noodlot. Zij gevoelen zich ingeburgerd. Het eerste wat een burger doet is, zich een vast plaatsje kiezen in een café, waar hij op vaste uren met zijn vrienden praten kan. Deze inwijkelingen hebben aan die natuurwet gehoor gegeven. Ik ken de vergaderplaats der Luikenaars en het koffiehuis der Leuvenaars. En hoop alleen dat ze weldra de oude herbergen der eigen vaderstad tot hun groote vreugde terug mogen vinden. Want al dreigt hier geenszins hongersnood, onnoodige monden kan men er toch missen....

Kwam de provincie naar Brussel, een deel van Brussel ging naar de provincie. Toen op 19 Augustus de aankomst der Duitschers werd gemeld, vertrokken velen naar zee of naar Vlaanderen, waar de veiligheid hun grooter voorkwam. Nu de Duitschers echter ook een goed deel van Vlaanderen hebben betreden, zijn velen van die vluchtelingen naar Brussel teruggekomen. Bene daarvan, die niets van een Homerische heldin heeft, vertelt mij vandaag als volgt hare odusseia :

"Ik ben niet jong meer. Alleen met mijne twee dienstmeiden, had ik maar beter gevonden de kans van eene ruwe

bejegening te ontvluchten. Men kan nooit weten, nietwaar ?
- Wij komen aan 't station, zeven uur 's ochtends, den dag dat de Duitschers binnen zouden rukken. Aan het winket vraag ik kaartjes naar Oostende. Maar men zegt ons : "Haast u, de laatste trein staat op vertrekken, gij zult later wel betalen !" Wij loopen, vinden plaats in een coupé, reizen af, komen eindelijk, na tallooze keeren te hebben gestopt, ter bestemming aan. Op zoek nu naar een hotel. Maar ge zijt er wel meê ! Alles bezet door Duitsche families uit de hoofdstad die, in afwachting van den loop der gebeurtenissen hier rustig en gemoedelijk het vacantieleven slijten. En zeggen dat ik de Duitschers ontvlucht was !... Wij komen eindelijk met ons drieën terecht in eene mansarde, tegen duur geld. Trouwens, de prijs van alles, eetwaren als logies, ging hier weldra verdubbelen, te meer dat er aldoor maar meer vreemdelingen aankwamen uit Luik, uit Namen, uit Bergen, waar gevochten was geworden. Oostende was wel niet de stad van mondaniteit en schrille weelde als vroegere jaren. Maar zaken werden er toch gedaan, en de oorlog zal op de season geen invloed gehad hebben.... Acht dagen ben ik in Oostende gebleven. Maar de Duitschers en de dure prijzen zijn mij te machtig geweest : ik ben naar Gent gegaan, waar alles nog in peis en vreê heette te zijn. De stad heb ik echter triestig en somber gevonden. Het was of er eene bedreiging in de lucht hing. De gegoede bevolking vreesde de gedwongen stakers van weverijen en spinnerijen, van docks en van metaalnijverheid al even zeer als de Duitschers. Geen werk, geen brood. En eten moet men, kost wat kost... Ik heb mijn intrek genomen in het Begijnhof. De vrede was er zoo groot, dat hij mij beklemde. Zekeren dag is een Zeppelin over

de stad komen drijven. Er ontplofte zelfs een bom. Dan was het natuurlijk met den vrede gedaan. Hoe echter weêr Brussel te bereiken, waar het trouwens vol Duitschers zat, en waarvan men te Gent vertelde dat de eetwaren er stukken van menschen kostten en al heel schaarsch gingen worden ? Dan maar liever te Gent blijven... Tot het Zondagochtend als eene brandende lont door de stad liep : "Zij zijn daar ! Zij zijn al te Saffelaere ! Morgen staat Gent misschien in brand !" En wij konden niet vertrekken voor den Maandag !... - Maandag heeft een sukkelende trein ons tot Oudenaerde gebracht. Vandaar heeft eene boerenkar ons gevoerd naar Geeraerdsbergen, langs waar wij per spoor Ninove hebben bereikt. En van Ninove dan, per stoomtram, naar Brussel. Wij waren 's ochtends om vijf uur uit Gent vertrokken; wij zijn om twee uur 's middags te Brussel aangekomen... Gij zegt dat hier alles in kalmte verlopen is ? Was ik maar gebleven ! Ik ben er zoowaar op verma-gerd..."

Aldus mijne oude juffrouw, die nu en dan opschrikt bij het gedonder van het kanon. Neen, dat ten minste hoorde zij aan zee niet. Ik stel haar gerust : zij went er wel aan, evenals wij. Ook is het vandaag verschrikkelijk.

Sedert gisterenavond, en heel den nacht door, zijn troepen met zwaar geschut voorbijgetrokken. Men vecht, heet het, te Campenhout, onder Mechelen, en juist in het bereik van het fort te Waelhem.

Ben Duitsche auto rijdt voorbij met wel honderd Belgische uniformen...

11 September.

De dag der verrassingen.

Berst deze : ik kom in het bezit van een Gentsch dagblad, dat ik met een frank betaal. Op straat durf ik het niet te ontplooien : dat is veel gevaarlijker dan gij u voorstelt. Dat ik het op zak heb, is voor mij het bewijs dat Gent niet is ingenomen. Ik veradem...

Aangekomen in een vertrouwd rustoord, waar geen Duitschers zitten, kan ik het gebeurde lezen. De Duitschers hebben inderdaad mijne geboortestad gespaard. Zij vroegen daarvoor tien millioen frank en honderd vijftig duizend kilo haver. 't Geld kregen zij niet, wel de haver. De Gentsche paarden zullen het van winter met hooi en stroo moeten doen. Maar zij hebben aldus misschien de hemelsche "Aanbidding van het Lam" der Van Eyck's gespaard. Den Gentschen paarden heil !

Tweede verrassing : het offensief optreden van Frankrijk en Engeland en het lichte wijken der Duitsche frontlinie. Nieuwe verademing : wij gaan eindelijk zien wat de verbondenen in hun schild voeren... Intusschen trekken de Duitschers langs Zuid-Vlaanderen, het land van Herman Teirlinck en Stijn Streuvels door, naar 't Noord-Westen van Frankrijk, de Engelschen tegemoet. Het schijnt wel dat zij er voorloopig van afzien, Antwerpen in te nemen. De troepen, die zij daarheen sturen, en die haast elken dag in schermutseling komen met Belgische soldaten, die naar het Zuiden, op Brussel toe, veld schijnen te winnen, moeten dienen om te beletten, dat ons, nog vrij sterk leger, het Engelsch-Fransche zou gaan helpen...

Derde verrassing : eene nieuwe proclamatie, en wel de allervreemdste. Gisteren werd ons medegedeeld, dat de Oostenrijkers Lemberg uit pure menschenliefde in de handen van Rusland hadden laten vallen. Heden wordt officieel

bericht, dat de Engelschen en Franschen met dum dum kogels schieten, wat niet humaan is. Maar dat is voor ons Belgen, het belangrijkste niet. Het belangrijkste is het volgende, dat ik letterlijk op den Nederlandschen tekst afschrijf, u tevens een staaltje gevend van dat Nederlandsch :

"De vesting Luik is bestormd geworden naar eene dappere verdediging. De Duitsche regeering betreurt ten zeerste dat de handelswijze der Belgische regeering tegenover Duitschland bloedige botsingen veroorzaakt heeft. Duitschland komt niet als vijand naar België. Alleen gedwongen door de omstandigheden, heeft het tegenover de militaire maatregelen van Frankrijk het harde besluit moeten vatten in België binnen te dringen en heeft het Luik moeten bezetten als steunpunt van zijne verdere militaire operaties. Nadat het Belgische leger door zijnen heldhaftigen weerstand tegen de groote overmacht zijne wapeneer op het schitterendste verdedigd heeft, verzocht de Duitsche regeering Zijne Majesteit den koning en de Belgische regeering den oorlog te besparen. De Duitsche regeering verklaart zich bereid met België iedere overeenkomst te sluiten die zich op hetzij welke wijze met betrekking op hare uiteenzetting met Frankrijk laat vereenigen. Duitschland verzekert opnieuw op het plechtigste dat het niet voornemens is geweest zich Belgisch gebied toe te eigenen, en dat het verre van deze bedoeling is. Duitschland is nog altijd bereid het Belgisch koninkrijk onmiddellijk te verlaten, zoodra de stand van den oorlog het hem zal veroorlooven."

De proclamatie geeft verder het antwoord van België, in dato 13 Augustus op het vredesvoorstel van Duitschland :

"Het voorstel ons door de Duitsche regeering voorge-

steld herhaalt de vordering in het ultimatum van 2 Augustus uitgedrukt. Getrouw aan zijne internationale verplichtingen kan België alleenlijk zijn antwoord op dit ultimatum herhalen, des te meer daar sedert 3 Augustus zijne onzijdigheid geschonden, een smartelijke oorlog in zijn gebied is gedragen geworden en de garantiemogendheden loyaal en onmiddellijk aan zijn roep om hulp hebben gevolg gegeven."

Ziedaar de mededeeling, die het Duitsch militair-gouvernement op 11 September meent bekend te moeten maken. Hoe zij geïnterpreteerd moet worden, is voor mij niet zoo heel licht uit te maken...

N.R.C., 2 October 1914.

*   *
*

Brussel, 12 September.

Men bederft ons : geen dag gaat nog voorbij, of wij krijgen officieele berichten. Vandaag weêr maar een, en waar de Kaiser zelf de kopy van levert. Het bevat namelijk een telegram, dat hij aan den President der Vereenigde Staten stuurt om tegen het gebruik van dum dum-kogels door Engelschen en Franschen te protesteeren. En verder heeft hij het daarin over België. Hij betreurt het, dat in dat land vrouwen en priesterstot zelfs op lazaretten hebben geschoten. De Duitschers zijn gedwongen geweest, om deze wandaden te straffen en te beteugelen, ettelijke dorpen en zelfs de oude stad Leuven te vernietigen. In deze laatste stad werd echter het stadhuis gespaard, dat een schoon

gebouw is...

Het stadhuis van Leuven is inderdaad een schoon gebouw, al houd ik persoonlijk niet veel van bloeiënde gothiek. Wat in Leuven ook heel bijzonder was : de bibliotheek. Maar daar wil ik het voor het oogenblik niet over hebben. B  n volzin uit het telegram is er, die vooral mijne aandacht trekt. Ik zal hem u in het Duitsch en in het Fransch overschrijven : de Nederlandsche tekst volgt te angstvallig den Duitschen, om hier ter bespreking te kunnen komen. In het Duitsch heet het :

"Die Belgische Regierung hat die Teilnahme der Belgische Zivilbev  lkerung an den Kampf offen ermutigt und seit langem sorgfältig vorbereitet."

De Fransche vertaling luidt :

"Le gouvernemnt belge a encouragé ouvertement la population civile    prendre part    cette guerre qu'il avait préparé soigneusement depuis longtemps."

Als ik nu nog eenigszins Duitsch begrijp en een beetje Fransch ken, dan wil de Duitsche volzin zeggen :

"De Belgische regeering heeft sedert lang de burgerlijke bevolking tot deelnemen aan den oorlog voorbereid."

De Fransche tekst zegt :

"Sedert lang bereidt de Belgische regeering dezen oorlog; zij heeft de burgerlijke bevolking ertoe aangemoedigd mede te vechten."

Ik wil in geen discussie van beide teksten treden. Ik stel alleen vast dat zij allebei heel iets anders vertellen.

Ik beul echter mijne hersenen af, om één en ander te begrijpen. Wordt misschien in het Duitsch bedoeld op de Burgerwacht, die inderdaad in België prachtig gedrild

wordt, zooals gij wel zult weten ?

Of, zoo wij het met het Fransch moeten houden - let wel : de eenige tekst, die een goede drie-vierden van de Belgen begrijpen zullen -, slaat hij op onze fortten, die in hunne bewapening verouderd bleken, of moeten wij eruit besluiten dat ons leger sedert onheuglijke tijden tot den strijd met Duitschland systematisch werd opgeleid ?

Ik stel vast dat de Kamerbespreking der wet, die ons een eenigszins vertoonbaar leger moest verzekeren, slechts in de eerste helft van Februari 1913 begon, en die wet eerst einde Maart van hetzelfde jaar werd gestemd, niettegenstaande grooten tegenstand, vooral vanwege sommige fracties in de regeeringspartij. Het leger, dat wij nauwelijks een klein jaartje geleden, in het veld hadden kunnen brengen, zou het geen twee dagen tegen Duitschland hebben uitgehouden. Nu duurt de strijd sedert 4 Augustus.

Hieruit moge nogmaals blijken hoe slecht Duitschland, niettegenstaande zijne tallooze spionnen, over België was ingelicht.

13 September.

Allerlei loopmaren : in de kazerne te Etterbeek is muiterij ontstaan onder Beiersche soldaten, die niet willen vergeten dat onze koningin eens een zeer geliefde prinses van Beieren was; Duitsche soldaten hebben een aantal Fransche krijgsgevangenen op eigen hand de vrijheid teruggeschonken, terwijl zij zelf op de vlucht zijn gegaan; elders hebben Duitsche soldaten op elkander geschoten; eindelijk : de Vereenigde Staten, die burgemeester Max onder hunne rechtstreeksche bescherming hebben genomen en er reeds voor gezorgd hebben, dat de Duitsche bezetting

geen beslag kan leggen op het slachtvee dat ter markt wordt gebracht, zouden nu heel de Belgische railway hebben gekocht en verpacht uitsluitend aan België, - eene combinatie, die nog zoo kwaad niet zou wezen, maar waar ik niet aan gelooven zal, niettegenstaande de talrijke Amerikanen die in Brussel rondloopen en zeer opzigtelijk vlaggetjes met de stars en stripes in het knoopsgat dragen, dan wanneer de Duitschers zullen hebben opgehouden, van ons spoorwegmateriaal gebruik te maken, zooals nog steeds geschiedt, bij nacht als bij dage, en onder meer locomotiefgefluit dan wel noodig zal zijn.

Al die nieuwtjes, en 't laatste niet het minst, brengen de Brusselaars in eene stemming van opgetogenheid die nog verhoogd wordt door de bekentenis, in eene nieuwe Duitse officieele mededeeling, dat een deel van het Duitse leger boven de Marne en de Ourcq voor de macht der bondgenooten inderdaad heeft moeten wijken. - Mij maakt dat optimisme wel eenigszins kregel. Niet dat ik mijne stadsgeenooten, die van nature "badaud" zijn, van lichtzinnigheid wil beschuldigen. Maar zij schijnen mij toch wat al te lichtvaardig te vergeten, dat de bewoners der Noorderwijken weer sedert vier dagen iederen vroegen ochtend gewekt worden door het kanon, na nachten, doordaverd van logoprukkende troepen, van 't zwaar gedreun der voorbij hotsende stukken geschut, van den ratelenden draf der kavalerie. De najaarsvlagen zijn ingetreden, sedert vier dagen is het barre herfst; men gaat huiveren tot binnenin de huizen. - Daarbuiten, nauwelijks twee uur gaans boven Brussel, is het gevecht weer losgebroken. Belgen en Franschen winnen veld : de Duitschers willen hun, tusschen Grimbergen en Vilvoorde, den overtocht van het Kanaal van Wille-

broeck beletten. Onder vervaarlijk gedruisch hebben zij voor Vilvoorde eene brug doen springen : ten Noord-Oosten van Brussel was de lucht zwart van rook. Van oever tot oever gaat razend geschut, dat den grond doet beven tot in Laeken, tot in Schaerbeek. En het is weer, onder den koppigen regen, de lamentabele stoet van vrouwen en kinderen, die vluchten. De mannen heeten allen gevangen te zijn....

Intusschen is het, als iederen Zondagochtend, op Brussel's Groote Plaats, vogelmarkt. Naast de uitstalling der eerste chrysanten, der uitbloeiende gladiolen, der veelkleurige madelieven, der bolle dahlia's, die de vochtige lucht bezwangeren met eene bittere geurensymphonie, hebben de kooplui hunne stapels muitjes, waar peruches in trekkebekken en leeuweriken onrustig trippen, waar kanarievogels alle pluimpjes recht zitten te bibberen en de eksterjongens wijs gapend en oogen toe het aas verwachten (hoe men in September aan eksterjongens komt, is mij een probleem), hebben de kooplui hunne muitjes, het eene boven het ander, als één steilen gevel onder een zeildoeken, hoog-luifelend dak gebracht. Wat verder hurkt, op den schouder van een knaapje met hongeroogen, een teringlijdend, traag-wimperend aapje, dat van uit zijn langen, mageren arm, over zijn groezelig witten buik krabt. Maar het zijn vooral de duiven vanaf de tortels, die dicht tegen elkander aanleunen, tot bij de deftig-kroppende pauwen in al hun kleurenpracht, over de elegant-fijne, nerveuze en pezige reisduiven heen met hunne goud-omrande staar-oogen, die de koopers lokken. Deze zijn, niettegenstaande den oorlog, niettegenstaande het slechte weêr, weinig minder talrijk dan andere Zondagen. En onder de liefhebbers

bevinden zich een aantal Duitsche soldaten, die de beestjes uit de rieten kevies halen, hunne roode pootjes tusschen hunne grove vingers nemen, hun in de veertjes van de borst blazen, hun de schelpen op den neus nazien, hunne vlerken als een waaier opentrekken, ze aan elk spiertje betasten : echte kenners, dezen, die den toeschouwers eerbied inboezemen...

N.R.C., 3 October 1914.

* *
*

Brussel, 14 September.

Vanochtend, vier uur, wakker geschrikt ineens onder een vervaarlijken slag. En onmogelijk daarop weer in slaap te vallen. Buiten huilt de wind door het gebladerte, schudt aan de deuren, doet de vensterblinden rammelen. Men siddert in bed...

Als ik om zeven uur beneden kom, weten de geburen het al te vertellen : men heeft in het goederenstation van Brussel-West de rails doen springen. Wie ? De Belgen natuurlijk; althans, zij meenen het. Maar de Belgen zijn nog ver. Dan zullen het de Duitschers zijn geweest. Maar met welke bedoeling zouden zij hun-zelf den weg afsnijden naar het Zuid-Westen van het land ?...

Het huis is kil, ongezellig. Dan maar de straat op... De middenstad geeft wat afleiding; het drukke verkeer verdrijft de mistroostige gedachten. En toch... Op den Munt-schouwburg wapperde tot gisteren nog eene groote nationale vlag : rood, geel, zwart. Vannacht heeft de wind rood en

geel weggerukt; nu blijft alleen nog de smalle strook zwart, aan flarden gerafeld, met korte en heftige trillingen, als een teeken van nijldige rouw tegen het jagende, inkt-blauwe zwerk aan. Geloof mij : ik denk hier alles behalve aan literaire mooidoenerij; het is de werkelijkheid die er voor zorgt, eene ietwat goedkoope dramatiek in heftige tragiek te veranderen...

Het nieuws, dat de Gentsche couranten ons brengen, is anders goed. Ik sta er gewoonlijk nogal sceptisch tegenover. Maar wat niet bedriegen kan : het officieele lijstje der treinen, der Belgische treinen, die men in alle veiligheid nemen kan, zonder het gevaar op Duitschers te botsen. Dat lijstje geeft aan, dat men van Gent naar Terneuzen, naar Eecloo-Brugge, naar Oostende en langs het land van Waes naar Antwerpen kan gaan; uit Brugge bereikt men Roeselare, Meenen, Ieperen en Blankenbergen-Heyst; uit St. Nikolaas gaat men tot Willebroek en Waesmunster; van Antwerpen kan men naar Cappellen, Turnhout, Hamont, Aerschot, Duffel en Baesrode. Heel het Noorden van het land, over eene lijn die in West-Vlaanderen den linkeroever der Leie zou volgen tot aan Meenen, om daarna te klimmen langs Roeselare naar Gent, vanwaar zij, over Lokeren en St. Nikolaas, Antwerpen bereikt en den rechteroever volgt van Ruppel en Demer tot in Limburg, is dus weer vrijgevochten. Wij weten tevens dat in eene hevige schermutseling de Duitschers te Wijgmael, onder Mechelen, het onderspit moesten delven, en ook voor Diksmuide de kans hun weinig gunstig was... Met dat al vermindert de vereenzaming der Brusselaars alles behalve....

's Middags vijf uur, als de wind wat is gaan liggen, ga ik weer stad-in. Het Noorderstation is, voor de afwis-

seling, weer maar eens afgezet. En op het plein-zelf dat armzalige schouwspel : honderden Duitsche gekwetsten, de eenen op krukken, de anderen het hoofd verbonden, anderen weer die hun onzwachtelden arm op de borst in een draagband houden, doen hun best om zich goed te houden, trekken het station binnen, - waarheen ?....

De bedden in de hospitalen wachten op nieuwe verwonden....

15 September.

Stel u voor dat er te Brussel wijken zijn, waar men niet merkt dat wij in oorlogsstaat verkeerden, waar men van eene Duitsche bezetting niets gewaar wordt, waar men niet schijnt te weten dat, nauwelijks twee uur verder, twee rijke dorpen, onder de schoonste van Brabant : Meysse en Grimbergen, voor een goed deel aan het uitbranden zijn.

Hedenochtend herinnerde ik mij, dat wij sedert Mei en tot in Oktober te Brussel een prachtig blijk van Europeesche beschaving bezitten : eene wereldtentoonstelling van schoone kunsten, waar Duitschland op belangwekkende wijze aan deelneemt. Ik besloot ertoe, mij te gaan vergewissen, of in oorlogstijd de kunst nog recht van spreken heeft tot het menschelijk gemoed.

Ik heb het Cinquantenaire-paleis, waar het Salon des Beaux-Arts ondergebracht is, niet bereikt, en gij zult verder zien waarom ik het niet bereikt heb. Wat ik hier trouwens vertellen wou, is, dat sommige wijken van Brussel buiten den oorlog leven, en gespeend zijn van de emoties, die eraan verbonden zijn.

Ik heb, om naar den Cinquantenaire te gaan, den weg langs St. Joost ten Noode en nieuw-Schaerbeek gekozen.

Vijf minuten van het Noorderstation, centrum van het Duitschdom te Brussel, lagen de nogal groezelige straten, waar eene geringe burgerij een benepen leven leidt, leeg en stil. Tusschen de steile, bruin-witte gevels der hoge huizen, verliep het gewone gedoe van iederen dag : de sjo-fele vrouwtjes in haar kort onderrokje, de haren in papillotten gerold en gewrongen, die groenten gaan koopen, uit den slagerswinkel komen, aan de karren van de heerlijke druiven nippen, die er dit jaar in overvloed zijn en bijna niets kosten. Geen Duitscher te zien. De vrede, de kalmte, eene stille tevredenheid als gestold in de onroerende lucht, als eene dichte, doorschijnende, maar onaantastbare stolp over deze straten, deze huizen, deze menschen. Voor de uitstalling van een verkooper van oude boeken voel ik voor 't eerst sedert den oorlog mijn bibliophielen-geaardheid boven komen : voor vijftig centiemen koop ik de zeldzame eerste editie van een Franschen bundel gedichten uit den symbolistentijd....

Wat verder, in de Schaerbeeksche rijkelui's-straten, is het, zoo het kan, nog rustiger. Kraaknette dienstmeisjes vegen den stoep schoon. In de tuintjes voor de huizen bloeien de late rozen, schettert het rood der dahlia's. De atmosfeer, doorluwd van een zachten wind, deint als de adem van eene jonge, kalm-gelukkige vrouw. Daar het vandaag weêr een zomer-dag is, maar met den weemoed van het eindigende seizoen, voelt men zich rustig hier, en vreedig alleen om de mogelijkheid eener vrees....

De Duitschers echter zijn niet ver : de kazerne der vlak-bijliggende Dailly-plaats zit er vol van. Waar ik ze bereik, overvalt mij het besef der werkelijkheid. Zonder zelfs nog maar aan het Salon des Beaux Arts te denken,

keer ik naar de stad terug.

De werkelijkheid : zij is aan alle muren der middenstad uitgeplakt : wie reisduiven bezit, moet ze voor den middag in gaan leveren; privaatauto's, motor- en andere fietsen mogen in Brussel niet meer rijden dan met een bijzondere toelating, die alleen bij hoogstdringendheid wordt gegeven.

Op wie naar de voorposten mocht willen rijden, wordt geschoten... De vertaling van den Duitschen tekst is gebrekkig en onvolledig...

Aan het station manoevreeren nieuw aangekomen troepen. En waar ik mij naar huis begeef ontmoet ik, tusschen eene dubbele rij bereden uhlanen, die ze met hunne lange lans aansporen, eene gedweeë kudde ossen en kalveren, samen een vijf-en-dertig beesten, die bij zacht geloei hunne verwondering uiten om dit militaire geleide, dat haast schijnt te hebben...

17 September.

Gelatenheid, die op onverschilligheid gaat gelijken... In de stad was er gisteren nogal wat drukte : het gevecht dat benoorden Brussel over een uitgestrekt front voorbereid wordt, brengt onder de bezetting een bedrijvigheid, die wij zelden zoo koortsig zagen. Heel het stationsplein is met Duitsche automobielen afgezet. In het Palace-hotel, waar ik even zijn moet, en waar de Duitsche officieren hun hoofdkwartier hebben opgeslagen, is het niet zoo makkelijk binnen te geraken. Ik zit er als burger heel alleen. De officieren bezien mij met een zekere achterdocht. Zij zien er trouwens zenuwachtig uit....

Maar het volk op straat schijnt niet te merken dat er

waarlijk iets gaande is. Men leest de kriegsberichten zonder groote aandacht. Men weet trouwens dat het in Frankrijk goed gaat. Wat Rusland betreft : het ligt zoo ver van ons af... Intusschen vindt het nieuwtje, als zouden honderdtwintig duizend Russen uit Archangel (sic), mitsgaders twintigduizend Kanadeezen te Antwerpen zijn ontscheept, veel minder geloof dan de vorige dagen, toen het op vreugdekreten onthaald werd...

In de buitenwijken wordt het stiller en stiller. Te Laeken, waar wij haast geen soldaten meer hebben, richt men de kazerne tot rustoord voor reconvalescenten in. Tien, vijftien groote, grijze autobussen van het Duitsche roode kruis voeren ze aan : het lijken wel menschen die op een pleziertochtje naar buiten uit zijn. Verder is het totale rust. Alleen wat wij nog aan artillerie bezitten herinnert ons op vaste uren aan den oorlog ! s Ochtends om zes en half rijden zes kanonnen en evenveel caissons, alle getrokken door zes paarden en vergezeld van de noodige manschappen, voorbij. Tegen elf uur komen zij terug : het is dan etenstijd. Aldus verloopt iedere dag in peis en vrede het wandelingetje van deze vervaarlijke moordtuigen..

Zoo verliepen de laatste paar dagen. Toen er vanochtend eenige spanning kwam : een nieuw bericht was uitgeplakt, waarbij vermeld dat de kriegsraad eene vrouw tot een jaar gevangenis voor smaad aan het leger in een van zijne vertegenwoordigers, een man tot zes maand voor dezelfde reden, en een ander ter dood om op een schildwacht te hebben geschoten, veroordeeld worden. - En men vindt, dat het nu ernstig schijnt te willen worden, niet zoozeer nog om de feiten zelf : die hebben niets zoo bijzonder ongewoons, maar omdat men noodig oordeelt, ze ter kennis van het pu-

blik te brengen. Zou het militair gouvernement van Brussel misschien van meening zijn, dat onze bevolking de toestanden wat al te luchtig, wat al te lichtzinnig opneemt?

18 September.

Nu gaat wel ieder beseffen, dat er iets in de lucht hangt. De spanning neemt toe. Zij wordt verhoogd door eene nieuwe afkondiging van de Duitsch-Brusselsche regeering, waarin beleefd verzocht wordt, de Belgische vlaggen, die hier en daar nog uithangen, nu maar in te trekken. Een bevel is het niet, bloot eene vermaning, dat die vlaggen bij de Duitsche soldaten soms ergernis konden verwekken.

Ik weet niet, wat de Duitsche soldaten ineens zoo prikkelbaar kon maken : zij hebben zich tot hiertoe zoo vreedzaam getoond, dat de Brusselaars het met hen best vinden konden... Wij zijn echter aan den vooravond van gewichtige gebeurtenissen, die misschien den voorzorgsmaatregel van het Duitsche gouvernement billijken.

Dit schijnt ook het oordeel te zijn van burgemeester Max : hij had onmiddellijk naast het Duitsche bericht een affiche laten uithangen, waarbij hij de burgers aanzette, aan het verzoek voorloopig te voldoen, en ook deze pad maar te slikken : de dag der vergelding zou alles weer goed maken. Dit alles was in nogal bitsige bewoordingen gesteld : de Duitsche regeering heeft de burgemeesterlijke afkondiging overal laten overplakken...

Het volk bespreekt het voorval. Schijnt het echter niet tragisch op te willen nemen. Hetgeen niet belet dat iets als een nieuwe angst in de lucht hangt, en de kommer aangroeit...

N.R.C., 3 October 1914.

Brussel, 19 September.

Een dreumes van drie jaar huilt, huilt onbedaarlijk. Zijn moeder vraagt hem waarom. "Omdat de soldaten nu moeten vechten in den regen," zegt het kind. En nu gaat de moeder ook huilen : haar man, een militaire arts is naar den oorlog....

Zenuwachtigheid der regendagen.... Ik sta voor het raam : geen mensch op straat; alleen de rechte, aanhoudende vlaag, in millioenen evenwijdige stralen naar beneden. Zelfs de afleiding niet van den wind : het weêr is zoel; het gebladerte beweegt alleen van het vallende, het wegende water; niets dan de regen, de ellende van den regen, die u thuis houdt, lusteloos en werkeloos thuis... Sedert dagen hebben wij het kanon niet meer gehoord. 't Gevecht is ver van ons af. Wij hooren het niet. Wij zullen er niets van vernemen. Zij vechten, ver, onder den regen...

Ik heb gisterenavond een waagstuk uitgehaald : ik ben 's avonds na negen gansch alleen naar stad gaan wandelen. Dat schijnt wel niets te zijn : het is verschrikkelijk. Eerst loopen, in de klam-kille lucht, door de totale, de volstrekte verlatenheid der straat, over het plein, waar men zich ineens als ingekrompen tot de grootte van een kobold, van een ontredderd dwergje gevoelt, tot aan de scherp-verlichte brug onder den spoorweg, waar ik als eenig menschelijk wezen een Duitsch soldaat vind, die mij luide goeden avond wenscht, maar mij op de hielen volgt tot waar ik weer op den straatweg ben... Dan verder maar, een goed half-uur, langs de donker-blinkende gevels, elke dertig meters het gure licht der lantarens op u, eenzamer dan in het verste gehucht der armzaligste streek, met de galmende straat onder iederen stap van uwe onhebbelijk-

luide schoenen. Ik ben eindelijk in stad, aan het Noorderstation. Geen enkel koffiehuis dat nog open is. Geen enkel licht dat nog pinkt. Het groote, vierkante plein als een roerloos meer, als een vlakte van gestolde vloeistof, met het fletse licht erop der hoge gloeilampen aan elken hoek. Natuurlijk geen mensch te zien. Heel ver op het boulevard : de Duitsche dreun; een patrouille waarschijnlijk... Ik sla rechts af, wil langs het kanaal, tusschen de hoge populieren der Groendreef weêr naar huis. Daar komt ineens een schildwacht uit de duisternis, gaat vlak voor mij staan in het licht van een lantaren. Hij bezieet mij door zijn dikken bril in de oogen, zegt niets, is plots weêr in zijn duisternis verdwenen... Nu smaak ik het wrang genot van een zelf-opgelegde marteling : ik loop langs het klotsende water, naast het zacht-klotsende water. De lucht is koud. Het water moet nu warmer zijn dan de lucht.... Ach neen, het is geen verlokking. Maar ik loop angstig naast dat zacht-bewegende water, ik, het eenige levende wezen hier, langs dat eenige leven dat wakker is in den nacht, en zacht-stuwend klotst. Ik ben aan Laeken-brug; weldra weêr aan den viaduct onder het spoor. Mijn schildwacht herkent mij. "Een wandelingetje gedaan ?", vraagt hij mij. Ik knik ja. Het is een man van rond de veertig, met een goedig gezicht. Hij glimlacht eerst, maar kijkt dan weêr ernstig. "U moet dat maar niet doen", zegt hij...

Het was kwart over tien en toen ik thuis kwam, gelukkig licht en vuur terug te vinden. Om half tien was ik in 't hart van de stad : het uur waarop het er gewoonlijk het drukst en het prettigst is.

20 September.

Weer vluchtelingen, uit Hamme ditmaal. En 't is weer de ellendige stoet van dompelaars, die niets meer bezitten dan de lompen, zijpend nat, waarin zij huiveren; die niet weten waarheen; die niet eens meer denken waar zij wel heen zouden kunnen...

Het is koud. "Er zijn veel noten dit jaar : 't zal een strenge winter zijn", zegt het dienstmeisje. En de steenkolen worden schaarscher en schaarscher. Wij hebben ons tot vier, vijf groote verkoopers gewend : hun voorraad is zoo gering, dat zij weigeren hem van de hand te doen. Eindelijk hebben wij tegen hoog geld een paar honderd kilo anthraciet weten te bemeesteren. Als de kolenmijnen niet weer aan het werk gaan, of Engeland geen hulp kan bieden, zal er van winter te Brussel veel koude geleden worden.

Gelukkig is op voldoende wijze voor voedsel gezorgd : het "Comité Central de Secours et d'Alimentation", dat door Ernest Solvay gesticht is en waar hij een millioen voor geschonken heeft, bezit in al de voorsteden vertakkingen, die geldinzamelingen doen. Eene geziene dame, die zich met eene inteeckenlijst belast heeft, vertelt mij ergerlijke bijzonderheden : bij geen enkelen rijke haast ontvangt zij zelfs maar de minste gift. Meestal laat men haar zelfs aan de deur staan. De armen, daarentegen, de kleine bedienden, die nog slechts de helft van hun wedde trekken, werklui die gedwongen staken of alleen een paar dagen in de week werken, vrouwen eindelijk van soldaten en onderofficieren onder de wapenen, zij allen toonen eene mildheid des harten, die de schamelheid der bijdrage ruimschoots vergoeden zou, indien de nood zoo groot niet dreigde te worden...

Tegen den avond dondert weer, vlak bij, het kanon. En heel de kazerne rukt uit in velduniformen. Twee uren later echter zijn zij weer terug. Weer zal niemand weten, wat dit wandelingetje te beteekenen had.

21 September.

Ben neersch en rinsch, maar scherp en prikkelend zonnetje vanochtend : eene najaarscoquetterie tusschen de dagen in, dat alleen wolken als grauwe natte balen watten in hooge stapels op den gezichteinder staan. Het wekt eene frisschere nieuwsgierigheid op, iets als aangeprikkelde, hoe dan ook geenszins kwaadaardige combativiteit, die mij vroeger dan naar gewoonte de deur uitjaagt voor het morgenwandelingetje naar den straathoek, waar het dichtstbij de Duitsche oorlogsberichten zijn uitgeplakt.

Voor 't eerst sedert de Duitschers Brussel bezetten hoor ik, achter geloken persiennes, piano spelen : razendschelle oefeningen van Fingerfertigkeit. Het maakt een zeer vreemden indruk, dat eerste pianospal : eene zenuwopkrimping die eerder onaangenaam is. Maar nu herinner ik mij, dat ik het meisje ken, wier vingers het klavier open en aftokkelen. Ik zat er, voor den oorlog, iederen dag meê op den tram. Herinneringen komen op als aan een verren tijd vol vrije orde, een tijd van dankbare gewoonten, waar ik eerst thans de harmonie van gevoel...

De officieele aankondiging van heden is den Duitschers gunstig. Zij hebben de Verbondenen voor Noyon geslagen, "beslissend" zegt het bericht. Naast mij staat een piepjong luitenantje. Als hij gelezen heeft, knikt hij krachtig met het hoofd, ter goedkeuring. Onwillekeurig zie ik hem aan : hij begrijpt dat hij misschien ongelijk gehad

heeft te manifesteren, zij het dan ook stilzwijgend en bescheiden. Eenigszins bedremmeld, verwijderd hij zich.

Het mooie weêr blijft niet lang duren. Weêr de vochtige loomte van een doorhangend zwerk. - Zijn de muzikale instincten onder de bevolking weer ontwaakt ? Daar gaat, achter mijn huis, een "kleine bugle" van de Stedelijke Harmonie, de stadskapel die 's zomers iederen dag in het Park een concert geeft op zijn instrument eene "fantazij" op Carmen uitvoeren. Hij blaast : in sierlijke zwenkingen van kleinburgerlijke sentimentaliteit golft de smachtende melodie. Op straat zijn vier soldaten en een korporaal blijven stilstaan. Zij luisteren, vinden het blijkbaar mooi. Voor de eerste maal hoor ik de muziek van Carmen met haast fysieke tegenzin...

Valavond. De man met sportpet en gele regenjas, dien wij om de vier, vijf dagen geheimzinnig op zien duiken, enkele oogenblikken, en dan weêr verdwijnt, heeft zijne verschijning gedaan. Hij is een held op zijne manier, of althans een waaghals van allereerste hoedanigheid. Telkens dringt hij, eerst door Duitsche, daarna door Belgische troepen, beladen met brieven, Antwerpen binnen. Enkele dagen nadien is hij terug, belt bij de vrouwen en ouders van soldaten en officieren aan : hij brengt het antwoord. Het is ten strengste verboden, welk nieuws ook uit Antwerpen schriftelijk over te brengen : aldus de krijgsgouverneur. En gij kunt wel denken dat de Duitsche militaire overheid in strengheid voor de Belgische niet wil onderdoen. De man echter - en hij is de eenige niet - trotseert het dubbele verbod. Hoe hij er telkens heelhuids van afkomt, weet ik niet : den ring van Gyges zag ik nog nimmer aan zijn vinger....

Heden moet hij, mondeling, een zeer bedroevend nieuws hebben medegebracht : onze geliefde koningin zou gevaarlijk ziek zijn, reeds de rechten der kerk hebben ontvangen. - Hier, te Laeken, is er weldra geen huis waar men het niet weet. De verslagenheid is algemeen. Aan de deuren vormen zich groepjes. Men fluistert, onder den killen inkt-hemel waar de vlaag dreigt. En 't wordt een gonzende klaagzang : arme koningin, arme vrouw, arme moeder ! Sedert hare ziekte, drie-vier jaar geleden, is ze feitelijk nooit weêr geheel beter geweest. Maar nu scheen zij toch weêr opgeknaapt, het tengere vrouwtje met het gouden hart, het praeraphaëlietische koninginnetje met den diepen glimlach der oogen en der lippen... Toen is de oorlog uitgebroken : soldaten uit haar geboorteland kwamen vechten tegen dezen uit haar tweede vaderland, dat haar door duizenden blijken van liefde en erkentelijkheid dierbaar is geworden; de oorlog die den familiekring breekt : de koninklijke vader middenin zijn leger, zij met hare kinderen naar de schuilplaats van het land, naar Antwerpen, waar het ook weldra niet zoo veilig meer is. Met hare kinderen dan naar Engeland, waar zij ze aan vriendenhanden toevertrouwt, om weer, plichtbewust terug te keeren bij den gemaal, die het eerste haar liefderijken steun behoeft. En nu zou ze sterfensziek zijn, in haar grauww Antwerpsch paleis, ver van de prinsjes, van het goddelijke prinsesje, terwijl de koning op het slagveld is....

De duisternis valt snel in. Men huivert. Ieders hart is vol leed. Moge ook dit nieuwsje weêr maar eens onjuist zijn !....

N.R.C., 4 October 1914.

Brussel, 22 September.

Tot mijn groote verbazing ontmoet ik iemand uit Vilvoorde.

"Zijt gij dan in Brussel gevestigd ?" vraag ik.

"Wel neen," antwoordt hij, "nog altijd te Vilvoorde."

"Is Vilvoorde dan niet uitgebrand, niet tot op den aardbodem weggeschoren, zooals het hier heette ?"

"Geen kwestie van. Alles is volkomen ongedeerd gebleven : geene enkele vensterruit ingeslagen."

"Maar - de Duitschers dan..."

"Ja," zegt hij, "dat is iets anders. Die hebben wij nu al ruim een maand onder dak, in letterlijken zin. - Gij weet nog niet wat het is, gij Brusselaars, honger te hebben. Bij ons is er bijna niet meer te eten, en als daar niet vlug verandering in komt... Anders zijn wij aan dat leventje al gewoon. Iederen ochtend zien wij een troep soldaten optrekken. Wij vragen hun : 'Waar gaat gij naar toe ?' Het antwoordt luidt nu eens 'Naar Antwerpen', dan weer 'Naar Parijs'. Maar iederen avond zien wij dezelfde manschappen terugkeeren, meestal minder in getal weliswaar. Want overdag vechten zij in de omstreken, tegen de Belgen, op eene lijn die van Wolverthem naar Campenhout gaat, over Beyghen, Humbeeck, Eppeghem, Weerde, Elewijt. Soms slaan onze troepen ze terug tot aan Brusseghem, Meyse, Grimbergen, Peuthy, Perck, en dan hooren wij 't geschut nog wat beter. Tegen den avond zien wij het ook : reepen vuur door den hemel... Maar de avond eenmaal gevallen, komen zij slapen, naar huis. Wij, de bewoners, slapen intusschen minder, althans minder-vast. Immers de deuren moeten openblijven, en het huis verlicht. Weliswaar zorgt een schildwacht voor onze veiligheid. Ieder krijgt

trouwens zijne beurt om 's nachts als gijzelaar te fungeeren. Gij wordt, met een dozijn of twee andere ingezetenen opgeëischt, en vier-en-twintig uur of zoo, 't zij in de kerk, 't zij elders, onder goede hoede opgesloten. Met sommige overheden is het nog wat erger geweest. Iedereen onderwerpt zich echter : het behoud van de stad hangt ervan af. Zij gedragen zich overigens doorgaans als goede drommels, die wel van een pretje houden. Eens op een dag waren ze binnengedrongen in een verlaten landgoed. Zij hadden er den wijnkelder en de kleederen en hoeden van mevrouw ontdekt. Zij hadden er komedie gespeeld, en zich zoo goed vermaakt, dat zij er 's avonds niet over zwijgen konden... Ja, dat duurt nu al zoo'n maand. Als een regiment te veel mannen verloren heeft in die dagelijksche schermutselingen, wordt het vervangen. Zoo hebben wij tegenwoordig mariniers : goede, nogal onhandige lobbessen. Als men hun vraagt : "Waar is dan uw schip ?", dan antwoorden zij met overtuiging : " Het wacht op ons, te Antwerpen."

"En de Belgen", vraag ik, "komen die dan nooit nader ?"

"Och", zegt hij, "die schijnen zoo maar wat te spelen. Zelfs als zij veld winnen, trekken zij zich weer terug. Nochtans komen er tot in Vilvoorde-zelf, maar dan in politiek, als verkenneren. Eén heeft geprobeerd, heel alleen de brug over het kanaal van Willebroek te doen springen. Hij had negen kogels op zak : hij heeft er negen van de Duitschers, die hem achtervolgden, mee doodgeschoten. Toen hij de dynamietpatroon, die de brug moest doen springen, wilde neerleggen, viel hij op zijne beurt. De Duitschers hebben hem onder eerbewijzen begraven. Aan de troepen werd hij als een voorbeeld van heldhaftigheid voorgesteld...

Acht andere karabiniers, eveneens in burgerskleeren, waren in den hoogen schoorsteen van de kalkfabriek geklauterd, om de ligging der Duitschers te verkennen. Dezen zijn het gewaar geworden : zij hebben de schouw in de lucht doen vliegen. ' Is 't eenige gebouw in Vilvoorde dat vooralsnog schade heeft geleden. Vier der soldaten waren in tijds kunnen vluchten. De anderen..."

En hij eindigde :

" 't Ergste is, dat de hongersnood nadert voor ons. De Duitschers hebben in de omstreken een voorraad van een paar honderd koeien. Maar daarmee is de bevolking niet gebaat... En dan, rondom de stad zijn haast al de dorpen voor een goed deel in asch gelegd : het schoonste deel van Brabant, een der schoonste deelen van heel België..."

23 September.

Wij ontvangen nu geregeld een viertal Duitsche bladen, waaronder als belangrijkste de Kölnische Zeitung. Deze zijn er vooral ten behoeve van het garnizoen. Ze zijn dan ook wel eenigszins te eenzijdig om door de verdere Brusselsche bevolking, voor zooverre zij Duitsch leest, te worden geapprecieerd. Verder weten de leden der Holland-sche kolonie en eenige Vlamingen waar zij nu en dan een nummer der Nieuwe Rotterdamsche Courant kunnen vinden. Dan is er ook nog een weinig beduidend Fransch blaadje, dat wel onder censuur zal staan : Le Quotidien bruxellois. Dit zijn de eenige couranten die door het Militair Gouvernement schijnen geduld te zijn. Het zijn nochtans de andere, de uit Gent binnengesmokkelde, die het meest gelezen worden. De Brusselaar voelt er het hart van België in kloppen - al is het nieuws dat zij meêbrengen, ook over wat

in Brussel gebeurt, nu en dan niet goed te vertrouwen. Zoo lazen wij onlangs in zoo'n blad dat wij te Brussel de boter tot 6 frank per kilo betalen, terwijl de hoogste prijs vooralsnog 4,40 frank is : al meer dan genoeg trouwens. Het allerduurste is hier petrol : 45 à 50 centimes per liter. En er is bijna nergens meer te krijgen. Terwijl wij, bij gebrek aan kolen, weldra verlichting bij middel van gas of electriciteit zullen moeten ontberen... Om op de Gentsche bladen terug te keeren: zij drukken een dienstorder over van burgemeester Max aan zijn politie, waarin het luidt dat de verkoopers van die bladen door de Duitse Kommandantur bedreigd zijn met de doodstraf. Zij, in wier bezit zoo'n blad gevonden wordt, loopen gevangenisstraf op. - Die dienstorders heb ik persoonlijk niet gezien, en geen enkel officiëel bericht heeft tegen het koopen van die bladen bij mijnen wete verwittigd....

Na wel drie weken ben ik vandaag weêr eens naar de Hooge Stad gewandeld. Nu de Bibliotheek tot een ambulance is ingericht en de Musea zijn gesloten, kom ik daar nog alleen als ik er wezen moet. Heel het Brusselsche leven is trouwens samengetrokken in de kom der stad : daar alleen nog is het eigenlijke stadsleven. - Vanochtend nu moest ik naar Elsene. Ik ben daarna Zuidwaarts afgeweken om mij te vergewissen of het waar was, dat het Paleis van Justicie, reeds zoo overvloedig versierd, nu ook bij wijze van nieuwe ornamenten eenige kanonnen rijker geworden was.

Het nieuwtje had geloopt, dat de tempel van Themis door de woede van Mars niet was gespaard geworden. In oorlogstijd keert men het klassieke voorschrift om; nu moet het maar heeten : Cedant togae armis. Zoodat verontwaardigde akvokaten zekeren dag uit de vensters van het Justi-

ciepaleis Duitsche soldaten hadden zien liggen in de roode toga van den voorzitter des crimineelen gerechtshofs gehuld, of onder het hermelijn van den heer procureur-generaal. Zij vonden het grapje terecht misplaatst, te meer dat het bij onderzoek bleek niet alleen te staan en alleen een schakel was in eene keten van, laat ons zeggen, onbehoorlijkheden. - De misdadigers werden tot de orde teruggeroepen. De kanonnen echter die zij hadden meêgenomen, misschien wel om hen in hunne kortstondige magistratuur bij te staan, bleven. Eén ervan zie ik op de Avenue Louise gericht, het andere kan de benedenstad beschieten. "Langs de éene zijde kunnen de Franschen binnenrukken, en langs de andere zijde kan men de stad straffen, die zich hierover al te zeer verheugd zou toonen," zegt mij een mijnheer, die in de geheimen van den algemeenen staf tot bij de minste bijzonderheden schijnt ingewijd, en zijne wetenschap herhaalt aan ieder die voor het geschut stilstaat, en zich afvraagt tot wat het wel kan dienen.

N.R.C., 4 October 1914.

*   *
*

Brussel, 24 September.

De politiebevelen van den Burgemeester worden bevestigd: heden krijgen wij het officiëele bericht aangeplakt, dat ieder, die niet-toegelaten dagbladen verkoopt of verspreidt, aangehouden en tot zware gevangenisstraf wordt veroordeeld. Ook wie het in zijn hoofd mocht krijgen, in het openbaar foto's te nemen van Duitsche troepen : behal-

ve dat hij er voor moet zitten, loopt hij nog eene boete op, die drieduizend mark groot kan worden...

Maar dit zijn nog de belangrijkste mededeelingen van den dag niet. In het oog der Duitsche regeering is het volgende blijkbaar van veel grooter gewicht. Er wordt een bijzonder, zwart-omrand affiche aan gewijd. Op eerste zicht lijkt het wel een doodsbericht. Men nadert met zekeren angst : wat men leest is het triumphantelijk bewijs, uit Duitsch standpunt althans, dat Engeland alleen schuld heeft aan de Europeesche oorlog.

Ziehier het verhaal. Op 31 Juli jl. werd te Berlijn een brief gepost aan het adres van eene Belgische dame. Dien dag juist werd Duitschland in staat van oorlog verklaard : de brief bleef dan ook liggen. Enkelen tijd nadien werd hij opengemaakt, om terug te worden gestuurd aan den afzender, zoo men er sporen vinden mocht van zijn adres. In plaats van sporen vond men een nieuw briefomslag, aan het adres van den Minister van Buitenlandsche Zaken te Brussel. Nogmaals geen spoor van afzender! Nogmaals opengemaakt. En toen las men : "Légation de Belgique à St. Pétersbourg. -Le 30 Juillet. - Situation politique.

"Monsieur le Ministre. Les journées de hier et d'avant-hier se sont passées dans l'attente d'événements qui devaient suivre la déclaration de guerre de l'Autriche-Hongrie à la Serbie. Les nouvelles les plus contradictoires ont circulé sans qu'il soit possible de démêler exactement le vrai du faux touchant les intentions du gouvernement impérial. Ce qui est incontestable, c'est que l'Allemagne s'est efforcée autant ici qu'à Vienne de trouver un moyen quelconque d'éviter un conflit général, mais qu'elle a

rencontré d'un côté l'obstination du cabinet de Vienne à ne pas faire un pas en arrière, et de l'autre la méfiance du cabinet de St. Pétersbourg devant les assurances de l'Autriche-Hongrie qu'elle ne songeait qu'à punir la Serbie et non à s'en emparer. Mr Sazanow a déclaré qu'il était impossible à la Russie de ne pas se tenir prête et de ne pas mobiliser, mais que ses préparatifs n'étaient pas dirigés contre l'Allemagne. Ce matin un communiqué officiel a partout annoncé que les réservistes ont été appelés sous les armes dans un certain nombre de gouvernements. Connaissant la discrétion des communiqués russes, on peut hardiment prétendre qu'on mobilise partout. L'Ambassadeur d'Allemagne a déclaré ce matin qu'il était à bout des essais de conciliation qu'il n'a cessé de faire depuis Samedi et qu'il n'avait plus guère d'espoir. On vient de me dire que l'ambassadeur d'Angleterre s'est prononcé dans le même sens. La Grande-Bretagne a proposé les derniers temps un arbitrage. Sazanow a répondu : nous l'avons proposé nous-mêmes à l'Autriche-Hongrie, elle l'a refusé. A la proposition d'une conférence, l'Allemagne a répondu par la proposition d'une entente entre cabinets. On peut se demander vraiment si tout le monde ne désire pas la guerre, et tâche seulement d'en retarder un peu la déclaration pour gagner un peu de temps. L'Angleterre a commencé par donner à entendre qu'elle ne voulait pas se laisser entraîner dans un conflit. George Buchanan le disait ouvertement. Aujourd'hui on est fermement convaincu à St. Pétersbourg, on en a même l'assurance, que l'Angleterre soutiendra la France. Cet appui est d'un poids énorme et n'a pas peu contribué à donner la haute main au parti de la guerre. Le gouvernement russe a laissé dans ces derniers jours libre cours

à toutes les manifestations pro-serbes et hostiles à l'Autriche, et n'a aucunement cherché à les étouffer. Il s'est encore produit des différences de vue dans le sein du conseil des ministres, qui s'est réuni hier matin. On a retardé la publication de la mobilisation, mais depuis s'est produit un revirement. Le parti de la guerre a pris le dessus, et ce matin à quatre heures cette mobilisation a été publiée. L'armée, qui se sent forte, est pleine d'enthousiasme et fonde de grandes espérances sur les énormes progrès réalisés depuis la guerre japonaise. La marine est si loin d'avoir réalisé le programme de sa reconstruction, de sa réorganisation, qu'elle ne peut vraiment pas entrer en ligne de compte. C'est bien là le motif qui donnait tant d'importance à l'assurance de l'appui de l'Angleterre. Comme j'ai l'honneur de vous le déclarer aujourd'hui, tout espoir de solution pacifique paraît écarté. C'est l'opinion des cercles diplomatiques. Je me suis servi pour mon télégramme de la voie via Stockholm par le Nordisk câble, comme plus sûre que l'autre. Je confie cette dépêche à un courrier privé, qui la mettra à la poste en Allemagne. (Get.) B. de l'Escaille."

Ziedaar het historisch document zoals het waait en draait. Ik laat aan de diplomaten de zorg over, te weten hoe het te interpreteren is.

En ga liever, naast de honderden Brusselaars die het stationplein bevolken, met mijn neus in de lucht staan kijken naar de aëroplaan die, blank in 't gulden namiddaglicht en niet grooter dan een vlinder, over onze hoofden evolueert. Want zoowaar : nog steeds kijkt de Brusselaar naar al de aëroplanen die voorbijvliegen... "Zou het een Duitscher zijn ? Of een Engelschman? Of een Franschman?" vraagt men. Een oude koetsier, met rooden neus en beloopten oogen,

die zich niet eens de moeite heeft gegeven maar even op te kijken, antwoordt smalend : "Denkt gij dat een Duitscher zich de moeite zou geven, zóo hoog te vliegen? Ze zullen er immers niet op schieten!" - Die koetsier heeft een oogenblikje sukses : het glijdt over zijne onverschilligheid heen als regen over de schaal van eene zeeschildpad...

De eerste Oostenrijkers zijn in Brussel binnengekomen. De dames vinden ze veel eleganter dan de Duitschers.

N.R.C., October 1914.

*   *
*

Brussel, 25 September.

De lucifers worden duurder. Het vleesch ook, al wordt elke veemarkt voor drievierden van den toevoer aan beesten door den gezant der Vereenigde Staten ten onzen behoeve opgekocht. De eieren gelden versch zeventien centimes (anders tien). De koffie is dertig à veertig centimes per kilo opgeslagen. Bruine zeep steeg van twee en veertig tot zes en vijftig centimes. En 't allerergste wel : gewoon keukenzout wordt, voorloopig althans, schaarscher en schaarscher...

Andere redenen tot pessimisme : een tramlijn, die van Brussel-Wemmel, is thans geheel in Duitsche handen; de handen van whattman en van conducteur zijn Duitsch, en zij weigeren elken Belg te vervoeren, die van mannelijke kunne en de kinderkleêren ontgroeid is. Vrouwen mogen wél meê, en zelfs tegen verlaagd tarief; maar bedoelde vrouwen weigeren doorgaans, de reis te aanvaarden buiten de hoede

van haar vader, gemaal, verloofde, of zelfs minnaar. De lijn Brussel-Wemmel is dus éénslachtig-Duitsch, van lieverlede. -En dan is daar nog dit idiote : de modewinkels vermeien er zich in, liefst rouwkleêren uit te stallen, zij het dan ook aan voordeelige prijzen. -Toch lacht Brussel. De zon is er weêr, eene gouden herfstzon, en, lijkt het wel, voor onbepaalden tijd; en dat volstaat om Brusselschen kommer te weren. Verder vermelden de Duitsche mededeelingen heden niets, dat ergerlijk kan werken : zij doen alleen hun best, de beschieting van de kathedraal te Reims te verschoonen. Bindelijk : het loopt van mond tot mond dat de Franschen reeds te Bergen (Mons) en te Ath zouden zijn, er de Duitschers zouden verslagen hebben, en aansluiting met het Belgische leger bewerken; dat anderdeels het leger van den Kroonprins over de Maas geslagen en zelfs krijgsgevangen zou genomen zijn.

Wij kunnen dit alles natuurlijk niet controleeren : wij hebben geene bladen, -en hadden wij er wel, wij zouden het niet mogen zeggen. Maar blijde stemt het de Brusselaars toch : wie zou het hun kwalijk nemen?

N.R.C., October 1914.

Brussel, 26 September.

Wij krijgen nog steeds geen alcohol. Maar wij hebben al een paar kinema's terug. Bij gebrek aan panem - het vloeibaar brood, dat zoovelen placht te sterken en dat zij nu al een gansche maand moeten derven -, dan toch de circenses : het voedsel des geestes, dat de Brusselaar even moeilijk ontberen kan... Brussel was eene heel tries-

tige stad geworden, van alle vermaak verstoken. Nu ten minste zal de Duitscher zien dat ook wij in de moderne beschaving deelachtig zijn : wij hebben kinema's. En met welk uitgelezen gevoel van wat in deze beroerlijke tijden behoort, hebben de eigenaren hunne inrichtingen voor het publiek weder toegankelijk gesteld ! Geen verfoeilijk winstbejag heeft ze aangedreven; ook niet de zucht om den volke eene wufte, zij het dan ook deftige en geoorloofde afleiding te bezorgen : alleen het droeve lot van hunne talrijke werklooze bedienden deed ze grijpen naar het koe-ne besluit, in 's hemels naam dan maar weer de tribulaties van Rigadin en de avonturen van Max Linder, de korte haren van Asta Nielsen en de naakte beenen van Napierkowska al op het blanke doek te tooveren. En van lieverlede is het gevoel der securiteit over Brussel gekomen : wij kunnen weer, wij mogen weer al onze aandacht wijden aan de kinema....

Is het bij weerslag een gevolg hiervan ? Hedenochtend hing iets als opgewondenheid in de lucht; eene donkere bedrijvigheid scheen op straat te heerschen. Het was eerst deze verrassing : het plein voor het Noorderstation weer voor het publiek geheel toegankelijk. Het brengt heel wat leven mee. De ruime plaats voor het grauwe gebouw, toen zij was afgezet, had iets angstwekkends, - als een aanhoudend dreigement. Nu kunnen wij er gerust over heen loopen zonder tegengehouden te worden. En 't is of wij eene vrijheid heroverd hadden.

Echter niet : de vrijheid; dat zien wij maar al te goed. Aan hetzelfde Noorderstation staan zes logge autolocomobielen op hooge ijzeren wielen, die, heet het, moeten dienen voor het vervoer van het zware Oostenrijksche geschut.

En verder is de stad vol soldaten, die aankomen en weggaan, uit het Noorden worden aangevoerd om naar het Zuiden te vertrekken, uit het Westen binnenrukken om naar het Oosten af te marcheeren. De zenuwachtigheid, de electriciteit in de lucht : zij zou wel kunnen beteekenen dat wij ons binnen heel kort aan beslissende gebeurtenissen mogen verwachten...

's Middags moet ik naar Etterbeek. En woon er, naast duizenden, een wonderbaar schouwspel bij : in de blauwe en gouden lucht vervolgt een Fransche aëroplaan een Duitschen. Uit de hoogte - helverlichte witte meeuw - schiet hij er op neer. De Taube - grauwer en zwaarder schijnt het wel - duikt eveneens, beschrijft een ruimen halven cirkel, stijgt ineens, schijnt op den Franschen tweedekker neer te willen ploffen, maar drijft even af. Uit het Fransche tuig plots eene schitterende vuurlijn, terwijl wij een kort knalletje hooren en de vlieger pijlsnel en haast loodrecht naar boven gaat. Uit de Taube wordt op het schot geantwoord : men hoort het Duitsche vuur duidelijker, en het is rooder. Maar de Franschman houdt de bovenhand. Wij zien het flitsen van fusée op fusée. Nu slaat de Duitscher op de vlucht, naar het Noordwesten toe. De witte, helverlichte meeuw volgt hem op strakke, schuine vlerken. Zij verdwijnen... De aanblik van dit luchtgevecht is te schoon, om schrikwekkend te zijn.

Ik wandel weêr naar de stad en tref deze onaangename mededeeling van gouverneur von Lüttwitz aan : daar Burgemeester Max weigert het nog niet gestorte deel van de kriegsbelasting uit te betalen, zullen de Duitschers niets meer met baar geld betalen. De gedane aankopen zullen eerst na het sluiten van den vrede worden voldaan. Ik voor-

zie dat de Duitschers ten koste van de Brusselaars, ruimen voorraad gaan opdoen....

De avond valt : ik wend mijne stappen naar het neutrale proeflokaal, waar de Brusselsche kunst- en letterwereld vergadering houdt. Daar heerscht eene buitengewone opgewektheid; ik merk bij het binnentreden dat iets ongemeens moet zijn voorgevallen. En inderdaad : iemand heeft er de Times gezien ! Want gij moet weten dat de Times in België niet alleen door de Duitsche overheid, maar nu ook door de Belgische regeering verboden is geworden. De Times, immers, is zoo goed ingelicht, dat de Duitschers er wel de ligging der verbondene legers op ons grondgebied uit vernemen mochten. Iemand had dus de Times van gisteren gezien bij een Brussels ingezetene, die hem de bagatel van vijftig frank had betaald. Maar dat was nog het belangrijkste niet : die Times vertelde de afdoende overwinning der Franschen, tweehonderd duizend Duitschers buiten gevecht, tachtig duizend krijgsgevangenen, bij de vierhonderd kanonnen buitgemaakt.... Wij durven nauwelijks sceptisch te zijn : het heeft, zegt men ons, gestaan in een Times die vijftig frank heeft gekost....

Helaas, ik moet in het neutrale proeflokaal treuriger nieuws vernemen : de jonge en geniale Fransche dichter Charles Péguy is in den strijd gevallen. Anderdeels is er een Belgisch schilder, die eenigen naam begon te krijgen op volgende wijze gestorven : te Luik heeft hij als soldaat in een loopgraaf gelegen, die vol water was gelopen; hij heeft kou gevat op zijn nieren. Een daarvan heeft men moeten uitsnijden. Vandaag is hij aan de operatie bezweken....

Als ik 's avonds naar huis ga, zijn de boulevards bij-

zonder opgewekt. Thuis vertelt men mij, dat men heel den namiddag weêr het kanon heeft gehoord.

27 September.

Opschudding : Burgemeester Max is aangehouden. De man wiens waardige beslistheid en zedelijke kracht Brussel misschien van de vernieling en zeker van den ondergang heeft gered, wiens fiere maar taktvolle en vooral rechtvaardige optreden het ontzag der Duitschers had gewekt, is uit zijn ambt ontslagen en "eervol" in eene vesting opgesloten om niet naleven van zijne beloften. Verdere uitleggingen geeft de Bekanntmachung niet. Maar de Brusselaars gissen wel dat het om de weigering van verdere krijgsbelasting gaat, en zijn verslagen. Wat kan toch hun geliefden - ja, inderdaad geliefden ! - burgemeester hebben aangezet, eigen vrijheid en het welzijn der stad prijs te geven ? Want daar had men toch wel iets kunnen op vinden ! Of hadden de Duitschers maar een voorwendsel gezocht om zich van hem te verlossen ?.... Een eerbiedwaardige grijsaard, dien ik voor een groot ambtenaar in een ministerie ken, spreekt het groepje toe, dat de aankondiging staat te lezen : "Geloof mij : de heer Max weet wat hij doet. Ik heb de overtuiging dat hij weêr ten koste van zijn eigen vrijheid, niet dom voor het welzijn en in het belang der stad heeft gehandeld. Wij weten niet wat gebeurd is; burgemeester Max, hij weet misschien wat te gebeuren staat. Laat ons geduld oefenen en betrouwen." Men luistert met eerbiedige stilte. Als de heer zich verwijdert, wordt hij door ieder gegroet. De anders lichtzinnige Brusselaar weet nog, wat burgerdeugd is.....

Van zes uur in den ochtend, zonder éen minuut op te

houden, en zoo dichtbij, dat de huizen er te Laeken van beven, dondert het kanon, en niet uit één richting, maar op een front dat van Assche naar Vilvoorde schijnt te loopen. Het groote gevecht blijkt wel begonnen te zijn : de razende aanhoudendheid van het vuur duidt op de beslistheid van den slag. Dit is geen schermutseling meer : het is misschien de decisieve oplossing van een toestand, die, in dagen als heden, op de gemoederen weegt als lood.

Tegen vier uur ziet men, op allerlei wagens en karren, in rammelende vigilantes en op brooze tilbury's, Duitsche gekwetsten, waaronder zeer zwaar gewonden, naar Brussel rijden. Er zijn er honderden. Men vraagt : waarom behelpen zij zich met voertuigen, die maar heel traag vooruit kunnen en bij hotsen en botsen geweldige pijnen moeten veroorzaken ? Waarom gebruiken zij dan hunne prachtige ambulanceauto's niet ? Het antwoord : omdat zij de prachtige ambulanceauto's waarschijnlijk elders noodig hebben...

Wat later trekt een troepje gevangenen voorbij : burgers die zich te ver hebben gewaagd, en nu met vrouw en kleine kinderen tusschen acht soldaten naar stad worden gebracht. Men vertelt ons dat vier arme Belgische soldaatjes met een kriegsarts omringd door Duitschers, op de Groote Markt zijn gebracht. De bevolking heeft de Duitschers uitgejouwd, die gedreigd hebben te schieten. In Molenbeek moet hetzelfde zijn voorgevallen; het heet dat daar werkelijk geschoten is geworden....

De Duitschers, zegt men, eischen overal het materiaal van de brandweer op. De burgemeester van Laeken, een zeventiger, die de groote mechanische ladder der pompiers weigerde te geven, werd gevangen genomen.

Het is acht uur in den avond. Nog altijd, dicht en

dichter, het kanon....

28 September.

Aldoor maar het kanon, van zeven uur af. Maar verder nu. 's Middags echter nadert het weêr, wordt drukker. Men verneemt duidelijk het geknetter van mitrailleuses. Daarboven uit, bij regelmatige poozen, de groote, doffe stem van grof geschut. Iemand zegt, dat het de nieuwe forten van Liezele en Willebroeck zijn, die schieten. Als men den afstand berekent, is dit niet onmogelijk.

Onze gewone Maandagbedelaar doet zijn ronde. Hij is stokoud en doof als een kwartel. Als hij zijn rechtmatige aalmoes krijgt, ziet hij mij aan, heft zijn stok op, waar hij meê naar de verte wijst, en zegt : " 't Moet erg zijn, meneer : 'i gevoel het in mijn voeten." De man hoort de slagen niet; maar de grond davert ervan...

Op hetzelfde oogenblik trekt een nieuw convooi voorbij, tusschen een dubbele rij uhlanen. Een vijftigtal man, waaronder een grijsaard van wel zeventig jaar oud, die op zijn bloote voeten loopt, zijn klompen in zijn handen. Iemand, die ze al geruime tijd volgt, weet te vertellen, dat men ze meêgenomen heeft om loopgraven te maken. Waarom men ze echter meêvoert tot in Laeken, waar niet te delven valt, althans voorloopig; waarom men ze vooral als misdadigers over straat doet wandelen, uren na mekaar, is mij een geheim....

De gedruktheid begint wel heel zwaar te wegen. Het is nu al de derde dag dat wij, uit denzelfden hoek, met dezelfde hevigheid, hetzelfde gedonder hooren. Tracht men het te ontvluchten door naar stad te gaan, eene gejaagtheid trekt u weer aan naar waar men het duidelijker hoort.

Men krijgt lust te gaan zien. Het is de verlokking van het afschuwelijke.

Daar komt nog allerlei beroerds bij. De voorraad meel heet in de gemeente te verminderen. Het kan gebeuren dat wij aan brood worden gerationeerd. Men komt ons verder zeggen : het tramverkeer wordt iederen dag te één uur 's middags geschorst. Onmiddellijk ga ik op inlichtingen uit: het nieuwtje is gelukkig onwaar. Dit zijn maar kleine dingetjes bij 't gruwelijke dat aan 't gebeuren is. Maar gij stelt u niet voor hoe het de zenuwen prikkelt en spant, hoe men er, zelfs physisch, onder lijdt...

En dan, het is koud, in huis nog meer dan buiten. De vochtige lucht huivert. Tegen den avond leggen wij, voor 't eerst in het seizoen, vuur aan. Met het aangestoken licht brengt het wat gezelligheid. Maar telkens komt in uw hart het kanon bonzen, als de slag van een grooten houten moker. Om halftien, terwijl ik dit zit te schrijven, hoort men het nog, te heftiger in de akelige avondstilte.

N.R.C., 5 October 1914.

*   *

*

Brussel, 29 September.

Heel den nacht lang heeft het kanon ons wakker gehouden : het heeft geen kwartier opgehouden te schieten.

Vanochtend loopen wij allen met strakke, bleeke lijkbiddersgezichten. Het dolle gerucht, als zou keizer Wilhelm op tien minuten afstand van hier, te St. Pieters-Jette, afgestapt zijn in een nonnenklooster, waar eene

Taube hem zou hebben gebracht, vermag het niet ons op te vroolijken. Te meer dat nare berichten weer niet ontbreken. Zoo zou de eerste lijn fortén rondom Antwerpen ingenomen zijn. Het is heel moeilijk dit te gelooven : het aanhoudend geschut spreekt het tegen. Maar het helpt mee, de angstige stemming drukkender te maken.

In stad, waar ik nu ook in Zuidelijke richting geschut hoor, lees ik het volgende bericht : in sommige dorpen, waar de Duitschers niet zoo heel talrijk waren, heeft de bevolking op transportwagens of patrouilles geschoten. Van die dorpen wordt te Brussel een register opgemaakt. Zoodra Duitsche troepen langs daar voorbijkomen, zal de bevolking onbarmhartig worden gestraft....

In Brussel begint men zenuwachtig te worden. Het college der wethouders, dat als hoofd der politie burgemeester Max vervangt, dringt dan ook ten stelligste op kalmte aan. Vooral geen samenscholingen, heet het : de politie heeft de strengste bevelen.

Het belet niet dat ik zelf vanmiddag in zulke samenschooling gewikkeld ben. Op de avenue des Boulevards voert de tram van Wemmel een zeer groot getal Duitsche gekwetsten van het slagveld aan. Onmiddellijk : toeloop van duizenden, gekomen van men weet niet waar. Het hindert natuurlijk de Duitsche soldaten, die de gewonden vergezellen : de Brusselsche politie helpt ze mee, de nabijgelegen place Rogier, langs waar de zieken het St. Janshospitaal moeten bereiken, te ontruimen. Het gedrang is groot : ik tracht het te ontkomen in een herberg, die trouwens vol nieuwsgierigen is. Maar de Duitschers willen niet, dat men van daar uit hunne gekwetsten zien zou : ook de herberg moet ontruimd. Ik echter ga niet buiten : langs achter bereik

ik een trap, die mij naar de eerste verdieping brengt. Daar, op eene voorkamer, door een spleetje van een gordijn, zie ik honderden arme drommels zich naar het gasthuis slepen. Het duurt een uur voor het droeve schouwspel geheel is afgelopen : eerst dan kan ik weer naar beneden en buiten.

Thuisgekomen, vind ik er een schrompel aëmechtig mensche, die een buurvrouw, hare zwagerin, die mijn professioneele nieuwsgierigheid kent, tot mij heeft gebracht. Die vrouw komt, eenvoudig, van het slagveld. Zij vertelt :

"Het is te Assche, meneer, dat zij vechten. Ikzelf woon daar niet, maar mijn moeder woont niet ver daar van, die tachtig jaar is. Als ik gehoord heb, dat zij daar schoten, ben ik eens naar mijn moeder gaan zien. Ik ben opgetrokken. Als de Duitschers mij onderweg tegenhielden, zei ik : ik ga bij mijn moeder zien achter wat boter en achter wat groente. Zoo hebben zij mij doorgelaten. Als ik langs daar kom, daar zie ik van onze soldaten, en Franschen met roode broeken, en Engelschen, maar die hebben een rokje aan, en zij schieten met kleine kanonnetjes, waar zij langs achter aan draaien, gelijk een koffiemolen. Zoo ik wil voortgaan, maar de officieren wilden niet. Maar ik ga toch waar zij schieten. Ik leg mij op mijn buik, nietwaar, en ik kruip voort. Maar het was verschrikkelijk van het lawaai. Van de rest weet ik niet veel te zeggen. Er was een Belgisch soldaat die geen muts meer had, en die droeg een witten stroohoed. Eén zei mij : 't is allang dat ik aan mijn kapitein een Duitsche helm en een sabel beloofd heb; nu heb ik een uhlaan doodgeschoten; wilt gij den hoed en den sabel aan mijn kapitein dragen ? Ik zeg : ja. Er waren er die riepen : hewel, als gij terugkeert, brengt ons dan

tabak meê. Ik ben den hoed en den sabel gaan dragen. Maar veel tabak heb ik niet kunnen koopen : ik had maar vijf en zeventig centiemen in geld op zak; de rest waren papieren franken, en dat willen ze langs dien kant nog niet aanvaarden. Zoo, ik heb vijf en zeventig centiemen tabak gekocht, en ben hem gaan dragen. Toen ben ik nog verder gegaan. Ik heb wel tweeduizend Duitschers dood zien liggen, alsof zij sliepen. Het was toen al bij den avond, en ik ben bij moeder teruggegaan. Moeder zegt dat ze al te oud is om nog te vluchten. Ik ben dan alleen naar Brussel gekomen. Maar ik keer morgen weêr naar dien kant : ik hoor dat de boter hier vier frank veertig geldt, en daar kan ik er krijgen voor twee frank, en van de beste.

Ziedaar het verhaal, dat mij bijna ongelooflijk in de ooren klonk, maar met zulke nederige oprechtheid verteld werd, en door sommige bijzonderheden zoo waarachtig scheen, dat ik het u niet wilde onthouden....

Andere mededeeling, ditmaal van de "Duitschen Post- en Telegraafdienst in België" : Te rekenen vanaf 1 Oktober is het postwezen te Brussel in Duitse handen. Men zal brieven en verdere poststukken, ook aangeteekende, binnen de muren van Brussel en naar Duitschland kunnen verzenden. Later zal men probeeren, aansluiting met andere Belgische steden te krijgen. Daar men geen Belgische postzegels heeft, zal men er Duitse gebruiken met bijzondere "surcharge". En daar verder de Brusselsche brievenbestellers allen dienst, zoo voor lichten als voor uitdeelen der brieven weigeren, moet men zijn verzendingen op het hoofdkantoor brengen en afhalen.

Tot morgen toe zal men dus nog het voorrecht genieten, zijn brieven aan huis te krijgen, vermits de Brusselsche

post binnen Brussel slechts een paar dagen opgehouden heeft te werken. Daarna moeten wij zelf onze brieven naar Brussel gaan dragen en halen. Het eenige wat wij bij de nieuwe combinatie winnen is dus een hygiënisch wandelingetje. Weliswaar zal het veel eenvoudiger en ook zekerder zijn, de mededeelingen, die men aan een Brusselsch medeburger te doen heeft, persoonlijk te gaan dragen; duurder is het niet : voor tien centiemen kan men per tram een heel eind rijden; en vlugger gaat het heel zeker....

- Vanmiddag de burgemeester van Laeken ontmoet, die dus niet is opgesloten. Zou die aanhouding weer maar eens uit de lucht gegrepen zijn ?...

Laat in den avond : altijd maar, altijd maar het kanon.

30 September.

Tot op het middaguur : het kanon. Dan houdt het op. Bevreemde stilte. En eene huisgenote zegt : "Ik ben bang : zouden de forten misschien ingenomen zijn ?" Gelukkig - ja, wij voelen het als haast een verlichting ! - herbegint het een klein uurtje later. Maar het is nu veel verder, schijnt het wel. - Het is de vijfde dag dat het gevecht aan den gang is...

Wij leven onder eene benauwing, die als eene noodzakelijkheid is geworden. Dat voelt men in de stille voorsteden veel meer dan te Brussel, waar altijd eene zekere drukte heerscht, die afleiding geeft. Maar hier hebben wij het gevoel, waarover niet te redeneeren valt, dat, zoo men ophoudt te vechten, een wanordelijke vlucht van Duitschers over Laeken naar Brussel slaat, en dan het allergergste is te verwachten. Het is natuurlijk idioot, en ieder tracht dien indruk voor de anderen weg te praten. Maar

de meesten zitten in de beklemming : zij is als een toover, waar men zelfs niet meer aan wenscht te ontsnappen; moest het kanonvuur ophouden, de kring der gedruktheid zou nauwer worden, tot stikkens toe. Dit is althans de gewaarwording van het oogenblik, en het is waarschijnlijk dat aangehouden stilte weer idyllische kalmte meebrengen zou.

Intusschen denk ik mij een eventueel verhaal van een Edgar Poe of een Villiers de l'Isle Adam, over een geval van moreele asphyxie. Ik weet niet welke Inquisitie zou iemand veroordeeld hebben tot zedelijke verstikking. Hij wordt eerst geslingerd en geslagen door eene demonische menigte heen, die alle besef van eerbied voor eigendom en schoonheid, voor orde en edele vreugd verloren heeft. Daarna wordt hij opgesloten in een glazen huis, waarvan de veiligheid hem te geringer schijnt, dat hij er allerlei vijandelijke krachten aan de vier zijden voorbij ziet trekken. Door de wanden heen hoort hij wél de buitenwereld, maar de klank ervan luidt valsch en trilt lang na op onhebbelijke, pijnlijke wijze. Hij ziet, in de verte, zijne vrienden, waar hij niet mee praten kan. Men roept hem, van buiten, allerlei nieuwtjes toe, die hem schromelijk vergroot door de trilling van het glas in de ooren klinken en hem verbijsteren. Trouwens, hij ziet door de ruiten hoe de roepers grijnzen en grinnachen. Hij wilde wel weten hoe laat het is : om hem heen hangen honderd klokken, maar alle wijzen een verschillend uur aan. Slechts ééne trouwens die tiktakt, en geweldig. Maar als het 's avonds donker wordt, wijst zij nauwelijks vijf uur, terwijl hij heel goed weet dat men nog in September is, en het dan niet voor zes uur donker wordt... In zijne glazen kooi wordt

het luchtijl-zwoel. Hij hoort dag aan dag zijn hart luider kloppen. Nu is het of ineens de wereld rondom zijne klare kluis ineen gaat stuiken. Bons bij bons hoort hij het dichtbij. Dichtbij is, dat hij de menschen doodgewoon aan zijne woning voorbij ziet loopen, alleen maar met strakke gezichten. Want zijn doorschijnende muren laten geen glimlach door.... Zoo slijt hij een leven als de onwillige fakir van eene zedelijke vernietiging, die zelfs geen uitweg kan vinden in onzedelijkheid.

Iemand die, het leven moe, in een luien stoel zou gaan zitten, den rubber-darm van een gaspijp in den mond zou steken, daarna het kraantje open draaien en aldus den dood opslurpen zou bij kleine teugjes, eerst natuurlijk met wat tegenzin, eindelijk niet zonder eenige genoeglijkheid : die man zou ongetwijfeld een minder-verschrikkelijk einde hebben dan mijn opgeslotenen in het glazen huis.

Welnu : de Brusselaars - ik neem er natuurlijk uit de zevenhonderdduizend eenen, die zich eenigszins reenschap geeft van den toestand - de Brusselaar, die de volksbeweging heeft meegemaakt van voor den Duitschen doortocht; die den doortocht heeft geleden; wien post en telegraaf wordt afgesneden; die geen nieuws meer krijgt dan door officieele Duitsche berichten, dewelke niet onpartijdig kunnen zijn; die zelfs op slechts heel weinig stads-horloges het juiste uur nog lezen kan en geen anderen officieelen tijd meer verneemt dan den Duitschen; die daarenboven altijd maar den oorlog hoort zonder de verlossing, dat hij den oorlog eens zal mogen zien; die Brusselaar is er niet ver af, op zoo'n held van Poe of Villiers te gelijken.....

Er rijdt een trein voorbij, die uitsluitend uit Duitse pleegzusters, nonnen en priesters bestaat. In een wagen ervan zingen zij een lied zonder groote afwisseling.

- En, voor 't eerst sedert eene week, kunnen wij weer petroleum krijgen. Wij betalen twee frank voor vijf liters.

N.R.C., 6 October 1914.

* *
*

Brussel, 1 October.

Een dag van weemoedige rust.

Wij kennen ze, die dagen van verpoozing, van aarzende ontspanning : zij volgen telkens op een grooten slag. Den aanval op de eerste rij forten rondom Antwerpen, die nu al zes dagen duurt, is zeker nog niet afgelopen, al bestaat er reden te denken, dat een gedeelte der Duitschers naar Grimbergen toe terug is geslagen. Nog steeds hooren wij het doffe geplof der vaste stukken uit de vestingen, onderbroken, nu en dan, door ratelende veldartillerie. Maar 't schijnt toch wel kalmer geworden. En trouwens, te Brussel merkt men daar niets van.

Te Brussel merkt men alleen, dat het weer eens een ambulancedag is. De ziekenwagens rijden voorbij, van de stations naar de militaire gasthuizen. De inwoners der straten langs het Noorderstation, die van uit hunne vensters wel konden zien wat in het station-zelf gebeurt, schijnen bevel te hebben gekregen alle blinden dicht, alle rolgordijnen neer te laten. Het belet niet dat op

het paar plaatsen, waar het spoor over straat loopt, de ambulancetreinen heel goed zichtbaar zijn. De krijgsdokters hebben het druk : hunne auto's zoeven toeterend over het boulevard, waar de Roode Kruis-mannen zich reppen. En ook pleegzusters - Duitsche, Hollandsche, Engelsche ook, allen goed uit elkander te herkennen -, onder het mutsje, in den langen, zedigen mantel, spoeden zich op lichte voeten, wijdingvollen ernst op het meestal nog jonge, dikwijls mooie gelaat. Die pleegzusters zijn een liefelijk bestanddeel in het nieuwe uiterlijk van Brussel geworden. Middenin de zware gezetheid der Duitsche soldaten en de stijve beleefdheid der officieren, zweven zij, met de bekoorlijkheid van hun koketten eenvoud, geruischloos door de menigte, die zich niet onthouden kan ze na te kijken. Want meer nog dan Duitsche militairen, zijn zij voor de Brusselaars, zijn zij in het katholieke België, waar tot over heel kort de hospitaaldienst uitsluitend en overal door kloosterzusters werd waargenomen, eene nieuwigheid, die vol innemendheid is.

De gewonde en de zieke soldaten - ook de Belgische, voor zoover hun toestand ze geheel onbekwaam tot lateren militairen dienst maakt, en die dan ook niet als krijgsgevangenen worden beschouwd - de gekwetsten dus worden alleen nog in vier, daartoe aangewezen inrichtingen verpleegd. Op die inrichtingen alleen, alsook op het koninklijke paleis en de twee gasthuizen der stad Brussel, mag nog de vlag van het Roode Kruis wapperen. Met de tallooze gemeentelijke en private ambulances is het dus voorgoed gedaan. En het is ineens of de stad van eene epidemie verlost was. Van voor het begin van den oorlog was inderdaad over Brussel eene koorts van menschenliefde uitgebro-

ken, die, in de meeste gevallen onbaatzuchtig, hier en daar wel wees op het bejag van eenig, zij het dan ook alleen zedelijk, voordeel. En dan : zou de Roode Kruis-vlag in geval van bombardement geen bescherming zijn ? - Toen echter de Duitschers binnenrukten, verzwakte weldra die mooie ijver. In de omstreken der kazernes zagen de juffrouwen, die, dagen op voorhand, met verteederde zorg de blanke beddekens hadden gespreid, en nu nog de angstige uren sleten bij plukken van oud linnen of in stroken scheuren van zacht en geurig lijnwaad, - die juffrouwen zagen zich, op sommige plaatsen, in één oogwenk geplunderd van alle zwachtels en alle zalven, van de pantoffels die onder de beddekens stonden, van de cigarettten die op de reconvallescenten wachtten. Hunne Roode Kruis-vlag had ze verraden : de Duitsche soldaten, die uren en uren gemarcheerd hadden wisten waar zij solaa konden vinden voor hunne zeere voeten. En nu kwam het wel voor, dat zij het gerequireerde behoorlijk betaalden; maar toewijding en humaniteit betaalt men niet, en dat juist was het, wat de geïmproviseerde verpleegsters in al hunne voorbereidselen zagen, met, het spreekt vanzelf, een klein tikje voldaanheid over zooveel opofferingsgeest. De vlaggen werden weêr binnengehaald : de beddekens bleven onbeslapen....

Andere dames hadden de toewijding nog verder gedreven : zij hadden zich als pleegzuster in de hospitalen aangemeld. Toen men haar echter vroeg den vloer te dweilen, lieten zij weerzin, en zelfs onbekwaamheid blijken. Er bleef niets anders over dan ze eervol af te danken en hun den waan te laten dat zij geheel hun plicht hadden gedaan.

Slechts de honderden naaistertjes en winkelmeisjes, die door Brussel liepen met bussen, waar ze u op elk oogenblik onweerstaanbaar meê kwellen kwamen, zagen hun ijver geheel en onvoorwaardelijk beloond : hij bracht duizenden en duizenden op... die weliswaar bijna uitsluitend Duitschers ten goede komen, maar dan toch zieke, armzalige dutsen van Duitschers, die alle medelijden waardig zijn...

Dus : van al die ambulances, die zooveel goeden wil en zooveel ijdelheid beduiden, nog slechts de vier militaire hospitalen.

Vandaag zullen zij wel vol liggen...

- Iets nieuws : vanochtend heeft de keizerlijke Duitse Post- en Telegraafdienst bezit genomen van het groote gebouw vlak over den Muntschouwburg. Honderden Brusselaars staan er sedert uren te wachten, om binnengelaten te worden en de overdrukte Duitse postzegels te zien en te koopen, waar wij voortaan onze brieven meê frankeeren zullen. Ik heb waarlijk den moed niet, in de oneindige rij te gaan staan...

2 October.

Daargelaten dat de meeste eetwaren in prijs stijgen en zelfs - zooals zout - geheel te ontbreken staan, lijdt de Brusselaar eene eerste algeheele ontbering : wij krijgen geen verse visch meer. Sedert weken al is er geen zeevisch meer. En de zoetwatervis, die men nog in sommige private vijvers vond, en die tegen hooge prijzen te koop was, wordt eene zeldzaamheid, die slechts een Lucullus zich nog permitteeren kan. Daar nu de voorraad Hollandsche en Schotsche haring niet eeuwig zal blijven

duren, en de zeer sporadisch aangetroffen stokvisch stukken van menschen kost, blijft ons nog alleen de vischin-blikjes over, - die nog nauwelijks visch mag heeten.

In protestantsche landen zou men dat gebrek aan visch nauwelijks als eene ontbering gevoelen. Maar wij zijn in België, een land waar geloovige als ongeloovige, uit traditie veel meer dan uit gehoorzaamheid, de Kerk in haar verbod volgt, zich 's Vrijdags van vleesch onthoudt, en lekker visch eet. Zeldzaam zijn de burgergezinnen, tot welke gezindheid zij ook behooren, die deze gewoonte niet naleven. - Het is vandaag weêr Vrijdag. En ik, die veel van visch hou, ik vrees dat ik vanmiddag mijn maal van vleesch zal moeten doen....

Tweede ontbering, van veel ernstigeren aard, al zal ze slechts een paar dagen duren : wij hebben geen brood meer; de bakkers hebben hunne deur gesloten bij gebrek aan meel. - "Pourquoi ne mangent-ils pas de la brioche ?" vroeg de lichtzinnige en ongelukkige prinsesse de Lamballe, toen men haar vertelde dat de bevolking van Parijs geen brood meer te eten had. Helaas, wij zullen gedwongen zijn, ons enkele dagen met "brioche" van bij den pastebakker te behelpen, "brioche" vijf of zesmaal zoo duur als brood...

Ziehier wat is voorgevallen. Bij het uitbreken van den oorlog kocht de regeering al het beschikbare meel op, dat zij voortverkocht aan de gemeenten, welke op hare beurt aan de bakkers verkochten. Aldus werd alle speculatie belet en gelijkmatige verdeeling onder de bakkers verzekerd. Het gebeurde nu echter dat de hoeveelheid zuiver tarwemeel niet groot genoeg was, om onvermengd geleverd te worden : de bakker, die b.v. tien zakken meel

bestelde, kreeg acht zakken tarwe- en twee zakken aardappelmeel. Nu gaf dat een dicht en zwaar brood, te dicht en te zwaarder dat men ook met gist spaarzaam moet zijn. De smaak was wel niet onaangenaam; de klanten echter vonden zuiver tarwebrood toch beter, en de bakkers, om ze te voldoen, bakten met tarwebloem alleen. Met het gevolg dat zij met talrijke zakken aardappelmeel blijven zitten, en... de voorraad gewoon meel veel vroeger dan voorzien verbruikt is. Zij zijn naar het gemeentebestuur geloopt, dat op het voorval niet was voorbereid, geen meel beschikbaar heeft en het slechts over een paar dagen zal kunnen leveren. gelukkig zijn daar intusschen de pasteibakkers nog, die beter bedeeld zijn, vermits zij natuurlijk minder dan naar gewoonte verkoopen. Maar die zijn er alleen voor de lui, die betalen kunnen....

Het geval kan men langs de grappige zijde opnemen. Behalve dat het geene ingrijpende gevolgen zal hebben, is het waarlijk de tijd niet om alles tragisch in te zien: wij zullen ons wellicht in heel wat ergere gebeurtenissen goedmoeds te schikken hebben. Maar ik vraag mij af of wij niet goed zullen doen, ons nu maar aan brood van aardappelmeel te wennen; kwaad kan het niet, en het voorkomt ongevalletjes, waar sommige arme menschen toch een paar dagen onder lijden zouden, indien beter-bedeelden ze niet hielpen, wat gelukkig doorgaans gebeurt.

- De Duitschers hebben twee forten voor Antwerpen "unter Feuer genommen und zerstört", hetgeen nog niet zoo heel veel is. Maar zij voeren een ganschen trein petroleum in, hetgeen voor de Brusselaars belangrijk moet heeten. En zij hebben ook heel veel kolen, waarvan, naar men hoopt, ze wel meêdeelen zullen, zoo wij er kwamen te missen,

- wat helaas goed gebeuren kan.

3 October.

Er is ergens in eene voorstad van Brussel eene brug, die over den spoorweg gespannen is. Ik loop er dagelijksch over, en zie er telkens hetzelfde Duitsche schildwachtje, sedert anderhalve maand wel. Het Duitsche schildwachtje, dat mij eveneens iederen dag ziet, groet mij met beleefdheid. het is een mannetje van nauwelijks twintig jaar oud, wiens kleêren veel te wijd zijn, en die in zijne schoenen zit als in schuiten. Tegen den Zaterdag ziet hij er doorgaans groezelig uit, maar den Zondag is hij versch geschoren, en gaat met nieuwen moed, zoo lijkt het althans, eene nieuwe schildwachtwoek in. Ik heb hem in me-zelf "Mielke" gedoopt. Ge moet weten dat indertijd George Minne, onze groote Belgische beeldhouwer, toen wij samen te Sinte Martens Laethem woonden, een dienst-knecht had. Deze mocht zich verheugen in een open gezicht, dat graag lachte, uit vlas-blauwe oogen, en haar dat geel was als een pas-geschoren stoppelveld. Het schildwachtje nu ziet er uit als een Duitsch "Mielke Minnens", gelijk wij indertijd op zijn Vlaamsch zegden. En nu heb ik mij afgevraagd, meer dan eens : "Wat staat dat Mielke hier sedert die zes weken te doen ?", zonder een ander antwoord te vinden dan : "Hij heeft misschien aderspatten of een liesbreuk." En ik heb mij ook afgevraagd wat deze permanente brugbewaarder van nauwelijks twintig jaar in de uren mijnering, die zijn langdurige eerepost hem bezorgen, wel denken mocht.

En ik geloof wel, dat het niet anders kan zijn dan 't volgende : "Ik ben, schijnt het, al twee maand in Bel-

gië, en, heet het, zes weken in Brussel. In zes weken moet men eene stad als Brussel toch wel kennen, zou ik denken. Men moet er zelfs de voorsteden van kennen, vooral als men in eene voorstad gehuisvest is. En nu lijdt het geen twijfel, of men zal mij vragen, als ik weer thuis ben : "Mielke, hoe ziet Brussel er uit ?" Helaas, ik sta hier sedert zes weken. Van Brussel heb ik deze ijzeren brug gezien, over den spoorweg, dien ik niet eens bekijken kan, want aan beide zijden rijzen de gesloten wanden ver boven mijn pinhelm uit. Verder zie ik het Duitsche vlaggetje boven het spoor, het armzalig-kleine vlaggetje dat mijne hoop op een grooter Duitschland niet aanwakkert, vooral niet op regendagen. Ik zie weliswaar ook de dochter van de bazin uit den estaminet naast de brug, doch ken mijne schildwachtplichten. En... Brussel ? Wat zal ik moeten jokken, als men mij vraagt, thuis, hoe Brussel er uit ziet !"

Er is, in dezelfde voorstad onder denzelfden spoorweg, een viaduct. Daar staat ook een schildwacht, maar dien wisselt men af, waarschijnlijk omdat hij geene aderspatten heeft. Vanavond, een Zaterdag, voor het Zondagsche scheermes, zag hij er vervaarlijk uit. Ik kom, betrekkelijk laat, van stad terug. Hij komt op mij af met gevelde bajonet. Ik schrik even, ga een stap op zij, en vervolg mijn weg. Hij doet echter ook een stap op zij, en zegt met een Wotan-stem : "Bitte !" Ik blijf staan, en vraag hem wat hij moet hebben. Hij antwoordt, altijd met de bajonet op mij gericht : "Heeft u soms geen lucifers ?" Ik heb er wel, maar zeg, uit wraakneming, dat ik er geene heb. Dan tikt hij heel beleefd aan zijn pet, en vraagt om verschooning... Ik heb in mijn leven aandoeningen on-

dergaan, die aangenamer waren....

N.R.C., 15 October 1914.

*   *
*

Brussel, 4 October.

Het is vandaag twee maand, dat de oorlog is uitgebroken. Toen ik, twee maand geleden, naar de N.R.Ct. seinen moest, dat ons de oorlog was verklaard, beefde onder het schrijven mijne hand verschrikkelijk. De eerste dagen hebben wij eene opwinding gekend, die in de voorspiegeling van Belgische overwinningen, zoo goed als in de panische vrees van Duitschen vooruitgang even gespannen stond. Wij hebben den onvergetelijken intocht beleefd : acht dagen dat de Brusselsche bodem gedreund heeft als gebarsten brons onder de Duitsche schoenen. Wij hebben het bonzen van ons hart leeren regelen op het doffe blaffen van verre en ook dichte kanonnen. Wij hebben de mitrailleuses als het ware voelen bijten in ons eigen vleesch. En wij zijn kalm gebleven.

Wij zijn kalm gebleven, eerst onder de ijzeren vuist van den schrik, weldra onder de slappe deken van de gewoonte, soms bij de geruststelling van eene geboden hoop op een zoo goed als zekere bevrijding. Mistroostigheid heeft het volk misschien geen oogenblik nog gekend. De Brusselaar is nu eenmaal een gaper, en bang voor het gevaar heeft hij zich nooit getoond. De Duitschers zijn trouwens tot hiertoe in Brussel korrekt geweest ; nog slechts weinigen van ons hebben onder ruwheid of streng-

heid geleden. Behalve de eerste der Brusselaars, en de meest bewonderenswaardige : burgemeester Max. Om redenen, die men nog steeds niet heeft geopenbaard.

Wel bracht de verlopen week een ernstige afwisseling : het is vandaag de negende dag dat, zonder op te houden, de forten om Antwerpen worden beschoten. De Duitschers, bedreigd in Frankrijk, worden gedwongen misschien zich langs de Samber naar België te moeten oprollen, willen zij hunne retraite kunnen dekken. Daarom moeten zij Antwerpen hebben. Rond Antwerpen nu vechten zij sedert negen dagen, en de Belgen, die het nationale schuiloord verdedigen, spannen ongetwijfeld al hunne krachten in om de inneming te beletten.

Het heeft een week van groote spanning gegeven : de geweldigste die wij in die twee maanden hebben gekend, want ditmaal eene overdachte. De toestanden staan thans voor sommige klaar afgeteekend : men beseft wat weerstand of nederlaag beteekent.

Maar van lieverlede is op de emotie eene zekere verdooving gevolgd. Onze zenuwen zijn thans moe. Heel zuiver is ons oordeelsvermogen nog niet geworden. Onze gewaarwordingen zijn echter stomper. Wij lijden minder, zonder dat wij durven gelooven aan de afleidingen van onze rede.

Het volk, het eigenlijke volk, dat niet redeneert, dat onmiddellijk op zijne indrukken reageert of die indrukken wegpraat en met kwinkslagen afslaat, het volk kent, het spreekt vanzelf, zulke stemmingen niet. Brussel is eene der geestigste steden van de wereld. Men spot er, waar men elders huilen zou. En toch heeft men er de Duitsche invasie ontvangen op den zeer specialen humor, dien men niet geheel vatten kan als men zelf geen Brus-

selaar is, en die soms wat al te gekruid is om door iedereen gesmaakt te worden. Verarmd tot bedelens toe - de tallooze venters verkoopen van alles op straat - hebben onze "ketjes" niet van hun goede luim verloren. Zoo heeft de oorlog hun zin voor beeldspraak als het ware verscherpt. Het grove, diepe gebrom van de monsterkanonnen noemen zij "kerkmuziek". Op den "Wacht am Rhein" hebben zij varianten gevonden, die ik u niet kan overschrijven zonder u in uwe kieschheid te kwetsen. Zij hebben ergens eene kaart van België uitgeplakt, waarover twee strooken papier en waaronder de melding : "Fermé pour cause d'agrandissement." Op den Kaiser hebben zij spotprentjes gemaakt, die eerder geestig dan eerbiedig zijn, en waar de Kaiser zelf vermoedelijk om lachen zou. Eene andere teekening vertoont Poincaré, koning George, den Kaiser en koning Albert, gezeten rondom de whisttafel, "ik vraag," zegt Poincaré, "ik ga meê" verklaart de koning van Engeland; "misère," roept de Kaiser uit; "solo slim", triumpheert onze vorst.... Gij moet u zulke grapjes voorstellen onder begeleiding van het kanon; dan ziet gij er misschien het heldhaftige van in.

De Duitschers intusschen richten zich in voor den winter. Al de ministeries zijn goed voorzien van kolen; de Duitsche ambtenaren zullen van kou niet sterven. Dat zij er aan denken, zich bestendig in Brussel te vestigen, wordt bewezen door het feit, dat zij nu het ministerie van Financiën in hun bezit hebben genomen. Zij zullen de belastingen innen : gij weet dat wij er juist allerlei nieuwe hadden gekregen. Het schijnt wel het eenige ministerie te zijn, behalve dat der Spoorwegen, waar nog Belgische ambtenaren aan het werk zijn. Wel hebben ook daar

al de mindere bedienden geweigerd den arbeid te hervatten. De hoogere heeren hebben er echter in toegestemd, zegt men, voor de Duitschers te werken. Men heeft van hen de onderteekening geëischt van eene belofte - geen eed - waarin zij stipt naleven van hunne verplichtingen toezegen.

Zij die zich vleien met de hoop, Brussel weldra van Duitschers ledig te zien, zouden zich dus wel vergissen. En nochtans is die oorlog in België, die zooveel tijd en zooveel mannen kost, blijkbaar niet geheel naar den zin van onze overheerschers. Tot tweemaal toe liepen geruchten, als zou de vrede worden geteekend. Men plakte diplomatieke documenten uit, waaruit bleek dat de vrede ons na de inneming van Luik was aangeboden geworden. Het telegram van keizer Wilhelm aan president Wilson was, wat België betreft, niet dubbelzinnig. Bij elke gelegenheid doen de Duitschers in hunne afkondigingen uitschijnen, dat zij aan den oorlog in ons land geen schuld zouden hebben. En nu kondigt vandaag een Brusselsch gelegenheidsblaadje, "L'Echo de Bruxelles", dat natuurlijk onder Duitse censuur staat, en waarvan men zegt, op gronden, die ik niet ken, dat het door Duitschers wordt opgesteld, volgenden karakteristieken brief af, die ons hier al heel weinig Belgisch voorkomt :

Monsieur le Rédacteur,

Je lis en tête de votre journal la devise "Pour le bien-être général" et je me permets d'indiquer celui-ci par le seul mot qui me semble le résumer pour le moment : P-a-i-x.

Quand j'ai compris que notre état-major a fait évacuer les villages environnants de Malines pour abattre toutes

les maisons qui sont dans la ligne de tir, je me suis dit : mais ces démolitions qu'on fait au nom de la stratégie d'un côté, celles qu'on fait pour le même motif ou par mesure de répression d'un autre côté, cela s'appelle toujours pour moi "destruction-appauvrissement".

Et alors je me suis demandé s'il ne serait pas temps de cesser cette manie de la résistance à outrance qui finira par faire de notre beau pays un véritable désert et accablera les générations futures de charges épouvantables.

J'ai ici sous la main une apostrophe de l'écrivain français Romain Rolland à l'écrivain Gerhardt Hauptmann où il est dit : "Réservez ces violences à nous, Français vos vrais ennemis".

Et en effet n'avons nous pas assez souffert pour une cause qui au fond n'est pas la nôtre ? La France, l'Angleterre, la Russie, le Japon ne pouvaient-ils dire enfin à la Belgique ou plutôt à la ville d'Anvers que concentre en ce moment les forces vives de la patrie :

"Assez lutté avec vos faibles forces. Concluez une paix honorable avec le colosse contre lequel dorénavant nous allons opposer nous seuls nos forces considérables".

Ou quel homme courageux des parties politiques, qui ont le pacifisme dans leur programme, osera s'adresser au nom de Bruxelles à la ville sœur pour mettre fin aux désastres présents et éviter ceux qui la menacent encore ?

Qui veut, dans la haute société, dans les cercles dirigeants, quoi, dans la classe ouvrière, se couvrir de gloire en se chargeant de cette mission hautement humaine ?

J'espère que ma voix sera entendue et que le parti

qui a voulu faire déposer les armes après la chute de Liège et plus tard encore, recevra de Bruxelles, qui a préféré également déposer les armes que de se battre à mort, l'appoint nécessaire pour faire prévaloir le véritable bien être général : La Paix.

Aristide.

Deze ondubbelzinnige vredelievendheid belet niet, dat de Duitschers de strengste maatregelen treffen, waar men ze in hunne bezigheden of belangen stoort. Zoo hebben burgers tusschen Lovenjoul en Vertrijk de spoor- en telegraaflijnen doen springen. Dat is voor de Duitschers van groot belang : gemelde dorpen liggen op de lijn Brussel-Luik, die hun verbinding met hun vaderland verzekert. Stoornis zal het ongetwijfeld hebben verwekt. Er wordt dan ook uitgeplakt dat voortaan in alle plaatsen waar dergelijke voorvallen mogelijk zouden zijn, gijzelaars gevangen worden gehouden, die men zal fusilleeren bij de eerste poging tot vergrijp. Al wie maar eenigszins kan worden verdacht van dergelijke pogingen, wordt eveneens doodgeschoten. En daar men verder meent, dat het wielrijders in burgerkleeren zijn die zich aan zulke misdrijven schuldig maken, is voortaan alle verkeer per fiets verboden, en worden al de verleende machtigingen ingetrokken. En wat dezen te wachten staat, die hierop inbreuk wilden maken, kunt gij wel denken...

5 October.

Verschrikking : drie forten van den buitenring om Antwerpen en de tusschenliggende redoutes zijn in Duitsche handen : Waelhem, Koningshoych en Lier zijn, na tien dagen beschieting, niet "zerstört" ditmaal, maar "verobert".

En nu is het echte verslagenheid onder de menigte : zij vreest dat binnen heel kort Antwerpen zal ingenomen zijn, door een bombardement geheel in asch gelegd, heel ons leger vernietigd, onze vorsten misschien op de vlucht, de regeering voortaan geheel in Duitsche handen....

En men vertelt aan elkander dat gisterenavond inderdaad een honderdtal Belgische artilleristen zijn aangevoerd geworden, door de Duitschers gevangen genomen. Weer had men het plein voor het Noorderstation geheel ontruimd. Maar men had toch toegelaten, dat het volk met onze soldaten eenige woorden zou wisselen. De soldaten hadden blijkbaar den moed niet opgegeven. Bij het geroep, onder de menigte, van "Vive la Belgique !", hadden zij met de muts gewuifd. En zij hadden verzekerd, dat Antwerpen stand zou houden.

Maar de afkondiging van heden stemt niettemin pessimistisch. Er staat duidelijk in : "nu kunnen wij naar de tweede rij fort en verder de stad bombardeeren." Het denkt er niet aan, het volk, dat de Duitschers nog te kampen hebben met allerlei, natuurlijke en andere, hindernissen.

Zoo staat hun leger al onmiddellijk voor het water de Nethe, dat zoo gemakkelijk overstroomt. En dan zijn daar nog de velden met prikkeldraad en met pinnen. Men vergete niet dat de fort en, die tien dagen lang weerstand boden, vijf en dertig jaar oud zijn; dat de tweede verdedigingsgordel beter gewapend is en lang niet zoo genaakbaar; dat Antwerpen-zelf daarenboven binnen wallen en muren ligt waar men niet zoo licht doorheen kan...

Maar al die redenaties werken op de menigte niet : zij ziet Antwerpen reeds in Duitsche handen, en zij

schrikt....

Zelfs intellectueelen, dezen die iederen dag een frank en meer over hebben voor eene binnengesmokkelde "Flandre libérale" (gisteren ging het blad tot vijf frank, omdat men een aantal verkoopers gearresteerd had), zelfs dezen beginnen te vertwijfelen. Hun lijfblad brengt hun echter wat geruststelling : de Duitsche mededeeling zal wel eenigszins overdreven zijn. En inderdaad : wij hooren nog heel duidelijk het kanon, dat van niet verder dan van Lier kan komen....

Ik sprak daareven van dagbladverkoopers. Zij zijn niet de eenigen die iederen dag hun leven wagen. Daareven brengt men mij een brief uit Gent. De brenger belast zich met brieven voor alle richtingen, ook voor het belegerde Antwerpen, met de verzekering dat de zendingen in goede handen komen. Weet gij, hoeveel hij vraagt om zoo'n brief te bestellen ? Eén frank, geen cent meer. Weliswaar bekent hij, er soms meer dan honderd meê te nemen....

7 October.

De pneumatische stadshorloges wijzen weder op iederen straathoek het juiste uur, niet het Duitsche : het officieel-juiste Belgische uur, ons overgemaakt door de traditie en uit Greenwich. En voor menschen, die de manie der stiptheid hebben, de menschen die ziek zijn - ik beschuldig me-zelf - als zij niet weten, in werkelijkheid en in alle overdrachtelijkheid, hoe laat het is, die menschen hebben weêr een gevoel van veiligheid in zich, dat, hoe ongerijmd ook, hunne gedachten weiden laat buiten den dubbelen gordel forten rondom Antwerpen.

En dan : er lacht een heerlijk zonnetje door het gele

en roode loover. Het is middaguur. De kleuters komen kraaiend van school. Er heerscht een blijde rust.

Nochtans wordt van Duitsche zijde medegedeeld, dat weêr twee nieuwe forten, die van Kessel en van Broechem, "zum Schweigen gebracht" zijn. Maandag waren die van Waelhem, Koningshoyck en Lier "erobert". Op twee October heette het, dat er een paar andere, die niet werden genoemd, "genommen und zerstört" waren. In die terminologie is eene omgekeerde klimax, die wel eene reden zal hebben. Ik denk het althans.....

Van gisteren af is de stad weêr veel kalmer geworden, al was er eene proclamatie, waarvan de Nederlandsche tekst letterlijk zegde, dat de operaties rondom Antwerpen "voltrokken" waren. Hetzelfde stond echter geschreven over de verrichtingen in het Duitsche Oosten, wat geruststellend gewerkt heeft. Trouwens, er zijn hier nieuwtjes, die ik niet verklappen wil, en die de onrust voor een goed deel hebben doen wijken.

N.R.C., 15 October 1914.

*   *
*

Brussel, 8 October.

De zon is in den hemel als de glimlach van eene zieke jonge vrouw. Het weêr is lijdelijk zacht. In de lucht trilt iets van den oorlog.

Maar weder ben ik bleek en moede van een slapeloozen nacht. Het kanon zwijgt voor het oogenblik : den geheelen nacht heeft het mij wakker gehouden. De nacht voor den

dertienden dag, dat wij het geschut snorren, spatten, schuifelen, sissen, donderen, bonzen, ploffen hooren; de vier soorten geschut : dat der infanterie, dat der mitrailleuses, dat der veldartillerie, en dat uit de forten, waarop, in zelfden toon, maar met een lompheid die deuken in den aardbol stompt, antwoordt het zware geschut der Oostenrijkers, waar men, zoo het heet, eene basis van gewapend beton moet onder metselen, wil men het gebruiken kunnen.

De dertiende dag der beschieting van Antwerpen? Want die beschieting is voor ons eene nieuwe, misschien de eindphases, en zeker de belangrijkste in de geschiedenis van dezen oorlog, en wij tellen dan ook voortaan de dagen te beginnen van 26 September, toen de aanval begon. Wanneer zal daar een einde aan komen ? - Niettegenstaande geruchten, die wij weten op goeden grond te berusten en de bemoediging der bladen uit Gent, die ons meer vertrouwen inboezemen sedert zij voorzichtiger geworden zijn, leven wij, met nu en dan eene opflakking, een leven van lijdzaamheid, dat wel enger en enger schijnt te willen worden, en ook meer en meer bekrompen. De rijke lui richten zich in als burgerlui, de burgerlui als voorzichtige, winkeliertjes. Aan de werkelijke armen is de dagelijksche soep verzekerd, en dat is maar heel gelukkig : het houdt het oproer tegen. Maar voor de andere maatschappelijke lagen is de toekomst in meerdere of mindere mate gelijk een hooge, hooge muur zonder vensters....

De dertiende dag. - Ik ben nog niet uitgeweest en weet dus niet hoeveel forten rondom Antwerpen vandaag weer als ingenomen worden aangekondigd. Ik verberg u trouwens mijne sceptische, zij het dan ook weemoedige onverschil-

ligheid niet. Ik zoek onder mijne boeken, wat met mijne stemming het best overeenkomt, (neemt mij in dit oogenblik zulk een egoïsme niet kwalijk, dat waarlijk een ondergrond heeft van droef en hartstochtelijk medelijden). En ik val op de "Dernières Pensées" van Henri Poincaré.

Van de Wetenschap van Henri Poincaré heb ik al heel weinig verstand, en zelfs heelemaal geen verstand, want waar ik meen te begrijpen, verkeer ik allicht in een zoe-ten waan. Maar zijne Wijsheid is mij zeer lief, al laat zij mij niet geheel bevredigd - Gisteren zat ik in de tram met twee meisjes, twee zusters, die van school kwamen. Zij scheelden heel weinig in leeftijd, en naar wezenstrekken als in de lichaamsverhoudingen waren zij van verrassende gelijkenis. Maar de eene was mij zoo goed als onverschillig, en de andere vond ik innig-mooi. Zoo verhouden zich, voor mij, bij Henri Poincaré Wetenschap en Wijsheid : een leeken-indruk zonder de minste waarde, dien ik u niet opdring, maar voor eigen gemak en in overeenstemming met eene geestelijke behoefte voor eene waarheid hou.

Nu herlas ik, voor de zooveelste maal, in Henri Poincaré :

"Toute morale dogmatique, toute morale démonstrative est vouée d'avance à un échec certain; elle est comme une machine où il n'y aurait que des transmissions de mouvement et pas d'énergie motive. Le moteur moral, celui qui peut mettre en branle tout l'appareil des bielles et des engrenages, ce ne peut être qu'un sentiment. On ne peut pas nous démontrer que nous devons avoir pitié des malheureux, mais qu'on nous mette en présence de misères imméritées spectacle qui n'est, hélas ! que trop

fréquent, et nous nous sentions soulevés par un sentiment de révolte; je ne sais quelle énergie se lèvera en nous, qui n'écouterà aucun raisonnement et qui nous entraînera irrésistiblement et comme malgré nous...."

"Quand on nous demande de justifier par des raisonnements notre amour pour la patrie, nous pouvons être très embarrassés; mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre cœur se soulèvera, les larmes nous monteront au yeux et nous n'écouterons plus rien. Et si certaines gens accumulent aujourd'hui tant de sophismes, c'est sans doute qu'ils n'ont pas assez d'imagination, ils ne peuvent se représenter tous ces maux, et si le malheur ou quelque punition du ciel voulaient qu'ils les vissent de leurs yeux, leur âme se révolterait comme la nôtre."

Ik beschuldig mij onder dezen te zijn geweest, "qui n'ont pas eu assez d'imagination". Mijne jeugd heb ik doorgebracht onder het soort opstandelingen - ignem spirantes ! - die nog alleen van liefde konden leven. Zij hebben mij geleerd, uit mijn leelijk hart te bannen al wat geen liefde was. Ik heb mijn best gedaan, en mag zonder zelfingenomenheid zeggen, dat ik het in elk geval zoover heb gebracht, alleen nog dezen te haten, die niet beminnen willen. Het is eene der redenen, waarom Henri Poincaré mij lief is, dat deze man der wetenschap, als moralist, geen wetenschappelijke moralist is; dat hij, op wetenschappelijke gronden, de wetenschap buiten de zede sluit; dat hij de zede niet begrijpen kan buiten de Liefde.

En ik ben verder een Vlaming. Ik ben grootgeworden in een land, waar twee rassen om hunne rechten twistten -

tot voor twee maand. Soms met eene hevigheid, die ons thans, in de sedert dien doorgemaakte gebeurtenissen, ontstelt. In dat land daarentegen genoten wij, Vlamingen, het voorrecht, de beschavingskuip van Europa te zijn : Latijnsche en Germaansche kultuur vloeien er samen, woelen er samen, worden er in ééne woeling opgenomen, die ze soms tot harmonische eenheid bracht, die ons liet hopen op eene Vlaamsche kultuur, bevestigd door eene Vlaamsche universiteit, waar de beide geestelijke stroomingen, versmolten tot een klaren toestand welke eene nieuwe gedegenheid werd, gelijke waarde in hebben konden.

De geest echter, waarin wij ons-zelf tot sterke en bittere mannen hadden gevormd - eene tucht, die niet zonder religieuze schoonheid was, al moesten naderhand enkelen betreuren dat zuivere godsdienst eruit gesloten bleef -, en die ons de oorlogsgedachte in alle werkelijkheid onbegrijpelijk maakte; de verdeeldheid in den lande, die vaak ontaardde in pijnlijke persoonlijkheden; de prachtige waan eindelijk dat wij de smeltkroes konden worden van eene Europeese beschaving : zij leidden ons af - en wij waren er fier over - van een patriotisme, dat ons nog juist goed genoeg voorkwam voor handelsreizigers. Onze politici hadden voor een goed deel intusschen vertrouwen in de traktaten; velen eronder waren besliste antimilitaristen. De kerk eenerzijds; de sociaal-democratie anderdeels; en zelfs het pacifisme - een kind nog in de luren, wij wisten het, maar dat machtige peters had -, zij lieten ons toe te sluimeren in een dommel, dien niet dan kleinzielige twisten wakker schudden kwamen....

"Mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre cœur se

soulèvera...."

Ons hart heeft inderdaad gebonsd in onze borst; de tranen hebben onze blikken verduisterd en heller gemaakt. "Et nous n'écoutons plus rien." Wij hebben leeren inzien dat wij Belgen zijn. Misschien om redenen, die op platte en louter-stoffelijke gronden berusten. Maar die gedrenkt zijn met heet bloed...

Gehoorzamen wij hierin aan een barbaarsch gevoel ? Ik weet het niet, en wil het niet weten, al doet dat nieuwe gevoel in mij zooveel beschaafde gevoelens en redentaties te niet. Henri Poincaré heeft 1870 gekend. Wij kennen 1914. Ik gevoel mij zeer beslist en onvoorwaardelijk een Belg. - Althans tot na het sluiten van den vrede. Want ik ben een zwak mensch. Maar die een nieuwen en smartelijken rijkdom bezit.

9 October.

Gisteren geen officieel nieuws rakende den oorlog. Vandaag weer geen nieuws. Velen maakt dit stilzwijgen blijde : zij zien er het teeken in van een Duitsche nederlaag. Mij laat het achterdochtig. Het kan goed zijn dat de Duitschers behoefte aan rust gevoelen, of voor hinderpalen zijn komen te staan, waarover zij liever niets mededeelen. Maar dit zou geen reden zijn voor de verbonden legers voor en binnen Antwerpen om hun die rust te gunnen en uit die hinderpalen geen voordeel te trekken... Wij weten niets. Er blijft ons niets over dan te wachten, altijd maar wachten....

Intusschen een nieuwe proclamatie : de Belgische regering heeft in sommige door de Duitschers bezette deelen van het land verschillende militieklassen binnengeroepen.

Aan dien oproep verbiedt de algemeene gouverneur gevolg te geven. Immers, slechts Duitsche bevelen zijn nog geldig. De opgeëischte miliciens mogen hunne woonplaats niet dan met bijzondere toelating verlaten. Hunne ouders zijn voor hen aansprakelijk. Wie het verbod overtreedt, evengoed als ieder in wiens bezit een mobilisatiebevel wordt gevonden, wordt als krijgsgevangene behandeld.

Weliswaar is die behandeling nogal dragelijk. Wij hebben er op ditzelfde oogenblik het bewijs van. Een kwartiertje geleden zijn onder goede, maar inschikkelijke escorte, een hondertwintig Belgische artilleristen voorbijgetrokken en naar de kazerne gebracht. Gij stelt u de opdringerige belangstelling voor van een gejaagde menigte, die nieuws wilde hebben. De lucht galmt van allerhande vragen, alle door mekaar. En, terwijl de Duitschers laten begaan, antwoorden onze kanonniers. Zij hebben zich over moeten geven. Zij bekennen, blij te zijn niet meer te moeten vechten. De Duitschers : daar hebben zij niet over te klagen. Het eten is niet slechter dan in het Belgische leger. Zij krijgen tabak. Alleen, ze wouën wel speelkaarten hebben : ze hebben veel vrijen tijd nu, en zij vervelen zich... Een geeft mij zijn adres : hij woont hier op Laeken, met zijn oude moeder, die niet meer gaan kon. Of ik haar soms wilde gaan verwittigen en geruststellen. Een andere vraagt, met iets als versuffing : "En zal ik nu mijn vrouw en mijn kinderen niet zien, nu ik toch in Brussel ben ?"

Het nieuws heeft zich in den omtrek gauw verbreid : van overal stroomt men met allerlei pakjes naar de kazerne toe. Ik volg. Voor de inrijpoort zegt een Duitsch onderofficier in goed Fransch en met luide stem : "ik ga

de lijst aflezen van de gevangenen die in Brussel wonen." Hij doet het. In de eerbiedige stilte gaat nu en dan een blijde kreet op. En als het afgeloopen is, zijn er die zoowaar teleurgesteld zijn : zij hebben niemand onder de krijgsgevangenen.... Zij, die er wél vrienden of familieleden onder tellen, staan daar met de sigaren, de chocolade, de warme onderkleeren, die zij hebben meegebracht. De vraag, waar zij nog niet aan gedacht hadden is : hoe die naar binnen gekregen ? Korte onderhandelingen met den onderofficier, die aan zooveel smeekstemmen niet ongevoelig wil blijven. Hij gaat even binnen : Ja, het mag; wie iets meêgebracht heeft kan het zelf gaan brengen. Maar geen al te lange gesprekken, asjeblieft, en geen onbescheidenheden. De menigte is opgetogen. Niet zonder gedrang gaat zij de kazerne binnen. Onze jongens zitten er op de britsen. Zij hebben wel niets meer te doen, maar zij zijn toch moe. Men heeft ze veel doen marcheeren. En dan, heel de verleden week dan, als zij in de fortten lagen, en schieten dag en nacht ! Gelukkig, nu konden zij een kaartje leggen, dat geeft afleiding. En chocolade, die hadden ze ook in lang niet gegeten...

Bevel van den aftocht wordt gegeven. Het volk trekt af. Maar morgenochtend zeven uur mag het terug komen.

10 October.

Desillusie : van half-zeven al was het een echte processie naar de krijgsgevangenen. Stokoude vrouwtjes; jonge moeders met kinderen op den arm en aan den rok; juffertjes ook uit de burgerij, beladen met lekkers... Helaas, gisterenavond, halfelf, op het oogenblik dat ik naar bed zou gaan, had ik onze artilleristen weg zien brengen tusschen

hunne dubbele rij geleide, in den nacht die klonk van hun rythmischen soldatenstap, kranig nog en tuchtbewust in hun gevangenschap, zwart tusschen de grauwe Duitschers waarvan de bajonetten flitsten in het licht der straatlantarens. - En de arme bezoekers nu, waaronder er zijn die van buiten stad komen, keeren moedeloos terug. Dit zou een laatste wederzien zijn geweest, wie weet tot hoelang nog. Ja, zij wisten het wel : de jongens waren nu in veiligheid; en liever nog ze opgesloten te weten in eene Duitsche vesting dan op het slagveld. Maar ze hadden ze toch nog wel eens weêr willen zien....

Ik doe mijne dagelijksche morgenwandeling, het slentertochtje door Brussels straten, die een goed deel van hunne blijmoedigheid verloren hebben, en waar vandaag, een Zaterdag, meer dan ooit de Zaterdag-stemming heerscht: een lamclendig gevoel van leêgheid, van geestelijke armoede. Wel heb ik de opfrisschende verrassing, bij den gewonen verkooper weêr eens een nummer te vinden van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, die ditmaal maar vijf en twintig centimes kost, en slechts een paar dagen oud is. Maar de loome ijlte gaat weêr om mij drijven. - Als ik opeens, aan den hoek van een straat die naar de Groote Markt leidt, in het kolken van eene menschenmassa meêgenomen, en even verder tot staan gebracht word.

En nu rijden aan ons voorbij, getrokken door zware Brabantsche ruinen, een zevental Duitsche vrachtwagens, waar wijdbeenend soldaten op te waggelen staan. De eerste der wagens is omringd door uhlanen te paard : op den daverenden bodem ervan liggen twee dutsen van Belgische karabienierkens. Achter die twee arme krijgsgevangenen de hotsende stoet der geruchtige karren...

Het volk mort niet. Maar ik voel met iets als angst dat het er niet ver van af is. Ik zelf vind, dat men de gevangenen te Laeken met meer gezelligheid behandelt....

En nog steeds geen nieuws over den strijd om Antwerpen.....

- Ik zit dit te schrijven. Het is half-zes. Mijne vrouw, die naar stad op boodschappen was, stuift hijgend binnen. In één kreet : "Antwerpen is ingenomen !"

Het is eene algemeene ontsteltenis. Ik kan het nieuws niet gelooven; het is al te krankzinnig. Gisteren nog zei de "Flandre Libérale" dat alles veel mooier stond dan de Duitschers afkondigden, en dat men trouwens vastbesloten was, tot het einde toe stand te houden. En de vijftig duizend Engelschen die men wist in de forten te liggen ?... - Antwerpen gevallen ? Maar daar konden hoogstens een achttal forten ingenomen zijn ! En de verdedigingswerken dan, de overstroomde streek die alle gevecht, behalve dat der artillerie, onmogelijk maakte ! Antwerpen kon maanden en maanden weerstand bieden. En nu zouden de Duitschers de stad zoo maar binnengerukt zijn ?....

Ik snel naar de eerste tramhalte, waar de officieele afkondigingen uitgeplakt staan. En lees er, met een oneindig gevoel van ontreddeering die mij de keel toeschroeft :

"Brüssel, 10 Oktober. - Die deutsche Truppen sind gestern Mittag um 11 Uhr in Antwerpen eingezogen."

Dat laconisch bericht doet aan als een knaleffekt in een melodrama of in een volksroman. De literator, die ik ondanks alles blij te zijn, stelt het vast met ergernis. Maar het gevoel van haast physisch lijden krijgt onmiddellijk weêr de overhand. Ik wil zien hoe Brussel op het nieuws reageert. Ik neem de tram.

Op de tram staat een klein, gedrongen ventje van vier-vijf-en-twintig jaar, die wel half beschonken schijnt. Het is de echte, gemeene Brusselaar : onder de wijde apache-pet het kleine hoofd met de sluwe en guitige krentenoogjes, de trillende neusvleugels, het dunne snorretje en de wijde, smalle mond boven den wil-harden kin. Men is heel stil op de tram. In die stilte oreert het mannetje : "Ha ! wij mogen niet weer binnen ! Ha ! zij zeggen dat zij Antwerpen genomen hebben, de stoeffers ! Hawel zie, meneer, ik keer terug, ik. Ik ben van hier weggegaan als vrijwilliger. Ik heb drie dagen in het vuur gelegen. Zie maar : drie kogels. Eén in de kuit, één op mijn achterhoofd, en 't beentje van mijn duim verbrijzeld !"

En hij toont ons de nauwelijks genezen wonden.

"Maar dat nemen wij voor complimenten, wij !" vervolgt hij. "Ik ga eens zien of dat waar is van Antwerpen. Mijne papieren zijn in orde, zie maar. De burgemeester heeft ze geteekend : kijk. Als ik gewond was, hebben zij mij weer naar huis laten gaan. Maar nu ga ik weer vechten. Ze zullen ons niet bang maken !"....

In stad staan honderden rond de uitgeplakte berichtjes, wit in de duisternis. Er is als eene groote gelatenheid over de stad. Men spreekt elkander niet aan. Vanmiddag waren allen nog zoo vol hoop. Nu durft men zelfs niet meer ongeloovig zijn....

In de koffiehuisen geen discussies. Bekenden drukken elkander zwijgend de hand. Nergens hoort men het gewone : "Quelles nouvelles ?" Men zou willen van heel iets anders spreken. En voor 't eerst sedert het uitbreken van den oorlog drink ik, tegen de reglementen in, alcohol.....

Het boulevard ligt in een doffe lucht, waar de vlugge en logge Duitsche automobielen doorschreien als de gil van gedoemden ! Neerslachtig schuiven de voorbijgangers, alsof zij hunne leden niet verroeren dorsten. Het kleine Chineesche bedelaarsje, dat allerlei vreemd speelgoed van papier verkoopt, en die een éénjarig kindje heeft, is vanavond bijzonder uitgelaten. Zij gooit haar schaterenden kleuter in de hoogte en vangt hem in hare schrale moederarmen weer op. Zij wéét niet, zij....

Thuisgekomen, heb ik de gewaarwording van teruggevoonden veiligheid, maar die ik als een geheimen schat te verdedigen zal hebben. Onder het avondeten spreken wij niet veel. Onze kleine jongen vertelt van het verblijf, dat wij in de laatste Junimaand aan zee deden. Het is of hij sprak van een ver verleden.

N.R.C., 25 October 1914.

*   *
*

Brussel, 11 October.

- "Zijn dat officieren ? Het zijn apothekers !"

Aldus een "ketje", een aard Gavroche, die op een groep officieren van gezondheid wijst, herkenbaar aan Asklepios' embleem, het slangetje om den beker, gestikt op hunnen kraag.

"Allemaal apothekers !" spot verder het ketje.

Maar de lachgrage Brusselaar vindt den zet ditmaal niet grappig. De meesten zijn bekommerd. Voor 't eerst misschien, ontzinkt ons de moed.

Nochtans is de afkondiging van heden, weer eene heel korte, meer geruststellend dan die van gisteren : de Antwerpsche bezetting was weg en geheel buiten het bereik van het geschut, toen de Duitschers de stad binnenrukten. Een aantal forten zijn nog in Belgische en Engelsche hand. 'Maar dat belet niet dat wij binnen zijn', zegt het officieele bericht.

Enkelen, die er eens lekker op geslapen hebben, zijn weer geheel gerustgesteld : het is al te dom, meenen zij, aan die geruchten geloof te hechten. Anderen denken, dat men de Duitschers eenvoudig in een muizenval gelokt heeft. Haast iedereen trouwens denkt aan een kriegslist. Het valt niet te betwijfelen : Antwerpen had aan den aanval heel wat langer weerstand kunnen bieden. Daar zijn er, die van lafheid spreken en schelden op ons leger. Maar de meesten zien in, dat de verovering van België maar eene episode is in den grooten Europeeschen strijd, waarvan het zwaartepunt thans in Noord-Frankrijk ligt. Het is in deze moeilijk, niet eigenzuchtig te zijn; maar het welzijn van heel de wereld dient toch ook niet uit het oog verloren. En dit nemen nu velen met gelatenheid aan...

Weer is het plein voor het station ontruimd. Het is er zeer druk van af- en aanzovende auto's. Men kan goed zien dat de toestanden weêr een ander uitzicht hebben gekregen, dat de gebeurtenissen eene andere phasis ingetreden zijn. Men verwacht blijkbaar weer nieuwe troepen. En ook, helaas, weer nieuwe vrachten gekwetsten. De kriegs-artsen zijn in de weer. Onder hen zie ik een Belgisch officier van gezondheid, kriegsgevangene waarschijnlijk, op parool losgelaten, en die nu zijne Duitsche collega's helpt.

En ook de Duitsche boy-scouts loopen bezorgd rond. Want de Duitschers hebben hunne padvindere meegenomen, en ik bemerk bij dezen de eigenschappen, die ik bewonderd had bij onze eigenen, voor het Duitsche leger te Brussel was. Toen werden zij als estafet gebruikt, en deden hun dienst met eene schranderheid, eene gevatheid, eene stiptheid, die van een voorbeeldige tucht getuigden. Enkel den scoutsmeesters boven de zeventien, had men een geweer gegeven, en zij hadden gevochten, als vrijwilligers, onder Luik, waar zij uitstekende soldaten werden bevonden.

En hierbij had ik aan mijne eigen jeugd gedacht, eene jeugd die naar niets drong dan naar onafhankelijkheid, dan naar de vrije ontwikkeling van de eigene, individuele neigingen en vermogens. De tegenwoordige jeugd, die toch nauwelijks een kleine twintig jaar jonger is, dringt naar tucht, schijnt wel buiten tucht en samenhangigheid, schijnt wel buiten eene gemeenschappelijke gedachte niet te kunnen. Zij is een vrijwillig deel van een samenhangende kracht. Zij is beheerscht door een geest, die alle individualisme met afschuw uitsluit. Zou dit de geest van morgen zijn? Maar wij dan: wat moet morgen van ons geworden?....

- Het is Zondag vandaag. Drie Duitsche officieren staan aarzelend voor een kerkportaal, waar boven-uit de elfuur-mis klopt. Bindelijk, als het klokje zwijgt, gaan zij binnen. Nieuwsgierig volg ik ze: ik zie ze zitten, geknielt op de steenen, hun mooie, licht-grijze cape achter hen aan als een sleep. Zij bidden met diepe vroomheid.

12 October.

Wij schijnen wel het tijdperk van de korte berichtjes

ingetreden. Dat van heden is het kortste van allen : Antwerpen heeft zonder voorwaarden gekapituleerd. Alle verdere twijfel is nu wel geheel uitgesloten : van al onze provinciën zijn nog slechts Oost- en West-Vlaanderen voor het grootste deel onbezet.

Die korte berichtjes verleiden tot eenige beschouwing over officieele oorlogsliteratuur. Wij stelden vast dat generaal von Hindenburg de stoutste beeldspraak waagt. De ambtelijke berichten uit Duitschland zijn niet zonder recherche in den stijl, al weet deze ambtelijk te blijven. Generaal French schrijft, alsof hij voor een schaakbord zat. Generaal Joffre moet een zeer nederig man zijn : hij is de eenige die zijne nederlagen bekent en nooit het aantal zijner gevangenen of van de buitgemaakte kanonnen vermeldt. De Belgische communiqués zijn altijd vol van het optimisme, dat bij ons inheemsch is en bij ons temperament past.

Dit laatste zeg ik zonder de minste ironie. De gedruktheid van gisteren en van eergisteravond, is geweken. Wij zijn ons weêr maar in ons lot gaan schikken, al dragen wij het nog niet met de gewone luchthartigheid. Wij voelen nog wel een smartelijk verlies, maar wennen eraan, met de gewaarwording van verlatenheid der weduwen. - Ik heb in dit dagboek gezegd, hoe de lichtzinnigheid van mijne stadsgenooten mij kregelig kon maken. Na den slag van voor twee dagen, voel ik nu die geestelijke veerkracht van het volk als eene heilige noodzakelijkheid. Wij mogen, wij mogen ons niet verloren achten. Het is ons eerste plicht, er kost wat kost den moed in te houden.

Helaas, voor velen is het moeilijk genoeg !....

- De troepenbeweging is ongelooflijk. Al wat rond Ant-

werpen lag komt naar Brussel afgezakt. Een halve dag rust, en dan naar Vlaanderen of naar de Fransche grens. Onder het volk echter niet de minste nieuwsgierigheid meer....

13 October.

Na de elliptische berichtjes der laatste dagen, een ellenlang diplomatisch document. De Duitschers hebben het gevonden in de papieren van den Belgischen staf. Er uit moet blijken dat er wel degelijk een driedubbel verbond bestond tusschen België, Engeland en Frankrijk tegen Duitschland, terwijl er geen spraak was van een verbond tusschen Duitschland en België tegen Frankrijk-Engeland. Bij Duitschen inval op ons grondgebied of Franschen aanval op het Duitsche, zou Engeland langs Fransche havens troepen in België zenden, en wij zouden ze doorlaten zonder te spreken van schennis onzer neutraliteit. Wij zouden dus zelf de wetten der neutraliteit gekrenkt hebben; en daarom vond Duitschland, dat bij voorbaat wist wat die geheime verdragen bevatten, er geen graten in België te betreden.

Ik ben er verre van af, de werkelijkheid of mogelijkheid van het bestaan van zoo'n document te betwisten of zelfs maar te bespreken. Ik zal zelfs de gepeinzen verzwijgen die het bij mij wekt. De diplomaten zullen laten beslissen. Goddank, ik ben geen diplomaat.

Ik ben alleen een arm burger, die om zich heen heel wat lijden ziet. het aantal Brusselsche families, die thans den rouw dragen, groeit van dag tot dag aan. Ik bemerk dat de vrouwen, die het verlies van een gevallen soldaat beweenen, zoo goed als de eenige zijn die, op het

zwarte kleet, nog eene cocarde dragen met de vaderland-sche kleuren....

De Duitschers, die het niet schijnen te merken, zetten intusschen hunne installatie voort. Zij maken het zich gemakkelijk. Om verder sukkelen met pasmunt en uitwisseling te voorkomen, is thans gedecreteerd dat wij gedwongen zijn, Duitsch geld te aanvaarden, ad minstens 1.25 frank per mark. En zij zorgen zelfs voor de versiering van hun logies. Aan de wacht van de spoorwegbrug te Laeken was tot voor een maand niets te zien dan een nogal nietig Duitsch vlaggetje. Toen kwam er een portret bij van den Keizer, zoo fel-kleurig dat het mij aan een Kees van Dongen denken deed. Nu schijnen de schildwachten van hunne ijzeren brug wel eene gansche kunstgalerij te willen maken : iets als de historische afdeeling in het Rijksmuseum. Naast den Kaiser prijkt thans een portret van Bismarck, dat niets te maken heeft met dat door Lenbach, maar deze verdienste bezit, dat het eene sectie wit-en-zwart inluidt, uitgevoerd als het is in ongekleurden steendruk. En zoo komt er die brug veel mooier uit te zien, dan ze ooit was....

- Die ijltte in stad, de luchtijltte, neen : de psychische ijltte (of wat is het dat ons tevens verdooft en prikkelt, onze zenuwen spant en tevens met onmacht slaat ?) de ijltte is wijder en wijder, drukt dichter en dichter. Ik ben zeker de eenige niet, die dit gewaar wordt. Op de tram zitten twee jonge meisjes. De eene : "Het gaat regenen weêral." En de andere, dof en wrokkig : "Te beter; ik heb niet gaarne meer dat het mooi weêr is."

N.R.C., 26 October 1912.

Brussel, 14 October.

Toen ik vanochtend opstond en door het venster keek, zag ik voor het eerst dat de wilde wingerd, die het achterhuis van mijne buurvrouw bekleedt, rood geworden is. Het lichte bruin van stam en takken kromde sierlijk en in symmetrische gebogenheid om de deur en de ramen, tusschen de dunner gewordene deken der bladeren, die, van dicht en blinkend groen, diaphaan en rozig waren geworden, ineens, rond de gezwollen hardheid van hare ribben, gelijk de handen met gesperde vingers van eene uit de ziekte ontwakende vrouw. Zoo kende ik, hedenochtend, van bij het opstaan uit den slaap, dat wij het najaar voor goed zijn ingetreden....

Ik heb mij met ongewone zorg geschoren en aangekleed. Het is of er iets plechtigs moest gebeuren, waar ik bij aanwezig zou zijn. Geene deftige begrafenis-stemming : iets teeders eerder, gemaakt van onrustigen maar gelaten weemoed....

De ochtendwandeling, die ik een nare verplichting ga vinden in hare doellooze onvruchtbaarheid. Maar ik ontmoet een vriend, een jong architect, een echt bohème, zonder zijn gewonen geestdrift. "Kom meê naar het Park", zegt hij.

Het Park, niet toegankelijk nog, ligt in zijne groote, vierkante verlatenheid. Het is als de ordelijke warande van een zeventiend'eeuwsche nonnenklooster, waar men de buitenmuren van gesloopt zou hebben, en vervangen door hekwerk. De gesneden lindekens, langs de nog zuiver-groene grasperken, toonen de slappe teederheid van hun zijdig-gele bladeren. Daarachter aan wemelt het van het rooder-gele, het vlinder-rijzende loover der beuken, die hoog

rijzen in het dof-glanzende October-licht. En slechts enkele eschdoorns zijn groener nog dan het verzorgde gras.

Aan de hekkens hangen nu vanen van het Roode Kruis. In de lanen, tusschen de fijne en onbeweeglijke nevelen die de zilver-grijze en diep-bronzen stammen omweven, ontallige, felgekleurde wagentjes, van allerlei aard, opgeëischt bij bakkers, in confectiehuizen, bij grote handelaars. Door den blinkenden firmanaam heen is eveneens het roode kruis geschilderd. En het is daar levendig van soldatengeloop.

Aan de andere zijde van het vierkant, door de warande geteekend, is het echter rustig, weemoedig rustig. Daar staan lage banken. Op de banken zitten Duitsche soldaten, sommigen nog in de witte gasthuis-kleêren, het hoofd omwonden, hun arm in een draagband, het been in dichte zwachtels. Er zijn er die krukken naast zich liggen hebben.

Zij lezen, zij rooken, of praten onder elkander. De lucht is bijzonder zacht, luwt frisch over ons aangezicht met een geur van afgesneden chrysanten. - Mijn vriend, die geen groote literaire ontwikkeling heeft, zegt : "Is het niet als het décor voor het vijfde bedrijf van Cyrano de Bergerac ?" Zijne opmerking ontstemt mij; hij ziet het, en vervolgt : "ik wil niet zeggen dat het theatraal zou zijn. Ik heb u alleen naar hier meêgenomen om u te toonen, dat het schoon is. In de herfst is een als deze aangelegde tuin altijd schoon. Maar de stoffeering doet er veel toe. Er moet de passende stoffeering zijn, en die gekwetste soldaten doen het voortreffelijk. Sedert vanochtend vroeg kwelt mij eene gedachte. Daarom, vanwege die gedachte, heb ik u gevraagd, langs hier meê te komen. Ik zal mij beter hier dan tusschen de huizen kunnen uit-

drukken. Ik heb mij afgevraagd : wat zal van het Belgische landschap geworden, nu het op zoovele plaatsen van stoffeering aan menschen en vooral aan woningen beroofd is ? Ik weet : er zijn pogingen genoeg gedaan om het moderne dorp, om de meer of mindere groote stad der toekomst op te roepen. En die heb ik, op tentoonstellingen, vaak bewonderd. God beware mij : ik heb daar aan meêgeholpen. Maar... de stemming, als bij dezen herfstdag, in dit stervend park, met de zieke soldaten ? - Ik geloof dat wij, architecten, het voor de nakomelingen zwaar te verantwoorden krijgen !"

De arme jongen, een waarachtig artiest, is eerder mistroostig. Ik voel met hem, dat wij nu meer aan morgen moeten gaan denken, dan aan het brutaal-vernietigend verleden. En tevens, dat er normen der pitoreske schoonheid zijn, die iets meer mogen heeten dan gewoonte-der-oogen. Alle reconstructie is een aesthetische vergissing, vermits alle gebouw, zelfs het schamelste, de weerspiegeling is van een tijdsgeest, en men geen geest uit zijn rust oproept zonder dat hij zich wreekt. Hoe zullen wij morgen rondom de kerk van Grimberghen gaan bouwen, zonder dat de kerk van Grimberghen onze bouwsels vervloekt ? Wat kan het Leuvensche stadhuis nog zijn zonder de tegenoverstaande Sinte Pieterskerk en hare naakte frischheid; zonder zelfs de heterocliete leelijkheid van de huizen der Groote Plaats, die de tijd er als het passende, het door het leven-zelf geboetseerde kader om geplaatst had ?... - Nu zal men er natuurlijk andere gebouwen metselen, met betere inrichting. Gelijk men hygiënische model-dorpen gaat optrekken. Maar het Leuvensche stadhuis zal voorgoed geïsoleerd staan, vermits de geestelijke keten, die het

uit een ver verleden met onze triestige twintigste eeuw verbond, voorgoed gebroken is... En ik vraag mij af of wij niet goed zouden doen, het nu ook maar te sloopen...

Ik keer terug naar huis. Lees de, weêr zeer bondige, allesbehalve triumphantelijke aankondiging, dat ook Gent nu is ingenomen. Een ooggetuige had mij gisteren verzekerd, dat duizenden en duizenden Franschen en Engelschen zich daar bevonden, en door de bevolking als bevrijders ontvangen waren geworden. Dus weêr maar dezelfde taktiek: de vijand zonder slag of stoot binnen laten rukken. - Ik beken dat ik bekommerd ben. Maar stel eene lijdelijkheid vast, een gebrek aan geestelijk verzet, dat wijst op afslijting van den indrukbodem. En ik gevoel een diep leed : ik ga psychisch onmachtig staan tegenover de algeheele overrompeling van mijn land....

15 October.

Een feit, gering in rechtstreeksche beteekenis, maar dat bewijst hoe veilig, hoe thuis de Duitschers zich in België gaan gevoelen, hoe weinig bang ze nog zijn voor verklikkerij : de reisduiven, die, bij een vorig decreet moesten gedood of bij de militaire overheid ingeleverd, worden aan hunne rechtmatige eigenaars teruggeschonken. Weliswaar laat men nog niet toe, dat ze uitvliegen. En de burgemeesters der onderscheiden gemeenten krijgen zelfs bevel, er een soort bevolkingsregister van op te maken. Maar zij zijn geen krijgsgevangenen meer, ten hoogste nog gijzelaars, die morgen misschien weêr volle vrijheid zullen genieten.

Het kan zijn dat deze mededeeling de duivenliefhebbers in eene grenzelooze vreugde dompelt. Bij mij vermag zij

het niet den indruk te verdrijven die een ander geschrift vandaag op mij heeft gemaakt. Het is zeer zeker een gevolg van geestelijke verzwakking, die in de schokken, door onze zenuwen ondergaan, haar oorsprong en verschooning vindt; in mijne waardigheid van redelijk schepsel voel ik mij echter gekrenkt door de ontreddering die mij bewust geschrift verschafte, en die ik moeilijk wegpraat. Het is een profecie, in Apokalypsis-stijl geschreven door zekeren pater Johannes, om het jaar 1660, in het Latijn. Eene Fransche vertaling ervan moet dezer dagen in den Figaro zijn verschenen, met aantekeningen, waarvan twee mij verwonderd hebben door hun gebrek aan nauwkeurigheid. Verdere inlichtingen over bedoelden pater Johannes ontbraken er, of komen althans niet voor op het handschrift dat men mij ter lezing leent. Hebben wij hier weêr te doen met een van die flauwe grapjes, waar sommigen nog den moed toe hebben ? In elk geval : beeldspraak en stijl zijn in den goeden toon, en, kan ik nog steeds niet gelooven aan de echtheid van het stuk, vallen de voorspellingen mij wat al te precies uit om echt-zeventiend'eeuwsch te zijn, en ben ik anders niet zoo heel lichtgeloovig : de wijze waarop verteld wordt hoe de Zwarte Adelaar (Duitschland) en de Andere Adelaar (Oostenrijk), den Haan (Frankrijk), het Luipaard (Engeland) en den Witten Adelaar (Rusland) bevechten zullen,; hoe de Antichrist, die maar één bruikbaren arm heeft, zijne horden over heel Europa uitstorten zal; hoe hij het land van den Haan ten halve zal overrompelen; hoe hij na maanden terug zal worden gedreven tot bij Essen (sic), waar hij in een eindneêrslag tot zijn laatsten soldaat verliezen zal; hoe zijn bondgenoot zal sterven onder den vloek van paus Benedictus (bij name

in de profecie genoemd); hoe de tsaar van Rusland te Konstantinopel zal gekroond worden tot Oostersch keizer of zoo iets, en er ten slotte noch protestanten noch schismatieken meer zullen zijn en den tijd van den Geest gekomen : bij deze opsomming van de voorspelde gebeurtenissen zult gij schokschouderen, en in uwe plaats deed ik het eveneens; indien gij op de hoogte zijt van de leeringen der Kerk, zult gij bemerken dat aan den Antichrist eene weinig orthodoxe rol wordt toegedicht, en dat hij vooralsnog nooit werd gedacht te zullen verschijnen dan bij het einde der wereld, en dus niet bij het aanbreken van een nieuwen tijd. En dat zijn natuurlijk grondige redenen om sceptisch te blijven tegen de uitspraken van den onbekenden profeet, al worden ze ons voorgehouden door den ernstigen "Figaro". Haddet gij ze echter in den gemoedstoestand waarin wij verkeeren, met haren overvloed van gruwelijke bijzonderheden, en de treffende overeenkomst met de jongste gebeurtenissen gelezen, dan zou de hardvochtigste onder u evenals wij hebben gesidderd...

Echt of onecht, werk van een ziener of van een monsterachtigen falsaris, moest men het publiceeren van dergelijke geschriften in deze hachelijke tijden en in een land als Frankrijk, dat, zij het in mindere mate, als België de treurige gevolgen van den oorlog draagt, verbieden. Het is waarlijk het oogenblik niet eenerzijds schrik, anderdeels woede te wekken. En de handel, die in afschriften van zulke elucubraties alhier wordt bedreven, diende met de uiterste strengheid vervolgd en gestraft. Het heden is al niet zoo grappig, dan dat men ons met nog ergere toekomstbeelden zou plagen...

In aansluiting hiermede - eene heel losse aansluiting -

kan gemeld, dat van heden af censuur op alle drukwerk en op alle tooneelvertooningen, die van kinema's inclus, officieel wordt uitgeoefend.

16 October.

Een kilo boter kost vandaag te Brussel tot 5 frank 25 centimes; gij krijgt geen citroen beneden de vijftig centimes; een ei geldt twintig centimes en een droge haring "gaat" er dertig. Daarentegen hebt gij druiven ad veertig centimes per kilo, en zeer goede appels ad twaalf centimes. En groenten hebt gij haast voor niets. Brood echter, het voornaamste voedingsmiddel, is niet alleen zeer nauw toegemeten, maar op sommige dagen werkelijk slecht. Vandaag is het donker-grauw, zwaar en zuur.

De steenkolen zijn zoo goed als onvindbaar, en natuurlijk heel duur. Ik ken arme menschen die, op hun bed, een tafel en twee stoelen na, reeds al hunne meubeltjes hebben opgebrand. Gelukkig laat het Duitsch gouvernement weten, dat in de koolmijnen het werk hernomen is, dat het vervoer der kolen per spoor (voor zoover dit gaat) en langs de waterwegen wordt toegelaten, en dat het aan de troepen verboden is, die kolen op te eischen. De gemeentebesturen hebben dientengevolge besloten, dat gewone kolen niet meer dan vijftig frank per duizend kilo mogen kosten (een vijftien frank meer dan in vreedestijd, en dat de prijs van petroleum ten hoogste vijf-en-twintig centimes per liter mocht zijn (tweemaal en half meer dan de gewone prijs).

Het vleesch, voorzover niet gerequireerd - zooals in de omstreken der kazernes - is wel duur, maar overvloedig. Vandaag, Vrijdag, is er weêr wat zeevisch, sommige soorten

aan genaakbaren prijs, hoe dan ook veel, veel duurder dan in gewone omstandigheden. Voor eene rog van gemiddelde grootte vroeg men heden acht frank.

Vermits wij in de cijfers zitten : krip, om rouwkleêren van te maken, is, ten gevolge van de groote vraag, in mindere kwaliteit van 3.50 fr. tot 6.25 fr. gestegen . De hoedanigheid van vijf frank kost er thans negen. In minder dan zes weken heeft één enkel magazijn er 2700 meters verkocht....

Al deze inlichtingen worden mij gegeven op het oogenblik, dat ik de inneming van Brugge en van Oostende verneem. Zoo goed als heel de Belgische bodem is dus door de Duitschers betreden en bezet. Economische gegevens als overrompeling van mijn land : zij wekken eenzelfde gevoel van moreele ellende, van voorloopig nog alleen-moreele ellende....

17 October.

De militaire regeering van Brussel, nu Antwerpen is ingenomen, gaat zich grootmoedig toonen : zij loost de banden; binnen en buiten Brussel wordt ons een zekere, eene volkomen zekere vrijheid gegund. Mits, natuurlijk, eerbied voor de Duitsche wapenen en dezen die ze voeren.

Vandaag heb ik van die vrijheid gebruik gemaakt. Ik ben, langs een prachtigen omweg, naar Grimberghen gegaan : rechterhoek van de kromme lijn die, uitgaande van Houthem, voor Vilvoorde, de Duitsche bezetting van Brussel tegen Belgische aanrukken heeft beschermd, nadat ze Belgische beschermingslijn tegen de Duitschers geweest is.

Koele en geurige najaarsochtend. Ik ben van voor achten op de been. Langs de caserne, door het publieke deel van

het park van Laeken.

Het is de eerste maal dat ik er kom, sedert de Duitschers er wonen. Waarom zou ik mijne heerlijke dwaaltochten hernomen hebben ? Ik kon er immers niet vinden voortaan, wat er mij vroeger onvergeetlijk-gelukkig had gemaakt... Eerste vergissing : ik vind het er wél terug. - Na een heerlijken zomer waar wij niets aan hebben gehad : een herfst, dien wij niet dorsten vermoeden. Op de lazurig-wazige einders, de recht-rijzende kastanjelaars als mat-gouden reuze-ruikers, de roode beuken die uitbloeden in bleek-bronze tinten, de Amerikaansche eiken waar het sap in ront en stolt, de buks en de hulst die blinken en blauw worden. De egelantiers staan vol koralen vruchten. De late bloemen geuren versmachtend. Van al de vogelen zingen nog alleen de merels : de zang van wijze fluiten aan den mond van voorzichtige grijsaards.

Ik kom op de baan, die van Schaerbeek tot aan Meysse - ruim acht kilometer - eene vierdubbele rij kastanjelaars vertoont, in ééne rechte lijn : de schoonste dreef van Brussel's omstreken. Het licht is er als opaal vol schaakeeringen, door de dichte blader-domen; de grond is een roestig schild, een breed recht-hoekig, een ros schild naar de horizonten toe. Men had ons gezegd, tot ons groot verdriet, dat de Belgische soldaten al deze boomen hadden uitgehakt. Daar is, gelukkig, niets van. Alleen zijn hier en daar, op schaarsche plaatsen, de straatsteen en uitgehaald en opgericht tot barricades van zestig centimeters hoog : burgerwacht-werk, zegt men mij. Aan zoo iets merkt men nog den oorlog niet. Men merkt hem wel hieraan, dat de hooge palen der telegrafische verbinding bovenaan niets anders meer dragen dan naakte ramen : al de draden zijn

weg; in de plaats van de porceleinen napjes zitten enkele donkere musschen.

Strombeek voorbij. De landelijke brouwerij, die "den Drijpikkel" heet en een geliefd doel voor zomersche wandelingen is, eveneens voorbij : de groene tafeltjes staan er als altijd buiten, wachten er op uwe bestelling aan melk en platte-kaas. De eigenlijke weg nu naar Meysse, langs eene baan die nog nauwelijks huizen vertoont.

Wij zijn namelijk op het grondgebied van het domein der gewezen keizerin van Mexico, de krankzinnige prinses Charlotte van België, zuster van Leopold II, tante dus van koning Albert, en weduwe van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. En hier merken wij voor het eerst iets van een Duitsche doortocht : op al de hekkens die tot het gebied van de keizerin toegang verleen, is een ijzeren roodgeverfd plaatje gevestigd, blijkbaar in Duitschland al klaar gemaakt, waar in witte letters op geschilderd staat : "Residenz von Erzherzogin Maximilian von Oesterreich : zu respectieren"....

Het landschap wordt heerlijk : de zachte en diepe schoonheid van Jean Racine en van Claude Lorrain. Waar de dichte verten der warande en de zwarte onbewogenheid der vijvers plaats laten voor akkerbouw, ziet men door den lichten adem der wijde velden den tragen gang waden van gespannen : karren die aardappels aanvoeren; ploegen en heggen die de velden bereiden tot nieuwe dracht. De schelle lach van een jong meisje doorgalmt de lucht als een klokje : hare koe wil uit de rapen niet. De rapen hebben een vochtig loover van melkig groen waar de nevel in duizenden lichte perelen op rilt en rolt.

Verder maar, langs deze baan, waar een half millioen

Duitsche soldaten over gemarcheerd hebben, en die thans niets vertoont dan de eeuwige schoonheid van het weemoedige najaar. Wij zijn, na een paar uur loopens in een lucht die onze longen uitzet zoo, dat onze ribben er haast pijn van doen, aangekomen op de beminnelijke gemeenteplaats van Meysse, de gemoedelijk-aristocratische, de liefelijk-deftige, die mij aan een Zeeuwsch steedje, aan Aardenburg bijvoorbeeld, denken doet. Daar staat het standbeeld, in groenend brons en in den kiel der voorvechters van 1830 : één der leden van de Belgische constituanten. Het is vervelend dat ik weêr zijn naam vergeten heb. Gij zoudt er echter niet veel aan hebben... Daar staat ook de volstrekt ongedeerde kerk. Daar staat verder de prachtige pastorie (ik wilde wel pastoor van Meysse zijn), op derwelke deur men leest : "Gute Leute; bitte schonen". Aan het kloosterken der zusters steekt de vlag uit van het Roode Kruis. Op de deur van den postmeester, die met vacantie is, heeft men het aantal mannen vermeld die er logies zouden vinden. En op de andere deuren ook. En dat is alles wat men merkt van een slag, die ruim vijf weken heeft geduurd.

Wij slaan links, den weg in van rijzige Canada-populieren, die naar Grimberghen leiden. Wij denken : Grimberghen-het-geteisterde. Want het luidde in Brussel algemeen : het schoone Grimberghen is vernield. - Tot voor twee maand was Grimberghen met Brussel verbonden door een electriche tram, die den afstand aflegde in een dik half-uur. Anderdeels had ik in het schoone Grimberghen een zedig, maar heerlijk huisje ontdekt. En het was eene obsessie geworden : ik zou mijne dagen eindigen in dit huisje, dat mij een zeker getal Latijnsche verzen, van

Horatius, Vergilius en nog anderen in het geheugen heeft geroepen. Nu had mijne melkvrouw, die langs daar woont, mij verzekerd dat het huisje tot op den bodem door "den Duitsch" was neêrgebrand. Hij scheen er zelfs bijzondere aandacht aan te hebben gewijd, misschien wel om mij te ergeren. - En nu was ik op tien minuten afstand van het huisje, en ik was om mijn hart beklemd.

Op den weg van Meysse naar Grimberghen zag ik een zevental werkmanshuisjes en eene kleine, lieflijke villa uitgebrand. Een paar huizen, die in aanbouw waren, had men met een schouderstoot neergelegd. Al de kleine landbouwershuisjes waren echter gespaard geworden, ongetwijfeld met opzet. Wat verder nog een landgoedje, een leelijk, waarop in krijt geschreven : "Unbedingt zu schonen : sehr gute Leute". Zoo kwam ik aan 't gedroomde rustoord van mijn ouden dag : het was ongeschonden, vier geraniums stonden aan een venster fel-rood te bloeien; de bewoners hadden het helaas niet verlaten, en schenen wel vastberaden te zijn eveneens er hun leven tot een zalig einde te brengen.

Van heel den weg, die nu haast drie uren geduurd had, mochten wij geen enkelen Duitscher ontmoeten. Nu kwam er een troepje mariniers op ons aan. Vooraan twee hogere officieren, die hoofsch groeten. Wij groeten weêr... Voor ons de prachtige zeventiend'eeuwsche kerk, waarop de pastoor in naïef Duitsch vermeldt, dat zij 's namiddags van vier tot vijf te bezichtigen is. Op het klooster der Norbertijnen - weêr een monument dat aan dit deel van Brabant een onvergelijkelijk karakter van beminnelijke statigheid bijzet - wappert de vlag van het Roode Kruis.

Wij loopen het deftige dorp door, waar de hoeven als

middeleeuwsche steenen zijn. Overal lezen wij op de deuren : "Gute Menschen : schonen." Op eene brouwerij hebben de Duitschers, die vermoedelijk de kracht en de geneuchte hadden ondervonden van het bier, dat in de streek inderdaad uitnemend is, de geijkte uitdrukking aangedikt tot een grapje, en hun genoegen uitgedrukt in de letterlijk-overgeschrevene bewoordingen : "Sehr gute Leute; bitte durchaus zu schonen; bitte bitte, zu schonen; bitte doch!"

De mensen in het dorp hebben ruim vijf weken met de Duitschers gezeten. Maar zij beklagen zich niet. Alleen is niet alles naar de waarde betaald geworden. Nu zijn haast al de soldaten weg. En de herbergiers zijn er niet ver af, het jammer te vinden...

In Brussel zei men, dat buiten de kerk, te Grimberghen alles was platgelegd. Wat gij hierboven hebt gelezen is het zeer oprechte verslag van iemand, die niet geneigd is, de waarheid te kort te doen....

N.R.C., 25 October 1914.

*   *
*

Brussel, 19 October.

Het laatste nieuws dat ons nog bereikte kwam uit Gent. Nu kan er in Gent natuurlijk geen enkel blad nog verschijnen. Meer dan ooit moeten wij er dus in berusten, ons alleen nog met plaatselijke aangelegenheden bezig te kunnen houden.

De bijzonderste plaatselijke aangelegenheid van den dag is, dat wij geheel van brood zullen verstoken zijn.

Ik beken u ronduit, dat het mij zoo goed als niet schelen kan. Maar het brengt mij op de idee, een officieel bezoek te brengen aan de volkssoep.

De volkssoep - eerste stap tot een communisme, waar wij allen over heel kort misschien de weldaad van zegenen zullen, mits de rijken bijstand bieden, niet naar de mate van hunne mildheid, maar naar deze van hun vermogen : een sociale plicht waar zij niet aan ontsnappen kunnen, en waar de behoeftigen hen wel aan konden herinneren desnoods, - de volkssoep, Spartaansche gortebrei der Brusselaren bestaat, als alle goede dingen, uit drie : het bereiden, het verdeelen en het eten. Die drie deelen heb ik vandaag meêgemaakt.

Ik ben eerst gegaan naar de loods, waar de soep gekookt wordt. Laat ik u binnenleiden in de magazijnen, die als magazijn dienst doen. Duizenden uien vatten u bij de neus. Honderden struiken selder geuren er als het lentegras, waarin gij gingt liggen met uw eerste liefje. De witte koolen zijn glad als (ik durf het haast niet zeggen) als het gemillimeterd hoofd van een Duitsch soldaat. De groene koolen krullen als onder het handig en smakeloos ijzer van een plattelandskapper. Houdt gij van prei ? : on en a mis partout, en de geur ervan doet u watertanden.

Daarnaast : de aardappelloods. Hier heerscht de kleur van Duitsche soldatenmantels en de geur van drooge aarde. Het zijn bergen patatten. Ik kom op het oogenblik dat men den voorraad aanvult. Het is een geroffel als van ver infanteriegeschut. Hoe ons toch alles aan den oorlog herinneren moet !

Hier is de beenhouwerij. Drie halve beesten hangen aan het gewelf. Drie behendige anatomen snijden zonder

pijn of smart beenderen uit vleesch. Het vleesch wordt door een vierden chirurg gemalen. Die geradbraakte ossen komen terecht in zeer geschikte kuipen.

Nu naar de keuken. De keuken bestaat uit een kleine vijftig fornuizen van zeer bijzonder maaksel : uit een stuk ketel en stookstelsel, met een buis door het dak en een waterkraantje boven elken ketel. Terwijl de aard-appelen mechanisch geschild worden, en de uien gepeld door de handen van hooggeplaatste vrouwen, die zich vroeger tot zulke bezigheid zeker niet hebben verlaagd, wordt gestookt. Weldra geurt het van de wortelen die - zoo ik mij aldus uitdrukken durf - in den zang der gezamenlijk-gekookte groeten de tenor-partij houden, terwijl de andijvie even barytonneert, en de andere leguymen eene brobbelende bas tokkelen.

Men dwingt mij te proeven. Eigenlijk eet ik nooit soep. Maar ik denk aan de toekomst, en proef toch maar. En beken : ik heb ongelijk, nooit soep te eten...

Er komen tien, er komen twintig wagens. Ketels, leêg, worden afgeladen, en, vol, weêr opgeladen. En wij gaan samen naar de uitdeeling.

De uitdeeling heeft plaats in een voormaligen kinema. En ik ga aldus het nut der kinema's inzien. Het lokaal is in twee deelen gescheiden door een koord. Aan ééne zijde, het comité der sectie, omwalmd van soepgeuren en omwalmd door masteluin brooden. Aan de andere zijde : onbegrijpelijk armoedige wezens en deftige werklui, die voorloopig zonder werk zijn. Eén der leden van het comité spreekt de geroepenen toe : "Wij verzoeken u, vooral uwe ketels en potten goed te reinigen voor gij soep komt halen. Dan zullen er geen klachten meer zijn, dat er luci-

fers in liggen en pieren in zwemmen !" Deze rede wordt op godsdienstig zwijgen onthaald. Waarop de uitdeeling begint.

Ieder heeft een kaart, opgemaakt door het armbestuur. Daarop staat het getal porties vermeld, waar hij recht op heeft. Wie betalen kan, geeft vijf centiemen per portie. Er zijn ook "bon's" van twintig centiemen, die door rijkelui ten behoeve van den arme en tot stijven van de kas worden verkocht.

Een pot, een kruik, een lampetkan, een emmer zelfs wordt op de lange tafel gezet. Tevens wordt de kaart afgegeven. Men roept het getal rechtmatige porties af. Zij worden uit de groote ketels geput, terwijl de hoeveelheid brood, die ieder toekomt, eraan wordt toegevoegd. En zoo defileeren de sufferige besjes, de armzalig-zwangere vrouwen, de kleine meisjes met hongeroogen; maar ook de kokette naaistertjes, die niks beschaamd zijn, de kleine burgertjes, die contant betalen, de zelfbewuste werklui, die anders een goed loon verdienen. Het ingeweken dochtertje van Luiksche vluchtelingen lacht met hare witte tandekens als men hare soep uitschept, en knipoogt den inschepper tegen; deze oude vrouw bezat een maand geleden een rijk pachthof, die, met beesten en al, is uitgebrand...

De verbruikers nu. - Wij zijn nog niet aan de Lakedaimoonsche agora toe, waar het maal gezamenlijk verbruikt werd (uitnemende prikkel, trouwens, van den eetlust). Daargelaten, dat de Belgische temperatuur zich weinig leent tot zulke corpsoefeningen, is Brussel nog recht gebleven, zoodat ieder er eigen dak en tafel heeft. Alleen de kinderen der arme scholen volgen het regiem van kloosterlingen en phalanstère-bewoners. Ik dus naar het lokaal,

waar het middagmaal van zulke scholieren plaats heeft.

Een groote patronage-zaal, waar ijverige juffrouwen de soepkommen volschenken en klaarzetten, tusschen lepel en stuk brood. Als alles klaar staat, worden de gasten toegelaten : de gewelven zingen weldra van het gegil en getater. Maar het zwijgt weldra : men eet. Men eet zelfs met ongelooflijken vlijt; de ledige kommen worden omhoog gestoken : "Madam, nog, alstublieft !".... Nieuwe porties soep, waar merg en vleesch boven drijven; nieuwe hompen brood... die in de zakken verdwijnen. Klein, klein kleuterken wordt geholpen door juffrouw, die mondje en handjes afveegt. En allen zijn reeds weg, als er nog een dikkert zit, een zwarte, met sluwe, kleine oogen, die er geniepig uitziet, waarvan ik gezien heb dat hij drie kommen soep heeft verorberd en het brood van zijn buurman heeft gegapt, en die zich haast, omdat hij daar heel alleen zit in de groote zaal, maar daarom geenszins wroeging schijnt te gevoelen.

En die gulzigaard doet mij eenigszins twijfelen aan de gelijkheid die het communisme, dat wij onvoorwaardelijk tegemoet treden....

Die volkssoep nu kost drie-en-dertig duizend frank per dag voor Brussel en voorsteden. Dat alleen reeds kan er u respect voor inboezemen.

N.R.C., 26 October 1914.

* *

*

Brussel, 21 October.

De arme stumpers, die wij, op moreel gebied, zijn en blijven, gehoorzamen weêr maar eens aan de aantrekkingskracht van het Wreede. Gelijk wij bij voorkeur sensatieromans lezen - en wie, zelfs onder de deskundige literatoren, zou durven zweren dat zij hem niet nu en dan weldadige verpoozing zijn van werkelijk-schoone literatuur... die weleens vervelend is ? -; gelijk bij het publiek het melodrama het wint op de tragedie - de dramatische literatuur van den dag bouwt nog steeds meer op brutale verwikkeling, op het spitsen van eene hysterische nieuwsgierigheid, dan op het logische verloop van eene actie, die hare kracht ontleent aan de diepere drijfveer harer onontkomelijkheid -; gelijk Pindaros die de vuistvechters bezong en Maeterlinck, die de worstelaars verheerlijkte - en aldus bevinden wij ons ineens in goed gezelschap - gelijk ons instinkt het ons van kindsbeen af heet, alle vliegen van hare vlerken te berooven, en de meikevers hun teenen te verbrijzelen, om ze vlugger te leeren loopen : zoo vinden wij, Brusselaars, eene nieuwe gelegenheid tot beschouwen, van wat wij niet meer durven te doen; tot bewonderen, haast, van wat wij, beschaafde menschen, die bang zijn voor de politie, onvermijdelijk zouden uitrichten, indien wij er machtiging toe kregen van wie ons straffeloosheid verzekeren kon.

Dit alles is, geloof mij, nauwelijks paradoxaal. De uiting-in-leelijkheid van het Ongewone is, zelfs voor zeer ontwikkelden, nog steeds aantrekkelijker dan de uiting ervan in het schoone. Ongewoonheid beteekent : gebrek aan evenwicht. En schoonheid is evenwicht. maar het is juist het verbreken van het evenwicht, dat de aan-

dacht prikkelt, de belangstelling wekt en wakker houdt...

Dit alles, omdat er nu weêr trams zijn naar Vilvoorde. Die waren van twintig Augustus af opgesloten gebleven in hunne "bewaarplaats", gelijk dat in Brusselsch-Vlaamsch heet. Nu mogen ze, sedert Zondag, weêr rijden. En het publiek herinnert zich ineens dat men, wel vier weken lang, boven Vilvoorde gevochten heeft, en nu wil het zien, met eigen oogen zien, wat er aan leelijks geworden is van eene zeer schoone streek, onder de rijksten van Brabant, zoo weelderig, dat niemand minder dan Peter Paulus Rubens, die verstand had van weelde er zijn zomerverblijf bouwen liet en het hoofdmotief van zijne schoonste landschappen aantrof.

Duizenden en duizenden Brusselaars zijn dezer dagen naar Vilvoorde gereden, om vandaar verder over het slagveld te gaan wandelen. Het spreekt van-zelf, dat ik hun voorbeeld gevolgd heb. En zoo is gisteren een der armzaligste dagen van mijn leven geworden...

De trams bom-vol natuurlijk. Mijn reismakker en ik zijn gedwongen, tot voorbij het Zuiderstation te loopen, om op het achterbalcon van een wagen der lijn Vorst-Vilvoorde een staanplaats te vinden, tusschen mannen en vrouwen die, rijkelijk beladen met mondvoorraad - te Vilvoorde is tegen geen goud zelfs maar een halven boterham te bekomen, - den tijd korten met de gekruide kwinkslagen, waarin zij gewoon zijn hunne geestelijke armoede te kleeden.

Die geestelijke armoede komt mij vandaag bijzonder diep voor. Dien indruk dank ik waarschijnlijk aan het feit, dat het regent, en dat ik, beklemd tusschen een vermoedelijken spekslager en een dito vroedvrouw, die onder den oorlog qua corpulentie blijkbaar weinig geleden

hebben, in mijn dikke winterjas kwadelijk te transpireeren sta. Hetgeen steeds bij mij tot mathematisch-stipt gevolg heeft, dat ik uit mijn humeur geraak.

Alsof wij nog niet talrijk genoeg waren, krijgen wij te Schaerbeek nog een paar rijtuigen bij te sleepen. Het wordt er niet gezelliger op. En gelijk wij nu langs den spoorweg rijden, voorbij de trieste, armzalige vlakten bouwgrond, zwart van kolenstof, vol bochels en kuilen, waar, door een soort inktbrei, in hun zware schoenen de Duitsche soldaten manoeuvreeren, komt, bij de brutale voorstadmisère, een gevoel van moreele ontreddeering over mij, waar het fleurige gesprek van mijne medereizigers mij niet aan vermag te onttrekken.

Over Haren, waar twee meelfabrieken, in volle werking, puffen en snorren, de eene voor het werk der volkssoep, de andere ten behoeve van "den Duitsch", ontkomen wij aan het desolate landschap. Over de breede laan met hare naakte najaarsboompjes, tuffen ons toeterend en proestend de Duitsche auto's voorbij, de officieren onder den motregen gewikkeld in hunne mooie licht-grijze cape. Wat verder is het de Duitsche veldbakkerij die eenige afleiding gaat bieden : tusschen honderd tenten in, de troggen, waar de deeg gekneet wordt en, ordentelijk in één rij, de ovens, op hunne vier wielen en met hunne hoge schouw : met kleine locomotieven van een voorhistorisch model. De soldaatjes reppen zich : het is, heet het, het laatste brood dat zij te dezer plaats zullen bakken; vanavond reeds zullen zij voor eene andere bestemming afreizen, in andere oorden gaan vertoeven, hoe prachtig, hoe ontzagwekkend-practisch dat gedeelte van het Duitsche leger is ingericht.

Vilvoorde. Na een uur rijdens, recht op onze voeten, stappen wij met gebroken rug uit. Het beminnelijke stadje, dat aan de burgerlijke gemoedelijkheid van gebouwen uit de jaren vijftig de breedaangelegde gratie van zeer moderne parken en wandelingen paart, komt mij, onder de grauwe loomte van de lucht, verlaten en als ziek voor. Atmosfeer van het huis, waar een doode ligt. Vele, vele huizen gesloten. Andere, waar Duitsche soldaten in en uit gaan, volkomen thuis. De inkwartiering is hier algemeen geweest. Was de overheid ook streng, de troepen hebben zich zonder baldadigheid gedragen. Alleen huizen, waarvan de bewoners op de vlucht waren gegaan, hebben zij geheel bemeesterd...

Een hartelijk maal in een gastvrij huis knapt ons op, verhoogt de stemming. Een half uur later zijn wij op weg naar het slagveld.

De meeste Brusselaars, die komen kijken, loopen ineens naar Eppeghem, éen der dorpen die onder het gevecht het meest hebben geleden. Zoo komen zij een haast geheel gehucht te zien, - zonder meer (al is het toch al genoeg om ervan te gruwen). Er is echter meer en beters te overschouwen, al vergt het goede beenen. Een vriendelijke Vilvoordenaar, die de streek goed kent en dag aan dag den slag heeft kunnen volgen, wijst ons den weg. En zoo krijgen wij een blik over het oorlogsterrein, veel duidelijker dan dat het op een kaartje zou geteekend staan. En dat zouden de wandelaars naar Eppeghem alleen ontberen.

Het regent maar. Onder de vervelende parapluie, de zware schoenen in den dikken glibberigen kleigrond, die een wel voordeeligen, maar thans minder aangename dunk geeft van den rijkdom des bodems, gaan wij eerst naar

Houthem toe, voorbij de tuinbouwschool, die de staat Vilvoorde bezit, en tot waar de Belgische troepen, die het stadje weêr zouden innemen, konden naderen.

In Brussel heette het dat Houthem totaal platgebrand was. Men had hetzelfde verteld van Grimberghen : gij weet in hoeverre het waar bleek te zijn. En zekeren avond had men ons te Laeken den brand van Vilvoorde getoond : heel in de verte meenden sommigen den hemel van den weêrglans der vlammen roodgekleurd te zien. Ik zelf zag niets, wat ik toen toeschreef aan mijne myopie. Vandaag mocht mij blijken, dat mijne bijzichtigheid mij niet bedroog : Vilvoorde is geheel onbeschadigd.

Houthem nu kwam er niet zoo goed van af. Al kan geen spraak zijn, in de verste verte niet, van algeheele verwoesting. Wij ontmoeten wel een paar hofstedekens, waar de bekende naphta-bommen haar werk hebben verricht. Zij zijn zoo goed als vernield, en de Duitschers hebben deuren en luiken meegenomen om er hunne loopgraven meê te maken. En toch zijn die kleine hoeven weêr bewoond. De arme boertjes zijn teruggekomen met het beddegoed en het paar meubeltjes, dat ze bij de vlucht hadden kunnen redden. Zij hebben zich, berustend en gedwee, ingericht zoogoed dit ging. Dezen, die hunne huizen niet mochten terugvinden, zijn gaan wonen bij den buurman, die nog een dak had waaronder hij kon slapen. Zoo hokken tot vier gezinnen samen tusschen vier gehavende muren. Pracht van de tucht, die de landbouwers bindt aan den grond : de aardappels stonden nog te velde, en die moesten uitgedaan; daarna moest gemest, geploegd, gehegd; het veld moet zijn gerief hebben : zij beseffen aan hun bestaan geen andere reden. En, terwijl de Duitscher nog in de streek was, zijn zij terugge-

keerd, en zij werken, hunne voeten in hunne aarde, heel hun lijf naar hunne aarde gebogen. Zij hadden prachtige Brabantsche paarden, die men natuurlijk heeft opgeëischt; nu zijn het een paar oude vigilanteknolletjes met dikke loggen kop, met reumatiekknieën en op de heupen afgesleten huid, die sukkelend den ploeg trekken. Maar de boer mort niet : volgend jaar moet hier het koren wuiven.

De kuip van Houthem, het eigenlijke dorp, heeft veel geleden. Klooster der nonnekens, school, pastorie, een paar groote hoeven, de kerk zelf, zijn leelijk gehavend. Maar ook de pastoor is terug. Op de kerk staat geen toren meer, maar er wordt weer mis gedaan. Na de verbijsterende crisis, herneemt het gewone leven in zoeten deemoed.

Te Houthem zien wij de eerste loopgraven. Belgische, gericht naar Mechelen toe en naar Leuven, van waar men dacht dat de vijand aanrukken zou. Dit is de uiterste Ooster-grens van het slagveld : het vlakbij gelegen Peuthy bleef ongedeerd. En onmiddellijk bemerkt men, dat die loopgraven toch wel wat al te duidelijk zichtbaar zijn. Verder zijn het manshooge casematten, die de Belgische troepen hebben opgetrokken. Misschien uitnemende verdedigingswerken, maar die men, in eene vlakke streek als deze, waar haast geene boomen den gezichtszinder breken, zeker wel op drie kilometer afstand zien kan....

Wij doen onzen hoed af voor de eerste graven die wij zoo talrijk ontmoeten zouden : hier liggen zeven Belgische soldaten, wat verder een Belgisch majoor. Een kruisken gemaakt van boomtakken. Daarop de politiemuts van den gesneuvelde. Wat bloemen... Dicht daarbij hebben de Duitschers één onzer soldaten begraven. Op het kruis hebben zij geschreven : een Belgiëër. Om de armen van het kruis

hangt, met van aan het midden wapperende mouwen, de jas van het soldaatje; op den grond staat zijn ransel. Men heeft zijn graf afgezet met buks-struikjes. Het lijkt wel een vogelschrik, om roofvogels te verdrijven...

De vijand kwam niet langs het Noordoosten : hij kwam uit het Zuiden. De Belgen werden verdreven, verzetten hunne verdedigingswerken. En nu zien wij Duitsche loopgraven : een lichte, begraasde nauwelijks zichtbare, geleidelijke heffing van den bodem; maar aan de achterzijde een gracht van ruim twee meter diep, met eene hoogere trede van waar men schieten kon; onder den grond zijn verder kamertjes aangericht, waarin stroo tot een bed gespreid. Behalve dat zij niet dan van dichtbij merkbaar zijn, geven deze loopgraven een indruk van degelijken "comfort".

Onze weg loopt nu naar Helewijt. Langs de baan is huis aan huis platgebrand, tot bij een herberg, waar eene witte vlag uitsteekt. Verder is alles zoo goed als ongedeerd. In de bitter-geurende puinhoopen wroeten asch-kleurige wezens : de vorige bewoners, die de overblijfsels van hunne have samenkrasselen. - Aldoor maar nieuwe loopgraven, die offensief en defensief teekenen. Talrijker en talrijker nu, de tumuli, hoofdzakelijk van Duitsche officieren. De gewone soldaten, hier in grooten getalle gevallen zal men blijkbaar zoo maar in den grond hebben gestopt. Daar zal de ploeg ons later van vertellen.

Van Helewijt-dorp schiet niet veel over. De kerk bestaat uit nog een paar muren, met een stompje toren. De shade is grooter dan te Houthem. - Op den weg naar Eppeghem, staat het huis van den dokter. Daar is een enorm, perfect rond gat in geschoten, terwijl het dak geheel

ongeschonden bleef. Men vertelt dat aldaar een paar Duitse hogere officieren gehuisvest waren. De Belgen kwamen het te vernemen, en schoten een houwitser dwars door het huis. Van de officieren bleef natuurlijk niet veel over. Eén enkele, die met den dokter toevallig in den kelder zat, bleef ongedeerd.

Naar het Rubens-steen nu, ruggesteun van het gevecht, - In den ellendigen regen verliest de laan, die er heen voert, niets van hare grootschheid. Al de boomen zijn behouden. In de zoelheid van de lucht hangen, onder 't gewicht van het water, de gouden najaarstakken. Ziet men naar de aarde weer, dan merkt men, onder de kalme majesteit dezer blader-gewelven, hoe verbitterd hier de strijd moet geweest zijn. De verschansingen zijn dichter, loopen over een grooteren afstand. En helaas, ook de graven zijn er talrijker... Aan den ingang van het slot staat een kleine herberg, een soort hoveniershuisje, oker-geel onder het hooge, zeventiend'eeuwsche leien dak. Dat herbergje heet : "In Rubens' penseel". Volgens de legende moet Rubens hier hebben verbleven, voor hij het steen betrok dat hij aldaar optrekken liet en dat tot decor zou dienen voor zijn heerlijken "Liefdetuin." Hier nu verbleef een Duitsche majoor met een vijftigtal mannen. De zoon van den eigenaar vertelde het aan de Belgen. Het huisje werd omsingeld, al de Duitschers, majoor inbegrepen, gedood. Men kan hunne graven zien in den tuin van het huisje.

Het kasteel zelf van Rubens, onlangs hersteld door den nieuwen eigenaar ervan, senator de Becker-Remy, heeft zoogoed als niet geleden. Alleen de gratievolle Fransche tuin die er toegang toe geeft is in zijne "bouligrins" vernield, terwijl verder in het park, het sumptueuze en

weemoedige park, slechts eenige boomen zijn geveld, en men zoowat overal uit takken en planken afdakjes heeft gebouwd, vermoedelijk om er auto's te bergen, wier spoor men door de lanen nog heel goed volgen kan. Onder die afdakjes liggen talloze wijnflessen en hoopen vuil. Eene werkvrouw van het kasteel grabbelt er met hare hakige vingers door. Zij drenst : "Zij hebben mijn kruislieven-heer meêgenomen. Zie, hier is het voetstuk waar hij opstond. Ik heb het hier teruggevonden. Maar het kruisbeeld niet".... Aan den ingang van het steen een aanwijzend plankje, waarop een vinger "zur Latrine" gericht staat. Wat verder ligt een Oberleutnant begraven.

In het kasteel is men ijverig aan de schoonmaak. Er werd, zooals ik zei, weinig schade aangericht. Een paar houten borstbeelden zijn van de groote trap weggenomen, ik weet niet door wie. In de groote eetzaal werd het Corduaansche leder van sommige stoelen afgesneden, en van boven het berd der hooge, gebeeldhouwde schouw, een schilderij van Rubens' eigen hand, sieraad van heel dit heerlijk verblijf. Het stelt een ruiter voor. Daar werd het hoofd uitgesneden. Niet echter, het dient onmiddellijk gezegd, door de Duitschers, maar, zegt men, door een der Belgen die men naderhand al te lichtvaardig tot het slot had toegelaten.

Wij loopen door de rijke, nobele zalen. Op één plaatsje slechts de sporen van geschut : een geweerkogel heeft een gaatje gemaakt in eene vensterruit, en is aangevlogen op een schoorsteenmantel, waar een wit-marmeren ornament is beschadigd. Maar de aanwezigheid van de Duitschers merkt men er aan andere teekens : een opschrift wijst erop, dat de "Kasseverwaltung" zich op de eerste etage

bevindt, in de zaal waar de eigenaar zijne eigene brandkas in een geheim kamertje verborg, dat blijkbaar gauw gevonden werd. Op den muur dier zaal staat met prachtige stiptheid de ligging en gesteltenis van het slagveld geteekend....

Met dat al heerscht hier eene onzeglijke verlatenheid. Ik denk eraan, dat hier eens eene warme liefde heeft gewoond. Het moest hier warm van liefde zijn, toen Rubens er zijne innigste, zijne meest offerv aardige, zijne rijkste wijl rijpste, zijne niet egoïstisch-triumphantelijke, zijne onderworpen-dankbare liefde van man-op-leeftijd offerde als eene stille maar bestendige vlam aan het mooie, misschien wel grillige jonge meisje van achttien jaar, dat zijne tweede gemalin was geworden. In deze, van zijne liefde bezielde zaal, die nu zoo armzalig-leeg is, zal hij door dit raam hebben gekeken, zooals ik nu doe. Deze partij platanen was geel en purperen, als nu. Uit genen verren vijver zal, als nu, een reiger met loome vlerken opgestegen zijn. November naderde : er lag een eik in den haard te branden. Hij, Rubens, was weemoedig-gelukkig. Als nu woedde de oorlog over de helft van Europa : in Spanje, in Italië, in de Nederlanden, in Duitschland....

Door het weidsche park heen, naar den steenweg op Eppeghem. Hier zijn al de boomen weggezaagd. Loopgraven aan beide zijden van de chaussée. De weiden belegd met prikkeldraad, kilometers ver. Hier heeft het laatste gevecht plaats gehad, het beslissende. Hier, en te Verbrandebrug, en te Beyghem, naar Grimberghen toe, over eene lijn van een kleine twintig kilometers, naar ik bereken. Wij loopen, naast de straatsteen en, over nieuw-omgedolven aarde, waar grint over gestrooid is geworden : misschien

het graf van ik weet niet hoeveel soldaten.

Te Eppenheim zien wij het afschuwelijke : de kerk, een architectonisch geveltje, geheel leeggebrand. Daar, waar de toren stond, alleen nog de logge klokken die in de aarde gezonken zijn. Aan beide zij de witsteen pijlers, waarvan twee de rille, sierlijk-buigende lijn van eene ogief nog dragen.

Van het dorp blijft zoo goed als niets over. Op sommige huizen heeft het schroot merken gelaten als de ziekte op het gelaat van een pokdalige : de kogels zijn afgeketst op den kalkmuur, waar zij donkere putjes in nagelaten hebben. Terwijl wij met een gewrongen hart rondloopen, zien wij vlammen boven een huis uitwapperen, en eene rookpluim, onder de bedompte, dikke regenlucht neergedrukt, zich in roetige dichtheid buigen : een huis dat de Duitschers daareven in brand hebben gestoken, de eenen zeggen omdat aldaar geschoten werd, de anderen omdat men er tegen verbod in, duiven op het dak had gezien.

Maar hier is het geen sombere desolatie : hier loopt heel Brussel rond. Allerlei voertuigen hebben de reizigers aangebracht, als naar een monsterachtigen pic-nic. langs den weg staan kramen opgesteld, waar men bier verkoopr. Daar is wel niemand, die eenige vreugd zou durven laten blijken voor de dankbaar-aanvaarde gelegenheid van een geboden uitstapje. Maar er zijn die met zelfvoldaanheid bekennen, nu reeds driemaal gekomen te zijn, en dat het schouwspel ze nog lang niet verveelt....

Terugtocht naar Vilvoorde. Het regent altijd. De regen is nu echter verdeeld over duizenden, die eveneens terug naar Brussel moeten. Het vermindert mijn wrevel alles behalve... Wij loopen over den glibberigen grond, waar

wij telkens moeten uitwijken voor Duitsche auto's en Belgische karretjes. Wij hebben vijf uren geloopens in onze beenen. Te Vilvoorde wacht mij, gelukkig, in hetzelfde vriendelijke huis, eene kop koffie en een schat van heerlijke peren.

Nu weêr op de tram naar Brussel, onder hetzelfde gedrang als vanochtend. Ik mag weêr in de stemming verkeeren van eene sardijn in haar blikje, zonder echter de olie die alle wrijving zachter maakt.... Als wij, in den donkere, de veldbakkerij der Duitschers voorbijrijden, merken wij dat ze opgebroken en weggevoerd wordt.

En als ik thuis kom, doornat, de beenen moe van de klei die mijne schoenen in een dichten gietvorm heeft gevat, geniet ik de warmte wel van de blozende kachel en van een welkom avondmaal. Maar ik kan het beeld niet verdrijven van wat ik dien dag heb gezien. En 's nachts droom ik ervan.

N.R.C., 1 November 1914.

*   *

*

Brussel, 22 October.

Haast al de bakkerijen zijn gesloten. Van vijf uur 's ochtends ziet men in sommige wijken de klanten voor hun winkel stationeeren, als voor het bureau van den Munt-schouwburg als Duitsche Wagner-vertooningen worden gegeven. Maar de bakkers zijn onverbiddelijk, de meesten door den nood gedwongen, enkelen uit baatzucht. Het is voor hun heel moeilijk aan meel te geraken, zoodat zij geen

brood bakken kunnen. Maar daar zijn er ook die hun meel achterhouden, nog wel bakken, doch weigeren hun klanten te gerieven, omdat zij van de Duitschers, die boven den vastgestelden prijs betalen - en zij hebben groot ongelijk ! -, een onbetwifelbaren aftrek hebben.

Er is niet alleen geen brood meer : ook beschuit ontbreekt. Daar hebben wij ons sedert dagen mee beholpen : voor zwakke magen is het beste brood, zooals men het thans maakt, onverduwbaar. Het is log en zuur. Nu missen wij zelfs beschuit, in dezen zin dat het huis, waar wij hem koopen, nog slechts met zeer geringe hoeveelheden afstaat.

Daarentegen is de voornaamste chocoladefabriek van Brussel weer in volle werking. Ik loop er dagelijks voorbij, en het was voor mij eene der aangename gevolgen van den oorlog (er zijn er andere, waar ik reeds op wees en waar ik op terugkeer), dat ik sedert een paar maanden de walgelijke bitter-zoete lucht van kokende cacao niet meer naar mijn hoofd voelde slaan, als ik daar voorbijkwam.

Nu is echter alles weer in orde : vanochtend hoorde ik het blij gestamp der machines, en de bekende, misserlijke geur kwam mij zwoel tegemoet. Vijf kleine meisjes stonden hem gulzig op te snuiven. Het heeft mij met den walm eenigszins verzoend....

En wij hebben ook, bij gebrek aan brood, lijsters en oesters.

Dit jaar is er, begrijpelijkerwijs, geen wet op de heropening der jacht geweest. Niemand trouwens bezat nog een geweer, om op hazen en fazanten te schieten. Lijsters echter, en ook leeuwerikken, worden met stroppen gevangen, en het verwondert mij dat men zoolang op toelating heeft

heeft gewacht, om de heerlijke vogels te koop te bieden. Misschien kon aan eventueele stroopers herinnerd, dat men fazanten heel goed met teer kan vangen, en hazen gaarne met hun nek in een strik verdwalen. Vermits de noodige wet in oorlogstijd vervalt : waarom zouden wij eene spijs ontberen, die dit jaar overvloedig moet zijn ?... Ik geef natuurlijk niemand raad; en ben trouwens overtuigd dat geen enkele "pensejager" deze letteren ooit leest. Maar de duurte van het leven zou de vermeerdering der eetbare dingen misschien kunnen billijken...

Er zijn ook weêr oesters, zei ik. Sedert de Duitschers te Oostende zijn. Maar men eet geen oesters zonder de daarbij behorende, zuiver-witte boterhammetjes...

23 October.

Waarom nog met een bloedend hart om te loopen ? Waarom nog in de stemming van een Rachel of een Hekabe ? Wij hebben immers kinema's terug, waarvan er één is die verklaart te fungeeren, "en raison des évènements". En ik vermoed, dat wij zelfs binnenkort comedie zullen zien spelen. Er is immers eene schouwburgdirectie, die met aandrang alle auteurs van onuitgegeven stukken uitnodigt, hunne handschriften neêr te komen leggen; terwijl dramatische artisten tot eene vergadering worden bijeengeroepen om het lot van noodlijdende ambtgenooten te bespreken. En het zou mij geenszins verwonderen, dat wij bij dit allesbinnenkort eene herleving van het "Théâtre belge" gingen beleven...

Wij zouden trouwens ongelijk hebben, er niet aan te gelooven. De lucht hangt vol geruststellende symptomen, als ik mij aldus uitdrukken mag, en ik zeg het in vollen

ernst. Er staat vandaag uitgeplakt, dat een te Antwerpen gevonden bericht de inlijving in het Duitsche leger voor- spiegelde aan elken Belgischen krijgsgevangene. Daartegen protesteert de Duitsche gouverneur : in het Duitsche leger mogen alleen "deutsche Staatsangehörige" dienst doen. Het bewijst dat wij nog niet tot die "angehörige" behooren of gerekend werden; wij merken trouwens dat men alles vermijdt, wat aan annexatie kon doen denken. Op het Brusselsche stadhuis zag ik heden nog de Belgische vlag : zeer merkwaardige lankmoedigheid. En er is dan toch ook, op de lijn Nieuwpoort-Ieperen-Diksmuiden, den weêrstand der verbondenen....

24 October.

Op eene bank van het boulevard Bischofsheim zie ik ineens eene vrouw ineenzakken. Zij draagt een kind in den arm. Een ander, dat nauwelijks loopen kan, hangt aan haar schort. Ik snel toe : de vrouw, waarvan het verdierlijkt gelaat blauw en geel ziet, is aan 't bezwijmen. Het jongste kindje, een wichtje dat geen vijf maand oud kan zijn, is loodkleurig-bleek en zijn mondje ligt onroerend-open in het gezichtje, waar de oogjes krampachtig gesloten zijn. Het andere joggie, nauwelijks ouder dan twee jaar, blijft staan en kijkt wijs voor zich uit.

Ik blijf niet lang alleen bij die bank. Eene dame en eene juffrouw hebben als ik alles gezien. Wij wisselen eenige woorden. Terwijl ik wacht houd, loopen de dames om melk en om wat "pain à la grecque". Wij wringen het glas melk tusschen de tanden der vrouw. Als zij even bijkomt, laten wij ook het jongste kind drinken. Het heeft zeker nog nooit op die wijze gedronken : wij brengen het

glas aan het mondje en het drinkt alsof het nooit anders gedronken had. - Het gezicht van de vrouw valt nu met vlekken : paars en groen. Ik zie er het teeken der redding in. Zij ontwaakt uit den zwijm. Zij kouwt wat beschuit, en duwt het dan tusschen de lippen van haar zuigelinkske. Het kind heeft nog nooit vast voedsel genoten : het eet thans als of het al tanden had, opent zijne oogjes voor het eerst, en opent daarop weêr zijn gulzig mondje. Het heeft in geen twee dagen gegeten, zegt de moeder...

Intusschen bekomt het voor alle anderen. De moeder wil van de bank opstaan, maar kan niet. Het oudste kind weigert halsstarrig alle voedsel, tot zijne moeder het glas uit de hand der oudste dame neemt, en het dwingt tot drinken. En de dame, die haar best doet Vlaamsch te spreken, vraagt : "Is het nu al een beetje goeder ?"....

Er zijn heel wat menschen om het groepje komen staan. Ieder geeft zooveel als hij kan: wie is niet arm in dit oogenblik ? Wij wijzen aan de vrouw het adres waar zij de noodige zorg en hulp zal vinden...

Ik kom thuis en vind andere armoede. Wel te verstaan hebben wij reeds van bij den aanvang van den oorlog onze armen. Den dag der mobilisatie beviel eene vrouw : haar man moest optrekken nog voor hij zijn kind had gezien. Natuurlijk trokken wij ons de vrouw aan, en gaven haar dagelijksch te eten. Nu komt mijne vrouw naar huis met eene nieuwe beschermeling : een jong vrouwtje van negentien jaar, eene Luiksche, die haar kindje kreeg in een kelder, onder het bombardement. Zij vluchtte met haar man, een photograaf, naar Brussel. Zij wonen nu gratis in eene mansarde, en genieten officieele en ook particuliere hulp. Maar het kindje, dat, drie maand geleden,

bij de geboorte meer dan acht pond woog, weegt er nog slechts zes. Zijn beentjes liggen open, want de moeder, die geen vuur heeft - kolen zijn zeer zeldzaam -, heeft alleen koud water om het te wasschen. Het heeft prachtige, prachtige zwarte oogen. Het moedertje brengt het nu iederen dag hier. Het wordt uitgebakerd aan onzen haard. Het wordt gevoed. De groote zwarte oogen herkennen ons al...

25 October.

Wie dezen oorlog niet heeft meegemaakt, zal nooit weten, welke spanning hij van de stompe, de minst-gevoelige zenuwen zal hebben gevergd. Van die spanning kan ik een tragisch staaltje geven. Het verhaal ervan werd mij gedaan door een vriend, die volkomen te vertrouwen is.

De Duitschers komen een dorp binnen. Zij nemen, als gewoonlijk, de voornaamste ingezetenen als gijzelaars. En een onderofficier leest hun voor, wat hun bij rebellie te wachten staat. - De onderofficier kent wel Fransch, maar is blijkbaar niet geheel op de hoogte van de uitspraak ervan. Hij somt de gevallen op, waarbij de plichtige zal worden doodgeschoten, en telkens zegt hij "foesillé" in plaats van "fusillé". De gijzelaars - stelt u hunnen gemoedsstand voor ! - merken het aanvankelijk niet. Weldra echter valt hun de teutonische tongval op. Zij glimlachen eerst. Het duurt niet lang of zij proesten het uit.... Zij verkeerden in één der gevallen, waaronder zij kunnen "gefoesilleerd" worden. De onderofficier is echter onder dat lachen beteuterd. Hun leven is gespaard gebleven. Maar wat moet het geweest zijn, als zij naderhand aan hunne lachbui hebben gedacht !...

Om van iets anders te spreken : in Sint Joost ten Noode zal voortaan elke ingezetene één kilo zout kunnen krijgen om de veertien dagen, tegen tien centimes. De inwoners van andere voorsteden zijn vooralsnog van die gunst verstoken. En de volkssoep gaat velen walgen, omdat er onvoldoende zout in is.

Verder zullen morgen alle winkels van pasteibakkers gesloten zijn : zij hebben geene bloem meer. - En ik denk aan het "pateekes-vrouwtje". Het is eene zeer deftige bedelares, die een caraco uit de jaren '70 draagt, en eene muts in chenille. Zij heeft vier harde haren aan haar kin. Sedert vijf jaar ontmoet ik haar iederen ochtend aan de patisseries van het boulevard du Nord en van de Vooruitgangstraat : zij haalt er het onverkoopbare gebak af, al wat mislukt of oudbakken is. En dat zindelijke oude vrouwtje leefde aldus van taartjes.

Er zijn nu geen taartjes meer, althans voorloopig. Wat moet van het vrouwtje geworden ?

N.R.C., 1 November 1914.

*   *
*

Brussel, 27 October.

Geuren.-

Er was een jaar, dat ik, in ditzelfde seizoen, aan zee verbleef. Wij waren vertrokken in Juni, met de bedoeling, een maand of zoo te Blankenberghe te vertoeven. Maar het weer was dat jaar zoo mooi, en dan, er bond mij zooveel aan het strand, aan de duinen, en zelfs aan het

verlaten stadje, dat ik einde October nog niet besluiten kon, terug naar Brussel te keeren.

Mijn leven was, in die dagen, van een prachtigen eenvoud. Nooit misschien mocht ik mijzelf klaarder doorschouwen, had ik dieper bewustzijn van eigen wezen en verhouding tot de buitenwereld. Ik voelde mij vol evenwicht : evenwicht zonder luister weliswaar, wijl zonder waan, maar in wiens sterkte ik eene ongewone moreele gezondheid putte.

's Ochtends vroeg al, was ik buiten. In het melkig licht toog ik met de hotelhouders, die nu de handen vrij hadden, op jacht. Dat is te zeggen dat ik, eenmaal in de hoge duinen, ze verder trekken liet met hunne roeren, waar ik nu en dan het knallen van vernam : één van die rosse duinhaasjes, dat ik in verbeelding omhoog zag springen, in de lucht eene dubbele buiteling beschrijven, om dan tusschen stugge zilverdistels plat neer te ploffen. Ik-zelf, in mijn duffelschen jas, lag in de holle zandwieg, wier wanden mij tegen den wind beschermden, en van waar ik over zee kon zien, en over de aarde. Over de zee de schuine meeuwen en haar slappen wiekslag : over de akkers de reepen rook van 't aardappelgroen dat men na den oogst opbrandt, of een driehoekige vlucht patrijzen, door één der jagers bij twee korte, doffe knalletjes opgestooten. En zoo lag ik te werken, mijn wangen heet van de kilte der lucht, mijn hart vol heerlijke zekerheid.

's Middags at ik daar, ter plaatse, wat ik 's ochtends had meegenomen. Als het over vieren was, en de avond viel, kwamen luidruchtig de jagers terug met rijken tesch, want het waren behendige schutters. Wij gingen naar huis. Mijn hotelletje lag een eind buiten de stad. Ik kwam er aan

tegen donkeren. En als ik de gelagzaal binnentrad, de van warmte en licht blozende gelagzaal, daar was een neersche, frissche, sterkende geur, die mij aansloeg en iedereen avond met eene nieuwe, onzeglijk-zuivere vreugde vulde : de geur der versche garnalen....

Ik doe u dit lange verhaal, omdat ik, toen ik vanavond ben thuisgekomen, bij 't openen der straatdeur door denzelfden geur ben getroffen geworden tot in de diepten van mijn geheugen : er waren versche garnalen in huis; wij zouden garnalen eten....

Gij beseft niet wat het is : gij zijt niet, als wij, gespeend geweest, drie maand lang, van een geur, van een vertrouwden geur. Ik heb vanavond dien geur teruggevonden. 't Is mij of men een raam had geopend op een schoon en verloren verleden. Het staat u natuurlijk vrij, dit nogal belachelijk te vinden....

Andere geur. Maar dezen hebben wij maar al te goed voorzien. De tijden hebben hem in ons voorbereid : de heele lucht is bitter van chrysanten.

Zondag : Allerheiligen. Maandag : Allerzielen. Het zijn de dagen dat men de graven smukt. Dichtbij de kerkhoven staat het van nu af aan vol verkoopers, gehurkt, achter de veelkleurige bloempotten. Hunne uitstalling doorbalsemt de lucht met een lagen, dichten walm. Hoevelen zal men dezer dagen gedenken, die dood zijn, en waarvan men het misschien niet weet, of waarvan men het niet gelooven kan....?

28 October.

Wij hebben van 1 Augustus tot half September geleefd met eene buitengewone heftigheid. Onze zenuwen zijn, die

twee maanden lang, gespannen gebleven in eene mate, die ons buiten alle gewoonten, tot in eten en drinken toe, geslagen had, en die zich in alle ontucht uitte. De eerste dagen en tot eene week na den intocht der Duitschers, maakte Brussel eene crisis van baldadigheid en zinnelijkheid door, werd het aangezweept door eene vlaag van hysterie, zooals het nooit beleefde; zooals het, hoop ik, nooit meer lijden zal.

Daarop volgde verdooving. Eene lijdelijkheid kwam over ons, die soms onverschilligheid geleek. Onze zenuwen waren moe, en het was soms of ze in ons gebroken lagen. De val van Antwerpen liet ze zoo goed als onaangeroerd. Geen trilling. Niet meer althans dan het verloop der trillingsgolven door eene ontspannen snaar. En twee dagen later, weêr de gewone doening, buiten alle gevoel haast dat het oorlog was, - de oorlog waar men niets van zag dan de Duitsche soldaten, waar wij ons allang aan hadden gewend....

In de eerste periode : een optimisme, dat sommigen kregelig maakte. Wij moesten aldoor wijken, zij het dan ook onder verwoed verweer. Maar het geestelijk verzet wilde van geen nederlaag weten. Het was niet waar dat wij verslagen werden. En de meesten hielden, week aan week, vol : volgenden Zondag is de Belgische regeering weêr in Brussel.

Toen wij het ijdele inzagen van zulke zekerheid, neen : toen onze tot scheurens, tot schreiens toe gespannen zenuwen, ineens verland, alle hoop gingen verbieden, of althans trager tot leven en minder sterk tot leven bracht, toen kenden wij nog geen twijfel, weliswaar, maar ons betrouwen was van weemoed overwaasd.

Nu is het anders. Wij leven in eene absurde atmosfeer van ongeloof. Men was tot voor enkele dagen van oordeel, dat de Duitsche berichten overdreven in het goede. Het gaat nu wel lijken of men ze leugenachtig wil vinden in anderen zin : de toestand zou minder goed zijn dan zij aankondigen : wij zouden er veel slechter voorstaan dan de Duitschers zelf melden; op het oogenblik, dat ieder, die genoeg studie heeft gemaakt van de onderscheidene officieele mededeelingen om er het gehalte waarheid van te schatten, den toestand minder ongunstig gaat oordeelen, moeten wij ondervinden, dat de geestelijke depressie het oordeelsvermogen den negatieven kant uitstuurt. De verbondenen bieden sedert meer dan tien dagen het hoofd aan de tegenstanders, op een betrekkelijk-klein en -eenvoudig oorlogsgebied, - en Brussel is meer dan ooit neêrslachtig-pessimistisch.

Misschien helpt het weêr ertoe. Het weêr motregent. Het is de tijd dat wij in andere omstandigheden de warme gezelligheid van binnenshuis genieten. Maar wij leven, onder eene gedruktheid, waar wij aan elkander niets van mededeelen maar die ons daardoor juist bij ieder te duidelijker is. Mijne schoonmoeder komt binnen met moeilijk-verkregen beschuit (het brood is niet meer te slikken); mijn vrouw vertelt van dutsekens van kinderen; ik-zelf heb alle afleiding gezocht : ik heb mij aan allerlei arbeid gezet, aan de meest-inspannende studie. Wij hebben nu beschuit voor morgen; er is melk en phosphatine voor de zuigelingen; ik heb een tooneel vertaald uit "Phêdre", van Racine. Maar wij zijn, wij die weten dat wij toch weêr eenigszins hopen mogen, wij zijn onder den pessimistischen indruk, die over Brussel hangt en den gepakten

mist waar de regen uit lekt.

Weliswaar hebben wij voldoende vertroosting. In een pak nummers van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, die ik, dankbaar, uit Holland ontvangen mocht, lees ik een lang relaas over het beleg van Antwerpen. Het is niet ondertee-kend. Maar de stijl trekt mijne aandacht : onbeholpen, als van iemand die niet gewoon is Nederlandsch te schrij-ven, maar vol gemoedsfijnheid. De aard van die gemoedsfijn-heid treft mij; ik herken ze, of meen het althans. Op een gegeven oogenblik echter, de volkomen zekerheid : de schrijver geeft het laatste adres aan waar hij brieven uit Brussel ontving. Aan dat adres schreef ik hem voor het laatst, nadat hij mij uit Zwijndrecht had gemeld op een prentkaart : "In de danszaal van den Aleazar, breed zooals ge op de kaart zien kunt en even lang, slapen er op stroo 48 man. Ik was eronder. Maar gisteren, gegord, mijn knapzak aan, mijn vuurroer ter hand en de bedelnap, schelde ik aan iedere deur en, waar geen schel hing, klop-te ik vernuftig. Wanneer ik zoo op 5 of 6 plaatsen om slaping had gevraagd, vond ik een kamer voor mij alleen, met bed gespreid, waschkom en water, en kon mij voorgoed neerzetten. Deze nacht verdienstelijk geslapen. Men maakt zich hier op het beleg gereed. Het schijnt hier reeds onoverkomelijk te zijn. Zoolang de post nog gaat maak ik er gebruik van, - comme des excuses... Lust de reis tot Zwijndrecht u geenszins ?..." Waarop het adres, waar ik het over had.

De stempel van de post gaf als dag der verzending 14 Augustus aan. Sedert dien hadden wij van onzen vriend niets meer gehoord. Nu ontmoetten wij hem ineens in jour-nalisten-gedaante, en tot onze innige vreugd....

Jammer maar, dat ik sedert 1 Augustus gaan nieuws heb van mijn broer, den artillerist. Wat mag van hem zijn geworden ?...

Maar van een anderen broer, den schilder, heb ik wèl nieuws, en weêr door de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Hij is, met zijne en mijne oudste en getrouwste vrienden, in Londen. Ik denk aan zijne vier kinderen, die ik in lang niet zal terugzien, wellicht...

29 October.

De burgerwacht, de "garde civique", waar indertijd zoo om gespot werd en die naderhand bleek toch wel van eenig nut te zijn, - de burgerwacht van Brussel en voorsteden heeft zes-en-dertig uur in nauwe schoentjes gezeten.

Nadat het Belgische leger Antwerpen verlaten had, en, over Brugge, tot in Oostende was verdreven geworden, had men aan de schutterij eindelijk vrijaf gegeven. De uniformen en de wapenen werden in zee gegooid. Onder allerlei vermomming hadden de burger-soldaten hunne haardsteden terug bereikt, behalve dezen - meest ongehuwden - die verkozen hadden zich als vrijwilliger aan te geven, en die thans vechten, waarschijnlijk, tusschen Nieuwpoort en Ieperen, of in het gulle Normandië uitrusten, waar men den nieuwen appeloogst tot cider aan het persen is : solaas voor onze dappere mannetjes, die drie maand hebben gevochten.

De anderen intusschen waren tot hunne broodwinning teruggekeerd, overtuigd dat het uit was met hunne misere. Toen gisteren eene nieuwe "Bekanntmachung" ze weêr verontrusten kwam : hun werd geboden, zich in zeker lokaal aan

te melden, en deden zij het niet, dan zou het oorlogsrecht over ze oordeelen. - De eerste indruk zette velen tot verzet aan : zij waren Belgen, die voor het vaderland hadden gevochten, hetgeen aanleiding gaf eerst tot de gedachte : zij willen mij krijgsgevangene maken, en ten tweede : zij willen mij dwingen tegen mijne eigene broeders te gaan vechten. Bij velen was dan ook de eerste beweging : "Ik ga niet." - Nochtans zijn de meesten vanochtend gegaan. En het bleek dat men van hen alleen verlangde : zij zouden het geweer nooit meer tegen Duitschland opnemen en zouden zich om de week komen toonen. - De Belgische burgerwacht schijnt dat al meer dan genoeg te vinden. De Belgen maken een volk uit, dat niet van gebondenheid houdt.... "Fortissimi", getuigde Julius Caesar van de oerbevolking van ons land. En zij wonen nog steeds in dezelfde streek van vlakten en aan rivieren : bergen en wouden bieden grootere veiligheid. Daarom blijven wij, misschien, moediger dan andere volkeren. Waaruit de zucht tot meer onafhankelijkheid voortspruit....

De burgerwacht heeft zich niet te minder onderworpen, gelijk zich vele staatsambtenaars onderworpen hebben. Want men moet leven, zij het dan ook onder de verschrikking....

30 October.

Heel de zee komt naar ons toe. De lucht is vol zerpe geuren, en nu komt de geur der mosselen erbij. De geur van mosselen bestaat uit slijk en uit wier, uit aarde en vruchten. Op karretjes verkoopt men thans weêr mosselen. - Geur der dorre bladeren, die door de lucht tuimelen als doode vlinders; geur der kerkhofbloemen; geur der

mosselen : geur van dezen herfst-namiddag...

Wij hooren weêr geschot, en weten niet wat dit geschot beteekent, en kunnen ons niet anders voorstellen dan dat het van jagers voorkomen zou. De indruk is natuurlijk onjuist : er zijn zelfs geen jachtgeweren meer in België. Maar wij zijn onder den indruk : het is najaar, en het is de tijd van het wild.

Misschien is die indruk gewekt door de reesems leeuwerikken, die aan de uitstalling hangen van sommige winkeliers. Zij zijn bij spichtigen bek aan een touw gesnoerd. Van uit den bek, boven de blinkende oogjes, zie ik de drievoudige wenkbrauw getekend. Hunne lange nagelen aan de schrale, geschubde pootjes staan krampachtig gekruld om eene desperate ijle... In de winkelramen liggen de lijsters dood met de argeloosheid van jonge meisjes. Voor zoover zij, wel te verstaan, nog in hunne pluimen zitten. Liggen zij, op den wit-porseleinen schotel, tusschen gestolde beekjes bloed gepluimd, dan toonen zij blauw vleesch en, bij plaatsen, geel vet. En zij zien er dan "bonne fille" uit, aanlokkelijk en geefzaam...

Ik vergat u te zeggen dat ik heden voor het eerst weêr in een taxi heb gezeten, sedert drie maand. En dat het mij geen nieuwen indruk gegeven heeft.

En vanavond is het heerlijke sterrenacht. Nog altijd geschut van ver. 't Is of zij een tapijt aan het uitkloppen waren. Maar de hemel is, aan maan en sterren, tintelend en vast als eene sonate van Mozart.

31 October.

Wij zien treinen voorbijrijden, waar, onbedekt, stukken torpedo's op liggen. Andere vervoeren het materiaal waar

men bruggen mee bouwt. Op andere nog laadt men vliegtuigen.

Vliegtuigen zien wij nog nu en dan. De Duitschers hebben immers het vliegterrein te Berchem ingenomen, en van daar uit wandelen deze, bij mooi weêr, door de Brusselsche lucht. - Te Berchem hebben de Duitschers veel plaats. Zij hadden er, zegt men, loodsen aangelegd, die als woonplaats prachtige dienst konden doen. En er waren dan ook uit Duitschland talrijke gezinnen aangekomen, die er logies zouden vinden. Nu schijnt het, dat gisteren een Fransche vlieger over Berchem gevaren is. En wij hebben heel duidelijk het uiteenspatten gehoord van eene bom : het heette, dat de loodsen te Berchem tot spaanders geslagen waren.

N.R.C., 4 November 1914.

*   *
*

Brussel, 2 November.

Ik heb gisteren opgeschreven : "Wij weten niet wat wij aan lijden mogen besteden. Ik geloof dat sommigen er zuinig meê moeten zijn."

Ik had dit in mijn notaboekje geschreven op een kerkhof. Wij zijn immers in de kerkhofdagen. Deze kerkhofdag zag eruit als de gelijktijdige dagen van de vorige jaren. Er waren weer maar eens zooveel trams méér per dag naar de begraafplaatsen van Evere en van Laeken. En die trams zaten vol mensen, van dewelke ik vermoed dat zij ditmaal niet meer aan hunne familiale plichten te kort zullen

zijn gekomen, als vorige jaren.

Bergisteren al, Zaterdag, was mevrouw met de schoonmaakster gekomen. Mevrouw had reeds het Allerzielen-gezicht. De werkvrouw droeg een emmer. In den emmer : een paar klompen, een bezoedeld schort, een klonterig stuk bruine zeep. Mevrouw draagt zuchtend chrysanten. De volgelinge slikt alle rouwgedachte, verwisselt lederen voor houten schoeisel, haalt water, schuurt bij ijverige borstels weer het grafmarmer wit, en denkt er niet eens bij, dat zij een jaar ouder geworden is, sedert zij dit voor het laatst deed. Mevrouw is blijven toezien, plechtig. Tenzij ze even ging uitrusten in eene vlakbij-gelegen herberg, die den naam voert : "En attendant".

's Anderendaags kwam mevrouw terug, haar roet-gele en -zwarte gezicht binnen de rechtop-staande haren van den donkeren bontkraag. En het werd een Allerheiligen-dag als alle Allerheiligen-dagen...

Maar 's middags at ik weer met mijn vriend dan mysticus. Hij zei mij : "Ik kan er niet aan doen, maar ik ben vol hoop en vreugde. Niet alleen zijn vandaag alle Heiligen ineens beschikbaar : dit jaar kunnen zij niet dan heerlijk-dronken zijn van 't bloed der martelaren, der duizenden martelaren, die voor den onwankelbaren Troon getuigen van het Recht. De hemelen moeten vandaag vol zijn van bloedroode kransen, van bloedwarme huldekransen voor 't Eeuwige Gezicht."

Ik ben op de beeldspraak niet ingegaan. En heb vastgesteld dat gisteren weinig buitengewoons te bespeuren was aan een dag, die der zielen gewijd is. Dezelfde deftigheid. Dezelfde gelatenheid. Dezelfde schijnheiligheid. En 's avonds, in stad, als men van de gesloten kerkhoven

terug was gekomen, als de jaarlijksche corvée weêr achter den rug was : dezelfde drukte in de koffiehuisen als vorige jaren. En het was prachtig weêr.

Toen schreef ik, in mijn notaboekje, op, wat hierboven staat. Waarom en hoe mij dit te binnen kwam? - Wij hebben drie maand lang, zedelijke folteringen geleden, die ons aanvankelijk verwrongen en doen dansen hebben als op een flakkerend-brandenden mutsaard (en ik vrees wel dat gij ons nu en dan bij dat onwillekeurige dansje nogal belachelijk, of althans minder-aesthetisch zult hebben gevonden). Daarna de stikwalmen van een smeulend vuur van cokes, en wij hebben er nog pijn in het hoofd van. Hebben wij in dien tweeden tijd minder geleden?... Nu zijn wij het zelf, die aan het vlammen gaan. Wij hebben nieuwe hoop. Het is mijn vriend de mysticus niet alleen, die vol van een nieuwen en blijden moed is, althans onder de menschen van zijn soort.

Hewel, ik ben angstig om dien moed, die toch niet anders is dan zich beurend, dan halsstarrig negeerend lijden. Laat ons toch met lijden spaarzaam zijn ! Wij hebben er aanvankelijk zooveel noodeloos verspild. En het is maar als de crisis voorbij, als de verdooving gekomen is en men de kracht niet meer heeft den ploeg tot het einde van de onverschillig - logge voren te sleuren, dat men, in alle werkelijkheid, aan zijn hart gevoelt, hoe misdadig men aan gespannen verduren voor zichzelf geweest is. En dan helpen wellicht de revulsiemiddelen nog nauwelijks.

Wij weten onze lijdensvermogens nog niet goed te gebruiken. Weer maar eens een der goede gevolgen, eene der lessen van den oorlog ! ze leeren naar juiste dosis aan te wenden...

2 November, 's avonds.

Gelezen aan een winkeluitstalling : "Couronnes mortuaires à vendre d'occasion". Een opruiming-van-rouw dus. En verleden week zag ik op de deur van de Burgerlijke Godshuizen te Brussel : "Aanbesteding van doodkisten voor het jaar 1915". Voegt daar nu den oorlog bij, waar wij nu al lekker aan gewend zijn. En gij zult begrijpen dat wij, bij al die gemoedelijke middelen, met de doodsídee lengerhand vertrouwd geraken.

En nochtans wij leven, wij leven halsstarrig, wij leven met koppigheid. Daareven ontvang ik een brief van mijn besten vriend, die door den oorlog zelfs aan den lijve allermínst werd gespaard. En daar staat in : "Mijn levensmoed werd er tot nog toe niet door geknakt. Naarmate het leven ons meer pijn't, des te liever is ons het leven. Dan eerst schijnt het zijn waarde te krijgen." Die woorden, ik kan ervan getuigen, geven thans de gevoelens weêr van velen, gevoelens die in ons te duidelijker spreken naarmate wij de slechte neêrslachtingheid merken die een deel, het mínst-ontwikkelde van de bevolking bezit. Ik deed verkeerd, vanochtend te schrijven dat wij met lijden spaarzaam moeten zijn. Dit kan alleen gelden voor de armen-aan-lijden. Den hemelen dank : op dat gebied zijn wij millionair....

Een vreemde Allerzielen-dag, eigenlijk geheel buiten de behoorlijke stemming. Heel den dag is het een echt zomerweer geweest, veel te mooi feitelijk. De lucht wemelde van klokkengelui, dat haast feestelijk scheen. 't Is of wij in een verkeerde wereld leefden. Trouwens hoorden wij, op dezen dag, dat in al de kerken van heel de kerstenheid om rust en vrede werd gesmeekt, hoorden wij niet

heel duidelijk in de verte het kanon ?....

De Duitsche overheid is zich weêr strenger gaan toonen. Ik verwonderde mij, enkele dagen geleden, dat op het Brusselsche stadhuis nog steeds eene Belgische vlag uithing. Ik merkte vandaag dat zij is ingehaald. En verder : een Brusselsch politie-agent had een Duitsch ambtenaar met eenige hardhandigheid bejegend, terwijl een makker van hem zich aan hetzelfde vergrijp schuldig maakte en tevens eene behulpzame hand bood bij het ontvluchten van een krijgsgevangene. Daar krijgt nu de eerste vijf jaar gevangenisstraf voor, terwijl de tweede er met drie jaar van afkomt. En de stad Brussel moet, tengevolge van dat alles, vijf millioen krijgsbelasting meer betalen... Vandaag liepen alle politieagenten van Brussel ontwapend. En zij groeten alle Duitsche officieren met bovenmatelijke beleefdheid...

Derde blijk van eene vermeerdering in strengheid : verleden week moesten, zooals gij weet, al de leden der burgerwacht, die deel hadden genomen aan den oorlog, zich in een gegeven lokaal aanmelden. Nu heeft men den maatregel uitgebreid tot al de burgerwachten, ook tot diegenen die onder den oorlog kalm thuis zijn gebleven.

De Brusselaar laat intusschen niet de minste verandering van humeur merken.

N.R.C., 10 November 1914.

*   *

*

Brussel, 3 November.

Al onze geestelijke gewoonten mogen terug keeren. Weêr krijgen wij, al is het dan ook slechts eens per dag, onze brieven thuis besteld. Wel hebben we nu alle dagen de Nieuwe Rotterdamsche Courant, zij het tegen buitensporige prijzen. Ook het Amsterdamsche Algemeene Handelsblad mag nu verkocht. En wij hooren weêr Belgische bladen venten : "L'Ami de l'Ordre" van Namen, "Le Bien Public" van Gent.

Deze laatste bladen staan natuurlijk onder strenge censuur. Zoo verscheen "Le Bien Public" vandaag met twee kolommen wit. Het is die censuur welke vermoedelijk de uitgevers van Brusselsche kranten tegenhoudt, weêr te verschijnen. De Brusselsche journalisten genieten dan ook extra-vacantie, en ik ken er die het doodelijk vervelend vinden, niets te doen te hebben, zij die de gewoonte der drukte hebben...

Enkelen hebben zich tot eene redactie vereenigd, en geven een blaadje uit waarin de eigenlijke oorlog systematisch wordt genegeerd : misschien de eenige krant der wereld, waarin men geen oorlogsnieuws te lezen krijgt. Daarentegen zijn de bladen die hun ontstaan aan den oorlog danken, talloos. Iederen dag verschijnen er nieuwe. En zij worden ook wel veel gelezen. Geen enkele echter zoo veel als de N. Rott. Ct. Men staat er versteld over de Nederlandsche taalkennis van al die mensen, die voor den oorlog voor geen geld ter wereld een woord Vlaamsch zouden hebben gesproken en gelezen, en thans zweren bij een Nederlandsch dagblad, dat zij tot in de subtielste taalschakeeringen uitpluizen...

Al die geestelijke "comfort" belet niet, dat het gebrek aan brood met den dag grooter wordt. Wij hebben van alles

in overvloed, nu ook aan kaas, die blijkbaar bij groote hoeveelheden uit Holland wordt ingevoerd, en tot op straat toe verkocht wordt. Alleen brood ontbreekt. Zooals verwacht worden wij, voorloopig althans, op rantsoen gesteld : tweehonderd grammen per dag. En dit dan nog alleen theoretisch. Want vele bakkerijen zijn en blijven gesloten. Andere kondigen aan, dat zij nog gist hebben, en bereid zijn brood te bakken van meel, dat men hun brengen zou. Maar nog slechts weinig menschen hebben bloem in voorraad : alles is opgegaan in de pannekoecken, die den dagelijkschen boterham kwamen te vervangen. - Gelukkig kondigt men ons graan aan uit Amerika, zoodat wij in hoop mogen leven....

Wie een depôt van meel bezoekt, merkt anders weinig van gebrek eraan. Ik liep vanochtend een dier stapelplaatsen binnen. In witte stofwolken stapten de geblankette stadsbedienden in pierrot-costuum rond de opeengetaste, zwaar-gevulde zakken. Telkens reed een wagen binnen, van een bepaalde stadswijk. Er werd in een boek nagegaan hoeveel haar toekwam. De zakken werden opgeladen, en dan kwam de beurt aan een andere. Zoo zag ik vele wagens volladen, zonder dat de voorraad merkkelijk verminderde. Ik had nooit zooveel zakken meel bijeengezien. Maar bedacht dat de bevolking van Brussel en voorsteden groot was, en dat er heel wat brood noodig is om een klein millioen monden te spijzigen. Te meer dat de helft van die bevolking nu onder communistisch regiem leeft, en men eerst en vooral aan die helft de vastgestelde portie moet verzekeren. De andere helft moet intusschen maar zelf voor haar brood zorgen. En dat is niet alle dagen gemakkelijk....

4 November.

Een klein schraal, oud heertje komt met groote, stijve stappen op een groepje af, dat aanplakbiljetten staat te lezen. Het groepje ziet het heertje en gaat met een soort eerbied opzij. Het heertje leest met aandacht, dat de algemeene gouverneur de volkomen onschendbaarheid van de Spaar- en Lijfrentekas en het persoonlijk eigendom van de aldaar gestorte gelden waarborgt. Op een ander affiche, vlak daarnaast, beveelt dezelfde gouverneur aan alle bezitters van meer dan vijfhonderd kilo graangewassen, peulvruchten of aardappelen, dat zij binnen de tien dagen volledige opgave van hun voorraad moeten doen aan den burgemeester van hunne woonplaats, dewelke burgemeester ze aan het Duitsche gouvernement te Brussel bekend moet maken, dit alles om na te kunnen gaan in welke mate hongersnood in België te vrezen is.

Terwijl het oude heertje staat te lezen, vallen uit de lucht drie druppels water. Het heertje ziet niet eens op, opent zijn parapluie, en maakt aldus den afstand tusschen hem en het omringende groepje nog grooter. Zijne scherpe, doordringende blikken, schuilend onder den boog van borstelige wenkbrauwen, die nog zoo goed als zwart zijn, verlaten het papier niet. De omstanders echter hebben nog alleen aandacht voor hem. Zij zien zijn zilverwitte bakkebaardjes aan weerszijde van den harden, spitsen kin. Zij merken den strakgesloten mond, waar de lippen dun en blauw van zijn. Over de blinkende jukbeenderen spant de groen-schaduwige, gele huid. Daar tusschen in : de groote neus als de bel van een roofvogel.

Het heertje leest. Als het alles goed gelezen heeft, merkt het, dat de regen al ophoudt. Het sluit weêr zijn

parapluie. En, zonder iemand te bezien, gaat het verder, met zijn te grooten automatenstap.

Dan kijkt het groepje hem na. Wrokkig zegt een werkmans : "Hij is de schuld van alles." Een heer met een rood lintje in zijn knoopsgat sust : "Het is nu de tijd niet om daarover te praten." Maar een ander komt tusschen : " 't Is gelijk : wie de schuld draagt zal ze uitboeten..."

Het oude, kleine, magere heertje is uit het gezicht. Het was graaf Karel Woeste, minister van state. De heer Woeste, die naar de tachtig jaar gaat, kwam mij ouder, kleiner, schraler dan ooit voor. Maar op zijn gelaat was niets te lezen van wat hij dacht of gevoelde.

5 November.

Wij zijn gedwongen, gij weet het, Duitsch geld te aanvaarden. Nochtans is er te Brussel zoo goed als geen omloop. De Brusselaar behelpt zich met de papiertjes van één en twee frank. Er schijnen trouwens weêr wat vijf-frankstukken in omloop te komen. Van marken in Belgische burgerbeurzen geen spoor.

En dat kon wel komen, omdat den militairen gouverneur, sommige winkeliers ze eenvoudig weigeren. Dat gaat nu echter wel veranderen : de winkelier die geen Duitsch geld aanvaardt, ziet voortaan zijne zaak onmiddellijk gesloten. Anderdeels wisselt de Deutsche Bank niet meer uit tegen Belgisch geld. Dus...

Het blijft mooi weêr. Van den winter merkt men niets, dan dat de Duitsche onderofficieren sedert 1 November met mollenvellen winterbroeken loopen...

6 November.

Ik lees in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, Ochtendblad van heden, onder den titel : "Stemming in Berlijn" : "Men weet hier heel goed, dat het vooral de intellectueele Berlijnsche jeugd, de pas klaargedrilde, geestdriftige vrijwilligers zijn, die de ontzettende verliezen aan het Yzerkanaal geleden hebben."

Die volzin heeft mij met leed vervuld. Ik heb die jongelieden, waarvan men ons uit Duitschland-zelf meldt dat zij de "intellectueele Berlijnsche jeugd" zijn, langs Laeken voorbij zien rijden, naar het oorlogsterrein toe. Sedert 20 Augustus heb ik dag aan dag zulke treinen voorbij zien trekken : oude, zelfs heel oude soldaten, en dan ook weer jonge soldaten. Voor het station Laeken bleven zij, ik weet niet goed waarom, meestal stilhouden. Dikwijls zagen zij er eerder bezorgd uit. Nooit of nimmer waren zij in de verste verte onbeleefd voor de Laekensche bevolking. Dikwijls zongen zij : het klonk niet altijd opgewekt. Het gebeurde ook dat zij uit de wagens mochten; dan bestelden zij glazen bier en boterhammen aan de herbergiertjes, die daar langs den spoorweg wonen. Ik heb niet gehoord, dat die Duitsche soldaten zich ooit maar eenigszins onbehoorlijk, laat staan aanmatigend, hebben aangesteld.

Het heet nu, dat dezen, de melk-witte soldaatjes der veertien laatste dagen, de malsche kinderen van beneden de twintig, de aardig-frissche jongetjes, die men in een werkelijk toch al te groot pak had gestoken, de misschien wel heel flink-gedrilde, maar toch wel eenigszins kinderlijk-argeloos-onschadelijk-uitziende mannetjes, tot "de intellectueele Berlijnsche jeugd" behoorden.

Welnu, ik heb met eigen oogen gezien, dat deze jongelieden, die naar de scherp-omteekende, bewonderenswaardig-methodisch-Duitsche paedagogie heeten "gebildet" te zijn, de eenigen waren, die aan de halte Laeken eene onverkwikkelijke houding aannamen. Naar de talrijke, de ergerliktalrijke gapers, die daar stonden toe te zien, balden zij de vuisten. Sommigen van die soldaatjes deden het gebaar, dat zij hun den kop zouden afsnijden. Het ging weliswaar niet zonder eenige gemoedelijkheid, en de toeschouwers lachten : het waren immers zulke jonge baasjes, werkelijk aardige kinders, die nog geen last hadden van baardhaar, en er dan ook zoo frisch uitzagen. En zij bedoelden het misschien maar als een grapje... Nu echter, dat ik weet wie en wat ze waren, doet mij hun geste van "kop-af" pijnlijk aan....

7 November.

Weêr zullen voortaan, op geregeld uur, en betrekkelijk vlug, naar sommige richtingen treinen rijden. Zelfs, lees ik op een geschreven bericht, naar "Lille". Is hiermede Rijsel bedoeld ? Het zou mij wel eenigszins verwonderen...

De meeste buurtspoorwegen loopen ook weêr meer of minder geregeld, zij het dan ook tegen prijzen, die niet geheel overeenstemmen met de vroegere, en waar zelfs eenige afwisseling bij gelegenheid in gebracht wordt.

En dientengevolge meent de militaire gouverneur : het moet nu maar uit zijn met straatslijpen, baliekluiven en lanterfantten. Het is niet aan te nemen, dat men van den oorlogstoestand gebruik maakt, vooral er een voorwendsel in vindt, om zijn schoenen tot effenen der wegenis, zijne tanden tot afknagen van brugleuningen, of al zijne

vermogens tot "lente et ignave agere", zooals Kiliaan ons "lanterfanten" omschrijft, aan te wenden.

Hierin heeft de gouverneur gelijk. De houding der jonge werklui in Brussel is ergerlijk. Brussel is geene nijverheidsstad. Echte ambachtslieden, die liefde gevoelen voor hun stad, treft men er weinig aan. En die liefde, waar zij bestaat, kan er door allerlei worden afgeleid. Anderdeels wordt de werkman hier doorgaans goed betaald, en vindt hij gemakkelijk gelegenheid, van werkplaats te veranderen. Het brengt meê, dat hij zich niet licht aan een vaste werkplaats hecht. Thans is er de volkssoep. Men krijgt er brood, zooals men nergens meer koopen kan. En alle schaamtegevoel is verwerpelijk meenen de meesten, als het erop aan komt, te léven... zonder wérken...

Men werkt dan ook niet meer, of althans slechts bij zeldzaamheid, in Brussel. De bewoners van het platteland hebben de saamhorigheid gevoeld van hunne herten en handen met hun land. Vroeger rijke boeren wonen thans binnen puinen, en verzekeren aldus de toekomst van België. Maar in Brussel vergeten werklui, die plegen kunst voort te brengen - goud- en zilversmiden, bijvoorbeeld -, dat zij een rol te spelen hebben, en een belangrijke, in het verloop van de omstandigheden. En ik begrijp van sommigen niet, dat zij het niet hebben gevoeld, gelijk de boeren het gevoelden.

"En daarom," vermaant de militaire gouverneur, "dring ik er bij de openbare macht ten stelligste op aan, dien weerspanningen niet langer kosteloze voeding te verschaffen."

Hier treden wij op een ander gebied. Het gaat hier om het regelen van levensbehoefte en van voortbrengst-

mogelijkheid. Ik zou, rechtuit gezeid, de tegenwoordige poging van communistische oeconomie niet gaarne zonder de minste vrucht zien vervallen. In eene stad als Brussel, waar de werkman zich niet kan gebonden achten aan eene bepaalde industrie, die honderden handen eischt om uitgeoefend te kunnen worden, is het "elk naar verdienste en behoefte", een boeiend probleem geworden. De oorlog heeft ons het probleem voorgesteld. De vrede - ik ben er zoo goed als zeker van - brengt waarschijnlijk geene oplossing. Maar de opgedrongen poging kan toch belangrijk wezen, en wordt het vooral, als de werkman, in deze de eenige communistische eenheid, zijn best doet om te handelen zoo hij moet, wil hij ontvangen wat hij hoopt en noodig heeft...

Eene nogal grappige werkelijkheid wekt mij uit al dat theoretisch gezeur : er wordt ons officieel gemeld, dat wij van morgen af al onze uurwerken zes-en-vijftig minuten voor moeten steken. Wij zullen voortaan leven onder Midden-Europeeschen tijd. Hetgeen wil zeggen dat ik ineens een uur ouder zal zijn geworden, wat op mijn leeftijd niet zoo heel prettig meer is. En tevens dat ik morgen zal wakker worden op het gevoel, dat ik mij een uur verslapen heb; hetgeen mij doorgaans voor den dag uit mijn humeur brengt.

De Duitsche overheid biedt ons eene vergoeding : de koffiehuisen mogen voortaan tot 's avonds elf uur (Duitsche tijd natuurlijk) openblijven.

Ik vrees ten zeerste, dat ik van die toelating geen gebruik zal maken.

N.R.C., 11 November 1914.

Brussel, 8 November.

In den mist. Wij zitten in den mist als in een bad met melk. Want er is natte, vette wittigheid om ons, die ons dwingt de handen in de zakken te steken en die ons aangezicht aanslaat met kilte, waarna het zoelte uitwaamt. Mist scheidt de menschen van elkander, vereenzaamt. Wij zijn allen gescheiden door traag-bewegende watten gordijnen. Wij zijn vreemd aan elkander geworden. 't Gevoel van klamme koude maakt ons nog meer eigenzinnig. Beklemming van natte omslagen, als bij Kneipp-behandeling. En daarbij de herinnering aan een eveningsnacht, in het jaar, aan zee : het heftige klotsen der wateren, dat, al stond ik er mijlen van, mijn regenjas als het ware telkens aansloeg. Heel in de verte, een angstige misthoorn, de gil als van een toegeknepen keel. Ik-zelf vol kommer, met een wrangen angst, die haast eene geneugte was. Bange toestand tusschen 't onheilspellende, en het onzekere, dat misschien heil inhoudt.

Ik tracht zoo getrouw mogelijk weêr te geven wat ik werkelijk gevoel, al is er nu ook niets stelligs, dat zoo'n gevoel wettigt. Tenzij wat mist. Een gevoel trouwens wint allicht in heftigheid, waar men het minder verklaren kan : alle wettiging spreekt tot de rede, en doodt dus het gevoel. Daar is het overigens niet om te doen. Wij hebben, bij gebrek aan georganiseerde denkbeelden, gewaarderingen, die onzen indruk van ontreddeering kunnen billijken.

Daar hebben wij, bijvoorbeeld, de Midden-Europeesche tijd, vandaag ingevoerd, en waar ik gisteren om gelachen heb. Ik heb in mijn leven wel meer wijzigingen meêgemaakt in het uur waar wij dan moesten aan gelooven. Toen ik

een kleine jongen was, gehoorzaamden wij, Belgen, aan den middagkring van Parijs. Maar de vreedzame overwinning, die Engelsche sport in België zou behalen, bracht er ons vermoedelijk toe, onze uurwerken op Greenwich te regelen, hetgeen mij op mijn zeventiende jaar ineens zeventien minuten jonger kwam te maken; iets waar ik niet aan geloofde, daar ik toen in een desolaat scepticisme ploeterde, waar zelfs de mooiste meisjes mij te dien tijde niet uit redden konden. Zaterdag nog bracht minister Vandenepeereboom, de vernuftige archaeoloog van Anderlecht, wien wij ook het "Niet bestellen op Zondag" danken, ons aan het verstand dat de dag niet uit tweemaal twaalf, maar uit éénmaal vier-en-twintig uren bestaat. En zoo is het mij dikwijls gebeurd, 's avonds een-en-twintig uit te gaan, om 's nachts - ik schaam mij wel een beetje - te nul-vijf-en-veertig thuis te komen.

Aan dat onverbiddelijke, dat onmeedoogend-stipte, dat Tijd heet - Kronos at eenvoudig zijne kinderen op zoodra zij met ongehoorzaamheid dreigden - durven nu ook de Duitschers te tornen : zij komen mijn uurwerk zes-en-vijftig minuten voorsteken. Op het oogenblik, dat zij het deden, heb ik mij cynisch onverschillig gevoeld. Hedenochtend, in de eerste uren dat wij onder Duitschen tijd leven, wordt dat anders.

Want er is de mist. Er is dat ik mij ongezellig gevoel. En er is, als ik op straat kom, en ik op een vertrouwden straathoek naar het pneumatische horloge kijk, dat ik eene "impression fausse" gewaarword, gelijk Verlaine zou hebben gezegd.

Ik ben op gewonen tijd opgestaan, heb mij behoedzaam geschoren en zorgvuldig aangekleed, en zonder verderen

argwaan ontbeten. En het is slechts toen dat ik aan dien straathoek kwam, dat ik 't onaangenaam gevoel heb gehad, mij bij dit alles te hebben vergist. Had ik dit trouwens alles in werkelijkheid gedaan ? Er was iets als twijfel in mij....

Ik ben naar stad gegaan. Dan ben ik om half-een op de tram gestapt, om naar huis te gaan eten. Wij rijden weer zoo'n uurwerk voorbij, en daar zie ik op : half-twee. Ik heb de onmiddellijke impressie, dat ik een uur te laat thuis zal komen, en die impressie is niet weg te redeneeren. En als ik thuis ben : de verwondering, dat niemand zich verwondert om mijn lang wegblijven... Ik verzeker u, dat deze gewaarwordingen echt zijn. Het moet u als mij voorgekomen zijn, buitenlands te reizen, en dan te meenen, dat men daar heel correct optreedt, terwijl men glad verkeerd doet tegen alle gewoonten van dat land in. De menschen zijn heel beleefd tegenover u, en doen alsof zij het niet merken. Maar het vermeerdert uwe verlegenheid. Die verlegenheid heb ik vanmiddag gevoeld, toen ik, naar mijne schatting, een uur te laat kwam voor het déjeuner,... en mijne huisgenooten het niet wilden merken...

Iets anders dat mij, naast den mist, naast de wijziging in het uur, kregel maakt, en tevens vies. Ditmaal geen valsche gewaarwording, eene gewaarwording die binnen of buiten u zou zijn voorbereid, zooals de meeste gewaarwordingen zijn. Want feitelijk bereiden wij haast alles in ons voor, en als wij er dan de uitwerking van merken, dan is de verwondering bijna nooit te scheiden van eene voldoening... of van eene teleurstelling van gelijke psychische waarde.

Ditmaal wisten wij, bevroedden wij, dat het onvermijdelijk was. Er was de oorlog : daar zouden vliegen komen, dikke vliegen. Al is het nu haast winter : de vliegen zouden ons met logge zatheid en onverzadelijke halsstarigheid bezoeken.

Ik zag ze, voor 't eerst, te Elewijt, in het Steen van Rubens. Zij hadden op het slagveld geaasd. Nu zaten zij op de binnenmuren vast, blinkend-vet, met weêrglanzen als van stalen kurassen, zoo dicht bij elkander, dat zij waren als de alveolen van een waskoek in een bijenkorf, maar zwart, git-glinsterend zwart. Het was of zij een geur uitwasemden, een geur van solfer en azijn; maar droog, als verpulverd. Zij zaten in dikke lagen; wij roerden ze aan met onzen gaanstok, maar zij roerden nauwelijks, en wegvliegen deden zij niet. Het was, in het kleine, als een leger van schildpadden.

In mijn huis is een kelder, waar wij haast nooit ingaan : men bergt er wat men niet gebruiken kan. Daar liggen dan ook een paar stapels tijdschriften. Nu kwam mij gisteren iets te binnen. Ik moest het in een tijdschrift gelezen hebben. Dat tijdschrift zou ik vermoedelijk in dien kelder vinden. Ik ging zoeken met een bougie : boven de vlam hoorde ik weldra het lijk van honderd vliegen roosteren.

De kelder zat vol : millioenen vliegen. Mijne documentaire nieuwsgierigheid scheen ze trouwens gewekt te hebben : een uur nadien waren het kolkende zwermen door heel het huis. Vannacht was er eene, die telkens op mijn neus kwam zitten, en mij belet heeft te slapen. Vanochtend waren ze echter weêr verdwenen. Ik ben niet gaan zien of ze weer in hun kelder zitten. Ik heb lust mij af te

gaan schrobben met een harden handdoek, telkens als ik eraan denk.

9 November.

Ik sla "La Recherche de l'Absolu", van Balzac op. Zoo doen sommige geloovigen met Bijbel of Koran. En ik lees : "Par un phénomène inexplicable, beaucoup de gens ont l'espérance sans avoir la foi. L'espérance est la fleur du désir, la foi est le fruit de la certitude."

Een tekst om in de gegeven omstandigheden, te gaan commenteeren. Ik zal het niet doen : ik schrijf dit dagboek voor me-zelf en voor de enkelen, die er belang in stellen, het volgen, en dus weten waarom ik hierbovenstaanden volzin overschrijf. Ik stel alleen vast, dat het toeval, hetwelk mij deze waarheid onder de oogen brengt, mij dient bij de bevestiging van wat mij in den laatsten tijd geërgerd en zelfs gemarteld heeft : de hoop bij eene heele bevolking, in eene vrije toekomst, zonder het geloof erin. Hoop, die de bloem was van eene dolle begeerte; tot op het oogenblik dat de grond door die begeerte geheel was leêggezogen, en de sappen ontbreken gingen, die de bloem tot vrucht zouden laten gedijen. - Nu moet begeerte nog tot zekerheid worden. Kan dit ? Zal dat ooit ?... Bij sommigen is de stofwisseling begonnen, al zijn de factoren daarvan arm in kracht. Bij de meesten is het anders; de begeerte is verdord : de bloem is aan het verflensen. En zoo hebben zij, bij gebrek aan psychisch weerstandsvermogen, de hoop opgegeven, en zijn gaan mistroosten.

Maar zoo morgen....

Neen, ik wil niet anticipeeren. Want ook mij ontbreekt:

"la certitude". Maar men kan mij het recht niet ontkennen, mijn verlangen te houden voor een begin van onbetwifelbaarheid. Daar ik nooit begeerd heb, wat ik niet kon bereiken, en teveel en te dikwijls al onder waan heb geleden, om niet de arme-naar-den-geest te zijn, die zou wenschen wat hem niet toekomt....

10 November.

De geest van Abraham Verhoeven is over zijne stadsgenooten ontwaakt : men geeft te Antwerpen weêr "Tijdinghen" uit. Laat ik u heden wat Brusselsche tijdingen in bondigen stijl mededeelen.

Daar is vooreerst, dat wij maar heel weinig treinen meer hooren of zien voorbijrijden.

Heel de verleden week is het een vervoer van belang geweest : dag en nacht treinen, die uit Vlaanderen terugkwamen, de eene vol weerbare mannen, andere vol gekwetsten, die hun arm in zwachtels droegen, en goedmoedig knikten als zij voorbijreden. En daar waren ook goederenwagens, heele rijen, gansch dichtgesloten, over welker inhoud allerlei griezelijks werd verteld.

De twee, drie laatste dagen : weêr niets meer daarvan. Het gillen der locomotieven komt ons nooit meer uit onzen slaap rukken 's nachts. Of ons iets ging ontbreken, vragen wij ons af, of we nooit meer Duitsche treinen gaan zien. Met de stellige wetenschap trouwens, dat die vraag over heel kort bevestigend beantwoord zal worden...

Andere "gemengde berichten" : verbod, voortaan, nog oorlogsbehoeften uit te voeren. Onder oorlogsbehoeften dient men zoowat van alles te verstaan : koper en morphine, dynamiet en katoenen lommen. Ik heb me-zelf be-

loofd, van heden af niet de minste exportatie nog te ondernemen....

Ander verbod : geen geld meer naar Frankrijk of naar Engeland, of naar de koloniën van deze landen. Weer een maatregel, waar velen zich zonder protest aan onderwerpen kunnen...

Ziedaar de tijdingen uit Brussel. Binnen Brussel zijn er andere toegekomen. Zoo vertelt men mij in vollen ernst dat een Leuvensche notaris, dien ik van naam ken en die als gijzelaar naar Duitschland is medegenomen, thans te Berlijn het eervol ambt van lantarenaansteker vervult. Een vriend van hem, eveneens gezien burger van Leuven, bekleedt er een plaats in den reinigingsdienst. - "Et je ne trouve pas cela si ridicule", zeg ik met François Coppée; in de afwachting dat mij het nieuwtje bevestigd wordt, door wie de eigenaardige gijzelaars in hunne nieuwe bezigheden gezien hebben...

Ik lees in de Courant, dat mijn groote, oudere broer Albrecht Rodenbach door de scherf van een houwitser in de knie is gekwetst. Zijn bronzen beeld, het onvergankelijke brons van zijne onsterfelijkheid, wordt, meer dan dertig jaar na zijn dood, door den oorlog getroffen. Gelijk klokke Roelandt, dat andere hart van Vlaanderen, ook eens getroffen werd, eeuwen her. Maar klokke Roelandt houdt niet op te luiden en te kleppen. Wij vertrouwen dat ook Rodenbach aan zulken plicht niet zal te kort komen.

N.R.C., 13 November 1914.

* *
*

Brussel, 11 November.

Ik wandel op het middaguur over het boulevard, met twee jonge schilders.

Het is weêr een dier dagen, die ik zou willen noemen van drukke ijlte. Sedert twintig Augustus, den onvergetelijken datum dat Brussel bezet werd, is de drukte te Brussel heel wat verminderd. Daar heb ik u hier nu en dan van verteld. Maar daar zijn dan toch nog wel dagen, dat de gewone beweging schijnt te willen hernemen. Daar helpt dikwijls de atmospheer toe : vinnige kou, mét zon. De straatgeruchten doen de lucht zingen. De zon tintelt en danst over de bonte straatkleuren : de appels en druiven in de wagentjes, het felle wit der tallooze aanplakbiljetten. En tot de viertonige muziek toe der voorbij-snorrende Duitsche auto's wekt tot een blijde opgewondenheid op, die aan vroeger herinnert.

Maar er is ook een andere drukte, en die is heel pijnlijk. Die hebben wij, de dagen, waarin men gevoelt dat iets aan de hand is. Het zijn niet noodzakelijk ambulance-dagen. Het gebeurt zelfs meer, dat zij gebeurtenissen aankondigen, die wij eerst later vernemen. Dan heerscht op het boulevard een heel bijzonder leven. Het zijn de zware Roode Kruis-auto's niet, die voorbij komen en het veerkrachtig asphalt in logge golving brengen : het zijn lichte torpedo-vormige wagens, die fluitend voorbij ijlen, met noodsein-gehuil de lucht doorboren en aan beide zijden naar de huizen toe als samenpersen. Die ontzettend vlugge auto's, welke in hun dolle vaart als van den grond worden gelicht, doen dan denken aan sissende houwitsers : als houwitsers laten zij kille ijlte achter. Zij zijn schrikwekkend getuigenis van den oorlog : vaak voorspellen zij

onheil.

Zoo'n dag van samengeperste drukte rondom eene vervaarlijke ijle is het weer vandaag. Wij kuieren stilzwijgend over straat. De, weêr talrijke, krantenventers lijken wel lusteloos. De officieren zien er barscher uit. Men zou zeggen dat er meer ijver is bij de onderofficieren. In de onverschillige logheid van hun lompe laarzen loopt de baardzwarte Landwehr, waartusschenin thans de blankhuidige, Mensur-geteekende vrijwilligers-jeugd in hare al te ruime pakken. Zij wekt eenige nieuwsgierigheid; zulke jonge soldaatjes - sommige lijken wel knapen van veertien jaar, die van de poes krabben over het gezicht hebben gekregen - hebben wij nog niet gezien. Maar die nieuwsgierigheid duurt ook al niet lang. En zelfs deze nieuwsgierigheid in ons leven van bewoners eener bezette stad : Duitsche soldaten die met een koperen plaat op de borst loopen, waarin staat gegraveerd : "Polizei", vermag het niet, ons te boeien. Zij loopen, onder de hoge schako, in de lange, lange kapot, de bajonet op den loop van het geweer, twee aan twee, met loerende oogen, in langzaam-deftigen pas. Zij hebben heelemaal de bonhommie niet van de Brusselsche politie, die zoo aardig-hardhandig, zoo gemoedelijk-brutaal weet te zijn. Zij zwijgt en ziet er misnoegd uit. Maar zij blijft : politie. De Brusselaar is niet gewoon er zich veel aan te storen; hij behandelt ze doorgaans met vriendschappelijke onverschilligheid. En zoo laat ook deze Duitsche aanvulling van onze Brusselsche politiemacht, die misschien wel eerder bedoeld is als politie op politie, ons, in dezen dag van ijle drukte, vrijwel onverschillig.

Wij loopen, mijne twee vrienden en ik, lusteloos en

zwijgend.

Tot ons opeens eene vreemde verschijning tegemoet treedt. Een lange, fiksche vijftiger, met een gladden Caesarskop en een professors-bril, onder hoogen Rembrandt-hoed. Hij draagt een ruime mac-farlane en een geruite huzarenbroek. Over zijn schouder hangt aan een riempje een schildersbakje, waartegenaan twee ongespannen raampjes zijn gebonden. De man stapt langzaam, majestatisch en tevens pantoffelig. Zijn heerschskop met den gouden schoolmeesters-bril toont goedaardige lippen. Alle ironie moet hem vreemd zijn. Hij legt zich ongetwijfeld zelfvoldaanheid op. Als hij onze Beethoven-koppen en 't lange haar van één onzer ziet, komt er iets als mistrouwende sympathie in zijn blik. Het is wel of hij lust had, ons aan te spreken en niet goed durfde. Wij, die al de schilders van België kennen, en weten dat deze een vreemdeling moet zijn, gaan daar niet op in, wenden het hoofd af, laten hem aan ons passeeren.

Dan hebben mijne twee vrienden dezelfde gedachte : de schilder van den Keizer.

Want hier loopt de legende : de keizer heeft ons een artiest, een oorlog-specialiteit gestuurd. Die moet nu maar al de slagvelden afloopen, er schetsen maken, waar dan later groote lappen uit zullen ontstaan : het geteisterde land, "gestoffeerd" met vechtende figuren.

Mijne vrienden denken hierbij vermoedelijk niet aan het nogal vreemde van het geval. Misschien komt het bij hen niet op, dat een opdracht als die van den keizer in dezen tijd van individualisma of anachronistisch, of -futuristisch is. En op een oogenblik, dat voor vele kunstenaars zorgwekkend wordt, in een tijd, die aan kunst

een knak van belang geeft, met het oog op eene toekomst die, zelfs de vrede geteekend, niet rozekleurig kan heeten - de koopers zullen zuinigheid hebben geleerd ! - zullen mijne twee makkers misschien hebben gedacht, dat zulke bestelling hun niet onwelkom zou wezen. men heeft wel panorama's van Kongo gemaakt !

Trouwens, de oorlog heeft sommigen al geïnspireerd. De lagere kunst van de prentbriefkaart is rijker geworden aan sommige merkwaardige picturale verbeeldingen, die op een krijgsmotief berusten. Daar ziet gij, bijvoorbeeld, koning Albert staan op den rand van een loopgraaf, die twee ijverige piotten aan het delven zijn. Elders danst een vurig paardje tusschen twee uiteenspattende shrapnells, onder een regen van gebarsten granaten, over het lichaam heen van handenwringende infanteristen. Vreedzamer is de allegorische voorstelling van de Triple Alliance, het heldhaftige België beschermend. - Dit alles is vreeselijk en aandoenlijk. Het wekt den glimlach en den walg. Het wekt soms ook verteederung. En dan, de arme jongen die dat heeft geteekend leed misschien honger....

De professoraal-caesaristische kunstenaar, in wien wij den schilder des Keizers hebben meenen te ontdekken, en die misschien niet anders is dan een onschuldig amateur, een Belgisch rond-de-cuir, die, bij gedwongen verlof, zijne lang onderdrukte artistieke neigingen eindelijk bot mag vieren, is allang voorbij.

Ik denk, dat hij, zoo hij toevallig een geniaal landschapsschilder is, van het eenige slagveld dat ik heb gezien, zooals ik het gezien heb : dat voor Vilvoorde, een meesterstuk van geweldige tragiek zou kunnen maken, - als hij er maar geen figuranten zou bijfantaseeren.

En verder denk ik aan de mentaliteit van keizer Wilhelm. Dat hij zich eene eenheid tusschen kunst en oorlog kan voorstellen, neen : bestaande acht; dat hij zulke idee op kan dringen aan de beroemdste intellectueelen van zijn land, zooals blijkt uit hun manifest; dat hij zich de glorie van een Roi Soleil durft droomen, neen : voor eene werkelijkheid houdt, en meent te heerschen over een volk, dat in al zijne uitingen als in al zijne geleedingen één en gebonden is : het heeft eene geestelijke grootschheid, die misschien versted doet staan, maar zelfs bij dezen, die zulke gedachte voor niets dan waan houden, ontzag moet wekken.

De vraag echter rijst onmiddellijk : zijn de tegenwoordige omstandigheden en levensvoorwaarden wel van zulken aard, dat eene Louis Quatorze-houding recht kan blijven, gesteld dat ze in werkelijkheid bestaat ? Is er in de omgeving van den keizer één dichter die, met meer of minder groote oprechtheid zou kunnen schrijven, of zelfs maar zou durven : "Louis, cesse de vaincre, ou je cesse d'écrire" ?

De Duitsche geleerden en kunstenaars hebben zich solidaire verklaard met het Duitsche leger. Dit is, zullen enkelen echter meenen, nog geen doorslaand antwoord op de vraag.

Moest echter later blijken, dat, nauwelijks twintig, vijftien jaar na de vlag van anarchisme, die toen over Europa waaide; nauwelijks drie maand en half na den aanslag op het vorstelijk gezag die aanleiding tot den wereldoorlog zou geven, - moest blijken dat Duitschland werkelijk in zich de samenbindende macht heeft bezeten om, ook in kunst, eene wet van eenheid te herstellen die

eene klassieke periode in kon luiden, welke luisterlijk zou kunnen worden en ten minste even krachtig als de krachtigste onder de vorige, - welk een klap in het gezicht van het breed humane, het gedroomde individualisme waar alle schoonheid van alle tijden het onvergankelijke gelaat van draagt, ook in periodes, waar persoonlijke eigenaardigheid onderdeed en boog voor een gemeenschappelijk ideaal !

God, moet nu juist de oorlog zulk een tijdperk openen ?
Ik huiver....

13 November.

Het is een zoete najaars-ochtend, met slierten zilveren en gouden nevelen. Geen gerucht. De straten leêg haast, en alle bewegingen stil, als in watten gewikkeld.

Ik loop weêr de halte-Laeken voorbij. Daar staat een trein met gekwetsten. Natuurlijk altijd dezelfde menigte die staat toe te kijken, maar ditmaal zwijgend, zonder roeren, als onder een nieuwen, bevreemdenden indruk.

In den zoeten, den teederen, jongen en weemoedigen dag, die rood-bruine trein; slechts de kleurloosheid van een paar Duitsche soldaten, die er gedwee bij wachten.

Maar uit het neergelaten raampje van een coupé, het hoofd van een neger, een oneindig-triest negershoofd, witte oog-bollen in het zéér donkere gelaat, en op de dikke lippen een onbeschrijflijken glimlach van gelatenheid. Op het hoofd een roode fez. Over den schouder de wit-linnen strook van een draagband, waar de linkervoor-arm in ligt. Een gewond, krijgsgevangen Senegalees....

Het volk kijkt schuw toe. Het is het medelijden niet als voor andere gekwetsten. Het is ook dezelfde, soms te drukke, belangstelling niet. De droeve neger, die als

Franschman heeft gevochten, is een vreemde, een vreemde. En men ziet dat hij droef is tot in zijne ziel, maar het is of men die droefheid niet meê kon gevoelen, met iets als schaamte dat men het niet kan....

Heel den dag is de melancholie van dat zwarte gelaat op mij blijven wegen. Ik heb het drukke boulevard vermeden, ben gaan loopen, door den rozig-opblankende dag, langs de Begijnhofkerk, en het plaatsje ervoor, waar de roerlooze kanstanjelaars staan. Dat plaatsje, dat in zijne rechtlijnige vierhoekigheid zooveel geruischlooze stilte omsluit, ligt geen vijf minuten van het drukste deel der stad af : de Beurs. Ik hoor van hier de krantenventers huilen. Maar het is mij of ik had vermocht me-zelf uit de levende wereld te bannen, de afschuwelijk-levende wereld. - Ik wandel om het pleintje, alleen met den klank van mijn stap. Uit een huis komt een priester die, ik weet niet waarom, mij groet.... Ik wandel. Mijne melancholie gaat bitterheid worden. De weemoed, dien ik zoo zeer heb bemind, wordt als bedruppeld met gal. Het is, of het niet mocht, thans weemoedig te zijn. Het mag misschien niet, thans het leven te ontvluchten.

Ik keer weêr naar huis. Een huisgenoot zegt, zelfgenoegzaam : "Ik begin lengerhand in mijne oude gewoonten te komen". Ik antwoord, bits : "En als die oude gewoonten nu sléchte gewoonten waren ?"

Pijnlijke stilte.

Dan hoor ik, in de naakte seringa van mijn tuintje, het krijschend bedel-gepiep van het roodborstje, dat mij ieder jaar den winter aankondigt. Er komt eene oneindige mistroostigheid in mij....

N.R.C., 23 November 1914.

Brussel, 14 November.

Gaan de wittebroodsweken (het woord bedoeld in den meest-letterlijken zin), gaan voor ons de wittebroodsweken aanvang nemen ?...

Neem mij niet kwalijk, zoo ik daar steeds maar op terugkeer; maar het vraagstuk van het dagelijksch brood is er verre van, alle belang verloren te hebben. Wij eten nog steeds alle dagen koekebrood, met melk en eieren erin, van bij den banketbakker. Gij kunt u niet inbeelden hoe vervelend dat is : men gaat er eenvoudig van walgen. Daar echter het andere, het gewone brood onverduwbaar blijft, zijn wij wel gedwongen ons met die weelde te behelpen. Armoede der onontkomelijk-rijken !...

Nu gaat er, gelukkig, verandering komen. Althans, het staat uitgeplakt. Voortaan zal het brood veertig centimes moeten kosten (tot op heden : twee-en-dertig). Maar het moet gebakken uit zuiver en onvermengd tarwemeel. Wij krijgen dus het eerlijke, degelijke, witte brood terug, waarmede wij zijn grootgebracht; waar de onderscheiden jams onzer kinderjaren hun onafscheidbaren ondergrond in vonden; waar de kloeke gedachten onzer mannejaren hun stevigste voedsel aan hebben gehad.

Wij hebben het ruim drie maand gemist. Weêr gaan wij het genieten, naar men ons belooft. Jammer maar dat in oorlogstijd alle belofte slechts zeer precaire waarde kan hebben...

Is de prijs van het brood verhoogd, die van het vleesch is verminderd. Eveneens ambtelijk. Het is niet zoo heel moeilijk, zich eene woedende beenhouwerstronie voor te stellen : stelt u dan, bid ik, voor, hoe er de beenhouwers te Brussel tegenwoordig uitzien.

Ik kan mij trouwens goed in hun wrevel inwerken. Meer dan vele andere handelaars in verduwbare stoffen, hebben zich de Brusselsche beenhouwers de moeilijke toestanden aangetrokken. Weinigen onder hen hebben er, voor zoover ik weet, gebruik van gemaakt, om hunne klanten meer dan gewoonlijk te bestelen. Van opslag hebben wij niet veel gemerkt. Nu is er gedwongen afslag, misschien wel vanwege de loyale mededinging van sommige spekslagers. En dat maakt de beenhouwers kregel, te meer dat zij nu elk stuk uitgestald vleesch van een etiket moeten voorzien, waarop de prijs vermeld staat. Verdenkt men dan hunne eerlijkheid ?....

Wij, verbruikers, hebben niet zoo heel veel aan deze vermindering in prijs : tot op heden kochten wij ons vleesch zonder beenen; thans zijn wij gedwongen, er de beenen bij te nemen, en tegen vleeschprijs. Zoodat de winst gering, en misschien wel nul zal zijn...

Vermits wij het over eetwaren hebben : wij hebben, gij weet het, een tijdlang wild gehad, gevederd en behaard, op twee en op vier pooten. Wij hadden lijsters en fazanten; wij kregen wilde konijntjes, en het was niet zoo heel moeilijk aan een haas te geraken. Nu is dat ineens weêr gedaan, zonder dat ik weet hoe dit komt. Nog een enkel watersnipje, en konijntjes in overvloed. Maar de reesems bruine lijsters met zilveren buik, maar de koninklijke fazanten zijn uit de uitstalkasten verdwenen. Van hazen geen spoor meer. Zoodat wij het doen moeten met "tam" wild, als parelhoenderen, b.v. - Kerstdag, die nadert, brengt ons weliswaar van nu af aan ganzen, onder wier peerlemoerende huid de groote schijven truffel blauwen; biedt ons 't gespannen lichaam der gevulde kalkoenen,

aan wier mageren hals de afzichtelijke, lazuur-kale, vies-rood gesnuite, grijp-snavelingen rimpelkop hangt...

De Brusselsche burgerij, gij ziet het, is den hongernood nog niet nabij. Als zij maar geld heeft, en het uitgeven durft. Want zij moet sparen, sparen....

Er is een café, waar men weêr echt-Duitsch bier verkoopt. En ik ken Brusselaars, die branden van verlangen, er te gaan drinken, en het toch niet doen...

Iets anders : als gij 's avonds naar huis keert, slaat u op sommige straathoecken, waar het tocht, een warme, vrucht-zoete en zoet-bittere geur tegen : op een cokevuur, over de vette ijzeren plaat poffen en ontploffen de kastanjes. - Ik denk aan verre, verre winters. Wij gingen 's avonds naar de teekenacademie. "Chauds les marrons !" klonk het in een bekenden hoek tusschen twee huizen, onder een walmende petroleumfakkels. Wij kochten er voor vijf cent, - in twee zakjes; niet om op te eten : om er onze handen aan warm te houden.

15 November.

Het is vandaag het naamfeest van mijn koning, van den koning der Belgen, van den koning aller Belgen. Voor den oorlog wisten wij niet, of er eenig verschil kon bestaan tusschen de uitdrukkingen : "Koning van België" en "Koning der Belgen". Thans weten wij, dat koning Albert het recht had, zich "Koning der Belgen" te noemen, zich te beroepen op een volk - man aan man, vrouw aan vrouw, kind aan kind -, liever dan op een stuk grond, op een gebied dat geesteloos is, op eene uitgestrektheid land dat geene liefde kan kennen.

Koning aller Belgen. Hebt gij het niet gehoord uit

den mond van Belgische republikeinen : "Wordt België na den oorlog eene republiek, dan benoemen wij hém tot president" ? Dat woord sprak, in de vrijwillige ballingschap, het socialistisch Kamerlid Terwagne. Ikzelf heb daarvan met andere socialisten gesproken : hunne liefde voor koning Albert is zoo groot geworden, dat zij er niet aan denken durven, hem nog zijn koningschap te misgunnen....

Ik ben vandaag heel den dag in gedachte met hem geweest. Ik zag de vertrouwde gestalte, vroeger al wat gebogen, de schouders thans beladen met het leed van gansch zijn volk. Ik zag het verbleekte gelaat, waar de ironische, maar zoo innig-goede glimlach der edel-geteekende lippen - ironie die het verweer is der schuchteren - was verdwenen. Ik zag de pezige handen, die lichtelijk beefden thans, omdat de zenuwen waren geschokt. Ik zag hem, zooals een oorlogscorrespondent hem beschreef : achter de verdoezelde grauwe ruiten van een gemeentehuis, in een klein, Vlaamsch stadje. Hij bezag mij. Ik dorst hem niet te bezien...

Ik ben op het punt geweest hem te schrijven. Ik heb het niet gedaan. Want, behalve dat ik moeilijk de noodige woorden zou hebben gevonden om hem te zeggen wat ik, wat de Belgen, wat alle Belgen vandaag in zich hebben voelen roeren, - ook ik ben trouwens een schuchtere - : ik weet te goed dat elk mensch, op sommige oogenblikken van zijn leven, die er de keerpunten van zijn, voldoende beseft wat hij aan goedheid, schoonheid, representatief vermogen, unaniemen plicht - of aan gebrek ervan - bevat en vertegenwoordigt, om alle complimenten te kunnen ontberen.

Mijn koning kan heel goed buiten mijne hulde. Hij kan het beter dan ooit.

Want, had ik vroeger respect voor dezen werker en liefde voor dezen man van goeden wil : nu de bedeesde, die hij zich tot hiertoe had getoond - schuwheid die eerbied was voor andermans innerlijkheid, en... misschien schroom voor de eigene - nu mijn koning werd een held, nu hij in zich de Daad mocht ontdekken, uit zich-zelf de Daad mocht bevrijden : nu heeft Hij geen lof meer noodig; hij heeft ongetwijfeld genoeg aan het besef van zijn eerlijk-volbrachten vorstenplicht. En ik, die maar al te dikwijls moet hunkeren naar dergelijke tevredenheid, naar zulken geestes-vrede; ik, die hem niet schrijven zal, die hem niet te schrijven durf : ik werd voor dat ontbolsterd hart, voor den geest die de hoogste trede van zijne koninklijke verantwoordelijkheid mocht beklimmen, bevangen van een hartstocht, die geen naam heeft, en niet spreken kan misschien dan uit het offeren van eigen bloed....

Zooals bij de meesten, die in de negentiende eeuw tot man werden gevormd - en dezen, die in het laatste kwart dier eeuw werden geboren en opgeleid, zijn meer dan hunne ouders tusschen tegenstrijdigheden heen en weer geschud geworden -, zooals voor heel mijne generatie, zijn mijne jonge jaren gekweld geweest door de nogal puëriële vraag van den besten staatsvorm. Ik beken onpractisch genoeg geweest te zijn - en hier ben ik weinig in veranderd - om steeds een koningschap, dat op liefde zou berusten, te hebben gehouden voor de edelste gemeenebest. Ik zag echter in, dat dergelijke monarchie niet dan in zekere, heel zeldzame omstandigheden mogelijk was, - en verheugde er mij in : mijn ideaal was zoo goed als eene onmogelijkheid; het liet mij derhalve toe, mij in eene aanvaarde democratie met alle beginselvastheid af te zonderen.

Maar deze oorlog, die weer maar eens de roede aan de rots blijkt te zijn, de Mozes-roede die de heldere liefde-wateren in versteende harten ronken doet, tot ze eraan ontswellen, deze oorlog brengt mij den koning mijner gemakzuchtige en ongeloovige idealen : in geheel België is er niemand meer, die den naam van koning Albert zonder liefderijke aandoening uitspreken kan. En ik, die haast twintig jaar lang - vergeef mij deze bekentenis - geen avond slapen ben gegaan zonder deze bede : "God, doe dat ik morgen niet meer wakker worde", ik voel thans in mij redenen wentelen en woelen, dat ik leven zou, en met hardnekkigheid. En dat heeft, voor een goed deel, mijn koning gedaan.

Want de aarde, onze aarde, de Belgische aarde is, loopgraaf aan loopgraaf, opengegaan, en het is niet geweest, helaas, om heil te baren. Maar de koning is de eerste geweest, om te onderwijzen dat geene ellende ons tot wanhoop brengen mag. Want men ploegt nooit vergeefs; de aarde wil, dat men haar scheure; en hoe dieper de wonde, te milder de vrucht.

Wij weten niet, wat morgen brengt. Maar moest het pijnlijkste gebeuren, wij mogen niet vergeten wat wij den geboortegrond verschuldigd zijn. En wij zullen het, na de dagelijksche les die de koning aller Belgen ons geeft, niet kunnen vergeten. De toekomst, alle toekomst, zal veel eischen van ons. Koning Albert leert ze ons echter met klare oogen in te zien, en met liefderijke.

16 November.

Het heeft ons sedert den oorlog aan muziek maar heel weinig ontbroken. Bij de eigenlijke intrede der Duitschers

zaten de speeltuigen der meegekomen muzikanten zorgvuldig in hunne kakikleedjes. Maar het duurde weinig, of wij vernamen van nieuw-aanrukkende regimenten, het oneindig-weemoedige fluitje en het dof-loome trommeltje.

Den mistroostigen indruk dien zij op me maakten schijnt individueel te zijn geweest : de Brusselsche straatjeugd laat, sedert een paar maand, ingenomen bekendheid blijken met de melodieën - een beperkt repertorium - die deze eerder-primitieve instrumenten met iets als valsche vreugde (wéér zoo'n subjectieve impressie) langs de huisgevels, als eene nogal dunne guirlande golven laten. Zij zijn schraal, die melodieën, en weinig samenhangend. Maar de Brusselsche ketjes hebben een wonderbaarlijk muzikaal geheugen : zij fluiten, heelderdagen, de deuntjes na, zij het dan ook met eenige autochtone verwerking, en variaties die getuigen van fantazie. Vanochtend hoorde ik zoo'n potpourri. Het begon met "Lieb Vaterland" en liep, met verbazingwekkende geleidelijkheid, uit op eene onschuldige "Brabançonne". Daartusschen in, al wat Duitsche vijfelaars uit hun ebbenhouten kalaam plegen te ontwekken...

Wij hebben beters, dan die zoo gauw populair geworden fluit-aria's : wij hebben compleete krijgskapellen. Hun koperen tuigen schijnen enorm zwaar te wegen, en plengen enorm zwaren klank. Die kapellen geven concerten, en, al spelen zij bijzonder luid, het is wel of de Brusselaars ze niet hooren, want zij loopen er onverschillig voorbij. Zij hebben misschien ongelijk, want zij zouden uit die concerten kunnen leeren, dat er ten minste twee soorten Duitsche muziek bestaan : deze die in Brussel - de stad waar Wagner, voor 't eerst in een Fransch land, ten volle gewaardeerd werd, en waar eene Bach-vereeniging ons tot

voor den oorlog ieder jaar de diepste muzikale genietingen bezorgde - deze dus, die hier hartstochtelijk wordt genoten, en... eene andere, voor krijgskapellen. De krijgskapellen te Brussel zijn misschien niet onder de besten van Duitschland. Onze grenadiers en onze gidsen speelden althans beter.

Muziek dus, meer zelfs dan wij er gebruiken kunnen, - en die ook maar gedeeltelijk voor ons is bedoeld. Wij hebben trouwens recht op doofheid....

Moet ik u echter bekennen, dat ik nooit grootere dankbaarheid voor muziek heb gevoeld, dan hedenavond ? Het is of mijn ziel, samengewrongen als de bloem der winde, zich open ging plooiën en staan als een dankbare kelk voor nachtdauw en zuigende vlinders (neem mij niet kwalijk, dat ik u hier van mijn ziel kom te spreken).

Gij moet weten, een organist, die gehouden wordt voor den eerste in België, heeft voor mij heel alleen, in eene Brusselsche kerk, een orgelconcert gehouden, gelijk ik er nooit heb gehoord. Ik moet bescheiden zijn : ik mag geen namen noemen. Maar mijne dankbaarheid verzwijg ik niet, en ze is zeer groot.

Ik zat, in het groote, ijle kerk-schip, bij schaarsch licht, de spits-boog der gewelven hoog boven mij in de kille duisternis : een arm wezen, een heel nietig ding, niets meer dan een paar oogen, een paar ooren, en een bodemloozen afgrond van pijnlijke gevoeligheid. Want als men een orgel hoort, en diepe orgelmuziek, kan men gevoelen dat men toch wel degelijk geleden heeft.

Voor mij uit, verlicht als een hemel, maar kil als alles, kil zelfs als kerkelijke kunst is geweest in onmiskenbare meesterstukken : het wit-gloeiende oksaal, waar

eerst een blaasbalg hijgde, en dan ronkte eene baspedaal....

Ik heb beloofd, niet te beschrijven, vooral geen recensie te geven. Ik zat daar in mijn mantel van kemelshaar (dit is geen Bijbelsche beeldspraak), en, uit de klare hoogte zongen mij ernstige en schoone monden tegen. Daar waren ook Duitsche monden : ik heb nimmer met grootere nederigheid de stem van Bach vernomen, dan toen ik straks met siddering vernam, wat hij in het uur des eeuwigen scheidens begrepen had in het choraal : "Vor deinen Thron tret' ich". En toen, van uit de diepten der tweede eeuw, een Humnos klonk van den Cretenzer Mesomedos, door August Gevaert uitgegeven : toen heb ik gevoeld dat de diepte der Waarheid misschien bepaald wordt door de gelouterde verte van den Tijd.

Scherpe en gestrengene geneuchte, en voedende, en vastgenezende. Het is afschuwelijk te denken, dat een wereldoorlog noodig was, om vele en veelsoortige Augias-stallen te reinigen. Maar ik verheug mij met bitterheid, dat de eenige muzikale vreugde, die ik mij in den oorlog heb veroorloofd en veroorloven kon, er mij aan herinnerd heeft, dat ik ook mijn Augias-stalletje had....

Intusschen : dank aan den Herakles die mij aan zuiverende wateren herinnerde....

N.R.C., 10 December 1914.

* *

*

Brussel, 17 November.

In den vreemden winter van dit wondere jaar, dat één der schoonste zomers als het ware stuk zag schieten - het is in Brussel, onder 't aanhoudende kanongebulder om Vilvoorde en voor Antwerpen de indruk geweest, en de eenige, dien wij kregen -; dat ons een najaar bracht van soms ontzettenden, van soms prachtigen weemoed; en nu dezen winter geeft vol plotse verscheidenheid : een frisch-zonnigen dag als in het vroegste voorjaar, vol huivering in de lucht, en die u kil en blij door de leden vaart. Ik loop langs de voorhaven, en zie het haastig-klotsende water dat, diep-blauw met zilveren, opwellende kuifjes, in korte baarkens breekt als op een schilderijtje van Patinir. En, tot mijn vreugde en verrassing : langs de kaden, kiel aan kiel, de lange, smalle, rijp-gekleurde lijven van honderd schepen, binnenvaartbodems, die, onder Hollandsche vlag - o, het helle Hollandsche vlaggetje dat flapper-wapperend danst aan iederen boom van de dubbele laan der masten ! -, die, onder hoede van de Amerikaansche Vereenigde Staten en door de zorgen van een neutralen staat, welke sedert maanden niet ophoudt ons dergelijke liefdeszorgen te plegen, Brussel approviandeeren komen aan graan, aan droge peulvruchten, aan andere eetwaren nog.

Maanden al had de voorhaven ledig gelegen. De kranen langs de oevers waren onroerende smeeke-armen boven het ijle kanaal. Zelfs de twee warm-zwartgeteerde schuiten, met hoekige rompen, die ons, zomer en winter, tweemaal in de week uit Zeeland versche mosselen plegen aan te brengen, waren sedert den aanvang van den oorlog weggebleven; boven Lakenbrug was hun touwen bintwerk verdwe-

nen, liet als een gat midden in den vertrouwden horizon en zijn rechtlijnig perspectief.

Thans zijn zij er weer, en er zijn nog veel, veel andere booten, en het is prachtig lenteweer...

Van den zomer moesten hier pompeuze feesten plaats hebben : Brussel-zeehaven, eindelijk voltooid, zou worden ingehuldigd... Daar kwam natuurlijk niets van. En in plaats der oorlogsschepen van alle naties, die de verbinding van de hoofdstad met de zee zouden komen vieren, hebben wij de ijlte gekregen, de verschrikkelijke ijlte, "le hâvre de la mort", gelijk Agrippa d'Aubigné zegt, als de peillooze, oneindig-zwarte gaping van den Honger.

Maar, nu zijn er de platte, Hollandsche booten met het sidderend-blijde vlaggetje, sidderend en blijde als onze ledematen in de fijn-trillende lucht. En mijn vreugde erom is dieper en vromer, dan zij ware geweest om de pompeuze inhuldigingsgaljoten.

19 November.

Vier dagen na den naamdag van den koning, dien van koningin Elizabeth.

En ik denk aan hare beschermheilige, en aan het zeer uitzonderlijke mirakel dat dezer beschoren werd : verdacht van al te milde caritate, ondervond zij hare goedheid in schoonheid, het brood dat zij den armen droeg in den overvloedigen bloei van rozen veranderd...

Wij hebben geweten welke oneindige, welke bodemlooze kelders van goedheid onze koningin droeg, sedert zij uit Beieren kwam als gemalin van onzen toekomstigen vorst, en de faam van naastenliefde in een land van hartstocht

en milde overgave als het onze haar was vooruitgegaan. Helpster van haar vorstelijken vader, een bekend oculist, bracht zij ons tegemoet een hulpvaardigheid, een kiesche en zeer natuurlijke, een losse en lichthartige sympathie voor alle, en niet het minst voor moreele ontberingen, waarvan onmiddellijk door bevoegden-in-liefdadigheid werd erkend, dat hier geen spraak kon zijn van wetenschappelijke philanthropie. En het is daarom, dat ons jong koninginnetje bij de mindere lui zulke groote wederliefde vond. Want de echte armen, zij die in hunne armoede vastzitten als de diamant in zijn bolster (en men moest hier de termen der stelling kunnen omkeeren, en zeggen : als een klompje aarde binnen de onbreekbare wanden van een reusachtigen diamant), zij hadden onfaalbaar erkend, dat hier geen officieele hulp geboden werd, maar in hen een licht ontsteken, dat hen zelf luisterlijk maken zou. Zekeren dag speelde de koningin viool voor een stervend vrouwtje : het volk heeft er haar meer om bemind, dan zoo zij dat vrouwtje had helpen volgieten met de geleerdste drankjes. En van die liefde heeft het volk betuigd, van die liefde, die misschien levenwekkend is geweest - ik durf er nauwelijks aan twifelen - toen zij-zelf zoo heel ziek moest zijn, en de zeer armen aan het hek van het kasteel te Laeken, waar zij verpleegd werd, iederen dag naar haren toestand gingen vragen....

Goedheid, die schoonheid wordt, als van de heilige Elizabeth.

Het is begonnen, toen zij, bij 't ontploffen der eerste bom over Antwerpen, hare kinderen naar Engeland in veiligheid bracht,... en onmiddellijk terugkwam. - Het ontbreekt ons, in deze hachelijke tijden, allesbehalve aan sublieme

moeders : geen enkele Belgische vrouw zal één oogenblik hebben geaarzeld tusschen hare liefde en den nood van het vaderland, toen de tijd gekomen was, dat haar zoon naar het slagveld zou trekken. En, waar die zoon gevallen is, zal niemand kunnen zeggen dat de moeder den rouw niet heeft gedragen met eene heldhaftige gelatenheid. Want de dood, zulke dood, heeft een streng, maar een verlokkelijk-schoon gelaat gekregen.

Maar deze vrouw, die koningin is, deze moeder van drie koninklijke kinderen, zij heeft heel natuurlijk gedacht : "Zij kunnen nog niet naar den oorlog; zij zijn nog te jong. Maar ik kan ze best vervangen." En zij heeft zich teruggespoed naar den held, die de vader is harer kinderen, en zij heeft hem geen oogenblik meer verlaten. Zij, de koningin, staat midden in den oorlog, gelijk de koning er staat. En de soldaatjes, die rond den koning, die voor den koning vallen : zij raapt ze op en zij verpleegt ze, en hun bloed vlekt haar schort van liefdezuster, gelijk de roode rozen het schort vlekten van de heilige Elizabeth....

Men verkoopt thans te Brussel het portret van ons ten-ger en taai koninginnetje in de uniform van pleegzuster, waarop de vierbladige roos bloeit van het Roode Kruis. Ik ken geen schooner portret van haar dan deze onoogelijke litho, en het zal haar schoonste blijven. Omdat erin onbedoeld-symbolisch is uitgedrukt van deze vrouw de schoonheid, die zonder hare goedheid niet zou bestaan.

20 November.

Ze doen het allemaal : ik heb het ook gedaan.

Ik ben namelijk naar Antwerpen geweest. Niet trouwens

zonder de verdoken hoop, tot in Holland te geraken, al wist ik dat dit niet zoo gemakkelijk zou zijn.

Ik beken : uit Brussel in Antwerpen te komen is zoo'n heraldische moeilijkheid niet; zelfs zonder paspoort, zooals mijn geval was. Men moet alleen een beteren dag kiezen, dan waarop ik vertrok. Dit met het oog op koude voeten....

Dit jaar is te Brussel de eerste sneeuw gevallen op Zondag, 15 November; wat poedersuiker op het Alpijnsche landschapje van een speelgoeddoos. Waarna, vier dagen lang, het weer prachtig was. Heden, echter, toen ik vertrok : de eerste ernstige uitvoering na die sommaire algemeene repetitie.

Heden : sneeuw. Van acht uur 's ochtends : sneeuw. Tegen een goed-dichten, wol-dikken achtergrond van effen, geelgrauwe lucht : de luie vlokken-val van onontkomelijk-aanvaarden sneeuw, die traag daalt alsof het haar niet kon schelen. Regen is nijdig of hupsch. En er is soms geestige sneeuw. Ditmaal : nonchalante sneeuw, die er is omdat zij er nu eenmaal is; dom-onbevleete sneeuw, die niet eens brutaal weet te zijn; sneeuw die sneeuwt omdat het sneeuwt.

De ijlte tusschen lucht en aarde wemelt traag ervan, bedaard en zonder geluid. Zij is zoo ledig, de ijlte, dat de vlokken schijnen te aarzelen, of zij naar omlaag, dan wel weer naar omhoog zouden gaan. Maar zij dalen toch maar, omdat het hun niet kan schelen. Zij zetten zich vast op mijne schouders, liever dan op de grond te vallen, omdat het hun niet schelen kan. Zij wegen niet op mijne schouders : hebben zij maar de minste bedoeling ? En als ik er overheen glibber, en het gevaar loop te vallen,

is het waarlijk hunne schuld niet : ze zijn zoo idioot onverschillig, de vadsige en onwichtige vlokken !....

Aldus fantazeer ik, terwijl ik, in den vroegen winterochtend, over straat loop, onder de sneeuw. Ik ga naar Antwerpen; het is mij niet onaangenaam; en ik ben nog kinderachtig genoeg om mij door de eerste sneeuw niet te laten ontstemmen.

En zoo kom ik aan de boot naar Willebroek. Want het is de weg dien ik gekozen heb : over water tot in Willebroek; dan loopen tot in Boom, en het stoomtrammetje nemen dat, over Rumst, naar Antwerpen rijdt : een reisweg die wel te verstaan geheel hypothetisch is. Niets zal beletten dat ik, hetzij te water, hetzij te land, ettelijke uren kan opgehouden worden door de noodwendigheid van Duitsche krijgs- of andere verrichtingen. Om welke redenen het vooral raadzaam is, zich met geduld en mondvoorraad te wapenen.

Om kwart voor negen ben ik aan boord. Aan boord is een deel van het dek door zeilen beschut tegen het kwalijke weder. Er is ook een roefje. - Wij moeten om negen uur vertrekken. - Al kom ik echter een kwartier voor het vertrekuur : het overzeilde deel zit al vol volk, en in het roefje, waar men allerlei drankjes verkoopt en waar het warm is als in een bakkersoven, stinkt het zoo als naar kokend bier, is de vochtige zwoelte zoo doortrokken van arabesken-beschrijvenden tabaksrook, dat ik maar liefst post vat aan de voorplecht, waar ik er ongeveer uit moest zien als Napoleon, toen hij van uit Frankrijk naar het eiland Elba moest; vergelijking die tot mijn spijt geen steek houdt, vermits Napoleon die reis einde April ondernam, en het in dien tijd niet sneeuwt.

Nu sneeuwt het wél, en onbedaarlijk, hoe dan ook met gezette traagheid. Het water haast zwart; de lucht grauwer en grauwer; alle gezichteinders verdoezeld; vooraan een gordijn van rijzend-dalende sneeuw. Eenzaam aan mijn boeg steven ik als door een Japansche prent. Ik ken den weg heel goed, ben hier wel meer doorgevaren. Maar het reizen maakt het landschap nieuw. En ook wel een beetje : de oorlog.

Het sneeuwseizoen veegt de bijzonderheden weg, vereenvoudigt de lijnen, die strenger en edeler worden. En ook de kleur, alleen nog toon, belet versnippering van den indruk, "vervlinding" van het beeld. 't Uiterlijk verschijnen wordt aan beide oevers meer effen, daardoor meer grootsch. En gevolg ervan (dat onnatuurlijk is, daar dergelijke vervlakking eerder den decoratieven zin dan den gemoedelijke aanspreekt), gevolg ervan blijkt te zijn, dat het landschap ditmaal tot ernstige stemming wekt.

Ook wel, ik zei het : de oorlog. Het reisje van Laeken naar Willebroek heeft ruim drie uur geduurd. Het ging langs geteisterde plaatsen : de opgeblazen brug voor Beyghem; sommige buitenwijken over Vilvoorde; heele rijen huizen leêggebrand en stukgeschoten; aan klein-Willebroek de ontzettende vernieling. - Over dat alles nu, over dat verbijsterend geweld : eene witte wade. Het geweld lijkt voorbij nu. De oevers zijn bevredigd. Er is haast geen verkeer meer : waar het weêr ontwaakt, behelpt het zich met de nederigste middelen. De vernietigde bruggen zijn door overzetponten vervangen. Er heerscht een verslagen vrede. En ik herinner mij uit ik weet niet welk Latijnsch schrijver : "Solitudinem fecerunt pacem appellabant".

Intusschen sneeuwt het maar : op iederen schouder heb

ik eene rozig-witte piramide staan. En de sneeuw heeft ook werking-naar-binnen gehad : ik dorst naar heete koffie. Die krijg ik in het walmend roefje. Op het oogenblik versluizen wij. Terwijl ik koffie slurp, zie ik aan de dichte kademuren dat wij zinken, zinken. Het geeft mij een Dantesk hellevaartsgevoel, terwijl ik met gretigheid die koffie slurp. 't Gemoedsleven van een mensch kan soms heel gemengd worden....

Willebroek. Het stilstaan op het bootje had mijne voeten tot ongevoelige kilheid gebracht. Nu moet ik loopen, en wordt het door mijne teenen eene onuitstaanbare wriemeling. Ik ga het huis voorbij waar, een kleine twintig jaar geleden, een vriend van mij uit vrijen ging, en waar ik eens kalfskop heb gegeten. Het brengt mij op de gedachte, mijn eerste reisbroodje te nutten. In een herberg vind ik, ter begeleiding van dat broodje, een glas portwijn, dat mij verwarmen moest, en er alleen in slaagt mij te doen walgen.

Het sneeuwt niet meer : alleen onder mijne zolen nog ondervind ik de geneuchte van sneeuw, - nieuwe, versche, kleverige sneeuw, die mijne schoenen in dikke sokken bergt en er onderaan vast gaat zitten in dikke bollen....

Gelukkig rijdt het trammetje aan, dat mij naar Antwerpen brengen zal. Het trammetje is niet verwarmd. Maar het is er warm genoeg om de sneeuw rond onze schoenen te doen smelten. En zoo nemen wij een ijsbad. - Wij : dat is een arme stakkerd, die werd aangehouden door Duitse onderofficieren omdat hij met een reisduif in een mandje door de straten van Boom liep; het zijn verder diezelfde onderofficieren, dewelke met grooten lof spreken over den dagelijkschen wijn die hun in deze streken is

beschoren; het zijn nog een paar dames, die alles probeeren, wat met de welvoegelijkheid strookt, om het definitief bevrozen van hunne teenen te voorkomen; het zijn eindelijk twee kapelanen, de eene die op een geschoren Caruso met het smalst-mogelijke voorhoofd gelijk en aëmechtig apophtegmata omtrent de krijgsverrichtingen met groote zelfingenomenheid en tusschen twee verbrokkelde snijtanden uit, en de andere die, omdat hij er intelligent uitziet, liever zwijgt en zich houdt aan het rooken van ongelooflijk-slechte sigaren, die mijne oogleden ontsteken met een vuur... dat beter onder mijne voeten zou passen.

Aan ons, een nieuw en nog vreemder landschap. Wij rijden met kille bezadigdheid door de steenbakkersstraat. In de horizontale diepten : de kleigroeven, en de oneindig-lange droogloodsen onder hun lage dak. Ver : de Schelde. Alle boomen zijn hier afgezaagd geworden. Niets meer, dat vrij natuurlijke groei kan zijn. De mensch alleen, en zijn wil, die rechtlijnig is (hoe te willen met goed gevolg, dan in rechtlijnigheid ?) hebben hier het uitzicht der dingen bepaald. Een industriele schoonheid is het niet geworden : wat hier in gewonen tijd aan arbeid wordt geleverd, werd reeds door de Egyptenaren voorgedaan. Maar eene eerbiedwekkende rechtschapenheid, die als de pracht is van volbrachten plicht. Subjectieve indruk, ik verhaast mij het te zeggen, en die met de werkelijkheid-van-vooroorlogsche-toestanden niets gemeen heeft. Indruk dien ik trouwens weêr de sneeuw wijt en dank, dewelke mij deze geometrische harmonie in eene onbevlekt-blanke, eene ongerept-zuivere, sobere schoonheid te genieten geeft, en denken doet aan het aesthetisch genot dat men aan ma-

themata danken kan. Eene impressie, die Vincent van Gogh hartstochtelijk zou hebben ontroerd, naar ik mij voorstel....

Wij zijn van 's ochtends negen uur weg. Als wij te Antwerpen aankomen, valt de avond reeds. Aan de Boomsche poort laat men ons zonder meer in stad. Daar merkt men van de sneeuw niets meer, dan modder....

Antwerpen lijkt mij oneindig verlaten en desolaat en koud.

Maar een half uur nadien land ik aan bij mijn vriend, die drie bommen heeft getrotseerd onder het bombardement, en voor dien tijd nog andere verkeerdheden als onschuldig slachtoffer geleden heeft.

En dan wordt Antwerpen mij weêr bevolkt, gezellig en warm.

N.R.C., 13 December 1914.

* *

*

Brussel, 28 November.

In geen acht dagen heb ik nog in dit dagboek geschreven : acht dagen die ik in Holland heb doorgebracht. - Wat ik er ben gaan doen ? Ach, niet veel : alleen wat herinneringen opfrisschen; mij gaan verzekeren dat sommige verbeeldingen van thans wel degelijk berusten op werkelijkheden, die voor ons tot het verleden behooren.

En nu kan ik aan mijne Belgische lezers mededeelen : stelt u dat eens voor, in Holland kan men zich, van bij de grens, oefenen in het opzenden van een telegram. Op

afstanden, die met het bloote oog onberekenbaar zijn, kan men er in betrekking komen met telefoonjuffrouwen. Had ik van Antwerpen tot in Rosendaal anderhalf uur met bevroren voeten Siberische ondervindingen opgedaan : het Hollandsche grondgebied bezorgde mij onverwijld een zorgvuldig-verwarmde spoorweg-coupé. Ik was nauwelijks aangekomen, of ik kon een brief posten, een gesloten brief nogal, naar een verafgelegen werelddeel, waar hij vermoedelijk vlugger aankomt dan een bericht dat ik van Brussel naar Brussel zou hebben verzonden. En er was ook - innigste herinnering aan het meest-gemiste comfort - er was dat, wanneer ik met den "Neutral"-trein voorbij zeker schildwachthuisje reed, waar een Nederlandsche vlag aan wapperde, ik daar het onzichtbaar-astrale lichaam bevond te staan van een valet de chambre, die mij een jasje van voor jaren, toen ik nog zoo mager was (ik ben in den laatsten tijd veel verdikt) en dat ik sedert een paar maanden bij gebrek aan beters, weer dragen moest, ontknopen en uittrekken kwam, hetgeen ineens mijn hart en overig ingewand van eene danige beklemming mocht bevrijden.

Ik trof in Holland nog andere souvenirs aan van mijn zeer gevuld verleden : zoo mocht ik er onder meer een strijkje van Weensche dames ondervinden : eene geneuchte die wij, in hare mij wat pijnlijk-aandoende, voor sommigen echter hoogst-verlokkelijke morbidezza, tegenwoordig in Brussel missen. Zand echter over deze blanke verschijningen. Want daar waren in Holland menschen, Vlaamsche en Hollandsche, waar nog mijn hart vol van is, als ik er aan denk, - oneindig meer dan van "Dichter und Bauer"-krassende Wiener-kapellen....

Weer iets dat de oorlog in ons tot hooger en diepe-

ren bloei ontwikkelen zou : het waardebegrip der vriendschap. Wij kennen nu vaderlandsliefde en de beteekenis van onafhankelijkheid, beschouwd als collectief gevoel. De haast-physische gewaarwording der samenhoorigheid, de ontredde-ning vooral die onze secure zelfgenoegzaamheid onderging, verhoogden, verruimden ineens den zin der vriendschap. Nooit meer dan in Holland zou ik dit met eene oneindige vreugde, als bij eene verlossing, bevroeden.

Vlaamsche vrienden, van wier lot men zoo goed als niets wist, buiten het vaderland terug te vinden : het opent schatkamers van gelegenheid. Of de eigen geboortegrond, de gemeenschappelijke geboortegrond ineens verplaatst was geworden in veiliger, vrijer oorden, vindt men elkan-der terug met de wederzijdsch aangedragen weelden van al wat ons binden kan, gezuiverd van al wat kon scheiden. Het is als een verzoening na een geschil dat nooit heeft bestaan, maar dat, vanwege een vertroeteld egoïsme, steeds scheen te dreigen. En dan, wij gevoelen, daar op vreemden bodem, wat wij, onafscheidbaar van ons, meedragen uit het vaderland. Want : niet allen weten het, maar allen loopen, als Uilenspiegel, met aarde van de geboortestreek in hunne schoenen.

Op vreemden bodem. Is Holland dan wel vreemden bodem ? Staatkundig : ja. Maar hoe heb ik in mijn bonzend hart ervaren, dat ik weet niet welk atavisme, ik weet niet welke verwantschap, waar de taalgemeenschap maar een deel van is, mij bond aan die menschen, die voor onze landgenooten zoo enorm veel hebben gedaan, met toch nog iets anders dan het plichtbesef van een naburig land, iets meer dan de theoretische naastenliefde, die in de

practijk anders nogal gemakkelijk in het licht der eigen belangen verduistert. Eene zekere "pudeur" weêrhoudt mij, van Belgische erkentelijkheid te spreken : men maakt soms schulden, waarvan men weet dat men ze nooit zal kunnen betalen en die langs uw leven loopen als eene weldoende vermaning. Maar dit kan ik toch zeggen, niet alleen om de innig-warme ontvangst, die ik van mijne eigene Holland-sche vrienden genoot - daar hebben zij mij allang aan gewoon gemaakt ! -, maar van de bejegening, waar mijne landgenooten, zoo Walen als Vlamingen, zich benoorden-Moerdijk in mochten verheugen; dat de leuze van "Noorderbroeders" voortaan niet louter nog congressengrootspraak is...

- Weêr naar huis terug, eerst per spoor tot in Antwerpen, daarna op een karretje naar Brussel.

In den trein, duizenden die naar Antwerpen terug gaan wonen. Het nazien der passen wordt er niet makkelijker op. Onder die menigte zijn er velen, die nog geen Duitsch soldaat van heel den tijd dat de oorlog duurt gezien hebben, en ze nu gaan bekijken met iets als verbijsterde nieuwsgierigheid. Eene dame, die slechts eenige dagen in Holland geweest was, en dus heel goed weet hoe de onderscheiden Duitsche uniformen er uitzien, barst in tranen los als wij over de grens rijden...

- Het karretje, dat zich noemt : "train-bloc Anvers-Bruxelles. Chauffage central".

Wij zitten onder een huifje, de voeten in het stroo, dat de beloofde verwarming uitmaakt, en zijne rol uitnemend vervult. Het is een zachte, zachte middag. Komt de lollige drukte van het echt-Brusselsche gezelschap de teeder-weemoedige stemming breken, het tochtje is mij

niet onaangenaam langs die breeden steenweg, waarvan alle boomen tot stompjes zijn afgezaagd, en die te breeder uitzicht geeft op de naakte, maar nog groene vlakten. Wij naderen Waelhem. Hoog bovenop de regelmatige karteeling van het bolwerk, de zwarte silhouet van een soldaat. Beneden de wriemeling van andere soldaten, volop aan het werk. Eindelijk de afzichtelijk-geteisterde dorpsstraat, waar alleen nog enkele muren recht staan....

Landschappen des oogenblik : velden van prikkeldraad; plantages van afgehakte sparretjes. Ik heb ineens het visioen : duizenden zwarte armen met gebalde vuisten, die uit den grond opsteken...

Bij valavond rijden wij Mechelen binnen. Sint-Rombaut heb ik nooit zoo grandioos gezien, zoo tragisch-machtig, met den reuzig-sterken, van kartetsschroot beketsten en doorpokten toren, met die diepe, ronde wonden, die de houwitsers boorden, en al de ramen wijde gaten. Sint-Rombaut is geen blijde kerk meer, als nog kort geleden. Maar is mij thans liever dan ooit. En was het mij te doen, ik zou er zeer zeker te gepaster ure zoo weinig mogelijk aan restaureeren...

De nacht is ingetreden, en de koude, als wij rijden door Eppeghem, of wat er van overschiet. Een laatste schildwacht aan den ingang van Vilvoorde, en een laatste onderzoek naar de passen : wij zijn weldra te Brussel, en rond den familiehaard.

Vertellen, vertellen, - tot er gescheld wordt. Een onbekende komt mij den plotsen dood melden van mijn vriend Lodewijk de Raet, den Vlaamsche oeconomist : het eerste nieuws bij de terugkomst in het vaderland.

29 November.

Wij hebben onzen armen De Raet begraven. Al wie naam heeft in ons Vlaamsch wereldje, was daar. Wat zijn vele van die menschen naar het uitzicht veranderd ! Geslagen door den ernst der gebeurtenissen; geschokt door het afsterven van dezen, die voor na de oplossing onontbeerlijk werd geacht tot bepaling van nooden en mogelijkheden - Lodewijk de Raet was de eerste, na Vermeulen, om eene romantische en politieke Vlaamsche Beweging te voeren tot eene werkelijkheid, die overeenstemde met het geheele, ook oeconomische wezen van ons volk -, zagen zij een der sterkste zuilen wegvallen, waar zij eene kommervolle toekomst op te rusten wisten : eene toekomst, die veel moed en veel opoffering, veel liefde en veel kennis eischen zal. Van De Raet werd veel verwacht : deze tengere was de best-gewapende, deze schuchtere was de minst-verschrokene, deze bescheidene was de meest-beslagene. Nu volgden wij zijn overschot met vertrokken, met groen gelaat. Want wij waren aangeslagen door een loensch-valen, valschwitten hemel, waar sneeuw uit dreigde. En bij dat dreigement van oneindelijke sneeuw; langs de oneindelijk-trage baan naar het kerkhof ; achter het log-stomme lichaam van dezen, dien wij om de fijnheid en de diepte van zijn geest en de oprechtheid van zijne vriendschap hadden bemind : een gevoel van inkrimping, neen, van nauwelijksbewuste wezenloosheid, als aangezogen door luie afgronden, zonder eenig verweer, zonder eenig verlangen...

Terug in stad, in de blijheid der straat-verlichting, onder de drukte van huismoeders die in de bazars Sinterklaas aan gaan spreken. Ook in ons komt wat leven, al wijkt de weemoed nauwelijks. Als iedereen slenter ik.

En volg twee dikke, reeds bejaarde Duitse soldaten, die lang staan dubben voor een speelgoedwinkel, eindelijk linksch binnengaan, en weldra elk met een goedkoop poppetje tusschen de logge vingers staan, dat ze onhandig streelen over de porceleinen wangen....

1 December.

Er komt, er is verandering.

Er is eerst, dat veldmaarschalk von der Golz, die sedert 4 September tot op heden als gouverneur-generaal over België geregeerd had, opgeëischt wordt door de Turken, dewelken hij indertijd heeft gedrild. Hij wordt vervangen door baron von Bissing. Van baron von der Golz werd herhaald in Brussel gezegd, dat hij zich zelfmoord had, een enkele maal dat hij bij een bezoek aan het front ernstig werd gekwetst. De Brusselaars geloofden het niet : telkens zagen zij, vooral na elken zelfmoord, een aantal aanplakbiljetten waaronder zijn naam stond. Zij leidden eruit af, dat hij nog in leven was. Nu hij vertrokken is merkt men nog altijd, dat hij hier is geweest : proclamaties, die een aantal dagen geleden door hem ondertekend werden, worden eerst nu uitgeplakt. Daaruit leeren wij, dat in het bezette deel van België, Duitschland, Oostenrijk en de Ottomaansche staten niet meer beschouwd mogen worden als vreemde of vijandelijke volkeren. Daarentegen mogen wij geen geld meer sturen naar Rusland noch Finland. Terwijl een bijzonder daartoe belast commissaris met het noodig geoordeeld personeel toezicht zal houden over de banken, over deze vooral die bijhuizen zijn van of bijhuizen zouden hebben in oorlogvoerende landen. De afkondiging van deze maatregelen is de eerste zorg van baron

von Bissing geweest. Het is het eenige wat vooralsnog over hem kan worden aangekondigd. Hij-zelf heeft ons trouwens zijne aanstelling nog niet gemeld.

Andere persoonswisseling : in de plaats van Freiherr von Lüttwitz zal voortaan als militair commandant van Brussel Freiherr von Kräwel optreden. Deze laatste laat het ons weten met beknoptheid, in een minimum van woorden. Hij is nauwelijks aangesteld, of op de muren staan, ten behoeve der Duitsche troepen, allerlei aanwijzingen uitgeplakt : "zur Tankstelle", "nach Nivelles", naar allerlei andere plaatsen en steden nog. Het publiek wordt "zur Passzentrale" gewezen... waar het haast onmogelijk wordt, nog een pas te bemeesteren. De auto's vernemen, dat zij in stad niet meer dan twintig kilometers per uur mogen doen : een maatregel die toe te juichen valt en er dringend noodig was...

Verder wordt in de stedelijke Warande - zonder dat generaal von Kräwel er schuld aan draagt : men was er al meê begonnen toen hij nog niet te Brussel was - het begraasde middendeel van het gaanpad dat, tusschen geschooren lindekens, vlak voor de ministeries ligt, geplaveid en tot chaussée gemaakt.

Waar de nieuwe militaire bevelvoerder vermoedelijk wel de hand zal in hebben gehad, zij het dan ook maar als uitvoerende macht : aan het vangennemen van de Engelsche onderdanen, die nog in Brussel verbleven, en nu, naar men zegt (ik heb het niet gezien), geïnterneerd zitten in de militaire school.

Ziedaar een handvol officiëel nieuws, of haast-officiëel. Officiëel ook, maar uitgaande van het bestuur der voorstad Elsene, is de oproep aan de mannelijke bevolking

tot het uitmaken van een burgerpolitie. Zulke politie bestaat weliswaar, en in heel de Brusselsche agglomeratie. Zij bestaat echter uitsluitend uit vrijwilligers, en onder die vrijwilligers zijn er zelfs zooveel die tot de wereld der schouwburgen behooren, dat zij zich met enkele vrouwelijke ambtgenooten vereenigd hebben tot het geven van eene liefdadigheidsvoorstelling. Zoo werd ik ook dezer dagen tot de orde teruggeroepen door eene bijzonder-wel-luidende tenor-stem : die van Dognies, uit den Muntschouw-burg, dewelke mijne verstrooidheid belette, over het stationsplein en op de bajonet van steeds-mogelijke Duitsche polizei te loopen (al ziet er deze laatste haast even-vredelievend als de twee andere soorten politie uit : de burgerlijke en de stedelijke, die trouwens eveneens civiel is (neem mij niet kwalijk). - De burgerpolitie, door Elsene ontworpen, onderscheidt zich nu van de vroeger-reeds-aangestelde, dat zijn geen vrijwilligen, maar verplichten dienst zal doen. Op zekeren leeftijd zal elk beschikbaar manspersoon op gegeven uren en naar beurt met deftigen stap en waakzaam oog, twee aan twee, over straat wandelen. En wie er geen lust toe gevoelt, kan zich afkopen door het betalen van een drie-frank-groote maandelijksche belasting.

Ik weet niet of ik de oproepende circulaire geheel naar den geest weêrgeef : ik woon een heel eind van Elsene af, en ben er, hoe plichtbewust ook, niet kwaad om. Ik weet alleen, dat zij velen ontstemt, die er de wettelijkheid van betwisten. In hoeverre kan echter nog van wettelijkheid in oorlogstijd gesproken ? Dit laatste diende in de eerste plaats uitgemaakt, geloof ik....

Naast nieuwe politie : nieuwe soldaten, en daaronder

de vreemdste. Er zijn er witte, met een zilveren helm en hooge laarzen. Anderen loopen met breed-gerande, grijze flambarde, die, paars-omzoomd, aan ééne zijde zijn opgestoken. En er zijn er weêr, die men al heel lang kent, maar die men in de twee laatste maanden niet meer zag : dezen die een pinhelm dragen, en de eerste dagen, de schrik-aanjagende van de aanvankelijke bezetting, oproepen....

3 December.

Het werk der volkssoep, dat zooveel verholen armoede onthulde - gisterenavond zag ik een oud boekhouder, een grijsaard, met zijn kannetje onder zijn overjas naar het uitdeelingslokaal van zijn wijk gaan -, en aan de werkloosheid ook wel eenige schuld heeft, wordt geregeld en ongestoord voortgezet, al gaat men, naar wordt gezegd gebrek aan geld lijden. De winter dwong tot in het leven roepen van een ander werk : dat der kleeding. De dames, die in de verschillende wijken en voorsteden zich met inzamelingen voor de soep belastten, doen het nu voor de kleeding. Hunne taak is driedubbel : geld ophalen, de behoeftigen opzoeken, en de kleederen uitdeelen. Ik weet uit goede bron dat het eerste zeer ondankbaar is : men is te Brussel lang niet zoo goedgeefs meer als bij den aanvang van den oorlog, wat goed te begrijpen is, waar ik groot-eigenaars ken, die hunne inkomsten zoozeer verminderen zagen dat zij op hunne goederen hypotheek zoeken... en niet vinden. Het tweede leidt tot de ontdekking van ongelooflijke ellende. Het derde - het prachtig-ingerichte, waar ik nader, na persoonlijk onderzoek, op terug kom - loont de genomen moeite : zullen er geen kolen

zijn, dan toch warme kleêren en een warme deken op den stroozak. En er is dan ook de troost, dat, eenmaal ieder-een geriefd, - en de verdeeling geschiedt met eene orde, die de geruststelling over den spoed hiervan inhoudt, - alle verdere omhalingen weêr voor de soep zullen kunnen worden aangewend, die immers tot eene nog niet te berekenen toekomst zal dienen uitgereikt.

Het pijnlijkste van het werk, door de dames uitgeoefend : het bezoek ten huize. Omdat het ook zooveel moreele, onherstelbare miserie openbaart, waar niet aan te verhelpen valt. Men vertelde mij : bezoek werd gebracht aan een teringlijdend man, die op zijn stoel zat te bibberen. Men kent de levensdrift van teringlijders : deze was door de armoede geheel geknakt. En toen men hem vroeg: "Wat doet gij om uw tijd door te brengen ?", dan antwoordde hij, moedeloos, en met grondeloozen weemoed : "Och, rochelen, nietwaar ?..."

6 December.

Ik heb mijn zoontje voor zijn Sinterklaas naar den schouwburg geleid.

Want wij hebben een schouwburg; geen variété's ditmaal (ik vertelde u, geloof ik, dat wij er een hebben sedert maanden al, en waar men zelfs een revue uitvoert), een heusche schouwburg, en een Vlaamsche nogal. De artisten van het gewone Vlaamsche gezelschap te Brussel hebben zich tot een "Volksschouwburg" vereenigd. Zij spelen geregeld twee dagen in de week, liefst populaire, en Vlaamsche stukken. "Roze Kate" van Nestor de Tière, was het eerst aan de beurt. Als tweede drama koos men "Genoveva van Brabant", door Gust de Lattin. En in de gegeven om-

standigheden is dat nog zoo kwaad niet. - De tot op heden uitgevoerde blijspelen kwamen uit... het Duitsche repertorium : eerst "Robert en Bertrand", waarna "Onze Don Juan's." Beide stukken terdege vervlaamscht, en verbrus-selscht. En het publiek van den engelenbak, zelfs dat van de meer-burgerlijke parterre, vindt er geen graten in, is niet weinig tevreden zich weêr aan deze rethorika, solaas, na de arbeidsweek, van vroegere Zondagen, te mogen laven. Trouwens, de liefdadigheid wordt niet vergeten : de brave acteurs kennen beter dan wie de mildhartigheid van hun braaf publiek; de deftige werklui die het gros van de gewone bezoekers der Vlaamsche schouwburgen uitmaken, die zooveel van draken houden juist omdat zij zoo'n eerlijk en zuiver hart hebben, zijn vrijgeviger dan menige Brusselsche millionair. Toen, eenige dagen geleden, na eene korte toespraak van den regisseur, eene omhaling werd gedaan ten behoeve der Belgische vluchtelingen in Nederland, bracht die wel geene schatten op, maar ik ben overtuigd dat die nederige gave heel wat vreugd zal baren, omdat zij uit zooveel goede harten kwam...

Ik ben dus met mijn zoontje "Robert en Bertrand" gaan zien, niet in de vernieuwde Heyermanslezing, maar in de oude, voor de gelegenheid nog wat verhaspelde en verhakkelde versie uit mijne kinderjaren. Ik geloof wel dat het mijn eerste tooneelherinnering is : het was ook het eerste stuk van mijn zoon. Na het eerste bedrijf zei hij mij : "Mag ik ieder jaar eens meê ?" Na het tweede bedrijf vroeg hij al : "Mag ik om de zes maanden eens meêkomen ?"

Ik zelf... - Och, ik-zelf en mijne kinderherinneringen zijn hierbij van weinig belang. Als documentaire bijzonderheid wil ik alleen hier melden, dat ik de baryton

Roosen, thans bestuurder van de Haagsche opera te Gent in de rol van schildwacht (eerste bedrijf) heb weten debuteeren. En verder... Er hebben vanmiddag in mij zulke vreemde opwellingen aan kinderlijke nieuwsgierigheden en angsten, verlangens en bange verwachtingen, door het herzien, na haast dertig jaar, van dien ouden, voozen "Robert en Bertrand", gevoerd en als vreemde waterbellen op doode vijvers geleefd, dat ik werkelijk blij was, bij afloop er uit te zijn. Te meer dat ik al den tijd met de vrees had gezeten : "Er moest nu eens iets gebeuren, terwijl ik rustig in deze loge zit..."

Er waren nogal wat Duitsche soldaten in de zaal. Hoe hebben zij hun hart opgehaald aan de Duitsche volksliederen die in het stuk verwerkt zijn !...

N.R.C., 22 December 1914.

*   *
*
*

Brussel, 8 December.

Sedert een week of zes is de oorlog weer verplaatst, - te ver ditmaal, dan dat wij hem nog vernemen. En het geeft een vreemd gevoel, als men gaat denken dat op het eigen grondgebied, en dan toch zoo heel ver van Brussel niet, gevochten wordt, en geweldiger dan ooit, zonder dat wij er het minste van hooren.

"Ik kan niet meer slapen zonder het kanon", moet Streuvels hebben gezegd. Hij woont vlak bij het gevecht, en zal nu ook wel de beiaard kennen van het onderscheiden geschut, de verschillende stemmen van het schrikkelijk

orkest dat ook wij maanden moesten hooren. Thans is dat voor ons, Brusselaars, gedaan. De vurige monden zwijgen. En toch weten wij dat anderen ze huilen hooren. Onze verbeelding ziet ze. Maar wij staan er tegenover als dooven, en als dooven zijn wij bedreigd met onbegrip, met ongeloof.

Ja, wij hebben ze gekend, de muziek der vernietiging, en onder ons waren er die echte dilettanten waren geworden, en liefhebbenden in kanongebulder. Zij hadden hun geest gescherpt op de onderscheiden klanken, en op de richting van waaruit ze kwamen. "Le solfège de l'artillerie", had een vriend van mij, een Fransch-Belgisch dichter, dat genoemd, en hij-zelf scheen de uitdrukking wel aardig te vinden. Dachten wij dan niet meer aan de uitwerking van het schrootgeblaf ? Och, zekeren Zondagochtend - ik vergeet het van mijn leven niet - kwam het zoo dicht dat ik, die aan me-zelf beloofd had tot den laatsten man te blijven, het oogenblik gekomen dacht te gaan vluchten.... Maar ging het geluid verwijderend, dan kwam, met het gevoel van betrekkelijke veiligheid, het vernuftige berekeningsoefeningetje, het spelletje van schatten en bepalen terug als eene geneuchte, als een geboden afleiding. Het geluid van den oorlog leidde - vreemd genoeg - onze gedachten van de verschrikkingen des oorlogs af. In tijden als dezen schaamt men zich minder dan ooit om de eigen zelfzucht. Een argeloos egoïsme wint het op alle schijnheiligheid. En zoo hecht men, ter eigen voldaanheid, heel veel prijs aan de empirische wetenschap van den klank der veldartillerie uit Noord-Noord-West, gesteld de richting van den wind en gelet op hinderpalen of weerkaatsingsvlakken : wat echter die streelende knapheid aan vernielde menschenlevens beteekent, daar bekommert men

zich niet om. En ik denk aan de anekdoot die een vriend mij vertelde. Het was onder het bombardement van Mechelen. Met zijne vrouw en zijne twee dreumessen van kinderen zat hij, bij kaarslicht, in zijn kelder. De kinderen speelden oorlog natuurlijk. De oudste, drie jaar, kraaide : Boem ! doen de soldaten. En op datzelfde oogenblik viel een bom twee huizen verder....

Er wordt, sedert zes weken, gevochten aan de Yser. Ditmaal hooren wij het niet. Ons is dus zelfs het genoeg ontzegd van het geestelijke spel met oorlogsgeluiden. Wat wij van den oorlog vernemen : niets dan steeds maar nieuwe troepen, die gaan en komen. In Brussel blijven ze natuurlijk rustig, maar wij weten wat zij beteekenen. En, waar wij van het gevecht niets anders vernemen dan hunne bedaardheid, waar wij er niets van hooren, waar wij er zelfs niets van lezen - sedert drie dagen is ons de Nieuwe Rotterdamsche Courant ontzegd - loopen wij met een beklemming, of men den dampkring rondom ons aan lucht had leêggepompt, of wij in eene ijltte woonden die ons ineens heel zwaar zou hebben gemaakt, met de ontreddering van die onontkomelijke zwaarte. (Zwaarte is het eigenlijke woord niet : het eigenlijke woord kan ik niet vinden.)

9 December.

De eerste daad van den nieuwen gouverneur-generaal is het wegruimen van een mogelijk misverstand geweest. Er kon nog onzekerheid bestaan bij sommigen, over de bevoegdheid van staatslichamen, die niet werden afgeschaft, al hadden zij hunne werkzaamheid doorgaans gestaakt. Had den de uitvoerders van de beslissingen dier lichamen tot het uitoefenen van hun ambt nog eenige machtiging, laat

staan macht ?

Eene proclamatie van generaal Freiherr von Bissing komt ons inlichten : alle bevoegdheid der provinciegouverneurs gaat op de militaire gouverneurs over : hij zelf heeft regeeringsmacht in de plaats van den koning.

Eene verdere mededeeling, die niet officieel werd afgekondigd, en die ik van partikuliere zijde vernam (ze te bevestigen durf ik niet) : Brussel zou met nieuwe rekwisities bedreigd zijn. Er heerscht zoo goed als geene zichtbare armoede in Brussel. Ik druk op : zichtbare. Het getal der bedelaars is wel te verstaan vertienvoudigd : iets wat wel heel zichtbaar is, maar nog geen armoede bewijst, want, wordt men te Brussel ook heel spaarzaam, men blijft liefdadig als men er met een nickelstukje kan van afkomen. Wat ook zichtbaar is, en bewijst dat de armoede met energie wordt tegengewerkt : de soep- en kleederenuitdeelingen. Niet zichtbaar is echter : de nood van velen, die een goede broodwinning maar geen fortuin hadden - en daaronder ken ik groote ambtenaars - en nu niet meer worden betaald; van kunstenaars, die nooit aan sparen hebben gedacht en nu natuurlijk vergeefs op bestellingen wachten; van lieden wier geld in "onroerende goederen" is belegd, die in oorlogstijd geen kroos opbrengen. Het ergste : het is natuurlijk bij dezen, bij dezen alleen dat wordt aangeklopt bij geldinzamelingen en omhalingen. Zij zijn het die desgevallend de schade van rekwisities en oorlogsschattingen voor het grootste deel te dragen hebben....

Hetgeen natuurlijk niets afdoet van de, ook zedelijke, waarde der tegemoetkoming aan de mindere standen, waar met stille heldhaftigheid, soms ten koste van eigen ontbering, die "arme rijken" hun deel in hebben. Dat onder-

steuningswerk, hetwelk iedere maand niet minder dan zeven millioen frank aan het inrichtingcomité voor Brussel en voorsteden ("Gross-Brüssel" zeggen de Duitschers) kost, en verder door de gemeenteklassen en door particulieren geholpen wordt, dankt veel bijstand aan de Amerikaansche "Commission for relief in Belgium". Het woord "relief" vind ik heel gelukkig gekozen : het kan ook op moreele wederopheffing van ons arm land doelen, en doet het ook ongetwijfeld.

Thans ziet men de zware motorwagens der "Commission", beladen met kleeren en ondergoed, van lokaal naar lokaal rijden, waar de uitdeelingen plaats hebben. Zoo'n lokaal heb ik bezocht. Stelt u voor een lange, lange zaal in een oud, de laatste jaren zoo goed als ongebruikt gemeentegebouw. Ik dring door drommen volks, langs een duisteren gang vol bittere en zure geuren. Het volk in bedwang gehouden door de burgerpolitie. De zaal, waar de gekalkte muren afschilferen, in twee ongelijke deelen gesplitst door iets als een toonbank. Achter de toonbank de gediens-tige dames en heeren van het comité, die het danig druk hebben. Terwijl aan eene tafel juffrouwen zitten te schrijven als vlijtige schoolkinderen, houden anderen zich bezig met het schiften van rose en witte kaarten. En in het midden staat een als het ware onverschillig kachelkje te gloeien.

De warmte van het kachelkje brengt de honderden en honderden kleedingstukken, die ordelijk op lange tafels gestapeld liggen, aan het zweeten : geur van wol en van katoen; geur van de arme naaisterkamertjes, waar die kleederen gemaakt werden; geur van deftige en gelaten armoede.

En voor de toonbank, waar de voorzitster met groote

gevatheid en bewonderenswaardigen ijver fungeert; de lange stoet der dutsen, die de winterwarmte komen afhalen. Op vertoon van de kaart, die hun toegang geeft tot de volkssoep, is hun, enkele dagen te voren, eene andere kaart overhandigd. Daar hebben zij opgeschreven, wat zij aan kleederen het dringendst noodig hadden. Die tweede kaart is dan zorgvuldig onderzocht geworden : velen eischen boven de mate van de geefkracht; trouwens er wordt nog veel ingewacht, dat aan allen volledige voldoening zal kunnen geven, maar vooralsnog ontbreekt. - De naam der verkorenen wordt afgeroepen : een oud vrouwtje, een moeder met een kind aan den schort en een ander op den arm, een groenbleek zwanger meisje, en ook al een struische werkmán doen zich voor. Sommigen zetten een weerzinwekkend, armoe-gelaat; velen zijn Brusselsch joviaal en tappen moppen. Hunne kaart nagegaan : "un jupon, une chemise de femme, un caleçon, un costume de garçon" wordt naar achteren toegeroepen.

En de burgerpolitie die, onder de Napoleontische soldatenmuts en in den witten kiel, ook hier werkzaam is, draagt het goed aan : stevig, degelijk goed, van betrouwbare hoedanigheid, en dat geen weldadigheid verraadt. Ieder krijgt naar lichaamsbouw en grootte; aan de hemden die voor de jonge meisjes bestemd zijn zit een gehaakt kantje; de jongens krijgen pakjes als op maat; nog steeds draag ik in mijne oogen de verblindende kleurenpracht van een paar sokken.....

Onder de begunstigden zijn er, die er opgetogen uitzien; anderen weêr schijnen wel misnoegd; sommigen lijken totaal onverschillig, alsof het zoo hoorde. "Maar allen zullen 't van 't winter warm hebben," zegt mij eene der

helpende dames, "en dat is het voornaamste."

De stoet der begiftigden duurt oneindelijk; de jonge dames aan de schrijftafel houden nauwelijks de kantoorlijst bij; de uitdeelende voorzitter, die het anders al druk genoeg heeft, moet allerlei klachten en uitleggingen aanhooren. Het kacheltje doet zijn geduldig en gevoelloos kachelplichtje.

En intusschen wordt mij door een comitélid uitgelegd, hoe dit alles ineenzit, hoeveel het maandelijks kost, hoe het een aantal naaisters aan werk helpt. En dit danken de armen voor een goed deel aan de weldadigheid van eene burgerij, die onder den oorlog meer lijdt dan wie ook.

12 December.

Acht uur 's ochtends (Belgische tijd), en de stalen strakheid van een vrieslucht.

Op zwarte, pezig-gespierde paarden, manège-dieren, die stappen als in den circus, over de vuurroode schabrak de witte beenen in de glimmende laarzen, rijden de dragons der garde voorbij. Zij zijn geheel in het wit, onroerende lichaam in het rimpellooze laken van den blanken jas; de witte handschoenen met hoogen mouwschacht aan den gelen leitoom; over de rechterarm het riempje dat de lange lans met het zwart-witte vlaggetje bevestigt. En op het hoofd den grooten zilveren helm, tot diep in den nek, en bovenaan den vergulden adelaar.

Zij rijden voorbij. Zij doen wel wat theatraal aan. En men denkt : zoo'n witte uniform moet op het slagveld al heel gauw vuil worden? Maar welke prachtige ruiters ! - Overdag zien wij ze voorbij loopen, te voet dan. En dan zijn ze zwaar, sommigen al te dik, de meesten te klein

voor wat men bij zulk pompeus uniform verwacht. Eenmaal te paard echter zijn zij, van bij de drie trompetters die vooraan rijden, het speeltuig op de dij, tot bij den onderofficier die achteraan de regimentsvlag draagt, éenig : als samengegroeid met hun dier, echte kentauren in Lohengrin-costuum. En die dan ook echte bewondering wekken.

Tegenstelling : acht uur 's avonds, op het boulevard. Drommen staan op hun tram te wachten, onder het gehuil der krantenverkoopers. Het is een uur van levendige drukte, waarop men niet merkt dat er tegenwoordig veel minder militaire auto's dan voor een maand of zoo door Brussel rijden. Als ineens het gegil van zulke auto's de lucht doorkrijt als het scheuren van zijde, gehoord aan een mikrophoon. Wij hebben nauwelijks den tijd, op zij te gaan : ons rijdt een limousine voorbij. In de limousine staat, half-weg eene doodkist...

N.R.C., 2 Januari 1915.

* *
*

Brussel, 13 December.

De nieuwe gouverneur-generaal schijnt het er op aan te willen leggen, alle achterstallige zaken maar ineens met energie op te ruimen. Nu laat hij tegen 19 dezer de provincieraden bijeenroepen (de provinciegouverneurs hoeven er niet bij te wezen), die beslissen zullen hoe de oorlogsschatting, die ons is opgelegd, zal worden betaald. Van die oorlogsschatting hadden wij vroeger al gehoord;

maar men had er toen niet verder over gepraat; en zoo was men zelfs gaan gelooven dat de vastgestelde som - niet minder dan vijfhonderd millioen, in één jaar te betalen - ook den Duitschers wat hoog was gaan schijnen, zoodat zij er voorloopig van hadden afgezien.

De eenvoudigen die aldus dachten zien hun waan ineens stuiken als een kaartenhuisje; op het oogenblik dat de provinciale staten bijeen worden geroepen, werd ons ook medegedeeld, dat de vereenigde provinciën van het land maandelijks en voor den duur van het jaar gezamenlijk veertig millioen kregen te betalen. Eerste vervalldag : 15 Januari. Over de wijze van uitbetaling zou de Duitsche regeering toezicht houden.

Wij weten dus waar ons aan te houden. Achter het oor krabben baat niet. Zoodat ons niets anders staat te doen dan te vertrouwen in de wijsheid van de provincieraden.

"Als het maar niet weêr op ons terugvalt", zucht een burgermannetje, die naast mij de afkondiging staat te lezen. "Al de rijken zijn weg met hun geld", mijmert hij verder, "en 't is bij den werkman niet dat men de millioenen zal gaan zoeken...."

15 December.

De aanplakbiljetten, waarbij ons de veertig millioen per maand werden gevraagd, hebben een kort leven gehad. Ziet men er nog een paar in afgelegen wijken : in stad zijn zij onvindbaar geworden, overplakt als ze werden met allerlei oorlogsnieuws. - In steden als Brussel zijn er steeds menschen die buitengewoon goed zijn ingelicht. Zij weten letterlijk alles, en hebben voor elke bewering een bewijs. En nu kwamen zij ons mededeelen : een neutrale

regeering, die zich het lot van België aantrekt, zou hebben geëischt, dat de, toch al heel hoge sommen door sommige steden betaald - Brussel kwam er van af met vijftig millioen -, zouden worden afgetrokken van de globale oorlogsschatting, die aldus aanzienlijk verminderen zou.

In hoeverre dit voor waarheid en als reden van het verdwijnen der afkondiging kan gelden, zal ik niet beslissen. Ik vrees ten zeerste, dat de Duitsche regeering niet zal laten afdingen...

16 December.

Ik zit achter mijn kachel te dubben over den dood van Prof. Van Gehuchten. Buiten huilt de wind. Ik denk aan dien grooten schoonen man met den fluweelen blik en den innigen handdruk. Niemand liet als hij de impressie achter van eerlijkheid en eenvoud, grondslagen van een harmonisch leven, naar geest en lichaam gezond. En wie één enkel maal met hem een lang gesprek mocht hebben, wist schroomvol dat hij voor een geniaal man stond, met wonder-klare en -diepen, en toch kinderlijk-reinen blik, niet alleen op zijn vak, maar ook op elk levens-verschijnsel; iemand met Goethiaanschen aanleg, die ook buiten de eigen studie intuïtieve kennis en wijsheid bezat in kunst en wetenschap; eene zeldzame intelligentie die, aldoor besproeid door een milde ziel, nimmer verdorren kon, eeuwig jong zou blijven, en die ten minste evenveel liefde als eerbied afdwong.

Ik zit te dubben : nog een van de beminden, die ik niet terug zou zien..;

Als ineens, onder mijne venster, drie kinderstemmen, schrill en rinsch, met onaangenaam keelgeluid aan het zin-

gen gaan. Het stemt eerst wrevelig : ik word niet gaarne in mijmeringen gestoord. Maar wekt, zoo om de zeer eenvoudige kortademige melodie - eene litanievormige sequens-, als om de woorden - een kerstlied - mijne aandacht. En mijn hart gaat blijde open, waar ik onderscheid :

"o Ster, o ster, waar zullen wij gaan !
Wij zullen tezamen naar Bethlehem gaan.
Van Bethlehem naar de schoone stad
Waar dat Maria met 't Kindeke zat.
Wie zal dat Kindeken offeren !
De dochter van Jôchim.
En als wij uit de Kerk kwamen,
Wie zagen wij daar staan !
Jesu met zijn kruisken aan,
Zijn kruisjen aangedaan.
Dan trekken wij Jesus de nagelkens uit,
Dan schonk er Maria den wijn,
Dan schonk er Maria den wijn.
Dan speelden wij op ons viooltje,
Op zijn viooltje :
Laat ons samen vroolijk zijn,
Laat ons samen vroolijk zijn."

De zang staakt. Zacht gemompel van stemmen. - Ik doe de voordeur open : zij zitten op de knieën voor het verlichte keldergat, achterste omhoog, en in den gloed van het gas zie ik hunne roode, blozende gezichten. Als zij mij zien, schrikken zij op, reiken al gauw de verkleumd-blauwe hand : "Krijgen wij een cent ?"

Ik wenk ze binnen. Zij staan bedremmeld in de warme

kamer, zien langs de muren op, en naar de groote schrijftafel. Maar hunne brutale jongenskoppen, blakend van gezondheid, lijken allesbehalve beschaamd. - "Waarom komen jullie nu al met de Kerstliedekens ?" vraag ik. - "Ah, omdat het koud is !" antwoordde de grootste, en de twee anderen stemmen in.

Zij krijgen elk een koek, waar ze gulzig in bijten. Als hij opgegeten is, vraag ik of zij nog liedjes kennen. Zij bezien elkaar, en dan, zonder verdere afspraak :

"Op eenen nieuwejaar,
Dan sliep ik met mijn vaêr;
Mijn vaêr wou dat niet hebben :
Dan slaap ik in mijn bedde.
Mijn bedde was te maken :
Dan slaap ik in het laken,
Het laken was te wasschen :
Dan slaap ik in de plassen.
De plassen waren te diep :
Dan slaap ik in het riet.
Het riet dat was te rot :
Dan slaap ik in den hond z'n hondekot.
De hond begint te grollen :
Dan trek ik bij zijn krollen.
Zijn krollen waren te nat :
Dan trek ik in 't verken zijn g..."

't Laatste woord komt er niet uit : zij moeten te veel lachen, rood tot achter de ooren. Ik lach meê, geef hun elk een blinkende nickel. En de kleinste dan, die een

wijs gezichtje heeft, zegt uit eigen beweging : 'Wil ik er nog eentje zingen ?' Zijne makkers zien hem verbaasd aan. Maar hij is al aan den gang met een valsch en pijnlijk stemmetje en heel veel oplettenden ijver :

'Nieuwjaarken, ik staan hier buiten,
Al met mijn mandjen al in mijn hand;
'k Zal 't nemen, 'k zal 't geven,
Ik heb zoo geerne 'nen koekebak.
Ja, dat is waar; ja, dat is waar;
'k heb zoo geerne 'nen zaligen nieuwejaar.'...

Stilte valt in. Zij gevoelen dat zij mogen vertrekken, maar weten niet goed hoe te doen. Ik sta op, zeg hun : "Op Kerstavond moogt ge nog 'nen keer komen." Hunne blauwe oogen zien vertrouwend en blijde naar mij op.

"Dag, meneer !"

Twee minuten later hoor ik ze wat verder staan zingen....

En ik zit weer alleen. En ik denk weer aan de heerlijklevende krachten die ons in dezen oorlog ontvielen. Maar ik denk ook aan de eeuwige ziel, aan de eeuwige levenskracht van mijn volk, die daareven in mijne kamer heeft staan zingen.

Ik ben wel weemoedig : ik ben niet treurig.

17 December.

Afschrikking : wij hooren weer het kanon.

Wij wisten wel dat er daar aan de Yser nieuwe bedrijvigheid moest heerschen : ook al hadden de bladen er ons niets van gemeld, de voorbijrijdende treinen, die uit

Vlaanderen kwamen, of, beladen met materiaal en soldaten - er zijn er van alle soorten - naar Vlaanderen gaan, zeggen ons dat nieuwe, meer-verwoede, misschien beslissende gevechten aan den gang zouden zijn. Over den boulevard zagen wij nieuwe manschappen loopen : echte reuzen, eerbiedwekkend zoo door de uitdrukking van het strenge gelaat als door de gestalte. "Na de witte Kentauren, de donkere Lapithen", zegt mij een helleniseerende vriend. En wij denken aan de legendarische strijder uit Thessalië. Toen ronkten de verre dalen van de rollende rotsblokken : als rollende rotsblokken hooren wij in de verte 't kanon.

En zoowaar, na zoo'n langen tijd, is het als eene verademing, den oorlog met onze zintuigen gewaar te worden, en niet langer meer met ons vernuft. Het verre geschut is eene opwekkking : wij ontwaken uit onze dorre, bedisselende gissingen, aanleiding tot onvruchtbaar twisten. Het kanon spreekt : wij zwijgen en luisteren naar ons bonzend hart.

N.R.C., 2 Januari 1915.

*   *
*

Brussel, 20 December.

Als kerstgeschenk krijgen wij van de gemeentebesturen van Groot-Brussel echt wit brood. - Het brood was in de laatste weken, hoe dan ook nog ongebuild, weêr veel beter geworden. Sommigen vonden het zelfs lekker, en maaglijders die ik ken, en geen ander brood meer eten, verklaren dat zij zich nooit zoo gezond hebben gevoeld. Trouwens,

het dient gezeld : sedert het uitbreken van den oorlog is het aantal zieken in Brussel zeer gering. Men is niet rijk meer genoeg om nog ziek te wezen.....

Bruin brood echter, en zelfs het beste, is nimmer wit brood. Nu gaan wij er hebben, iedereen gaat er hebben, twee dagen lang. En nu zijn wij allen blij als kinderen om dat schamele geschenk : eene eerlijke gezonde vreugde. - Nieuwe les van den oorlog : ons tevreden te stellen met het minste, om dankbaar te leeren worden voor de geringste liefdegave.

Een ander kerstgeschenk : de gouverneur-generaal schorst de wetten op militie en burgerwacht. De Belgen hoeven dus voorloopig niet te vreezen - vrees die bij sommigen bestond - voor Duitschen dienst opgeëischt te worden. De burgerwacht krijgt zelfs verlichting van de formaliteit, waarbij ze zich om de week bij het militair gezag moet aanmelden. Hare houding, vond generaal van Krawel, was in zulke mate bevredigend, dat ze zich nog slechts tweemaal ter maand moet gaan toonen...

Daarentegen is het ons verboden, zout uit een met Duitschland oorlogvoerend land in België binnen te brengen, het weze keet-, zee- of klipzout. Ik beken dat ik mij door dat verbod geenszins getroffen gevoel. Al is het zout weêr schaarscher en duurder geworden.

22 December.

Het middaguur loopt vol volk. Het middaguur, onder de trillucht, de huiverende ijslucht, is druk van menschen niet alleen, maar ook van een nieuwen angst, die koortsige gesprekken uitlokt : gisteren heeft een Engelsche tweedekker over Brussel gevlogen; het heet dat hij in het kerkhof

van Etterbeek eene bom geworpen heeft. Gaan wij te Brussel nieuwe gewaarwordingen ondergaan, minder aangename ervaringen opdoen ? En sommigen denken : gaat Brussel eindelijk de ernst van den toestand geleerd worden ?....

Het drukke middag-Brussel van gespannen dagen, in onverkwikkelijke atmosfeer. - Als ik, midden in de Nieuwstraat, haast verblind ben door deze verschijning : een meisje van niet meer dan tien jaar, maar hoog opgeschoten. De gratie groeit aan hare naakte, sierlijke beenen, langs het zeer eenvoudige, haast armoedige kleedje dat teekent den ranken leest, naar de zakkende schoudertjes, daar de magere, nog te lange armpjes hoeken. Het kopje, onder een groezelig-wit viltje ivoor-blank, is van eene verbazend-zuivere schoonheid in de donkere omlijsting van het korte haar, op nek-hoogte als met een bijls slag recht-gesneden. De groote, zwarte oogen kijken met eene onbegrijpende en haast-beangstigende verbazing, maar het mondje is open en vol betrouwen. Het meisje, het schoone tienjarige meisje is de argeloosheid-zelve, en slechts het rechte neusje verkondigt het toekomstige gebod.

Heel traag loopt het kleine meisje tusschen de menigte. Aan een touw leidt ze een verwaarloosden hazewind, waar ze niet naar omziet. En er is als een licht om haar, en er is zeer zeker ijte om haar. Want schoonheid vereenzaamt, nietwaar, en wie te schoon is, is tevens armzalig-alleen....

- Arm, arm kindje, dat alleen zult wezen....

N.R.C., 3 Januari 1915.

* *

*

Brussel, 24 december.

Afschuwelijkheid van dezen zoeten avond....

Men had mij gezeid : "Overal waar zij huizen, hebben ze reusachtige kerstboomen geplant. In het Park, middenin, prijkt tusschen de beuken, de hoogste en schoonste. Heel den dag hebben zij eraan gewerkt."

Tegen den avond had ik mij op weg begeven om te gaan zien. Ik moet zeggen : heel nieuwsgierig was ik niet; en trouwens, een groot deel in hunne kerstvreugde zouden zij mij ook zeker niet toestaan.

Toen ik verdwaald was in de stille straten, die mij het liefste geworden zijn; toen ik een ongewone, een verzadigde, een moede, maar gelaten wachtende zoetheid mocht ondervinden, die mijn hoofd koel omluwde en mijn binnenste teeder verwarmde : toen was ik blij, als excuus, dat ik de kerstboom-localiteiten op mijn wandeling vermijden zou, een misschien verdachte onbescheidenheid te kunnen voorwenden, en mijn steeds aanwassende afkeer van feestvertoon te mogen verschoonen door een gevoel van kiescheid, dat niemand mij kwalijk nemen kon, welke andere gevoelens het ook misschien verborg.

En ik ben naar de schoone Duitsche kerstboomen niet gaan kijken. Ik heb zelfs de winkelwijken terzijde gelaten, waar de kerstgeschenken prijken tusschen marentakjes en de roode bessen der blinkende hulst; waar op het witte marmer, onder het vast-felle licht der uitstallingen de breed-boutige ganzen, de scherp-borstige kalkoenen- de perelmoerige schijnsels hunnen gespannen huid vertoonen tusschen het dof-rosse bont der log-liggende hazen. Ik ben gebleven in de verlaten straten, alleen met schuchtertrillende klokkenmuziek, die als bedeesd den Dag der Ver-

zoening aankondigde. En ik heb ze kunnen aanhooren zonder bitterheid : het is waarachtig de tijd niet voor sarcasme om te gemakkelijk-vastgestelde antinomieën. Beter dan dezen, die de drukke straten vulden met een schijn van feestkoorts, hoorde ik, in het klankgeweeft uit al die klokken van heel de stad, den lijdelyken nood luiden, die thans klepelt, zacht, in ieders brein, en waar wij wel naar luisteren moeten. Kerstavond : symbool van een Zekerheid weliswaar, maar die nog slechts Hoop is. En nu zijn zij maar weinig onder ons, die in 't eenige, dat ons bezig houdt, aan de gehoopte zekerheid twifelen; zij is echter vooralsnog alleen hoop, en eene hoop, die zich voedt aan de gierige borsten van 't geduld. Terwijl in aller hoofd het noodklokje klepelt.

Boven mijn hoofd al de schuchtere kersteklokken. En 't gevoel in mij van onzen nood, den stoffelyken en ook den zedelyken. Stoffelyk : tot over kort was er schaarschte aan voedingsmiddelen (ik haal alleen dit voorbeeld aan), maar er was nog betrekkelijk veel geld; thans komen de voedingsmiddelen binnen in overvloed, maar het geld wordt meer en meer zeldzaam; ik ken welgestelde lui, die op de zeventig centimes gaan zien die de twee dagelijksche nummers van de Nieuwe Rotterdamsche Courant kosten; hogere staatsambtenaren wachten sedert maanden op betaling van hunne, trouwens besnoeide, wedde, met dan nog het Damokles-zwaard boven het hoofd, dat zij op zeer verminderd wachtgeld kunnen worden gesteld, zooals hun officieel werd voorgehouden. En daarom is men in kommervolle zuinigheid gaan leven. Zedelyke nood daarenboven : al is het al erg genoeg met stelligheid te weten, dat men morgen arm zal zijn, erger nog is, dat morgen zoo lang, zoo heel

lang zal duren. Ach ja, wij hopen, wij hopen. Maar de illusie, dat een oplossing spoedig kan tusschen komen, die is voor goed dood. En dat is maar goed ook. Want de ellende in de oogen moeten zien, zal ons de wet der liefde leeren. Er is geen kamer leeg, geen ruimte ijl, of de liefde kan ze vullen en bevolken. Onze arme toekomst zal een schoone toekomst zijn. Want waar men niet wanhopen kan - wie, in deze tijden, zou aan wanhoop durven denken ? - daar moet men beminnen...

Ik loop door de stille straten vol klokkengewemel, met mijn zoeten nood, dien ik koester aan warme liefdegedachten. De lucht is van oneindige mildheid, vol reeds, als het ware, van voorjaarsbeloften. Ik dwaal, - en zonder zelf te weten hoe, sta ik ineens op het drukke, het schelverlichte, het schetterende boulevard.

De bruske overgang, die me plots ontstemmen komt, maakt te scherper mijn gevoeligheid; mijn indrukken zijn er onaangenaam; te beter merk ik er de valscheit om, het pijnlijk-kunstmatige van 't koortsige leven om mij heen. Ja, dat is nu de opgewondenheid van alle kerstavonden. De meeste menschen leven niet dan van uiterlijkheid : daar hebt gij weêr 't gewone kerstvertoon. Er is een nieuw element bijgekomen : de Duitsche officieren en soldaten met luide laarzen, die lachend winkelen, en zoo beladen loopen met pakjes, dat ze nauwelijks nog wêg weten met hunne wapenen. Maar daar is ook een element dat ontbreekt, zullen enkelen misschien gevoelen; iets dat..., iets...

Op den hoek van een straat schuift ineens uit de duisternis, aan het felle licht der scherpe gevellijn, eene vrouw, heft haar gezicht vlak naar mijn gezicht. Hare oogen zijn van glas tusschen de lange geverfde lijnen

van wimpers en brauwen, onder de blauw-zwarte bandeaux en den hoed met de vuur-roode veeren. Op hare wangen is zorgvuldig eene koorts geschilderd, en tusschen het roetige kersrood van hare lippen heeft ze kleine kattetanden. Haar hals is naakt, wit en vol... Ik keer met afschuw het hoofd af. Maar weet dat een ander voorbijganger reeds aan de beurt is. En ik denk : nooit zal het kindeken Jezus in zulke groote armoede als vanavond geboren worden...

Ik ga naar huis, kom in de donkere voorstad, die huilt van den naderenden nacht. En waar ik onder eene brug moet, staat daar zeer alleen een schildwacht, met een bollantaren naast zich. Zijn geweer heeft hij binnen zijne armen tegen zijn schouders geleund. In bei zijn dikke wollen wanten houdt hij een mondharmonica; en daat blaast hij, tusschen zijn natte snor en zijne puilende onderlip, een haperend en teeder kerstliedje op.

25 December.

Ik wandel met mijn vriend, den mystieken dichter, door een kerkhof. Het uur gaat naar den middag toe : voor ons rijst in een lucht van lichten, ondichten mist, waar een gulden hemeldiepte doorschemert, de zon als eene matte plateau, als eene blank-glanzige hostie, rond en stralenloos. Vlak aan onze treden zijn de wegen zwart : waar ze verwijderend loopen liggen zij bepoederd met aldoor dichter rijp. Wij loopen in een allee van laurieren : ieder der lange bladeren aan de bolle boompjes is rijm-omrand als met een rijtje heel kleine pereltjes. Het korte verschiet toont paarse boomen, die grillig in oneindig, scherp-witte vertakking staan. De kerk, die dicht bij is, blokt massaal en wazig op, als eene droom-werkelijk-

heid. Het weer is vochtig, onzeker, onbestemd.

"Hebt gij opgemerkt", vraagt mij mijn ingenieuze vriend, "dat Kerstdag op een Vrijdag valt ?"

Ik zie hem onbegrijpend aan.

"Welja", vervolgt hij, "dat Christus dit jaar heeft willen geboren worden op den dag, dien hij voor zijn dood bestemd had ?"

Ik ben een beetje verbijsterd door de symbolistische scherpzinnigheid van mijn vriend, mompel iets van toeval.

"Gij vergeet", zegt hij heel ernstig, "dat het toeval wellicht het meest-betrouwbare teeken is, voor wie het vast te stellen en te interpreteren weet. Kerstdag op een Vrijdag : den dag van den dood, die de verlossing beteekende. En dat in het oorlogsjaar, het jaar van het wereldconflict, dat - en hier mag niemand aan twifelen - de groote zuivering moest brengen. Moet het voor ons niet beduiden, dat wij den oorlog moeten zegenen, vermits hij ons zedelijk genezen en verlossen zal ? Wij zijn als de man met de dorre hand, die door Christus genezen werd. Die man was een metselaar. Zijne taak was eene opbouwende, - evenals de onze, mijn vriend. Maar de omstandigheden, de ziekte, misschien, hadden gedaan dat diens hand verdord was, en dat hij zijne taak niet volbrengen kon, Hij zal daar wel over getreurd hebben. Maar misschien is hij er ten lange leste aan gewend geraakt. Misschien, wie weet, is hij er bij duur van tijd zelfs in zekere mate fier op geworden : dorre handen zijn eigenlijk eene interessante zeldzaamheid..."

"En wij, mijn vriend", ging hij na een poosje zwijgens voort, "kunnen wij wel zeggen dat wij hebben opgebouwd ? Ik weet : wij hebben de verontschuldiging dat ook wij

met dorheid zijn geslagen. Wij, geestelijk opgekweekt in een tijd van nuchtere vrouwen die niet meer baren, zelfs niet meer beminnen zonder bijbedoeling, en alle hare gedachten zetten op het nastreven van wat wij, mannen, doen, en verfoeien omdat wij het moeten doen : wij, die dat voorbeeld niet meer hebben van argeloos gehoorzamen aan de allereerste natuurwet, wij hebben de bronnen laten verdorren, of afgeleid tot andere, niet zeer edele doeleinden. Wij zijn de verdorren naar hart en geest : wij zouden niet meer bouwen. En weinigen hebben er spijt van gehad, en waar ze wél spijt hadden, gevoelden zij te dieper hunne onmacht. En de meesten vonden hun geval wel heel belangwekkend, en stelden het, zorgvuldig in alle geledingen uitgelegd, met wrange vreugde uit; en de menschen vonden, dat het bewonderenswaardig was. Zeg, mijn vriend, is dat niet het beeld van onzen tijd, een tijd van ana-lysis, van ontbinding-door-en-door ? Bouw daar eens mee op !... Maar toen kwam, in dit jaar dat Kerstdag op een Vrijdag valt, toen kwam de oorlog; en in dat betekenisvolle ongewone zie ik juist, dat..."

Ik heb mijn mystieken vriend aan zijne verdere mijmeringen overgelaten. En ben naar huis gegaan, waar wij niet dan in groote bescheidenheid feest hebben gevierd.

Geen te groote verwachtingen, leert ons de tijd, en geen profetieën : alleen hopen, in deemoedige verduuldigheid.

N.R.C., 12 Januari 1915.

*   *

*

Brussel, 27 December.

De administratieve opruiming wordt voortgezet : zoo vernemen wij vandaag uit een lang stuk, dat de macht tot het uitgeven van bankpapier van de Nationale Bank op de "Société Générale" overgaat. Althans, daar komt het in hoofdzaak op neer. De "Société Générale", de oudste financiële inrichting van het land, heeft, in overeenstemming met andere bankhuizen, het uitbetalen op zich genomen van de vierhonderd tachtig millioen oorlogsschatting, die ons zijn opgelegd, en waar de provinciale staten natuurlijk niet aan ontsnapt zijn.

Verder wordt afgekondigd, dat alles wat volgens de wet in den "Moniteur belge" diende opgenomen, thans verschijnen moet in het "Gesetz- und Verordnungsblatt" voor België. Dat nieuwe staatsblad is drietalig. Heden vind ik er de wet in afgekondigd op den arbeid van vrouwen en kinderen : de laatste die door de Belgische Kamer gestemd en door den koning geteekend werd, de eerste die ook in Duitschen tekst verschijnt. Fransche en Nederlandsche versie hebben kracht van wet; voor de Deutsche bestaat naar ik vermoed geen wettelijke bekrachtiging, vermits die door de Kamers moet worden verleend. Die wet treedt in werking te rekenen van 1 Januari. Er is geen jota aan veranderd, zooals vanzelf spreekt. Zoodat de Deutsche regeering o.m. er de bevoegdheden van den koning der Belgen in afkondigt.

Intusschen wordt in een plaatselijk blad gemeld, dat het verboden is op den openbaren weg de beeltenis van dien-zelfden koning te verkoopen, evengoed als welk Belgisch-nationaal onderscheidingsteeken ook. Die politie-maatregel werd niet uitgeplakt, als toen verzocht werd

alle nationale vlaggen binnen te halen. Toen kwam burgemeester Max tusschen met een affiche van protest, dat hem bij het Duitsch bestuur niet heeft gediend. Ditmaal niets dan een mededeelingetje in een blaadje, dat niet iedereen leest. Met het gevolg dat men het portret van koning en koningin wel niet meer uitvent, maar velen er in hun knoopsgat mee blijven loopen, vooral sedert de verjaardagen.

Een Zeppelin heeft vanmiddag over Brussel gevlogen, waarschijnlijk als antwoord op den Engelschen tweedekker, die, enkele dagen geleden, bommen heeft laten vallen op de loods waar hij in rusttijd onder verborgen zit.

28 December.

Wij hadden nochtans zoo gehoopt, dat al was het maar voor den tijd van den oorlog geweest, al de kleine verschillen, al de minder nobele persoonlijke twisten, al de bedilzuchtige krakeelen, die nu eens de grond en het wezen van de courante Belgische politiek en van het Belgische samenleven zijn, en die het bestaan van wie verkiest er buiten te staan zoo goed als onmogelijk maken, zouden ophouden en weten te zwijgen, - liefst tot het groote, opbouwende werk, dat de toekomst, hoe ze ook weze, van aller krachten vergen zal, tot een goed einde zou zijn gebracht. Alle partijpolitiek, alle ras- en taalonenigheden : zij moesten verdwijnen voor dat ééne doel : aan het gemeenschappelijk vaderland zijn normaal uitzicht, zijn normaal bestaan terug te geven, verbeterd door de ervaringen van den oorlog, die ook de geesten zou hebben wijzer gemaakt, - zij het dan ook met dat andere normale verloop, dat geschillen en krakeelen van lieverlede zouden

herboren worden. Maar, dachten wij, dan toch niet voor het optrekken van het gebouw, dat aller eerlijke bedoeling, aller onbaatzuchtige poging zou beteekenen. En zoo dierven wij hopen op ten minste tien jaar ruim ademen in een zuivere, gezonde lucht.

Helaas, de slechtste gewoonten wortelen het diepst; het groote zuiveringswerk van den oorlog heeft niet alle giftstoffen verwijderd, die thans weer aan het gisten gaan; of men bij de heerschende toestanden volkomen aangepast was en men ze onveranderlijk achtte, gaat men weer ploeteren in de oude gezellige modder van achterklap en verdachtmaking.

Daar hebt gij, bijvoorbeeld, het geval-Woeste. Ik ben niet onder de politieke vrienden van den heer Woeste, wiens publieke optreden in de laatste jaren vooral meer dan ooit bekrompen en schadelijk is geweest, in zooverre dat sommigen van zijne eigene partijgenooten hem meer dan eens verloochend hebben. Maar dat belet niet dat ik eerbied heb voor de onbetwistbare eerlijkheid van den ouden staatsman, en dat het mij onaangenaam aandoet, hem gebrek aan vaderlandsliefde te hooren verwijten. Ziehier nu wat zich voordoet : den heer Woeste die de regeering niet had gevolgd en in Brussel was gebleven, had men, onder het beleg van Antwerpen, toen die stad zoo goed als absoluut ongenaakbaar was, per auto naar den toenmaligen zetel der regeering zien leiden. Toen hij terug was, had men hem gevraagd wat hij daar was gaan doen. De heer Woeste was het antwoord schuldig gebleven. En nu ging een blad uit Parijs hem zoo goed als van verraad beschuldigen : hij zou, na afspraak met den gouverneur-generaal baron von der Goltz, in een Duitsche auto, met de Bel-

gische regeering over het sluiten van den vrede gaan onderhandelen zijn. In dien tijd sprak men wel meer over Duitsche vredesaanbiedingen : men ging het zich herinneren, toen dezer dagen een dagblad uit Brussel het Fransche artikel overnam en commentariëerde. En nu had de heer Woeste goed antwoorden, dat hij nooit in zijn leven veldmaarschalk von der Goltz had gezien, dat hij naar Antwerpen in een Amerikaansche auto, en zonder het minste Duitse geleide was gereden, en dat het niemand aangaat wat hij daar gaan doen was; het blad had goed alle verdenking tegen te spreken en aan zijn goede inzichten tegenover den minister van state lucht te geven : een legende is geboren, die wel zoo spoedig niet sterven zal. En bij de ongelukken des tijds komt zich dit onverkwikkelijke voegen, dat specifiek Belgisch is.

Ander geval : Brusselsche bladen, die voor het oogenblik te Londen verschijnen, spreken met smalende gering-schatting over de Belgen, die de zwakheid hebben gehad, het vaderland niet te verlaten, en, volgens deze voornamen boetpredikers, aldus in de kaart der Duitschers spelen. De redacteurs van die kranten hebben het land verlaten, zoodra Brussel - op 20 Augustus - betreden werd. Zij weten niet wat hier geschiedt, dan van hooren zeggen. Zij schijnen niet te begrijpen dat het blijven beteekent : verdedigen van den eigen haard (onbewoonde of verlaten huizen worden zoowat overal door de Duitschers het eerst en voor alle andere betrokken en bewoond, en natuurlijk met meer sans gêne dan bij aanwezigheid van een rechtmatig eigenaar, wiens rechten niet mochten gekrenkt) en dat de verdediging der haarden toch ook wel eenigszins meêtelt in de verdediging van het vaderland, al schrijft men er

slechts eigenzuchtiger beweegredenen aan toe. Zij vergeten, die hooghartige bedillers, dat vluchten wil zeggen : het land berooven van een groot deel zijner vermogens, er de armoede door vergrooten, en er aldus misschien het oproer stoken, dat de rampen van den oorlog verdubbelen kan. Zij willen niet bekennen dat "faire le vide", zooals zij met nobel gebaar aanbevelen, de gebeurtenissen niet verhinderen zou - wel integendeel ! -, en de gevolgen ervan niet verzachten. Trouwens, de gebleven Belgen hebben een goed voorbeeld : de koning. Deze heeft, toen hem onlangs een Brusselsche personaliteit mocht naderen, dezen gelukgewenscht "die", zooals hij zelf zei, "begrepen hadden dat hunne plaats op den vaderlandschen bodem was." Die goedkeuring weegt tegen alle kritiek in voldoende mate op, om er verder over te kunnen zwijgen.

Derde geval, en het pijnlijkste misschien : terwijl Vlaamschgezinden, en de voornaamste daaronder, zich van bij den aanvang des oorlogs hadden voorgenomen, alle Vlaamsche overtuigingen te doen zwijgen, zoolang de gemeenschappelijke nooden van het Belgische vaderland niet waren opgeklaard, denken sommigen den tijd gekomen tot het zaaien van verdachtmaking. Het is, gij geeft het toe, afschuwelijk : het is, helaas, waar. Gelukkig, dat de echte Vlamingen, zelfs als Belg, niet te ontmoedigen zijn....

N.R.C., 12 Januari 1915.

*   *
*

Brussel, 31 December.

Na den ongezelligen nacht wakker geworden op deze gedachte :

"Wij zijn als mormeldieren, die zich voor den overwinteringsdommel in hun hol hebben opgeborgen, maar met het gevoel dat wij niet zullen kunnen inslapen."

Het is een vreeselijke nacht geweest, die heel het huis deed kraken. De storm hilde uit duizend vervaarlijke muilen. En onze angstige sluimer is heel den tijd bevolkt geweest van beklemmende droom-visioenen, waar het eeuwige thema van was, natuurlijk, de oorlog, de traag-kruipende oorlog.

Bij het ontbijt : verlepte gezichten der huisgenooten. Niemand heeft genoeg geslapen. Iemand drenst : "Hoelang gaat het nog duren ?" Ik moet mij inhouden om niet al te bitsig te antwoorden.

Buiten is er het zonnetje, het versch-gewasschen zonnetje van na de wind- en regenvlagen. De straatsteen en zijn aan het opdrogen : het bolle midden nat nog, maar de vier hoeken, in de slijk-zwarte omraming, wittend al van optrekkend vocht. De lucht is vinnig en uitdagend-vroolijk. Wel ben ik broeiërig nog, en tevens huiverig van den doorwaakten nacht; nog lokt mij gebiedend de open haard met de gloeiende kolen. Maar ik beredeneer me-zelf, wek me-zelf op tot de gewone ochtendwandeling, die misschien nieuws brengt. Voor een paar maanden of zoo was het onbreidelbare nieuwsgierigheid die ons naar stad joeg; helaas, ook dat is veranderd...

Ik vecht tegen mijne neigingen : ik zal mij niet laten verleiden naar de afgelegen wijken van armzalige mijmerij. Ik neem het koen besluit, mij maar onmiddellijk naar de

onderscheiden markten te begeven : het is de laatste dag des jaars, die daar gewoonlijk bijzondere drukte brengt. Misschien geeft het de afleiding, die voor het nieuwe jaar verschen moet inboezemt.

Zij hurken, gij weet het, onder de aegis der heilige Katharina, die hier hare kerk heeft, en onder die van Francesco Ferrer, wien voor die kerk een gedenkteeken werd opgericht. Zij genieten, gij ziet het, de bescherming van veel wijsheid, waar men te dezer plaatse de tegenspraakelijke geschiktheid niet goed van inziet, en die trouwens geen merkbaren invloed heeft op humeur of gezindheid van gezette bewoners of voorbijlopende bezoekers. Wijsgeerig aangelegde naturen zouden hier kunnen mediteeren over beteekenis en invloed van zichtbare teekenen. Maar vandaag ben ik gelukkig geen wijsgeerig-aangelegde natuur; althans niet meer sedert ik wandel, in de neersche lucht, tusschen de blijde, oorlog-vergetene Vlaamsche gezondheid.

En gij hebt eerst de ijzeren hokjes, aaneengerijd rond het groote hallengebouw, dat ook het 's winters in ijspaleis hertooverde variétés-theater herbergt, en die de poeljemarkt, mitsgaders de eier- en botermarkt uitmaken. Vreest niet : ik ga niet beschrijven, en minder verneemt gij nog van het als hard-geglazuurde vleesch der groot-sprakerige, licht-geraakte en beeldrijk-uitschietende of -smalende verkoopsters in het wollen schans van hun duffelsche kleedij, dan van 't langhalzig hangen aan nijdige haken van haas als pluimgedierten, die pronken met een witte borst of bloeden uit der oogen. Niets zeg ik van de schuim-lichtheid der witte roomkaasjes, van de geurig-barstende en slappe korst der Brusselsch-genoemde dito's, van de hooge boterstullen, die heeten te komen

uit het vernietigde Dixmuiden, van den matten glans der argelooze eieren, waar niemand van gelooven wil dat ze versch zouden zijn.

Ik draai rond de kerk om : ik ben op de groentenmarkt, de fel-gekleurde. Wat is dit jaar gezegend geweest aan vruchten die der aard ontspruiten of mogen blinken in de lucht aan blijde, zware boomen ! - Het witloof ligt gerijd tot hooge stapels als staven gestolde melk. De spruitkoolen rollen over elkaar als neersch-groene bergen van knikkers. De andijvie krult haar blad om de harde ribbe. De menigvuldige aardappel draagt oorlogskhaki, en bij hunne kleur getuigen ook de schorseneren van eene nederige, maar eervolle afkomst. En, waar de appelen kraaien van kleurige pret, is het de latuwe, zijn het de eerste teedere latuweblaadjes, die ons braaf en schuw bezien als onschuldige meisjes (ik overdrijf eenigszins).

De vischmarkt dan, en heel de zee die ons roept, die ons opeischt, die ons bij de keel vangt. Ik heb er te weinig mee geworsteld dit jaar. - de eenige die ik der worsteling waardig keur. Thans gilt zij naar mij met al haar bijtende geuren, en ik kan haar hier niet toesnauwen, dat ik haar zulke brutaliteit betaald zal stellen. Want ook ik verlang naar haar, heb nooit verlangd naar haar met deze heftigheid, sedert ik weet dat de oorlog haar gezuiverd heeft van versierende menschenwerken. Maar laat ze op passen, totdat ik ze in hare nieuwe, in hare beschaamde maar te stoutere naaktheid genaken mag. En ik meen het nog veel beter dan ik het zeg...

Het is tijd dat ik naar huis ga voor het middageten : ik loop door de donkere Kathelijnestraat, langs de extatische kalfskoppen in de winkels der pensenarissen, voor-

bij de opgetaste roastbeefs der volksbeenhouwerijen, aan de geurige kraampjes van sinaasappelen en "boestrink". En op den hoek zit een vrouwtje, dat tijm en laurierier en andere drooggeurende peperplanten verkoopt; zij zit laag gehurkt op een kreupel stoeltje, en schijnt wel in slaap gevallen. Tot haar nadert een groezelig meisje, haar kleindochter waarschijnlijk, met in een pannetje een dubbele portie uit de volkssoep. En het oudje ontwaakt, doet haar platgesleten klompen uit, en gaat met hare kousen over het dampende vocht zitten. "Eerst mijn voeten wat warmen", zegt ze tot het meisje, oolijk glimlachend. Het meisje wacht geduldig.

1 Januari.

Het is alles in orde : wij hebben weêr onze "thé's-tango", onontbeerlijke bestanddeelen in het leven van eene groote stad, vooral tegen oudejaars-avond. En het kon er dus vannacht lustig toegaan.

Of het inderdaad zoo is geweest, kan ik niet getuigen. Wij hebben niet eens het uur afgewacht der wisseling van het oude met het nieuwe jaar : wie denkt aan pretmaken, buiten het wereldje "où l'on s'amuse ?" En dat wereldje-zelf, bestaat het nog ? Ik merk nog wel de aanwezigheid van het vrouwelijk element ervan, maar vermoed - en hoop - dat velen onder de jonge "fêtards" hun plicht hebben begrepen...

Ik weet dus niets van oudejaarsavond af. Ik weet alleen dat het heden een dag van oneindige verveling is geweest. Vanochtend doffe wenschen : wie heeft den moed meer ? Ach, het is niet dat ze onoprecht zouden zijn, onze wenschen van geluk ! Maar wie durft ze uit te spreken zonder

schroom, zonder denken aan al het lijden dat het vurig-verlangde geluk voorbereidt, waar het geluk uit geboren moet worden als een zwaard, gezuiverd en gezend in de felste vlammen ? Neen, wij durven er niet naar uit te zien. Met het gevoel, dat er nu toch eindelijk iets gebeuren moest dat ons eenige gewisheid geven zou, durven wij het nauwelijks hopen : het zou weêr zooveel bloed kosten ! En, terwijl wij weten dat het toch bloed kost, ook als er niets gebeurt, zitten wij hier, en wachten, met ons hoorbaar bloed in ons, dat tikt aan onze slapen gelijk de doodsworm in eene bedsponde.

Ja, wij weten : geduld is kracht, en houden het ons steeds voor oogen. Wat zou het worden, als wij zelfs den moed van het geduld - helaas, wij kunnen alleen lijdelijk moedig zijn ! - zouden gaan opgeven ? Wij weten het : wij moeten volharden in de eenige houding die ons mogelijk is. Maar op dagen als deze, die feestdagen plegen te zijn, bij de onverschillige verlatenheid van straten en pleinen, voelt men te beter, ook waar men zich niet te verdiepen verkiest in al te gemakkelijke tijdsbeschouwingen, hoe de luie gebeurtenissen drukken; hoe deze oorlog, die vadsig is en wreed, ons allen op den nek weegt als een zak nat zand...

Onverschillige verlatenheid. Ik ben vanochtend naar stad gelopen, als iederen ochtend : de onverschilligheid der voorbijgangers was heel wat grooter nog, dan ik ze had verwacht en mij had voorgesteld. Nauwelijks een Zondag-stemming : velen loopen in hun werkplunje. Ik kom door eene breede volksstraat, die anders op feestdagen vol opgedirkte kinderen met stijf-gekrulde haren is. De kinderen zien er voor het meerendeel groezelig uit van-

daag. Andere jaren vond de werkmán, als hij 's middags thuis kwam van het bezoek aan den patroon en het paar borrels geledigd had met de kameraden, een lekker maal op hem staan wachten : dit jaar zal hij het, als iederen dag, moeten doen met de volkssoep...

Zoo verloopt de dag, de onroerende dag. De zeer enkelen - kleine kantoorklerken de meesten - die voorbijgaan met den hoogen zij op het hoofd en den witten "cache-col" om den hals (beeld van den klassieken nieuwjaarswenscher), stemmen tot kregeligheid. Liever dan maar gaan zitten in de diepte der kamer, naast de zwijgende warmte van den haard; zoo weinig mogelijk denken; de ontastbaar-onwegende asch der schemering om u heen laten dalen, tot het geheel donker zal zijn en bijna tijd om naar bed te gaan. En vooral : niet spreken over de gebeurtenissen...

Zoo doen wij. Aldus wordt het jaar 1915 ingesteld.

3 Januari.

Wij krijgen onze musea terug : weêr kunnen wij vergelijkende studiën gaan ondernemen op de pleisterbeelden in de hallen van het Cinquantenaire, waar de meesterstukken van alle eeuwen elkander in den weg staan. De beoefenaars der Egyptische archaeologie - en hoevelen zullen er niet zijn onder de soldaten der bezetting - zullen zich naar hartelust aan hunne lievelingstudie mogen overleveren. Wie durft klagen, dat hij in Brussel Asiatische antiquiteiten moet ontberen, mag voortaan een ondankbare heeten. Zelfs Wiertz noodt ons tot een bezoek, en ik heb dan ook het inzicht gehad, den schilder van den "Napoléon aux outrages" en andere krijgshaftige lappen te gaan interviewen; heb daar echter van afgezien, omdat ik gerech-

tigd was, eene lijfspreuk van hem indachtig, zijn antwoord te vreezen : "La guerre, pas plus que la peinture, ne se discute."

Binnenkort openen zelfs de twee staatsmusea van oude en van moderne schilderijen en van beeldhouwwerk hunne deuren, en zullen dus het bewijs leveren dat er niets uit verdwenen is.

Dat heropenen der musea verheugt mij : het is of ik oude vrienden tegemoet ging. Het is het bewijs dat het normale leven, zij het dan ook maar in schijn, herneemt. Helaas, het bewijs ook dat wij er het abnormale zeer sterk van ondergaan....

Heden het kerstmismenu van onze Belgische soldaatjes gelezen. Om dat het mij verkwikt heeft als had ik mede aangezeten, schrijf ik het over :

Hors-d'œuvre variés.

Rôti roastbeef.

Gâteau pommes de terre.

Sauce tomates.

Purée d'épinards.

Salade russe.

Desserts.

Entremets quatre quarts.

Crème Charlotte.

Biscuits et fruits.

Vins et liqueurs.

6/7 Januari.

Het ontbreekt der Duitsche administratie werkelijk niet aan ijver. Bij gebrek aan oorlogsnieuws - sedert dagen al werd ons niets verteld over hetgeen in ons eigen

land gebeurt - regent het verordeningen en berichten. Zoo lezen wij vandaag het bevel, alsdat ieder die brandbare of niet-brandbare oliën of vetten (ik vat aldus eene lange nomenclatuur samen), geheele of kapotte gummi-voorwerpen, auto- of andere banden, in welken staat ook, bij zich aan huis in voorraad mocht bezitten, daarvan eene verklaring moet afleggen. Het Duitsch bestuur zal oordeelen, wat er dient meê gedaan, of zij ter beschikking dienen gehouden of mogen voortverkocht.

Tevens wordt ons herhaald, dat wij ons ver te houden hebben van alle beoefening der vonkentelegrafie; dat zelfs gewone telegraaf, alsmede telefoon, uitsluitend ten behoeve der Duitschers zijn; dat het houden van duiven uit den tijd, of althans streng gereglementeerd is.

En vandaag, 7 Januari, heet het : alle mannelijke en vrouwelijke inwoners van Groot-Brussel, van meer dan vijftien jaar oud, die geen Belgen zijn, doch behooren tot eene natie die met Duitschland op oorlogsvoet verkeert, moeten zich aanmelden op bepaalden dag en uur in een bepaald lokaal.

Ik merk bij dezen op, dat voor het eerst in eene Duitse afkondiging spraak is van "Grand-Bruxelles", met in eene voetnota, omschrijving daarvan. Met een pennetrek lost aldus de Duitse autoriteit het lastige vraagstuk op der administratieve eenmaking van Brussel met de voorsteden. Of schijnt ze althans op te lossen. Want gaat zij zich waarlijk met de kwestie bezighouden, dan zal zij zien, dat het werkelijk moeilijker is dan men zich op eerste zicht zou voorstellen. Dat weten de Brusselaars, die eveneens voorstander der eenmaking zijn, en er zich ijverig meê bezig hebben gehouden, sedert jaren...

De "Deutsche Schule" gaat weêr open.

In de verte hoort men weêr, met grootere duidelijkheid, het kanon.

N.R.C., 13 Januari 1915.

* *

*

Brussel, 8 Januari.

Er ware een stuk te schrijven over : de Vrouw en den Oorlog.

Ik zeg niet, over : de Moeder, de Echtgenoot, de Verloofde, de Zuster, en den Oorlog (ik kon er de Schoonmoeder aan toevoegen). Over deze onderscheiden vrouw-soorten -als ik mij aldus uitdrukken mag -, gezien in dit bijzonder vlak, heeft door de eeuwen heen de sentimentaliteit overvloedig gevloeid; te rekenen van de Ilias, overstroomde de literatuur ons met voorbeelden van derzelver heldenmoed en andere edele gevoelens meer; en zelfs het naturalisme der jaren '70, dat in den oorlog een prachtig studieveld vond, zag veel over het hoofd, om alleen de deugden van bewuste vrouwelijke types te exalteeren. Nochtans hebben de vijf maanden, die wij achter den rug, den zwaarbeladen rug, hebben, ons veel geleerd, dat weinig stichtelijk is. Maar dan was het dat de Vrouw hare hoedanigheid van Moeder, Echtgenoot, Verloofde, Zuster en zelfs misschien Schoonmoeder vergat, om nog bloot De Vrouw te zijn.

Tucht spat, bij geboden gelegenheid, te lichter in ontucht uit, naarmate zij strenger en meer gespannen is; alle gebondenheid dringt naar bevrijding ; er is geen

groote massale, gemeenschappelijke krachtsinspanning of zij vindt op haren weg de eenvoudigste maar gebiedendste menschelijke drijfveeren en driften tot impuls en verpoozing. Toen, in Augustus, het Duitsche leger door Brussel trok, hoorde men van een echte sensualiteitsvlaag, en niet zoozeer nog bij de soldaten, als bij de opgewondene, tot het uiterste zenuwgespannene bevolking, en niet het minst bij de vrouwen, bij de Vrouw, - zelfs waar deze Echtgenoot of Verloofde was (van Schoonmoeders heb ik weliswaar niet gehoord). Men heeft mij van zeer geloofswaardige zijde afschuwelijke verhaaltjes gedaan van Belgische, maar overspelige officiersvrouwjes; ik weet met zekerheid dat er nog dagelijks gebeuren, waar trouwens de Duitschers voor weinig tusschen zijn; en dit brengt mij tot mijn uitgangspunt, dat ik overigens niet verder ontwikkelen zal, als dat er een stuk ware te schrijven over : de Vrouw en den Oorlog.

Brussel is eene weeldestad, waar dan ook de sexueele losbandigheid tiert. Dat zij, bij de intrede der Duitschers vertienvoudigd leek, en ook de prostitutie in engeren zin zich tot eene ongewone hoogte wist op te werken, hoeft dan ook geen betoog. Sedert dien is alles veel kalmer geworden, en blijft binnen de grenzen der betrekkelijke deftigheid van normale tijden. Ik weet niet of het is omdat onze "jeunesse dorée" voor een deel op het slagveld staat, maar ik heb zelfs den indruk, dat bedoelde grenzen nauwer zijn toegehaald. Over wangedrag van Duitsche zijde hoort men niet. Vele der manschappen van onze bezetting, die uit landstorm bestaat en weinig afgewisseld wordt, hebben trouwens hunne wettelijke vrouw laten overkomen. En wat het bezoek aan sommige huizen, die ik niet om-

schrijf, betreft : het is, naar men mij zegt, niet verboden, maar toch met strengheid gereglementeerd.

Maar de mensch bestaat niet uit een lichaam alleen : hij heeft ook eene ziel. En vandaag wilde ik er u juist op wijzen, als op eene merkwaardigheid en als een bijzonder geval van het traktaatje over de Vrouw en den Oorlog : dat eene Duitsche soldatenziel zoo in oorlogs- als in vredestijd zeer geschikt voor de liefde is. Ik doel hier niet op banale gevalletjes : minnarijtjes van korten duur, die geen dieperen indruk nalaten dan den geur van een roos of 't gefladder in het zonnelicht van een blanken vlinder (neem mij de vergelijking niet kwalijk). Er is hier geen spraak van een lonk en een kus : er doet zich op het bezette grondgebied van België en dit na nauwelijks vijf maand, voor, dat plechtige eeden werden gewisseld, en de banden van eene huwelijksbelofte gesmeed werden tusschen een Duitsch soldatenhart en het dito van een in België geboren meisje. Tot stichting zou ik ten minste één geval kunnen aanhalen : weliswaar is het bruidje van Duitsche afkomst. Maar men verzekert mij uit de beste bron dat menig meisje uit het Walenland, te Luik en te Namen o.m., haar hart verpand heeft aan een Duitschen zoon van Mars, die geen oogenblik geaarzeld heeft, Deutsche Treu te laten blijken, en wien thans het vooruitzicht op een gelukkig huwelijk in de loopgraven verzacht.

Over deze verovering der harten (deze die mij het meest verwondert, daar ik ze heelemaal niet verwacht had : wij Belgen kennen onze macht op de Belgische meisjes), heb ik vanochtend lang loopen mijmeren. En, waar ik langs een begraasden wegzoom liep, heb ik het eerste madeliefje geplukt van het jaar.

10 Januari.

Regen, regen zonder einde, regen onbedaarlijk, regen zonder barmhartigheid.

En ik denk aan de overstroomde Leie-vlakten, aan de wijde Schelde-vallei die eveneens onder water staat : het effen, fijn grijze Leie-water onder den effen blauwen grijzen regen-hemel; het gele, klei-zware klets-klotsende, logge Schelde-sop, waarboven de lucht rolt vol roetige bolle wolken,. En de oneindelijke regen aan zee, die luië, gedweë, de grauwe, lijdelijke zee onder haar dichten sluier, haar doorzichtige, hoge deken van regen.

En daar vecht men. Er zijn schrompele mannetjes die daar wriemelen, die voor den regen duiken in de aarde, die de regen buiten de aarde drijft : de slijkmannetjes, die vechten onder den onbedaarden regen-hemel....

Wij zitten in onze kamers. De bedompte vensterruiten verliezen doorzichtigheid. Wij zien niet meer dat het regent. Wij hooren het alleen : drens-zang der stilte, der vochtige stilte, met, nu en dan, als den stomp van een logge vuist in de omringende wezenloosheid, het kanon. De drenzige regen-stilte, en het kanon, heel in de verte : ons beeld van den oorlog, in de bang-warme kamers....

Maar daar gaat, ineens, de lucht open op wat gele klaarte, op den glans van een tweede lucht; achter deze, die zwaar hangt van regen. Deze was egaal : geen opstapeling van onderscheiden wolken. De plotse klaarte brengt echter teekening : aan de uitgesneden opening gaat te eenre zijde zitten, als op de belichte kimlijn van een bergenrij, een draad van zilver en goud, terwijl ten anderen kant, als naar boven opgetrokken, door hoogere ijlheid opgezogen, de lucht verzuiveren gaat in vlakke blauwheid. Er

komt ook klaarte in de kamer, en zelfs de speling van wat bleeke zon. De dauwbedomping van de ruiten gewischt : de boomen staan voor ons, fel-groen als van vervaarlijk-giftige acetaten in het schijnsel van een gewasschen lucht, waar duizend stralen elkander verschervelen. De lazurige blinkende straatsteen en liggen alle in een lijstje van opalen kralen. De greppels gorgelen.

En opeens ronkt eene wonderbare blijheid in de lucht : als een reuzen-tor in een hoogen zomer-ochtend. Wij kijken de lucht in, zien niets, loopen naar achter, in het tuintje, naar de richting van het geluid. Over het tuintje ligt een lange, evenwijdige schaduw. Wij zien op : enkele meters boven het huis - aldus schijnt het althans - hangt oorverdoovend snorrend een Zeppelin, onroerend haast, wendt zich even rechts, draait even links, schijnt zich af te vragen welken weg hij gaan zal, en of hij niet beter zou doen, in ons tuintje te dalen. Maar hij bedenkt zich : het tuintje zou te klein zijn. Hij snort wat harder, gaat dan loodrecht omhoog. Wij zien hem van onder witter worden : geen schaduw der aarde meer op hem. Al zijne ribben gaan hoekig-klaar staan in het neersche licht. Een ruk naar voren : nu schuift hij in één boog over het huis. Wij weêr straatwaarts : hij is over de boomen al. Hij hangt nu hooger : als een reusachtige vliegende reclame voor eene sigarenfabriek (men mag zich tegenwoordig aan alles verwachten). En dan gaat hij weêr duiken, verdwijnt weldra achter den horizon.

Het is een druk uur : de straat is vol volk. En er zijn ook veel, veel soldaten. De menschen loopen : opgewondenheid die het nieuwe wekt. En de soldaten, meer nog dan de burgers, hangen aan 't zeldzame schouwspel, waar

niemand van denkt dat het schrikwekkend, dat het verschrikkelijk kon zijn. Zij ijlen het vliegtuig na, wijzen het met uitgestreken arm elkander aan, alsof het niet duidelijk zichtbaar was; zij roepen elkander toe met luide blijde en rauwe klanken, die nauwelijks woorden gelijken. Zij zien er geen soldaten meer uit, dan naar de uniform : alle tucht, alle wil, alle bewustheid is eruit : zij zijn kinderen met een nieuw en wonderbaar speeltuig.

En mijn zoontje, dat ze tienmaal daags vol plichtbesef in zware gerustheid voorbij ziet marcheeren, ziet verbaasd hunne uitgelatenheid na, en vraagt : "Papa, wat zouden die menschen wel kunnen doen, als zij geen soldaat moeten zijn ?"

11 Januari.

Elke dag het zijne. Ik bedoel : elke dag een nieuwe administratieve maatregel. Al is "nieuw" hier euphemistisch. Misschien omdat dingen, die men herhaalt, plezier doen, zoo ons 't Latijnsche spreekwoord leert, krijgen wij weleens eenzelfde bericht onder een tweeden of een derden vorm. Dit is althans de reden die sommigen ervoor vonden. Het kon trouwens goed zijn, dat die recapitulaties noodig blijken, en ik zeg ze als ze aan stumperds moeilijkheden besparen : zoo de man, dien ik te Boom met eene duif zag loopen, en die gearresteerd werd, omdat hij niet gelezen had dat het niet meer mocht. Nu heeft men het ten tweede - of ten derde ? - male uitgeplakt, verleden week al, en kan ieder het weten...

Ten tweede - of ten derde ? - male ook, verbiedt men ons, andere wapens dan die kunst- of antiquiteitswaarde hebben, te bezitten. Men gaat zelfs veel verder ditmaal :

men belooft één frank vijftig aan ieder die wapens deponeeren komt, wapens die trouwens zijn eigendom blijven. En ik vrees, dat de herhaling van het verbod er ook ditmaal wel noodig was, zooniet in Brussel, dan toch in sommige nijverheidscentra.

Veevoeder mogen wij niet meer uitvoeren. En ook geen geld meer aanvaarden van de Belgische regeering, zoo wij staatsambtenaar zijn. Mocht de regeering het in het hoofd krijgen, het ons te zenden, dan zou dat geld worden verbeurd. Er wordt ons trouwens weer en eveneens herhaald, dat aan de Belgische regeering alle rechten in het bezette deel van België ontzegd zijn...

Ik vertelde u, nietwaar, dat alle "staatsangehörigen" van landen, die met Deutschland in oorlog zijn, en die in Brussel zouden verblijven, zich aanmelden moesten. Nu is gebleken dat onder dezen zooveel Franschen waren, dat dezen een bijzonderen spreekdag krijgen. Huisbazen, anderdeels, die Engelschen, Franschen, Russen, Serviërs, Montenegrijnen of Japanners, herbergen, dienen ze ook aan te geven tegen een vastgestelden datum. Aldus hoopt de kommandantuur op de hoogte te komen van de Brusselsche bevolking en, misschien wel, deze van minder-gewenschte elementen te gepasten tijde te zuiveren.

N.R.C., 20 Januari 1915.

*   *
*

Brussel, 13 Januari.

Geweldige troepenverplaatsing brengt weer nieuw macht-

vertoon meê. Bij sommigen bestond de rechtmatige vrees, dat wij op een gevoel van veiligheid gekweekt bij de betrekkelijke rust, die wij genieten, wel konden in gaan dutten. Vooral de goede Brusselaar, die de kuip der stad nooit of nimmer verlaat, die de verdedigingswerken om de kazernes te Etterbeek niet heeft gezien, die niet weet dat ergens elders echte fabrieken worden gebouwd, tot het leveren van gas voor de Zeppelins, en verder geld genoeg heeft om zich te mogen laten verleiden door de behoefte aan securiteit, die den grond uitmaakt van zijn innerlijk wezen, - vooral de binnenstads-Brusselaar, kon een kleine opschrikking goed verdragen. Eenige kanonnen zijn een uitnemend middel tegen al te groot optimisme : men heeft er in respectabel getal door Brussel laten rijden, hetgeen sedert half September niet meer was voorgekomen. Aan die kanonnen had men een geleide van mitrailleurs gegeven, en, voor wie op nieuwe sensaties gesteld is, er een stoet van baggerwagentjes aan toegevoegd. Onmiddellijk denkt men erbij aan het slijkveld aan den Yser, aan den oneindigen slakkenstrijd, oneindig in tijd en in ruimte, daar in de modderlanden, waar het kanon - men hoort het tot hier - deuken stompt in de compacte stilte; waar achteraan een logge zee de loome schommeling harer baren met onverschillige eentonigheid klotsen laat. Aldus, voor heden, 't visioen van het slagveld. Want heden is het weder grauw en roerloos. De dag is leêg en lui. En de talrijke nieuwe troepen, volkomen uitgerust en flink uitgedost, die ons voor over enkele dagen eenige afleiding in het oorlogsnieuws beloven - het is afschuwelijk, daar haast naar te verlangen; en toch : hoe natuurlijk geworden ! - zelfs de veerkracht der vele, vele soldaten, ver-

mag het niet, de lamme stugheid van den luchtkring te breken. Het is de ijltte niet vol verwachting : het is de verzade gelatenheid, het onmachtige en doellooze talmen en teemen, door niets op te zweepen tot verzet of zelfs maar tot lijden. Wij zijn het nieuwe vertoon van macht. Wij weten wat het beteekent. Maar in dagen als dezen gaat het niet, te reageeren. Men kan er wel aan denken : het denken is echter mat, heeft weêrklank, geeft geen terugslag. Ook wij hebben modder, waar wij in zinken, en wij doen niets om eraan te ontkomen....

Vadsige dagen als deze, afgewisseld met huilende stormnachten. Als nieuws, de onveranderde officieele mededeelingen, wat flauwe grapjes in de plaatselijke bladen (er zijn er nu wel een twintigtal), die zich het nobele doel hebben gesteld ons heug tegen meug te amuseeren, en eindelijk de herhaalde mededeeling : dat dieven en inbrekers op groote schaal, zoo in bewoonde als in verlaten huizen, hunne werkzaamheden hernomen hebben. Wat ze zoolang tegengehouden heeft - want in heel een tijd al hadden ze van zich niet laten hooren - is mij een geheim. Nu komen zij aan de waarlijk zeldzaam-geworden, gemengde berichten hunne oude aantrekkelijkheid teruggeven. Gij ziet : het normale leven herneemt.

Laatste bericht van dezen dooven, lammen dag : het is ons verboden voortaan op de slagvelden soldatenlijken te gaan ontgraven.

14 Januari.

"Teneinde het weelderig leven in te toomen....."

Dit zijn de eerste woorden der Nederlandsche vertaling van Baron von Bissing's jongste "bekendmaking". Dat in

Brussel door sommigen nog weelderig wordt geleefd, is er in vastgesteld. De verdere tekst leert, dat men dit vooral in de patisseries waarneemt. Het is een feit, dat Brussel eene weeldestad is; en dat de gegoede Brusselaar niet gaarne van zijne weeldegewoonten afziet, is er een ander. Nu is daar onder den oorlog geene andere verandering in gekomen, dan dat vele gegoede Brusselaars de stad hebben verlaten, hetgeen het weelderig leven zeker aanmerkelijk zou hebben beperkt, indien het groot aantal Duitse officieren die, ook met hun families, de hoofdstad zijn komen bewonen, er hun deel niet aan komen nemen waren. En dit meer bepaald in de modieuze patisseries, waar het hier om gaat, en die, tegen het uur van den five o' clock tea, wel een vanwege de talrijke uniformen gewijzigd, maar daarom niet minder schitterend en druk aspect dan vroeger opleveren.

Dat die patisseries goede zaken doen, wordt bewezen hierdoor, dat er sedert den oorlog ééne bijgekomen is in eene onzer hoofdstraten, en die aleven floreert als van ouds bestaande huizen. Wat niet verwonderen moet : vele menschen kunnen of willen het grijze oorlogsbrood niet eten, al is dit den laatsten tijd ook beter, sommige dagen zelfs echt smakelijk geworden. Banketbakkers nu staan, of stonden, buiten de gemeentereglementeering, wat aankoop van bloem en verbruik ervan betreft. Het stond hun dan ook vrij, fijn brood en kadetjes te bakken, zoo veel als hun lustte. Van welke vrijheid zij dan ook ruim gebruik maakten; ten dankbaren behoeve van maagzieke of weelderig-aangelegde verbruikers. De prijzen stegen natuurlijk in evenredigheid met de koopgraagte : daar is nu eenmaal de wet van vraag en aanbod voor. En daar waren

nu wel bladen om tegen dat ontduiken der politiemaatregelen te fulmineeren : de patissiers zetteden hun bedrijf voort, tot groote vreugde van vele, zelfs minder-rijke bewoners van onze weeldestad, welker hoofdhoedanigheid is, dat zij steeds tegenover alle verordening weêrspannig zijn gebleken.

Met echter het andere gevolg, dat minder-bedeelden der fortuin niet alleen aan het morren gingen, maar nu en dan in letterlijken zin zonder brood zaten. Want ziehier wat zich voordoet : gewone bakkers, die onder politietoezicht staan, zien hoe hunne soliedste klanten naar den pasteibakker en diens wittebrood overloopen. Dit be- teekent voor hen een dubbel verlies : de klant en de aanzienlijke winst op het wittebrood. Wat doen zij ? Zij schaffen zich op eene andere wijze fijne bloem aan en gaan ook, tegen verbod in, wittebrood bakken. Worden zij hier echter op betrapt - en het toezicht mag vrij streng heeten -, dan worden zij in de uitoefening van hun ambacht voor een dag of veertien geschorst, zoodat de minder-begoede klanten, die geen wittebrood van 80 of 90 centimes per kilo aankunnen en het met bruin brood doen, geheel zonder brood gaan zitten. Want het meel is den bakkers zoo toegemeten, dat zij buiten de eigene, vaste klanten niemand gerieven kunnen, en onbekenden dus onverrichter zake terug moeten sturen.

Zal het nieuwe dekreet van den gouverneur-generaal voor België daar verandering in brengen ? - Dat dekreet luidt : nog slechts tweemaal ter week mag weeldegebak gemaakt. De hoeveelheid van dat gebak is echter, voor zoover ik weet niet beperkt. De pasteibakker maakt dus al wat hij wil, zooveel als hij wil, - als het maar 's

Woensdags en 's Zaterdags is. "En ach," verzekert mij, met een kers-rood pruilmondje en kwijnende blikken, eene uiterst bevoegde patissière, "ons gebak houdt het 's winters makkelijk drie dagen uit, mits voorzorgen"...

Zoodat ik vrees dat de nieuwe "bekendmaking" weinig gevolg zal hebben, tenzij, misschien, bij Duitsche militairen, wien aldus in het geheugen wordt gebracht dat men zich in hun vaderland terwille van den oorlog, soms hardere ontberingen oplegt, dan het verzaken aan taartjes. Wat de welgestelde Brusselaars aangaat, de tijd zal wel niet zoo veraf zijn, dat de nood zal dwingen, ervan af te zien....

Intusschen heb ik vanmiddag weêr de kar van den uitdrager eener coöperatieve werkliedenvereeniging letterlijk leêg zien plunderen, terwijl de uitdrager machteloze armen in de lucht hief bij de echte woede der uitgehongerde kleine burgers, die, verstoken van de volkssoep, soms niet weten hoe aan brood te geraken. - Een paar uur nadien reden Duitsche wagens voorbij, beladen met zwarte vijfpondsmikken, die er nu juist niet smakelijk uitzagen. Af en toe sprong een jonge kerel met acrobatengratie achter den rug der voerlie, dien niets bemerkten op den laatsten wagen, gapte een brood, langde het den volgenden makkers, en zette aldus de proviandeering van zijn wijk voort, tot zoolang hij in mijn gezicht bleef...

15 Januari.

Aardbevingen in Italië : in den klassieken bodem, van uit den grondeloozen Tartaros, de zesmalen honderd armen en vuisten der razende Hekatoncheiren, die weêr eens de aarde schudden. En men staat verbijsterd over al de rampen

die in eenzelfde tijd ons teisteren komen, zoo dat men dezen begrijpt, wier zwakzinnigheid zich tot allerlei bijgeloof verleiden laat....

16 Januari.

- Dit nu is de geschiedenis van Poum.

In de huilerige avondstraat, waar de wind door jankt; onder den zwiependen regen en voeten in het lantarengeschitter-doorglansde slijk, zijn mijne vrouwelijke huisgenooten op boodschappen uit. De straat ligt verlaten : geen weêr, waarlijk, om voor zijn genoegen een luchtje te gaan scheppen. Eenig leven : 't vierkant-gele gelaat der winkelramen, waar groente bergen herfst-kleuren, of koloniale waren Oostersche luchtspiegelingen oproepen, - als gij lust hebt, de bedompte ruiten langs te kijken.

Mijne vrouwelijke huisgenooten spoeden zich, onder den drift van den wind en tegen den aankletterenden regen in. - Als daar iets, ineens voor hare voeren rolt. Zij blijven even staan : het rollende wezentje geeft er dan blijk van, pootjes te bezitten : pootjes die aardig-stappend te loopen weten. Het loopt, en keert telkens iets om, vooraan, dat een kopje moet wezen. Het loopt omkijkend voor, zoolang de vrouwen loopen. Als zij stilhouden, houdt het ook stil, kopje hoog-op en rechter-voorpootje ook. Als men het goed beziet, merkt men dat het een groezelig-wit hondje is. En, niet moeilijk om raden : een verloren hondje. Men belt aan een paar huizen aan; men gaat een paar winkels binnen : niemand herkent het beestje; geen die eigendomsrechten of zelfs maar zucht tot bezit gelden doet. - De dames naar huis, het hondje meê naar huis. In Godsnaam dan : het zal zoowat de tiende oorlogsgast

wezen....

Het hondje doet zijn intrede in de warme, klare woonkamer : het is een druipnat pakje wol op vier stramme stokjes; iets als een miniatuur-lammetje met kort-kort-korte, schraal-schraal-schrale krulletjes, groezelig-witte, beslijkte krulletjes over de rozige gespannenheid van een worst-huidje, en op pootjes die binnen het lijf schijnen geschoten te zijn. Het heeft een naakt staartje met een gespleten kwastje van gekoekte wol aan het uiteinde. Maar het kopje met de verwonderde en toch betrouwende, de blinkend-bolle oogjes, die blauw zijn en bruin van glanzen ! Het zit aan een veel te kort halsje; het hoge, stompe neusje als een hompje verdroogden lever; aan het mondje dat kanaljeus-wijd is hangt een beschaafd professor-sikje en het heeft ooren als te lange lapjes, als lamme vlaggetjes met de uitrafeling van natte haar-klisjes. - Dat alles gesleurd door slap slijk, gedompeld in modderbaden, gedrenkt van alle natte wintergeneuchten.

Mijn kleine jongen juicht, wil onmiddellijk onze mooie, vertrouwde kat op straat zetten om veiliger onderkomen te bezorgen aan den onmiddellijk geadopteerden bedelaar, die zich zoo spoedig thuis gevoelt, aanstonds met grollende zelfvoldaanheid voor den open haard gaat hurken op het perzische kleedje. Het verwekt verontwaardiging : hij mag blijven, maar moet eerst het bad in. Water gewarmd, beestje in den zinken tub, geplonst. En waarlijk, het geeft blijk van eene goede opvoeding en hygiënische gewoonten. Het biedt geen weerstand aan waterbehandeling. De voorpootjes op den rand van zijn bad, kijkt het brutaal-vriendelijk de wereld in, terwijl zijn krulhaar hoog en dik staat van zeep-schuim.

Onder den tijd dat men het wascht, vraagt iemand :
"En hoe gaan wij het heeten ?" Mijn tienjarige zoon heeft
eene literaire aanvlieging, herinnert zich uit het œuvre
van Paul Margueritte een kleine jongen die om de aardig-
heid de plagerijen moet uitstaan van drie jonge meisjes.
Die kleine jongen heet Poum. "Poum !" roept mijn zoon.
"Baff !" keft het hondje. "Hij scheurt, hij scheurt !",
schatert mijn zoon; en inderdaad : als het hondje blaft,
is het of het scheurde....

Op dat oogenblik kom ik van stad binnen. Het beestje
met de natte, als artificiëele Byzantijsch-paaschlam-
krulletjes, huppelt mij tegemoet, springt tegen mij op,
loopt de anderen tegen en keert opdringerig naar mij te-
rug, alsof het mij zoowaar herkende. "Poum !" roept mijn
jongen. Het begrijpt al heel goed dat het zijn nieuwe
naam is : hobbelpaardig loopt het van achter- op voorpoot-
jes naar wien het roept. En als het merkt dat ik zijne
ongeloofelijke leelijkheid bekijk, al de schatkameren
mijner hondenkennis omkeer om te vinden uit welke ontel-
bare rassenvermengingen deze spruit van onbekenlijken
leeftijd voortkomen mag, gaat hij op zijne achterpootjes
staan, en toont zijn naakt-rose buikje, waar de witte
wolkig-wollen krulletjes om dartelen, als het lichte,
schaarsche, vlokkig-gele haar van een goedigen grijsaard
om de edele en teedere ronding van zijn kalen schedel.

N.R.C., 8 Februari 1915.

*   *

*

Brussel, 17 Januari.

Eergisteren viel de eerste betalingsdag van de veertig maandelijksche millioenen die ons als krigsbelasting zijn opgelegd. Naar hunne belofte zouden de Duitschers van gisteren af alles met gereed geld koopen en geen requisities meer doen. Heden maken zij ons bekend met hunne opvatting van comptante betaling. Zeker, zeggen ze, als het maar eenigszins kan zullen wij alles met bare munt vergoeden. Maar het zou ook wel eens kunnen gebeuren, dat het nu eenmaal niet kan. Dan laten wij echter den verkooper een "opeischingsbewijs" achter, volgens onderstaand model. Daarmee gaat men op aangegeven dag naar aangegeven adres - dat, zegt men, eene als solide bekend staande bankinrichting zal kunnen zijn -, en daar kan men de duiten opstrijken.

Er is trouwens voor gezorgd, dat klinkende specie niet ontbreken zou. Ziehier onder meer op welke wijze. Gij weet reeds dat de stad Gent eene bijbelasting op de afwezigheid had ingesteld, maatregel die de stad Antwerpen als onuitvoerbaar heeft verworpen. De Deutsche regeering in België is over het innen van zulke boeten niet zoo pessimistisch. Zij gaat verder dan de stad Gent : zij breidt het afwezigheidscijns over heel het land uit en bepaalt dat het bedrag ervan tienmaal zoo groot zal zijn als de som, waar men jaarlijks door de gemeente voor aangeslagen is. Een gevluchte Belg, die in gewonen tijd honderd frank contributie betaalt, en voor 1 Maart in zijne haardstede niet terug is, wordt dus met duizend frank beboet. En daar de Belgen, die het hazepad kozen, meestal rijke lui zijn, die oneindig meer betalen dan honderd frank per jaar, kan dat aan de Deutsche regeering en aan

de gemeenten een aardig duitje opbrengen. Want ik vergat haast u te zeggen, dat bewuste regeering met de gemeenten deelt : elk de helft van de opbrengst, zegt ze. En als reden daarvan geeft zij op, dat een land als België te beregeeren geld kost. Welke middelen zij aanwenden gaat, om tot betaling der schatting te dwingen, zegt zij vooralsnog niet. In gewonen tijd kan men tot beslag-leggen op den inboedel overgaan, en het kan best zijn dat het Generaal-Gouvernement voor zulke maatregelen niet terugdeinst. Het beschouwen van zulke eventualiteit, mitsgaders het duizenden groote bedrag der bijbelasting verleidt er dientengevolge misschien enkelen toe, weer den vaderlandschen bodem te betreden. Want ik heb in dezen oorlog meenen op te merken, dat het rechtstreeksche, persoonlijke belang niet steeds onderdoet voor het hoogere, algemeene belang van het land, dat, zooals ge weet, volgens de meesten van die rijke vluchtelingen erin bestaat, liever miljoenen te gunnen aan het buitenland en de minder-bedeelde landgenooten aan de zwartste ellende over te leveren, dan één Duitscher in het gezicht te krijgen....

Met dat al verliest de stad Gent, die de afwezigheidsbelasting had uitgevonden, de helft van hetgeen zij er zich van had voorgesteld. Als troost mag zij de voldoening smaken, eene harer andere uitvindingen te Brussel nagevolgd te zien,... zonder er één centiem bij te boeten. Zooals bekend kan de, zoo zeer beproefde, kleine burgerij te Gent in zeker lokaal voor de geringe som van vijftien-dertig centiemen een volledig, naar het schijnt zeer smakelijk maal krijgen, dat zij ook meé naar huis kan nemen. Hetzelfde wordt nu ook te Brussel ingericht. Men zal echter niet dan na onderzoek deelachtig kunnen zijn

in de toegestane gunst, en dat vind ik maar gelukkig : de misbruiken, die in de volkssoep zijn vastgesteld - zoo verloor eene vrouw in een der lokalen haar geldbeurs,... die niet minder dan zevenhonderd frank bevatte ! - hebben ons achterdocht geleerd, en onze gevoelige vrijgevigheid onder kontrool van ons verstand gesteld, hoe weinig wij anders ook van beredeneerde caritas houden...

18 Januari.

Ik ben kregel en ik ben bedroefd. Ik ben gelijk voor lange jaren, na eene eerste ruzie met een zeer vertrouwd vriend. Ik tracht er mij overheen te zetten : het gaat niet, al duurt het nu al heel den dag, en heeft het geenszins de beteekenis die ik er onwillekeurig aan hecht. Is het, omdat ik het niet eens kan worden met me zelf ? Ik lijd eronder, werkelijk....

Ziehier waar het om gaat. Ik lees in de Nieuwe Rotterdamsche Courant een opstel over Victor Rousseau. Het stuk is goed geschreven. Ik erken er als het ware Rousseau zelf in, en de nobele gratie van zijn beeldhouwwerk. Maar het slaat mij met verbazing eerst, met verontwaardiging weldra, en eindelijk met een soort misprijzend medelijden, dat mij nog het pijnlijkste is.

Rousseau zit dus te Londen in een zeer verzorgd heerenhuis, en heeft een lakei te zijner beschikking. Hetgeen er hem misschien wel toe verleidt, den oorlog voor een "fait divers" te houden. Althans, in dien zin laat hij zich tegenover zijn interviewer uit. Want, voegt hij er als verklaring aan toe, gisteren nog heb ik in het Britsch Museum de Kanephoren bewonderd, die Elgin uit Hellas heeft meêgebracht. Ik heb erbij gedacht, dat zij misschien onder

een oorlog gehouwen werden. maar van den oorlog weet niemand meer, invloed heeft hij althans niet meer; terwijl de Kanephoren eeuwig schoon blijven en ons nog steeds onzeglijk ontroeren...

Ik moet bekennen : enkele dagen geleden, verleid door mijn ouden Aischulos, ben ik naar het Cinquantenaire-museum en de afgietsels van Phidias en zijne onmiddellijke voorloopers gegaan, en heb ik er dieper dan ooit genooten. Maar niet zonder het gevoel, dat als het ware een rem is van al onze tegenwoordige daden : de wereld is aan 't verkeeren, werpt zich om, en daarvoor moeten honderden duizenden sterven. Neen, ik onderschat de beteekenis der kunst niet, allermint van deze, die eeuwig is gebleken, en zelfs waar de hyperindividualistische, niet die is van de vorige generatie, en waar de ontaarding, aan dewelke wij lijden en die de oorlog misschien geneest, het duidelijkst in te erkennen valt. Mij echter van het gebeurde zooveel mogelijk afzonderen, omdat ik het verfoeilijk vind; de oorlog zoo goed als negeeren, door hem als een gewoon "faits divers" nog slechts onder de rubriek "gemengde berichten" een plaatsje te gunnen : hoe zou ik het kunnen, ik, die weet, die aan den lijve haast heb ondervonden hoe de bitterheden, die hij te slikken geeft, voor mij persoonlijk, voor mijn land, voor heel Europa eene wel heel ruwe, maar doortastende, en, hopen wij, afdoende behandeling is van kwalen, die des te gevaarlijker waren dat wij er genoeg en behagen in te scheppen schenen.

O, ik gun aan den nobelen Rousseau de aandoeningen die zijne eigene kunstwerken hem schenken; en ik kan begrijpen dat de grijsaard, die hij langerhand aan 't worden

is en die nooit heel veel van drukte gehouden heeft, alle noodige en mogelijke voldoening vindt in zijne edele, zij het dan ook nogal gemeenplaatselijke mijmerijen, buiten al het overige om. - Maar als Romeo alle blinden van zijn kamer sluit om aldus een artificieëlen nacht te scheppen, dan belet hij nog niet, dat het buiten helderen dag zou wezen; en als Rousseau, die veilig te Londen zit, den oorlog en zijn beteekenis ontkent of althans moedwillig onderschat, dan vraag ik mij af of de gemoedsrust, die hij er zich door verzekert, en die hij stoffeert met hooger kunstgenot, niet... gestolen is. Hebben wij het recht wel, op dit oogenblik niet te lijden ? Hebben vooral de gevoeligsten in de natie, de artiesten die het best voor lijden geschikt en er blijkbaar toe voorbestemd zijn, dat recht ?

En dan, er is een ander standpunt, te mediteeren vooral door scheppende kunstenaars. Rousseau stelt zich als voorbeeld de houwer der kanephoren, met sereene afgetrokkenheid arbeidend onder een mogelijken oorlog. En nu vraag ik, met allen eerbied voor Rousseau's werk : heeft deze er wel aan gedacht, dat de Grieken in hoofdzaak vochten voor behoud en expansie van eene gevestigde, en vooral onaangevochten kultuur, zoodat de beeldhouwer, die onder den krijg de kanephoren schiep, de waarde had van een soldaat, van een verdedigingssoldaat ? En het hand op het hart, in dezen tijd dat wij toch maar van alle illusie moesten afzien, vooral van illusies waarvan het leugenachtige toch al te klaarblijkend is : welke beeldhouwer van welk land zou durven beweren, zulk een soldaat in zulk een leger te zijn ? Rousseau, een eenzame, die zich be-roemt op zijne tegenwoordige afgetrokkenheid en van den

oorlog niet meer dan van eene meer of minder belangrijke
anekdoot wil weten, mocht daar wel eens over nadenken...

19 Januari.

Ik weet niet wat ze vandaag zoo lollik maakt, de Duitschers.

Er zijn weêr veel, veel nieuwe troepen aangekomen, - geene die van het slagveld terug zijn : dezen zijn licht te erkennen, maar mannen frisch uit Duitschland, die blijkbaar nog niet door Brussel zijn geweest. Ze marcheeren, opgesteld in groepen van een paar honderd, geleid door piepjonge luitenantjes met stijve en veerkrachtige beenen. En zij zingen met gemoedelijke krijgshaftigheid van "Gloria Victoria", terwijl hun oogen zwaluwen van den eenen straatkant naar den andere, en naar de gebouwen, en naar de meisjes.

De luitenantjes, zij zijn van tweeërlei aard. De eenen kijken met dweepersblikken en een onvermurwbaar-harden hals onbekende horizonnen te gemoet; de anderen zijn te gevoelig voor het Ewig Weibliche, om de Brusselsche schoonen niet met geïnteresseerde blikken te vereeren. Zoo stappen zij voorbij, dat de aarde ervan ronkt als een trom. En dat zij naar het slagveld gaan, schijnen zij niet te begrijpen.

Anderen hebben, voor de afleiding, wat muziek meêgebregen : mannetjes die zich op schrille dwarsfluitjes een scheeven nek blazen. En dezen spelen het liedje, dat ik u in notenschrift niet overbrieven kan, maar klinkt naar Vlaamschen tekst, uit Vlaamschen monden :

'k Heb dikwijls hooren zeggen
van 'n pater-Kapucijn

dat al de schoonste meisjes
de vuilste wijvekens zijn.

- Aldus, bij dat monter krijsvertoon, verloopt de ochtend. 's Namiddags draagt een soldaat een reuzenschoof bedwelmend-geurende lila's naar de kazerne. Geen half uur nadien rijdt een break voorbij vol voldaten, die rooken en druk praten. Tusschen de banken en soldaten in, op den bodem van het rijtuig, eene doodkist. Op de doodkist, die bloemen. - De paarden voor den wagen loopen in vurigen draf. Niet den minsten indruk van weemoed.

En het wordt een prachtige ijs-avond. En 's nachts word ik gewekt door een gekend gesnor : aan het venster zie ik, middenin de schroot-scherpe schittering der sterren, een Zeppelin die vaart in een warmen orangen halos.

N.R.C., 10 April 1915.

*   *
*

Brussel, 21 Januari.

In de tram. Terwijl de gesprekken der Brusselsche middenstandsexemplaren, die er zich aan wijsgeerigheid waarlijk te buiten gaan, mij de gelukzalige eerbiedwaardigheid der volslagen idiotie in hooge mate beseffen laten, doet, onder de trillende gloeilampjes, tusschen de dubbele rij knieën, een Duitsch onderofficier, zijne, eenigszins wegens het schokken der wagen, wankelende, intrede. Midden de bank is eene plaats vrij. Vreemd, dat het altijd in het midden der bank is, dat men in tramwagens de meeste kans op een vrije plaats loopt, en dat, omgekeerd, nooit

iemand in het midden der bank gaat zitten, als deze zich geheel ledig en onbezet voordoet ! - De onderofficier ondergaat den indruk van het (trouwens niet te verklaren) onnatuurlijke, dat er in bestaat, in het midden van eene trambank te gaan zitten. En toch... Nu ja, keus is voor hem niet weggelegd, en, van den nood een deugd makend, laat hij zich dan ook voorzichtig en met een korte buiging rechts en links, op het leêge plekje neêr.

De gesprekken in zijne omgeving zijn ineens gestaakt. Het wordt in deze trams als in de wachtkamer van een sterfhuys, den dag der begrafenis. Dezelfde kuchjes. En zelfs, op een paar ambtenaarsgezichten, de uitdrukking van onuitsprekelijke desolatie. De onderofficier gevoelt dat hij de schuld draagt van deze gedrukte stemming. Hij is, als het ware, het-lijk-in-huis. Wel zit hij gezetvierkantig op zijn korte kuit, en wekt aldus den indruk van eene bijzonder-degelijke levens-soliditeit, die men eerder zelden bij lijken aantreft. Maar daar kan hij niet aan doen : dat ligt aan zijne lichamelijke gesteltenis. Want zie : onder het grijze mutsje, dat een ietsje te groot is, en tusschen de haarstoppels die, als rijpe haverhalmen, van eene roode blondheid zijn, kleurt tot diep purper zijn welgedaan gezicht. Hij wil zijne gêne verbergen, laat zijne bleeke blikken dwalen van wit-en-gouden Louis XVI-zoldering tot berichelden en nogal morsigen plankenvloer, doet ze eindelijk met welwillende belangstelling rusten op het gele aanplakbiljetje, hetwelk in goed Duitsch verkondigt dat binnen in dit wagenlokaal voortaan niet meer mag gerookt worden. De afkondiging van dit verbod, in bewuste taal, voorzag in een behoefte : de Duitsche soldaten vergaten wel eens, dat het niet gema-

nierd is, in gesloten ruimte en bij aanwezigheid van dames, zelfs Belgische sigaren te genieten. Nu weten zij het, en leggen er zich met hun gewonen tucht welgevallig bij neer....

De onderofficier vervalt hierover in bespiegelingen. Maar het kan hem blijkbaar niet beletten de stilte te hooren die rondom hem heerscht als een doove tyran Is het bescheidenheid ? Is het benauwdheid ? De onderofficier staat op, maakt weer een korte buiging rechts en links, en, terwijl de scheede zijner bajonet met doffe plofjes tegen het leder zijner linkerlaars slaat, gaat hij post vatten in den rechterhoek van het achterbalcon. En het midden der bank ligt weer ledig, waarvan het roode fluweel eenigzins ingezakt en als gekneusd is onder den onderganen druk.

Onmiddellijk hernemen de apophtegmatische gesprekken. En mijn vriend, die naast mij zit, snauwt mij toe : "Wist gij al, dat ik mijne oude tante ben gaan haten ?"

Ik vraag, verbaasd : "Waarom ?" (Ik wist dat hij veel van die tante hield.)

"Omdat de oorlog mij geleerd heeft", antwoordt hij, "dat zij onzeglijk dom is."

En in aller daad : deze oorlog heeft veler oogen geopend op de mediocriteit van ons armzalig menschedom...

23 Januari.

"Pour la dame qui a un accordéon à vendre : 20 francs".

Ik vind deze aankondiging in de weldadigheidslijst van een Brusselsch blad. En de eerste indruk is natuurlijk : "Een barok idee, zelfs bij een dame, harmonica's te gaan verkoopen in oorlogstijd !" Maar onmiddellijk

daarop de gedachte : "Welk een ellende ! Een arme vrouw, heel zeker een weduwe, die van allen officieelen steun verstoken is of den weg niet kent om er deelachtig in te worden, en die haar laatste centen gebruikt voor de advertentie, waarbij ze haar laatste bezit te koop biedt : een accordeon, een armzalig stuk speelgoed, misschien een herinnering aan een gestorven kind, of aan den zoon die in den oorlog is"...

Ik weet wel : dat is gefantazeer. Maar zal wel niet veraf zijn van een, zeker niet mildere, misschien hardere waarheid, - o, potsierlijke harmonica van alle weeën, tragisch speeltuig vol zang en zuchten...

Gelukkig zijn er liefdadige zielen : de dame behoudt haar accordeon en krijgt twintig frank toe. En aldus wordt veel misère gelenigd.

Al hoort men soms van vreemde liefdegaven. Zoo ontving hetzelfde blad voor zijn behoeftigen een groote doos vol schoenen. Maar al die schoenen waren voor denzelfden voet. Geen enkel paar : allemaal unilaterale schoenen.

Weliswaar zijn er in het Belgische leger heel wat soldaten, die na den vrede met één enkel been terug zullen keeren. Moge het, te laatsten trooste, het goede been zijn : dat waar de eenzijdige schoenen aan passen !....

N.R.C., 12 April 1915.

* *
*

Brussel, 25 Januari.

Het schijnt dat Ferrer weg moest. Ik bedoel : het bron-

zen beeld, dat hem in Brussel werd opgericht, tegenover de Kathelijnkerk : een naakte bronzen man, die op zijn teenen staat en een fakkel omhoogsteekt.

Nu hebben, heet het, enkele heethoofden om dat beeld gemanifesteerd, zoodat de politie is moeten tusschenkomen. En daar de Duitsche regeering zulks in de toekomst onmogelijk maken wil, heeft ze het Bijbelsch voorschrift : "snij af wat u hindert", in praktijk willen brengen, en verzoekt ze der Brusselsche vroedschap dat deze de oorzaak van het kwaad verwijderen zou. Het middel is inderdaad radikaal : laat dezen, die de Fransche overheersching in Napoleon's tijd een zegen vonden, nu maar eens lucht gaan geven aan deze gezindheid voor het standbeeld van generaal Belliard; laat de eventueele Oostenrijksch-gezinden eenige sympathie betuigen aan de effigie van Karel van Lorreinen; laat de Brabanders blijk geven van den overgeërfd-voorvaderlijken revolutiegeest voor den marmeren Agneessens, die iedereen te Brussel kent, of enkele heeren afkeuring betoonen van de ingevende idee der kruistochten voor het brons waar Godfried van Bouillon in vereeuwigd is, - en dan hebben wij binnenkort in Groot-Brussel geen enkel standbeeld meer.

Van sommige dier standbeelden zou het mij spijten : van het Ferrer-gedenkteeken spijt het mij, eerlijk gezegd, weinig.

Zoo'n openbaar monument, nietwaar, kan de aandacht trekken en vestigen om twee redenen : om wat het bedoelt aan geestelijken inhoud in het leven te houden, en dan - omdat het schoon is.

Geestelijke inhoud van het Ferrer-monument is : verheerlijking der Vrije Gedachte. Die verheerlijking gebeurt

in een gemakkelijk te begrijpen symbool : de toorts der verlichting hoog boven de menschen uit, en... geplaatst tegenover eene kerk (misschien wel zonder opzet, trouwens). En men denke nu zooals men wil over de nieuwhed der idee-uitbeelding en de kieschheid in de keus der plaats (waar wellicht van eigenlijke keus geen spraak kan zijn) : men moet voor het beeld eerbied hebben, juist omdat het een symbool is. Alle symbool laat vereenvoudigen in het denken toe, en noopt niet te min te denken, - hetgeen nimmer noch te nergens te misprijzen valt, welke de waarde der gedachte ook weze : wie de wet der minste inspanning kent, zal mij gelijk geven. Trouwens, de waarde van elk idee is precair en betrekkelijk, en de waarheid is al moeilijk genoeg om te bereiken, dan dat men niet trachten zou ze langs de gemakkelijkste wegen te naderen. Zoodat men respect dient te hebben voor alle symbool, dat naar de, steeds problematieke of althans nooit geheel-standvastige waarheid leiden kan, of er maar een oogenblik aan kan doen denken.

Als, wel te verstaan, het symbool schoon is.

Want daar komt het op aan, immers. De Dorpsschout uit het Museum van Gizeh was in zijn tijd misschien een beroemd man, die der Egyptische nakomelingschap moest herinneren aan de allerhoogste burgerdeugden; intusschen blijft van hem en zijn eventueele befaamdheid alleen zijn houten beeltenis over, - die boeit, alleen omdat zij schoonheid is. Het is waarachtig de veelvuldigheid of de nauwkeurigheid niet der attributen, die mij - geen archaeoloog - aantrekken in de liggende figuren van de Pantheon-frontons. Zijn dit goden of maar halfgoden, of eenvoudige ficties ? Kan mij waarachtig niet schelen : zij zijn

schoon,... et le reste est littérature. En wat hebben wij aan de historische beteekenis van "Les Bourgeois de Calais" ? En hoe zouden de rechtskundige of chemische verdiensten van dezen of genen, door zijne tijdgenooten in brons gegoten advocaat of scheikundige maar eenigszins in het geheugen blijven, als hun gedenkteken niet treft en boeit door een anderen adel, dan dien der geleerdheid : door de schoonheid, die een moordenaar vereeuwigen kan ? Ik beken zonder schaamte maar weinig te weten van het eigenlijke wedervaren, in hun tijd, van Gatamelata en Colleone. Al behooren zij onder mijne vrienden, die ik het meeste bewonder.

Hoe of wat men denke over den vermoorden Ferrer : dat sommigen, zooals betoogd, meenden hem te moeten verheffen en verheerlijken tot de hoogte van een symbool, is zeer zeker eerbiedwaardig, en ook te verdedigen, - als de uiterlijke verschijning van dat symbool maar schoon is. En schoon is het standbeeld-Ferrer helaas niet, vermits het onstabiel, en dus antimonumentaal is. Het toont immers de gedaante van een gelijkzijdigen driehoek, die, basis omhoog, op zijn toppunt zou staan. Tegen zulk een fout vermogen zelfs de degelijkste sculpturale hoedanigheden niet. En daarom bedroeft het mij niet, dat het Ferrer-monument verdwijnt.

Al vermoed ik, dat de Duitsche regeering daar andere redenen voor hebben zal.

27 Januari.

Vandaag is de Duitsche keizer zeven-en-vijftig jaar oud geworden. En de Brusselaars, die op dezen datum niet bedacht waren - wie zou het hun kwalijk nemen ? werden

vanochtend voor het eerst van hun leven verrast op eene hoofdstad, de hunne, die aan alle openbare gebouwen, behalve de specifieke Brusselsche, met de Duitsche kleuren versierd was.

Daargelaten of de Brusselaars aan de nieuwigheid plezier of onplezier hadden; of hun aesthetischen zin eerder door horizontaal, rood-wit-zwart gestreeld werd, dan met vertikaal zwart-geel-rood : het heeft niets te maken met het gevoel, dat er met het stadsuitzicht iets gebeurd is, wat feitelijk voor de Brusselsche gemoedsrust niet moest gebeuren, omdat die gemoedsrust gevestigd is op onveranderlijkheid. Dat voor den oorlog die onveranderlijkheid op sommige feestdagen verstoord werd, deed er voor bedoelde gemoedsrust minder toe, omdat zij de wijzigingen onveranderlijk-dezelfde wist. Er zijn nu eenmaal straten waar men vlaggen uithangt, en er zijn er waar dit nooit gebeurt en nooit gebeuren zal, zelfs niet in de ongewoonste omstandigheden, een aardbeving bijvoorbeeld

Ditmaal echter was de stoornis écht. Niet, weliswaar topografisch : men zou geen vlaggen vinden, waar men ze nimmer zag. Maar, zal ik maar zeggen, chromatisch; en ook, en ook... Ach, hier vind ik het bijvoegelijk naamwoord niet, dat uitdrukken moet hoe de Duitsche vlag, van anderen, namelijk veel lageren vorm dan de Belgische, bij tooi der straten en gebouwen een indruk maakt, die zeer verschillend, en vooral voor Belgische oogen minder aangenaam is, juist vanwege het ongewone ervan.

En misschien ook nog om andere redenen....

Ik heb mijn dagelijksche ochtendwandeling gedaan, en toen ik omtrent het Noorderstation kwam, begon het uit de was-gele lucht in donzige vlokken te sneeuwen. Maar

ik vernam tevens muziek uit koper, en toen ik op bekwamen afstand gekomen was, onderscheidde ik het met groote bewustheid uitgevoerde openingsstuk van Franz von Suppé's "Dichter und Bauer". Nog eenige stappen : ik bevond mij onder den drie-man-diepen cirkel van belangstellenden, die door rond-stappende Polizei op behoorlijken afstand werden gehouden van een, wel niet zeer talrijke, maar voldoende-luide krijgskapel, die blies. Voor mij zei een naaistertje tot haar vriendin met misprijzen : "Onze grenadiers kunnen dat ook spelen !" Een pasteibakkers-jongen floot mee, echter een kleine halven toon te hoog.

Toen begon het wat harder te sneeuwen. Parapluies werden opgestoken, die het gezicht op de spelende militairen zooniet verhinderden, dan toch eenigszins belemmerden. Ik besloot er dan ook toe mij te verwijderen in de richting van de tramhalte. Ik deed het met de minder moreele tegenstribbeling, dat ik zoowaar mijn eigen regenscherm tehuis had gelaten.

Onderweg vernam ik, dat de waarnemende burgemeester verboden had, dit jaar carnaval te vieren. Tegen dezen maatregel wist ik des te minder iets in te brengen, dat ik waarlijk weinig lust gevoel dit jaar aan de gewoonte der Saturnaliën gevolg te geven. Ik vind het dus een gelukkigen inval, te verbieden dat men zich dit jaar drie dagen voor Asschewoensdag en verder op halfvasten aan uitspattingen over zou leveren.

Over dezen dag meen ik niet, nog iets anders te kunnen vermelden.

28 Januari.

Als aanvulling van het Ferrer-geval (wanneer zal men

den mensch wat rust gunnen ?) dient vermeld dat, naar wordt gemeld, het aanzoek der Duitsche autoriteiten tot verwijdering van het bewuste gedenkteeken door het Brusselsch gemeentebestuur niet ingewilligd zijnde (zelfs katholieke raadsleden moeten geweigerd hebben), de Duitsche autoriteiten zelf tot het afbijzen van bedoelden klomp brons zijn overgegaan. Men verzekert mij dat zij er heel den dag al een zeker getal soldaten mede bezig houden, en er bestaat niet de minste reden om dit in twijfel te trekken.

Verder werd vandaag een aanzienlijke werkzaamheid op administratief gebied ontplooid, of althans openbaar gemaakt. Zoo wordt ons op het hart gedrukt dat geen mannelijke Belg tusschen de zestien en de veertig nog over de Hollandsche grens kan, zonder het gevaar op te looplen, dat hij wordt gefusilleerd. Aan deze mededeeling hecht men van hooger hand groot belang, hetgeen blijkt uit de gedrukte uiting eraan, die op rozekleurig papier is uitgeplakt. Het gewone, witte papier heeft men voorbehouden voor de vermelding, dat alle metaal, kwikzilver niet uitgesloten, voortaan voor gebeurlijke aankoop dient aangegeven.

Andere wijzigingen in ons oeconomisch bestaan : terwijl de nieuwe bankbriefjes van de "Société Générale" (in twee-tonig bister het weemoedige portret van de zoo schoone eerste koningin der Belgen, op een licht-groenen grond, die al de behoorlijke op- en inschriften vermeldt) in omloop zijn gebracht, worden wij overvloedig met Duitsch geld, ook zilveren, waaronder vele driemarkstukken van 1914. Weer hebben wij metaal-zware porte-monnaies met klinkende munt, die ons, bij den ongewonen eenheidsstan-

daard heel wat hoofdbrekens kost voor de minste uitgave.

N.R.C., 13 April 1915.

* *
*

Brussel, 29 Januari.

Het gevreesde, het sedert drie-vier dagen al gevreesde : de Ziekte zakt over ons neer, vlijt zich neer als een verzade roofvogel op zijn nest. Drie-vier dagen heb ik geprobeerd, haar te ontkennen : er is thans zelfs geen mogelijkheid meer tot hopen, zelfs geen steunpunt meer tot eenig betrouwen.

Heel vroeg in den ochtend ben ik naar den dokter geweest, en, toen ik wist dat hij spoedig komen zou, tegenover me-zelf gedaan, of alle onrust op zijn minst voorbarig zou wezen. Kranten gekocht van denzelfden kooper, en op de tram naar huis, gedaan alsof ik die waarlijk las. Maar mijn hart klopte, luide en onhoorbaar als binnen de wanden van eene luchtijle klok. En mijn polsen klopten merkbaar. En mijn verhemelte was droog en als van koper.

De dokter is geweest : hij wist mij niet te zeggen, dan dat hij normaal verloop van het voorval hoopte. Wat kon de man ook wel anders zeggen ? Ik heb heel den dag mogen ondervinden - gelukkig ! - wat offerende liefde is. Nu is het avond. Ik ga even buiten, wat versche lucht inademen. De nacht is een pikzwarte kolk. Het is mij, of een nieuwe afgrond al de afgronden roepen ging, die zich deze zes laatste maanden voor mij geopend hebben :

de laatste afgrond die ze allen zou slikken....

1 Februari.

Vier dagen van een angst en een drukte die, bij schijnbare blijmoedigheid, geen leniging hebben ondervonden dan in de verzekering, vanwege den dokter, dat, zoo alles verder verliep zooals het zich thans voordoet, gevreesde heelkundige bewerking achterwege zou kunnen blijven.

Het is de verlossing niet van de ompramende snoeren om hart, om keel, om hoofd : maar het is al een zekere ontspanning, die de herinnering toelaat, dat wij ook in oorlogstijd zijn. Terwijl mijn zieke slaapt, neem ik, eigenlijk lusteloos, maat met het besef dat ik mij immers op de hoogte heb te houden, de bladen, die opgestapeld op mijn werktafel liggen. En 't eerst waar mijn oogen op vallen : wij moeten zorgen voor koepokinenting bij de kinderen, voor herinenting bij volwassenen, want het is hoogst noodig ! En dan : pas op voor de vlooiën ! En dan : burgerfamilies zijn behekst door luizen-invasie, sedert de dames zich bezighouden met de arme lui !....

Ik ontsnap aan de viezigheden alleen, door 't lezen van het nieuws, dat eindelijk een afdoend middel zou zijn gevonden om de broodkwestie eens voor altijd te regelen : slechts één soort brood voor iedereen, en niet meer, voorloopig, dan twee-honderd-vijftig gram per hoofd. Theoretisch was het vroeger ook al zoo. Maar niet in de praktijk, die op de nieuwgetroffen strenge maatregelen moest wachten.

Andere strenge maatregel : wie, onder de geholpen behoeftigen, nog betrapt wordt in een kinema, krijgt van het voedingscomité geen soep meer. Dat comité heeft trouw-

wens genoeg bedrog ondervonden, om zich van alle mogelijke voorzorgen te voorzien.

Zoo wordt geen hulp meer verleend dan op vertoon van een identificatieboekje, dat door het armbestuur van elke gemeente wordt afgeleverd, en wordt voortaan ten strengste geageerd tegen geschacher in de uitgedeelde kleederen.

Want dit was zoowaar een bloeiende handelstak geworden....

2 Februari.

Mijn zieke vraagt mij, na een heel kort dutje, dat haar echter wat bloed naar de wangen heeft gevoerd :

"Hoe was het toch voor den oorlog ? Weet gij het nog ?"

Ik denk : "Wat moet gij zwak zijn, om dat niet meer te weten !" Ik zeg sussend : "Ach, waarom daaraan te denken ? Slaap liever nog wat !"

Zij heeft een betrouwenden, een armlijk-bleeken glimlach voor mij, en sluit de blauwe schalen van hare oogen. Ik hoor weldra, dat zij weêr slaapt : de ijle slaap der bloedeloozen.

En dan ga ik mij-zelf afvragen : "Hoe was het inderdaad voor den oorlog ?"

En ik schrikte, toen ik mij niet meer herinneren kon, toen ook ik mij in alle werkelijkheid niet meer herinneren kon, hoe het voor den oorlog was....

4 Februari.

Heel vroeg in den ochtend wekt mijn zieke mij uit den lichten, onrustigen sluimer. Ik schrik op. Maar zij stelt mij met een glimlach gerust, en zegt zacht : "Luister !"

Ik zie eene stille opgetogenheid op haar gelaat; ik

spits het oor, en ja : nu hoor ik het ook : honderd vogelkens, die tjilpen en tieren, de jonge zon in het roze gezicht. Ik schuif de gordijnen weg : de kamer is ineens vol blank en blij licht. Het is of heel een nieuwe tijd was ontwaakt, zich aan ons toonen kwam in zijne naakte jeugd en schoonheid.

"Ik voel mij beter", zegt de zieke, vol betrouwen.

En inderdaad, deze eerste voorjaarsdag verloopt zonder stoornis, zonder de telkens herhaalde opflokkingen van angst der vorige dagen. De zorg is niet geweken, maar zij draagt een klaarder gewaad.

Zoo gaat de teeder-blijde dag den avond tegen. Als een gulden schemer de ziekekamer vult en 't aangezicht van mijn kranke doet blozen, zegt deze :

"Het is een goede dag geweest voor mij."

En zij voegt er met een zucht aan toe :

"Wat moet het triest zijn voor onze soldaatjes op dagen als deze, dat zij het voorjaar voelen komen !"....

Wij steken het licht aan. "Vannacht zal ik wel goed slapen", zegt zij; "het is of ik een goede wandeling had gedaan."

Nog komt iemand klagen over een haar gepleegd onrecht. En de zieke sust : "Och, trek u dat zoo niet aan; zij weet niet dat zij kwaad doet; men moet zoo intelligent zijn om te weten dat men dom is !"...

Nu slaapt zij, heel rustig. Ik ga in het tuintje, nu ook voor mij het rustuur is gekomen. En ik zie den hemel in, den bedwelgenden sterrenhemel.

N.R.C., 14 April 1915.

Brussel, 6 Februari.

Weêr eene afkondiging op rozerood papier : de teedere kleur, door het Generaal Gouvernement voor hare belangrijke mededeelingen uitgekozen. Deze is inderdaad van verre trefkracht : de blokkade van Engeland wordt erin gedecreteerd.

Ik ben in geen negen dagen op straat geweest : de gerust-stellende toestand van mijne zieke laat mij dit eerste, vlugge wandelingetje toe, en ik ben nog geen vijf minuten op straat, of ik sta in het groepje belangstellenden - altijd, op zelfde plaats, op zelfde uur : dezelfde - die het officieele proza te keuren staan. Zij lezen met nauwkeurige aandacht; van hunne indrukken laten zij echter niets blijken. Want wij hebben onze gelaatspielen alle reflexbeweging afgeleerd. Wij kunnen alles zien en hooren met de onvermurwbaarheid van... laat ons zeggen : Thomasso de Torquemada, groot-inquisitor. - Althans : wij doen ons best.

Ditmaal kost het ons weinig moeite. Die blokkade, immers, kan ons vrij onverschillig laten. Een onmiddellijk, een klaarblijkelijk belang ziet er de Belg voor hem-zelf niet in. Ik sprak, wel te verstaan, van den doorsneê-Belg, de Belg van gemiddelde ontwikkeling-op-zijn-Belgisch, met beperkten gezichteinder, en die, materialistisch-bijziend van nature, door de omstandigheden, welke hem van 't overige der wereld zoo goed als geheel afzonderen, nog kortzichtiger en - gevolg daarvan - eigenzuchtiger geworden is. Die Belg leest weinig bladen, en leest nooit de bladen die hem onpartijdig inlichten kunnen. In het plaatselijke krantje, dat hij wèl leest, wil hij doorgaans niets zien dan de communiqué's van de bondgenoo-

ten. Deze voordeelen ziet hij door een vergrootglas ;
Duitsche berichten worden niet dan door het grootste einde
van den tooneelkijker beschouwd, als er, wel te verstaan,
maar eenig geloof aan gehecht wordt. Tweede schifting :
wat op het Oostelijke oorlogsterrein gebeurt staat natuur-
lijk achter bij wat in het Westen aan den gang is. Het
vertrouwen van den doorsneê-Belg in Russisch weerstands-
vermogen en doorzettingskracht is onverstoorbaar, onver-
delgbaar, zoodat men ze maar laat begaan, en alle Duitsche
beweringen doorgaans ongelezen laat (tenzij men een her-
bergstrateeg is, wat verplichtingen meebrengt). Duitsche
overwinningen in het Oosten worden dus met onverschillig-
heid bejegend. Het minste stapje voorwaarts van Belgische
soldaten op Belgisch grondgebied neemt echter de afmetin-
gen aan van eene zeer bijzondere overwinning. Hoe zou
het anders kunnen ? O, wij weten wel wat een eventueele
terugtocht van de Duitschers ons nog kosten kon ! Maar
wij zijn nu eenmaal het vrijste volk van de wereld ge-
weest, tot voor enkele maanden nog, en dat gevoelden zelfs
bekrompen doorsneê-Belgen, en dat beseffen zij meer dan
ooit. Vaderlandsliefde ? Zij hebben ze eigenlijk nooit
gekend, dan als een ronkend woord met een geheimzinnigen
inhoud, waarin men hun had geleerd te gelooven. Maar,
gehecht aan een welzijn, dat uit hunne dierbare onafhanke-
lijkheid voortspoot, weten zij nu, dat men alleen nog
in een halve provincie van 't voormalige grondgebied het
gevoel van die onafhankelijkheid ten volle beleven mag,
is het dan ook onder den regen der houwitsers; zij weten
dat een handvol Belgen ze verdedigen met een moed, die
den tegenstander verستelt en met bewondering slaat; en
met de hoop, die ze zich waarlijk geen moeite moeten geven

om te behouden, huist in hen een betrouwen, dat te grooter wordt bij elken doorgesneden prikkeldraad, bij elken stap door de modder, en zelfs bij elke poging van den vijand om vooruit te komen, daar zij er de rotsvaste onversaagtheid, de onoverwinnelijke taaiheid der eigen verdedigers in zien.

Zoo staren zij zich blind op het eenige stukje vaderland, dat nog den Belgen behoort, en door de Belgen met zulke dapperheid wordt verdedigd, met zulken wil en zulk beleid duimbreed aan duimbreed wordt uitgebreid. Zoodat het nogal natuurlijk is, zoo ze in de blokkade van Engeland het belang niet stellen, dat meer-ontwikkelden en beter-ingelichten in den lande eraan hechten. Men heeft dat dweperij genoemd. Ik, die van geen dweperij houd en, na deze zes volle maanden oorlog, de noodzakelijkheid van een realistischen blik op de omstandigheden inziet, ik kan tegenover de bewering van Belgische lichtzinnigheid de zekerheid van Belgisch geduld stellen : een weemoedig, een ernstig, een halsstarrig geduld. Ik geloof dat het Augustus is, die eens schreef : "God is geduldig, omdat hij eeuwig is." Zou de Vlaming, zou de Belg in het algemeen, ook deze die de geschiedenis van zijn land en van zijn volk niet kent, allicht de latente overtuiging der onverwoestelijke eeuwigheid van eigen lands-, van eigen volksaard bezitten, dat hij met zooveel moed, weze het dan ook gelaten moed, geduldig weet te zijn ?...

7 Februari.

Het is nog vroeg in den ochtend. Alle gordijnen nog toe. Het zoete, stille licht der kamer wemelt traag van schoone, roze schemerschijnen. Een reet laat het donkere

mahonie der kast een gloeiende stofklaarte dansen; maar de spiegel is onroerend blinkend en zwart als git.

Mijne witte zieke zit al recht in bed, was-bleek, maar met een zuiveren glimlach zonder pijn. Zij vraagt mij :

- "Veux-tu monter les stores ?"

Ineens is de kamer vol vloeiende, soepele en gelijke zon.

Ik sta aan het raam. Onhoorbaar is zij opgestaan. Er ruischt een wit slaapkleed aan mijne zijde. Zij hangt, zelf verschrikt over haar waagstuk, aan mijn arm. Aldus staat zij, dezen teeder-zonnigen Zondagochtend, voor het eerst op. Zij is zwaar aan mijn arm. Maar zij is rozig en ademt zoet; ik voel het.

Wij kijken door het raam. De dreef ligt onberoerd, alle keien blank en droog, en aan weerszijden ros van mulle ijzeraarde. De boomstammen groen van mos-vlakken. - En zie, daar gaat een Duitsch soldaat voorbij, een der grauwen. Hij stapt parmantig, precies een echt soldaat (hij is van den Landsturm). En over den hoeks-geplooiden linkerarm draagt hij, kazerne-toe, behoedzaam en fier, ruim dertig centimeter van zijn buikje, het versch-uitgestoomde schitter-witte uniform van een kurassier uit Bissing's geleide.

Hij is voorbij. Mijne zieke sukkelt weer naar bed, zinkt zalig-moe in de kussens, en zegt : "Ik voel mij als genezen." - De dreef ligt weer heel eenzaam. Er gaat een schuchter klokje aan het klinken. Twee musschen vechten in de drooge aarde.

Zondagochtend....

Na Victor Rousseau, is het Erens, die mij uit mijn humeur brengt, en om gelijke redenen.

Ik zie in de courant, dat Erens in Den Nieuwen Gids over Anatole France geschreven heeft en het bitterjammer vond dat deze niet meer schrijven wil als artiest, maar nu geplaatst is op een bureau om de Bulletin de l'Armée te helpen samen te stellen.

Dit laatste wist ik nog niet, en, rechtuit gezegd, ik ben er verre van "dit besluit van France een van de meest bedenkelijke verschijnselen voor de kunst" te vinden. Men moet, in "de stormen der wereldevenementen" werkelijk neutraal zijn, om Anatole France zijn postje in het Bulletin de l'Armée niet te benijden. En eerst wel, omdat hij op die wijze, en als letterkundige, aan zijn land, en zelfs aan heel de Fransch-lezende wereld, zeer belangrijke diensten kan bewijzen. Wij hebben in den loop van den oorlog kunnen vaststellen, op welke treurige wijze officiële bulletins zijn opgesteld. Ik spreek hier niet van het tendentiëuze, het meer of min leugenachtige ervan : dat is, aan eene zijde als aan de andere, onvermijdelijk en haast logisch, en voor wie eenige oefening heeft en lezen kan, is het trouwens bij vergelijking zoo heel moeilijk niet, achter de waarheid te geraken. Maar dat is het juist : men geraakt er te gemakkelijk achter, omdat de officiële mededeelingen doorgaans te onbeholpen, ja, te naïef opgesteld; de voorstelling is doorgaans van zulken aard, dat men er te licht de voorbedachte strekking van doorziet. Welk een voorrecht dan ook voor den schrijver, die niet onverschillig zijn kan aan de gebeurtenissen, die ze onmogelijk volstrekt objectief beschouwen kan, zijn vaderland te mogen dienen met de pen : het wapen dat het best den buitenstaander van eigen goed recht vermag te overtuigen. Wij krijgen de Bulletin de l'Armée

niet te lezen : als dit blad het voorrecht der medewerking van eene Anatole France werkelijk geniet, dan moet het heerlijk om te lezen zijn en kan het later, als van vredesluitens spraak zal zijn, een doorslag ten voordeele van Frankrijk geven; want niets bezit meer overredingskracht dan de Schoonheid.

Is Frans Erens trouwens zoo zeker dat Anatole France, door het opgeven van de eigenlijke literatuur - deze die geheel buiten den oorlog staat, die den oorlog negeert -, er blijkt van geeft, dat "de liefde voor de kunst" bij hem "vervluchtigd", dat "de artistieke neigingen" inderdaad "weggewaaid" zouden zijn; dat hij werkelijk zijn post heeft verlaten ? Er is in Frankrijk een letterkundige, Félix Fénéon heet hij, die een van de volmaakste stylisten van dezen tijd is. Die man nu heeft zich langen tijd beziggehouden, in "Le Matin" van Parijs, al de gemengde berichten, hoe ingewikkeld ook, te condenseeren in drie regels druks. Dit werden de gretig-gelezen "Nouvelles en trois lignes" : het pittigste, het beste Fransche proza dat geschreven werd, - en waar Fénéon niet minder trouwens dan zijne bevoegde lezers, zeer zeker evenveel artistiek genot zal aan hebben gehad, als Zola aan de twintig deelen van de Rougon-Macquart's. En zoo laat het geen twijfel toe, dat Anatole France zich een even perfect artiest zal toonen in de Bulletin de l'Armée, als, bijvoorbeeld, in de Bergeret-reeks : toch ook tot kunst geworden actualiteit.

Dat het gebaar van France weêrgaloos is; dat men het in vroegere tijden nergens en bij niemand terugvindt ? Maar in welke tijden vindt men ook een oorlog terug als de tegenwoordige ? Meer nog : in welke tijden had de oor-

log zulken onmiddellijken weêrslag op de gemoederen, door de vlugheid en de menigvuldigheid der mededeelingen ? Zelfs met 1870 gaat een vergelijking niet op, hetgeen uitlegt hoe een Liebermann, die zich thans met verwoedheid aan de gebeurtenissen interesseert, al is hij intusschen een grijsaard geworden, in '70 tegenover den oorlog vrij koel bleef.

Frans Erens ziet, van uit zijn neutraal standpunt, niet in, dat het een vaderlander, in den oorlog betrokken, onder de gegeven omstandigheden volstrekt onmogelijk is geworden rustig te gaan zitten pennen aan een fijn-bedacht geschiedenisje. Hij moest nochtans weten dat een schrijver, hij wille het of niet, steeds zijn tijd ondergaat, en dat zelfs hij, die zijn tijd en zijn werk negeert, daardoor alleen reeds den invloed bewijst, dien de tijd op hem heeft. France schrijft geen romannetjes meer; de reusachtige gebeurtenissen, de geweldige levensomwerping, die de wereld doorlijdt, hebben hem walg ingeboezemd voor de laffe verhaaltjes, die hij in een te gemakkelijken vrede verzoon en verzorgde. Hoe goed begrijp ik hem !

Is dit nu een literairen zelfmoord te noemen ? France mocht het aldus hebben bedoeld : hij zou niet in staat zijn hem te plegen, eenvoudig omdat de geest onsterfelijk is, en het talent van France toevallig ook. Hij wijdt geest en talent aan de Bulletin de l'Armée : gelukkige Bulletin de l'Armée ! En hoe zou ik het verkiezen, mijn zwakke middelen voor zulke vaderlandsche taak aan te mogen wenden, dan aan dit passieve, dit negatieve dagboek vol angstige verveling....

10 Februari.

Weer twee dooden : de talentvolle Belgische romancier Prosper Henry de Vos sneuvelde aan het front; onze Emile Polak bezweek, in zijn tweede vaderland, aan de idiote ziekte.

Den eerste heb ik persoonlijk niet gekend. Maar ik las van hem een paar boeken, die, bij de gebreken, die der jeugd eigen zijn - hoed u voor vroeg-rijpe auteurs -, eigenschappen van sterkte en breedheid bezitten, die den schrijver in de toekomst een eerste plaats onder onze Fransche letterkundigen bezorgen zouden, en sedert enkele jaren al de aandacht eischten en vestigden. En dan, hij zag verder dan zijn dorp, en, moge het waar zijn dat de Belgische literatuur, zoo Fransche als Vlaamsche, een goed deel van haar faam dankt aan het regionalisme, ja zelfs aan het particularisme van hare schrijvers, het blijft niet te minder heuglijk dat zich de horisonten tot wijdere vergezichten hebben uitgebreid. Daar had Prosper Henry de Vos met onmiskenbaar talent aan meegeholpen, en veel meer nog mocht van hem verwacht.

Ik weet niet, of ik zeggen mag dat ik den vriend van Emile Polak ben geweest. Wij hebben elkander niet zeer dikwijls ontmoet; en dan... nu ja, hij was, geloof ik, een schuchtere, die zich, als ik, niet gauw overlevert aan uitbundige vriendschapsbetooningen. Wantrouwen ? Neen: een zekere vrees, misschien wel voor ontgoochelingen, en die niet zelden spijt nalaat. In alle oprechtheid : het spijt mij, dat ik de geboden gelegenheid tot intiemeren omgang met Polak heb laten voorbijgaan, want ik had heel veel sympathie voor dezen zeer echten dichter, en ik geloof wel, dat ook ik hem niet onverschillig was.

Wat zijn wij, met al onze onverdedigbare, trouwens onverklaarbare terughouding, soms wreed voor ons-zelf !....

Ik heb het eerste bundeltje van Polak : "Les Sentiers du Silence", weer ter hand genomen, het aristocratische, goud-en-blauwe boekje. Hij had het mij gestuurd,.... om andere redenen, durf ik hopen, dan omdat ik deel uitmaakte van de jury, door de provincie Brabant aangesteld tot keuren en bekronen van de beste boeken, in het jaar uitgegeven. Het boekje was pas verschenen, of de leden der jury, die ik te dien tijd ontmoette, waren het eens : het moest éen der literaire prijzen krijgen, zoo ver stond het, in zijne bescheiden oprechtheid, in zijn beminnelijk-edelen eenvoud, boven het meeste dat vooralsnog ingezonden was. De oorlog is toen uitgebroken. Van literaire prijzen is geen spraak geweest. Wij hebben aan Emile Polak niet kunnen bewijzen hoe hoog wij zijne schoone gaven schatten....

Ik herlees zijne verzen. Zij zijn niet zeer persoonlijk : zij zijn gratievol. Van sommige dichters kan worden gezegd, dat zij hunne personaliteit niet uiten in den rechtstreekschen klank van hun vers; dat men ze veeleer zal vernemen in een soort onder-klank, in den nauwelijks hoorbaren bij-klank, die door den uitgesproken, den onmiddellijk-waargenomen klank gewekt wordt, en in zijne bescheidenheid soms langer naleeft dan die klank. Wie aandachtig naar den zang van eene viool heeft geluisterd, weet wat ik zeggen wil. Uit dien bijklank alleen zal men de persoonlijkheid van Lamartine in diens vers vernemen. Dieper nog, en misschien echter, schuilt de persoonlijkheid van Marceline Desbordes Valmore in hare weleens vormbanale gedichten. Emile Polak zou het mij zeker niet kwa-

lijk hebben genomen, dat zijne verzen, waar ik naar het muzikale, het subconsciente wezen van hun dichter vorschte, aan Lamartine en de arme Valmore denken deden...

Ik heropen het boekje nogmaals. En ik herlees het aanvangsepigraaf :

"La vie n'est autre que départs

Et tout départ est comme un deuil."

Arme jonge vriend, die, onbewust allicht, uwe lotsbestemming hebt geschreven....

11 Februari.

Mijne zieke komt voor 't eerst in de lucht. Tegen den hemel vol millioenen tintelingen, den glorieuzen voorjaars-hemel, die mijne borst met al de blijde kracht van jonge Helleensche goden vult, staat zij, schraal en poover in haar zwart gewaad. Maar op het ivoren gelaat en de blinkende gespannenheid der huid komt, bij den ademenden glimlach, een wazig blosje spelen van de nakende genezing.

Stelt u eens voor : het is ons voortaan verboden, bij officieel besluit, zeugen die gaan baren, zwijnen van beider kunne, maar minder dan zestig kilo "levend gewicht wegende", en vrouwelijke kalveren tenzij ze zich ongeschikt voor het moederschap toonen, aan het slachtersmes over te leveren.

- Ik weet niet, maar ik voel mij bijzonder weemoedig gestemd vanavond.

N.R.C., 9 Maart 1915.

R E G I S T E R

1. PERSONEN

Adalbert, prins van Pruïsen : 426
Agneessens of Anneessens, Frans : 679
Aischulos : 182, 672
Albert I, koning der Belgen : 275, 297, 329, 339, 395, 404,
496, 585, 591-594, 622, 641, 642, 645
Alva, Fernando Alvarez de Toledo, hertog van : 367
Ambrosiny, François : 83
Andersen, Hans Christian : 341
Annunzio, Gabriele d' : 178
Anseele, Eduard : 192, 219
Artevelde, Jacob van : 229, 249, 258
Asou, Albert : 31
Ass(o)urbanipal, koning van Assyrië : 356
Auber, Daniël : 310
Aubigné, Agrippa d' : 599
Augusteyns, Leo : 37
Augustinus of Augustus : 691

Baere, Cyriel de : 171
Bach, Johann Sebastian : 150, 192, 595, 597
Baertsoen, Albert : 144, 327
Bakst, Léon Nikolajevitsj : 82
Balzac, Honoré de : 316, 579
Bara, Jules : 203
Barthou, Louis : 294, 296
Bastien, Alfred : 14
Bataille, Henry : 81, 85
Baudelaire, Charles : 59
Bayer, majoor, plaatscommandant Brussel: 421
Bazin, René : 86

Becker-Remy, Auguste de : 543
 Beethoven, Lodewijk van : 47, 154, 210
 Belliard, Augustin Daniël : 679
 Benedictus XV, paus : 433
 Benoit, Peter : 61
 Bergson, Henri : 105
 Berlioz, Charles : 59, 61
 Berloz, Nicolas : 21, 22
 Bertrijn, Louis : 232
 Beuger, mej. : 252
 Biervliet, Joseph J.A. van : 135
 Binet, Alfred : 112, 116
 Bismarck-Schönhausen, Otto Eduard Leopold, vorst van : 518
 Bischoffsheim, Jonathan Raphaël : 550
 Bisschop van Doornik : zie Walravens, Charles Gustave : 416
 Bissing, Mouritz baron von : 613, 614, 622, 662, 692
 Bizet, Georges : 60, 461
 Boccherini, Luigi: 151
 Bodenstein, Helgard Dewald Johannes : 273-274
 Boeck, August de : 81, 83
 Bolland, Gerardus Johannes Petrus Josephus : 315, 558
 Bordeaux, Henry : 86
 Borginon, Gustave : 165
 Boudewijn IX, van Constantinopel, graaf van Vlaanderen : 120
 Bouillon, Godfried van : 679
 Bourget, Paul : 69
 Brahms, Johannes : 149, 151, 153
 Branquart, René : 30
 Braun, Emile : 283
 Bréville, Pierre Onfroy de : 198
 Brifaut, Valentin : 126, 128, 130, 131, 133, 134
 Brisson, Adolphe : 87

Broqueville, Charles de : 131, 162, 163, 220, 302, 303, 323,
 330, 333, 335-336, 343, 344, 351, 354, 361-363, 365, 395
 Brulez, Lucien : 252
 Bruneau, Alfred : 159
 Brunet, Emile : 126, 129, 131
 Brussel, Frans van : 170, 171, 174
 Buchanan, George William : 469
 Buls, Karel : 139, 366
 Buyl, Adolphe : 17, 21, 29, 30
 Buysse, Arthur : 38

 Caesar, Julius : 56, 560
 Carton de Wiart, Henry : 34, 424
 Caruso, Enrico : 606
 Casals, Pablo : 151
 Casadesus, Francis of François : 146, 155-160
 Catharina II, de Grote : 378, 383
 Cauwelaert, Frans van : 28, 108, 161-164, 171, 172, 219,
 257, 338
 Ceuleneer, Adolf de : 120, 122
 Charlotte, prinses van België : 528
 Charriaut, Henri : 111
 Chopin, Frederic : 210
 Christiaan of Christiern IV, koning van Denemarken : 340
 Christiaan X en Alexandra, koningin van Denemarken : 340-344
 Claus, Emile : 327
 Clauwaert, Adolf : 232
 Clercq, René de : 250
 Cocq, Fernand : 34
 Colaert, René : 21
 Colenbrander, Theodoor Christiaan Adriaan : 260-265, 304
 Colleoni, Bartolomeo : 681

Conscience, Hendrik : 68, 156, 231
 Constant, Benjamin : 383
 Cooreman, Gerard : 338
 Coppée, François : 83, 581
 Coremans, Eduard : 255
 Cornelis, August : 232
 Courtens, Franz : 199
 Croisset, Francis de : 95
 Croiza, Claire Conelly : 49

 Daens, Pieter : 33
 Dale, Johan Hendrik van : 41
 Damoc/kles : 107, 636
 Dante Alighieri : 605
 Davignon, Henri of Henry : 86, 88, 89, 90
 Debaere, Cyriel : zie Baere Cyriel de
 Debussy, Claude : 48, 60-62, 82, 149, 154, 158, 198, 226
 Decoster, Léon : zie Coster, Léon de
 Defoe, Daniel : 409
 Delbeke, Auguste of Julien : 171, 172
 Delibes, Léo : 60
 Delporte, Antoine : 37
 Demosthenes : 133
 Denijn, Jef : 257
 Denis, Hector : 143
 Desbordes Valmore, Marceline : 697, 698
 Descamps-David, Edouard : 188, 189
 Destrée, Jules : 167, 304, 418
 Deswarte, Alberic : 165
 Dongen, Kees van : 518
 Dubois, Léon : 157
 Dukas, Paul : 198
 Duncan, Isadora : 82, 224

Dupont, (Gent) : 270

 Elisabeth van Thüringen, H. : 601
 Elisabeth, koningin : 447, 462, 599, 600, 642
 Emerson, Ralph Waldo : 66
 Egmond/t, Lamoraal, graaf van : 367
 Elgin, Thomas Bruce : 671
 Erens, Frans : 692-695
 Euripides : 48
 Eyck, Hubrecht en Joannes (Jan) van : 443

 Fauchois, René : 46-49
 Fauré, Gabriel : 46-49, 151, 154
 Favereau, Paul de : 289, 290
 Fénéon, Félix : 694
 Féron, Emile : 24
 Ferrer Guardia, Francisco : 647, 678, 679, 681, 683
 Fétis, Edouard : 317
 Fléchet, Armand : 189
 Forain, Jean-Louis : 294
 France, Anatole : 693, 694
 Franck, Louis : 53, 161, 219, 338
 French, John : 516
 Frère-Orban, Hubert Joseph Walthère : 203
 Fuller, Loie : 223-227

 Gade, Niels Vilhelm : 341
 Galli-Marié, Celestine = Marie de l'Isle : 152
 Gambetta, Leon Michel : 132
 Garden, Mary : 198
 Gattamelata : 681
 Gauthier, Judith : 99
 Gavroche : 513
 Gehuchten, Athur van : 628

George V, koning van Engeland : 496
 Géricault, Théodore : 358
 Gevaert, August : 317, 329, 597
 Gezelle, Guido : 256, 274
 Gielen, Henri : 22
 Gilson, Paul : 84
 Giordano, Umberto : 153
 Giroul, Jules : 25, 351
 Gluck, Christoph Willibald von : 49, 210
 Goethe, Johann Wolfgang von : 224, 266, 407, 409, 628
 Gogh, Vincent van : 607
 Goltz, Colmar von der : 424, 433, 437, 613, 621, 626, 633, 643, 644
 Gounod, Charles : 310, 311
 Gouverneur Oost-Vlaanderen : zie Kerchove d'Exaerde, R. de
 Grafé, Joseph : 31
 Graux, Charles : 203
 Grétry, André Ernest Modeste : 388
 Groux, Henry de : 300
 Gruyter, Oscar de : 265-268
 Gunsbourg, Raoul : 49

 Haase, Hugo : 394
 Händel, Georg Friedrich : 154
 Halévy, Daniel Fromental : 310
 Hallet, Max : 304
 Halpérine-Kaminsky, Ely : 119
 Hanrez, Prosper : 288-291
 Hardie, James Keir : 394
 Hasselbach, W.H. : 27
 Hauptmann, Gerhard : 177, 498
 Haveloose, Marnix d' : 121, 122
 Hearn, (Patricio) Lafcadio : 64

Hegenscheidt, Alfred : 265
 Heijermans, Herman : 618
 Helleputte, George of Joris : 219, 220, 419
 Hendrickx, Arthur : 232
 Hensel, Heinrich : 100, 309
 Herakles : 597
 Hiel, Emmanuel : 215, 232
 Hindenburg, Paul von Beneckendorff und von : 516
 Hoijs, Joseph : 204
 Homeros, 46, 47, 269, 440, 654, 665
 Hooft, Pieter Corneliszoon : 264, 266, 267
 Hoorn, Filips van Montmorency-Nivelle, graaf van : 367
 Horatius Flaccus, Quintus : 530
 Horst, Adriaan van der : 232
 Horta, Victor : 224
 Hoste, Julius : 165
 Hubert, Armand : 337 of Eugène ?
 Hugo, Victor : 90, 299
 Huysmans, Kamiel : 28, 34, 161, 178, 179, 187, 194, 222,
 250, 252, 253, 257, 258, 265, 337, 341, 364
 Hymans, Paul : 33, 66, 70, 203-205, 285, 424

 Indy, Vincent d' : 59, 82, 147-149, 198
 Isle, Marié de l' : zie Galli-Marié, Celestine

 Jacobsen, Jens Peter : 341
 Janson, Paul of Paul Emile : 143, 355
 Ja(c)ques-Dalcroze, Emile : 82, 224
 Jaurès Jean : 394
 Jensen, Johannes Vilhelm : 341
 Jörgensen, Jens Johannes : 341
 Joffre, Joseph Jacques Césaire : 516
 Jozef II, keizer van Oostenrijk : 378

Kandinsky, Wassily : 359
 Kant, Imanuel : 63
 Karel van Lorreinen of Lotharingen : 679
 Karel Theodoor, graaf van Vlaanderen, prins : 339
 Keet (Z.Afr.) : 252
 Keizer van Duitsland : zie Wilhelm II
 Keizerin van Duitsland : zie Augusta Victoria van
     Sleeswijk-Holstein
 Kerchove d'Exaerde, R. de : 23
 Kinon, Victor : 90, 97
 Kistemaekers fils, Henry : 96
 Kerckhoven, Constantius van : 232
 Kiliaan, Cornelis : 573
 Kloos, Willem : 84, 256, 264
 Kneipp, Sebastian : 575
 Kräwel, Freiherr von : 614, 633
 Kroonprins van Beieren : zie Ruprecht
 Kroonprins van Duitsland : Wilhelm 1882-1951 : 414, 417, 434, 472
 Kufferath, Maurice : 99
 Kurth, Godefroid : 285
 Kutzschbach, Hermann Ludwig : 312

La Bruyère, Jean de : 55
 Laforgue, Jules : 293
 Lalo, Edouard : 198
 Lamartine, Alphonse de : 299, 679, 698
 Lamballe, princesse de, Marie-Thérèse-Louise de
     Savoie-Carignan, gezegd : 490
 Lambrechts, Lambrecht : 256
 Landowska, Wanda : 150
 Langaskens, Maurice : 327
 Lanooy, Christiaan Johannes : 356-360
 Lattin, Gust(aaf) de : 617

Lauwerijs, J. Modest : 83
 Lauweryns, Georges : 99
 Lavater, Johann Kaspar : 209
 Leibniz, Gottfried Wilhelm : 382
 Lemonnier, Camille : 146, 155-160
 Lenbach, Franz von : 518
 Leoncavallo, Ruggero : 159
 Leopold I : 329
 Leopold II : 529
 Lepelletier, Edmond : 294
 Levie, Michel : 52, 53, 192
 Leyniers, Daniel : 32
 Liebaert, Julien : 52
 Liebermann, Max : 695
 Ligne, Charles Joseph, prince de : 377-379, 382, 383, 386,
 393, 394
 Linder, Max : 473
 Linnaeus, Carl : 101
 Liszewski, Tillmann : 311
 Liszt, Franz : 154, 210
 Louis Quatorze : zie Lodewijk XIV
 Louis Seize : zie Lodewijk XVI
 Lodewijk XIV, koning van Frankrijk : 586
 Lodewijk XVI, koning van Frankrijk : 676
 Lohse, Otto : 99, 312
 Lorrain, Claude le : 528
 Losseau, L. : 295, 296
 Lüttwitz, Walther von : 414, 474, 614

 Maerlant, Jacob van : 256
 Maertens, Medant : 14, 15
 Maeterlinck, Maurice : 95, 311, 392, 536
 Margueritte, Paul : 668

Maria Theresia, keizerin van Oostenrijk : 384
 Marié de l'Isle, Jeanne : 152
 Marivaux, Pierre de Chamblain de : 388
 Marnix van Sint-Aldegonde : 253
 Massenet, Jules : 61, 62, 152, 198
 Maus, Octave : 198
 Max, Adolphe : 65, 366, 399, 407, 413, 414, 421, 427, 437,
 447, 456, 466, 467, 474, 476, 480, 495, 642
 Méhul, Etienne Nicolas : 388
 Memlinc, Hans : 178
 Mendelssohn-Bartholdy, Felix : 210
 Mercier, Désiré Joseph, kardinaal : 29
 Mesomedes : 597
 Métra, Olivier : 201
 Meulen, Herman van der : 268
 Meyerbeer, Giacomo : 61, 200
 Minister van Kunsten en Wetenschappen : zie Pouillet, Prosper
 Minister van Onderwijs : zie Pouillet, Prosper
 Minnaert, Marcel G.J. : 251, 252, 259, 269, 273, 275
 Minne, Georges : 327, 328, 492
 Moessorgski of Moussorghsky, Modest : 62, 226
 Mol, Marleen de : 224
 Molière, Jean Baptiste Poquelin, gezegd : 106, 267, 386
 Montagne, Victor de la : 214
 Montald, Constant : 327
 Montesquiou-Fezensac, Robert de : 84
 Monteverdi, Claudio : 318
 Mozart, Wolfgang Amadeus : 149, 561
 Multatuli (pseud. van Dekker, Eduard Douwes) : 28

 Napierkowska, Stacia : 82, 473
 Napoleon Bonaparte : 19, 408, 431, 603, 624, 651, 679
 Navez, François Joseph : 15, 16

Neujean Jr., Xavier : 141-144
 Nicolaas II, Tsaar van Rusland : 524
 Nielsen, Asta : 473
 Nietzsche, Friedrich : 69
 Nijinsky, Vaslaw/v : 356
 Nobels, Jean Baptiste : 161, 164, 171
 Nolf, Pierre : 23
 Nostradamus, Michel : 407

 Offenbach, Jacques : 200
 Overbergh, Cyriel van : 34, 54

 Paderewsky, Ignacy Jan : 209
 Paisiello, Giovanni : 153
 Patini(e)r, Joachim : 598
 Paus : zie Pius X (1903-1914) en Benedictus XV (1914-1922)
 Pêcher, Edouard : 337
 Péguy, Charles : 475
 Pépin, Louis : 30, 34, 36, 37
 Pergolesi, Giovanni : 388
 Perk, Jacques : 274
 Permeke, Constant : 15, 16
 Phidias : 672
 Picard, Leo : 258, 283-287
 Pindaros : 536
 Pirenne, Henri : 283, 285
 Pius X, paus : 407
 Plaschke, Friedrich : 311
 Plaschke - von der Osten, Eva : 311, 312
 Plautus : 267
 Pleyel, Ignaz Joseph : 154
 Poe, Edgar Allan : 484
 Poincaré, Henri : 496, 504, 505, 507

Polignac, prinses Armande de : 226
 Pouillet, Prosper : 23, 24, 27, 37, 161-164, 220, 291, 303
 Primo, Frans : 268
 Puccini, Giacomo : 388
 Pugno, Raoul : 146

Racine, Jean : 47, 528, 557
 Raet, Lodewijk de : 611, 612
 Ramah, Henri François : 15, 16, 297, 327
 Rameau, Jean Philippe : 210
 Rembrandt van Rijn, Harmensz : 256
 Renkin, Jules : 109, 119, 126-128, 130, 131, 133, 338
 Rey of Reyer, Ernest : 60, 198, 388
 Ribot : 114
 Richepin, Jean : 294
 Rigadin of Prince-Rigadin : 473
 Rijckmans, Alphonse : 161
 Rimbaud, Arthur : 59, 115, 293
 Rodenbach, Albrecht : 581
 Rodin, Auguste René François : 328
 Roi Soleil, le : zie Lodewijk XIV
 Rolland, Romain : 498
 Rostand, Edmond : 520
 Rousseau, Jean Jacques : 378, 382, 383
 Rousseau, Victor : 671-673; 692
 Rubens, Peter Paul : 256, 532, 543-545, 578
 Ruprecht, kroonprins van Beieren : 433

Sadeleer, Louis de : 424
 Saint-Saëns, Camille : 198-202
 Salis, Louis-Rodolphe : 42
 Sandt, Maximilian von : 425
 Sauer, Emil von : 209- 211

Sazonow, Sergej Dimtrijewitsj : 469
 Schollaert, Frans of François : 30, 184, 291, 322, 330, 333
 Schopenhauer, Arthur : 64
 Schubert, Franz : 149
 Schuermans, Lodewijk Willem : 272
 Schumann, Robert : 153
 Scribe, Eugène : 200
 Seghers, Daniel of Paul : 192, 193
 Selliers de Moranville, Antoine : 426
 Sénancour, Etienne Pivert de : 388
 Serruys, Désiré : 38
 Sevens, Alfons : 55
 Sévigné, Marie, markiezin de : 293
 Shakespeare, William : 230, 267, 378, 673
 Siffer, Alfons : 222
 Sixt von Arnim : 407
 Sleeswijk-Holstein, Augusta Victoria van : 417
 Smet de Nayer, Paul, graaf de : 52, 329
 Solvay, Ernest : 414, 459
 Sophokles : 47, 266
 Speenhoff, Jacobus Hendrikus : 40-45
 Spillaert, Leon : 16
 Strauss, Johann : 210
 Strauss, Richard : 49, 76
 Streuvels, Stijn : 212, 231, 255, 443, 619
 Stuck, Franz von : 356
 Suppé, Franz von : 683

 Tacci Porcelli, mgr. Giovanni : 395
 Taine, Hippolyte Adolphe : 40
 Teirlinck, Herman : 213, 377, 380, 381, 383, 385, 386,
 389, 443
 Terwagne, Modeste : 592

Théodor, Léon : 24
 Thomas, Ambroise : 310
 Thorwaldsen, Bertil: 341
 Tibbaut, Emile : 210, 338
 Tière, Nestor de : 517
 Tirabassi, Antonio : 316-319
 Tire(i)sias of Teiresias : 188
 Tolstoi, Leo of Lev Nikolajevitsj : 119, 181
 Torquemada, Thomasso of Tomas de : 689
 Torquemada, Juan de : 26
 Tsaar van Rusland : zie Nicolaas II

 Urlus, Jac. : 311, 312

 Vallombreuse, Victor Louis Dehaultre de : 358
 Vandenpeereboom, Jules : 279, 576
 Vandervelde, Emiel of Emile : 31, 32, 204, 215, 285, 338,
     394, 424
 Vauthier, Maurice : 330
 Velde, Henry van de : 224
 Verdi, Giuseppe : 61
 Vergilius Maro, Publius : 36, 333, 343, 530
 Verhaegen, Arthur : 321
 Verhaeren, Emile : 199, 230, 297-300, 301, 329
 Verhoeven, Abraham : 580
 Verlaine, Paul : 215, 293, 294, 576
 Vermeylen, August : 165, 169-170, 173, 255
 Verriest, Hugo : 165, 167-169
 Villiers de l'Isle-Adam, Philippe Auguste, graaf de : 484
 Voltaire, François-Marie Arouet, gezegd : 41, 378, 379,
     382, 383
 Vondel, Joost van den : 63, 253, 256
 Vuillard, Edouard : 356

Vuylsteke, Julius : 214
 Vyvere, Alois van de : 192, 193, 220

 Wagner, Richard : 41, 47, 61, 99, 100, 120, 158, 198,
     309-313, 388, 547, 595, 626
 Walravens, Charles Gustave : 416
 Weber, Carl Maria von : 59, 82
 Wells, Herbert George : 65
 Whistler, James Abott Mc Neill : 359
 Wiener, Samson : 277-280, 288-291
 Wiertz, Antoine Joseph : 418, 651
 Wilder, André : 41
 Wilder, Victor van : 41
 Wilhelm II, keizer van Duitsland : 415, 416, 420, 434, 445,
     471, 496, 497, 518, 584, 586, 681
 Wilhelmina, koningin : 275
 Willems, Jan Frans : 259-260
 Wilson, Thomas Woodrow, president V.S.A. : 445, 497
 Winkler Prins, Anthonij : 179
 Woeste, Charles of Karel, graaf : 24, 25, 30, 33, 55-57,
     70, 107, 108, 131, 133, 161, 163, 164, 167, 180, 182,
     184, 203, 204, 221, 222, 285, 291, 302, 321, 323,
     329-333, 351-354, 568-570, 643, 644
 Woestijne, Gustaaf van de : 559
 Woestijne, Paul van de : 617, 668
 Wolff, Hugo : 149
 Wolfram von Eschenbach : 311

 Zimmer, Albert : 149
 Zola, Emile : 694

2. ZAKEN

Acte van Berlijn : 129
Adam in ballingschap : 63
Aeneis : 333
(a)estheticisme : 11, 12, 120
Aïda : 61
Algemeen Nederlandsch Studentenverbond A.N.S.V. : 247
Alliance, Triple : 585
Amfortas : 100
Ami de l'Ordre, l' (krant) : 567
Augias : 597

Bayreuth : 100
Belge, Un : 86-90
Beloeil : 377-389
Bergerac, Cyrano de : 520
Beulemans : 229
Beweging, Waalse : 301
Bien public, le (krant) : 567
Boer, den Berchemschen : 378
Boogschutter : 177-185

Cachapprès : 146, 155-160
Carmen : 60, 461
Cerberus : 65
Cheval de Bronze, le : 310
Comité Central de Secours et d'Alimentation : 459
Commissie der XXXI : 321, 322, 349, 353, 354
Commission for Relief in Belgium : 623
Cyrano de Bergerac : 520

Dienstplicht, algemene : 348
Don Juan : 76

Echo de Bruxelles, l' (krant) : 497
 Elektra : 49
 Enfant prodigue, l' : 60-62
 Estheticisme : 11, 12, 120

 Faust : 310, 311
 Flandre libérale, la (krant) : 501, 511
 Forlana : 356
 Frauenliebe und -leben : 153
 Futuristen : 356

 Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete
     Belgiens : 680
 Gizeh : 680
 Groot-Nederland : 284

 Hector's dood : 110
 Hecuba : 110
 Hekatoncheiren : 665
 Hoogeschool, Vlaamsche : 169, 218, 248, 250, 283, 305, 364

 Ilias : 654
 Impressionisme : 112
 Indépendants, les : 15

 Jeremias : 121
 Job : 56
 Journal de Bruxelles : 364
 Juive, La : 310

 Kanephoren : 672
 Kentauren : 632
 Kiesrecht, algemeen : 54, 107, 108, 141, 182, 320-322, 347,
     349, 350, 352-354

Koran : 579
 Kritik der reinen Vernunft : 63
 Kongo : 106, 109, 119, 120, 126, 132, 133
 Kriegszeitung : 433
 Kronos : 576
 Kubisme : 112
 Kundry : 100

Lakedaimoon : 534
 Lakmé : 60
 Lapithen : 632
 Leerplicht, algemene : 55, 66, 67, 70, 72, 73, 108, 112,
 164, 169, 182, 184, 186, 192, 206, 208, 335, 348, 370
 Legerdienst : 548
 Libre Esthétique, la : 198
 Ligue de l'Enseignement : 139, 369
 Lohengrin : 120, 309-312, 626
 Lucullus : 489

Måle, Un : 157-160
 Malissoren : 356
 Matin, le (krant) : 694
 Mazeppa : 154, 210
 Médecin malgré lui, Le : 106
 Michaël : 121
 Middelbaar onderwijs : 24
 Mignon : 310
 Mondscheinsonate : 154
 Munt : 49, 60, 81, 99, 100, 102, 145, 146, 155, 177, 198

Nationaal Hulp- en Voedingscomité : 459
 Nieuwe Rotterdamsche Courant (N.R.C.) : 567, 571, 621, 636,
 671

Nu en Straks, Van : 224, 284

 Odusseia : 46, 47, 269, 440
 Omwenteling, Brabantse : 383

 Pantheon : 680
 Parquino : 433
 Parsifal : 99-101, 309
 Pelléas et Mélisande : 60, 61
 Pénélope : 46, 47, 49
 Phalène, la : 81
 Prince - Rigadin : 473

 Querelle, La : 86-90

 Reynaert de Vos : 279
 Ring van Gyges : 461
 Ring der Nibelungen : 313
 Robert le Diable : 200
 Robinson Crusoë : 409
 Romeo : 673

 Scheiding, bestuurlijke : 388
 Schoolwet : 17-39, 54, 64, 70, 119, 135, 186, 188-191, 205,
     280, 288, 290, 323, 334, 338, 343, 352
 Serjanszoon, Mijnheer : 377, 380, 381, 383, 385, 386
 Siegfried : 47, 100, 158
 Sigurd : 60
 Sint-Sebastiaan : 178
 Snobisme : 11-13
 Société Bach : 149
 Société Générale : 684
 Soir, le (krant) : 172

Spaar- en Lijfrentekas : 569
 Starkadd : 265
 Studentenverbond, Algemeen Nederlandsch : 247
 Subsidiëring der vrije scholen : 186
 Sybaris : 102

 Taalgrens : 171
 Taalstrijd : 161
 Tannhäuser : 309-312
 Tartaros : 665
 Tempeliers, Goede : 215
 Tijl Uilenspiegel : 264
 Timbre d'Argent, Le : 199
 Tristan und Isolde : 309, 312

 Union coloniale : 338

 Venise : 49
 Verbond, Algemeen Nederlandsch : 284
 Vereeniging voor Tooneel- en Voordrachtskunst, Vlaamsche :
     265
 Vlaanderen (tijdschrift) : 17
 Vrijheid van den huisvader : 169-174, 183, 184, 207
 Vrijmetselaarsloges : 128, 129, 132, 133
 Vrouwenarbeid : 213, 214, 216

 Wacht, Vlaamsche : 161
 Wagnerisme : 60, 99
 Wajang-poppen : 356
 Wallonie, La : 17
 Warenar : 264
 Weimar : 224
 Werther : 61

Yzer : 517, 621, 631, 661

Zal wel gaan, 't : 252, 269

Zarathustra : 69

Zendelingen : 128

Zeppelin : 661

Zimmer Quatuor : 149, 150

